KUTUBU SITTE 3. Cilt

BEY (ALIM-SATIM) BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB
ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR
BİRİNCİ FASIL
SIDK VE EMANET (GÜVEN)

*

İKİNCİ FASIL

ALIŞVERİŞTE VE İKALE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÇÜLER VE TARTILAR

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ BAB

ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR

BİRİNCİ FASIL

SIDK VE EMANET (GÜVEN)

ـ1ـ عن أبى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]التّاجِرُ ا'مِينُ الصَّدُوقُ مَعَ النَّبِيِّنَ والصِّدِّقِينَ والشُّهَدَاءِ والصَّالِحِينَ[. أخرجه الترمذى .

1. (194)- Ebu Sa'îd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) şöyle buyurdu:

"Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli (ayette sırat-ı müstakim ashabı olarak zikredilen) peygamberler, sıddikler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir."[1]

AÇIKLAMA:

İşlerinde "doğruluk" ve "güven"i esas alan kimseler insanların en üstün tabakasını teşkil eden peygamberler, sıddikler, şehidler ve sâlihler zümresinde yer alabilirler. Hadiste bu durumun tüccarlar hakkında zikredilmesi, bu iki vasfın bilhassa ticâret hayatındaki ehemmiyetini

ifâde eder. Bir memlekette iktisadî kalkınma, herhalde öncelikle doğruluk ve güvene bağlıdır. Doğruluğun olduğu yerde güven hâsıl olur. Güvenin olduğu yerde az sermayeler bile bir araya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. İslâm'ın yalan, aldatma, ölçü ve tartılarda hile gibi ahlaksızlıklar karşısındaki şiddeti, tehdidatı, sözkonusu doğruluk ve emniyeti sağlamaya yöneliktir.[2]

ـ2ـ وله في أخرى عن رفاعة بن رافع قال:]إنَّ التُّجَّارَ يُبعَثُونَ يومَ القيامَةِ فجَّاراً إ ّٓ مَن اتَّقَى اللّٰهَ وَبَرَّ وصَدَقَ[.

2. (195)- Tirmizî'nin, Rifâ'a İbnu Râfi'den yaptığı diğer bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

"Kıyamet günü tüccarlar fâcirler (günahkârlar) olarak diriltilecekler. Ancak Allah'tan korkanlar, iyilik yapanlar ve doğruluktan ayrılmayanlar müstesna"[3]

ـ3ـ وعن قيس بن أبى غَرَزَةَ الغفارى رضى اللّٰه عنه قال:]كُنَّا قَبلَ أن نُهَاجِرَ نُسَمَّى السَّمَاسِرَةَ، فَمَرَّ بِنَا رَسُولُ اللّٰهِ # يوماً بالمدينةِ فَسَمَّانَا باسْمٍ هُوَ أحْسَنُ منهُ. فقال: يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ إنَّ البيعَ يَحضُرُهُ اللَّغْوُ والحَلِفُ[.وفي رواية: الحلِفَ والكذبُ فَشُوبُوهُ بالصَّدَقَةِ. أخرجه أصحاب السنن.»شوبوه« أى اخلطوه .

3. (196)- Kays İbnu Ebî Gareze el-Gıfârî (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Biz hicret etmezden önce simsarlar olarak isimlendiriliyorduk. Bir gün, Medine'de, bize Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) uğradı. Bize ondan daha iyi bir isim verdi. Buyurdu ki:

"Ey tüccarlar, satış işine, yemin ve boş söz karışır..."

Bir başka rivayette şöyle denmiştir: *"Satış işine yemin ve yalan bulaşmaktadır, siz (Rabbin gadabını söndüren) sadaka karıştırın"*[4]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirinden hareketle Zâhirîler tüccarın zekatla mükellef olmayıp sadaka ile mükellef olduğunu söylemiştir. Halbuki diğer ulema zekat, senelik belli nisabı olan bir vergi olduğu halde sadakanın herhangi bir zamanı, nisabı olayan bir bağış olduğu, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tüccarları zekattan başka olan sadaka vermeye de teşvik ettiğini söylemiştir. Ümmetin ameli ve ulemanın icmâı bu görüş üzeredir.[5]

ـ4ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال:]سَمِعْتُ رَسُولُ اللّهِ # يقولُ: الحَلِفُ مَنْفَقَةٌ لِلسَّلعةِ مَمْحَقَةٌ لِلْكَسْبِ[. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود ولفظهُ: مَمحقة للبركةِ.

4. (197)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i işittim, diyordu ki:
"(Ticarette yalan) yemin, (tüccarın zannınca) mala rağbeti artırır. (Halbuki gerçekte) kazancı giderir."[6]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, alışverişte satıcıların mala rağbeti artırmak için yemin etmelerini hoş karşılamaz. Hadislerde "yemin" kelimesi mutlak olarak gelmiştir, elhalif veya elyemîn şeklinde. Şarihler "yalan" kelimesiyle kayıtlayarak anlamaya meylederler. Buhârî bu bahse tahsis ettiği baba "Alışverişte mekruh olan yemin babı" adını vererek hadisin ruhuna uygun bir sunuş yapar. Yani satıcının yemin etmesi mekruhtur. Yemin

yalan yere olursa tahrimen mekruhtur, doğru yemin olursa tenzihen mekruhtur.

Hülasa satıcının yemini mala olan alâkayı, rağbeti artırırsa da kazancın bereketini yok eder. Muttakî ticaret ehlinin herçeşit yeminden kaçınması, yemine dilini alıştırmaması gerekir.

Kazançta bereketin kalkması çeşitli şekillerde tezâhür eder. Bunlardan bir kısmını izah kolay olmasa bile, bir kısmı kolaydır. Meselâ şöyle bir izah makul gelmektedir: Yalan söylenerek satılan malın ayıbı mutlaka ortaya çıkar. Müşteri, o tüccara artık kendisi uğramayacağı gibi başkalarının uğramasına da mâni olur. Bu, kazancın bereketini gideren bir durumdur. Gayr-i meşru yoldan kazanılan paranın gayr-ı meşru harcamalara giderek sâhibini günaha soktuğu, bir kısım taşkınlıklar, şımarıklıklar sonucu sıhhatini, istirahatini kaybettiğini, hapishane, hastane ve hatta mezaristana düştüğünü çevremizde sıkca görmekteyiz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihbar ettği bereketsizlik haktır, ama şöyle ama böyle, bugün veya yarın.[7]

ـ5ـ وعن حكيم بن حزام رضى اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:] البيِّعانِ[وفي رواية:]مُحِقَتْ بَرَكةُ بَيْعِهِمَا: اليمنُ الفاجرةُ مَنفَقةٌ للسَّلعةِ ممحقةٌ للكَسبِ[. أخرجه الخمسة.
بالخيارِ مالمْ يتفرَّقا. فإنْ صَدَقَ البيِّعانِ وَبَيَّنا بُورِكَ لهُمَا في بَيْعِهِمَا، وإنْ كَذَبَا وَكَتَمَا فَعَسَى أن يَرْبَحَا رِبحاً مّا، ويُمْحَقَا بَرَكةَ بيعهِمَا[.

5. (198)- Hakim İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

"Alıp-satanlar" birbirlerinden ayrılmadıkça (vazgeçmekte) muhayyerdirler. Alıp-satanlar alışverişi sıdk ve doğruluk üzere yapar (kusuru) beyan ederlerse alış-verişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Yalan söylerler (kusurları) gizlerlerse, belli bir kâr sağlasalar bile, alış-verişlerinin bereketini kaybederler."

Bir rivayet şöyledir: *"Alış-verişlerinin bereketi yok edilir: Yalan yemin malı rağbetli, kazancı bereketsiz kılar."*[8]

AÇIKLAMA:

1- Burada alışveriş akdine kesinlik kazandıran ayrılık üç şekilde anlaşılmıştır:
a) Kelamların ayrılması: Yani mal sâhibi: "sattım", müşteri de: "aldım" dedi mi artık geri dönülemez. İmam Malik, Ebu Hanife ve bir kısım âlimler hadisi böyle anlamışlardır.
b) Ebu Yusuf, Şâfiî ve diğer bir kısım alimler de bedenlerinin ayrılmasını anlarlar.
c) Diğer bir grup âlim de meclisten ayrılmayı anlamıştır.
Şu halde Hanefîler'de esas olan akdin sözle kesinleşmesidir. Bu tahakkuk etti mi, müşteri mala sâhib olur. Ancak hıyâru'rrü'ye (görme muhayyerliği), hıyâru'l-ayb (kusur tesbiti hâlinde akdi fesih hakkı), hıyâru'l-şart (hususî olarak belirtilen şarta bağlı fesih hakkı) durumları söz konusu olursa akdi fesih hakkı doğar. Aksi takdirde akid söz kesinleştikten sonra bozulamaz.
2- Alış verişte gizlenmemesi, beyan edilmesi gereken hususa gelince, bunu bazı âlimler malın ayıbı, kusuru varsa bunu satıcının açıklaması, semen (fiyat bedel) ile alakalı bir husus varsa onu da müşterinin gizlememesi, açıklaması gerekir diye izah etmişlerdir. Daha umumî bir ifade kullanarak: "Her iki taraf için de açıklanması gerekli olan hususların açıklanması gerekir" diye tasrih edenler de olmuştur. [9]

İKİNCİ FASIL

ALIŞ-VERİŞTE VE İKÂLE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK

ـ1ـ عن جابر رضى اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:
[رَحِمَ اللّهُ رجُ سَمْحاً إذا بَاعَ وَاِذَا اشْتَرَى وإذاَ اقْتَضَى].
أخرجه البخارى، والترمذى، واللفظ للبخارى .

1. (199)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Satışında, satın alışında, borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın".[10]

AÇIKLAMA:

Alış veriş muamelesinin her safhasında kolaylık ve karşı tarafı memnun edici davranış teşvik edilmektedir. Müsamaha ve fedakârlık sâdece satıcıdan beklenmemeli. Alıcı da aynı anlayışı göstermelidir. Hele borcun ödenmesi... geciktirmeden, tam zamanında eksik bırakmadan, bugün git yarın gel demeden ödenmesi gerekmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna dikkat çekmektedir.[11]

ـ2ـ وعند الترمذى:]غَفَرَ اللّهُ لرجلٍ كانَ قبلَكُمْ: سَمْحاً إذَا باعَ، سَمْحاً إذا اشْتَرَى، سَمْحاً إذا اقْتَضَى[.

2. (200)- Tirmizî'nin rivayeti şöyledir:
"Allah, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muamele etti. Çünkü bu adam satınca kolaylık gösterir, satın alınca kolaylık gösterir, alacağını isteyince (kabalık ve sertlik değil, anlayış ve) kolaylık gösterirdi."[12]

AÇIKLAMA:

Münavî: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'ın mağfiretini kazanmada bu kimseyi kendimize örnek edinmeye teşvîk etmektedir, bu maksadla onu zikretmiştir" der.[13]

ـ3ـ وله في أخرى عن أبى هريرة رضى اللّه عنه يرفعه:]إنَّ اللّهَ يُحِبُّ سَمْحَ البيعِ سَمْحَ الشِّرَاءِ سَمْحَ القَضَاءِ[.

3. (201)- Tirmizî'nin Ebu Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur:
"Allah, satıştaki müsâmahayı, satın alıştaki müsâmahayı, ödemedeki müsâmahayı sever"[14]

AÇIKLAMA:

Hadiste müsamaha diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı semh'dir. Münâvî hadiste bunun, "karşılıklı kolaylık (müsâhale)" mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Aynı mânada olmak üzere Nesâî'nin bir tahrici şöyledir:
"Allah müşteri iken kolaylık gösteren, satıcı iken kolaylık gösteren, borcunu öderken kolaylık gösteren, alacağını ödetirken kolaylık gösteren kişiyi cennete koydu." [15]

ـ4ـ وعن حذيفة وأبى مسعود البدرى رضى اللّهُ عنهما. أنّهما سمعَا رَسُولُ اللّهِ # يقول:]إنَّ رجً مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أتاهُ الملَكُ ليَقْبِضَ رُوحَهُ فقالَ هَلْ عَمِلْتَ مِنْ خَيْرٍ؟ قالَ مَا أعْلَمُ. قيلَ لهُ انظرْ. قالَ ما أعلم شيئاً غيرَ أنِّى كنتُ أبايِعُ النّاسَ في الدنيا فأنظِرُ المُوسِرَ وأتَجَاوَزُ عن المعْسِرَ فأدخَلهُ اللّهُ الجنةَ[. أخرجه الشيخان .

4. (202)- Huzeyfe ve Ebu Mes'ud el-Bedrî (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söyediğini işittiklerini anlatır:
"Sizden önce yaşamış olan birisine, ruhunu kabzetmek üzere melek gelmiş idi, sordu:

"- Bir hayır işledin mi?" Adam:
"- Bilmiyorum" diye cevapladı. Kendisine tekrar:
"- Hele bir düşün (belki hatırlarsın) dendi. Adam:
"- Bir şey hatırlamıyorum, ancak dünyada iken, insanlarla alışveriş yapardım. Bu muâmelelerimde zengine ödeme müddetini uzatır, fakire de (ödeme işlerinde müsâmaha ve bazı eksikliklerini bağışlamak sûretiyle) kolaylık gösterirdim" dedi.

Allah onu (bu kadarcık iyiliği sebebiyle affedip) cennetine koydu."[16]

ـ5ـ وعن عمرة بنت عبدالرحمن رضى اللّهُ عنها قالت:]ابْتَاعَ رجلٌ ثمرَةَ حائِطٍ فعالَجَهُ وقَامَ فيهِ حتَّى تَبَيَّنَ لَهُ النُّقْصَانُ فسألَ ربَّ الحائطِ أنْ يَضَعَ لهُ أو يُقيلَهُ فَحَلَفَ أنْ َيَفْعَلَ فذَهَبَتْ أُمُّ المشترى إلى رَسُولِ اللّهِ # فَذَكَرَتْ لَهُ ذلكَ فقالَ: تألَّى أنْ َيَفْعَلَ خَيْراً، فَسَمِعَ بذلكَ ربُّ الحائطِ فأتَى رَسُولُ اللّهِ # فقالَ: يَا رَسُولُ اللّهِ هُوَ لهُ[. أخرجه مالك .

5. (203)- Amra Bintu Abdirrahmân (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam bir meyve bahçesinin meyvelerini toptan satın aldı. Meyveyi toplayıp miktarını tayin edince, tahmîn edilenden noksan buldu. Bahçe sâhibini görerek eksik çıkan kısmı hesaptan düşmesini veya alımsatım akdinden dönmesini talebetti. Fakat adam teklif edilenleri kabul etmemeye yemin etti. Bunun üzerine müşterinin annesi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek durumu arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "O adam, hayır yapmamaya yemin etmiştir" buyurdu. Bu sözü işiten bahçe sâhîbi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, talebini kabul ettim" dedi. Muvatta, Büyû 15. (2, 621); Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkât 19, (1557).[17]

ـ6ـ وعن أبى هريرة رضي اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]مَنْ أقالَ مسلماً أقالهُ اللّهُ عَثْرَتَهُ[. أخرجه أبو داود .

6. (204)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:
"Kim bir Müslümanın ikâlesini (yani alım-satım akdini feshetmesini) kabul ederse, Allah da onu düşmekten kurtarır"[18]

AÇIKLAMA:

İkâle, ıstılah olarak alım-satım akdinin bozulmasıdır. Akdi bozma talebi müşteriden gelse de, satandan gelse de farketmez, ikale denir. Aslında akit yapıldıktan sonra, -önceden bilinmeyen veya beyan edilmeyen bir kusurun ortaya çıkması gibi- meşru bir mazeret olmadıkca akdi bozmak caiz değildir. Bir taraf (alan veya satan) bozmak istediği takdirde diğer taraf dilerse kabul eder. Bu sebepten 203 numaralı hadiste görüldüğü üzere müşterinin akdi bozma (ikale) teklifi bahçe sahibi tarafından kabul edilmeyince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meseleye müdâhale ederek, bahçe sâhibine: "Akdi boz, ikalesini kabul et!" dememiştir. Sadece kendisine sevap getirecek bir davranışı reddetmiş olduğunu ifade buyurmuştur.
Şu halde dinimizin tavsiyesi, böyle bir durumda, karşı tarafın ikâleyi kabul etmesini tavsiye etmektir. Bunun sebebi açık: İkâle teklifinde bulunan taraf bu alışverişten bir huzursuzluğa bir pişmanlığa düşmüştür, bir zarar görmektedir. Öbür tarafın da bunu kabul edivermesi hem bir huzursuzluğu bertaraf edecek, hem de iki taraf arasına bir tadsızlık girmesini önleyeceği gibi muhabbetin artmasına da yardımcı olacaktır. Dinimiz her huzursuzluğu takbih ettiği gibi, muhabbet vesilelerini de takdir eder. Nitekim bu hadiste "akid bozma" teklifini kabul edenin davranışı övülmüş, mukabilinde Cenâb-ı Hakk'ın, onu düşmelerden, hatalardan koruyacağı, hatalarından hâsıl olan günahlarını affedeceği ifade edilmiştir.

Bir mü'mine ikâleyi kabul, kendisi için yeterli bir kârdır.[19]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÇÜLER VE TARTILAR HAKKINDA

ـ1ـ عن ابن عمر رضى اللّهِ عنهما قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]الْوَزْنُ وَزْنُ أهْلِ مَكَّةَ، وَالْمكيَالُ مكيالُ أهلِ المدينةِ[. أخرجه أبو داود والنسائى.وفي رواية عكسُهُ
.

1. (205)- İbnu Ömer anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"(Şer'î hukuku ödemek için) vezin'de Mekke halkının vezn'i esastır, keyl'de de Medine halkının keyl'i esastır."[20]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde medenî hayat için son derece ehemmiyet arzeden ölçü ve tartı birimlerine temas etmektedir. Ticarî ve dolayısıyla iktisadî hayat büyük ölçüde bunlara dayanır.
Vezn tartı yoluyla ölçmek mânasına gelir. Miktarın tayininde ağırlığı esas alınan mallara veznî denir, yağ, bal, şeker bu veznî gruba girer. Bu gruba giren malların miktarını tayinde muhtelif birimler olunca, devlet içerisinde kargaşayı önlemek için sadece birinin esas alınması gerekir. Hadis, kurulmakta olan İslâm devletinde veznî birim olarak Mekke ölçüsünün esas alınmasını emretmektedir. Âlimler "Mekkeliler ticaret ehlidir, onların bu husustaki bilgi ve tecrübeleri fazladır. Bu sebeple vezinde Mekke vezninin esas alınmasını emretmiştir" derler.
Keyl'e gelince bu daha çok tahıl ölçüsüdür. Bu gruba girenlere keylî denir. Kile tabirimiz buradan gelir. Hububatı ağırlığına göre değil,

hacmine göre ölçer. Peygamberimizin (aleyhissalâtu vesselâm) Keyl'de Medine Mikyalini esas almasını, Medine'nin ziraatçilikte gelişmesiyle izah ederler. Malum olduğu üzere Mekke beynelmilel bir ticaret şehridir, geçimini ticaretten sağlamaktadır. Ziraat mümkün değildir. Buna mukabil Medine ziraate elverişlidir ve bahçecilik, meyvecilik gelişmiştir. Binâen-aleyh Medîne halkı mikyâllerin (mekâyîl) ahvalini en iyi bilen kişilerdir.

Öyle ise bu hadis, altın gümüş üzerinden zekâtın hesaplanmasında Mekke vezin birimleri olan dirhem'in,sadaka-i fıtr, kefâret gibi dinî borçların ödenmesinde de Medine mikyallerinden olan Sâ'ın esas alınmasını emretmiş olmaktadır. Örfî olarak her bölgede miktâra az veya çok farklılıklar arzeden ölçü ve tartı birimlerinin kullanıldığı Arabistan'da "200 dirhem altına sâhip olan zekât vermelidir" sözü "Hangi dirheme göre?" sorusunu getirecektir. Şu halde yukarıda sunulan hadis, bu çeşit meselelerin çözümünde esas olmuştur.

Bu çeşitten ölçü birimlerini tâyin ve tahdid eden bakşa hadisler de mevcuttur.[21]

ـ2ـ وعن المقدام بن معدى كرب رضى اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]كِيلُوا طَعامَكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ فيهِ[. أخرجه البخارى .

2. (206)- Mikdâm İbnu Ma'dikerb (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü nakletti:

"Yiyeceklerinizi kîle ile ölçün, sizin için mübarek kılınsın."[22]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yiyecekleri tartmakla ilgili emri, daha ziyade "alım-satım" ve depodan çıkarılması sırasında diye kayıtlanmıştır. Alım-satımda tartmanın ehemmiyeti açıktır. Mücâzefe

denen "karalama" veya "kabalama" alım-satımda taraflardan biri aldanabilir. Dinimizde ise, "aldanmamak ve aldatmamak" esastır.
Depodan çıkarırken tartma "Hesabın bilinmesi, istihlâkin önceden yapılan tahmine uygun olarak yapılması, vaktinden evvel tüketilmemesi içindir" denmiş, böylece taamın bereketleneceğine dikkat çekilmiştir. Şârihlerin belirttiği üzere "yiyeceği tartma" ameliyesi tek başına ona "bereket ilâve etmez". Hesabı göstererek ölçülü istihlâke sevkederek berekete vesile olur.[23]

ـ3ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]‘هْلَ المِكْيَالِ والَميزانِ إنكُمْ قَدْ وُلِّيتمِ أمْرَينِ هَلَكَتْ فِيهمَا ا ُمَمُ السَّالفةُ قبلَكُمْ[. أخرجه الترمذى .

3. (207)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mikyal (ölçek) ve mîzân (terazi) kullananlara şöyle hitab etti:
"Sizler bizden önce gelip geçen kavimleri helâk eden iki işi üzerinize almış bulunmaktasınız"[24]

AÇIKLAMA:

Burada ictimaî ahlâkın mühim bir esasına parmak basılmaktadır: Alış-veriş sırasında ölçü ve tartıda dürüstlük, fertler arası güven, sevgi, saygı gibi pek çok umur buradaki dürüstlüğe dayanır. Cemiyetin ahengi, huzuru ve dolayısıyla sağlıklı terakki de bunlara dayanmaktadır. Bir cemiyette bu bağlar bozuldu mu, o cemiyetin batması yakındır. Başta Hz. Şuayb'in kavmi olmak üzere, birçok kavimlerin bu ölçü-tartı hilesinin getirdiği bozukluklarla battığını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hatırlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm bu mevzuya birçok âyetlerinde yer verir. Mutaffifin sûresi bu mevzuyu müstakilen ele alır.

Şurası açıktır ki, bazı safdillerin zannettiği gibi, ölçü-tartı gerektiren meslekler, dindarlığa uymayan, kaçınılması gereken meslekler değildir. Bu hadiste, böyle bir nasihat mevcut değildir. Burada ölçü ve tartı meselesinde çok dikkatli davranılması, alırken de verirken de ölçümde hassas olunması gereği vurgulanmaktadır. Nitekim daha önce geçen hadislerden bir kısmı ve meselâ 194 numaralı hadis *"Emin ve doğruluktan ayrılmayan tüccârların peygamberler, sıddikler, şehîdler ve sâlihlerle beraber olacaklarını"* haber vermiş, müjdelemiştir.[25]

ـ4ـ وعن ابن حرملة قال:]وَهَبَتْ لَنَا أمُّ حبِيبةَ بِنْتُ ذُؤيبِ بنِ قيسٍ الْمُزَنِيَّةُ صَاعاً حدّثَتْنَا عن ابنِ أخِى صَفِيةَ عن صفيَةَ زوجِ النبىِّ # أنهُ صَاعُ النبىِّ #. قال أنسُ: فجرَّبتُهُ فَوَجَدتُهُ مُدّيْنِ ونصفاً بِمُدِّ هشَامٍ[. أخرجه أبو داود .

4. (208)- İbnu Harmele (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ümmü Habib Bintü Züeyb İbnu Kays el-Müzenniyye, bize (ölçüm işlerinde kullanılan) bir sa' bağışladı. Ümmü Habib bize rivayet etti ki, kendisine, İbnu Ahî Safiyye'den geldiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Safiyye vâlidemiz (radıyallahu anhâ) bağışlanan bu sâ'in, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kullandığı sâ' olduğunu söylemiştir. Râvilerden Enes İbnu İyâz der ki: "Ben bu sâ'ı denedim, (kontrol ettim) gördüm ki bu sâ, Emevî Halifesi Hişâm İbnu Abdi'l-Melik'in kullandığı müdd'le iki buçuk müdd miktarında idi".[26]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud bu hadisi "Kefaret'in Ödenmesinde Kullanılan Sâ'ın Miktarı Nedir?" başlığını taşıyan babta kaydeder. Görüldüğü üzere, "şerî borçların ödenmesinde esas ittihaz edilmesi gereken birim ne olacaktır, bunun miktarı nasıl tâyin edilmelidir?" Âlimler arasında bidayetten beri bir problem olmuştur ve bu mesele hep, Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm)'ın beyanları doğrultusunda, onun vaz'ettiği birimler çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır[27].

ـ5ـ وعن السائبِ بن يزيدَ قال:]كانَ الصاعُ علَى عهدِ رَسُولِ اللّهِ # مُدّاً وَثُلُثاً بِمُدِّكُمْ اليومَ، وقد زيدَ فيهِ في زمنِ عمرَ بن عبدِ العزيزِ رحمه اللّهُ تعالى[.

5. (209)- es-Sâib İbnu Yezîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde bir sâ', bugün sizlerin kullanmakta olduğunuz müdd'le, bir müdden üçte bir müdd miktarında fazla idi. Ancak bu miktara Ömer İbnu Abdilaziz merhum zamanında ilâve bulunuldu.[28]

ـ6ـ وعن عثمان رضى اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]إذَا بِعْتَ فَكِلْ وَإذَا ابْتَعْتَ فكْتَلْ[. أخرجهما البخارى .

6. (210)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Sattığın zaman tart, satın alınca tarttır."[29]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ticarî hayat için mühim iki prensip vazediyor:

1- Alım-satımın ölçümle yürütülmesi.

2- Tartma külfetinin satıcıya âit olması.

Hadisin vürud sebebi kayda değer: Hz. Osman Benu Kaynuka çarşısında hurma alıp Medine'ye getirip, pazara döker, ne miktar olduğunu beyan eder, müşteri de onun beyanı üzerine tartmadan alır, uygun bir kâr verirmiş. Durum Hz.Peygamber (aleyhissalâtu

vesselâm)'in kulağına ulaşınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Osman'a: "Sattığın zaman tart, satın alınca da tarttır" emreder.
Tartma işi ücretle yapılıyorsa, bunun ücreti satıcıya âittir. Verilecek paranın, o devirde olduğu üzere, tartımı, bütünse bozdurulması külfet, masraf gerektiriyorsa bu da müşteriye aittir.[30]

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADÎSLER

ـ1ـ عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]إنَّ أحَبَّ البِدِ إلى اللّهِ تعالى المساجِدُ، وأبغضَ البدِ إلى اللّهِ تعالى ا٘سواقُ[. أخرجه مسلم .

1. (211)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular:
"Allah'ın en çok sevdiği yerler mescidlerdir. Allah'ın en ziyade nefret ettiği yerler de çarşı ve pazarlardır."[31]

AÇIKLAMA:

Mescidler ibadet, zikir, takva gibi kulluğun kâmil mânada gerçekleştiği mahallerdir. Bu sebeple Allah nazarında en çok sevilen yerlerdir. Çarşı pazar ise hilenin, aldatmanın, İslâm'ın en az hatıra getirildiği, en ziyade dünyanın, dünyalığın düşünüldüğü, gaflet yerleri de yine çarşı pazarlardır.
Hadis çarşıların bu yönüne dikkat çekerek, teyakkuza, dürüstlüğe teşvik etmektedir. Aslında, dinin belirttiği çerçevede yapılan ticaret helâldir. Bu çeşit ticaretin yapıldığı yerler de tebcîle değer yerlerdir. Nasıl olmasın ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dürüst tüccarları en yüce mertebedeki insanlar arasına dahil etmiştir.[32]

ـ2ـ وله عن سلمان رضى اللّه عنه: [تَكُونَنَّ إنِ اسْتَطَعْتَ أوَّلَ مَنْ يدخُلُ السُّوقَ وَ آخِرَ مَنْ يَخرجُ مِنْهَا فإنّهَا مَعْرَكَةُ الشيطانِ، وَبِهَا يَنْصِبُ رَايَتَهُ].

2. (212)- Selman (radıyallahu anh) diyor ki: "Elinden geliyorsa, çarşıya ilk giren olma. Oradan son çıkan da olma. Çünkü çarşı, şeytanın, (insanları şaşırtmak için kıyasıya) savaş verdiği yerdir, bayrağı da orada dalgalanır."[33]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Hz. Selman (radıyallahu anh)'ın şahsî sözü gibi görünse de hükmen merfû sayılır. Burada da herçeşit uyarılara rağmen çarşıda hüküm sürecek fiilî duruma dikkat çekiliyor: Hile, hurda, yalan yere yemin, aldatmalar, boş sözler vs. hepsi de şeytana lâyık işler.[34]

ـ3ـ وعن عمر رضى اللّه عنه أنّه قال: [يَبعْ في سُوقِنَا إلاّ مَنْ قَدْ تَفَقّهَ في الدِّينِ]. أخرجه الترمذى.

3. (213)- Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bizim çarşımızda dini bilen kimseler satıcılık yapsın" buyurmuştur.[35]

AÇIKLAMA:

Burada dini bilmekten maksad, iman ve asgarî seviyede ibadetlerini yapabilecek kadar ilmihal bilmek olmamalıdır. Bunlara ilâveten, farzları, haramları, mekruhları, alış verişle ilgili emirleri, yasakları, ticaret âdabını ve hatta meslekî bilgileri vs. yi de buna dahil edebiliriz. Nitekim İbnu Abidin farz-ı ayn ilimleri sayarken "...Keza meslek erbabına ve bir şeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüp eden ahkâmı öğrenmesi farzdır... Keza

alışveriş... ile ilgili bilgiler de bu meselelerle iştigal etmek isteyen kimselere farzdır..." demektedir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu emri doğrultusunda tatbikata yer verildiği zamanlar istikrarlı, güvenilir bir ticarî hayata sahip olarak terakkî eden İslâm cemiyetleri, buna riayet edilmediği dönemlerde geriliklere düşmüşlerdir. Asker kaçaklarının, emeklilerin, köyden şehre gelen işsizlerin çarşı pazarda iş bularak esnaf ve ticaret ahlâkını nasıl bozduklarını ve bu duruma paralel olarak İslâm âleminin nasıl çöküntüye sürüklendiğini İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim üyelerinden merhum Sabri F. Ülgener "İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri" adlı eserinde edebî örneklerle izâh eder.

Eseri dikkatlice ve ne demek istediğini anlayarak okuyanlar, marksistlerin bir iddiasının ilmî bir tekzibini görecekler: Onlara göre, "Üstyapı dedikleri ahlâk, hukuk, din gibi mânevî değerler, altyapı denen iktisadî hayata bağlıdır. İktisâdî durum değiştirildi mi, kendiliğinden ve zorunlu olarak ahlâk, hukuk din vs. değişir."

Ülgener, edebî örneklerle ahlâk ve zihniyet durumlarının değiştiğini gösterdikten sonra, buna tâbi olarak iktisadî durumun bozulduğunu gözler önüne serer.

Ülgener'in bu çalışması Alman mütefekkiri Max Veber'in geliştirdiği sistemi Türk tarihine bir tatbikten ibârettir.[36]

ـ4ـ وعن أبى الدرداء رضى اللّه عنه قال:]مَا أوَدُّ أنَّ لِى مَتْجَراً عَلى دَرَجةِ جَامعِ دِمَشْقَ أُصِيبُ فيهِ كلَّ يومٍ خمسينَ دينَاراً أتَصَدّقُ بهَا في سبيلِ اللّهِ، وَتَفُوتُنِى الصّة في الجماعةِ، وَمَا بِى تَحْرِيمُ مَا أحلَّ اللّهُ تَعَالى، ولكنْ أكْرَهُ أنَ أكونَ منَ الذينَ قال اللّهُ تعالى فيهم رِجالٌ تُلهِيهمْ تِجَارَةٌ وَ بَيعٌ عنْ ذِكْرِ اللّهِ اŒية[. أخرجه رزين .

4. (214)- Ebu'd-Derda (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Ben, Şam'daki Ümeyye Camii'nin merdivenlerinde bir dükkan sâhibi olup, her gün elli

dinar kazanıp Allah yolunda harcamak ve bu esnada namazlarımı da hep cemaatle kılmak, Allah'ın helal kıldıklarını da haram etmemek şartlarını arzulamaktan ziyade, Allahu Teâla'nın, haklarında: *"...o kimseler ki ne bir ticaret ne de bir alış veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz"* (Nur: 24/36) övgüsünü kullandığı kimselerden olmamaktan korkarım." [37]

İKİNCİ BAB

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR
(Bu babda dört fasıl vardır)
BİRİNCİ FASIL
NECÂSETLER
*
İKİNCİ FASIL
KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR
*
DÖRDÜNCÜ FASIL
ALIM-SATIMI CÂİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

NECASETLER

ـ1ـ عن جابر رضى اللّه عنه قال:]سَمِعْتُ رَسُولُ اللّهِ # يَقُولُ عَامَ الفتحِ بِمَكّةَ: إنَّ اللّهَ تعالَى حرَّمَ بيعَ الخمرِ والميْتةِ وَالخنْزِيرِ وَا‘صْنَامِ. فقيلَ يَا رَسُولُ اللّهِ: أرَأيْتَ شحُومَ الميتةِ: فإنّهُ يُطلَى بهَا السُّفُنُ، ويُدْهَنُ بهَا الجُلُودُ، وَيَسْتَصْبِحُ بهَا النَّاسُ. فقالَ: هوَ حَرامٌ. ثم قالَ عندَ ذلكَ قاتَلَ اللّهُ اليَهُودَ إنَّ اللّهَ تعالى لما حرّمَ

عَلَيْهِمْ شُحُومَها أجْمَلُوهُ ثمَّ باعُوهُ فأكَلُوا ثَمَنَهُ[. أخرجه الخمسة. ومعنى »أجْمَلُوهُ« أذَابُوه .

1. (215)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: Mekke'nin fethedildiği sene Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i Mekke'de işittim, şöyle buyuruyordu:

"Cenab-ı Allah içki, ölmüş hayvan, domuz ve putun alımsatımını yasakladı." Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resûlü "ölmüş hayvanların iç yağı hakkında ne buyurursunuz, zîra onunla gemiler yağlanır, derilere sürülür, kandiller aydınlatılır" dendi. Cevâben:

"O (nun satışı) haramdır" buyurdu ve ilâve etti: *"Allah Yahudilerin canını alsın. Allah onlara ölmüş hayvanların iç yağını haram kıldığı vakit bu yağı erittiler, sonra satıp parasını yediler."*[38]

AÇIKLAMA:

Âlimler burada ifade edilen hükümde bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtilaf, daha ziyade Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sorulan soruya verdiği cevaptaki "O haramdır" cümlesindeki "O" zamirinden kastedilen şeyden ileri gelir. Şâfiîler bundan "alım-satım"ın kastedildiğini söylerler. Böyle olunca "iç yağı" ve bir kısım "pis şeyler"in alım satımı haram olmakla birlikte kullanılması haram değildir hükmü çıkarılır. Halbuki Cumhur dediğimiz çoğunluk "O" zamirinden "kullanma"yı anlamışlardır.

Şafiîler'e göre ölmüş hayvanın iç yağı yenmese, insan bedenine sürülmese de, gemi yağlama, kandil yağı yapma gibi işlerde kullanılabilir.

Cumhur ise ölmüş hayvandan istifade yasağı umumî olduğu için, hiçbir surette bu maddelerden istifâde edilemeyeceğine hükmetmiştir. Cumhur'un tek ruhsatı, ölmüş hayvanın debbağlanmış derisi ile ilgilidir. Bu da zâten nasla açıklanmış bir ruhsattır.

Zeytin yağı, tereyağı gibi aslında temiz olduğu halde sonradan necâset değerek kirlenen yağlara gelince, bunların yenme ve bedene sürülmesi dışında, kandilde yakılmaları, sabun yapılmaları, pislenmiş balın tekrar arıya yedirilmesi, ölmüş hayvanın köpeğe yedirilmesi, keza pislenmiş yemeğin hayvanlara yedirilmesi gibi meselelerde de selef âlimleri ihtilaf ederler. Şâfiî mezhebinin sahih hükmüne göre bütün bunlar câizdir. İmam Malik ve Ebu Hanîfe'nin de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Ebu Hanîfe (rahimehullah) necis olan zeytin yağının "durumunu belirtmek kaydıyla" satışının da câiz olacağını söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel ise, temiz olmayan şeylerin kullanılmasının, satılmasının haram olduğu, onlardan hiçbir surette istifadenin câiz olmadığı görüşündedir. [39]

ـ2ـ وعن عبدالرحمن بنِ وَعْلَةَ أنهُ سألَ ابنَ عباسٍ رَضِى اللّهُ عنهما عمّا يُعْصَرُ مِنَ العِنَبِ فقال:]إنَّ رجًأهدَى لرسولِ اللّهِ # رَاويةَ خَمْرٍ فقالَ لهُ: هلْ عَلِمْتَ أنَّ اللّهَ تعالى حَرَّمَها؟ قال فَسَارَّ إنساناً إلى جَنْبِهِ، فقال لهُ رَسُول اللّه #: بِمَ سَارَرْتَهُ؟ قالَ أمَرْتُهُ بِبَيْعها. فقال: إنّ الّذِي حرَّم شُرْبَها، حَرَّمَ بيعَها، فَفَتَحَ المَزادَتيْنِ حتَّى ذَهَبَ ما فيهما[. أخرجه مسلم، ومالك، والنسائى. »المزادة« الراوية .

2. (216)- Abdurrahman İbnu Va'le'nin anlattığına göre, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'dan üzüm şırası hakkında sorunca ondan şu cevabı almıştır:

"Adamın biri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir şarap dağarcığı hediye etmişti, kendisine

"Allah'ın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?" dedi. Adam:

"Hayır bilmiyorum" cevabını verdi ve yanında bulunan birisine birşeyler fısıldadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama

"Ona ne fısıldadın?" diye sorunca adam:

"Onu satmasını emrettim" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"İçilmesi haram olanın satılması da haramdır" buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak içlerini boşalttı."[40]

ـ3ـ وعن إبن عباس رضى اللّه عنهما قال:]رأيتُ رسُولَ اللّهِ # جالساً عندَ الرُّكنِ فرَفَعَ بَصَرَهُ إلي السماءِ فضَحِكَ فقال: لَعَنَ اللّهُ اليهودَ ثثاً: إنَّ اللّهَ تعالى حرَّمَ عليهمُ الشُّحُومَ فباعوهَا وأكلُوا أثمَانَهَا، وإنَّ اللّهَ تعالي إذا حرَّمَ عَلَى قومٍ أكلَ شئ حَرَّمَ عليهمْ ثَمَنَهُ[. أخرجه أبو داود .

3. (217)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i Kâbe'nin yanında otururken gördüm. Bir ara başını semaya kaldırarak güldü ve şunu söyledi:
"- Alah Yahudilere lânet etsin, Allah Yahudiler'e lânet etsin, Allah Yahudiler'e lânet etsin! Allah onlara (ölmüş hayvanların) iç yağını yasaklamıştı tutup bunu sattılar ve parasını yediler. Halbuki Allah bir millete bir şeyin yenmesini haram etti mi, onun parasını da haram etti demektir."[41]

AÇIKLAMA:

Açıklama için 215 numaralı hadise bak.[42]

ـ4ـ وله عن المغيرةِ رضي اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]مَنْ بَاعَ الْخَمْرَ فَلْيُشَقِّصِ الخَنَازِيرَ: أى فليقطعها كالقصَّاب ويبيعها[.

4. (218)- el-Muğîre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: *"Kim içki satarsa, hınzır kasaplığı da yapsın"*[43]

AÇIKLAMA:

Hadis, tağliz ve tenfir yoluyla içkinin yasaklığını beyan etmektedir. Zira domuz yemekten umumiyetle kaçınıldığı hâlde, içkiye karşı alâka gösterenler az değildir. Halbuki haram olma yönüyle ikisi de birdir ve ikisi de eşit şekilde haramdır. Bu mânayı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir benzetme ve mukayese ile ifade buyurmuştur.[44]

ـ5ـ وعن أبى طلحة رضى اللّهُ عنه.] أنهُ سألَ رسُولَ اللّهِ # عنْ أيتَامٍ وَرِثُوا خَمْراً فقال: أهرِقْهَا، قالَ أوَ أجْعَلُهَا خَلاًّ؟ قالَ: ً[. أخرجه أبو داود والترمذى.وعندهُ: أهرِقِ الخمرَ واكسِرِ الدِنَان .

5. (219)- Ebu Talha (radıyallahu anh) anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "İçkiye vâris olan yetimler" hakkında sormuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Dök onu!" emretmiştir. Ebu Talha:

"Sirke yapsam olmaz mı?" deyince de

"Hayır!" diye cevap vermiştir."

Tirmizî'nin rivayetinde: *"Şarabı dök, küplerini de kır"* buyurmuştur.[45]

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadisin hükmünde de az çok ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şarabın hiçbir surette kullanılmaması gereğine hükmederler. Zîra, malının ziyan edilmemesi hususunda en ziyâde hassasiyet gösterilmesi gereken yetimlere miras yoluyla intikal eden şarabın sirkeye tahvil edilerek değerlendirilmesine cevaz verilmemekte, dökülmesi emredilmektedir. Hz. Ömer, Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı bu görüştedirler.

Ancak, Atâ İbnu Ebî Rabah, Ömer İbnu Abdilaziz, Ebu Hanîfe gibi bâzı âlimler şarabın muameleden geçirilerek sirkeleştirilmesini câiz görmüşlerdir. Bazıları bu muameleyi ölmüş hayvanın derisinin debbağlanarak kullanılır hâle getirilmesine benzetmişlerdir. Ancak, "Derinin debbağlanması meselesinde nas olduğu halde, şarabın sirkeleştirilmesi meselesinde nas yoktur, kıyas yanlıştır" denmiştir. [46]

İKİNCİ FASIL

KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR

ـ1ـ عن ابن عمر رضيِ اللّهِ عنهما قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]مَنِ اشْتَرَى طَعَاماً فَ يَبِعْهُ حتّى يَسْتَوْفِيَهُ[. أخرجه الستة إ الترمذى .

1. (220)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir:

"Bir yiyecek satın alan kimse, onu kabzetmeden önce satamaz"[47]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, malın kabzedilip, satıcıdan tamamen devralınmasından önce satılması yasaklanmaktadır. Bu mevzuda da âlimler başka rivayetleri de göz önüne alınca bazı ayrılıklara düşmüşlerdir. Şöyle ki: Ebu Hanîfe "Akar hâric, başka şeylerin hepsinde caiz değildir" der. İmam Şâfiî, "Satılan mal devralınmadan satılamaz" der. Onun için akar, yiyecek, menkul, nakd hepsi birdir. İmam Mâlik ve diğer bazıları: "Yiyecekte câiz değildir, başka mallarda câizdir" demiştir. "Mekîl ve mevzun olanlar yani kile ile ölçülenlerle terazi ile tartılanlarda caiz değil, öbürlerinde caizdir" diyenler de olmuştur.
Unutmayalım, her görüş sahiblerinin şer'î delilleri mevcuttur. Farklılıklar dinimizin farklı şartlara göre getirdiği ruhsat ve kolaylığı, Şâri-i Rahimin

kullar karşısındaki rahmetini gösterir. Zîra Resûlü Ekrem: *"ümmetimin ihtilafı rahmettir"* müjdesini vermiştir.

2- Malın kabzedilmesine gelince, kabz'ın eşyaya, şartlara göre değişik şekillerde gerçekleşeceği belirtilmiştir. Hattabî özetle şunları söyler: "Kabz eşyanın cinsine ve halkın âdetlerine göre farklılıklar arzeder. Bâzan satılan eşyayı (mebî) satın alanın eline koymak sûretiyle olur. Bâzan müşteri ile mal arasındaki mânianın tahliyesi ile (arsa gibi) olur. Bâzan malın yerinden götürülmesi ile olur. Bâzan kîle ile ölçülenlerin kileye vurulmasıyla olur. Göz kararıyla toptan satılanlarda kabz, yerini değiştirmekle, bir başka mekâna taşınmakla olur. Bir malı kile ile ölçüp satın alan kimse yeniden ölçmeden, ilk ölçümü ile satmak isterse caiz değildir. İkinci sefer ölçerek satmalıdır."[48]

ـ2ـ وفي أخرى: حتّى يَقْبِضَهُ قال: وَكُنَّا نَشْتَرِى الطَّعَامَ من الرُّكبَانِ جُزافاً فنهاناَ رَسُولُ اللّهِ # أنْ نَبِيعَهُ حَتَّى نَنْقَلَهُ مِنْ مَكَانِهِ.»الجزاف« المجهول القدر: مكي كان أو موزوناً .

2. (221)- Bir diğer rivayette: *"... malı kabzedinceye kadar"* ziyadesi vardır. İbnu Ömer der ki: "Biz hayvanla gelenlerden tartmadan göz kararıyla yiyecek satın alırdık. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satın aldığımız bu şeyleri başka yere naklederek yerini değiştirmeden satmamızı yasakladı"[49]

ـ3ـ وعن حكيم بن حزام رضى اللّه عنه قال:]قلتُ ياَ رَسُولُ اللّه: إنَّ الرَّجُلَ ليأتِينِى فيُريدُ منِى البيعَ، وليسَ عندِى ما يَطلبُ؛ أفأبيعُ منه: ثم أبْتَاعُهُ مِنَ السُّوقِ؟ قال: تَبِعْ ما لَيْسَ عِنْدَكَ[. أخرجه أصحاب السنن .

3. (222)- Hakîm İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlu dedim, bana gelip, birşeyler almak isteyenler oluyor. Halbuki istenen şey bende yoktur. Bu durumda bilâhere çarşıdan satın alarak teslim etmek üzere istenen şeyi satayım mı?"

" Hayır dedi, yanında mevcut olmayan şeyi satma."[50]

AÇIKLAMA:

Âlimler bu yasağın daha ziyade ayn (cemi'a'yân gelir) denilen hâricen mevcut muayyen müşahhas olan -bir kitap, bir ev, bir at, bir miktar para... gibi- eşya ile alâkalı olduğunu söylemişlerdir. Bu çeşit mallar akit sırasında mülkünde veya taht-ı tasarrufunda değilse satışı yasaktır. Kaçmış kölenin satışı, henüz kabzedilmemiş bir mebî'in (satın alınmış malın) satışı, kafesten kaçmış bir kuşun satışı, bir başkasına ait malın sahibinin izni olmadan satışı gibi. Başkasının malını satma yasağı, sahibinin izin verip vermiyeceği bilinmediği içindir. Şâfiî (rahimehullah) bu görüştedir. Mâlik, Ebu Hanîfe'nin ashabı ve Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı (rahimehümullah) sahibinin iznine bağlı olarak başkasının malından satılabileceğini söylemişlerdir.

Satış sırasında mevcut olmayan şeyin satılmasıyla ilgili yasak daha ziyade aynî eşya ile alâkalıdır, değilse, Bağavî'nin Şerhu's-Sünne'de açıkladığı üzere Bey'us-Sıfat bu yasağa girmez.

Bey'us-Sıfat tâbiriyle selem kastedilir. Zîra, selem akdi sıfatları belirlenmiş malın bu sıfatlara uygun şekilde, tâyin edilen vakti gelince teslim edilmek üzere yapılan satışıdır. Bu satış "ayn"ın değil "sıfat"ın satışı olmaktadır.[51]

ـ4ـ وعن إبن عباس رضى اللّه عنهما قال:]نَهَى رَسُولُ اللّهِ # أن يَبِيعَ الرجلُ طعاماً حتى يَسْتَوْفِيَهُ. قال طاوس: قلتُ بن عباسٍ: كيفَ ذلِكَ؟ قال: ذاكَ دَرَاهِمُ بِدَرَاهمَ، والطعامُ مُرْجًأ.[أخرجه الخمسة .

4. (223)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kimsenin, yiyecek maddesini tam olarak kabzetmiş olmadan satmasını yasakladı. Tâvus der ki: "İbnu Abbas'a
"Bu nasıl olur?" diye sordum da bana şu cevabı verdi:
"Bu dirhemlerin dirhemlerle alınıp satılmasıdır, yiyecek maddesi ise tehir edilmiştir."[52]

AÇIKLAMA:

Burada yasaklanan alım-satım muamelesi şöyle: Bir şahıs diğerinden 100 dinara yiyecek satın alır. Ve 100 dinarı satıcıya peşin öder, ancak malı teslim almaz. Mal satıcının elinde gecikir. Sonra malı bu yeni sahibi bir başkasına mesela 120 dinara satar. Böylece ortaya dinin ruhuna uymayan bir satış şekli çıkmış olmaktadır: Parayla para kazanmak. Bu ise ribâ'dır ve haramdır. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu şekli önlemek ve bu tarzın açacağı suistimalleri bertaraf etmek için satın alınan malın kabzedilmeden satılmasını yasaklamıştır.[53]

ـ5ـ وعن سليمان بن يسار رضى اللّه عنه قال: قالَ أبو هريرة رضى اللّهُ عنه لمروان بن الحكم:]أحلَلْتَ بَيْعَ الربَا؟ فقال مافَعَلْتُ. فقال أبو هريرة: أحلَلْت بَيْعَ الصَكاكِ، وقَدْ نَهى رَسُولُ اللّهِ # عن بيعِ الطعام حتى يُسْتَوْفَى فخطب مروانَ فنهى عن بيعهِ قال سليمان: فنظرتُ إلى حرسٍ يأخذُونهَا من أيدِى الناسِ[. أخرجه مسلم .

5. (224)- Süleyman İbnu Yesar (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Mervân İbnu'l-Hakem'e:
- Sen faiz ticaretini helâl kıldın dedi. Mervan:
- Ne yapmışım? diye sordu. Ebu Hüreyre tekrar:
- Sen sened satışını helâl addetmişsin. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tam olarak kabzedilmezden önce yiyecek satışını yasakladı,

dedi. Râvi der ki:

"Bu konuşma üzerine Mervan halka hitab ederek sened satışını yasakladı." Süleyman ilâve etti:

"Ben muhafızların bu senedleri, halkın elinden topladıklarını gördüm." [54]

AÇIKLAMA:

Sened diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı sakk'dır, borç senedi, mahkeme hücceti mânalarına gelir. Burada, âmir tarafından memura verilen maaş senedidir. Bu senede: "Filana şu kadar zahîre veya para verilsin" diye yazılmıştır. Senedi alan orada yazılı olan şeyleri tesellüm etmeden başkasına satardı. İşte bu muâmele yasaklanmış olmaktadır.[55]

ـ6ـ وعن ابن عمر رضى اللّهُ عنهما قال:]كنا مَعَ رسُولِ اللّهِ # في سَفرٍ فكنتُ علي بَكْرٍ صَعْبٍ لِعُمَر فكانَ يَغْلِبُنِى فَيَتَقدَّمُ أمامَ الْقَوْمِ فيزجرُهُ عمرُ فيردُّهُ ثُمَّ يتقدمُ فيزْجُرُهُ ويقولُ لِى أمْسِكْهُ يتقدَّمُ بين يَدَىْ رسُولِ اللّهِ #. فقال له رسول اللّهِ # بِعْنِيهِ يَا عُمَرُ. فقال هُوَ لَكَ يَا رَسُولُ اللّهِ فَبَاعَهُ منهُ. فقال لِى رَسُولُ اللّهِ # هُوَ لكَ يَا عَبدَاللّهِ فاصْنَعْ بِهِ مَا شِئْتَ[. أخرجه البخارى .

6. (225)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le beraber bulunuyorduk. Ben Hz. Ömer'e ait, yüke yeni alıştırılan henüz zabtı zor bir devenin üzerindeydim. Deve dik başlılık edip cemaatin önüne önüne giderdi. Babam Ömer (radıyallahu anh) devenin bu davranışından üzülür, onu tekrar geriye atardı. Bana da:

"Devene sâhib ol, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önüne geçmesin" derdi. Sonunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

- *Ey Ömer, onu bana sat* dedi.
- Pekâla o senin olsun ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Böylece deveyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ondan satın almış oldu. Sonra da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana dönerek:
"Ey Abdullah, deveyi sana bağışladım, artık o senindir, onu istediğin gibi kullan" dedi.[56]

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR

ـ1ـ عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #: [تَبِيعُوا الثّمَرَ حتَّى يبدُوَ صحُهُ، وَ تَبيعُوا الثَّمَرَ بِالتَّمْرِ؛ قال سالم: وأخبرنى عبداللّه عن زيد بن ثابتٍ رضى اللّهُ عنه أنّه قال: ثم رخَّصَ رَسُولُ اللّهِ # بَعْدَ ذلكَ في بَيْعِ الْعَرِيّةِ بالرُّطبِ أو بالتمرِ ولم يُرَخِّصْ في غيرِهِ، وكانَ ابن عُمَرَ إذا سُئِلَ عن صَحِهَا قال: حتَّى تَذْهَبَ عنها العَاهَةُ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين .

1. (226)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emretti:
"Ağaçların üzerinde o yılın meyveleri (olgunlaşmaya) sâlih olduğu (kızarmak, sararmak sûretiyle) zâhir olana kadar, meyveleri satmayın. Yaş hurmayı kuru hurma karşılığında da satmayın."
Yine Abdullah İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaş hurmayı kurusu ile değiştirmeyi yasakladıktan sonra, ariyyenin (muayyen bir ağacın başındaki yaş hurmayı) yerdeki yaş veya kuru hurma ile tebdiline müsaade buyurdu. Bu çeşit bir değiş tokuşa başka alım-satımlarda müsaade buyurmadı."

İbnu Ömer'e meyvenin sâlih olarak ortaya çıkması nedir? diye sorulunca şu cevabı verirdi:

"Meyvenin afete uğrayarak zarar görme tehlikesini atlatmasıdır."[57]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ağaç üzerindeki meyvelerin belli şartlarla satılabileceğini ifade eder: Bu şartları şöylece özetleyebiliriz:

1- Meyvenin olgunlaşacağı ortaya çıkmalıdır. Soğuk vurması, dolu vurması gibi çeşitli afetler atlatılmış, normal şartlarda, ağaçtaki meyvelerin olgunlaşacağı kanaati hasıl olmuşsa artık meyve hasad edilmeden, miktarı tahmin yoluyla tesbit edilerek satılabilir.

2- Satış muamelesi, faize giren şartlarla olmamalıdır. Yani altın gümüş cinsinden parayla veya aynı cinsten olmayan başka ticaret eşyasıyla olabilir

3- Ariyye'ye de ruhsat vardır.

Ariyye nedir? Bu, bahçe sâhibinin, hurma ağaçları arasından, mahsulünü satmak için ayırdığı ağaçtır. Sâhibi, âcil ihtiyacını görmek için, üstündeki mahsulü kuruduktan sonra, kaç kile geleceğini tahmin ederek bunun satılmasına veya taze hurma ile değiştirilmesine ariyye satışı (bey-i ariyye) denir.

Ariyye satışı, elinde kuru hurma olduğu halde, parasızlık yüzünden yeni çıkan yaş hurmayı yiyemeyenlerin müracaatı üzerine tanınan bir ruhsattır. Esas itibariyle, kuru hurma vererek yaş hurma satın almak -232 numaralı hadiste görüleceği üzere- yasaklanmıştır. Bu durum, kuru hurması olanlara da, turfanda hurma yetiştirenlere de bazı zorluklar getiriyordu. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kayıtlı olarak bu değiş tokuşa müsaade etmiştir. 233 numaralı hadiste de göreceğimiz gibi, ariyye suretiyle yapılacak alım-satım beş vask miktarını taşmamalıdır.

Bir vask altmış sâ', yani takriben bir deve yüküdür.[58]

ـ2ـ وفي أخرى للخمسة إ البخارى:]نَهى رَسُولُ اللّهِ # عنِ بَيْعِ النَّخْلِ حتَّى يزْهُوَ، وعن بيْعِ السُّنبُلِ حتَّى يَبْيَضَّ

وَيَأْمَنَ العاهَةَ، نَهَى البائعَ والمشترَى] .

2. (227)- Buhârî'nin dışındaki müelliflerin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) meyvesi olgunlaşıncaya kadar hurmayı, dânesi beyazlaşıp afetten emin oluncaya kadar başağı satmaktan men etti. Bu muameleden satıcı da alıcı da yasaklanmıştır. [59]

.

ـ3ـ وفي أخرى للثلة والنسائى عن أنس رضى اللّه عنه: [نَهَى عَنْ بَيْعِ الثَّمَرِ حتى يزهُوَ: قيل له ما زُهُوُّهَا! قال: تَحْمَرُّ وَتَصْفَرُّ. أرأيتَ إنْ منعَ اللّهُ تعالى الثمرة، بِمَ تَسْتَحِلُّ مالَ أخيكَ] .

3. (228)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) olgunlaşmazdan önce meyvenin ağacın başında iken satılmasını yasakladı. Kendisine (aleyhissalâtu vesselâm) meyvenin olgunlaşması ile ne kastediliyor? diye sorulunca:

"Onun kızarması ve sararmasıdır" diye açıkladı ve ilave etti: *"Cenâb-ı Hakk bir âfet vererek meyveye mâni olacak olsa, kardeşinden aldığın parayı nasıl helal addedeceksin?"*[60]

ـ4ـ وللشيخينِ وأبى داود في أخرى عن جابر رضى اللّه عنه قال: [نَهَى أنْ تُبَاعَ الثمرةُ حتى تَشَقِّحَ: قيلَ وَما تَشَقِّحُ! قال تَحْمارُّ وَتَصْفَارُّ، ويُؤْكَل منها] .

4. (229)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) alacalanmazdan önce meyvenin satılmasını yasakladı.

"Meyvenin alacalanması nedir?" diye sorulunca:

"Kızarması, sararması ve yenir hâle gelmesidir" diye açıkladı.[61]

ـ5ـ وفي أخرى ‘بى داود والترمذى عن أنس رضى اللّهُ عنه:]نَهَى عن بَيْعِ العِنَبِ حتَّى يسودَّ، وعن بيعِ الحبِّ حتَّى يَشْتَدَّ[.

5. (230)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) siyahlanmazdan önce üzümün, sertleşmezden önce hububatın satılmasını yasakladı."[62]

ـ6ـ وعن خارجة بن زيد رضى اللّهُ عنه:]أن أباهُ كانَ يَبِيعُ ثمارَهُ حتى تَطْلُعَ الثُرَيَّا[. أخرجه مالك .

6. (231)- Hârice İbnu Zeyd (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, babası, süreyya yıldızı doğmadıkça meyve satmazdı.[63]

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği üzre, İbnu Ömer (radıyallahu anh) meyvenin, afete uğrama tehlikesi kalkıncaya kadar satışının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından yasaklandığını bildirmesi üzerine bunun nasıl anlaşılacağı sorulmuş, o da: "Süreyya yıldızı görülmeye başlayınca" demiştir. Süreyya yıldızının, yaz mevsimi girdiği günün sabahında doğduğu, bunun da yaz sıcaklarının başlangıcı olduğu, artık meyvelerin olgunlaşmaya geçtiği belirtilir. Öyle ise, bu mevzuda muteber hudud süreyya yıldızının doğmasıdır. Dalı üzerinde meyve satışı burdan sonra başlayabilir.[64]

ـ7ـ وعن سهل بن أبى حثَمة رضى اللّه عنه.]أنَّ النبىَّ # نَهى عن بيعِ الثَّمَرِ بِالتَّمَرِ، وقال ذلك الرِّبَا، تلك المُزابَنَةُ إ ّ أنه رخَّصَ في بيعِ الْعَرِيَّةِ: النخلةِ والنَّخْلَتَينِ يأخُذُهَا أهلُ البيتِ بخَرْصِهَا تمراً يأكُلُونَها رُطَباً[.

أخرجه الخمسة.وزاد الترمذى في أخرى:]وعن بيعِ العِنَبِ بالزّبِيبِ، وَعَنْ كلِّ ثَمَرَةٍ بِخَرْصِهَا مِنَ الثمرِ. قال: يحيى بن سعيد »العَرِيّةُ« أن يشترِىَ الرجلُ ثَمَرَ النَّخَتِ لِطَعَامِ أهْلِهِ رُطباً بِخَرْصِهَا تَمْراً[.

7. (232)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yaş hurmayı kuru hurma ile değiştirmeyi yasakladı ve *"Bu riba'dır, buna müzâbene denir"* buyurdu. Ancak ariyye satışını bundan istisna etti. Ariyye bahçe sâhibinin ayırdığı bir veya iki hurma ağacıdır. Onların başındaki meyvenin kuruyunca ne kadar olacağını göz kararıyla tahmîn eder. Bunun bedelince yaş hurma (satın alıp) yer"..

Tirmizî bir başka rivayette şu ilâveyi kaydeder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaş üzümü kuru üzümle her meyveyi, meyve cinsinden tahmînî karşılığıyla satmayı yasakladı."

Yahya İbnu Said ariyye'yi şöyle açıkladı: "Kişinin âilesine yedirmek maksadıyla birkaç hurma ağacının yaş meyvesini, -miktarını tahmin yoluyla takdir edip- kuru hurma karşılığında satın almasıdır." [65]

ـ8ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال:]رخَّصَ رسُولُ اللّهِ # في بيعِ العرَايَاَ بخَرْصِهَا من التَّمْرِ فيما دونَ خَمْسَةِ أوْسُقٍ أو خَمْسَةِ أوْسُق[. شك بعض الرواة في خمسة أوسق أو دون خمسة أوسق. أخرجه الستة .

8. (233)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kuru hurma vererek, tahmin yoluyla ariyyelerin satın alınmasına, beş vask veya beş vasktan az miktar için izin verdi." Ravilerden biri, "beş vask" mı dedi, yoksa "beş vasktan az" mı dedi diye şüphe etmiştir.[66]

AÇIKLAMA:

Ariyye satışı nedir, niçin buna ruhsat verilmiştir? gibi bazı mübhem noktaları az yukarıda 226 numaralı hadisle birlikte açıkladık.
Tahmin meselesi şudur: Bir ağaçtaki taze hurma kuruduğu zaman ne kadar kuru hurma olacaktır, önceden tahmin edilir. Tahmin işi bir ehl-i vukufa (bilir kişi) yaptırılır. Ariyye satışını yapan kimse, tahmin edilen bu miktarı kuru hurma olarak verir. Böylece verdiği, aldığına "kuru cinsinden" denk olur.[67]

ـ9ـ وعن أبى سعيد رضى اللّهُ عنهُ قال:]نَهى رَسُولُ اللّهِ # عن المُزَابَنَةِ والمُحَاقلةِ »فالمزابنةُ« اشتراءُ الثمر في رؤسِ النخلِ[.زاد مالك بالتمرِ »والمحاقلةُ« كراءُ ا'رضِ بالحِنطة. أخرجه الثلة والنسائى .

9. (234)- Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müzâbene ve muhâkala'yı yasakladı. Müzâbene, yeni meyvenin daha hurma, ağacının başında iken satın alınmasıdır. İmam Malik "... kuru hurma vererek" ziyadesini kaydetti.
Muhâkale de buğday karşılığında tarlanın kiralanmasıdır.[68]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında araziyi kiraya vermek yaygın bir tatbikattı. Tohum, ekiciye ait olur, tarlanın münbit kısmından belli bir bölüm tarla sâhibine, geri kalan kısım da ekiciye ait olurdu. Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu usûlü yasakladı çünkü ayrılan kısmın mahsül vermemesi, telef olması mümkündü.
Nevevî'nin açıklamalarına göre, âlimler bu konuda ihtilaf eder. Bazıları sadece mahsül karşılığında değil, altın, gümüş, vs. karşılığında da olsa tarlanın kiraya verilmesine -hadisteki ıtlaka dayanarak- karşı çıkmıştır. Ebu Hanîfe, Şaifî başta diğer bir çok ulema, arazinin altın, gümüş zahîre,

elbise ve diğer eşyalar mukabili kiraya verilebileceğini söylemiştir. İcar bedeli ekin cinsinden de olabilir. Ancak, çıkan mahsulün üçte biri veya dörte biri gibi bir cüzüne mukabil icârı câiz değildir. Buna "muhâbere" denir. Muayyen bir parçanın tarla sahibi için ekilmesini şart koşmak da caiz olmaz.

Ahmet İbnu Hanbel, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Malikîlerden bazılarına göre, "Yeri altın ve gümüş mukabilinde kiraya vermek ve mahsulün üçte biri, dörtte biri gibi bir cüzü karşılığında kiraya vermek caizdir. Muhtar olan da budur."

Farklı görüşlerden herbiri rivayete dayanmaktadır[69].

ـ10ـ وعن ابن عمر رضى اللّهُ عنهما قالَ:]نهى رَسُولُ اللّهِ # عنِ المُزَابنَةِ، وَالْمُزَابَنَةُ بيعُ الثَّمَرِ بالتَّمْرِ كيًَ، وَبيعُ الكَرْمِ بالزَّبِيبِ كيًَ[. أخرجه الستة .

10. (235)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müzâbene'yi yasakladı. Müzâbene, yaş hurmayı, ölçeğe vurarak kuru hurma mukabili satmaktır, keza taze üzümü ölçeğe vurarak kuru üzüm karşılığında satmaktır."[70]

ـ11ـ وفي أخرى ‘بى داود رضى اللّه عنه:]نَهى عن بَيْعِ الزَّرْعِ بِالحِنْطَةِ كيًَ[.

11. (236)- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ekini, ölçekli olarak buğdayla satmaktan yasakladı."[71]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan müzâbeneye benzer. Şu miktar arazideki ekini, kile nevinden muayyen bir miktar buğday mukabili satmaktır. Bu tarz

satışı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklıyor. Müteakip hadis meseleye daha fazla açıklık getirecektir.[72]

ـ12ـ وفي أخرى للشيخين عن جابر رضى اللّه عنه:]نَهى عنِ المُخَابرَةِ وَالمُحَاقَلَةِ. قالَ: عطاءُ فسَّرَ لنَا جَابِرٌ قالَ: أمّا المخابرةُ: فا٭رضُ البيضاءُ يدفعُهَا الرجلُ إلى الرجلِ فيُنفِقُ فيها ثمّ يأخذُ من الثمرةِ، وزَعَمَ أنّ المُزَابَنَةَ بيعُ الرُّطَبِ في النخلِ بالتمرِ كيٍ، والمحاقَلةُ في الزرعِ على نحوِ ذلك، بيعُ الزرعِ القائم بالحبِّ كيًَ[.

12. (237)- Sahiheyn'in Hz. Câbir'den kaydettikleri bir rivayet de şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Muhâbere ve Muhâkale'yi yasakladı. Atâ der ki: Câbir bize şu açıklamayı yaptı:

Muhâbere: Boş araziyi, sâhibi bir başkasına verir. Alan adam bütün masrafları karşılayarak tarlayı eker. Tarla sâhibi mahsülden hisse alır. **Müzâbene'**ye gelince, bunun "daha ağaçta iken yaş hurmayı, kuru hurma ile ölçekle satmak" olduğunu söyledi. **Muhâkale** ise, ekinden cârî bir alışveriş, müzâbene'ye benzer, ekinin ölçekle buğday mukabili satılmasıdır.[73]

ـ13ـ وفي أخرى لمسلم رحمه اللّه:]نَهى عن المحاقلةِ والمزَابَنَةِ والمعاوَمةِ والمُخَابَرَةِ قال: والمعاومةُ بيعُ السنينَ. وعن الثُّنَيَّا[. زاد أصحاب السنن: إ أن تُعلَمَ .

13. (238)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhâkale, müzâbene, muâveme ve muhabere suretiyle yapılan alışverişleri yasakladı.

-Ravi der ki: Muâveme, bir kaç yılı içine alan bir satıştır.- Keza, sünya'yı da yasakladı" Sünen müellifleri şu ziyadeyi kaydederler. "...bilinme

durumu hâriç"[74]

AÇIKLAMA:

Birkaç yılı içine alan **muâveme** akdinde açık bir aldatma vardır. Çünkü müteakip yıllarda da, meyve olup olmayacağı, bahçenin bir afete maruz kalıp kalmayacağı bilinemez. Burada açıklamaya muhtaç olan şekil sünyâ'dır. **Sünyâ:** Kişinin bahçesinin meyvesini tamamen satıp, belli ve muayyen olmayan bir kısmını hâriç tutmasıdır. Sünen müellifleri, koydukları kayıtta istisna kılınan kısım belirtildiği takdirde, bu satışın câiz olacağını açıklamışlardır.[75]

ـ14ـ وفي أخرى للنسائى: والمخاضرَةِ والمخابرَةِ قال: والمخاضرةُ بيعُ التمرِ قبلَ أن يزهُوَ، والمُخَابَرَةُ بيعَ الكدَسِ بكذا وكذا صاعاً.زاد البخارى عن أنس: والممَسةِ والمنابَذةِ »الكدس« الطعام المجتمع كالصّبرة .

14. (239)- Nesâî'nin diğer bir rivayetinde: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)... muhâdara ve muhâbere satışlarını yasakladı" der. Ravi şu açıklamayı yaptı: Muhâdara, hurmanın alaca düşmezden önce satılmasıdır, muhâbere de, yığının, (miktarını göz kararıyla tahmin edip) şu kadar bu kadar sâ'ya satmaktır.
Buhârî, Enes'ten şu ziyadeyi kaydetti: "...mülâmese ve münâbeze'yi de... yasakladı."[76]

AÇIKLAMA:

Mülâmese, satış sırasında, taraflardan birinin: "Elbisene değersem veya sen elbiseme değersen alım-satım kesinleşmiştir" demesidir.
Münâbeze de buna benzer bir akit çeşididir.Alım-satım yapanların birbirlerinin elbisesine bakmadan, elbiselerini birbirlerine atınca akdin

kesinleşeceği hususunda anlaşmalarıdır.
Mülâmese ve münâbeze'nin mahiyeti yani nasıl cereyan ettiğinin tavsifinde, alimler ihtilâf ederler. Umumiyetle katlanmış olarak gelen veya karanlıkta getirilen kumaşın iyice görüp anlamadan sadece el değmesiyle akdin kesinleşmesi hususundaki mutabakata mülâmese denmektedir. Bu durumda kumaşın sâhibi: "Kumaşı sana, şu fiyata, elle dokunman, bakman yerine geçmesi şartıyla sattım, bakınca geri verme hakkına sahip değilsin" der. Öbürü de kabul eder. Müşteri değme sonunda karar verdi mi akit kesinleşir.
Münâbezede atılan şey taş mı kumaş mı, ihtilaflıdır. Taş ise, satıcı: "Şu taşı atıyorum, kumaşa değince satılmış demektir" veya "Şu taşın ulaştığı yere kadar olan araziyi sana satıyorum."
Bu çeşit alım satımlardaki aldanma ve aldatma durumları izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır.[77]

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

ـ1ـ عن ابن عمر رضى اللّه عنهما أن عمر رضى اللّه عنه قالَ:]أيُّمَا وليدةٍ ولَدَتْ من سيِّدها فإنَّه يبيعُهَا، وَ يَهبُهَا، وَ يُورِّثُهَا، ويَسْتَمْتِعُ بهَا ما عاشَ، فإذا ماتَ فهى حُرةٌ[. أخرجه مالك .

1. (240)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Efendisinden çocuk doğuran cariyeyi efendisi artık satamaz, hibe edemez, miras olarak da bırakamaz. Hayatta kaldığı müddetçe ondan istifade eder. Ölecek olursa cariye hür olur."[78]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in hadiste beyan ettiği üzere efendisinden çocuk dünyaya getiren cariyenin (köle kadın) satılamıyacağı hususunda İslâm fukahası icma etmiştir. Müteâkiben kaydedeceğimiz Câbir hadisi bu hükme muarız değildir. Hz. Ömer'in tatbikatına uymayan bazı rivayetlere itibar edilmemiştir. Ümmü Veled de denen bu durumdaki köle kadınlar yarı hür bir statü kazanırlar. Efendi ölünce derhal hür olurlar. [79]

ـ2ـ ولرزين عن جابر رضى اللّه عنه قالَ:]بِعْنَا أمَّهاتِ ا ٴوِدِ علي عهدِ رسولِ اللّه # وأبى بكرٍ، فلما كان عمرُ رضى اللّه عنه نهانَا فانتَهَيْنَا[قال: ابنُ ا ٴثيرِ ولمْ أجِدْهُ في اُصول .

2. (241)- Rezîn, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in şu sözünü kaydeder: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) zamanında ümmü veled'i satardık. Hz. Ömer bu alışverişten bizi yasaklayınca terk ettik."

İbnu'l-Esir: "Bu rivayeti ana kaynaklarda (Usûl) göremedim" der.[80]

ـ3ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما. أنّ رسولَ اللّهِ #:]نهَى عن بيْعِ الوَءِ وعن هِبَتِهِ[. أخرجه الستة .

3. (242)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) velâ'nın alım-satımını ve hibe edilmesini yasakladı."

Bazı âlimler, hadisteki "... hibe edilmesini..." kısmının, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olamıyacağını iddia etmiştir.[81]

AÇIKLAMA:

Velâ: Tasarruf, muâvenet, muhabbet demek olup kurb (yakınlık) mânâsına olan velî kelimesinden alınmadır. Hakukî bir tâbir olarak, verâsete sebep olan hükmî bir akrabalık ifade eder. Bu akrabalık âzad etme sonucu efendi ile azadlı köle arasında teessüs eder ki, buna velâ-i i'tâk denir. Tevârüs ve diyete iştirak gibi karşılıklı bir kısım hak ve sorumluluklar getirir. Velâ'nın akidle hüsulü de söz konusudur, buna velâ-i müvâlat denir. Şu halde, yukarıdaki hadis, bu hukukî akrabalığın para ile satışını veya hibe yoluyla bir başkasına devredilmesini yasaklamaktadır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde velâ'nın hibe edildiğini ifade eden bazı rivayetlerin varlığı sebebiyle hadisin hibeyi yasaklayan kısmının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ait olamayacağını söyleyen alim olmuştur. Ancak hadisin hükmünde icma edilmiştir.[82]

ـ4ـ وعن إياسِ بن عبد اللّه رضى اللّه عنه قالَ:]نهَى رسولُ اللّهِ # عن بَيْعِ الماءِ[. أخرجه أصحاب السنن .

4. (243)- İyas İbnu Abdillah (radıyallahu anh) "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in suyun satılmasını yasakladığını" rivayet etmiştir.[83]

AÇIKLAMA:

Alimler çoğunlukla buradan yağmur, pınar veya nehir suyunu anlamışlardır. Değilse, kişinin kabına aldığı suyu satabileceğini söylemişlerdir.
Ancak, Tirmizî'nin belirttiği üzere, insanlar suya muhtaçken, bir kimsenin ihtiyacından artan suyu başkasına satmasını mekruh addeden alimler de mevcuttur.[84]

ـ5ـ ولمسلم والنسائى عن جابر رضى اللّه عنه:]أنّه نهى عن بَيْعِ فضْلِ الماءِ[.

5. (244)- Hz. Câbir' (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Suyun fazlasını satmayı yasaklamıştır."[85]

ـ6ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قالَ: قال رسُولُ اللّهِ #:] يُباعُ فَضْلُ الماءِ لِيُبَاعَ بِهِ الكَ ُ[. أخرجه الشيخان .

6. (245)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: *"Ot satmak maksadıyla suyun fazlası satılmaz"* dediğini rivayet etmiştir.[86]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada kişinin ihtiyacından artan suyu içmek veya hayvanlarını sulamak üzere başkası istediği zaman bunu vermemekten veya parayla satmaktan yasaklamıştır. Âlimler, arazi sulamak için istendiği takdirde parayla satılabileceğinde ittifak ederler.

Şârihlerin açıkladığı üzere yukarıdaki hadis, kaplara alınan suyu değil daha ziyade şöyle bir durumu mevzubahis etmektedir: Kırda, bir zatın tarlasında, kendine ait kuyusu var. Başka kuyu veya su kaynağı yok. O kuyunun suyundan istifâde edilebildiği takdirde başkaları hayvanlarını kırda otlatabilecektir. Aksi takdirde susuzluk endişesiyle kimse hayvanını otlağa getiremiyecektir. Bu durumda suyun parayla satılması, dolaylı olarak otlağın, daha doğrusu kırdaki otların satılması olacaktır.

Hadiste geçen kelâ, yaş veya kuru her çeşit otu ifade eder. Şu halde hayvanlarını orada otlatmak zorunda olan sürü sâhibi, hissedeceği zarurete göre, sâdece suya değil, buna ilâveten kırın otuna da para vermek mecburiyetinde kalabilir. Böylece su sâhibi zulüm üzerine zulümde bulunabilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muzdar durumda kalanların istismarını önlemek için bu durumdaki su

sâhiplerinin, ihtiyaçlarından artan miktarı satamıyacaklarını teşrî buyurmuştur. Hadiste nehye kuvvet vermek için suyun satılması, kırdaki otun satılması gibi gösterilmiştir.

Bu yasağın hükmü, tenzihî bir kerâhet midir, tahrîmi bir kerâhet midir ihtilaf edilmiştir, ancak esah olan tahrimî olmasıdır. Nevevî, kırdaki ihtiyaç fazlası suyun parasız verilmesi üç şart altında vacibtir der ve açıklar:

1- İhtiyacı görebilecek başka su yoksa,

2- Suyun hayvanları sulamak için kullanılması, ekinleri sulamak için değil,

3- Su sahibinin kendisi bu suya muhtaç olmaması, yani ihtiyacından artması.

Fazla suyu ihtiyaç sahiplerine vermemesinin büyük günah olduğunu söyleyen alimlerimiz de vardır.

Yolcu ve hayvanlara su vermenin vücubunda ihtilaf yok ise de, mezkur kuyunun civarında ikâmet etmek isteyenlere verme hususunda ihtilaf edilmiştir. Bâzı âlimler "Burada ikamette zaruret olmadığı için böylelerine su vermek vâcib değildir" derken, bazıları "Vâcibtir" demiştir. Esah olan da bu ikinci görüştür. Kezâ bunlardan para alınıp alınmayacağı da ihtilaflıdır, ancak "alınamaz"diyen görüş râcih kabûl edilmiştir.[87]

ـ7ـ وفي أخرى للستةِ إّّ النسائى:] تَمنعُوا فضلَ الماءِ لِتَمنَعُوا بِهِ الك‘[.

7. (246)- Nesâî dışındaki beş kitapta geldiğine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emretmiştir: *"Ota mâni olmak maksadıyla suyun fazlasına mânî olmayın."*[88]

AÇIKLAMA:

Şarihlerin açıkladığına göre, bir otlağa yakın yerde bir kimseye ait bir kuyu var. İnsanlar başka kuyu olmadığı için, onun suyundan istifâde

edemedikleri takdirde, hayvanlarını, susuzluk endişesiyle oraya otlatmaya getiremeyecekler. Böyle bir durumda kuyu sahibinin ihtiyaç fazlası suyu vermemesi otlağın kendine kalmasını netice verecektir. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir düşünce ile ihtiyaç fazlası suya mâni olmayı yasaklamakta, haram kılmaktadır. Önceki hadise ve açıklamasına da bakılsın.[89]

ـ8ـ وفي أخرى لمالك عن عمرة بنت عبدالرحمن: [يُمنعُ نَقْعُ البِئْرِ] .

8. (247)- Amra Bintu Abdirrahmân'ın naklettiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Kuyu suyunun fazlası yasaklanamaz"[90]

AÇIKLAMA:

Hadisten "kuyunun içinde biriken su" anlaşıldığı gibi, ihtiyaçtan artan kısmı da anlaşılmıştır. Kuyu ortakları münâvebe ile sudan istifade ederken,kendi gününde ihtiyacı olmadığı için kullanmayan kişinin, kullanılması zarar getirmeyecek ise, ortağına mâni olmaması gereğini de anlamışlardır.[91]

ـ9ـ وعن رجلٍ من المهاجرين قال:]غَزَوْتُ مَعَ رسولِ اللّه # ثثاً أسمعهُ يقول: المسلمونَ شركاءُ في ثثٍ: في الماءِ، والكَ"ِ، والنارِ] .

9. (248)- Muhâcirlerden bir kişi şunu anlatmıştır: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte üç defa gazveye katıldım. Onun şöyle söylediğini işittim: *"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Suda, otda ve ateşte."* [92]

AÇIKLAMA:

Burada, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yaygın bir câhiliye geleneğini kaldırmıştır. Kişi belli bir bölgenin otlağını kendi hayvanlarına ayırıp, başkasına yasaklayabiliyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sahipsiz arazinin (mevât) otunu kimsenin başkasına menedemiyeceği prensibini getirmiştir. Sahibi olan arazinin otuna veya kaba alınmış suyuna başkası izinsiz karışamaz.

Ateş meselesine gelince, bazı alimler, ateş elde edilen taş, odun gibi maddeleri anlayarak, sahipsiz araziden bunların alınmasına kimse mâni olamaz demişlerdir. Tutuşturmak maksadıyla köz vs. isteyenin talebinin de reddedilemiyeceğini anlayanlar olmuştur.[93]

ـ10ـ وعن بهيسة الفَزارية رضى اللّه عنها قالت:]استأذنَ أبِى النبىَّ # فدخلَ بينهُ وبينَ قَميصِهِ فجعلَ يُقَبِّلُ ويلتزِمُ. ثم قال يارسولَ اللّه: حَدِّثْنِى ما الشَّئُ الذى يَحِلُّ مَنعُهُ؟ قال: الماءُ. ثم قال مَا الشَّىْءُ الَّذِىَ يَحِلُّ مَنْعُهُ قَالَ: الْمِلْحُ ثُمَّ قَالَ ماذا؟ قالَ النَّارُ. ثم قال يا نبىَّ اللّهِ: ما الشئُ الذى يَحِلُّ مَنْعُهُ؟ قال: أن تَفْعَلَ الخيرَ خَيْرٌ لكَ[. أخرجهما أبو داود .

10. (249)- Büheysetu'l-Fezâriyye (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan izin isteyerek kendisi ile kamîsi arasına girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı öpüyor ve kucaklıyordu. Sonra:

"Ey Allah'ın Rasûlü yasaklanması yasak olan şey nedir? bana söyle" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Tuz!" dedi. Babam tekrar sordu:

"Başka ne var?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ateş!" dedi. Sonra tekrar sordu:

"Ey Allah'ın Resûlü yasaklanması helal olmayan şey nedir?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Hayır yapman kendine hayırdır" cevabını verdi"[94]

AÇIKLAMA:

Burada tuz için de ot ve su için yukarıda beyan edilen hüküm konmaktadır. Tuz bir yerde, bir dağda maden halinde mevcutsa ondan istifadede herkes eşittir. Ama bir kimsenin mülkü içinde ise ondan istifade hakkı sâhibine aittir. Satmak, satmamak, mani olmak gibi her çeşit tasarrufu vardır.[95]

ـ11ـ وعن أبى أمامة رضى اللّه عنه. أن رسولَ اللّه # قالَ: [تَبيعُوا الفَيْناتِ المُغَنِّياتِ، وَ تَشْتَروهُنَّ، وَ تُعلِّمُوهُنَّ، وَ خَيْرَ في تِجَارَةٍ فِيهنَّ، وثمَنُهُنَّ حَرامٌ. قال: وفي مِثلِ هذا أنزَلتْ »وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرى لَهْو الحديثِ«[.

11. (250)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Şarkıcı cariyeleri satmayın, satın da almayın. Onlara (musikî) de öğretmeyin. Onları alıp satmak şartıyla yaptığınız ticarette hayır yoktur, onlar için ödenen para haramdır." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilave etti: "Şu âyet bu gibiler hakkında nâzil olmuştur:

"İnsanlardan bazıları, bir bilgisi olmadığı halde, Allah yolundan saptırmak için boş sözlere müşteri çıkarlar. Allah yolunu alaya alırlar. İşte bunlara alçaltıcı bir azab vardır" (Lokman: 31/6).[96]

AÇIKLAMA:

Burada, çalgıcı olduğu için, cariyenin satın alınması yasaklanıyor. Bazı âlimler böylesi cariyeler üzerinde yürütülen akdin fâsid olacağını

söylemiştir. Ancak Cumhur, sıhhatini kabul eder. "Ancak onlardan alınan para haramdır. Tıpkı şarapçıya satılan üzümden alınan para gibi, zîra bu satışta haram işe yardım var" demişlerdir. Alimler âyeti bu makamda: "Allah'ı zikirden alıkoyan haram şarkıcı sesleri satın alan" şeklinde anlamış, boş söz (Lehve'l- hadis) tabirinin içine her çeşit zararlı, faydasız hakikatı olmayan şeyleri dâhil etmişlerdir.

Şarkıcılığın haram olduğuna kail olanlar da bu hadis ve bu âyete dayanırlar.[97]

12ـ وعن أبى سعيد رضى اللّه عنه قالَ:]نَهَى رسولُ اللّهِ # عن شِرَاءِ الغنائِم حتى تُقْسَمَ[. أخرجهما الترمذى .

12. (251)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taksimden önce ganimetin satılmasını yasakladı."[98]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sahih rivayetlerle de sabit olduğu üzere, savaş sırasında elde edilen ganimet malından herhangi bir şeyi, taksim edilmezden önce temellük edinmeyi, satmayı şiddetle yasaklamıştır. Bu davranış, gulûl yani devlet malından yapılan hırsızlık olarak vasıflandırılmıştır. Ganimet malından bir iğne, bir ayakkabı bağı çalanın bile, savaşta öldürülme hâlinde şehitlik mertebesini kaybedeceği, cehenneme gideceği sarih olarak ifade edilmiştir.

Ancak, ganimet olarak elde edilen at, silah, elbise, yiyecek gibi, savaş sırasında kullanılmasına ihtiyaç duyulan bazı malzemenin, taksimden önce, savaş gayesine uygun olarak kullanılmasını âlimler tecviz etmişlerdir. Savaş gayesi dışında bunlar da kullanılamaz, hibe edilemez.[99]

ـ13ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قالَ:]كانَ أهلُ الجاهِلِيَّةِ يَتَبَايَعُونَ لحَمْ الجَزُورِ إلى حَبْلِ الْحَبَلَةِ، وحَبْلُ الحَبلَةِ أن تُنْتِجَ الناقةُ ما في بَطْنِهَا ثم تَحْملُ التى

تُنْتَجُ: فنهاهم رسولُ اللّه # عن ذلكَ[. أخرجه الستة.وفي أخرى للبخارى: ثُم تُنتِجُ التى في بَطنِهَا .

13. (252)- İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Cahiliye insanları, devenin etini, karnındakinin hamileliği vaktine satarlardı. "Karnındakinin hamileliği" devenin karnındakini doğurması, doğanın da büyüyüp hamile kalmasıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu alışverişi yasakladı."

Buhârî'nin bir rivayetinde "...sonra karnındaki de doğar" denir.[100]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis iki farklı anlayışa götürmüştür:

1- Buradaki satış, hayvanın doğuracağı yavrunun doğurma zamanında ödenmek üzere veresiye yapılan satıştır.

2- Bu satıştan maksad, hal-i hazırda hâmile olan devenin doğacak yavrusunun satılmasıdır. Râvi İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'in açıklamasına göre birinci mâna esastır.

Her iki tefsirdeki satışı da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamış bulunmaktadır. Birincisi yasaktır, çünkü meçhul bir vadeye ta'lik edilen bir ödemeyle yapılan satıştır. İkinci de yasaktır, çünkü, henüz mevcut olmayan (ma'dum), meçhûl ve satıcının elinde bulunmayan bir şeyin satışıdır, teslimi kesin değildir.[101]

ـ14ـ وعن ابنِ عباس رضى اللّه عنهما. أنّ رسولَ اللّهِ # قال:]السَّلَفُ إلى حَبْلِ الحَبْلَةِ رباً[. أخرجه النسائى .

14. (253)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın naklettiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Ödemenin, karnındakinin doğumuna tehiri riba (faiz)dır."[102]

AÇIKLAMA:

Bu, müşterinin, hâmile devesi bulunan şahsa, bu devenin bedelini vermesi ve şöyle demesidir: "Bu deve doğurur ve doğurduğu da doğurursa, onun doğurduğunu bu fiyata senden satın alıyorum." İşte bu çeşit bir muamele ribaya benzemektedir ve riba gibi haramdır. Çünkü henüz mevcut olmayanın satışıdır ve bu, tam bir aldatmadır.[103]

ـ15ـ وعن جابرٍ رضى اللّه عنه قال:]نَهَى رسولُ اللّهِ # عن ضِرَابِ الْجَمَلِ[. أخرجه مسلم والنسائى.

15. (254)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) erkek deveye (parayla) çekmeyi yasakladı."[104]

AÇIKLAMA:

Hadis, "...erkek deveye çekmeyi yasakladı" şeklinde ise de, âlimler umumiyetle, para ile çekmeyi anlayarak alınan paranın tahrimine hükmetmişlerdir. Bazı hadislerde daha açık bir tabirle "erkek devenin suyunu (satmayı) yasakladı", şeklinde ifade edilmiştir. Alimler, para mukabili damızlık hayvana dişilerinin çekilmesi caiz mi değil mi diye ihtilâf etmişlerdir. Damızlığa çekilme normal olarak yasak olmayıp, para ile bu işin yapılması münâkaşalıdır.[105]

ـ16ـ وعن أنس رضى اللّه عنه قال:]بَاعَ حَسَّانُ رضى اللّه عنه حِصَّتَه من بَيْرُحاءَ مِنْ صَدَقَةِ أبى طلحةَ رضى اللّه عنه. فقيلَ له: أتبِيعُ صَدَقةَ أبى طَلْحَةَ؟ فقال: أ أبيعُ صاعاً مِنْ تَمْرٍ بصَاعٍ منْ دَرَاهِمَ[. أخرجه البخارى .

16. (255)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hassan (radıyallahu anh), Ebu Talha (radıyallahu anh)'nın tasadduk ettiği Beyruha adlı bahçeden hissesine düşen kısmı (Hz. Muâviye'ye yüzbin dirheme) satmıştı. Kendisine:

"Ebu Talha'nın sadakasını satıyor musun?" dediler. Şu cevabı verdi:

"Yani bir sâ' hurmayı, bir sa' para mukabilinde satmayayım mı?"[106]

AÇIKLAMA:

Rivayetlerde geldiği üzere, *"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe erişemeziniz.."* (Âl-i İmrân: 3/92) meâlindeki âyet nâzil olunca, Ashabın sevdiği şeylerden infak etmeye başlamıştı. Ebu Talha da, suyunun tatlılığı ve gölgesinin serinliği ve tanziminin güzelliğiyle Medine'de şöhret yapmış olan Beyruha adındaki bahçesini tasadduk eder. Bu bahçe o kadar hoştur ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zaman zaman orayı şereflendirirdi. İşte Allah'ın âyette vaadettiği iyiliğe (birr) nâil olmak arzusuyla Ebu Talha (radıyallahu anh) bu en sevgili, en değerli malını, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın irşadı doğrultusunda yakınlarına bağışlar. Yukarıdaki rivayet bu taksimden hissemend olanlardan birinin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şâiri Hassan (radıyallahu anh) olduğunu ifade ediyor.

Bu bahçenin Ebu Talha tarafından vakfedldiği de söylenmiş ise de satış akdi, bunun vakıf değil temlik olduğunu gösterir. Zîra vakıf olsa idi Hassan (radıyallahu anh)'ın satması caiz olmazdı. Ancak, Ebu Talha, "hissesini satma ihtiyacını duyan satabilir" diye şart koyarak vakfetmiş ise, bu şart caiz olabilir" denmiştir. Hz. Ali ve başka bazıları vakıfta

böyle bir şartın caiz olduğunu söylemişlerdir. Muhammed İbnu'l-Hasan el-Mahzûmî Ahbâru'l-Medîne adlı kitapta Hz. Muâviye'nin bahçeden satın aldığı hisseye yüzbin dirhem ödediğini belirtir. Buraya Hz. Muâviye (radıyallahu anh) Kasru Benî Hudeyle adıyla bilinen bir köşk yaptırmıştır[107].

ـ17ـ وعن ابن المسيب قال:]نهى رسول اللّه #: عنْ بَيْعِ الْحَيَوَانِ باللَّحْمِ[. أخرجه مالك .

17. (256)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanın et mukabilinde satılmasını yasakladı."[108]

AÇIKLAMA:

Canlı hayvanın "şu kadar et" mukabilinde satılmasını yasaklamıştır. Bunlar aynı cinse girdikleri için misli olmadıkları takdirde müzâbeneye girecektir. Zîra, hayvan kesilince ne kadar et vereceği, az mı çok mu olacağı bilinemez. [109]

ÜÇÜNCÜ BAB

ALIM SATIMDA CÂİZ OLMAYAN ŞEYLER HAKKINDA
(Bu babta altı fasıl vardır)
BİRİNCİ FASIL
ALDATMAYA DAİR
*
İKİNCİ FASIL
SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR
*
DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA
*
BEŞİNCİ FASIL
MÜLÂSEME VE MÜNÂZEBE'YE DAİR
*
ALTINCI FASIL
BEY'UL-GARAR VE DİGERLERİ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

ALDATMAYA DAİR

ـ1ـ عن ابن عمر رضى اللّه عنهما:]أنّ رجً ذكرَ لِرسولِ اللّهِ # أنّهُ يُخْدَعُ في البيوعِ. فقالَ رسول اللّه #: مَنْ بَايَعْتَ فقل خِبةَ، فكانَ إذا بايَعَ قالَ خِبَةَ[. أخرجه الستة إ الترمذى. »الخبة« الخداع .

1. (257)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek alışverişte aldatıldığını söyledi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine:

"Alış-veriş yaptığın kimseye: Aldatmaca yok! de" buyurdu."[110]

AÇIKLAMA

Bu hadise dayanarak alış-verişte aldatma olamaz, normal değerinin üçte birini bulan bir aldatma olursa aldanan tarafın "hıyâr hakkı" vardır denmiştir. Ancak, Hanefî, Şâfiî ve diğer bazılarına göre, alış-verişte esas, bir tarafın aldanmasıdır. Aldanma az da olsa çok da olsa, aldanana hıyâr hakkı sağlamaz. Esas olan görüş de budur. Ama mahkemeye müracaat hakkı vardır.[111]

ـ2ـ وعن عبد المجيد بن وهْب قال: قال لى العَدَّاءُ بنُ خالدٍ رضى اللّه عنه :]أَ أُقرِئُكَ كِتاباً كَتَبَهُ لى رسولُ اللّهِ #؟ قلت بلى. فأخْرَجَ إلَىَّ كِتاباً »هذا ما اشتَرى العُدَّاءُ بنُ خالدِ بن ذَهْوَةَ من محمّدٍ #، اشترَى منهُ عبداً أو أَمَةً َ دَاءَ وَ غائِلةَ و خِبْثَةَ، بيعُ المُسْلمِ من المسلم«[.
قال: قتادة »الغائلة« الزنا والسرقة واŒباق. أخرجه البخارى تعليقاً والترمذى .

2. (258)- Abdülmecid İbnu Vehb anlatıyor: "Bana, el-Addâ' İbnu Hâlid (radıyallahu anh):

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana yazdığı bir mektubu sana okuyayım mı?" dedi. Ben:

"Memnuniyetle!" deyince bir mektup çıkardı. Mektupta şunlar yazılı idi:

"Bu, el-Addâ İbnu Hâlid İbni Zehve'nin Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'den satın aldığı şeyi tevsik eder. el-Addâ ondan bir köle veya cariye satın aldı. Kölede, ne herhangi bir hastalık, ne (zina, hırsızlık, kaçma gibi) bir düşkünlük ne de (satışını gayr-ı meşru kılan hürr asıllı bulunmak, emânet ve rehin olarak verilmiş olmak gibi) haramlık yoktur. Bu Müslümanın Müslümana satışıdır."[112]

ـ3ـ وعن ابن أبى أوْفى رضى اللّه عنهما]أنَّ رجً أقَامَ سِلعةً في السُّوقِ، فَحَلَفَ باللّهِ لقد أعطِىَ بها مالم يُعْطَ لِيُوقِعَ فيهَا رجً من المسلمينَ فنَزلتْ »إنَّ الذين يَشْتَرونَ بِعَهْدِ اللّهِ وأيْمَانِهِم ثمناً قليً« إلى آخر اŒية[. أخرجه البخارى .

3. (259)- İbnu Ebî Evfâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam çarşıya satmak üzere mal koydu. Müslümanlardan biri alıcı çıkınca, onu ikna için, "senin vermediğin parayı ödedim" diye Allah'a kasem etmişti. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenler var ya, işte onların âhirette bir payları yoktur. Allah, kıyamet günü, onlara hitab etmeyecek, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azab onlar içindir" (Âl-i İmrân: 3/77)[113]

AÇIKLAMA:

Yemin meselesine temas eden bir ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olan bir vakayı aydınlatan yukardaki hadisten şârihler, alışveriş esnasında, mala rağbeti artırmak için yemin etmenin yasaklandığı hükmünü çıkarmışlardır. Âyet-i kerime, sürüm maksadıyla Allah'ın adını vererek yemin edenler hakkında birçok cezanın takdir edildiğini beyan etmektedir:

1- Ahiret nimetlerinden mahrumiyet,
2- Cenab-ı Hakk'ın kelâmına mazhariyetten mahrumiyet.
3- Allah'ın rahmet bakışından mahrumiyet.
4- Günahlardan tezkiyeden mahrumiyet,
5- Elim bir azâbı hak etme.

Yemin etiğimiz meselede sadık bile olsak alışveriş gibi basit işlerde yemine müracaattan kaçınmalı, çok ciddî, son derece mühim meselelerde yemin etmeliyiz. Yemin, dâvada hak olduğumuzu te'yid için Allah'ı şâhid kılmaktır.[114]

ـ4ـ وعن عمرو بن دينار قال:]كانَ هَا هُنَا رجلٌ اسمهُ نَوَّاسٌ وكَانَ عِنْدَهُ إبِلٌ هِيمٌ فاشترَى ابنُ عمر رضي اللّهُ عنهُما تلكَ ا“بلَ من شريكٍ له فجاءَ إليهِ شريكُهُ فقال: بعنا تلكَ ا“بلَ. قال مِمَّنْ؟ قال منْ شيخٍ كذا وكذا. قال: وَيْحَكَ ذاكَ واللّهِ ابنُ عُمرَ، فجاءهُ فقال: إنَّ شَريكِى باعَكَ إبً هيماً ولم يُعْرِفْكَ. قال: فاسْتَقْهَا: فلما ذهبَ ليستاقهَا قال دَعْهَا رَضينا بقضاءِ رسولِ

اللّهِ #، عَدْوَى[. أخرجه البخارى.»والهُيامُ« داء يأخذ ا“بل فتعطشُ فتَهلكُ منه .

4. (260)- Amr İbnu Dinar anlatıyor: "Nevvas adında biri vardı. Yanında su içme hastası bir deve vardı. İbnu Ömer (radıyallahu anh) bu deveyi ortağından satın aldı. Ortağı kendisine uğrayınca:
"Şu devemiz var ya onu sattık" dedi: Ortağı
"kime" deyince
"şu şu evsafta bir yaşlıya" diye tarif etti. Ortağı:
"Öyle mi, amma da yaptın, vallahi o zat İbnu Ömer'dir" dedi: Sonra İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek:
"Ortağım sana su içme hastası bir deve satmış, durumunu da sana söylememiş" dedi. İbnu Ömer:
"Öyleyse götür onu" dedi. Adam götürmek üzere tutunca:
"Bırak deveyi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüne râzıyız, sirayet yoktur" buyurdu."[115]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sonradan beyan edildiği takdirde, ayıplı bir malın reddedilebileceği gibi alınabileceğini de ifade etmektedir.Müşteri ayıbını bilerek razı ise bu hile, aldatma sayılmaz. Nitekim burada İbnu Ömer, ayıplı deveye râzı olmuştur. Salih ve itibarlı kişileri aldatmaktan kaçınmaya daha ziyade gayret gösterilmesi gereği de anlaşılmıştır. Çünkü: "amma da yaptın, o zat İbnu Ömer'dir" tabiri bunu ifade eder[116].

ـ5ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه]أنَّ رسولَ اللّه # مَرَّ في السُّوقِ على صُبْرةِ طعامٍ فأدخلَ يدَهُ فِيهَا فنالت أصابِعُهُ بَلَلاً. فقال: ما هذا يَا صاحبَ الطعامِ؟ فقال: ياَ رَسُولُ اللّهِ أصابتْهُ السماءُ. قال أفَ جعلْتَهُ

فوقَ الطّعامِ حتّى يَراهُ الناسُ؟ مَنْ غَشّنَا فليْسَ مِنَّا]. أخرجه
مسلم وأبو داود والترمذى، وهذا لفظ مسلم.

5. (261)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çarşıda bir yiyecek yığınına rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama:

"Ey satıcı nedir bu?" diye çıkıştı. Adam:

"Ey Allah'ın Resûlü, yağmur ıslattı,deyince:

"Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlıyamaz mıydın? Kim bizi aldatırsa o bizden değildir" buyurdu.[117]

ـ6ـ في رواِية أبى داود والترمذى]فأوحى إليهِ أنْ أدْخِلْ يدكَ فيهِ فأدْخَلَ يَدَهُ فيهِ فإذا هو مبْلولٌ فقال: ليسَ مِنَّا مَنْ غشَّ] .

6. (262)- Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde (yukarıdaki hadiste) şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a *"elini yığına daldır"* diye vahyedildi, o da elini daldırdı. Yığın ıslaktı. *"Aldatan bizden değildir"* buyurdu."[118]

ـ7ـ وعن عُقْبَة بن عامر رضى اللّه عنه قال: [يَحِلُّ ِمْرِئٍ مُسْلمٍ يبيعُ سِلعةً يَعْلَمُ أنَّ بِهَا داءً إ أخْبَرَ بِهِ]. أخرجه البخارى في ترجمة باب .

7. (263)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Müslüman bir kimsenin, bir malda kusur olduğunu bildiği halde, müşteriye haber vermeden satması haramdır." Buhârî, bunu bir babın başlığında kaydetmiştir. (Büyû 19).[119]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in devlet reisi vasfıyla zaman zaman çarşıpazarı teftiş ettiğini gösterir. Ma'mafih çarşıya alışveriş için de gelmiş bulunsa, bu esnada konrol ve murâkebe işini de yürüttüğünü ve dolayısıyla, devletin bu işlere ehemmiyet vermesi gereğini ifâde eder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in buğdaydaki yaşlığı gizlememesini söylemesi, bu yığnı toptan satmak üzere koyduğunu ifade eder. Çünkü ölçek ölçek satılma durumunda alttaki yaşlılık meydana çıkacağından, burada bir aldatma niyeti söz konusu olamaz. Şu halde bağ-bağ, sandık-sandık, sepet-sepet, çuval-çuval, toptan satışlarda üst kısma kalitelisini, kusursuzunu koyarak, müşterinin nazarından bazı kusurlarını gizlemek haram olmaktadır. Üst kısımla alt kısım arasında fark büyük olduğu takdirde müşteri akdini bozabilir, az farkı böyle bir hak tanımaz, çünkü alışverişte bir tarafın az miktarda aldanması normal karşılanır.

Bazı âlimler, bu hadisten, büyük ve fazilet ehli kimselerin alışveriş için pazara gitmelerinin sünnet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim İmam Mâlik: "Eskiden insanların âdeti pazar yerlerine çıkmak ve oralarda oturmak idi. İbni Ömer çok defa pazara gelip orada otururmuş" der.

Yahya İbnu Sâid de: "Ben Saîd İbnu'l-Müseyyeb ile Sâlim Mevlâ İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in bir kısım rivayetlerini, onlar çarşıda oturup sohbet ederken aldım" demiştir. Bu durumu te'yid eden bir rivayet, Ashabtan Abdullah İbnu Büsr en-Nasrî ile ilgili: "Bu zat (radıyallahu anh), cuma namazını kıldıktan sonra, hemen çıkar, çarşı-pazarı bir dolaşır tekrar camiye girip ibâdetle meşgul olurmuş. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca: "Müslümanların Efendisi (aleyhissalâtu vesselâm)'ni böyle yapar gördüm de ondan" cevabını vermiştir.[120]

İKİNCİ FASIL

SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

ـ1ـ عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: قال رسولُ اللّهِ # [تُصَرُّ وَيُرْوَى َتَصُرُّوا ا“بِلَ والغنَمَ، ومن ابتَاعَهَا فهوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أنْ يَحْلُبَهَا إنْ شاءَ أمْسَكَ، وأنْ شَاءَ ردَّها وصاعاً من تمرٍ]. أخرجه الستة .

1. (264)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:

"Deve ve koyunun memelerinde süt bekletmeyin. Kim böyle sütü bekletilmiş bir sağmal hayvan satın almışsa sağdıktan sonra muhayyerdir, dilerse kabul eder, dilerse bir sâ' miktarında kuru hurma da vererek iade eder."[121]

ـ2ـ وفي أخرى للبخارى:]فإن رَضِيَهَا أمْسَكَهَا وإنْ سَخِطَهَا فَفى حَلْبَتِهَا صاعٌ من تمرٍ[.

2. (265)- Buhârî'nin bir başka rivayetinde *"...Memnun kalırsa hayvanı tutar, memnun kalmazsa iâde eder. İâde ettiği takdirde sağdığı süt için bir sâ' kuru hurma verir"* denmektedir.[122]

ـ3ـ وفي أخرى لمسلم: فهو فيما بالخيار ثلثةَ أيامٍ، وله: إن رَدَّ معها صَاعاً من طعامٍ سمراءَ.وله في أخرى: مِنْ تَمْرٍ سمراءَ.
ولهما: و تُصرُّ ا“بلُ والغنمُ .

3. (266)- Müslim'in bir rivayetinde denmektedir. Büyû, 25.

Müslim'in bir başka rivayetinde: "...bir sa' kuru hurma verir, buğday değil" denir.

Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde: *"Deve ve koyunun sütü (satış sırasında) memede bekletilmez"* buyurulur.[123]

ـ4ـ وللنسائى رحمه اللّه:]مَنِ ابْتَاع مُحَفَّلَةً أو مُصَرَّاةً[
.

4. (267)- Nesâî'nin bir rivayetinde: *"Kim sütü bekletilmiş bir deve veya davar satın alırsa.."* denir[124].

ـ5ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: قال رسولُ اللّه #:]مَن باعَ مُحفلةً فهوَ بالخِيارِ ثثةَ أيامٍ، فإن ردَّهَا ردّ معها مِثلَ أو مِثلَىْ لَبَنِهَا قمحاً[. أخرجه أبو داود .

5. (268)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim sütü memesinde bekletilmiş bir deve satın alırsa o üç gün muhayyerdir. Şayed iâde edecek olursa, hayvanla birlikte, sütü mislince veya sütünün iki mislince buğday da verir."[125]

AÇIKLAMA:

Dinimiz alışverişte dürüstlüğe çok ehemmiyet vermiş, aldatmanın her çeşidini yasaklamıştır. Bu meyanda satılacak olan sağmal hayvanların memesinde süt bekletmek de yasaklanmıştır. Cahiliye devrinde Araplar, satacakları hayvanı, çok süt veren cinsten göstererek daha iyi bir fiyatla satabilmek maksadıyla birkaç gün sağmayarak sütü memede bekletirlermiş. Bu çeşit hayvanlara musarrât denmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit satışları hususî kaideler getirerek, hileyi önlemek için tedbir almıştır. Yukardaki rivayetlerde, hayvanı iade edecek olan müşterinin, bir sâ' miktarında hurma vermesi de istenmektedir. Bu, sağılmış olan süte karşılıktır.

Fakihler bu hadisleri farklı şekillerde yorumlamışlardır. Şâfiîler ehemmiyetle, burada kuru hurma verileceğini söylerler. Müşteri, kuru hurma bulamazsa hurmanın Medine'deki bedelini veya o beldeye en yakın bulunan hurma diyarındaki kıymetini verir.

İmam-ı Âzam, İmam Muhammed, İmam Yusuf ve İmam Malik gibi diğer bir kısım âlimler "müşteri sütü biriktirilmiş hayvanı hıyar-ı ayb denilen kusur muhayyerliği ile sâhibine iâde edemez, ancak noksanlığını ödetir. Çünkü burada iâdeye mâni olan ayrı ziyade vardır" demişlerdir.
Hanefîler, memede sütü bekletilen sağmal hayvan satın alındığı takdirde sonradan iâde edilemeyeceği prensibini te'yid edecek muhtelif delil ve izâh getirerek hadisin zahiriyle amel edilemeyeceğini belirtirler. [126]

ÜÇÜNCÜ FASIL

FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

ـ1ـ عن أبى هريرة رضى اللّه عنه أنّ رسولَ اللّه # قال:]تَنَاجَشُوا[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

1. (269)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz buyurdular ki:
"(Alıcı olmadığınız hâlde, fiyatları kızıştırmak için) müşteri ile satıcının aralarına girmeyin."[127]

ـ2ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال:]نَهَى رسولُ اللّه # عن النَّجْشِ[. أخرجه الثة والنسائى.وزاد مالك قال: »والنجش« أن تُعْطِيَهُ بِسِلْعتِهِ أكثرَ منها، وليس في نَفسِكَ اشتراؤُها فيَقتدِى بكَ غيرُكَ .

2. (270)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müşteri kızıştırmayı yasakladı".
İmam Mâlik şu ilâvede bulunur: "Kızıştırma (necş): Aslında alıcı olmadığın halde, (araya girerek) mala değerinden fazla fiyat vermendir. Böylece (gerçekten almak isteyen) bir başkası, seni tâkiben mala daha fazla fiyat vererek aldanır."[128]

ـ3ـ وعن ابنِ أبِى أوفى رضى اللّه عنهما قال:]الناجِشُ أكِلُ الرِّبَا خائنٌ، وهوَ خِدَاعٌ باطلٌ يَحِلُّ[. أخرجه البخارى موقوفاً مُعَلَّقاً.

3. (271)- İbnu Ebî Evfa (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Müşteri kızıştıran, ribâ yemiş hâindir. Bu iş, bâtıl bir aldatmadır, helâl değildir." [129]

AÇIKLAMA:

Müşteri kızıştırarak malın daha fazla bedelle satılmasını sağlamak sûretiyle satın alanın aldanmasına yol açtığı için yasaklanmıştır. Bu meselede hiçbir ihtilâf sözkonusu değildir. Bu satışın sıhati hususunda ihtilaf edilmiştir. Hanefîler'e göre, satıcı günahkâr olsa da satış sahihdir. İmam Malik müşterinin hakk-ı hıyarına, dolayısıyla dilerse akdi bozabileceğine kaildir. Ehl-i hadisten bazıları ile zâhirîlere göre akid fâsiddir.[130]

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

ـ1ـ عن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال:]أنهُ اشتَرى جَارِيةً من امْرَأتِهِ واشتَرطَتْ عليهِ أنَّكَ إنْ بِعْتَهَا فهى لى بالثمن الَّذِى ابْتَعْتَهَا بهِ؟ فاستفتى في ذلكَ عمرَ رضى اللّه عنه فقال: َ تَقْرَبْهَا. وفيهَا شرطٌ َحَدٍ[. أخرجه مالك .

1. (272)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un anlattığına göre: "Kendisi, hanımından bir cariye satın alır. Ancak karısı bir şart koşarak der ki:

"Şayet cariyeyi satacak olursan, satın aldığın fiyatla ben alacağım." Bu hususta Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e sordum. Bana:

"Câriyeye yaklaşma. Onda başka birisi için şart var" dedi.[131]

AÇIKLAMA:

Burada satış akdinin muhtevasına uygun gelmeyen bir şart koşulmaktadır. Zira, satış mülkiyetinin eksiksiz ve tam olarak müşteriye geçmesini sağlamalıdır. Bu şart sebebiyle İbnu Mes'ud cariyeyi dilediği gibi satamayacak, hibe edemiyecek. Öyle ise mülkiyet hakkı tam değildir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böyle şartlı satışları yasaklamıştır.[132]

ـ2ـ وعن عمرو بن شعيب بن محمد بن عبداللّه بن عمرو بن العاص عن أبيه عن جده عبد اللّه رضى اللّه عنه قال:]نهى رسولُ اللّهِ # عن بيعِ العُربانِ[. أخرجه مالك وأبو داود. وقال مالك: وذلك فيما نُرى واللّه أعلمُ أن يشتَرى الرجلُ العبدَ أو الوليدَةَ أو يتَكارَى الدَّابّةَ، ثم يقولُ الّذِى اشْتَرَي منه أو تكارَى منه: أُعْطِيكَ دِيناراً أوْ دِرْهَماً أو أكْثَرَ مِنْ ذلكَ أو أقَلَّ على أنى إنْ أخَذْتُ السِّلْعَةَ أو رَكِبْتُ الدَّابَةَ فالّذِى أُعْطِيكَ هُوَ مِنْ ثمنِ السِّلْعَةِ أوْ مِنْ كِراءِ الدابةِ، وإنْ تَرَكْتُ ابْتِيَاعَ السلعةِ أو كِرَاءَ الدّابةِ فما أُعْطيكَ باطِلٌ بِغَيْرِ شَئٍ .

2. (273)- Amr İbnu Şuayb İbni Muhammed İbni Abdillah İbni Amr İbni'l-As babası tarikiyle ceddi Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bey'u'l-urban'ı yasaklamıştır."

İmam Mâlik bey'ul-urbân'ı şöyle tarif eder: "Kişinin bir köle veya cariyeyi satın alıp veya bir hayvanı kiralayıp, sonra satan veya kiralayan kimseye: "Sana şu kadar dirhem veya dinar veriyorum, şu şartla ki, ben

bu malı satın alır veya senden kiraladığım hayvana binersem sana vermiş olduğum para, malın bedelinden veya hayvanın kirasından sayılacaktır. Şayet malı almaktan, veya hayvanı kiralamaktan vazgeçersem, sana önceden vermiş olduğum para senin olsun" der.[133]

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-Urban'ı âlimler umumiyetle tecviz etmemişler, butlanına hükmetmişlerdir. Ahmet İbnu Hanbel cevazına meyleder. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in de tecviz ettiği rivayet edilmiştir.[134]

ـ3ـ وعن عبداللّهِ بن أبى بكر.]أنَّ جَدَّهُ محمدَ بن عمرو: باعَ ثمرَ حائطٍ له يُقالُ له ا‘فراقُ بأربعةِ آفِ دِرْهَمٍ، واستثنَى بثمانمائةِ درهمٍ[.

3. (274)- Abdullah İbnu Ebî Bekr'in anlattığına göre: "Dedesi Muhammed İbnu Amr, el-Efrâk adındaki bağının meyvesini dört bin dirheme sattı. Bundan sekiz yüz dirheme (tekabül eden) hurmayı müstesna kıldı."[135]

AÇIKLAMA:

Bir bahçenin meyvesi toptan satılırken üçte biri geçmeyecek miktarda meyvenin satıştan hâriç tutulabileceği hükme bağlanmıştır. Sayısı belirtilmek kaydıyla bir kısım ağaçlar da satıştan istisna edilebilir. Bu da câizdir.[136]

ـ4ـ وعن مالك رحمه اللّه أنه بَلَغَهُ أنّ رسول اللّه #:]نهَى عن بيْعٍ وسَلَفٍ[. أخرجهما مالك، قال: وتفسيرُ ذلك أنْ يقولَ الرجلُ للرجل آخذُ سِلعتَكَ بِكَذَا وَكَذَا

عَلَى أنْ تسْلِفَنِى كذا وَكَذَا، فإن عَقَدَ بَيْعَهَا على هذا فهوَ غَيْرُ جائز .

4. (275)- İmam Mâlik (radıyallahu anh)'e ulaştığına göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satışı ve selefi yasaklamıştır.
İmam Mâlik bunu şöyle açıklar: "Bu, bir kimsenin diğerine şöyle demesidir: "Senin malını şu şu fiyata alıyorum ancak bir şartla sen de benden şunu ve şunu selef sûretiyle satın alacaksın". Bu çeşit bir muamele câiz değildir."[137]

AÇIKLAMA:

Selef kelimesi iki mânada kullanılmaktadır:
1- Selem, yani parayı peşin vererek malın bilâhare alınması: Tarladan çıkacak buğdaydan şu kadar miktarına şimdiden şu kadar para alarak satmak.
2- Selef bir de karz yâni, herhangi bir menfaat beklenmeden borç para vermek mânasına gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karzla (veya selemle) satışın birleşmesini yasaklamıştır. Bu çeşit satışta bir malın normal bedelinden daha yükseğe satılması olduğu gibi karzın, malı satmaya teşvik maksadını gütmesi, dolayısıyla bir menfaat mukabili yapılmış olması da söz konusudur. Halbuki karz karşılıksız olmalıdır, aksi takdirde fâiz olur ve haramdır. Şöyle ki: Bir adam mesela düğün için kumaş alacak, fakat parası yok. Kumaşı satın alacağı tüccardan karz sûretiyle yani borçlanarak para alıyor, bu parayı aynı tüccara kumaş karşılığı ödüyor. Hadisi, bazı alimler şu şekilde de anlamıştır: Kumaşı alan zat, tüccardan peşin para alarak, karşılığında selem sûretiyle, yani tarladan çıkacağı zaman vermek üzere buğday satıyor. Peşin aldığı parayı, o tüccardan satın aldığı kumaş için ödüyor. İşte bu çeşit bir muâmelede hem satış, hem selem birleşmiş olmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu tarzı yasaklamaktadır. [138]

ـ5ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال:]غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللّه # فَتَحَقَ بي رسولُ اللّه # وأنَا علَى ناضحٍ لَنا قَدْ أعْيَا. قال: فتَخَلّفَ رسولُ اللّه # فزجرهُ ودَعَا لهُ فما زالَ بينَ يَدَى ا“بلِ. فقال لِى كَيْفَ ترَى بعيرَكَ؟ فقلتُ بِخَيْرٍ: قَدْ أصابَتْهُ بَرَكتُكَ. قال: أفَتبِيعُنيهِ؟ قالَ: فاستحييتُ، ولم يكن لَنَا ناضحٌ غيرُهُ. قال: فقلتُ نعمَ، فبعتهُ إياهُ على أن لى فقارَ ظهرهِ حتى أبلغَ المدينةَ، قال فقلت يا رسولُ اللّه إنّى عَرُوسٌ، فأستأذنتُهُ فأذِنَ لِى فتقدَّمْتُ الناسَ إلى المدينةِ حتى أتَيْتُ المدينةَ فَلَقِيَنِى خالِى فسألنِى عن البعيرِ فأخْبَرْتُهُ بما صنعتُ فيهِ فَمِنى، وقدْ كانَ رسولُ اللّه # قال لِى حين استأذنتهُ: هلْ تزَوجتَ بِكراً أم ثيِّبا؟ قُلْتُ: بل ثيباً. قال هّ بكراً تعبها وتعبُكَ؟ قلتُ يا رسول اللّه: تَوَفّى والدِى ولى أخَوَاتٌ صِغَارٌ فكَرِهْتُ أنْ أتَزَوَّجَ مِثْلَهنَّ ف تؤدِّبُهنَّ و تقومُ عَلَيْهنَّ، فَتَزَوَّجْتُ ثَيِّباً لِتَقُومَ عَلَيْهنَّ وتؤدِّبهنَّ. قال: فلماَ قَدِمَ رسول اللّه # المدينةَ غَدَوْتُ عليه بالْبَعيرِ فأعْطانِى ثَمَنَهُ وردَّهُ عَلَىَّ[. أخرجه الخمسة .

5. (276)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte gazveye katıldım. Ben su taşımada kullandığımız devemizin üzerinde giderken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana kavuştu. Devem yorgundu ve bu yüzden gerilerden yürüyordu. Durumu görünce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de geride kalarak deveyi sürdü ve ona dua buyurdu. Bunun üzerine bütün develerin önünden gitmeye başladı. Bana:

"Deveni nasıl görüyorsun?" diye sordu.

"Çok iyi görüyorum, bereketiniz değdi" dedim.

"Onu bana satar mısın?" buyurdu. Ben utandım, bundan başka su taşıyan devemiz yoktu. Yine de

"evet" dedim ve Medine'ye varıncaya kadar sırtı benim olmak şartıyla deveyi kendilerine sattım. Ona:

"Ey Allah'ın Rasûlü yeni evliyim" diyerek izin istedim. Bana izin verdiler. Bunun üzerine, Medine'ye gelince beni dayım karşıladı. Deveden sordu. deve ile ilgili yaptıklarımı anlatınca beni ayıpladı. İzin istediğim sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bâkire ile mi, dulla mı evlendin?" diye sormuştu. Ben

"dul biriyle" dedim.

"Niye bâkire ile değil, o seninle sen de onunla şakalaşırdınız" buyurdu. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, babam vefat etti. Bir çok kız kardeşim var, hepsi de küçük. Onlarla aynı yaşta, onların terbiyeleriyle meşgul olamayacak, onlara bakamıyacak çok genç biriyle evlenmeyi uygun bulmadım. Bu sebeple onlara bakıp terbiyelerini yapacak bir dulla evlendim" dedim."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince deveyi vermek üzere yanlarına gittim. Bana parasını verdi ve deveyi de iâde etti."[139]

ـ6ـ وفي أخرى قال:]بِعْنِيهِ بأُوقِيةٍ. قلتُ . قال بِعْنِيهِ بأُوقِيةٍ، فبعتُهُ واسْتَثْنَيْتُ حُمْنَهُ إلى أهْلِى. فلما قَدِمْنَا أتيتُهُ بالجمل ونَقَدَنِى ثمَنهُ ثم انصرفتُ فأرسَلَ على أثرِى فقال: ما كنتُ Œخذَ جَمَلَكَ، فَخُذْ جَمَلَكَ فهُوَ لكَ[.وفي أخرى:]أفْقَرنِى رسولُ اللّهِ # ظهْرَه إلى المدينةِ[.وفي أخرى:]لكَ ظهرهُ إلى المدينة[.وفي أخرى:]فشرطَ ظهرَهُ إلى المدينةِ. قال البخارى: اشتراطُ أكثر وأصحُّ[.وفي أخرى:]بأربعةِ دنانيرَ، وهذا يكونُ أُوقِيّةً على حِسابِ الدينارِ بعشرةٍ[.وفي أخرى:]أوقيةَ ذهب[.وأخرى: مائَتىْ درهم.

وأخرى: بأربع أواقِىَ.وأخرى: بعشرين ديناراً.وأخرى: فإذَا قَدِمْتُ المدينةَ فالكَيْسَ الْكيْسَ، وفيها: وقَدِمْتُ المدينةَ بالغداةِ فجئتُ المسجدَ فَوَجَدْتُهُ على بَابِ

المسجِدِ، فقال اŒنَ قَدِمْتَ؟ قلتُ: نَعَمْ. قال: فَدَعْ جَمَلَكَ وادخُلْ فصلِّ ركعيتنِ،فدخلتُ فَصَلَّيْتُ، ثم رجعتُ، فأمَرَ بً أنْ يَزِنَ لِى أُوقيَّةً فَوَزَنَ لِى بِلٌ فأرجَحَ.وفي أخرى قال: فلمَّا ذهبنَا لندخلَ قال: أمْهِلُوا حتَّى ندخلَ ليً كىْ تَمتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ المَغِيبَة

6. (277)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Deveyi bana bir okiyye'ye sat" dedi. Ben:

"Hayır" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ısrar ederek:

"Onu bana bir okiyye'ye sat" dedi ben de sattım fakat evime kavuşuncaya kadar binme şartını koştum. Medine'ye gelince, teslim etmek üzere deveyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirdim. Bana parasını hemen ödedi. Ben oradan ayrıldım. Arkamdan birini göndererek:

"Esasen senin devene müşteri değilim, sen deveni geri al artık, o yine senin olsun" dedi.

Bir diğer rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanın sırtını Medine'ye kadar bana iâde etti" denir.

Bir diğer rivayette: *"Medine'ye kadar sırtı senin"* denir.

Bir diğer rivayette: "...Medine'ye kadar sırtını şart kıldı" ifadesi vardır. Buhârî der ki: "Şart kılma ifadesi rivayetlerin çoğunda yer alır. Sahîh olan da budur."

Bir diğer rivayette: "Deveyi, dört dînara (sattım)" denir. Bu, dinarın on dirhem hesabından bir okiyye yapar. Diğer bir rivayette "Bir okiyye altın'a" denir. Diğer bir rivayette "ikiyüz dirheme" denir. Bir diğer rivayette "Dört okiyye'ye" denir. Bir diğer rivayette "Yirmi dinara" denir.

Bir diğer rivayette: *"Medine'ye geldiğin zaman dikkatli ol hanımın hayızlı olabilir"*[140] buyurdu. Bu rivayette "Akşam vakti Medine'ye geldim. Mescide uğradım. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı orada mescidin kapısında buldum. Bana

"Şimdi mi geldin?" diye sordu.

"Evet!" dedim. Bana:

"Deveni bırak, içeri gir, iki rek'at namaz kıl!" buyurdu. Ben hemen girdim, namaz kıldım ve döndüm. Hz. Bilâl'e emrederek bana bir okiyye tartmasını söyledi. Bilal derhal tarttı ve biraz da fazla koydu" denir.

Bir diğer rivayette Câbir (radıyallahu anh) der ki: "(Evimize) girmek için gittiğim zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle uyardı:

"*Biraz ağır olun, evlere geceleyin girelim. Böylece, saçı başı dağınık olanlar taranır, gurbette kocası olanlar etek traşı olurlar."*[141]

ـ7ـ وفي أخرى لمسلم قال:]بِعْنِى جَمَلَكَ هذَا، قلتُ َ: بلْ هوَ لكَ قالَ َ: بَلْ بِعْنِيهِ. قلتُ َ: بلْ هوَ لَكَ يَارسُولَ اللّهِ: قالَ َ: بَلْ بِعْنِيهِ. قلتُ فإنَّ لِرجلٍ علىَّ أوقِيَّةَ ذَهَبٍ فَهُوَ لكَ بها. قالَ قد أخَذْتُهُ فَتَبَلَّغْ عليه إلى المدينةِ، فلمّا قَدِمْتُ المدينةَ قال لِبلٍ أعْطِهِ أوقيَّةَ ذَهَبٍ وَزِدْهُ: فَزَادَنِى قِيرَاطاً، فَقُلْتُ َتُفَارِقُنِى زِيَادَةُ رسولِ اللّهِ # فكانَ في كِيْسٍ لِى إلى أنْ أخَذَهُ أهلُ الشّامِ يومَ الحَرَّةِ[.

7. (278)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Bana şu deveyi sat" buyurdu. Ben:

"- Hayır satmam, size bağışlıyorum, deve sizin olsun ey Allah'ın Resûlü" dedim.

"- Olmaz, bağış kabûl etmem, sat onu bana" buyurdu. Ben:

"- Öyleyse, dedim, bir adama bir okiyye miktarında altın borcum var, ona mukabil deveyi size sattım" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Aldım onu, ancak sen yükünü Medine'ye kadar onun üzerinde götür" dedi.

Medine'ye gelince, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'e:

"- Câbir'e bir okiyye altın ver, biraz da fazla olsun" emretti. Bilal bu söz üzerine bir kîrât[142] fazla tarttı. Kendi kendime: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana verdiği fazla miktarı yanımdan hiç ayırmayacağım" dedim. Harra harbinde, Şamlılar tarafından yağma edilinceye kadar, kesemin dibinde duruyordu."[143]

ـ8ـ وله في أخرى أتبيعُنيهِ بِكذَا وكذَا واللّهُ تعَالى يَغْفِرُ لكَ؟ قُلْتُ: هُوَ لَكَ. فما زَالَ يَزِيدُنِى، وَيَقُولُ: واللّهُ تعالى يَغْفِرُ لكَ. قَالَهَا ثثاً .

8. (279)- Yine Müslim'den gelen bir başka rivayet şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bana, deveyi şu, şu bedele sat, Allah da seni mağfiret buyursun, olmaz mı?" dedi. Ben cevaben:

"Elbette, o sizin olsun" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir taraftan miktarı artırmaya devam ediyor bir taraftan da: *"Allah Teâlâ sana mağfiret buyursun"* diyordu. Bu sözü üç kere tekrar etti."[144]

ـ9ـ وفي أخرى: وقال لى:]ارْكبْ بِسْمِ اللّهِ فلمّا قَدِمْنَا المدينةَ دخَلَ النبىُّ # المسجدَ في طوائفَ مِنْ أصْحَابِهِ وَدَخَلْتُ إليهِ وَعَقَلْتُ الجملَ في ناحيةِ الْبطِ. فَقُلْتُ لهُ: هذا جمَلُكَ؟ فخَرَجَ: فجعلَ يُطيفُ بالجملِ ويقولُ: الجمَلُ جَمَلُنَا. فَبَعَثَ بِأوَاقِىَ مِنْ ذَهَبٍ فقال: أعْطُوهَا جَابِراً. ثم قال: اسْتَوْفَيْتَ الثَّمَنَ؟ فقلْتُ: نَعَمْ! فقالَ: الثَّمَنُ وَالجَملُ لكَ[.

9. (280)- Bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"Allah'ın adıyla bin" dedi. Medine'ye geldiğimiz zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ashâbından bazı gruplarla birlikte mescide

girdi. Ben de mescide girip, devemi kapının yanındaki taş döşeli kısma bağladım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a
"işte deveniz" diye haber verdim. Mescidden çıktı. Deveye yaklaştı ve
"Deve, devemizdir" buyurdu. Sonra birkaç okiyye altın gönderip: *"Bunu Câbir'e verin"* dedi. Sonra bana: *"Parayı aldın mı?"* diye sordu.
"Evet" dedim. Bunun üzerine:
"Para da, deve de senindir" buyurdu (ve deveyi de geri verdi.)"[145]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki 276 numaralı rivayetten itibaren kaydedilen vecihlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a deve satmasıyla ilgili vak'a çok değişik şekillerde nakledilmiştir. Bu hâdise nikah, cihad, alışveriş, menâkıb... gibi pek çok konularla ilgili hükümlere yer vermektedir. Bu sebeple, hadis kitaplarının muhtelif bölümlerinde, farklı şekilleriyle yer almıştır.
Âlimler, hadisle ilgili bir kısım teferruatı anlama ve açıklamada ihtilaf ederler. Söz gelimi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın deveye ödediği bedel nedir? Rivayetlerde buna temas eden ifâdeler farklı rakamlara yer verir. Bunların te'lifi, açıklanması şârihleri fazlaca meşgul eder.
Biz, daha ziyade hususî araştırıcılar için ehemmiyet taşıyacak bu gibi teferruata girmeden her okuyucumuz için faydalı olabilecek, âlimlerimizin müştereken parmak bastıkları birkaç noktaya burada yer vereceğiz:
1- Bu rivayete dayanarak bazı âlimler, "istediği zaman binmek şartıyla" hayvan satışı yapılabileceği hükmünü çıkarmış ise de Ebu Hanîfe ve Şâfiî hazretleri böyle bir satışın bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.
2- Hadiste, öncelikle bâkire ile evlenmeye teşvik vardır. Terbiyevî mülâhazalarla dul ile evlenmek de "efdal" olabilir.
3- Büyükler, arkadaşlarının evlilik dâhil her çeşit meseleleriyle ilgilenmeli, yol göstermelidirler. Bu ilgi müstehabdır, faydalıdır.
4- Yetimlerin terbiyelerini düşünmek gerekir. Onların durumlarını nazar-ı dikkate alarak, icab ediyorsa dulla evlenmek de faziletli bir evlenmedir.

Bâkire ile evlenmeye teşvik buna mâni değildir. Hz. Câbir (radıyallahu anh) misâlinde olduğu üzere, bazı içtimâî şartlar, dulla evlenmeyi "efdal" kılabilir.

5- Seferden dönerken, komutanın izni ile, askerler öne geçebilir.

6- Sefer dönüşünü, uygun saatlere rastlatmak müstehabdır.

7- Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde mühim bir yeri vardır.

8- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) son derece cömerttir. [146]

ـ10ـ وعَن عائشةَ رضى اللّهُ عنها]أنَّ بَرِيرَةَ جاءتْهَا لِتَسْتَعينَ بِهَا في كِتَابَتِهَا وَلَمْ تَكُنْ قَضَتْ مِنْ كِتَابَتِهَا شَيْئاً. فقالَتْ لَهَا عائشةُ: ارْجِعِى إلى أهْلِكِ فإنْ أحَبُّوا أنْ أقْضِىَ عَنْكِ كِتَابَتَكِ وَيَكُونَ وَؤُكِ لِى فَعَلْتُ. فَذَكَرَتْ ذلِكَ بَرِيرَةُ ‹هْلِهَا فأبَوْا، وَقالُوا: إنْ شَاءَتْ أنْ تَحْتَسِبَ عليكِ فَلْتَفْعَلْ، ويكونُ لنَا وَؤُكِ؛ فَذَكَرَتْ ذلكِ لِرَسُولِ اللّهِ # فقال: لَهَا ابْتَاعِى وأعْتِقِى فإنَّمَا الْوَءُ لِمَنْ أعْتَقَ، ثمَّ قَامَ فقَالَ: ما بَالُ أنَاسٍ يَشْتَرِطُونَ شُرِوطاً لَيْسَتْ في كِتَابِ اللّهِ تعالى؟ مَنِ اشْتَرَطَ شَرْطاً لَيْسَ في كِتَابِ اللّهِ فلَيْسَ له، وإنِ اشْتَرَطَ مِائةَ شَرْطٍ، شَرْطُ اللّهِ تعالى أحَقُّ وأوْثَقُ[. أخرجه الستة .

10. (281)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre: "Berîre, mukâtebe borcunu ödeme hususunda yardımcı olması için kendisine (Hz. Aişe'ye) uğramıştı. O âna kadar borcundan herhangi bir şey ödememiş bulunuyordu. Hz. Aişe, Berîre'ye

"Ailene dön, senin mukâtebe borcunu ödememi istiyorlarsa bir şartla yaparım: Senin üzerindeki velâ hakkı bana geçmeli" dedi. Berîre dönüp, ailesine durumu anlattı. Onlar kabul etmediler ve:

"Sana bir iylik yapmak isterse yapsın, karışmayız, ancak velâ'n bize aittir" dediler.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) bunun üzerine, durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:
"Sen satın al, sonra da âzad et. Velâ hakkı, âzâd edene aittir" buyurdu.
Bunu söyledikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayağa kalkarak şu hitabede bulundu: *"İnsanlara ne oluyor ki, alışverişlerinde Kitabullah'ta bulunmayan şartları koşuyorlar? Kitabullah'ta olmayan bir şart koşana bu helâl olmaz. Böyle biri yüz şart da koşacak olsa, Allah'ın şartı daha doğru,daha sağlamdır."*[147]

AÇIKLAMA:

Berîre bintu Safvân (radıyallahu anhâ), kıbtî asıllı bir cariyedir. Efendisinin kim olduğu hususunda rivayetler ihtilâflıdır. Kocasının şahsiyeti de ihtilaf konusudur.
Sâhipleri, Berîre (radıyallahu anhâ) ile mukâtebe anlaşması yapmışlardı. Yâni, anlaşılan miktarda para ödeyerek hürriyetine kavuşacaktı. Bu bedel dokuz okiyye idi. Her yıl bir okiyye (kırk dirhem gümüş) ödeyerek dokuz yılda hürriyetine kavuşacaktı. Vak'a'nın yukarıdaki hadiste kaydedilen seyrine göre, Berîre (radıyallahu anhâ) bu borcun ödenmesinde Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yardımını taleb ediyor. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), velâ hakkının kendisine ait olması şartıyla bu yardımı yapmayı kabulleniyor, Berîre (radıyallahu anhâ)'nin efendisi velâ hakkını bırakmak istemeyince, mesele Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e intikal ettirilir. Reshulullah velâ hakkının âzad edene ait olacağını belirtir.
Hadiste geçen "Kitabullah" tâbirine bakarak buradaki hükmün Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı zannedilmemelidir. Bu mevzu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmü ile sabittir, Kur'ân'la değil. İslâm âlimleri bu ve benzeri ifâdelere dayanarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vazettiği hükümlerin de Kur'ân'ın hükmü gibi telakki edilmesi gereğine hükmederler. Bu çeşit hükümler "vasıtalı olarak Kur'ân'ın hükmündedir." Vâsıta ise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu yetkiyi veren de

Kur'ân'dır: *"Resul size ne getirmişse onu alın"* (Haşr: 59/96). Keza: *"Allah ve Resûlüne itaat edin"* (Âl-i İmrân: 3/132). Öyle ise Resûle itaat emri Kur'ân'da yer aldığına göre, ondan sâdır olan hükümleri, Kur'ân'ın hükmü gibi değerlendirmek, "Kitabullah'tandır" demek câiz olmaktadır.

Velâ: Âzâd edilen köle ile âzâd eden efendi arasında teessün eden akrabalık bağıdır. Buna vela-i ataka denir. Nesebi mâruf olmayan kimsenin, nesebi mâlum biri ile kardeşlik akdederek "Sen benim mevlâm ol, ölürsem bana mirascı olursun, bir cinayet işlersem benim namıma cezamı ödersin" demesi sûretiyle tevessül eden akrabalığa da vela-i muvâlat denir.

Hadisten çıkarılan pekçok hükümden birkaçı:

1- Köle ile efendi arasında mükâtebe akdi caizdir.

2- Velâ hakkı âzad edene aittir.

3- Dostluk, yardımlaşma, bir kimsenin elinde Müslüman olma veya kimsesiz bir çocuğu sokakta bulup alma gibi durumlarla velâ hakkı tahakkuk etmemesi gerekir. Fakihler bu meselelerde farklı görüşler ileri sürerler. Şafiî mezhebine göre bunların hiçbirinde velâ hakkı doğmaz. Hanefiler de velâ hakkını yukarıda kaydettiğimiz iki şekle hasrederler: "Velâ-i ataka ve vela-i muvâlat, bunlar dışındaki velâlar meşrû olamaz" derler.

4- Bid'at çıktığı vakit, devlet reisinin müdâhalesi gerekir.

5- Hatalar yüze vurulmamalı, "umumî bir ifâde ile" dikkat çekilmeli. Nitekim rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "insanlara ne oluyor..." diyerek münkere parmak basmıştır.

6- Mukâtebe akdi yapan cariyenin çalışmasına kocası mâni olamaz.

7- Cariyenin kocası köle ise mukâtebe akdi yapmak isteyince kocası buna mâni olamaz.[148]

ـ11ـ وفي أخرى قال:]إشْتَرِيها وأعْتِقِيها ولْيَشْتَرِطُوا ما شَاءُوا، فاشْتَرَتْهَا فأعْتَقتْهَا، واشْتَرَطَ أهْلُهَا وَءَهَا؛ فقال النبىُّ #: الْوَءُ لِمَنْ أعْتَقَ، وَإنِ اشْتَرطُوا مِائَةَ شَرْطٍ[.

11. (282)- Diğer bir rivayette, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye şöyle söylemiştir: "(Berîre'yi) önce satın al sonra da âzad et. (Onu satan efendilerini de bırak, bir işe yaramıyacak olan) istedikleri şartı koşsunlar." Aişe Berîre'yi satın alıp, âzad etti. Berîre'nin ailesi, velâ hakkının kendilerine ait olması şartını koştu. Bunun üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm); şu açıklamayı yaptı:
"(Olmaz öyle şey!) Velâ hakkı âzad edene aittir. Satanlar yüz şartta koşsalar (batıldır!)".[149]

BEŞİNCİ FASIL

MÜLAMESE VE MÜNABEZE’YE DAİR

ـ1ـ عن أبى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه قال:]نَهَى رَسُولُ اللّهِ # عَنْ لُبْسَتَيْنِ وَعَنْ بَيْعتَيْنِ؛ نَهَى عَنِ المُمَسةِ وَالمُنَابَذَةِ في الْبَيْعِ، والمُمَسَةُ لَمْسُ الرَّجُلِ ثَوْبَ اŒخَرِ بِيَدِهِ بِاللَّيْلِ أو النَّهَارِ َ يُقَلِّبُهُ، والمُنَابَذَةُ أنْ يَنْبُذَ الرَّجُلُ إلى الرَّجُلِ ثَوبَهُ، وَيَنْبُذَ اŒخَرُ بِثَوْبِهِ ويَكُونُ ذلكَ بَيْعُهمَا مِنْ غيرِ نَظرٍ وَ تَرَاضٍ، واللِّبْسَتَانِ اشْتِمَالُ الصَّمَّاءِ: وهو أنْ يَجْعَلَ ثَوْبَهُ علي أحَدِ عاتِقَيْهِ فَيَبْدُوَ أحَدُ شِقَّيْهِ لَيْسَ عَليه ثوبٌ، واللِّبْسَةُ ا‘خرى اخْتِبَاؤُهُ بِثَوْبِهِ وهو جالِسٌ ليسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شئٌ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى .

1. (283)- Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki giyim ve iki de alışveriş tarzını yasakladı. Yasaklanan satış tarzları: Mülâmese ve münâbezedir. Mülâmese, diğerinin elbisesine gündüz veya gece, eliyle sâdece değmesi, elbiseyi altüst ederek iyice görmemesi (ve bu kadarla satış akdininin tamamlanmasıdır). Münâbeze ise, kişinin elbisesini öbürüne atması,

öbürünün de kendi elbisesini ona atması ve bu atışmanın da, elbiseye bakıp râzı olmadan satış sayılmasıdır.
Yasaklanan iki giyinmeden biri, iştimâlu's-sammâ'dır; bu da kişinin elbisesini omuzlarınan biri üzerine koyup, sarınması, diğer giyinme omuzunu açıkta elbisesiz bırakmasıdır. Yasaklanan diğer giyinme tarzı ihtibâ'dır. Bu da oturmakta olan bir kimsenin elbisesine sarınması, bu esnada fercini örten başka bir şey olmamasıdır."[150]

ـ2ـ وفي أخرى للنسائىِّ رحمه اللّه تعالى:]المنابَذَةُ: أنّ يَقُولَ إذا نَبَذْتُ هذا الثَّوْبُ إليْكَ فقَدْ وَجَبَ الْبَيْعُ، والممسَةُ أنْ يَمَسَّهُ بِيدِهِ وَ يَنْشُرَهُ وَ يُقَلِّبَهُ إذَا مَسَّ وَجَبَ البَيْعُ[.وعنده عن ابنِ عُمَرَ. وهى بُيُوعٌ كانُوا يَتَبَايَعُونَ بِهَا في الجَاهِلِيَّةِ .

2. (284)- Nesaî'nin bir rivayetinde şu açıklama yapılır: "Münâbeze: satıcının; "Bu elbiseyi sana atarsam satış tamam olmuştur" demesidir. Mülâmese de elbiseyi açıp, evirip çevirmeden elini değmesi ve değince de satış muâmelesinin tamam olmasıdır.
"Nesâî'de İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den: "Bu, câhiliye ehlinin, alışverişte başvurdukları bir tarzdı" açıklaması yer alır.[151]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, câhiliye devrinin bazı giyinme ve alışveriş tarzını belirtmekte ve Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunlarla ilgili olarak getirdiği yasaktan haber vermektedir.
Mülâmese ve münâzebe'nin ne olduğu yukarıdaki rivayetlerde açıklanmıştır. Bazı âlimler bu açıklamanın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait olduğunu söylemiş ise de umumiyetle râvilerden biri tarafından yapılan bir derc olduğu kabul görülür. Bu cümleden olarak mülâmese, "müşterinin elbiseye dürülü iken veya karanlıkta dokunması, satıcının da: "Bu malı sana dokunman, görmek, yenini tutmak ve

gördüğün zaman muhayyerlik kalmamak şartıyla sattım" demesidir. Burada dokunma satış için yeterli şart yapılmış oluyor ve muhayyerlik hakkını da tanımıyor. Görüldüğü gibi, burada aldatma söz konusudur. İslâm satış akdinin meşrû sayılması için malın görülmesini, kusurları varsa söylenmesini şart koşmuştur. Muhayyerlik de ayrı bir haktır. Bütün bunları reddeden aldatmalı bir alışverişe, İslâm'ın cevâz vermeyeceği açıktır.

Münâbeze'ye gelince bu da farklı şekillerde cereyan etmektedir:

1- Satıcının: "Şu attığım taş hangi elbiseye isâbet ederse sana onu sattım" der.

2- "Şu araziden attığım taşın vardığı yere kadarını sana sattım" diyerek satış yapar.

3- Taşı atması, satış sayılır. "Şu elbiseye taş attım mı sana şu kadara satılmış sayılmalı" der. Burada da aldatma olduğu görülmektedir, izaha hacet kalmıyor.

İştimâlu's-Sammâ: Bunun tarifi farklı şekillerd yapılmıştır. "Tek parçadan müteşekkil bir kumaşla omuzun birir açık kalacak şekilde sımsıkı sarınmak. Fakihler bunun yasaklanmasını: "Çünkü, bu durumda eli elbisenin altında kalır. Çarpmalara düşmelere karşı elini kullanıp korunmak istese bunu yapamaz, zorlukla karşılaşır. Bu maksadla alttan elini çıkarsa avret yerleri açılır" diye açıklamışlardır. Bazı şârihlerin de belirttiği gibi vâcibden "tesettürü ihlâl etmeyen bir tarzda sarınmak" haram ve hatta mekruh olmamalıdır. Yeter ki teşebbüh (kâfire benzemek) gibi bir başka mahsûr daha sözkonusu olmasın.

İhtibâ'nın açıklanmasında da farklılıklar olmuştur. "Kişinin elbisesine sarınıp bürünmesidir" dendiği gibi, "İnsanın ilyeleri (kabaları) üzerine oturup, bacaklarını dikip bu vaziyette elbiseye sarınmaktır" diyen de olmuştur. Bu tarz örtünme, dikkat edilmediği takdirde haram yerlerin görünmesine yol açabileceği gibi, ayağa kalkışlarda da tesettürü ihlâl edebilir. Hamamlarda bu çeşit mahzurlar vukuâ gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumlara dikkat çekmiş olmaktadır. [152]

ALTINCI FASIL

BEY'U'L-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

ـ1ـ عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال:]نَهى رسولَ اللّه # عنْ بَيْعِ الغَرَرِ وعن بَيعِ الحَصَاةِ[. أخرجه الخمسةُ .

1. (285)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bey'u'l-garar ve bey'u'l-hasatı yasakladı."[153]

AÇIKLAMA:

Şârihler **bey'u'l-garar**'ı meçhulün satışı olarak izah ederler: Sudaki balık, havadaki kuş, denizdeki inci, kaçmış olan köle, bağından boşanmış deve, açılıp görülmeyen bohçadaki elbise, kapalı evdeki yiyecek, henüz doğmamış hayvan yavrusu, henüz meyvelenmeyen ağacın meyvesi gibi, fiilen olup olmayacağı henüz kesinlik kazanmayan eşyanın satışı bu gruba girer. Burada aldatma pek zâhirdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit aldatıcı alışverişleri yasaklamıştır.

Bey'u'l-hasat'a gelince, bu üç şekilde olur:

1- Satıcının "Attığım şu taşın değdiği kumaşı" veya "Buradan taşın düştüğü yere kadar olan tarlayı sattım" demesi.

2- Satıcı: "Ben bu taşı atıncaya kadar satışı bozmada muhayyer olman şartı üzerine sana satıyorum" demesi.

3- Bizzat taşın atılışını satışın kesinlik kazanması kılarlar, bu durumda satıcı şöyle der: "Bu elbiseyi taşı attım mı bu sana satılmış demektir.

"Cahiliye devrine ait olan bu çeşit hileli alışverişleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır. [154]

ـ2ـ وفي أخرى ‘بى داوُدَ عَنْ عَلِيٍّ رضى اللّه عنه قال:]يَأتِى على الناسِ زمانٌ عَضُوضٌ يَعَضُّ المُوسِرُ فيهِ على مَا فِي يَدِهِ، وَيُبَايِعُ المُضْطَرُّونَ ولم يُؤْمَرُوا بذَلكَ.

قال اللّهُ تعالى: وَ تَنْسَوُا الفَضْلَ بَيْنَكُمْ وقدْ نَهى رسُولُ اللّهِ # عن بَيْعِ المُضْطَرِّ، وعن بَيْعِ الْغَرَرِ، وعن بَيْعِ الثَّمَرَةِ قَبْلَ أنْ تُدْرَكَ] .

2. (286), Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halk öyle çetin devirler yaşayacak ki, o zaman zenginler, kendilerine emredilmediği halde, cimriliklerinden, ellerindekileri çok sıkı tutacaklar. Cenab-ı Hakk: *"Aranızdaki fazileti unutmayın"* buyurmaktadır (Bakara: 2/237). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şunları yasaklamıştır: Bey'u'l-muzdar'ı, bey'u'l-garâr'ı, (meçhûlün satışı) ve salâhı ortaya çıkmadan meyve satışını."[155]

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-garârı yukarıda açıkladık. Bey'u'l-muzdar'a gelince, bu, iki çeşittir:

1- Mal sâhibi, zor kullanarak, satmaya icbar etmek. Bu akid fâsidir.

2- Mal sâhibi, borç veya geçim sıkıntısı sebebiyle elindeki malını zararına satmaya çalışır. Dindarlık ve mürüvvetin gereği, böyle daralanın malını almak değil, ona anlayış göstermek, karz-ı hasende bulunmak veya borcunun ödeme müddetini te'hîr etmek gibi yollarla yardım etmektir. İkinci şıkka giren bey'u'l-muzdar fâsid sayılmaz, sahîhtir, ancak kerâhetten hâlî değildir[156].

ـ3ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [نَهَى رسُولُ اللّهِ # أَنْ يَبِيعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وَدَعُوا الناسَ يَرْزُقُ اللّهُ بَعْضَهُمْ مِنْ بَعْضٍ]. أخرجه الخمسة إ البخارى .

3. (287)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Köylü adına şehirli satış yapmasın" dedi ve ilave etti: *"Bırakın insanları, Allah birinin sebebiyle diğerini rızıklandırsın"* buyurdu."[157]

ـ4ـ وفي أخرى للخمسة إ الترمذى عن أنس:]نَهَى عَنْ بَيْعِ حَاضِرٍ لِبَادٍ، وَإنْ كَانَ أخَاهُ بِيهِ وَأُمِّهِ[.

4. (288)- Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten gelen bir başka rivayette şu şeklinde ifade edilmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ana baba bir kardeş bile olsa şehirlinin köylü adına satış yapmasını menetti."[158]

AÇIKLAMA:

Burada, şehirlinin köylünün yerine satması da, onun adına satın alması da yasaklanmaktadır.

Şehirlinin köylü adına alış-veriş yapmasının yasaklanması ücret mukabilinde yapması durumuyla ilglidir. Buna simsarlık denir. Simsarlık değil de, yardım olsun diye köylü adına şehirlinin yapacağı alış-veriş muâmelesi yardım yerine geçer.

Hanefîler, taraflardan biri zarar görmediği takdirde şehirlinin köylü adına alım-satımda bulunabileceğine hükmederler.[159]

ـ5ـ وفي أخرى ‘بى داود والنسائي]وإن كانَ أخَاهُ أوْ أَبَاهُ[. زاد أبو داود في أخرى عن أنس رضى اللّه عنه قال:]كانَ يُقَالُ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وهىَ كَلمةٌ جامعةٌ يَبِيعُ لَهُ شَيْئاً وَ يَبْتاعُ لَهُ شَيئاً[.

5. (289)- Ebu Dâvud ve Nesaî'den gelen bir başka rivayette şöyle buyurulur: *"Şehirlinin köylü adına satış yapması yasaktır, şehirli köylünün kardeşi veya babası bile olsa."*

Ebu Dâvud'un Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten yaptığı bir başka rivayet şu ziyâdeyi ihtivâ eder: "Şöyle denirdi: *"Şehirli köylü yerine satmasın."* Bu

özlü, câmi bir sözdür. "Şehirli köylü için hiçbir şey satmasın, köylü adına satın da almasın" demektir.[160]

ـ6ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال:]قال رسُولُ اللّه # تَلَقَّوُا السِّلَعَ حتَّى يُهْبَطُ بهَا إلى ا‘سْواقِ[.
أخرجه الخمسة إ الترمذى .
وزاد أبو داود في أوَّلهِ:] يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلى بَيْعِ بَعْضٍ، وَ َتَلَقَّوا السِّلَعَ[. وعند النسائى »الجَلَبَ« عِوَضَ السِّلَعِ .

6. (290)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emrettiler:

"Satıcılar mallarını çarşıya indirmezden önce yolda karşılayıp alışveriş yapmayın."

Ebu Dâvud hadisin baş kısmında şu ziyadeye yer verir: *"Birbirinizin alışverişine karşı alışveriş yapmayın. (Pazara giden) malı yolda karşılamayın."*

Nesâî'de "ticaret malı (es-Sila') yerine "Celeb malı" tâbiri kullanılmıştır. (Celeb: Satmak için celbedilen mala denir.).[161]

AÇIKLAMA:

Alış-verişe karşı alış-veriş yapmak: Bu, iki kişi arasında akid kesinleşmiş, ancak her ikisi de aynı meclisde ve muhayyerlik müddeti içindeler. Bu sırada bir üçüncü şahıs, benzer bir malı piyasaya daha ucuz bir fiyatla arzediyor. Veya daha kaliteli bir malı aynı fiyatla piyasaya arzederek, bitmiş olan alış-verişin bozulmasına sebep oluyor. Yasak olan budur. Henüz pazarlık halinde iken mal sürme, yasağa girmez.

Malın çarşıya inmezden önce yolda karşılanmasının yasaklanması aldanmayı önlemek içindir. Çünkü eşyanın pazardaki fiyatını bilmeden satış yapan kimsenin daha ucuza satarak aldanma ihtimâli vardır. Şârihlerin belirttğine göre, câhiliye devrinde tüccarları yolda karşılayıp: "Çarşı durgun, fiyatlar düşük, mala rağbet yok" diyerek aldatıp ucuz

fiyata mallarını satın almak âdetmiş. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasaklamıştır.

Bu hadise dayanan ulemadan bir çoğu (Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed İbni Hanbel) yolda alış-verişi mekruh addetmişlerdir. Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel hazretleri satıcıya muhayyerlik hakkı tanır. Ebu Hanîfe bu alış-verişi mekruh addetmez ve satıcıya, pazara vardığı zaman muhayyerlik de tanımaz. Bazı alimler, pazarda fiyatların yüksek olma durumunda satıcıya muhayyerlik hakkı tanımıştır, değilse hakkı yoktur.[162]

ـ7ـ وله في أخرى:]نهى عنِ النَجْشِ والتَّلَقِّى، أو يَبيعُ حاضِرٌ لِبادٍ[.
وفي أخرى: نَهَى عن التَّلَقِّى .

7. (291)- İbnu Ömer'den gelen bir başka rivayette: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satıcının malını övmesini ve daha pazara varmadan malın yolda satın alınmasını veya şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı" buyrulur.

Bir başka rivayette de sadece "malın daha pazara varmadan satın alınmasını yasakladı" denmektedir.[163]

ـ8ـ وفي أخرى لهم عن ابنِ عباس رضى اللّه عنهما قال:]قالَ رسُولُ اللّهِ # تَلَقُّوا الرُّكْبَانَ، وَ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، فقال له طاوسٌ: ما قَوْلُهُ: َيَبِعْ حاضِرٌ لِبَادٍ؟ قال: َيَكُونُ لهُ سِمْسَاراً[.

8. (292)- Aynı kaynakların İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'dan yaptıkları bir rivayette şöyle denir: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

"Pazara binerek (uzaktan) gelenleri yolda karşılamayın. Şehirli, köylü adına alım-satım yapmasın."

Tâvus, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'tan sordu:

"Şehirli köylü adına alımsatım yapmasın" sözünden maksat nedir?" İbnu Abbâs:
"Onun adına simsarlık yapmasın (yani ücret mukabili alım-satım işlemini yapmasın)."[164]

ـ9ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال:]نَهَى رَسُولُ اللّهِ # أنْ يُتَلَقَّى الجَلَبُ، فَمَنْ تَلَقَّى فاشْتَراهُ فإذَا أتَى سَيِّدُهُ السُّوقَ فَهُوَ بالخِيَارِ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ مسلم والترمذى وأبى داود .

9. (293)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), celeb malın pazara gelmeden önce karşılanmasını yasakladı. Kim onu yolda karşılar ve satın alırsa, malın sâhibi pazara gelince muhayyerdir (satıştan vazgeçebilir).[165]

AÇIKLAMA:

Celeb Malı: Satmak maksadıyla pazara götürülen maldır. Bunun bir veya birkaç kişi tarafından yolda karşılanması bazı açıklamalarda, mal sahibinin aleyhine anlaşılmış, bazı açıklamalarda bölge ahâlisinin aleyhine anlaşılmıştır. Malın sâhibi pazara kadar gittiği takdirde ucuz fiyata da satma ihtimali var. Böylece bölge halkı çoğunluk olarak ucuzluktan istifâde edecek demektir. Şu hâle göre pazara varmadan malın satılması mal sahibinin aleyhine olabileceği gibi, bölge ahâlisinin de aleyhine olabilmektedir. Öyle ise malın pazara kadar ulaşması gerekmektedir.[166]

ـ10ـ وعنه رضى اللّه عنه قال:]أنّ رَسُولُ اللّهِ # نَهَى عن بَيْعَتَيْنِ في بَيْعَةٍ[. أخرجه ا‘ربعة .

10. (294)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) şöyle haber verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir satışta iki satışı yasakladı."[167]

AÇIKLAMA:

Burada "bir satışta iki satış" adı ile tavsif edilen yasak muamele, bazı âlimlerin açıklamasına göre iki şekilde cereyan eder:

1- Satıcı, müşteriye: "Bu elbiseyi sana peşin on bine, vâdeli on beş bine sattım, hangisiyle istersen al" demesi. Bu caiz olmaz; zira hem, fiyatta mübhemlik var, akid hangisi esas alınarak yapılacak belli değil. Hem de peşinle vâde arasındaki fiyat farkını faiz addeden görüşe göre, bu satışa faiz de bulaşmaktadır.

2- Satıcının müşteriye: "Sana kölemi satıyorum, mukabilinde sen de bana atını satacaksın" demesidir. Burada birinci satış, istikbalde vaki olması kadar olmaması da mümkün olan ikinci bir satışa bağlanmaktadır, dolayısıyla satışla hasıl olması gereken mülk istikrarsız kalmakta, kesinleşmemektedir.

Hadiste geçen "iki satış" tabiri ile kastedilen satış tarzının ne olduğu hususunda farklı yorumlar olduğu gibi, "yasak sebebi"nin açıklamasında da farklı yorumlar vardır.

Nitekim Neylü'l-Evtâr'da kaydedildiği üzere, bazı âlimler, yukarıdaki anlayışa göre çıkarılan yasak hükmü için: "İki fiyattan birinin, tasrih edilmeden satışı kabul ettiği farzedilme" esasına dayanır. Aksi durumda, yani "peşin on bine kabul ettim" veya "vâdeli on beş bine kabul ettim" demesi halinde bu satışın câiz olduğunu kabul etmişlerdir.

Yine orada belirtildiği üzere, bir malı, vâde ile satan kimse, peşin fiyatından daha fazla fiyat istediği takdirde bu ziyadeyi câiz görmeyip, faiz addedenler olduğu halde, Şafiîler, Hanefîler ve Cumhur, "Bunun cevazına hükmeden delillerin âmm oluşlarına" dayanarak, câiz olduğuna hükmetmişlerdir ve asıl olan da caiz olmasıdır.[168]

ـ11ـ وعند أبى داود:]مَنْ بَاعَ بَيْعَتَيْنِ في بَيْعَةٍ فَلَهُ أوْكَسُهُمَا أوِ الرِّبَا[.

11. (295)- Ebu Dâvud'da gelen rivayet şöyledir: "Bir satışta iki satış yapan kimseye en düşük olanı (helal)dır. Aksi halde ribâdır."[169]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâhiri ile önceki hadisten farklıdır. Önceki hadis "iki satışı ihtiva eden satışın" her iksini de, tefrike yer vermeden haram kıldığı halde, bu hadis, "en ucuz" olanı caiz addetmektedir.
Bu satış tarzı, şöyle açıklanmaktadır: Bir kimse, belli bir vâde ile bir ölçek buğday mukabilinde bir dinar borçlanır. Vâde dolunca, alakcaklı, parayı ister. Borç sahibi; ikinci bir vâdeye tehirle, "Sana iki ölçek buğday vereyim" der. Burada, birinci satışa dâhil edilen ikinci bir satış araya girmiştir. İşte hadis, bunu reddetmekte ve en noksan olanın yani birincinin meşru olduğunu belirtmektedir.[170]

ـ12ـ وعن مالك:]أنّهُ بَلَغَهُ أنَّ رَجُ قال لِرَجُلٍ: ابْتَعْ لِى هذَا البَعِيرَ بِنَقَدٍ حَتَّى أبْتَاعَهُ مِنْكَ إلى أجَلٍ، فسألَ ابنَ عُمَرَ عن ذلك فَكَرِهَهُ وَنَهى عَنْهُ[.

12. (296)- İmam Mâlik (radıyallahu anh)'ten anlatıldığına göre ona şu durum ulaşmıştır: "Adamın biri diğer birisine: "Bana şu deveyi peşin parayla sat, ben de sana vâde ile satayım" der. Adam bu tarz alışveriş hakkında İbnu Ömer'e sorar. İbnu Ömer hoşlanmaz ve adamı bu işten nehyeder."[171]

AÇIKLAMA:

Burada bir satışta iki satış muamelesi mevcut olduğu için yasaklanmıştır. Peşin alım, aynı malın daha pahalı olarak vâdeli satışını da tazammun etmektedir. Böylece biri peşin, biri vâdeli olan iki satış cereyan etmiş olmaktadır. Ayrıca bu satışta, henüz mâlik olunmayan şeyin satışı da söz konusudur. Zira müşteri henüz eline geçmeden deveyi satmış olmakta ve

sanki peşin parayla satın aldığı malı veresiye satmış olmakla, vâde sebebiyle ilâve ettiği ziyadeyi müşteriye borç kılmaktadır. Bütün bunlar satışın cevazına mâni durumlardır.[172]

ـ13ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما أنّ رسُولَ اللّهِ # قال:] يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ[. أخرجه الستة، زاد مسلم وأبو داود والنسائى: و يَخْطُبْ علَى خِطْبَةِ أخِيهِ إلاّ أنْ يأذَنَ لَهُ .

13. (297)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in anlattığı üzere Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Birinizin satışı üzerine başkanız satış yapmasın."[173]

AÇIKLAMA:

"Birinin satışı üzerine satış yapma" tarzının ne olduğu daha önce 290 numaralı hadiste geçti.[174]

ـ14ـ وفي أخرى للنسائى] يَبِيعُ الرجلُ على بَيْعِ أخِيهِ حتَّى يَبْتَاعَ أوْ يَذَرَ[.

14. (298)- Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur:
"Kişi, kardeşi, satın alma işini kesinliğe kavuşturuncaya veya, tamamen vazgeçinceye kadar araya girip alışverişte bulunmasın."[175]

ـ15ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال:]نَهَى رسُولُ اللّهِ # أنْ يَبِيعَ حاضِرٌ لِبَادٍ، و تَنَاجَشُوا، وَ يَبعِ الرَّجُلُ عَلى بَيْعِ أخِيهِ، وَ يَخْطُبْ علَى خِطْبَةِ أخِيهِ، و تَسْألِ المرْأةُ طَلقَ أُخْتِهَا لِتَكْفَأَ مَا في إنَائِهَا[. أخرجه الستة .

وفي أخرى:]و يَزِيدَنَّ عَلى بَيْعِ أخيهِ[.وفي أخرى:]و يَسِمِ الرَّجُلُ على سوْمِ أخيهِ[.

15. (299)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şehirlinin köylü adına alışveriş yapmasını, alıcı olmadığı halde alıcı imiş gibi görünüp yüksek fiyat vererek fiyat artırmayı, iki kimsenin başlattığı alışveriş muamelesi kesinlik kazanıp tamamlanmadan bir başkasının aynı mal üzerinde alışverişe girişmesini, bir kız istetilmiş iken ona tâlib olmayı, bir kadının, -kız kardeşinin kabındakini almak için- kocasına onu boşamasını taleb etmesini yasakladı."[176]

Bir başka rivayette "...Kardeşinin satışı (kesinleşmeden araya girip fiyatını) artırmasın" şeklindedir.

Bir başka rivayette: "...Kişi kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın."[177]

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmı hâriç diğer hükümler daha önce açıklandı. Son kısımda, bir kadının evlenmek istediği evli bir erkeğe giderek, hanımını boşamayı talebetmesi yasaklanmaktadır. Hadiste "kız kardeşi" tabiriyle sadece öz kardeşi veya din kardeşleri kastedilmiyor. Şârihler, kâfire bile olsa bütün kadınların buna dâhil olduğunu belirtirler.[178]

ـ16ـ وفي أخرى ‘بِى داود:]وَ تَصُرُّوا ا“بِلِ والْغَنَمَ فَمَنِ ابْتَاعها بَعْدَ ذلكَ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أنْ يَحْلُبَها، فإنْ رَضِيَها أمْسَكَهَا، وَإنْ سَخِطَها رَدَّهَا وصَاعاً مِنْ تَمْرٍ[.

16. (300)- Ebu Dâvud'dan gelen bir başka rivayette şöye denmiştir:

"Deve ve davarın sütünü memesinde bekletmeyin. Kim böyle (memede sütü bekletilmiş) bir hayvanı satın alırsa, sağdıktan sonra muhayyerdir:

Memnun kalırsa hayvanı alıkor, memnun kalmazsa hayvanı iâde eder ve (sağdığı süte karşılık olmak üzere) bir sâ hurma verir."[179]

ـ17ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: قال رَسُولُ اللّهِ #:] تَسْتَقْبِلُوا السُّوقَ، وَ تُحَفِّلُوا، وَ يَنْفُقْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ[. أخرجه الترمذى وصححه .

17. (301)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Pazara gitmekte olan malı önceden karşılamayın. Hayvanların sütünü memelerinde (günlence bekleterek) biriktirmeyin. Bir birinize karşı (müşteriyi kızıştırmak için alıcı olmadığınız halde, yüksek fiyat vererek) malın değerini artırmayın."[180]

ـ18ـ وعن عبداللّه بن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: قال رسُولُ اللّهِ #:] يَحِلُّ سَلَفٌ وَبَيْعٌ، وَ شَرْطانِ في بَيْعٍ، وَ رِبْحُ مَا لَمْ يَضْمَنْ، وَ بَيْعُ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ[. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذى .

18. (302)- Abdullah İbnu Amri'bni'l-Âs (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Hem veresiye hem satış helâl olmaz. Bir satışta iki şart da helâl değildir. Zimmette olmayanın kârı yoktur. Yanında bulunmayan malın satışı yoktur."[181]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen birkaç tâbir ayrı ayrı açıklanmaya muhtaç.
1- Hem veresiye hem satış şöyle olur: Kişi, bir malı, veresiye olduğu için normal fiyatından yüksek almak istiyor. Ancak nazarında bu caiz

olmadığı için şöyle bir hileye başvuruyor: Malın bedelini satıcıdan borç alıyor ve satıcıya, malın bedeli olarak peşin veriyor.

2- "İki şart" tabiri farklı tefsirlere yol açmıştır: Bazıları: "Bu, kişinin bir mal için; "Peşin olunca şu fiyata, veresiye olunca şu fiyata satıyorum" demesidir" demiştir. Bazıları: "Bu satıcının müşteriye "Bu malı satmayacaksın, hibe etmeyeceksin" şartını koşmasıdır" demiştir. Bazıları da; "Satıcının "falanca malı bana şu fiyata satman şartıyla bu malı sana satıyorum" demesidir" demişlerdir.

3- "Zimmette olmayanın kârı yoktur" ifâdesi ile: "Mâlik olmadığın mal, yani gasbedilmiş mal kastediliyor, zîra, böyle bir mal gasbedenin mülkü değildir. Bu çeşit bir malı satarak kâr etse bu ona haramdır" denmiştir. Bu tâbiri şöyle de izah etmişlerdir: "Zimmette olmayan mal, satın alınıp da henüz kabzedilmeyen maldır. Zira henüz kabzetmediği mal müşterinin zimmetinde değildir. Sözgelimi mal kabızdan önce telef olsa, satıcının malından telef olur."

4- Yanında bulunmayan mal'la, satış ânında satıcının yanında bulunmayan mal kastedilmiştir. Bu yasaklanmıştır, çünkü aldatma vardır. Kaçmış kölenin, bağından boşanıp giden devenin satışı gibi; kişinin zimmetinde olmayan mallar da buraya girer: Satın aldığı birşeyi daha kabzetmeden satması gibi, keza kişinin bir başkasının malını, mal sâhibinin rızasına tâlik ederek satması da buraya girer. Bu mal ne yanındadır, ne de mülküdür. Mal sâhibinin râzı olup olmayacağı ise meçhuldur. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hepsini yasaklamıştır.[182]

ـ19ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال:]نَهى رسُولُ اللّهِ # عن بَيْعِ الصُّبْرَةِ مِنَ التَّمْرِ َ تُعْلَمُ مَكيلَتُهَا بالكَيْلِ المُسَمَّى مِنَ التَّمْرِ[. أخرجه مسلم والنسائى .

19. (303)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) miktarı bilinmeyen kuru hurma yığınını, miktarı belli kuru hurma ile satmayı yasakladı.[183]

AÇIKLAMA:

Aynı cinsten iki şey misli misline değiştirilebilir. Biri fazla olduğu takdirde bu riba muamelesine girer ve haramdır. Hadislerde sarih olarak hurmanın bu çeşit alım-satımı haram kılınmıştır. Miktarı belli olmayanla miktarı belli olanın alım-satımında belli olmayanın daha çok olduğuna hükmedilir. Böylece eşitlik ortadan kalkar, dolayısıyla bu alışveriş muâmelesi ribaya girer. [184]

ـ20ـ وفي أخرى للنسائى] تُبَاعُ الصُّبْرَةُ مِنَ الطعامِ بِالصُّبْرَةِ مِنَ الطَّعامِ، وَ الصُّبْرَةُ مِنَ الطَّعَامِ بِالكَيْلِ المُسَمَّى مِنَ الطَّعَامِ[.

20. (304)- Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Yiyecek yığını, yiyecek yığını mukabilinde satılmaz. Yiyecek yığını, miktarı belli yiyecek mukabilinde satılmaz."[185]

AÇIKLAMA:

Yukarıda geçti.[186]

ـ21ـ وعن أبى أيُّوبَ رضى اللّه عنه قال:]سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: مَنْ فَرَّقَ بينَ والِدَةٍ وَوَلَدِهَا فرَّقَ اللّهُ بَينَهُ وبينَ أحِبَّتِهِ يومَ القِيامَةِ[. أخرجه الترمذى .

21. (305)- Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, diyordu ki:

"Kim çocuğuyla annesi arasını ayırırsa kıyamet günü Allah (celle celâluhu) sevdikleriyle onun arasını ayırır."[187]

AÇIKLAMA:

Bu yasak cariyelerle ilgilidir. Cariyeyi birine, çocuğunu bir başkasına satarak, anne ile çocuğunu ayırmayı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır. Müteâkib hadislerde görüleceği üzere bunun başka örnekleri de mevcuttur. Bu çeşit yasakların, çocuğun terbiyesini ilgilendiren mülahazalardan kaynaklandığı 307 numaralı hadisin sonuna koyacağımız açıklamadan anlaşılacaktır.[188]

ـ22ـ وعن عليّ رضى اللّه عنه قال:]أنّهُ فرّق بَيْنَ وَالِدَةٍ وَوَلَدِهَا فَنَهاهُ رسُولُ اللّهِ # عن ذلكَ، وردَّ البَيْعَ[. أخرجه أبو داود .

22. (306)- Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, "(Satış sebebiyle cariye bir) anne ile çocuğunun arasını ayırmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasakladı ve satışı bozdu."[189]

ـ23ـ وعن علي رضى اللّه عنه قال:]وَهَبَ لِى رسُولُ اللّهِ # غُمَيْنِ أخَوَيْنِ، فَبِعْتُ أحَدَهُمَا. فقال لِى رسُولُ اللّهِ #: مَا فَعَلَ غُمَاكَ؟ فأخْبَرْتُهُ فقال لِى: لِى رُدَّهُ رُدَّهُ[. أخرجه الترمذى .

23. (307)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bana, kardeş iki köle hediye etti. Bunlardan birini sattım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ara sordu:
"Köleler ne yapıyorlar?" Ben durumu söyledim. Bunun üzerine bana:
"Satışı boz, satışı boz" buyurdu."[190]

AÇIKLAMA:

Son üç rivayette, gerek anne ile evladın ve gerekse kardeşlerin aralarının açılması ile ilgili yasak daha ziyade terbiyevî mülâhazalarla konulmuştur. Çünkü çocuğun terbiyesinde annenin varlığı ve ailevî ortam son derece ehemmiyetli bir husustur. Dinimizin terbiyeye atfettiği ehemmiyetin sonucu olarak, terbiye açısından mühim olan anne ve âile unsurları bir kısım kesin tedbirlerle korunma altına alınmıştır. Yukarıdaki rivayetlerde bunu görmek mümkündür.Biz burada yeri gelmişken, esasını yukarıdaki rivayetlerden alan, İslâm'ın hidâne ile alâkalı teşriatını birazcık açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.[191]

HİDÂNE NEDİR, BU HAK KİMEDİR?

Hidâne, fukahanın târifine göre "Kız veya erkek çocukların veya kendi işlerinde müstakil olmayan gayr-i mümeyyiz mâtuhların muhafazasına bakmak, onların menfaatlerini mûcip hususları deruhte etmek, ezâ ve zarar verecek şeylerden korumak, hayatın icabâtını hakkı ile göğüsleyebilmeleri için bedenî, rûhî ve aklî terbiyeleri ile meşgul olmak ve mesûliyetlerini duyurmaktır." Bu devre normal olarak, erkeklerde 7-9, kızlarda 9-11 yaşları arasıdır. Çocuk, yemede, içmede, giyinmede, taharet ve yıkanmada kadına müstağnî duruma gelince bu devre sona erer. Kız çocuğu için, hayız yaşına gelince sona erer.
Çocuğun yetişmesinde birinci derecede muhtaç olduğu şey şefkat olması hasebiyle anne ve babanın boşanmaları veya bunlardan birinin veya her ikisinin de ölümleri hâlinde çocuğa bakmaya kimin daha çok layık ve hak sâhibi olduğu meselesi mühim bir husustur. Normal olarak annenin bu işe daha layık olduğu kabul edile gelmiştir. Çocuk Hakları Beyannamesi'nin 6. maddesinde de: "küçük çocuk istisnâî durumlar dışında, anasından ayrılmamalıdır" denmektedir.
Sünnet de annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifade eder. Bu sebeple henüz büluğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması, bir esâs olarak vazedilmiştir. "Allah anne ile çocuğunun arasını açanı kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar." Hatta anne köle bile olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır. Câfer İbnu Muhammed babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber'e esirler

getirildiği zaman onları saf hâline koyar, sonra karşılarına geçip bakardı. Eğer ağlayan bir kadın görürse niye ağladığını sorardı. Kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa (akit bozulur) çocuğu kendisine iâde edilirdi." Râvî buna bir de Ebû Üseyd es-Sa'ıdî ile ilgili bir misâl verir.

Ebû Dâvud'un bir tahricinde, Hz. Ali'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumundan haberdâr olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yasaklayarak satış aktini iptal ettiğini öğreniyoruz. Bu hususa gereken titizliği Hz. Ömer de göstermiş, civardaki sorumlulara mektuplar yazarak uyarmalarda bulunmuştur. Abdullah İbnu Ferrûh babasından şunu nakleder: "Ömer İbnu'l-Hattab bize: "Ne kardeşlerin, ne de anne ve evladlarının arasını satışla açmayın" diye yazdı." Kaynağımız, Hz. Ömer'in aynı muhtevada Nâfi İbnu Abdi'l-Hâris'e de yazdığını kaydeder.

Münâvî, "satış, hibe vs. yollarla anne ile evladın arasını açmanın; Şâfiî, Ebû Hanîfe ve Mâlik nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak Şâfiî'nin "temyiz yaşından önce", Ebû Hanîfe'nin de "Büluğ yaşından önce" şartını koştuklarını" kaydeder.

Bu husustaki yasak sâdece anne ile evlâdın değil, baba ile evladın ve kardeşlerin arasının açılmasına da şâmildir. Ancak anne hususu, te'kîdle ifâde edilmiştir. Nitekim Saîd İbnu Mansur'un bir tahricinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ayrı ayrı satılan iki kız kardeşin satış aktini iptâl etmiştir.

Çocuğu annenin terbiyesi bir esâs olmakla berâber, boşanma hâlinde çocuğa sâhib olma husûsunda anne ile baba arasındaki ihtilaf, kezâ çeşitli durumlarda anne ile amca, baba ile anne-annesi vs. arasında çıkacak ihtilâflar, karşımıza farklı meseleler ve çözüm yolları çıkarmaktadır. Bu hûsusta sünnette çeşitli misâllere rastlamaktayız.

1- Çocuk temyiz yaşından küçükse; tekrâr evlenmedikçe anne ehaktır:

Abdullah İbnu Amr'ın rivayetinde; bir kadın gelerek:

"Yâ Rasûlallâh, ben şu oğlumu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda korudum. Şimdi babası beni boşadı ve bunu elimden almak istiyor" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Evlenmediğin müddetçe çocuk senin hakkın" cevabını verir. Kezâ Hz. Ebû Bekir de, Hz. Ömer'in boşamış olduğu karısından doğan oğlu Âsım

için: "Annesi evlenmediği müddetçe oğluna daha lâyıktır. Zira o (anne), daha şefkatli, daha lütûfkâr, daha merhametli, çocuğa da düşkün, daha re'fet sâhibidir" demiştir.
Annenin şefkatine muhtâc olduğu devrede, hidâne işinin anneye terettüp edeceği hususunda âlimler ittifak etmiş durumdadır. Fakihler hidâne meselesinde çocuğun anneye âit olduğu devreyi: "Çocuğun; yeme, içme ve istincâ işlerinde annesine muhtaç olmaktan çıktığı, bu işleri kendi kendine yapmaya başladığı zaman" olarak tavsif ve tahdid ederler ve bunun 7-8 yaşlarına tekâbül ettiğini söylerler, ayrıca, kız çocuklarının hayız oluncaya kadar anneye muhtaç olduklarını belirtirler.
2- Çocuk temyiz yaşında ise: Muhayyerlik.
Boşanma durumunda çocuk hususunda ihtilâfa düşen bir anne ile baba Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e mürâcaat ederler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ikisini yan yana oturtup *"Ey çocuk işte baban, işte annen hangisini istersen ona git"* der, ikisinden birini seçmeyi çocuğa bırakır.
İbnu Abbas'ın rivayetinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in oğlu Âsım'ın annesine hükmederken: "O, büyüyüp kendisi için seçinceye kadar annesinin kokusu, harâreti ve yatağı, ona senden daha hayırlıdır" dediğini ve Hz. Ömer'in hiç bir itirazî kelâmda bulunmadığını, Ammâretu'bnu Rabî'a'nın rivayetinde ise yine amca ile anne arasında çocuğun (ki 7 veyâ 8 yaşındadır) Hz. Ali tarafından muhayyer bırakıldığını, küçük kardeşi için de Hz. Ali'nin: "Bu da aynı yaşa gelseydi onu da muhayyer bırakırdım" dediğini, Abdurrahman İbnu Ganem'in rivayetinde ise henüz konuşma safhasında olmayan bir çocuk için Hz. Ömer'in: "Lisanı açılıp kendisi seçecek yaşa gelinceye kadar annesi ile berâberdir" hükmünü verdiğini görmekteyiz. Bütün bu misâller küçük çocuğun behemahal annesinin emânetinde olacağı, temyiz ve konuşma hâlinde tahyir (yâni muhayyer bırakılma) meselesinin araya gireceği hükmünü ifade ederler.
Ancak şunu belirtmek gerekiyor: Temyiz yaşına ulaşan bir çocuğun tahyîri (anne, baba, asabe veya zevi'l-erhâm'dan birini seçmede serbest bırkılması) bir kısım fukaha nazarında ihtilaf konusu olmuştur. Ahmed ve İshâk: "Anne ve baba arasında ihtilâf vâki olunca, yedi yaşındaki

çocuk muhayyer bırakılır, daha da küçükse anne ehaktır" demiştir. Tahyîre taraftar olanlara karşı olanlar arasında mutavassıt ve her iki tarafa da hak verir bir görüşe sâhip olan Şureyh: "baba ehak, anne erfak (daha şefkatli)" der ve kendisine babaları ölmüş bir grup siyah çocuk getirildikte: "Muhayyer bırakın, istedikleriyle beraber olsunlar" hükmünü verir. İmam Şâfiî de tahyîri iltizam eder.

3- Tahyiri kabûl etmeyen Hanefî görüşü savunan Tahâvî, Ebû Hüreyre'den gelen ve böyle bir ihtilafı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "aranızda kur'a çekin" teklifine babanın itiraz etmesi üzerine çocuğun ihtiyarına mürâcaat ettiğine dair olan rivayete dayanarak çocuğun muhayyer bırakılmasının "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir kazâsı olmadığı" hükmünü çıkarır ve Kûfeliler'in ekserîsinin de buna kâil olduğunu belirtir. Hükmüne sünnetten başka misâller de getirerek Hamza'nın kızıyla ilgili hadiste de asebeden birini seçmede çocuğun serbest bırakılmayışını, karısı Müslüman olmayan kocanın dâvasında, karıyla kocanın, "çocuğun muhayyer bırakılması" teklifini kabul etmelerinden sonra tahyire tevessül edildiğini bildiren Abdülhamîd İbnu Selemeti'l-Ensarî ve Râfi İbnu Sinan'dan gelen rivayetleri de delil olarak zikreder. Hanefî fukahasından el-Kâsânî "Oğlan çocuğu temyîz yaşına ulaşıp yeme, içme, giyinme gibi işlerinde istiğnâya ulaşsa bile yine de annesine değil, babasına teslimi gerektiğini, zira alması gereken erkeklere âit ahlâk ve âdabı babasından alabileceğini, annesine verildiği takdirde kadınlara âit ahlâk ve âdabı alarak kadınlaşacağını kaydeder. Bu mahzur kız çocuğu için söz konusu olmayacağından başka, kadınlığa ait terbiyeyi alması için annesine teslim edileceğini de ayrıca ilâve eder.

Çocuğun tahyirine karşı çıkan Hanefî görüş bir de şu mülâhazayı ileri sürer: "Çocuğun seçmeye bırakılmasında hikmet yoktur. Çünkü ona hevâsı galebe çaldığı için hazır lezzet nerede varsa oraya meyleder. Bu ise tembellik, havaîlik, mektep ve terbiye-i nefisten kaçmakta, dinî bilgileri alma zahmetine girmemektedir. Binnetîce ebeveynden en kötüsünü seçer. O da kendisini ihmâl eden, terbiyesi için titiz davranmayandır." Ayrıca tahyire kâil olanların dayandıkları hadiste

mevzubahis olan çocuğun büluğ yaşına ulaştığını da göstererek tahyîrin ancak büluğdan sonra câiz olduğunu söylerler.

Esasen temyiz yaşına basmış çocuğun terbiyesinde babanın ehemmiyetini de gözden uzak tutmak istemeyen tahyîr taraftarları: "Eğer çocuk anneyi seçmişse, sırf buna dayanarak onu ihmâli gerekmez, te'dib ve tâlimleriyle ister bizzat, ister bil vâsıta ilgilenir, ihtiyaçlarını te'min eder" demektedirler.

Son olarak şunu da belirtelim ki tahyire kâil olanlar, bunu tarafeynin hidâne şartlarını (İslâm, hürriyet, akl, adâlet, aynı yerde ikamet gibi) eşit olarak ihraz etmeleri hâlinde câiz görürler. Bir taraf bu vasıtalardan birini kaybederse hidâne hakkını da kaybeder. Çocuğun hangi hususlarda ebeveynden birine tâbi olacağı meselesinde umumî kaide şudur: "Hürlük veya kölelikte anneye, neseb ve tesmiyede babaya, dinde ise, en hayırlı olana tâbi olur."

4- Anne tarafının baba tarafına takdimi: Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre umre yapıldıktan sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, "amca, amca!" diyerek peşlerine düşer. (İbnu Abbas'ın rivayetinde, kendisini götürmeleri için ayrı ayrı görmüş olduğu) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Zeyd İbnu Hârise ve Ca'fer, Kureyş ile yapılan anlaşmaya uyarak talebe müsbet cevap vermezler. Hz. Ali elinden tutar ve yeğenine sâhip çıkar. Ancak Hz. Ca'fer:

"Onu ben alacağım, amcamın kızıdır, üstelik teyzesi de nikâhım altındadır, teyze anne gibidir, onu almakta ben daha çok hak sâhibiyim" der. Ali de:

"Hayır ben daha çok hak sâhibiyim, zira amcamın kızıdır ve yanımda da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı vardır, o bana ehaktır" der. Hz. Zeyd de:

"Ben daha ziyade hak sahibiyim, kardeşimin kızıdır..." der. Aralarında nizâ ederler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çıkar ve Ca'fer lehine hükmederek:

"Böylece teyzesinin yanında olur, teyze anne demektir" der.

Çeşitli vecihleri muvacehesinde farklı mülâhazalara, yorumlara sebep olan bu hâdiseden, "Hidâne meselesinde teyzenin halaya mukaddem

olduğu (....), anne cihetinden gelen akrabaların, baba cihetinden gelen akrabalara takdim edileceği hükmü çıkarılmıştır.
Hidâne husûsunda teyzenin takdim edileceğini te'yid eden başka rivayetlere de rastlanır. Keza Ebû'l-Velîd gelen rivayette, anne ile amca arasında çıkan bir ihtilafta Hz. Ömer'in çocuğa: "Annenin darlığı amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır" demiştir.
Hidâne için İslâm, akl, büluğ, (terbiyye) kudret, emânet (fâsık olmamak), hürriyet, evlenmemiş olmak gibi şartlar koşan fukaha bu hususta, sünnette vâki olan -ki kısmen yukarıda zikrettik- ahbârı nazar-ı itibara alarak, hidâneye ehak olanları sırayla şöyle tesbit etmiştir:
1- Anne.
2- Annenin annesi.
3- Babanın annesi.
4- Ana baba bir kız kardeş.
5- Anne bir kız kardeş.
6- Baba bir kız kardeş.
7- Ana baba bir kız kardeşin kızı.
8- Anne bir kız kardeşin kızı.
9- Anne baba bir teyze.
10- Anne bir teyze.
11- Baba bir teyze.
12- Baba bir kız kardeşin kızı.
13- Anne baba bir erkek kardeşin kızı.
14- Anne bir erkek kardeşin kızı.
15- Baba bir erkek kardeşin kızı.
16- Anne baba bir hala.
17- Anne bir hala.
18- Baba bir hala.
19- Annenin teyzesi.
20- Babanın teyzesi.
21- Annenin halası.
22- Babanın halası.
Her durumda anne baba bir olanlar takdim edilir. Bu mehârim arasında çocuk için kadın akraba yoksa veya olmakla beraber hidâne için ehil

değilse, hidâne irsteki tertibe göre erkek tarafı mehâriminden olan asebâta intikâl eder.
Eğer ricâl-i mehâriminden gelen asabe arasında kimse bulunmaz veya bulunmasına rağmen hidâne için ehil olmazsa, hidâne hakkı asabeden olmayan erkek mehârime intikal eder. Hidâne hususunda böyle bir tertib ortaya konmuştur. Zîra çocuğun hidânesi, ihmâli imkânsız bir keyfiyettir. Bu işe en elyak olanı da akrabasıdır. Akrabanın da biri diğerinden evlâdır. Çocuğa bakacak hiçbir akraba bulunmazsa çocuğun hidânesi için uygun olanı tâyin etme vazifesi hâkime terettüp eder.[192]

DÖRDÜNCÜ BAB

RİBA (FÂİZ) HAKKINDA

(Bu babda iki fasıl vardır)
BİRİNCİ FASIL
RİBÂNIN ZEMMİNE DAİR
*
İKİNCİ FASIL
RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

RİBANIN ZEMMİNE DAİRDİR

ـ1ـ عن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال:]لَعَنَ رسُولُ اللّهِ # آكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى، وزاد ا‘خيران: وشَاهِدَيْهِ وَكاتِبَهُ .

1. (308)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ribâyı (fâizi) yiyene de, yedirene de lânet etti."
Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde şu ziyade vardır: "(Fâiz muâmelesine) şâhitlik edenlere de bu muâmeleyi yazana da..."[193]

AÇIKLAMA:

Ribâ lügat olarak ziyade, artma demektir. Istılahta ribâ, bir cinsten olan iki bedelden birine yapılan karşılıksız ziyadedir. Dilimizde buna fâiz de denir. Ribâ muâmelesi dinimizin şiddetli yasaklarındandır, büyük günahlara girer. Dinimiz şüpheli şeylerden kaçınmayı mendub addettiği halde faiz şüphesi olan şeylerden kaçmayı vâcib kılmıştır.
Hadiste, ribâ muamelesine bulaşan herkes ilâhî tehdide maruz kılınmıştır. Sadece almak veya vermek değil, bu muâmeleye kâtiplik, şâhidlik yapmak da yasaklanmaktadır. Hanefîler'den İmam-ı Âzam'la İmam Muhammed'e göre, dâr-ı harpte yaşayan bir harbî yani gayr-ı müslim ile, Müslüman arasında ribâ muâmelesi câizdir. Kumar da böyledir. Yalnız bir şartla ki; o da Müslüman'ın kazanmasının garanti olması lâzım. İmam Ebu Yusuf ise bunu kabûl etmez.

Hadisten, batıla yardımın haram olduğu hükmü de çıkarılmıştır.[194]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال:]قالَ رسُولُ اللّهِ #: لَيَأتِيَنَّ على الناسِ زَمانٌ يَبْقَى أحَدٌ إِّ أكَلَ الرِّبَا، فَمَنْ لَمْ يَأكُلْهُ أصَابَهُ مِنْ بُخَارِهِ[. وفي رواية: مِنْ غُبَارِهِ. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (309)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İnsanlar öyle bir devre ulaşacak ki, o zamanda ribâ yemeyen kalmayacak. Öyle ki, (doğrudan) yemeyene buharı ulaşacak."

Bir rivayette *"...tozu ulaşacak"* denir.[195]

AÇIKLAMA:

Ribâ'dan buharın ulaşması, ribâ muâmelesine şâhidlik, kâtiplik yapmak veya ribâ yoluyla elde edilen kazançtan verilen ziyafetten yemek, böyle

bir kazançla satın alınan hediyeyi kabul etmek.. gibi değişik şekillerde olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda, Aliyyu'l-Kâri'ye göre, hadis şu mânayı ifade eder: "Öyle bir zaman olacak ki, bu devrede kişi, bilfarz, hakikî fâizden kaçınsa bile, dolaylı şekilde gelecek fâiz bulaşmalarından kendini kurtaramayacaktır."

Bu hadis nokta-i nazarından, muâmelâtının esası fâize dayanan banka dâhil, bütün benzer müesseseler mevzuunda mümin Müslümanlar'ın dikkatli olmaları gerekir. Şu veya bu mülâhaza ve gerekçelerle, bulaşmak zorunda kalınan veya bulaşmak zorunda kalındığı zanniyle bulaşma şıkkı tercih edilen "fâiz"li muamelelere, hiçbir surette kesin bir ifade ile "fâiz değildir" veya "câizdir" diye fetva vermemek gerekir. Fetva, büyük mesûliyet işidir. Dâima ihtiyat şıkkını tercih etmek en muvafıkıdır. Daha öcne de temas ettiğimiz, İslâm ulemasının ittifakla benimsediği umumî bir prensip mevcuttur: "Bir meselede helâl ve haram ihtimali beraberce var ve fakat birini tercihe karine yok ise, ihtiyaten haram olma şıkkı esas alınır. Yani şüpheli şeylerden kaçmak esastır. Binâenaleyh, fâiz şüphesi olan muamelelerin "fâiz olduğunu" esas alıp, kaçınmaya çalışmalı, kaçınamıyor isek tevbe ve istiğfarı elden bırakmamalıyız. Her hâl u kârda "haram değil" diye fetva vermekten zinhar kaçınmalıyız, bu ebedî hayatımızı mahvedecek bir hata olur.

Bütün ihtilallerin, ictimâî fesadların, huzursuzlukların, ahlâksızlıkların temelinde "sen çalış ben yiyeyim" düşüncesinin yattığını, bunu da ribânın besledğini söyleyen Bediüzzaman, muâmelâtının esası fâiz olan bankalar için şunu söyler:

"Ribâ atalet verir, şevk-i sa'yi söndürür. Ribânın kapıları hem de onun kapları olan bu bankaların her dem nef'i ise (yani faydası), beşerin en fena kısmınadır; onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki nef'i en fena kısmınadır: Onlar da zâlimler. Her dem zâlimlerdeki nef'i (faydası, zâlimlerin) en fena kısmınadır: Onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâm'a bir zararı mutlaktır..", "Kur'an'ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribâya der: "Yasaktır! Hakkın yoktur; dönmeli!", Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille. Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli.

"Kur'ân'ın yasakladığı ribâ şüphesi olan muamelelere, fetva vermemenin meşrûiyeti hususunda münâkaşayı devam ettirmenin şu dünyevî faydası

da gözden ırak tutulmamalıdır: Bu meselede vicdanen huzursuz olan mü'min, vicdanını huzura kavuşturacak müessese arayacak, nazariyat geliştirecek, maddî teşebbüste bulunacak, bu vâdide öncülük edenleri destekleyecektir. Bir kelime ile İslâmî tarzın arayışını devam ettirecektir. Karşısına çıkan iki müesseseden ribâ endişesi daha az olan öbürünü tercih edecektir. Allah'a binler hamd, mü'minler fâiz mevzuunda bugüne kadar ihtiyat tavırlarını koruyabilmişler ve son zamanlarda kâr ve zarar ortaklığına dayanan yeni banka modellerinin fiiliyata geçmesine zemin hazırlamışlardır.

Bu çeşit müesseselerin daha da gelişeceğini ümitle bekleyebiliriz.[196]

ـ3ـ وعن عمرو بن ا‘حوص رضى اللّه عنه قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يقولُ في حَجَّةِ الَوداعِ: أَ إنَّ كُلَّ رِباً منَ رِبَا الجاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ. لَكُمْ رُؤُسُ أمْوَالِكُمْ َتَظْلِمُونَ وَ تُظْلَمُونَ. أَ وإنَّ كلَّ دمٍ منْ دِمَاءِ الجاهلِيةِ مَوْضُوعٌ، وأوَّلُ دَمٍ أضَعُهُ دَمُ الحارِثِ بنِ عبدِ المُطّلِبِ، وكان مُسْتَرْضَعاً في بَنِى لَيْثٍ فَقَتَلَتْهُ هُذَيْلٌ: اللّهُمَّ قدْ بَلّغْتُ. قالوا: نَعَمْ ثثَ مراتٍ. قال: اللّهُمَّ اشْهَدْ ثثَ مراتٍ[. أخرجه أبو داود. قال الخطابى: هكذا رواه أبو داود. دَمُ الحَارِثِ ابنِ عبدِالمُطّلِب: وَإنما هُوَ دَمُ رَبِيعَةَ بنِ الحَارِثِ بنِ عبدِالمُطّلِبِ في سَائِرِ الرواياتِ .

1. (310)- Amr İbnu'l-Ahvas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i Veda Haccı sırasında dinledim, şöyle diyordu: *"Haberiniz olsun, câhiliye devrindeki bütün ribâlar kaldırılmıştır, ödenmeyecektir. Sadece verdiğiniz ana parayı alacaksınız. Böylece ne zulmetmiş olacaksınız ne de zulme uğramış olacaksınız. Haberiniz olsun cahiliye devrindeki bütün kan dâvaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası da el-Hâris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvasıdır."* Bu kimse, Benû

Leys'te süt anadaydı. Hüzeyl onu öldürmüştü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yâ rabbi tebliğ ettim mi?" dedi. Cemaat:

"Evet tebliğ ettin" dediler ve üç kere tekrarladılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ya Rabbi şahid ol!" dedi ve üç kere tekrar etti."

Hattâbî der ki: "Ebu Davûd, hadisi şu şekilde, yani "Haris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvası..." diye rivayet etmiştir. Halbuki diğer kitaplarda: Rebî'a İbnu'l-Haris İbni Abdilmuttalib'in kan dâvası şeklinde rivayet edilmiştir.[197]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Veda Haccı ile ilgili olarak diğer bazı hadis kitaplarında da rivayet edilmiştir: (Müslim, Hac 147; Tirmizî, Tefsir, Tevbe 2; İbnu Mâce, Menâsik (76, 84). Burada öldürülen Rebî'a olmayıp İbnu Rebî' İbni'l-Hâris İbni Abdilmuttalib'tir. Küçük yaşta evlerin arasında emeklerken, Benî Sa'd'la Beni Leys İbnu Bekr arasında cereyaneden bir savaş sırasında atılan bir taşın isabeti sonucu ölmüştür. Rebî'a, İbnu'l-Hâris Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashâbındandır, rivayette de bulunmuştur. Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur (radıyallahu anh). [198]

İKİNCİ FASIL

RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

ـ1ـ عن عمر بن الخطاب رضى اللّه عنه قال:]قال رسول اللّه #: الذَّهَبُ بالذَّهَبِ رباً إِّ هَاءَ وَهَاءَ، وَالْبُرُّ بالْبُرِّ رِباً إِّ هَاءَ وَهَاءَ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رباً إِّ هَاءَ وَهَاءَ، وَالتَّمْرُ بالتَّمْرِ رِباً إِّ هَاءَ وَهَاءَ[. أخرجه الستة، وهذا

لفظ الشيخين، وللبخارى في رواية.]الْوَرِقُ بالْوَرِقِ، والذَّهَبُ بالذَّهَبِ[.

1. (311)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Altın altınla peşin olmazsa ribâdır. Buğday buğdayla peşin satılmazsa ribâdır. Arpa arpayla peşin satılmazsa ribâdır. Kuru hurma kuru hurmayla peşin satılmazsa ribâdır."* Yukarıdaki metin Sahiheyn'in metnidir. Buhârî'nin bir rivayetinde, "verik (yani basılmış dirhem) verikle, altın altınla..." şeklinde gelmiştir.[199]

ـ2ـ وعن أبى سعيد رضى اللّه عنه قال:]كُنَّا نُرْزَقُ تَمْرَ الجَمْعِ علَى عَهْدِ رسُولِ اللّهِ # وَهُوَ الخَلِطُ منَ التَّمْرِ فَكُنَّا نَبِيعُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ فَبَلَغَ ذلكَ رسُولَ اللّهِ # فقَالَ: صَاعَيْنِ تَمْراً بِصَاعٍ، وَ صَاعَيْنِ حِنْطَةً بِصَاعٍ، وَ دِرْهَمَيْنِ بِدِرْهَمٍ[. أخرجه الستة إ أبا داود.

2. (312)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bize bayağı hurma veriliyordu. Bu muhtelif cins kuru hurmanın bir karışımı idi. Bu bayağı hurmanın iki ölçeğini bir ölçek iyi hurma mukabilinde satıyorduk. Bu tarz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kulağına ulaşınca şöyle buyurdu: *"İki ölçek hurmaya bir ölçek hurma, iki ölçek buğdaya bir ölçek buğday iki dirheme bir dirhem olmaz."*[200]

ـ3ـ وفي رواية]جاء بِلٌ رضى اللّه عنه إلى رسولِ اللّهِ # بِتَمْرٍ بَرْنِىٍّ فقال له مِنْ أيْنَ هذاَ؟ فقال: كانَ عِنْدَنَا تَمْرٌ رَدِئٌ فَبِعْتُ منه صَاعَيْنِ بِصَاعٍ لِمَطعِمِ النَّبىِّ #، فقال: عند ذلك أوَّهْ عَينُ الرِّبَا، أوّه، عَيْنُ الرِّبَا، عَيْنُ الرِّبَا،َ تَفْعَلْ وَلَكِنْ إذَا أرَدْتَ أنْ تَشْتَرىَ فَبِعِ التَّمْرَ بَيعاً آخَرَ ثمَّ اشْتَرِ بهِ[.

3. (313)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: "Hz. Bilâl (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (iyi cins bir hurma olan) bernî hurması getirmişti.
"Bu nereden?" diye sordu. Bilâl (radıyallahu anh):
"Bizde âdi hurma vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık", dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Eyvah! Bu ribânın ta kendisi, eyvah bu ribânın ta kendisi, sakın öyle yapma. Şayet iyi hurma satın almak istersen elindekini ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al" dedi.[201]

ـ4ـ وفي رواية للشيخين:]الدِّينارُ بالدِّينار، والدِّرْهَمُ بالدِّرْهَمِ مِثْ بِمِثْل فَمَنْ زَادَ أوِ ازْدَادَ فقَدْ أرْبَى[. وقال رَاوِيه فَقُلْتُ: إنَّ ابن عباسٍ يقُولهُ فقالَ أبو سعيدٍ: سَألتُهُ فقلتُ : سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُول اللّه #، أوْ رَجَدْتَهُ في كتابِ اللّهِ تعالى؟ فقال: كُلَّ ذلك أقُولُ، وأنْتُمْ أعْلَمُ بِرَسُولِ اللّهِ # مِنِّى، ولكِنْ أخْبَرَنِى أُسامَةُ بنُ زَيْدٍ رضى اللّه عنهما أنّ رسول اللّه # قال: رِبَا إ في النَّسِيئَةِ.

4. (314)- Sahîheyn'de yer alan bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Dinar dinarla, dirhem dirhemle başa baş misliyle değiştirilmelidir. Kim fazla verir veya fazla alırsa ribâya girmiş olur."*
Hadisi rivayet eden râvî der ki: "Ben dedim ki;
"İbnu Abbas (radıyallahu anh) bunu söylemez. Ebu Saîd der ki:
"İbnu Abbas (radıyallahu anh)'a sordum:
"Sen bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan mı işittin, Kitabullah'ta mı gördün?" Bana şu cevabı verdi:
"Bunun ikisini de söylemiyorum. Siz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı benden daha iyi tanırsınız. Ancak bana Üsâme İbnu Zeyd

(radıyallahu anh) haber verdi ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Sadece veresiye satışta ribâ vardır"* buyurmuştur."[202]

AÇIKLAMA:

Hadisin sıhhatinde âlimler ittifak eder. Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'nin "Sadece veresiye satışta ribâ vardır" sözü mensuhtur. Âlimler onunla amel edilemeyeceği hususunda ittifak ederler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayatta iken İbnu Abbas (radıyallahu anh) küçüktü, bu sebeple, "Siz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı benden daha iyi bilirsiniz" buyurmuştur[203].

ـ5ـ وفي أخرى لمسلم:]الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالفِضَّةُ بالفِضَّةِ، والبُرُّ بِالبُرِّ، والشَّعِيرُ بالشَّعِيرِ، والتَّمْرُ بالتَّمْرِ، وَالْمِلْحُ بالمِلْحِ مِثْ ًً بِمِثْلٍ يَداً بِيَدٍ، فَمَنْ زَادَ أوِ اسْتَزَادَ فَقَدْ أرْبَى، اÆخِذُ والْمُعْطى فيهِ سَوَاءٌ[. وله عن أبى هريرة في رواية: إ ما اخْتَلَفَتْ ألْوَانُهُ .

5. (315)- Müslim'in bir diğer rivayeti şöyledir: *"Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurma ile, tuz tuzla başbaşa misliyle, peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını taleb ederse ribâya girmiştir. Bu işte alan da veren de birdir."*
Yine Müslim'de Ebû Hüreyre'nin bir rivayetinde *"..cinsleri farklı ise müstesna"* denir.[204]

AÇIKLAMA:

Âlimler yukarıda zikredilen altı çeşit malda ribânın haram olduğunda icmâ ederler: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz. Bunlara ribâ malları da denir. Bu altı kalem eşyadan her biri aynı cinsten eşya ile satılınca fazlalık olmamalı, alışveriş peşin yapılmalıdır.

Bu altı çeşidin dışında kalan eşyaların alıp satılmasında fazlalık haram mıdır? sorusuna âlimler farklı cevaplar verir. Aradaki ihtilaf, bu altı çeşit mala konan "haram" hükmünün illetine dayanır. Cumhur aynı illette müşterek olanların haramlığında ittifak ederse de illetin ne olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bu noktada, fıkıh kitaplarında on farklı illet üzerinde durulduğu görülür. İmam-ı Âzâm'a göre, illet, cinsle birlikte ölçü, veya cinsle birlikte tartıdır. Öyle ise, hangi çeşit mal olursa olsun ölçü veya tartı ile satılan mallarda ribâ (fazlalık) haramdır. Satışı böyle yapılmayan malların cinsi ne olursa olsun fazlalık (ribâ) haram değildir. Mesela kireç veya alçı gibi yenmeyen mallar mâdemki ölçekle satılmaktadır, fazlalık haramdır, binaenaleyh kireç vererek vasfı değişik bir kireç alacak olsak, bu peşin yapılmalıdır ve miktarları eşit olmalıdır, fazlalık veya vâde araya girerse ribâdır, haramdır. Hadiste geçen ölçü ve tartı ile satılmayan eşyalar yenen cinsten de olsa araya girecek fazlalık haram değildir.
İmam Şâfiî'ye göre, haram kılınmada illet, malın yiyecek olmasıdır, ölçü veya tartı ile satılmasına bakılmaz. Yiyecek olmayan şeylerde yalnız altın ve gümüşte ribâ vardır. Ahmed İbnu Hanbel'in de bu görüşte olduğu söylenmiştir.
İmâm Malik'e göre, illet ekseriyetle yemek için biriktirmektir.
Hadisin, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydedilen son fıkrasından sarâhaten belirtildiği üzere, farklı cinsler arasında ribâ olmaz. Yani buğdayla arpanın, altınla gümüşün alınıp satılmasında miktar sözkonusu değildir, ulemâ bu hususta ittifak eder.[205]

ـ6ـ وفي أخرى عن عُبَادَةَ بنِ الصَّامت]إذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ ا‘صْنَافُ فَبِيعُوا كَيفَ شِئْتُمْ إذَا كَانَ يَداً بِيَدٍ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

6. (316)- Ubadetu'bnu Sâmit (radıyallahu anh)'ten gelen bir başka rivayette (şu ziyade) ifade edilmiştir: *"...Bu çeşitler farklı olduğu takdirde peşin ise dilediğiniz gibi satın."*[206]

AÇIKLAMA:

315 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamaları tamamlamak üzere şunu kaydetmek gerekir: İlletde müşterek olmayan ribâ malları fazlalıkla ve keza veresiye satılabilir. Meselâ altınla buğday, gümüşle arpa bütün ulemanın ittifakıyla bu şekilde satılabilir. Fakat ribâ malları cinsi cinsine olursa biri peşin, diğeri veresiye ve keza biri noksan, diğeri fazla olarak satılamadığı gibi teslim ve tesellüm yapılmadan satış meclisinden ayrılmak da câiz değildir. Satılan malların cinsleri muhtelif olursa, peşin teslim edilmek şartıyla fazlalık câizdir. Meselâ bir ölçek buğday iki ölçek arpa mukabilinde satılabilir.[207]

ـ7ـ وعن أبى المنهال قال: سَألتُ زيدَ بن أرْقَمَ وَالبَرَاءَ بنَ عازِبٍ عن الصَّرْفِ فقا:]نَهَى رسولَ اللّهِ # عن بيْعِ الذَّهَبِ بالوَرِقِ دَيْناً[. أخرجه الشيخان والنسائى .

7. (317)- Ebu'l-Minhâl anlatıyor: "Zeyd İbnu Erkam ve el-Berâ İbnu Âzib (radıyallahu anh)'e sarf'tan (yani altınla gümüşü cinsi cinsine satmaktan) sordum. İkisi de şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altının gümüş mukabilinde veresiye satılmasını yasakladı." [208]

ـ8ـ وعن فضالة بن عبيد رضى اللّه عنه قال:]أُتِىَ النبىُّ # وهو بِخَيْبَرَ بِقدةٍ فيها خَرَزٌ وَذَهَبٌ وهى منَ المغَانِمِ تُبَاعُ فَأمَرَ بالذَّهَبِ الّذِى في القِدَةِ فنُزِعَ وحْدَهُ وقال: الذَّهَبُ بالذَّهَبِ وَزْناً بِوَزْنٍ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.وفي أخرى: تُبَاعُ حتَّى تُفْصلَ .

8. (318)- Fadâle İbnu Ubeyd (radıyallahu anh) buyuruyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Hayber'de bulunduğu sırada altın ve boncuklarla yapılmış bir gerdanlık getirildi. Bu satılık ganimet

mallarındandı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altınların boncuklardan ayrılmasını emretti. Derhal gerdanlığın altın kısmı ile boncuk kısmı birbirinden ayrıldı. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Altın, altına mukabil, tartısı tartısına satılsın" buyurdular.[209]

AÇIKLAMA:

Burada altının başka bir madde ile birlikte satılması yasaklanmaktadır. Başta Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel olmak üzere bir kısım âlimler verilen altın cinsinden fiyat, satılan eşyadaki altından fazla da az da olsa bu satışın fâsid olduğuna hükmeder. Ebu Hanîfe: Altın cinsinden biçilen fiyat, satılan eşyadaki altından fazla olduğu takdirde satışın câiz olacağına, misil veya daha az olma halinde satışın câiz olmayacağına hükmeder.İmam Mâlik buna yakın bir fikir beyan eder. Ancak fiyat fazlalığı üçte ikiyi geçmemeli, noksanlık da üçte birden aşağı düşmemeli. Bu hudud dâhilinde satış câizdir, aksi takdirde değildir.[210]

ـ9ـ وفي أخرى لمسلم قال حنش الصنعائى:]كُنَّا مَعَ فُضَالَةَ في غَزْوَةٍ فطارَتْ لِي وَ'صْحابِى قِدَةٌ فيها ذهَبٌ وَورِقٌ وَجَوْهَرٌ فأرَدْتُ أنْ أشْتريها فَسَألْتُهُ فقال: إنْزِعْ ذَهَبَهَا فاجْعَلْه في كِفّةٍ، واجْعَلْ ذَهَبَكَ في كِفّةٍ، ثم تأخُذَنَّ إَّ مِثٌ بِمثْلٍ، فإنِّى سَمِعْتُ النَّبِىَّ # يقولُ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَاليَوْمِ اŒخَرِ فَ يَأخُذَنَّ إَ مِثٌْ بِمِثْلٍ[.

9. (319)- Müslim'de gelen diğer bir rivayette Haneş es-San'ânî der ki: "Biz Fadâle ile bir gazvede berâberdik. Derken bana ve arkadaşlarıma ganimetten bir gerdanlık isabet etti. Gerdanlık altın, gümüş ve kıymetli taşlardan yapılmıştı. Ben bunu satın almak isteyerek, Fadâle'ye sordum. Bana şöyle cevap verdi: Bunun altınını ayır, bir kefeye koy. Kendi altınını da bir kefeye koy. Sonra sakın misli mislinden fazla birşey alma!

Zîra ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ederse sakın misli mislinden fazla bir şey almasın."*[211]

ـ10ـ وعن أبى بكرة رضى اللّه عنه قال:]نَهَى رسول اللّه #

عَنِ الفضّةِ بالْفِضّةِ، والذَّهَبِ بالذَّهَبِ إ سَوَاءً بسَوَاءٍ، وَأمَرَنَا أنْ نَشْتَرِىَ الفِضّةَ بالذَّهَبِ كَيْفَ شِئْنَا وَنَشْتَرِىَ الذَّهَبَ بِالْفِضّةِ كَيْفَ شِئْنَا يَداً بِيَدٍ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

10. (320)- Ebu Bekre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), gümüşün gümüşe başa baş olmayan satışını yasakladı. Bize altın mukabilinde dilediğimiz şekilde gümüş ve gümüş mukabilinde dilediğimiz şekilde altın satın almayı emretti."
Müslim'in ziyadesinde "..Bir adam
"peşin mi?" diye sordu. Ebu Bekre:
"Ben böyle işittim" cevabını verdi.[212]

AÇIKLAMA:

Hadis, ribâ mallarının, alım satımlarında şu iki şeye dikkat edilmesini teyid etmektedir:

1- Aynı cinsten şeyler alınıp satılırsa başa baş yani eşit miktarda olacak, altınla altın, gümüşle gümüş üzümle üzüm gibi. Üzüm vererek üzüm, altın vererek altın alacak olursak, miktarlarını eşit tutacağız, araya girerse ziyade fâiz olur.

2- Ayrı cinsten şeylerden birini vererek yapılan alışveriş, karşılıklı mütâbakatla istenen miktarda olur, ancak peşin olarak teslim ve tesellüm gerekir.[213]

ـ11ـ وعن يحيى بن سعيد قال:]أَمَرَ رسولَ اللّه # السَّعْدَيْنِ يومَ خَيْبَرَ أنْ يَبِيعا آنِيَةً مِنَ الْمَغنَمِ مِنْ ذَهَبٍ أوْ فِضّةٍ: فَبَاعَا كُلَّ ثَلثةٍ بِأرْبَعَةٍ، أو كُلَّ أرْبَعَةٍ بِثلثةٍ عَيْناً، فقال لهما: أرْبَيْتُمَا فَرُدَّا[. أخرجه مالك .

11. (321)- Yahya İbnu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'in fethi sırasında iki Sa'd'a (Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ve Sa'd İbnu Ubâde), ganimet malından altın veya gümüş bir kabı satmalarını emretti. Onlar, her üç (birim)'i aynı dört (birim) mukabilinde, veya her dört (birim)'i üç (birim) aynı mukabilinde sattılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: *"Siz ribâ yaptınız, geri verin"* emretti."[214]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde tasrîh edildiği üzere Hayber'in fethi sırasında ganimetlere nezâret vazifesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) rivayette isimleri geçen iki Sa'd'a vermiş idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emri üzerine, altın (veya gümüş) bir kabı aynı cinsten para ile satarlar. Yani altın kap sattılarsa mukabilinde altın, gümüş kap sattılarsa mukabilinde gümüş para aldılar demektir. Aynı cinsten para alınca, ağırlığına denk olması gerekirken, dörtte bir fazlasına veya dörtte bir eksiğine satmışlar. Râvî, fazlaya mı, eksiğe mi sattıklarını hatırlamıyor ise de;

a) Aynı cinsiyle sattığını ve arada fark bulunduğunu iyi hatırlamaktadır.

b) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu akdi "ribâ" diye reddettiği de râvî tarafından kesinlikle ifâde edilen bir husus olmaktadır.

Ribâdır, çünkü ribâ mallarından biri kendi cinsinden bir malla alınıp satılacak olursa başa baş misliyle olur, biri fazla diğeri eksik olamaz.

Ribâ malları hangileridir? 315 numaralı hadise bakılsın.[215]

ـ12ـ وعن مجاهد قال:]كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمرَ رضى اللّه عنهما فجاءَهُ صائِغٌ فقالَ: يا أباَ عبدِ الرَّحْمنِ إنِّى أصُوغُ الذَّهَبَ فأبِيعُهُ بالذَّهَبَ بِأكْثَرَ مِنْ وَزْنِهِ فأسْتَفْضِلُ قَدْرَ عَمِلِى فيهِ فنهاهُ عنْ ذلكَ فَجَعلَ الصَّائغُ يُرَدِّدُ عليهِ المسئلةَ وابنُ عُمرَ ينهاهُ حتَّى كانَ آخرَ ما قالَ لهُ: الدِّينارُ بالدِّينارِ، والدِّرْهَمُ بالدِّرْهَمِ لاَ فَضْلَ بَيْنَهُمَا، هذا عهدُ نَبيِّنَا # إلَينا وَعَهْدُنَا إلَيْكُمْ[.

أخرجه بطوله مالك، وأخرج النسائى المسند منه .

12. (322)- Mücahid anlatıyor: "Ben İbnu Ömer (radıyallahu anh)'le beraberdim.Ona bir kuyumcu gelerek: "Ey Ebu Abdirrahman! Ben altın işliyor ve bunu kendi ağırlığından fazla altınla satıyorum. Böylece ona harcadığım el emeği miktarında fiyatını artırıyorum" dedi. İbnu Ömer (radıyallahu anh) onu bu işten yasakladı. Kuyumcu aynı meseleyi tekrar tekrar söyledi. Her seferinde İbnu Ömer (radıyallahu anh) onu bu işten yasakladı ve son olarak da şunu söyledi: "Dinar dinarla, dirhem dirhemle satılır. Aralarında fazlalık olamaz. Bu, Peygamberimizin bize vasiyetidir, biz de size vasiyet ediyoruz (tebliğ edip duruyoruz)."[216]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, altın ve gümüş gibi, kıymet birimi olan maddelerin alışverişi, kendi cinslerinden maddelerle yapıldığı takdirde itibarî değerlerinin nazar-ı itibâra alınmayacağını ifade eder. İtibarî değer, antika eşyalardaki hâtıra değeri, süs eşyasındaki san'at ve işlemeye müteallik el emeği gibi değerlerdir. Söz gelimi bilezik, kolye, küpe gibi altın ve gümüşten mâmul eşyalardaki emek ve işçilikten ileri gelen fiyat artması aynı cinsten parayla alıp satmalarda hesaba katılmayacak demektir. Hesaba katılması için bir başka cinsten para veya eşya ile alınıp satılması gerekir. Buna riâyet edilmeyen alış verişler ribâ sayılır ve haramdır.

Bu prensip ilk nazarda zorluk gibi gözükürse de, büyük bir rahmettir. Zîra, itibârî değeri olan antika veya hâtıra eşyalarını taşıyanların vergi

yükü hafifletilmiş olmakta, bunların alım satımları vesilesiyle başka mallar da tedâvül imkânı bulmakta ve dolayısıyla piyasa hareketlilik kazanmaktadır. Hele temel gıda maddelerinde buna riâyet, başka hareket ve bereketlere imkân hazırlamaktadır[217].

ـ13ـ وعن عطاء بن يسار:]أنَّ مُعاوِيَةَ رضى اللّه عنه بَاعَ سِقايَةً مِنْ ذَهَبٍ أوْ وَرِقٍ بأكْثَرَ مِنْ وَزْنِهَا فقالَ لَهُ أبوُ الدَّرْدَاء رضى اللّه عنه: سَمِعْتُ رسولَ اللّه # يَنْهَى عنْ مِثْلِ هذا إِّ مِثْل. فقال معاويةُ: ما أرَى بهذا بأساً. فقال: أبو الدَّرْدَاء رضى اللّه عنه منْ يعذُرُنِى منْ مُعاوِيةَ؟ أنَا أُخْبِرُهُ عنْ رسولِ اللّهِ # وهوَ يُخبرنِى عنْ رأيِهِ، أساكِنُكَ بِأرْضٍ أنتَ بهَا! ثُمَّ قَدِمَ أبو الدَّرْدَاء رضى اللّه عنه على عُمَرَ بنِ الخطابِ رضى اللّه عنه فذكرَ لهُ ذلكَ فكتبَ عُمَرُ إلَى مُعاويةَ أنْ تَبِعْ ذَلِكَ إِّ مِثْ بِمِثْلٍ وَوَزْناً بوَزْنٍ[. أخرجه مالك والنسائى

»السِّقَايَةُ« إناء يُشرب فيه .

13. (323)- Ata İbnu Yesâr anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallahu anh) altın veya gümüşten mâmul bir su kabını, ağırlığından daha fazla bir fiyatla satmıştı. Kendisine Ebu'd-Derda (radıyallahu anh):

"Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu çeşit alışverişi yasakladığını işittim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunların satışı misline misil olmalı diye emretti" diye itiraz etti. Hz. Muâviye (radıyallahu anh):

"Ben bunda bir beis görmüyorum" diye cevap verdi. Ebu'd-Derda (radıyallahu anh) öfkelendi ve:

"Muâviye'yi kınamada bana yardım edecek biri yok mu? Ben ona Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den haber veriyorum o bana şahsî reyinden söz ediyor. Senin bulunduğun diyarda yaşamak bana haram olsun!" diye söylendi.

Ebu'd-Derda bunun üzerine orayı terkederek Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yanına geldi. Durumu olduğu gibi ona anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ye bir mektup yazarak bu çeşit satışı (altının altınla satılması), misli misline ve ağırlığına denk olarak yapmasını emretti."[218]

AÇIKLAMA:

Hadiste Hz. Mu'âviye (radıyallahu anh)'nin satın aldığı belirtilen sikâye'yi İmam Mâlik'in ashâbı gerdanlık (kılâde) anlamıştır. Halbuki sikâye, -bazan sıvı eşyaların miktarını tesbitte ölçek olarak da kullanılan- bir su kabıdır. Rivâyette mevzubahis edilen bu su kabı, altındandır, ancak inci, yâkut ve zeberced cinsinden kıymetli taşlarla işlenmiştir. Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin buna 600 dinar para verdiği belirtilir.
"Hz. Muâviye'nin: "Ben bunda bir beis görmüyorum" demesi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine muhalefet düşüncesinden ileri gelmediği, İbnu Abbâs (radıyallahu anhüma)'ın da, fazlalığı, ribâ addetmemesinden kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Ancak, sünnete muhalefet mânası taşıdığı için, Ebu'd-Derda fevkalâde üzülmüştür. Zîra şahsî re'yi ile sünneti reddetmek gibi bir davranış İslâm ulemasını son derece üzen bir vak'adır. Ebu'd Derda'nın Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'ye küsmesi makbul küsmelerden sayılmıştır. Ulema, bir kimse, bir başkasına sünneti tebliğ ettiği zaman kulak verip itaat etmediği takdirde onu terkedip küsmenin câiz olacağını söylemiştir. Hatta, Tebük seferine katılmaktan kaçan Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'le kimsenin konuşmaması için, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in verdiği emir de bu meselede misal olmaktadır. Âlimler, bid'at çıkaran kimsenin terkedilmesi ve kendisiyle konuşulmaması gerektiği hususunda bu vak'ayı delil kılmışlardır. Nitekim İbnu Mes'ud, bir cenaze sırasında bir adamın güldüğünü görünce: "Allah'a kasem olsun seninle ebediyyen konuşmayacağım" demiştir.
Bu vak'a'nın Ubâdetu'bnu's-Sâmit'le Hz. Muâviye arasında geçtiğine dair rivayetler de mevcuttur. İki ayrı hâdise olması muhtemeldir.[219]

ـ14ـ وعن أسامة بن زيد رضى اللّه عنهما قال:]قال رسولَ اللّهِ #: إنَّمَا الرِّبَا في النَّسيئَةِ[. أخرجه الشيخان والنسائى، وفي أخرى: رِبَا فيمَا كانَ يداً بِيَدٍ .

14. (324)- Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ribâ veresiyededir" buyurdu.

Diğer bir rivayette: *"Peşin alışverişlerde (cinsler farklı ise fazlalık sebebiyle) riba olmaz"* buyurulmuştur.[220]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'nin bir hadisin son kısmını hatırlayarak rivayet ettiği açıklanmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ayrı cinsten iki şey birbiriyle satılırken birinin diğerine mukabil ağırlıkça fazla olmasının ribâ sayılıp sayılmayacağı soruluyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu durumda peşin satıldığı takdirde ribâ olmayacağını ancak, veresiye olduğu takdirde fazlalık girecek olursa bunun ribâ olacağını beyan buyuruyor.[221]

ـ15ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال:]كُنْتُ أبِيعُ ا"بِلَ بالدَّنَانِيرِ وآخُذُ مَكَانَهَا الوَرِقَ، وَأبِيعُ بالوَرِقِ، وآخُذُ مَكَانَهَا الدَّنَانِيرَ، فسألتُ رسولَ اللّهِ # عنْ ذلكَ فقالَ: بأسَ بِهِ بالْقِيمَةِ[. أخرجه أصحاب السنن .

15. (325)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben dinarla deve satıyor, dinar yerine gümüş alıyordum. Bazan da gümüşle satıyor, onun yerine dinar alıyordum. Bu durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a

arzederek hükmünü sordum. *"O andaki (aynı meclisteki) kıymetiyle olunca bunda bir beis yok"* buyurdu."[222]

ـ16ـ وفي رواية أبى داود. بأسَ أنْ تُؤخَذَ بِسِعْرِ يَوْمِهَا ما لم تَفْتَرِقَا وَبَيْنَكُمَا شَئٌ .

16. (326)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"...O günün fiyatıyla almanda bir beis yoktur, yeter ki aranızda (henüz ödenmeyen) bir miktar olduğu halde birbirinizden ayrılmış olmayasınız."*[223]

ـ17ـ وعن معمر بن عبداللّه بن نافع رضى اللّه عنه.]أنّهُ أرْسلَ غُمَهُ بِصَاعِ قَمْحٍ فقالَ بِعْهُ ثمَّ اشْتَرِ بِهِ شَعيراً فَذَهَبَ الْغُمُ فَأخَذَ صَاعاً وَزِيَادَةً. فلما جاءَ قال له: لِمَ فَعَلْتَ ذلكَ؟ انْطَلِقْ فَرُدَّهُ وَ تَأخُذَنَّ إِّ مِثً بِمِثْلٍ؛ فإنى كُنْتُ أسمَعُ رسولَ اللّه # يقولُ: الطّعامُ بالطّعَامِ مثٌ بِمِثْلٍ، وكانَ طَعَامُنَا يَومَئِذٍ الشَّعِيرَ. فقِيلَ لَهُ إنّهُ لَيْسَ بِمِثْلِهِ قالَ: فإنِّى أخافُ أنْ يُضَارَعَ[. أخرجه مسلم، ومعنى »يضارع« يشابه .

17. (327)- Ma'mer İbnu Abdillah İbni Nâfi (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, kölesine, bir sâ buğday vererek pazara yollar ve:

"Bunu sat, parasıyla arpa satın al" der. Köle gider. Onu vererek bir sa'dan bir miktar fazla arpa satın alır. Köle dönünce, Ma'mer (radıyallahu anh) ona

"Niye böyle yaptın? Çabuk git ve geri ver. Misli misline denk al. Zîra ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, şöyle diyordu: *"Yiyecek, yiyecekle misli misline denk olmalıdır."* O zaman yiyeceğimiz arpa idi. Kendisine:

"Ama bu arpa onun misli değildir" dendi ise de:

"Ben arpanın buğdaya benzemesinden korkarım" cevabını verdi."[224]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere arpa ile buğday birbirine yakın iki gıda maddesi olduğu için, bir cins sayarak araya giren fazlalığı fâiz kabul edenler olmuştur. İmam Mâlik bu mânadaki hadislere dayanarak bu iki maddeyi bir cins addeder. Cumhur ise buğday ve arpanın iki ayrı cins olduğunu kabul eder. Aslında burada da buğdayla arpanın bir cins olduğu sarih değildir. Ma'mer hazretleri takvasına binâen ihtiyatla hareket etmiştir.[225]

ـ18ـ وعن مالك. أنّهُ بلغَهُ أنَّ سُلَيمَانَ بنَ يسارٍ قال: [فَنِىَ عَلَفُ حِمَارِ سعدِ بن أبى وَقّاصٍ فقالَ لِغُمِهِ: خُذْ مِنْ حِنطة أهْلِكَ فابْتَعْ بِهِ شَعيراً، وَ تأخُذْ إّ مِثْلَهُ] .

18. (328)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Süleyman İbnu Yesar demiştir ki: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın merkebinin yemi bitmişti. Kölesine: "Ailene ait buğdaydan bir miktar götür, ona mukabil arpa satın al, sakın mislinden fazla almayasın" dedi.[226]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste geçti.[227]

ـ19ـ وعن أبى عياش رضى اللّه عنه، واسمه زيد]أنّهُ سألَ سعدَ بنَ أبى وقّاصٍ رضى اللّه عنه عن الْبَيْضَاء بالسُّلْتِ. فقالَ لهُ سعدٌ رضى اللّه عنهُ: أيُّهُمَا أفضَلُ؟ فقال البَيْضَاءُ؟ فَنهَاهُ عنْ ذلكَ، وقال: سمعتُ رسولَ اللّهِ # يسْألُ عن اشْتِراء التَّمْرِ بالرُّطَبِ فقالَ رسول اللّه #: أينقُصُ الرُّطَبُ إذاَ يَبِسَ؟ قالَ: نعمْ. فنَهَاهُ عنْ ذلكَ[. أخرجه ا'ربعة وصححه التمرذى .

19. (329)- Ebu Ayyaş'ın -ki ismi Zeyd'dir- anlattığına göre: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'a, beyaz buğday mukabilinde kabuksuz arpa satın almanın hükmünü sorar. Sa'd (radıyallahu anh) kendisine:
"Hangisi daha kıymetli? diye sorar. Zeyd:
"Beyaz buğday" der. Sa'd onu bu işten men eder ve der ki:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kuru hurmayı tâze hurma mukabilinde satın alma hakkında sorulduğu zaman işitmiştim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu sorana:
"Tâze hurma kuruyunca ağırlığını kaybeder mi?" dedi. Adam
"evet" cevabını verince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bu işten men etmişti."[228]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yaş hurma, kuru hurma ile eşit miktarla da olsa, farklı miktarla da olsa, peşin de olsa, veresiye de olsa satın alınamadığı gibi, kıymetce birbirinden farklı olan buğday ve arpa da birbiri mukabilinde alınıp satılamaz. Araya bir başka birim meselâ "para" girmelidir. Biri satılır, elde edilen para ile öbüründen satın alınır. Ebu Hanife merhum yasağı veresiye satışa hamlederek ölçek yönüyle eşitlik halinde birbiriyle satışlarını tecviz eder.[229]

ـ20ـ وفي أخرى ‘بى داود قال:]نَهَى رسول اللّهِ # عن بَيْعِ الرُّطَبِ بالتَّمْرِ نَسِيئَةً[. »السلت« ضرب من الشعير أبيض قشر له .

20. (330)- Ebu Dâvud'un diğer bir rivayetinde: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), tâze hurmayı kuru hurma ile veresiye satmayı yasakladı" denir."[230]

HAYVAN VS. İLE İLGİLİ TEFERRUAT

ـ1ـ عن جابر رضى اللّه عنهُ قال:]جاءَ عبدٌ فبايعَ رسولَ اللّه # على الهِجْرَةِ ولمْ يُشْعِرْ أنَّهُ عبدٌ فجاءَ سَيِّدُهُ يُرِيدُهُ. فقالَ لهُ رسولَ اللّه #: بِعْنِيهِ فاشتَراهُ منهُ بعبدينِ أسودينِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

1. (331)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir köle gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hicret etmek üzere biat etti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun köle olduğunu sezemedi. Arkadan efendisi onu aramaya geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: *"Onu bana sat"* buyurdu ve köleyi iki siyah köle mukabilinde satın aldı."[231]

AÇIKLAMA:

Buradaki köle sâhibinin de Müslüman olduğuna hamledilmiştir. Müslim'in rivayeti Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu vak'adan sonra, kendisine bey'at için gelenlerin köle olup olmadığını tahkik ettiğini belirtir. Çünkü, burada, bilmeyerek hicret üzere bey'at aldığı kölenin, şarta uygun hâle gelmesi için, onu satın alarak efendisinin bağından kurtarmak zorunda kalmıştır.
Hadisten âlimler, bil-icmâ, bir kölenin iki köle mukabilinde satılabileceğine delil bulurlar. Nevevî, efendinin Müslüman olduğu, iki siyahî kölenin de Müslüman olduğu hükmünü belirtir, "çünkü, Müslüman kölenin kâfir köle mukabilinde satılması câiz değildir" der. Ancak her üçünün kâfir olabilme ihtimâline de parmak basar.
Şu halde, satılabilen şeylerin aynı cinsleriyle olmaları halinde ziyadenin ribâ sayılması prensibine burada olduğu gibi istisnalar var. Nevevî, köleler kıymet itibarıyla farklı veya eşit de olsa peşin olma kaydıyla, birinin verilerek ikisinin alınabileceği hususunda icma edilmekle birlikte veresiye olma hâlinde ihtilâf edildiğini, Şafiî ve Cumhur'un "câiz" derken, Ebu Hanîfe ve Kufîler'in "câiz değildir" dediklerini belirtir.

Bu hüküm hayvanlar hakıkında da muteberdir.[232]

ـ2ـ وعن عبداللّه بن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال:]أنّ رسول اللّه # أمرهُ أنْ يُجَهِّزَ جَيْشاً فَنَفدتِ ا“بِلُ فأمَرَ أنْ يَأخُذَ على قَئِصِ الصَّدَقَةِ فكَانَ يأخُذُ البَعِيرَ بالبَعِيرَيْنِ إلى إبل الصَّدَقَةِ[. أخرجه أبو داود .

2. (332)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine bir ordu hazırlamasını emretmiştir. Mevcut develer (askerlere) yetmedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (devesi olmayanlar için, bilâhere) hazine develerinden ödenmek üzere deve te'min etmesini emretti. (Böylece Abdullah) zekat yoluyla hazineye gelecek develerden iki adedi karşılığında bir deve temin ediyordu."[233]

AÇIKLAMA:

Cumhur, aynı cinsten de olsa hayvanın hayvana mukabil veresiye olarak, farklı sayıda satılabileceğini söylemiştir. İmam Malik cinslerin farklı olmasını şart koşmuştur.[234]

ـ3ـ وعن علي بن أبي طالب رضى اللّه عنهُ:]أنَّهُ باعَ جَمَّ لهُ بِعِشْرِينَ بعيراً إلى أجَلٍ[. أخرجه مالك .

3. (333)- Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Devesini yirmi küçük deve mukabilinde veresiye olarak satmıştır"[235]

ـ4ـ وعن ابْنِ عُمَرَ رضى اللّه عنهُما:]أنَّهُ

اشْتَرَى راحِلةً بأرْبَعةِ أبْعِرَةٍ مَضْمُونَةٍ عَلَيْهِ أنْ يُوَفيَهَا صَاحِبَهَا بالرَّبذَةِ]. أخرجه البخارى في ترجمة، ومالك .

4. (334)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Kendisi, satıcının zimmetinde bulunan bir binek devesini, Rebeze'de bulunan dört küçük deve mukabilinde satın almıştır."[236]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde daha açık olarak geldiği üzere, İbnu Ömer, Rebeze'de bulunan dört küçük deve mukabilinde bir binek devesi satın alır. Deve sahibine: "Git develerine bak, memnun kalırsan akid kesinleşmiş olsun" der. Bu durumda binek devesini satan zat, muhayyerlik şartına sahiptir, binek devesini müşteriye teslim edinceye kadar deve kendi zimmetindedir[237].

ـ5ـ وعن جابر رضى اللّه عنهُ. أنّ رسولَ اللّه # قالَ: [يَصْلُحُ الْحَيَوانُ اثْنَانِ بِوَاحدٍ نسيئةً، وَ بأسَ بِهِ يداً بِيَدٍ]. أخرجه الترمذى .

5. (335)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"İki hayvan, veresiye olarak bir hayvana mukabil satılamaz. Peşin satılırsa bunda bir beis yok."[238]

ـ6ـ وعن سَمُرةَ بن جُندَب رضى اللّه عنهُ قال:]نَهَى رسولَ اللّه # عن بَيْعِ الحيوانِ نَسِيئَةً]. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذى .

6. (336)- Semüre İbnu Cündeb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanın hayvanla veresiye satışını

yasaklamıştır."[239]

ـ7ـ وعن ابن شهاب أن سعيد بن المسيب رحمه اللّه كان يقول:] رِبَا في الحَيَوانِ، وأَنَّ رَسُولُ اللّهِ # إنّمَا نَهَى في بَيْعِ الحَيَوانِ عن ثَثٍ: الْمضَامينِ والْمَقِيحِ، وَحبْلِ الحَبْلَةِ؛
فالمَضَامِينُ: ما في بُطوُن إناثَ ا"بلِ، وَالمَقِيحُ: ما في ظُهُورِ الجَمالِ، وَحَبَلُ الحَبَلَةِ: هُوَ بَيْعُ الجَزُورِ إلى أنْ تُنْتِجَ النَّاقَةُ ثمَّ تُنْتَجُ الّتِى في بَطْنِهَا[. أخرجه مالك. مفسراً بهذا اللفظ. والمعروف عند أهل اللغة والغريب والفقه تفسير المضامين والمقيح بعكس ذلك، واللّه أعلم .

7. (337)- İbnu Şihâb anlatıyor: "Saîd İbnu'l-Müseyyeb derdi ki: "Hayvanda ribâ yoktur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hayvan satışını üç hususta yasakladı: el-Mezâmin, el-Melâkih ve Habelu'lhabele.

Mezâmîn: Dişi devenin karnındaki yavru demektir.

Melâkih: Erkek devenin belinde bulunan (ve dişiyi dölleyen) şey demektir.

Habelu'l-habele: "Hâmile develerin hâmile kalması) yani, dişi develerin karnındaki ceninin doğuracağı yavrunun satımı.

İmam Mâlik, bu tâbirleri, yukarıdaki gibi açıklamıştır. Ancak garib kelimeleri açıklayan lugatci ve fakihler nezdinde, mezâmîn ve melâkih kelimeleri aksi mânaları ifade etmektedir.[240]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, biri diğerine mukabil karşılıklı satıma konu olan hayvanlar, aynı cinsten de olsa ayrı cinsten de olsa peşin veya veresiye, mutlak olarak câiz olduğunu beyan etmektedir. Esâsen farklı cinsteki hayvanlar veresiye olarak birbiriyle satılsa ribâ yoktur. Aynı cinsten olmaları

hâlinde veresiye satımları İmam Mâlik'e göre câiz olmaz. Şafiî hazretleri yukarıdaki rivayeti esas alarak cevazına hükmeder.[241]

ـ8ـ وعن مالك أنه بلغَهُ أن رجُ أتى ابنَ عمرَ رضى اللّه عنهُما فقال:]أسْلَفْتُ رَجُ سَلفاً وَاشْتَرطْتُ عليهِ أفْضَلَ مِمَّا أسْلَفْتُهُ. فقالَ ابنُ عمرَ: ذلكَ الرِّباَ. ثمَّ قال: السَّلَفُ عَلَى ثَثَةِ وُجُوهٍ: سَلَفاً تُسلِفُهُ تُريدُ بِهِ وَجْهَ اللّهِ تعالى فَلَكَ وَجْهُ اللّهِ تعالى، وَسَلفاً تُسْلِفُهُ تُريدُ بِهِ وجهَ صاحِبِك فلكَ وجهُ صَاحِبكَ، وسلفاً تُسْلِفُهُ لتأخُذَ خبيثاً بطيِّبٍ فذلكَ الرِّبَا.
قال: فكيفَ تأمرُنِى يا أبا عبدالرحمن؟قَالَ أرى أنْ تَشُقَّ الصَّحِيفَةَ، فإنْ أعطاكَ مثلَ الّذِى أسْلَفْتَهُ قَبِلْتَهُ، وإنْ أعطاَكَ دُونَهُ فأخَذْتَهُ أُجِرْتَ، وإنْ أعطاكَ أفضَلَ طيِّبَةً بِهِ نفسُهُ فذلكَ شُكْرٌ شكَرَهُ لكَ، ولكَ أجرُ ما أنْظَرْتَهُ[.

8. (338)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ben birisine bir borç verdim. Bana, bunu daha üstün bir şekilde iadesini şart koştum" dedi ve hükmünü sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anh): "Bu ribâdır" diye cevap verdi ve şu açıklamada bulundu: "Borç verme işi üç şekilde cereyan eder.

1- Borç vardır, bunu vermekle sâdece Allah'ın rızasını düşünürsün. Karşılığında sana rızayı ilâhî vardır.

2- Borç vardır, bununla arkadaşını memnun etmek istersin.

3- Borç vardır, temiz bir malla pis bir şey almak için bu borcu verirsin. İşte bu ribâdır."

Adam: Öyleyse bana ne emredersiniz, ey Ebu Abdirrahman? diye sordu. İbnu Ömer şu açıklamada bulundu:

"Akdi yırtmanı tavsiye ederim. Borçlu, verdiğin miktarı aynen iade ederse alırsın. Verdiğinden daha az iade eder, sen de alırsan sevap kazanırsın. Eğer sana, daha iyi birşeyi gönül hoşluğu ile verirse, bu sana

bir teşekkürdür, böylece teşekkürünü ifade ediyor demektir. Sana ayrıca, ona vâde tanıdığın için sevap vardır."[242]

ـ9ـ وعن مجاهد أن عمر رضى اللّه عنهما:]اسْتَسْلفَ دَراهِمَ فقضَى صَاحِبَهاَ خيراً منَها، فأبى أنْ يَأخُذَهَا، وقال: هذِهِ خيرٌ منْ دَراهِمِى. فقالَ ابنُ عمرَ: قدْ علمتُ ولكنْ نفسى بذلكَ طَيِّبةٌ[.

9. (339)- Mücahid'in anlattığına göre, "İbnu Ömer (radıyallahu anh) bir miktar borç para aldı. Bunu sâhibine daha iyi bir şekilde ödedi. Borç veren adam:
"Bu verdiğimden efdaldir (fazladır)" diyerek almak istemedi. İbnu Ömer adama:
"Biliyorum, ancak için bu şekilde rahat edecek" dedi.[243]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, önceden her iki tarafca şart koşulmamak kaydıyla, borçlunun borcunu öderken, içinden gelerek, bir fazlalıkta bulunduğu takdirde bunun faiz olmayacağını ifade etmiştir. Bunun borçlunun içinden gelmesi, gönül hoşluğu ile vermesi şarttır. Verilen fazlalık şart gereği, âdet icabı, vaad sonucu olursa câiz olmaz. Ayrıca bu fazlalık bir başka eksikliği kapatmamalıdır. Sözgelimi on aded düşük altına mukabil sekiz adet kıymetli altın ödemek veya on aded âdi sikke altın almışken, on aded iyi altın ödemek gibi, bu durum da ribâ sayılır.[244]

ـ10ـ وعن سالم قال:]سُئِلَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهُما عنِ الرَّجُلِ يَكُونُ لَهُ الدَّيْنُ عَلَى رَجُلٍ إلى أجلٍ فيضَعُ عنهُ صاحِبُ الحَقِّ لِيُعَجَّلَ الدَّيْنَ فكرِهَ ذلكَ ونَهى عنهُ[.

10. (340)- Salim (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e belli bir vâde ile bir başkasında alacağı bulunan adam, parasını daha çabuk alabilmek için bir kısmından vaz geçecek olsa? diye sordular. İbnu Ömer bunu hoş görmedi ve bu davranışı yasakladı."[245]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe vâdeyi kısaltma karşılığında borcun azaltılmasını tecviz etmemişlerdir. İbnu Abbas (radıyallahu anh) bunu tecviz eder. Şâfiî'nin her iki görüşe de sâhip olduğu belirtilir.[246]

ـ11ـ وعن عبيد بن أبى صالح قال:]بِعْتُ بُرّاً منْ أهْلِ دَارِ نَخْلَةَ إلى أجَلٍ فأردتُ الْخُروجَ إلى الكوفةِ فعَرَضُوا عليَّ أنْ أضَعَ لَهُمْ ويَنْقُدُونِى فسألتُ زيدَ بنَ ثَابتٍ فقال: آمرُكَ أنْ تَفْعَلَهُ، وَ أنْ تَأكُلَ هَذَا وَتُوَكِّلَهُ[.
هذه اŒثار الثلة أخرجها مالك .

11. (341)- Ubeyd İbnu Ebî Sâlih anlatıyor: "Ben, bilâhere ödenmek üzere Dar-ı Nahle ehline bez sattım. Bir müddet sonra Kûfe'ye gitmek istedim. Borçlular bana gelerek fiyattan biraz inmem hâlinde peşin ödeyeceklerini söylediler. Bunu Zeyd İbnu Sâbit'e sordum. Bana: "Hayır, bu işi yapmana cevaz veremem, bunu (ribâyı) ne senin yemeni, ne de (satın alanlara) yedirmeni emredemem" dedi.[247]

ـ12ـ وعن أم يونس قالت:]جَاءَتْ أمُّ وَلَدِ زَيدِ بنِ أرْقَمَ رضِىَ اللّهُ عنه إلى عائشةَ رضِىَ اللّهُ عنها فقالَت: بِعْتُ جَارِيةً منْ زيدٍ بِثمانمائةِ دِرْهمٍ إلى العَطَاءِ تم اشْتَرَيْتُهَا منهُ قَبْلَ حُلُولِ ا‘جَلِ بِستِّمائَةِ دِرْهَمٍ، وكنتُ شرَطْتُ عليه أنَّكَ إنْ بِعْتَهَا فأنَا أشْتَرِيها مِنْكَ فقالتْ عائشةً رضى اللّه عنها: بِئْسَمَا شَريْتِ وَبِئْسَمَا

اشْتَرَيْتِ: أبْلِغِى زيدَ بنَ أرْقَمَ أنّه قَدْ أبْطَلَ جِهَادَهُ مَعَ رسولِ اللّهِ # إنْ لَمْ يَتُبْ مِنْهُ. قالتْ فمَا يَصْنَعُ؟ فَقَالَتْ عائشةُ رضى اللّه عنها فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فانْتَهَى فلهُ مَا سَلَفَ وأمْرهُ إلى اللّهِ اŒية فلم يُنْكِرْ أحَدٌ على عائشةَ رضى اللّه عنها، والصّحَابَةُ رضى اللّه عنهم مُتَوَافِرُونَ[.

12- (342)- Ümmü Yunus (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh)'ın Ümmü Veled'i (çocuk doğurmuş cariyesi), Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye uğradı ve dedi ki:

"Zeyd'in bir cariyesini el-Atâ'ya sekiz yüz dirheme sattım. Sonra aynı cariyeyi ondan, ödeme zamanı dolmazdan önce altı yüz dirheme satın aldım. Ayrıca ben kendisine, bunu satacak olursan senden ben satın alacağım diye şart koşmuştum." Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

"Şart koşman da uygunsuz, satın alman da uygunsuz olmuş. Zeyd İbnu Erkam'a söyle ki, bu iş sebebiyle tevbe etmezse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yaptığı cihadı iptal etmiştir" dedi. Kadın:

"Zeyd ne yaptı ki (böyle hükmediyorsun?)" diye sorunca Hz. Aişe cevap olarak şu âyeti okudu:

"Kime Rabb'inden bir öğüt gelir de fâizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a aittir..." (Bakara: 2/275).

Ashab'tan pek çoğu hayatta olduğu hâlde, kimse bu hükümden dolayı Hz. Aişe'yi reddetmedi.[248]"

ـ13ـ وعن زيد بن أسلمَ قال:]كانَ الرِّبَا الَّذِى أذِنَ اللّهُ فيهِ بالحَرْبِ لِمَنْ لَمْ يتْرُكْهُ عندَ الجاهليةِ على وَجْهَيْنِ: كَانَ يكونُ لِلرَّجُل على رَجُلٍ حقٌّ إلى أجَلٍ فإذا حلَّ اۘجَلُ قال صاحِبَ الحَقِّ: أتَقْضِى أمْ تُرْبى؟ فإنْ قَضَاهُ أخَذَ منه، وإلاَّ طَواهُ إن كانَ مِمَّا يُكَالُ أو يُوزَنُ أو يُذْرَعُ أو يُعَدُّ، وإنْ كَانَ سِنًّا رَفَعَهُ

إل الذى فَوْقَهُ وَأخَّرَهُ عنه إلى أجلٍ أبْعَدَ منْهُ. فلمَّا جَاءَ ا“سْمُ أنْزَلَ اللّهُ تعالى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّهَ وَذَرُوا مَا بَقِىَ منَ الرِّبَا إنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ـ إلى ـ وإنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤسُ أوَالِكُمْ إلى آخرها]. أخرجهُ رزين .

13. (343)- Zeyd İbnu Eslem anlatıyor: "Cenab-ı Hakk'ın terketmeyenler için harb etmeye izin verdiği ribâ, câhiliye devrinde iki şekilde cereyan ederdi:

1- Bir kimsenin diğer bir kimsede, vâdeli bir alacağı bulunurdu. Vâde dolunca alacaklı: "Ödeyecek misin yoksa fâizlesin mi?" derdi. Borçlu öderse öbürü alırdı. Ödemezse, ölçeklenen, tartılan, ekilen veya sayılan çeşitten ise alacak katlanırdı.

2- Yaşla ölçülen bir mal ise, daha üst mertebeye kaydırılır, vâde de uzatılırdı. İslâm gelince Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler! Allah'tan sakının, inanmışsanız fâizden arta kalan hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve Peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz" (Bakara: 2/278-279).[249]

BEŞİNCİ BAB

MUHAYYERLİK HAKKINDA

ـ1ـ عن ابن عمرَ رضى اللّهُ عنهما. أنّ النبىّ # قال:]المُتَبَايعانِ بالْخِيارِ مالمْ يَفْتَرقَا، أو يقولُ أحَدُهُما لŒخَرِ: اخْترْ، ورُبَّمَا قال: أو يكونُ بيعَ خيار]. أخرجه الستة .

1. (344)- İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Alışveriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkca (akdi bozmakta) muhayyerdirler. Veya alışveriş yapanlardan biri diğerine "muhayyersin" demişse yine muhayyerdir." Ravi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın belki de "Alışveriş yapanlardan biri "muhayyerlik şartı üzere olsun demişse" şeklinde buyurmuş olacağında şüphe etmektedir."[250]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, alışveriş yapanların akitten sonra birbirlerinden ayrılmadıkca satış akdini bozup bozmamakta serbest olduklarını ifade eder. Âlimler, ayrılmanın nasıl tahakkuk edeceği hususunda ihtilâf etmiştir. Bir kısmı "bedenen" ayrılmayı, bir kısmı da "kavlen" ayrılmayı anlamıştır.

İmam Mâlik, İmam Âzam ve İmam Muhammed ayrılmanın "kavlî" olduğunu söylerler. Onlara göre satıcı: "Sattım", müşteri de: "Aldım" dedi mi akit kesinleşmiş ve iki taraf birbirinden ayrılmış sayılır. Artık her iki tarafa da muhayyerlik tanınmaz. Ancak bizzat hadislerde temas edildiği üzere, müşteri o malı görmek, kusursuz olmak veya muhayyer olmak gibi bir şartla almış ise bu şartlara binâen akdi bozarak malı iade edebilir.

İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullâh) başta olmak üzere diğer birçok âlimlere göre alıcı ile satıcının ayrılmalarından murad "bedenen birbirlerinden uzaklaşmalarıdır."

Arkadan kaydedeceğimiz 346 numaralı hadisteki "Muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesna" cümlesinde kastedilen "muhayyerlik" hakkında üç görüş söz konusudur:

1- Muhayyerlik akid tamamlandıktan sonra o meclisten ayrılmadan sübut bulur. Yani "alıcı ile satıcı birbirinden ayrılmadıkca muhayyerlik var" diye takdir edilir.

2- İkinci kavle göre, bundan maksat üç gün veya daha az bir müddet muhayyerlik şartıyla yapılan akittir. Bu durumda, muhayyerlik, tesbit edilen bu müddet esnasında devam eder.

3- Üçüncü görüşe göre, "meclis muhayyerliği bulunmamak şartıyla yapılan satış müstesnâdır" demektir. Bu durumda akdin yapılması ile satış tamamlanır, artık muhayyerlik yoktur.

Bu üç görüşten birincisi en sahih olanıdır. Âlimler bunu çoğunlukla kabul etmekten başka bilhassa üçüncü görüşün nasslara zıt düştüğü ve dolayısıyla bâtıl olduğu husûsunda fikir beyân etmişlerdir.
Nevevî, "Alışveriş yapanlardan biri diğerine "muhayyersin" demişse..." cümlesinden: "satışın muteber olduğunu ihtiyar et" mânasını anlar. Ve şu açıklamayı sunar: "Öbürü ihtiyar ederse satış kesinlik kazanır... Sükut ederse hıyâr (satıştan dönme) hakkı devam eder. Satışın kesinleşmesini sözle ifâde eden tarafın ihtiyâr hakkının devam edip etmiyeceği hususunda ashâbımız (Şâfiîler) iki görüş ileri sürmüştür. Sahih olanı, devam etmeyeceğine dair olanıdır, hadisin zâhirine uygun olan görüş de budur." Nevevî'nin bu yorumunu kaydeden Aynî, cerhetmek maksadıyla, Hattâbî'nin şu yorumunu kaydeder: "Bu hadis, hıyâru'l-meclis'in mevcudiyetine açık bir delildir. Ayrıca, hadislerin zâhirine muhâlefet olarak yapılan bütün tevilleri de iptal etmektedir. Hadisin sonunda gelen: "Alışverişi yaptıktan sonra ayrılırlar da..." cümlesi[251] de aynen bunun gibidir. Bu da açık bir şekilde, bedenî ayrılıkla, muhayyerlik hakkının kalktığını gösterir. Zira, kastedilen ayrılmadan maksad sözle olan ayrılma olsaydı hadisin bir mânası kalmazdı." Hattâbi'ye Aynî şu cevabı verir: "Bu hadis alışveriş yapanlardan biri, diğerine bir icab'ta (teklif'te) bulununca diğerinin kabul edip etmemekte muhayyer olduğu hususunda açık bir delildir, bu doğru. Ancak bir taraftan "icab", diğer taraftan da "kabûl" vâki olunca akit tamam olur, bundan sonra -hususî şekilde koşulan şartla, hıyâru'l-ayb dışında, hıyâr (akdi bozma) hakkı yoktur. Bunun delili de Nesâî'de kaydedilen Semüre (radıyallahu anh) hadisidir:
"Alış veriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkça ve her biri, diğerinden dilediğini almadıkça muhayyerdirler..." Aynî, Tahâvî' nin hadisle ilgili şu yorumunu ilâve eder: "Bu hadiste yer alan "...her biri, diğerinden dilediğini almadıkça" sözü, alışveriş yapanlara tanınan muhayyerlik'in aralarında akdin kesinleşmesinden evvele ait olduğuna delalet eder. Öyle ise, akid müşterinin râzı olacağı husus üzerine cereyan eder, râzı olmayacağı şey üzerine değil. Çünkü bu meselede, hadiste mezkur olan ayrılıktan maksadın, alışverişten sonra vâki bedenî ayrılma olduğunu söyleyenler arasında, müşterinin maldan dilediği kadarını alıp geri kalanı bırakma hakkına sahip olmadığı, ya tamamını alıp, ya da tamamını

terketmesi gerektiği hususunda hiçbir ihtilaf yoktur." Aynî şu neticeyi kaydeder: "Bu da gösterir ki, ayrılıktan maksad "kavlî ayrılık"tır, "bedenî" değil. Hattâbî'nin "...hadislerin zâhirine muhalif olarak yapılan bütün te'villleri iptal eder" sözü Hanefiler nezdinde müsellem değildir. Çünkü iki te'vil birbirine zıd düşerse hadis üzerinde tevakkuf edilir ve kıyasla amel edilir. İmdi alışveriş, icâre gibi, bazı malların menfaatlerine mâlik olmayı sağlayan akidlerin hepsi -icab ve kabulle gerçekleştikleri için- nikâh akdine kıyas olunur. Nasıl ki nikâh akdinde, akid tamamlandıktan sonra bedenî ayrılık şartı koşulamazsa, alışveriş akidlerinde de böyle bir şart koşulamaz.

İmam Mâlik der ki: "Alışveriş yapanların birbirlerinden ayrılmaları hususunda belli bir sınır, muayyen bir vakit konmamıştır. Öyle ise, akdin kesinleşmesini bedenî ayrılığa talik etmek, akdi, -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaklaşmış olduğu mülâmese ve münâbeze satışlarında veya meçhul vâdeli muhayyerlik hakkı tanıyan alışverişlerde olduğu gibi- meçhulat üzerine bina etmek gibidir ve böyle bir akit katî surette fâsiddir.[252]

ـ2ـ وفي رواية للشيخين:]إذا تبَايعَ الرُّجنِ فكُلُّ واحدٍ منهما بالخيارِ مالمْ يَتَفَرَّقَا أو يُخَيَّر أحَدُهُما اŒخَرَ، فإنْ خَيَّرَ اŒخرَ فتبَايَعَا على ذلك فَقَدْ وجَبَ البيعُ، وإنْ تَفَرَّقَا بَعْدَ أنْ تَبَايَعَا وَلمْ يَتْرُكْ واحدٌ منهما البَيْعَ فَقدْ وَجَبَ[.

2. (345)- Sahîheyn'de gelen bir rivayette şöyle buyurulmuştur:

"İki kişi alışverişte bulununca, onlar ayrılmadıkça, veya biri diğerini muhayyer bırakmadıkça her ikisi de muhayyerdir. Biri diğerini muhayyer bırakır da bu şartla alışveriş yaparlarsa artık akit kesinleşmiştir. Alışverişi yaptıktan sona ayrılırlar da ikisinden biri satıştan vazgeçmezse yine satış kesinleşmiştir."[253]

AÇIKLAMA:

Açıklama için önceki hadise bakınız.[254]

ـ3ـ وفي أخرى لمسلم:]كُلُّ بَيِّعَيْنِ بَيْعَ بينَهُما حتَّى يَتَفَرَّقَا إ بَيْعَ الْخِيَارِ[.

3. (346)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Alışveriş yapan herhangi iki kişi arasında, birbirlerinden ayrılmadıkça akit kesinleşmiş olmaz. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesna!"* [255]

AÇIKLAMA:

Açıklama için 344 numaralı hadisin açıklamasına bakınız.[256]

ـ4ـ وله في أخرى. قال نافع:]وكان ابن عُمرَ رضى اللّه عنهما إذا بَايع رجً فأراد أنْ يُقِيلَه قامَ فمَشى هنَيْهَةً ثمَّ رَجَعَ[.

4. (347)- Müslim'in bir diğer rivayetinde Nafi der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) bir kimse ile alışveriş yapınca bu satışın bozulmasını istemedi mi kalkar biraz yürür, sonra geri dönerdi."[257]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde "İbnu Ömer hoşuna giden birşey satın alınca arkadaşından ayrılırdı." "İbnu Ömer alışveriş yapınca, akdin kesinlik kazanması için oradan ayrılırdı" şeklinde ifadeler gelmiştir. Müteakip rivayet de bu gruba dahildir. Bütün bu rivayetler, İbnu Ömer'i, hadiste gelen "ayrılma"dan bedenen ayrılmak'ı anladığı ortaya çıkmaktadır.[258]

ـ5ـ وفي أخرى للترمذى:]كانَ ابنُ عمرَ إذا ابْتَاعَ بَيْعاَ وَهو قاعدٌ قامَ لِيَجِبَ لهُ[.

5. (348)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "İbnu Ömer, bir alışverişi oturarak yapmış ise, akdin kesinleşmesi için ayağa kalkardı." [259]

ـ6ـ وعن حكيم بن حزامٍ رضى اللّه عنه قال:]قالَ رَسُول اللّه # الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَالمْ يتَفرَّقَا، فإنْ صَدَقَا وَبَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا في بَيْعِهِمَا، وَإنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهمَا[. أخرجه الخمسة .

6. (349)- Hakim İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve (her şeyi) beyan ederlerse bu alışverişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Gerçeği gizlerler ve yalan söylerlerse, alışverişlerinin bereketi kalmaz."[260]

AÇIKLAMA:

Alışveriş yapanların doğru söylemeleri fiyat, malın kalitesi, ödeme şekli gibi, her iki tarafı ilgilendiren hususların hepsine şâmildir. Beyân' dan maksad da, satılan eşyanın ve semenin kusurunun, olduğu gibi eksiksiz açıklanmasıdır. Alışverişin mübarek kılınması, fâidesinin çok olması ve her iki tarafa da hayırlı kılınmasıdır. İbnu Hacer, zâhirî mânanın esas alınabileceğini, zîra, hile ve yalandaki uğursuzluğun, akdin üzerine çökerek, bereketini kaldırabileceğini belirtir. Keza bu hâlin sadece hile ve yalana yer veren tarafa gelip, öbür tarafın bu bereketsizliğin dışında kalmasının da muhtemel olduğunu belirten İbnu Hacer, Buhârî şarihlerinden İbnu Ebî Cemre'nin bu ikinci görüşü tercih ettiğini söyler. [261]

ـ7ـ وعن عبداللّه بن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال:]قالَ رسول اللّه # الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَالَمْ يَتَفَرَّقَا إلَّا أنْ تَكونَ صَفقَةَ خِيَارٍ فَ يَحِلُّ أنْ يُفَارِقَ صاحِبَهُ خَشْيَةَ أنْ تَسْتقِيلَهُ[. أخرجه أصحاب السنن.

7. (350)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Alışveriş yapan iki taraf, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, aralarında muhayyerlik anlaşması varsa bu müstesna. Bu durumda, "karşı taraf pişman olur da akdi bozar" korkusuyla birinin oradan ayrılması helâl olmaz."[262]

AÇIKLAMA:

Alışverişin kesinleşmesini sağlayan "ayrılma"yı akid meclisini terkederek "bedenen ayrılma" olarak anlayan Tirmizî hazretleri hadisle ilgili olarak şu açıklamaya da yer verir: "Bunun mânası, alışverişten sonra muhayyer taraf pişman olarak alışverişten vazgeçer korkusuyla (muhayyerlik hakkına sahip olmayan tarafın) onu terketmesidir. Şayet ayrılıktan murad kavlî ayrılık (yani her iki tarafın alışveriş akdini kesin bir dille ifade etmiş olmaları) olup, bu akidden sonra muhayyerlik bulunmasaydı, bu hadis mânasız olurdu. Zira hadiste: "Karşı taraf pişman olur da akdi bozar korkusuyla oradan ayrılması helâl olmaz" buyrulmaktadır.

Şu halde bu hadis, "ayrılık"ın kavlî değil, bedenî ayrılık olduğuna delil olmaktadır. Ancak 344 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamalara göre aksi de söylenmiştir ve Hanefiler başta, bir kısım fakihler, akdi kesinleştiren ayrılığın bedeni değil, kavlî ayrılık olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[263]

ـ8ـ وفي أخرى ‘بى داود عن أبى هريرة رضي اللّه عنه قال:]قال رسولُ اللّه #:َ يَتَفَرَّقَنَّ اثْنَان إِّ عَنْ تَراضٍ[.

8. (351)- Ebu Dâvud'un Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretlerinden kaydettiği bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Alış veriş yapan her iki taraf da akitden memnun kalmadıkça ayrılmasınlar."[264]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, Mirkât'da: "Allahu âlem hadisten murad şudur" dedikten sonra açıklar: "Alım ve satım yapan her iki taraf da malın kabzı ve semenin ödenmesiyle ilgili bütün hususlarda eksiksiz anlaşmış olarak ayrılmalıdırlar." Aksi takdirde bir kısım mahzurlar hâsıl olur. İşte şeriat bunu yasaklamıştır. Mamafih hadisten şu da anlaşılabilmektedir: Ayrılmak isteyen taraf arkadaşına: "Malı almak istiyor musun?" der. Öbür taraf akdi bozmayı isterse akdi bozar. Bu mâna, bu babtaki ikinci hadise de muvâfık düşüyor.

Bu hadiste ifade edilen nehy (yasaklama) tahrimî değil tenzihî'dir, yani şiddetli değil hafif bir yasaktır, zira taraflardan birinin izni veya bilgisi olmadan öbürünün akid meclisini terketmesinin helâl olduğu hususunda icma mevcuttur.

Hadiste, her iki tarafın hıyâru'l-meclis (yani, beraberlikleri sırasında akdi bozma) hakkına sâhip olduklarına delil mevcuttur, aksi halde bu hadisin mânası olmaz diyen de olmuştur.[265]

ـ9ـ وعن جابر رضي اللّه عنه:]أنَّ رسولَ اللّه # خيَّرَ أعْرَابِيّاً بَعدَ الْبَيْعِ[. أخرجه الترمذى وصححه .

9. (352)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bedeviyi, satıştan sona muhayyer kıldı." [266]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, icâb (teklif) ve kabul tahakkuk ettikten sonra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bedeviye muhayyerlik hakkı tanıdığını ifade eder. Tîbî der ki: "Hadisin zâhiri, Ebu Hanife'nin görüşüne delâlet eder. Çünkü, hıyâru'l-meclis akitte sâbit olsaydı, yeniden muhayyerlik tanımak abes olurdu. (Yâni sözün bitmesiyle akit kesinleşmeseydi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona ilâveten muhayyerlik tanımazdı). Ancak mesele şöyle cevaplandırılır: "Bu hadis mutlaktır, mukayyede hamlolunur, nitekim İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in rivayetinde öyle gelmiştir: "Alışveriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Muhayyerlik şartı ile yapılan akit hâriç (onlar şarta göre muhayyerliklerini devam ettirirler.)[267]

ـ10ـ وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال:]قالَ رسول اللّه #: إذَا اختَلَفَ البَيِّعَانِ فَالقَوْلُ قَوْلُ البَائِعِ، والمبتاعُ بالخِيَارِ[. أخرجه مالك والترمذى واللفظ لَه .

10. (353)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Alışveriş yapanlar ihtilafa düşerlerse satanın sözü esas alınır. Müşteri muhayyer bırakılır."*[268]

AÇIKLAMA:

Alışveriş yapanların ihtilafından maksat, satıcı ile müşteri arasında fiyatın miktarı, muhayerlik şartı veya bir başka hususta, taraflardan birinin elinde kendi iddiasını te'yid edici bir delil olmaksızın çıkan anlaşmazlıktır. Burada, ihtilafın çıktığı mesele zikredilmemiştir. İlmü'l-

Meânî kâidesince, bu makamda, böylesi mutlak ifade hükmün tâmîmine sebeptir. Yâni, ihtilaf her neyi alâkadar ederse etsin demektir: Fiyatla ilgili olur, malla ilgili olur, akde konulması meşru şartlarla ilgili olur, kısacası alışveriş sebebiyle müşteri ile satıcı arasında mevzubahis olabilecek herhangi meşru bir mesele üzerine çıkan ihtilafta.. demektir. Bazı rivayetlerde fiyatla ilgili ihtilâfın tasrih edilmiş olmasının, buradaki hazfa dayanarak ifade edilen tâmime münâfi olmadığı belirtilmiştir.

Öyle ise her çeşit ihtilafta müşteri delil getiremeyince, yemin ettiği takdirde, satıcının sözü esas alınacak demektir. Müşteri, satıcının sözüne uygun şekilde akdi kabul edip etmemekte muhayyerdir. Satan kimsenin yemin etmesi gereğini ifade için bazı âlimler: Alıcı ile satıcı arasında fiyat, mal veya koşulan şartlarla ilgili bir ihtilâf çıktığı vakit yemin ettiği takdirde satıcının sözü esas alınır, çünkü şeriatta, sözü esas alınacak olana yemin ettirilir[269] kaidesi mevcuttur diyerek, hadisi bu hükme delil göstermiştir. Ancak aynı hükme, Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'nin bir rivayetinden getirilen delille ulaşanlar da olmuştur. Çünkü Ebû Ubeyde'den yapılan mezkur rivayete göre, fiyat hususunda ayrı ayrı rakamlar iddia ederek kendisine (aleyhissalâtu vesselâm) müracaat eden iki kişiden satıcıya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemin ettirmiş, sonra müşteriyi bu fiyatla alıp almamakta muhayyer bırakmıştır.

Neylü'l-Evtar'da Şevkânî, satıcı ile müşteri arasında ihtilaf çıktığı vakit, her iki tarafın rızasıyla anlaşmanın feshine gidilmemesi halinde takip edilecek muamele hususunda satıcının sözünün, yemin etmesi şartıyla esas alınarak ihtilafın giderileceğini söyler. Her iki tarafın rıza göstererek feshe gitmesinin câiz olduğunu belirtir.

İhtilaf çıktığı zaman takip edilcek yol hususunda, ihtilafa konu olan malın mevcut veya telef olması arasında fark olmadığı, her iki halde de aynı yola gidileceği belirtilir.

Yine Neylü'l-Evtâr'da dikkat çekilen bir hususu kaydetmekte fayda var: Satıcı ile müşteri arasındaki ihtilafların hallinde "satıcıya yemin ettirip, sözünü esas almak" prensibini, bazı ihtilafların hallinde bütün âlimler ittifakla kabul ederken, bazı ihtilâfların hallinde kabul edememişlerdir. Bu meselede ulemayı ihtilâfa sevkeden sebep şu hadisin hükmüdür: *"İhtilaflarda dâvacıdan delil istenir, dâvalıya da yemin teklif edilir."* Bu

hadisin hükmü umumidir, hangi çeşit dâvâ olursa olsun delil dâvâ sahibinden, yemin de dâvâ edilenden istenecektir, hangisi satıcı hangisi müşteri bakılmayacaktır. Halbuki üzerinde durduğumuz hadis yemini satıcıya teklif edip, onun sözünü esas alıyor, delili de -davacı veya davalı oluşuna bakmadan- müşteriden taleb ediyor. İki hadis arasında umum-husus münâsebeti mevcuttur ve aynı meseleye temas etmeleri, cihetiyle de müteârızdırlar. Şöyle ki malı satan davacı olsa birine göre yemin edecek, diğerine göre delil getirecek. Şu halde, bu iki hadisten biri, haricî şartlara bakılarak tercih edilip amelde esas kılınacaktır..."

Şevkânî bu açıklamadan sonra "delil getirmeyi dâvâcıya, yemin etmeyi dâvâlıya" yükleyen hadisin râcih olduğunu gösteren deliller kaydeder. [270]

ـ11ـ وعن أبى الوضئ قال:]غَزَوْنَا غَزْوَةً فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً فَبَاعَ صَاحِبٌ لَنَا فَرساً بِغُمٍ ثمَّ أقامَا بقيَّةَ يَوْمِهمَا وَلَيْلَتِهِمَا؛ فلمَّا أصبَحْنَا حضَرَ الرَّحِيلُ فقامَ الرَّجُلُ إلى فرَسِهِ ليُسْرَجَهُ فَنَدِمَ فأتَى الرَّجُلَ فأخَذَهُ بالبيعِ فأبَى الرَّجلُ أن يدفَعَهُ إليهِ، فقالَ: بَيْنِى وَبينَكَ أبُو بَرْزَةَ صَاحبُ رسُولِ اللّهِ #، فَأتَيَاهُ فأخْبَراهُ فقالَ: أتَرْضِيَانِ أنْ أحْكُمَ بَيْنَكما بِقَضَاء رسُولِ اللّهِ #؟ قالَ رسولَ اللّهِ #: البَيِّعَانِ بالخِيَارِ مالم يَتَفَرَّقَا، وَ أرَاكُمَا افْتَرقْتُمَا[. أخرجه أبو داود .

11. (354)- Ebu'l-Vadî' anlatıyor: "Bir gazvede bulunduk. Bir yere indik. Bir arkadaşımız, bir köle karşılığında bir at sattı. O günün geri kalan kısmında ve geceleyin beraber kaldılar. Sabah olunca göç hazırlığı yapıldı. Adam kalkarak atını eğerlemeye gitti. Bu satıştan pişman olmuştu. Öbürüne gidip akdi bozmak istedi. Fakat diğeri kabul etmedi, atı vermeyi reddetti ve

"Aramızda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından Ebu Berze hakem olsun" dedi. Ona gelip, durumu anlattılar. Ebu Berze:

"Aranızda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüyle hükmetmeme razı mısınız? Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurmuştu ki: *"Alım-satım yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler."* Ben sizi ayrılmış göremiyorum."[271]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ebu Berze (radıyallahu anh)'nin, "ayrılma"yı bedenî ayrılma anladığını, çok geniş bir meclis telakkisine sahip olduğunu, şöyle ki, onun nazarında o mekanı terketmedikce bedenî ayrılmaların da gerçek "ayrılma" sayılmadığını göstermektedir. Zira, Ebu'l-Vadî', alış verişten sonra günün geri kalan kısmı ile gecenin de orada geçirildiğini belirtmektedir. Ebu Berze buna rağmen "Ben sizi ayrılmış göremiyorum" demiştir. Şurası muhakkak ki, bu müddet içerisinde yeme, içme, abdest bozma gibi çeşitli ihtiyaçlar için birbirlerinden ayrılmış olmalıdırlar. Ancak bu ayrılmalar aynı mekan çerçevesindedir. Üstelik, hadisin Tirmizî'de gelen vechinde hadisenin gemi içerisinde geçtiği belirtilir.
Ayrılma'yı "bedenî ayrılma" şeklinde anlamada Ebu Berze'nin yalnız olmadığı, Buhârî'de İbnu Ömer, Şureyh, Şa'bî, Tâvus, Âtâ, İbnu Ebî Müleyke gibi başkalarının da bu görüşte olduğu belirtilmiştir.
344 numarlı hadisin açıklamasında da uzunca temas edildiği üzere, akdin kesinleşmesini sağlayan "ayrılma"nın tavsifinde âlimler ihtilâf etmişlerdir.
Hattâbî, Meâlim'de bilhassa Mâlikî ulemasının, "ayrılma"yı belirleyen muayyen bir tarifin yokluğundan yakındıklarını kaydeder. Selef ulemasının bu ihtilafı halefe bir kısım rahatlıklar sağlamıştır denebilir. Çünkü onlar: "Bu ve benzeri meselelerde halkın örf ve âdetini esas almayı prensip edinmişler, alıcı ve satıcı her ikisinin birlikte bulundukları mekânın hâline itibar etmişlerdir." Sözgelimi geniş bir evde idiyseler, biri bulunduğu meclisi terkederek bir başka oda veya bölmeye geçti ise, arkadaşından "ayrılmış"tır. Bunlar bir çarşıda veya dükkanda olsalar, ayrılma, birinin arkadaşından ayrılıp birkaç adım atmasıyla tahakkuk eder.[272]

ALTINCI BAB

ŞUF'A'A DAİR HADÎSLER

ـ1ـ عن جابر رضى اللّه عنه قال:]قَضَى رسُولُ اللّهِ # بالشُّفْعَةِ في كُلِّ مالَمْ يُقْسَمْ، فإذاَ وَقَعَتِ الحدُودُ وصُرِّفَتْ الطُّرُقُ فَ شُفعةَ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى، ولفظ مسلم]في كُلِّ شَرِكَةٍ لَمْ تُقْسَمْ : أربعَةٍ أوْ حَائِطٍ يَحِلَّ لَهُ أنْ يَبِيعَ حتَّى يُؤْذِنَ شَرِيكَهُ، فإنْ شَاءَ أخَذَ وإنْ شَاءَ تَرَكَ، فإذَا بَاعَ ولم يُؤذِنْهُ فَهُوَ أحَقُّ بِهِ[.

1. (355)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taksîm edilmedikçe her (akar) malda şuf'a hakkı bulunduğuna hükmetti. Araya sınırlar konup, yollar tayin edilince şuf'a hakkı kalkar."

Müslim'deki metin şöyledir: "Henüz taksim edilmemiş arazi, mesken, bahçe gibi (akar nevinden) her ortaklıkta şuf'a hakkı vardır. (Ortaklarından birinin) ortağına haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce haber verir, ortağı satın alır veya terkeder. Ortağına haber vermeden satarsa, ortağı bu mala (aynı fiyat karşılığında) hak sâhibi olur."[273]

AÇIKLAMA:

Şuf'a kelime olarak bir şeyi diğerine katmaya, ilâve etmeye, denir. Böylece o şey bir iken iki, tek iken çift olur. Bu kelimenin yardım mânasına gelen şefâat kökünden geldiği de söylenmiştir. Dinî bir ıstılah olarak, ortaklık ve komşuluk sebebiyle, bir akar üzerinde ortak ve komşunun, üçüncü bir şahsa satıldığı şartlar tahtında o mala temellük etme hakkıdır. Bu hak üç suretle ortaya çıkar:

1- Âlimler, yukardaki hadisin sarahatinden hareketle taksim edilmemiş bir akarda ortak olan kimsenin, o akarda şuf'a hakkı bulunduğunda ittifak ederler.

2- Ortaklıktan başka, herkese açık olmayan hususî kuyunun suyuyla sulama, hususî yoldan müştereken istifade gibi durumlarda da şuf'a hakkı doğmaktadır. Bu durumda tarla veya evin bitişikliği de aranmaz. Hakk-ı şirb-i has'ta veya tarîk-i has'ta müştereklik, araya başka mülkler girse bile bu hakkı doğurur.

3- Üçüncü olarak, komşuluk, bitişiklik de şuf'a hakkını doğurmaktadır. Bazı âlimler komşuluğun şuf'a hakkı doğurmadığını söylemiştir.

Bu durumlarda satılacak mal önce şuf'a hakkı olana teklif edilir. O olmadığı takdirde satılır. Haber verilmeden üçüncü şahsa satıldığı takdirde, şuf'a hakkı olan kimse aynı parayı ödeyerek, o akara cebren mâlik olur.

Hanefiler bir binanın, üst katı birinin, alt katı birinin olduğu takdirde şuf'a hakkı doğacağına ictihad etmişlerdir.

Şuf'a hakkı tanıyan komşuluğun tavsifi nasıldır? diye bir soru hatıra gelebilir. Hanefilere göre, bitişik komşu şuf'a hakkına sahiptir. Ancak, satılacak evin etrafından kırk hânenin şuf'a hakkına sahip olduğunu söyleyen âlim de çıkmıştır. Hatta daha ileri gidip evin her cihetinden kırkar haneyi komşu addedenler, sabah namazını müştereken aynı camide kılanları komşu addedenler olmuş ve hata bütün şehir halkını birbirine komşu sayanlar da olmuştur. Bu çeşit telakkiler hiçbir zaman fiilî örneği bulunmayan ve tatbik imkânı da olmayan fantezi görüşler ise de, bir bakıma, yerleşim birimlerine yabancı unsurun sokulmasını önlemek düşünüldüğü takdirde işletilebilecek hikmetli içtihadlar diye saygıyla karşılanması gerekir. Bu meselede "bitişik komşu" prensibini koyan İmam-ı Âzam, yukarıda açıklanan ifrat görüşlerle komşuya şuf'a hakkı tanımayarak tefrite düşen Şâfiîler arasında mutavassıt ve tatbik imkânı olan makul yolu tutmuş olmaktadır.[274]

Şuf'a Hakkı Âmdır.

Komşuya şuf'a hakkı tanıyan hadislerde "komşu" tabiri âm olduğu için kâfir, müslim, köylü, şehirli, büyük, küçük, hâzır, gâib ayırımı yapılmaz, bütün komşular bu hakka sâhiptir. Ahmed İbnu Hanbel, Şâbî ve Hasen Müslüman aleyhine zımmîye şuf'a hakkı olmayacağına kâil ise de, Ebu Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Cumhur'a göre zımmî de şuf'a hakkına sahiptir.
Yukarıda kaydedilen hadisin bilhassa Müslim tarafından rivayet edilen vechi, şuf'a'nın daha ziyade akar denen gayr-ı menkulle (ev, arsa, bahçe gibi) ilgili olduğunu tasrih eder. Ancak, elbise bile olsa, ortaklığın girdiği herşeyde şuf'a vardır diyen alim de olmuştur.[275]

ـ2ـ وفي أخرى ‘بى داود والترمذى قال:]الجارُ أحقُّ بِشُفْعةِ جارِهِ يَنْتَظِرُ بِهَا وإنْ كانَ غَائِباً إذا كانَ طَرِيقُهما واحِداً[.

2. (356)- Ebu Dâvud ve Tirmizî'de gelen bir diğer rivayet şöyledir: "Komşu, komşusuna karşı şuf'a hakkına sâhiptir. Aynı yoldan işliyorlarsa, komşu bulunmadığı takdirde, gıyâbında satış yapmaz, bekler."[276]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, şuf'a hakkının gaybûbetle ortadan kalkmayacağını te'yid etmektedir. Şuf'a hakkına sahip kişi, çocuksa, onun büluğa ermesi beklenir. Büluğa erince hakkını kullanır veya kullanmaz. Keza, hak sâhibi, herhangi bir sebeple mevcut değilse, geldiği zaman hakkını kullanabilir.
Bazı âlimler, bu hadise dayanarak şuf'a hakkının sübûtu için, "mücerred komşuluk yeterli değildir, yol birliği de gereklidir." hükmüne varmışlardır.
Bu hadis bazı âlimlerce sened yönüyle zayıf addedilmiştir.[277]

ـ3ـ وفي أخرى للترمذى:]جارُ الدارِ أحَقُّ بالدارِ[.

3. (357)- Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde: "Evin komşusu eve bir başkasından daha çok hak sâhibidir" buyrulmuştur.[278]

AÇIKLAMA:

Komşunun da şuf'a hakkına sâhip olduğuna hükmetmiş olan Hanefiler bu hadisle istidlal etmişlerdir. Komşuluğun şuf'a hakkı doğurmadığını söyleyenler, hadiste geçen câr (komşu)'dan murad ortak (şerik)'dir derler.
Hadisi rivayet eden Ebu Râfi'dir. Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın binasında iki odalık mülkü mevcuttur. Sa'd'a bu iki odasını satın almasını teklif eder. Sa'd, odalara dört yüz dinar verir. Ebu Râfi şöyle der:
"- Bu iki oda için bana beşyüz dinar verdiler. Şayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Evin komşusu, eve bir başkasına nazaran daha çok hak sahibidir"* dediğini işitmemiş olsaydım, bu iki odayı dörtbin (dirhem)'e sana vermez, beş yüz dinara başkasına verirdim.
"Ebu Râfi odalarını Sa'd (radıyallahu anh)'a satar.
Bu hadisi, yukarıda belirttiğimiz gibi Hanefîler, şuf'a-i câr'a yani komşuluğun şuf'a hakkına sebep olduğu prensibine esas yaparken, şuf'a-i câr'ı inkâr edip şuf'a hakkının doğmasını mülkiyette iştirake istinat ettiren Şâfiîler bu hadisi tevîl ederler. Derler ki: "Muhtemelen, Ebu Râfi ile Sa'd İbnu Ebî Vakkas bu iki odada ortak idiler. Hadiste her ne kadar "câr" yâni komşu kelimesi geçmiş ise de, Arapça'da câr kelimesi şerîk (ortak) manasına da kullanılmaktadır. Nitekim bir erkeğin hanımına câre denir ve hayat ortağı mânasına gelir, komşusu mânasına değil" derler.
Hanefîler bunu tekellüflü ve gerçekten uzak bir te'vil kabul ederler. Ve Ebu Râfi'in ortak olarak değil, müstakil olarak orada mülk sâhibi bulunduğunu söylerler. Bu hususu bir başka rivayetle de kuvvetlendiririrler. Bu ikinci rivayet Ömer İbnu Şebbe'den yapılmıştır. Şöyle der: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın düz bir zemin üzerinde birbirine mütekabil olan iki evi vardı. Bu iki evin arasında on zira genişliğinde bir açıklık vardı. Bunlardan, Mescid-i Nebevî'nin sağına rastlayanı önceleri Ebu Râfi'ye ait idi. Bilâhere, burasını Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ondan satın aldı."

İbnu Şebbe'nin bu rivayeti kesin şekilde Ebu Râfî ile Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anhüma) arasında ortaklık değil komşuluk bulunduğunu te'yid ederek, Hanefi görüşün haklılığını destekler.[279]

Arz-u Şuf'a:

Yukarıdaki hadisten, mal sahibinin, malını satmazdan önce, o malda şuf'a hakkı bulunan kimseye satış teklifinde bulunması hükmünü de çıkarmışlardır. Ancak, bu husus ulema arasında bir kısım münâkaşalara sebep olmuştur. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Şâfiî (rahimehullah)'ye ve bunların ashâbına göre, bir şerîkin, ortak maldaki hissesini, şuf'a hakkına sahip diğer ortağına satış teklif etmiş olmasıyla, bu ikincinin hakk-ı şuf'ası ortadan kalkmaz. Çünkü, bunlara göre, şuf'a, ortağın malı, bir başka şahsa satmasından sonra vacib olan bir haktır. Öyle ise, satıştan önce, ortağına yapmış olduğu teklif ortağının şuf'a hakkını iptal etmez, çünkü bu hak henüz tahakkuk etmemişti. Bu sebeple, şuf'a hakkı bulunan kimse, satılan malı, satım muamelesinin bitmesinden sonra kesinlikle ortaya çıkan hakkına dayanarak aynı fiyatı ödeyerek satın alma hakkına sahiptir. Bu hususu, Hanefî uleması şöyle bir prensiple ifade etmiştir: "Şuf'a hakkının vâcib bir hak mahiyetini kazanması için satılan malın mülkiyeti, satan ortaktan çıkmış olmalıdır."

Bey'in envaına göre, bu esas şöyle tafsil edilir: Bey-i fâsid'de bâyiin hakk-ı istirdâdı sakıt oladıkça şuf'a câri olmaz. Şart-ı hıyar (muhayyerlik şartı) ile beyi'de de eğer, muhayyer yalnız müşteri ise bâyi (satıcı) olan şerikin mülkiyeti zâil olmuş bulunacağından vücûb-ı şuf'a tahakkuk eder. Muhayyer olan bâyi ise, hakk-ı hıyârı sâkıt olmadıkça şuf'a câri olmaz. Hıyâr-ı ayb ile hıyâr-ı rü'yet (yani malı görme, ayıp çıkma hâlinde geri dönme muhayyerliği) ise, şuf'anın sübutuna mâni değildir.

Diğer taraftan Ahmed İbnu Hanbel, Süyan-ı Sevrî, İshak İbnu Râhuye, Ebu Ubeyd, Hasan İbnu Hay ve ehl-i zâhir, arz-ı bey ile yâni, satıcının, malda şuf'a hakkı bulunan ortağına satış teklifinde bulunmasıyla şuf'a hakkının düşeceğine kânidirler. Bunlar, bu babın ilk hadisi olarak Müslim'in rivayetinden kaydettiğimiz hadisi esas almışlardır: "Henüz

taksim edilmemiş arazi, mesken, bahçe gibi (akar nevinden) her ortaklıkta şuf'a hakkı vardır. (Ortaklardan birinin) ortağına haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce, haber verir. Ortağı satın alır veya terkeder. Ortağına haber vermeden satarsa, ortağı bu mala (aynı fiyat karşılığında) hak sâhibi olur."[280]

Şuf'ada Verâset Yoktur:

İmam Mâlik ile Şâfiî hazretleri (rahime hümullah) şuf'a hakkının vârislere intikal edeceğini söylemişlerdir. Ancak, Ebu Hanîfe, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Süfyan-ı Sevrî, İbrahim Nehâî, Hasan İbnu Hayy İbnu Sîrîn, Ebu Süleyman gibi çoğunluk, şuf'a hakkının vârislere intikal etmeyeceğini kabul ederler.
İmam-ı Âzam (rahimehullah), bu mevzuda "şuf'a hakkına sâhip olan kimsenin vefatıyla bu hakkın sâkıt olduğu ve ölenin varislerine geçmediği" istikametinde içtihadda bulunmuştur. Hak sâhibinin ölümü, satış arzının yapılmasından önce veya sonra olsun farketmez. Satıcının vefatına nazaran şuf'a hakkının hükmü böyledir. Müşterinin vefatına nazaran durum aksidir. Yani müşteri ölecek olursa, şuf'a hakkına sâhip ortağın hakkı zâil olmaz.[281]

Şuf'a Hakkı Olan Kimse İle Müşterinin İhtilafı:

Müşteri ile şuf'a hakkı olan kimse satın alınan malın fiyatı hususunda ihtilâf edecek olsalar, müşterinin sözüne itibar olunur. İki tarafa da yemin teklif edilmez. Ancak, şuf'a hakkı olan kimsenin getireceği delil muteberdir. Bu görüş İmam Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed (rahimehümullâh)'in görüşüdür, Ebu Yusuf (rahimehullah)'a göre, aksine müşterinin getireceği delil (beyyine) mûteberdir.[282]

ـ4ـ وفي أخرى له و‘بى داود عن سَمُرَةَ: [جارُ الدار أحقُّ بدارِ الجار وا‘رْضِ] .

4. (358)- Tirmizî'nin ve Ebu Dâvud'un Semure'den yaptıkları bir rivayete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Evin komşusu komşunun evine veya tarlaya daha ziyade hak sâhibidir."* [283]

ـ5ـ وعن عمرو بن الشَّرِ يد. أنه سمِعَ أبَا رافِعٍ رضى اللّه عنه يقول:]سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # يقولُ: الجارُ أحَقُّ بصَقَبِهِ[. أخرجه البخارى، وأبو داود، والنسائى
»الصَّقبچ القرب في الجوار .

5. (359)- Amr İbnu'ş-Şerid'den anlattığına göre, Ebu Râfi (radıyallahu anh)'nin şöyle söylediğini işitmiştir: *"Komşu, yakın komşusuna karşı daha çok hak sahibidir."*[284]

AÇIKLAMA:

Komşuya şuf'a hakkı tanımayanlara göre, burada "şuf'a" zikredilmeksizin yakın komşusunun, daha çok hakkı bulunduğu belirtilmektedir. Bu hakkın, şuf'a hakkı olmayıp, iyilik, ilgi, yardım, sıla-ı rahim gibi haklara müteallik olduğu belirtilmiştir. Hanefilere göre ise, şuf'a'ya "bitişik komşu"nun hak sâhibi olacağına dâir delil vardır.[285]

ـ6ـ وعن الشَّرِيدِ رضى اللّه عنه:]أن رجً قال: ياَ رسوُلَ اللّهِ
أرْضِى ليسَ ‘حَدٍ فيها شَركَةٌ و قِسْمَةٌ إ الجِوَارُ. فقال رسولَ اللّهِ #: الجارُ أحَقُّ بصَقَبِهِ[. أخرجه النسائى .

6. (360)- Şerîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:

"Ey Allah'n Resûlü tarlam var, kimsenin bunda ne ortaklığı ne de hissesi var, ancak komşum var" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Komşu, yakın olan eve daha ziyade hak sâhibidir"* buyurdu.[286]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de şuf'a hakkını sadece ortaklara tanıyan Şâfiî görüşü cerheder mâhiyette bir rivayettir. Çünkü açık bir şekilde bitişik komşunun arazî üzerindeki (şuf'a) hakkını takrir buyurmaktadır.[287]

ـ7ـ وعن عثمان رضى اللّه عنه قال:]إذَا وَقَعَتِ الحُدُودُ في اۤرْضِ فَ شُفْعَةَ فِيهَا، و شُفْعَةَ بِئْرٍ وَ فَحْلِ النَّخْلِ[. أخرجه مالك .

7. (361)- Hz. Osman (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Bir araziye sınırlar konacak olursa artık onda şuf'a hakkı kalmaz, ne kuyunun suyunda şuf'a hakkı ne de hurma ağaçlarını telkih de (döllemede) şuf'a hakkı kalmaz."[288]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın bu ifadesi, daha önce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyanında daha veciz olarak geçti. Komşuluk sebebiyle şuf'a hakkı olmayacağı görüşünde olan âlimlerimiz bu rivayetleri esas almışlardır. Ortak arazi taksim edilip ortaklar arasına sınır konduktan, yollarla arası açıldıktan sonra devam eden komşuluk sebebiyle kuyunun suyunda şuf'a olamaz, çünkü kuyu bölünemez, denmiştir.
Hurma telkihinden maksat şudur: O devirde dişi hurma ağaçları bazı erkek ağacın tozu ile döllenir, böylece verim alınırdı. Ortaklık taksimle sona erdikten sonra bölünüp taksimi mümkün olmayan erkek hurma ağacında da şuf'a hakkının kalmayacağı beyan buyrulmuş olmaktadır.

Tekrar edelim, bu hükümler Hanefîler'e göre değildir.[289]

YEDİNCİ BAB

SELEM (ÖNCEDEN SATMA) HAKKINDA

ـ1ـ عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال:]قَدِمَ رسولُ اللّه # المدِينَةَ وهم يُسْلِفُونَ في التَّمْرِ العامَ والعَامَيْنِ. فقال لهم: مَنْ أسْلَفَ في تمْرٍ ففى كيلٍ معلومٍ ووَزْنٍ مَعْلُومٍ إلى أجَلٍ مَعْلُومٍ[. أخرجه الخمسة.وفي أخرى للبخارى وأبى داود نحوه وقالَ: السَّنَتَيْنِ وَالثَّلثَ .

1. (362)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiğinde Medineliler, bir yıllık, iki yıllık hurma mahsulünü peşinen satarlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:
"Hurmayı kim önceden satarsa ölçüsünü, tartısını belirterek, vâdesini tâyin ederek satsın" buyurdu.
Bunu Beş Kitap tahric etmiştir.
Buhârî ve Ebu Dâvud'da gelen diğer rivayetlerde aynısı ifade edilmiş ve şöyle bir farklılığa yer verilmiştir: "...iki ve üç yıllık..."[290]

AÇIKLAMA:

Selem İslâm ulemasınca meşruiyeti ittifakla kabul edilen bir alış veriş çeşididir. Aynı mânada selef kelimesi de kullanılır. Selef, peşin alınan para ile ileride teslim etmek üzere bir malı satmaktır. Malın cinsi, miktarı, teslim edileceği vâde akit sırasında belirtilmelidir.
Hanefiler'e göre miktarı ve sıfatı belli olan her şeyden selem câizdir. Metre, kilo, litre ve benzeri şeylerle ölçülen, veya sayı hesabıyla satılan malların hepsinde selem câizdir, yeter ki açık seçik olarak miktar tayin ve tavsif edilmiş olsun. Şâfiî hazretleri selem'i sadece tartı ile öçlülen

şeylerde câiz görür. İmam Mâlik sayı ilk satılan şeylerde sayının kâfi geldiğine, tartıya lüzum olmadığına kâildir. Ancak tâneleri fiyatı değiştirecek kadar farklı büyüklük arzederse bunların sayı hesabına göre selemi câiz olmaz. İmam Züfer de böyle düşünür.

Şunu da belirtelim ki, nassın zâhirini esas alan Zâhiriye mezhebinden İbnu Hazm "Selem yalnız ölçülen ve tartılan mekîlât ve mevzunât'a münhasırdır. Ne mezru'da (yani zira' ve metre ile ölçülen) ne mâdud'da ne de bir başka birimde câiz değildir. Çünkü nasda yalnız mekîlât ve mevzûnât zikredilmiştir" der. Fakat bu görüşe ulema katılmamıştır.[291]

ـ2ـ وعن محمد بن أبى المجلد قال:]اختَلَفَ عبدُ اللّهِ بنُ شِدادِ بن الهادِ أبو بُردَةَ في السَّلَفِ فَبَعَثُونِى إلى ابن أبى أوْفى رضى اللّه عنه فَسَألْتُهُ فقالَ: كُنَّا نُسْلِفُ عَلى عهدِ رَسُولِ اللّهِ # وأبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ رضى اللّهِ عَنْهُمَا في الحِنْطَةِ والشَّعِيرِ والزَّبيبِ والتَّمْرِ. وسَألتُ ابنَ أبْزَى فقالَ مِثْلَ ذلكَ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى .

2. (363)- Muhammed İbnu Ebi'l-Mücalid anlatıyor: "Abdullah İbnu Şeddad İbni'l-Hâd ve Ebu Bürde selef mevzuunda ihtilafa düştüler. Beni, İbnu Ebî Evfa (radıyallahu anh)'ya gönderdiler. Ben kendisine bu hususta sordum. Şu cevabı verdi: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhüma) devirlerinde buğday, arpa, kuru üzüm ve kuru hurma hususlarında selef'te bulunurduk. Ben, İbnu Ebzâ'ya da sordum. O da buna benzer bir cevap verdi."[292]

AÇIKLAMA:

Rivayette zikri geçen ihtilaf, selef câiz mi, değil mi? meselesi üzerinedir. Yâni, elde teslim edilecek mal olmadığı halde satış muamelesi yapıp

para almak câiz olur mu olmaz mı? şeklinde olmuştur. Bu bahsi, arkadan gelecek hadis açıklığa kavuşturacaktır.[293]

ـ3ـ وفي أخرى]قلْتُ إِلى مَنْ كَانَ أصلَهُ عندَهُ؟ فقالَ: مَا كُنَّا نَسْأَلُهُمْ عَنْ ذَلِكَ[. زاد أبو داود: إلى قَوْمٍ ماهُوَ عِنْدَهُمْ .

3. (364)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir:

"...Dedim ki: (siz selem akdini) yanında alacağınız malın aslını bulunduran kimse ile mi yapardınız?" Şu cevabı verdi:

"Biz selem yaptığımız kimseye o hususu sormazdık."

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyâde var: "(Selem akdini) alacağımız mal elinde bulunmayan kimselerle yapardık."[294]

AÇIKLAMA:

Buhârî, bu mevzuya tahsis ettiği bir baba şu manada bir bab başlığı koymuştur: Yanında Aslı Bulunmayan Kimseye Selem, burada asıl kelimesinden maksad satılan şeyin aslıdır. Söz gelimi buğday üzerine selem akdi yapıldı ise bunun aslı ekindir, meyve üzerine ise bunun aslı ağaçtır. Buhârî'nin bu başlığı koymaktan kastının selem akdinde asl'ın bulunması şartının konmayacağını belirtmektir. Nitekim Buhârî'nin o babta kaydettiği hadiste, "Selem akdini yanında aslı bulunan kimse ile mi yapardınız? sorusuna yüce sahâbi Abdurrahman İbnu Ebza (radıyallahu anh) şu cevabı verir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbı (radıyallahu anhüm ecmain), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında selem akdi yapardı fakat birbirlerine ekinleri var mı yok mu hiç sormazlardı."

Bu hadise dayanarak, Ahmed İbnu Hanbel, İshak ve Ebu Sevr, kabz mekânı zikredilmeden yapılacak selem akdinin sıhhatine hükmetmiştir. İmam Malik de aynı görüşü paylaşır ve şunu ilâve eder: "Selem akdinin yapıldığı mahalde kabzeder, ihtilaf çıkarsa satıcının sözü esastır."

Süfyanu's-Sevrî, İmam Şafiî ve Ebû Hanife hazerâtı (rahimehumullah): "Taşıması külfet ve zahmet gerektiren mallarda, malın belli bir yerde teslim şartı koşulmadıkça akit sahih olmaz" demişlerdir.

Yukarıdaki hadisten selem sırasında mevcut olmamakla birlikte, selem vâdesinin sona ereceği zamanlarda mevcut olması imkân dahilinde bulunan mallarla selem akdi yapılabileceği hükmü çıkarılmıştır. Bu Cumhur'un görüşüdür. Yine Cumhur'a göre seleme konu olan mal önce mevcut iken vâdenin dolmasından önce veya sonra inkıtaya uğrayıp bulunmaz hâle gelse bu, akdin feshini gerektirmez. Ebu Hanîfe (rahimehullah) "Önceden inkitâya uğrayan malda akid sahih olmaz" demiştir. Cumhur, vâde bitiminde bulunabilecek bir mal üzerine selem yapıldığı halde, vâdenin hitamında inkitaya uğrayıp bulunmaz hâle gelse yine de akdin feshedilmeyeceğine hükmetmiştir.

Hadisten, ihtilafa düşenlerin, meseleyi hal için sünnete başvurup, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın takrirlerini esas almaları gereği de anlaşılmıştır.[295]

ـ4ـ وعن أبى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه قال:]قالَ رسُولُ اللّهِ #: مَنْ أسْلفَ في طَعَامٍ أوْ شَئٍ فَ يَصْرِفْهُ إلى غَيرهِ قبلَ أنْ يَقْبِضَهُ[. أخرجه أبو داود .

4. (365)- Ebu Said el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki:

"Kim bir yiyecek veya bir başka şeyde selem akdi yapmışsa, bu malı fiilen kabzetmedikçe bir başkasına satmasın."[296]

AÇIKLAMA:

Hadisin aslında satmak kelimesi değil sarf kelimesi geçer. Şârihler, satış ve "hibe" yoluyla başkasına sarfetmesin diye anlarlar. Sindî, selem tarikiyle satılan malın kabzedilmeden önce bir başka malla değiştirilemeyeceğini anlamıştır. Tîbî ise, "başkasına" kelimesindeki

zamirle daha önce zikredilen "kim bir yiyecek... satarsa" ibaresindeki "kim"in yani satışı yapan şahsın kastedilmiş olmasının câiz olduğu gibi "bir yiyecek veya bir başka şeyde..." ibaresinde zikredilen "şey"in kastedilmiş olması da mümkündür dedikten sonra hadisten şu iki hükmü çıkarmanın da câiz olduğunu söyler.

1- Selem usulüyle mal satın alan kimse, malı kabzetmeden önce bir başka şahsa satamaz, hibe edemez, devredemez..

2- Selem usulüyle her kim mal satın almış ise, bu malı bir başka mal olarak alamaz, sonradan malın cinsini değiştiremez.

Bu mânayı te'yid eden bir rivayet Dârakutnî'de tahric edilmiştir.

"Kim bir mal ile selem akdi yapmış ise, vakit gelince ancak o malı alabilir veya sermayesini alabilir."

Hadiste ifade edilmiş olan "değiştirilme" yasağı sebebiyle, kabzetmeden önce, selem malın satılması, tevliyesi (mütemelliye havalesi), şirkete, musâlahaya konu kılınması yasaktır, hatta, "malı teslim alacak tarafın kızına mehir olarak da devredilemez, söz konusu taraf kadın olsa, erkek o malı mehir olarak vererek onunla evlenmek istese, evli ise muhâla'a şeklindeki boşanmanın bedeli yapmak istese hiçbiri câiz olmaz" denmiştir.[297]

ـ5ـ وعن أبى البخترى رضى اللّه عنه قال:]سألتُ ابنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهُما عنِ السَّلَمِ في النَّخْلِ فقال: نَهَى رسولُ اللّهِ # عن بَيْعِ النَّخْلِ حتَّى يَصْلحَ[.

5. (366)- Ebu'l-Bahterî anlatıyor:

"İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'e hurmada selem yapılır mı? diye sordum. Bana:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), meyvesi (yenmeye) sâlih oluncaya kadar hurmanın satılmasını yasakladı" cevabını verdi. Buhârî, Selem 3, 4.[298]

AÇIKLAMA:

Selem, ilerde verilecek malı peşin parayla satmak suretiyle yapılan akittir ve bunun meşruiyeti, önceki açıklamalarda geçtiği üzere câizdir. Ancak burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muayyen, belli bir ağacın veya tayin edip belirlenen bir kısım ağaçların hurmalarını, meyvenin afet tehlikesini atlattığına dair alâmetler zuhur etmeden satmayı yasaklamıştır. Değilse, mevsimi gelince falan ayda şu şu evsafı hâiz falanca miktar hurma, gibi kayıtlarla, selem yoluyla yapılan satış câizdir. Açıklama gelecek.[299]

ـ6ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما مثلُهُ، قال:]حتَّى يُؤْكَلَ منهُ، وحتَّى يُوزَنَ. قلتُ: مَا يُوزَنُ؟ فقالَ رجلٌ عندَهُ: حتَّى يُحْزَرَ[. أخرجهما البخارى .

6. (367)- İbnu Abbas'dan da böyle bir rivayet yapılmıştır. Rivayetinde der ki: "...Ondan yeninceye, tartılıncaya kadar. Ben
"Tartılması da nedir?" diye sordum. Yanında bulunan bir zat:
"Miktarı göz kararı ile kabaca takdir edilebilinceye kadar" diye açıkladı." [300]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet, muayyen bir ağaçtan veya belli bir bahçeden elde edilecek mahsulün selem sûretiyle önceden satılabileceğini ifade eder. Ancak, bu satış akdinin, taraflardan birine zarar vermemesi için,
a) Mahsûlün âfet tehlikesini atlatmış olması,
b) Ne miktar mahsul elde edileceğinin göz kararıyla doğruya yakın şekilde tahmin edilebilmesi için meyvelerin belli bir olgunluğa ulaşması lâzımdır. Daha çiçek veya gök çağala iken yapılan selem akdi haramdır. Dinimiz, taraflardan birinin zarardîde olmasına rıza göstermez.[301]

ـ7ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما:]أنَّ رجُ أسْلَفَ في نَخْلٍ فلمْ تُخْرَجْ تِلْكَ السَّنَةَ شَيْئاً فاخْتَصَما إلى رسُولِ اللّهِ # فقال: بِمَ تَسْتَحِلُّ مالَهُ؟ أرْدُدْ عَلَيْهِ مَالَهُ؛ ثُمَّ قالَ: َ تُسْلِفُوا في النَّخْلِ حتَّى يَبْدُوا صَحُهُ[. أخرجه مالك وأبو داود .

7. (368)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam selem yoluyla (yani parasını peşin alarak, çıkacak mahsülden verilmek üzere) bir ağacın hurmasını sattı. Fakat o yıl o ağaç hiç mahsül vermedi. Satıcı ile müşteri ihtilafa düşerek dâvalarını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e getirdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) satıcıya:
"Onun parasını nasıl helal addedersin, parayı geri ver" dedi. Sonra şunu söyledi: *"Hurma (yenmeye) sâlih oluncaya kadar onu selem yoluyla satmayın."*[302]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, bir tarafın zarar görmesini netice verecek bir selem akdinin yasaklanmış olduğu daha açık şekilde gözükmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir zararı önlemek için meyvenin salâhat izhar etmeden akdin yapılmamasını emretmiştir.
Meyvede aranacak salâhat nedir? Bu durum umumiyetle mutlak geldiği için âlimler, yorumda bazı ihtilaflara düşmüşlerdir. Yerine göre, "olgunluk", "kemâl" diye ifade edilen bu merhaleye, sarı renkli meyvelerin sararmaya, kırmızı renklilerin kızarmaya başlaması, hububat ve sebzelerin de istifade edilebilecek hâle gelmesiyle ulaşır.
Bazı âlimler, bu merhaleyi, meyve cinsini bir bütün olarak değerlendirmek sûretiyle aramıştır. Yâni, ilk evvel olgunlaşan meyve salâhate erince diğerlerinin de artık -akit yapmaya sâlih- hale geldiğini kabul eder. Bu durumda ilk eren meyve söz gelimi yeni dünya veya kiraz ise, bunların yenebilir hale gelmesinden sonra henüz yenilebilir olmasa da bütün meyvelerin selem yoluyla satılabileceğine hükmedilmiştir.

Ahmet İbnu Hanbel,: "Her bahçe ve hatta her ağaç için olgunluğun müstakillen aranması gerekir" demiştir.
Şafiîler her cins meyveyi ayrı ayrı ele almayı, her cinsin olgunlaşma zamanını müstakillen belirlemeyi uygun bulurlar.
Hanefiler bu meselede teferruata inmezler.
Olgunlaşmamış meyvenin satışıyla ilgili olarak Şafiî fukahasından Nevevî şu açıklamayı yapar: "Bir kimse, meyveyi, daha olgunlaşmadan, derhal toplamak şartıyla satsa bu akit bilittifak sahihtir. Şâfiî alimler şöyle söylerler: "Meyveyi toplamayı şart koşsa da sonra toplamasa satış sahihtir. Satıcı müşteriye o meyveyi toplatır. Alanla satanın meyveyi ağaçta bırakmak hususunda anlaşmaları da câizdir. Meyveyi ağaçta bırakmak şartıyla satış icmâen batıldır. Çünkü, çoğu kere, meyve kemâle ermeden zâyi olur. Bu takdirde satıcı din kardeşinin malını haksız yere yemiş olur. Fakat meyveyi derhal toplamayı şart koşarsa bu zarar ortadan kalkar. Bu hususta şart koşmadan mutlak olarak satarsa bizim mezhebimiz (Şâfiî) ve Cumhur'a göre satış bâtıldır. İcmâ sebebiyle, meyvenin toplanması şartı konmuşsa akdin sıhhatine hükmederiz.. Ancak meyve, salâhın ortaya çıkmasından sonra satılmışsa, bu satış mutlak yapılsa da, toplama şartıyla veya ağaçta bırakma şartıyla yapılsa da câizdir.
Ebu Hanîfe, meyvenin toplanma şartının akde konmasını vâcib görmüştür.
Aynî, Nevevî'nin yukarıda temas ettiği icma iddiasını reddederek âlimler arasında mevcut ciddi ihtilaflara temas eder: "İbnu Ebî Leylâ ile Süyan Sevrî meyveyi olgunlaşmazdan önce satmanın mutlak sûrette câiz olmayacağını söylerler. Şu halde bu meselede icma var diyen yanılmıştır. Yezîd İbnu Ebî Habîb ise bu satışın mutlak surette hatta meyveyi ağaçta bırakmak şartıyla dahi câiz olduğunu söylemiştir. Bu hususta icmadan söz eden de hata etmiştir."
Bu mevzudaki farklı görüşleri şöyle toparlamak mümkündür:
1- Sevrî, İbnu Ebî Leyla, Şâfiî, Mâlik, Ahmed, İbnu Hanbel (rahimehumullah) kızarmaya, sararmaya başlamadıkça ağaç üzerindeki meyveyi satmak câiz değildir demişlerdir.

2- Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Evzâî'ye göre ağaçta meyve zuhur ettikten sonra, olgunlaşmadan satmak câizdir. İmam Mâlik ile İmam Ahmed'in de birer kavlinin böyle olduğu rivayet edilmiştir. Hanefiler, bu meselede, Buhârî'nin kaydettiği İbnu Ömer hadisini esas almışlardır:
"Her kim tohumladığı bir hurmayı satarsa, o hurmanın meyvesi satana aittir, yeter ki müşteri şart koşmamış olsun, eğer alana kendisinin alacağına dair bir şart koşmuş ise müşterinin olur."
Hadisten bu hükme ulaşma husûsu (delalet vechi) şöyle açıklanır: Hadis, olgunlaşmadan meyve satmanın mübah olduğunu gösterir, çünkü satışa şart koşulmaksızın dahil olmayan bir şeyin, şart koşulursa satılabileceğine delalet ediyor. Burada şart koşulmadan satışa dâhil olmayan şey olgunlaşmamış meyvedir.[303]

ـ8ـ وأخرج مالك رحمه اللّه موقوفاً عليه قال:] بأسَ أنْ يُسْلِفَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ في الطَّعَامِ المَوْصُوفِ بِسعْرٍ مَعْلُومٍ إلى أجَلٍ مَعْلُومٍ مُسَمّىً مالمْ يَكُنْ ذلكَ في زَرْعٍ لم يَبْدُ صَحُهُ[. وأخرجه البخارى في ترجمة باب .

8. (369)- İmam Malik, İbnu Ömer'in sözü olarak şunu tahric etmiştir: "Kişinin, bir başkasına selem yoluyla yiyecek satmasında bir beis yoktur, yeter ki, yiyecek maddesinin fiyatı belirlenmiş, ödemenin zamanı tayin edilmiş olsun. Ancak (hasada) salahı ortaya çıkmayan ekinde veya (yenmeye) salahı ortaya çıkmayan hurmada selem olmaz."
İbnu Ömer'in bu sözünü Buhârî, bab başlığında senedsiz olarak kaydetmiştir.[304]

AÇIKLAMA:

Selem akdi, Hanefiler'e göre, miktarı, vasfı ve teslim tarihi belirlenen yiyecek maddesi kuru ve yaş meyve gibi her mala şâmildir. Salâhı ortaya çıkmayan ekin ve meyvede selem akdinin yasak olması hükmüyle,

Kastalânî'nin belirttiği üzere, Mâlikiler amel etmiştir. 368 numaralı hadisin İbn-i Mace'deki vechinde zâhir olduğu üzere ihtilaf muayyen bir bahçe (veya ağaç)nin meyvesiyle ilgilidir. Yani "hasad zamanında şu miktar hurmanın tesliminden ziyade, belli bir bahçenin o yılki mahsulünün teslimi sözkonusu olmuştur.[305]

ـ9ـ وعن مالك أنه بلَغه أنَّ عمر رضى اللّه عنه:]سُئلَ في رجلٍ أسْلَفَ طعَاماً على أنْ يُعْطِيَهُ إيَّاهُ في بلدٍ آخرَ فكرِهَ ذلك عُمرُ، وقال: فأيْنَ كِرَاءُ الجملِ[.

9. (370)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, "Bir adam, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'a gelip başka bir memlekette ödemek şartıyla kendisiyle selem akdi yapan bir adamdan haber vererek bu akid hakkında sormuştur da Hz. Ömer (radıyallahu anh) hoşnutsuzluk izhar etmiş ve: "Pekâla, devenin kirası nerede?" demiştir."[306]

AÇIKLAMA:

Selem akidlerinde, akde konu olan malın taşınması külfet, zahmet, masraf gerektirecek bir malsa, akitte teslim yerinin mutlaka belirtilmesi gerektiğini daha önce (364 numaralı hadisin açıklamasında) belirttik. Ancak, buhur, koku gibi taşınması zahmet gerektirmeyen maddelerin selem akitlerinde teslim yeri belirtilmediği takdirde akit bâtıl olmaz. Hz. Ömer başka yerde ödenecek selem akdine yol masrafının dahil edilmesi gereğine dikkat çekiyor.[307]

ـ10ـ وعنه أنه بلغهُ أنَّ ابنَ مسعودٍ رضِىَ اللّه عنه كان يقولُ:]مَنْ أسْلَفَ سَلَفاً فٍ يَشْتَرِطْ أكثَرَ منهُ، وإنْ كان قَبْضَةً منْ عَلفٍ فهوَ رباً[.

10. (371)- Yine İmam Mâlik'e ulaştığına göre, ibnu Mes'ud (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Kim selem akdi yaparsa, sakın fazla alma şartı koşmasın. Bir avuç saman bile olsa bu fazlalık ribâdır." Muvatta, Büyû 94, (2, 682).[308]

AÇIKLAMA:

Şerhte belirtildiği üzere, selemde ribâ addedilen fazlalık, önceden şarta bağlanan fazlalıktır. Aksi takdirde ödeme sırasında, ödeyenin, kendi içinden gelerek koyacağı ziyade 339 numaralı rivayette görüldüğü üzere ribâ sayılmaz. Fazlalığı ribâ kılan husus üçtür:
1- Şart kılınmış olması,
2- Vaad edilmiş olması,
3- Adet olması. Vâad ve âdet aslında, "şart" kadar kesin ribâ ifade etmezse de ribâ şüphesinden hâli değildir. Dinimizde ise sedd-i zerâyi (harama, zarara götüren yolları kapamak, sebeblere de yer vermemek) prensibi esastır. Nitekim hadiste "Kesinlikle emin olmadıkça şüpheli şeylerden kaçınız" emredilmiştir. Üstelik bu ihtiyâtî tavır fâize giren şüphelere daha da te'kidli olarak ifade edilmiştir. Bu sebeplere binâen bir beldenin örfünde "ziyadeli ödeme" var ise bu ribâdır, alışverişlerde bu ziyadeden kaçınmak gerekmektedir.
Rivayette geçen "Bir avuç saman bile olsa" tabiri, ne kadar az bile olsa, oraya girecek fazlalığın, muameleyi ribâ muâmelesine çevireceğini ifade etmektedir. Böyle fazlalıktan kaçınmanın gereği te'kidli bir üslûbla ifade edilmiş olmaktadır.[309]

Hülasa:

Selem (veya selef) ile ilgili meseleleri, hâdislere bağlı olarak oldukça parçalı şekilde sunmuş olduk. Şöyle bir özetleme yapılabilir: Semen ve bedeli peşin olarak, akit sırasında alınmak, malın teslimi ise daha sonra yerine getirilmek üzere yapılan alışveriş akdine selem akdi denir. Bu da diğer akitler gibi icab (teklif) ve kabul ile münakid olur ve mülkiyeti icab

ettirir. Selem, miktarı, vasfı tayin edilebilen şeylerde sahih ve mûteber olur. Bu sebeple miktarı tayinde hacmi esas alınanlar (mekîlât) keyl (litre) ile, ağırlığı esas alınanlar (mevzunât) vezn (kilogram) ile, uzunluğu, eni esas alınanlar (mezrû'ât) zira' (metre) ile, sayısı esas alınanlar (ma'dudât, yumurta gibi) sayı ile belirlenir. Miktarı belirlemede açıklık gerektiği gibi, kalite gibi, cins gibi kıymete te'sir eden başka evsafları da belirlenir. Sözgelimi şu kadar metre kumaş tabiri eksiktir. Çünkü kumaşın her zaman çeşitleri olagelmiştir.

Selem'de ödeme yer ve zamanının da açık olarak belirtilmesi gerekir. [310]

SEKİZİNCİ BAB

İHTİKÂR VE PAHALANDIRMAYA DAİR HADÎSLER

ـ1ـ عن ابن المسيب أنّ معْمَر بن أبى معَمرٍ وقيل ابن عبدِاللّهِ أَحَدَ بنِى عَدىٍّ ابن كعب رضى اللّه عنه قال: قالَ رسولُ اللّهِ #: من احْتَكَرَ فهوَ خاطِئٌ. قيلَ لِسَعِيدٍ: فإنَّكَ تَحْتَكِرُ! فقالَ إنَّ مَعمراً الَّذِي كانَ يُحَدِّثُ هذا الحديثَ كانَ يَحْتَكِرُ[. أخرجه مسلم، وأبو داود، والترمذى .

1. (372)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Ma'mer İbnu Ebî Ma'mer -ki İbnu Abdillah da denir ve Benu Adiyy İbnu Ka'b'dan biridir- dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:

"İhtikâr yapan hatakâr olmuştur." Said İbnu'l-Müseyyeb'e:

"Ama sen de ihtikâr yapıyorsun" dendi de:

"Bu hadisi rivayet eden Ma'mer de ihtikâr yapıyordu" diye cevap verdi." [311]

AÇIKLAMA:

İhtikâr lügatte toplamak ve hapsetmek demektir. Şer'î bir ıstılah olarak "Erzakı pahalanıncaya kadar hapsetmektir." İhtikâr mevzuunda âlimlerin görüşleri farklıdır. Ahmed İbnu Hanbel, ihtikârı sâdece yiyecek maddelerinde görür ve ona göre sadece Mekke, Medine gibi büyük şehirlerde söz konusudur. Hanefîler'e göre umuma zararı olan yerde, insan ve hayvan yiyeceklerinde ihtikâr mekruhtur. Umuma zararı olmayan yerde malını satmayıp pahalanmasını beklemek ihtikâr sayılmadığı gibi, tarlasından çıkan mahsulünü veya uzaktan getirdiği zahiresini satmamak da ihtikâr değildir.

Şâfiîler bu hadisi esas alarak sadece yiyecek mallarında ihtikârın haram olduğunu kabul ederler. Yiyecek kabilinden olmayan şeylerde bil-ittifak ihtikâr yoktur.

Said İbnu Müseyyeb ve Ma'mer'in ihtikâr yapmaları meselesine gelince, bu büyüklerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivayet ettiklerine muhalif amelde bulunmalarını âlimlerimiz kabul etmezler. Bunu, "Her maddenin ihtikârı bir değildir, bazı durum ve şartlarda, bazı maddelerde yapılan ihtikârın yasaklanan ihtikâr sayılmayacağı" prensibiyle izah ederler. Nitekim onların ihtikârı "zahire" gibi aslî maddede olmamış, zeytinyağı gibi tâli maddede olmuştur ve "ihtiyaç zamanında yiyecek saklama"ya hamledilmiştir. Nitekim Hanefiler ve Şafiîler bu görüştedir. İhtiyaç anında saklanan şey ihtikâr değildir.

Alimler, bekletilmesi câiz olan tâli malların da piyasada tükenmesi halinde, o günün fiyatı ile, zor kullanılarak sattırılabileceğine hükmetmişlerdir.[312]

ـ2ـ وعن مالك قال: بلغنى أن عمر رضى اللّه عنه كان يقول:] حُكْرَةَفي سُوقِنَا، يَعمِدُ رِجَالٌ بأيدِيهمْ فضُولُ أذْهَابٍ إلى رِزقٍ مِنْ أرزَاقِ اللّهِ تعالى يَنزلُ بِساحتنَا فيحتَكِرُونَهُ. ولكنْ أيُّمَا جالبٍ جَلَبَ علَى عمودِ كَتَدِهِ في الشِّتَاءِ والصَّيْفِ فذلكَ ضَيفُ عُمرَ فَليبِعْ كيفَ شاءَ اللّهُ تعالى، وليُمسِكْ كيفَ شاءَ اللّهُ تعالى[.

2. (373)- İmam Mâlik diyor ki: "Bana ulaştığına göre Hz. Ömer (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Bizim çarşımızda ihtikâr olamaz. Yanlarında fazla yiyecek maddesi bulunan bir kısım insanlar, bizim sahâmıza Allah'ın rızkından inmiş olan bir rızka yönelip, onu bize karşı saklayamazlar. Ancak kim, yaz, kış demeden zahmetlere katlanarak mal getirmiş ise o Ömer'in misafiridir. Allah'ın istediği şekilde malını satsın, istediği şekilde de saklasın."[313]

ـ3ـ وعن مالك أنه بلغه أيضاً:]أنَّ عُثمانَ رضى اللّهُ عنهُ كانَ يَنهَى عن الْحكرةِ[.

3. (374)- İmam Malik'e ulaştığına göre, "Hz. Osman da ihtikâr yapmayı yasaklamıştır."[314]

ـ4ـ وعن ابن المسيب:]أنَّ عمرَ رضى اللّه عنهُ مرَّ بحاطِبِ بن أبى بَلْتَعَةَ وهوَ يَبِيعُ زَبِيباً لهُ في السُّوقِ فقالَ لهُ: إمَّا أنْ تَزِيدَ في السَّعْرِ وإمَّا أنْ تُرفَعَ منْ سُوقِنَا[. أخرجه مالك .

4. (375)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), pazara uğramıştı. Orada Hâtib İbnu Ebî Belte'a'ya uğradı. Hâtib'in (ucuz fiyatla) kuru üzüm sattığını görünce: "Ya fiyatı (diğerlerinin seviyesine yükseltirsin yahut pazarımızdan çeker gidersin" diye ihtâr etti."[315]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler normal fiyattan daha düşük fiyatlara satanlara, öbür satıcıların zarar görmelerini önlemek için, müdahale edilmesi gereğine hükmetmişse de bazı âlimler bu müdahaleyi doğru bulmamışlardır.[316]

ـ5ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنهُ:]أنَّ رجً قالَ: يا رسولَ اللّهِ سَعِّرْ لَنَا فقَالَ: بل ادْعُو. ثمَّ جاءَ آخرُ فقالَ يا رسُولَ اللّهِ سَعِّرْ لنَا فقالَ: بل اللّهُ تعالى يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ، وَإنِّى ‘رْجُو أنْ ألقَى اللّهَ تعالى وليسَ ‘حَدٍ عندِى مَظلمةٌ[. أخرجه أبو داود .

5. (376)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek:
"Ey Allah'ın Resulü, bizler için eşyalara fiyat tesbit ediver" diye müracaatta bulundu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır fiyat koymayayım (rızka bolluk vermesi için) Allah'a dua edeyim" cevabını verdi. Arkadan bir başkası gelerek:
"(Ortaklık pahalandı, eşyaların) fiyatını bize siz tesbit ediverin" diye talebde bulununca, bu sefer:
"Hayır rızkı bollaştırıp, darlaştıran Allah'tır. Ben hiçbir kimseye zulmetmemiş olarak Allah'a kavuşmak istiyorum" cevabını verdi."[317]

AÇIKLAMA:

Hadis piyasaya, otoriteler tarafından fiyat koymanın zulüm ve dolayısıyla haram olduğunu göstermektedir. İslâm'ın Kur'ân tarafından tesbit edilen ticâret anlayışında esas, satıcının ve müşterinin karşılıklı hoşnutluğudur: *"Ey iman edenler, mallarınızı aranızda haksızlıkla değil karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin..."* (Nisâ: 4/29).
Otoritenin satıcının rızasına uymayacak şekilde fiyat koyması bu esasa ters düşer. Bu sebeple cumhur-u ulema, fiyat koyma prensibini reddetmiş ve serbest bırakmayı esas almıştır. İmam Mâlik'in muhalif görüşü iltizam ettiği, devlet tarafından fiyat tesbit edilebileceği kanaatinde olduğu da rivayet edilmiştir. Keza, fiyatların artma durumunda İmam Şâfiî'nin de fiyat koymayı tecviz ettiği belirtilmiştir.
Fiyat tesbit yasağı hadisin zahirine göre her çeşit mal içindir: İnsanların gıda ve diğer ihtiyaç maddelerine olduğu gibi, hayvanların gıdalarına da şamildir.

Dinimizde esas prensip, herkesin malları üzerinde tasarrufta serbest olmasıdır. Fiyat tesbiti, bu serbestiye bir tahdid (hacr), bir müdâhele kabul edilerek uygun görülmemiştir. Diğer taraftan "Devlet reisinin fiyat tahdidi müşteriler lehine bir davranıştır. Halbuki devlet reisi satıcı ve alıcı karşısında bîtaraf davranmalıdır, o bütün Müslümanların maslahatını gözetmek durumundadır, bir kısmının değil" demiştir[318].

ـ6ـ وعن أنس رضى اللّه عنه]أنَّ الناسَ قالُوا: يارسُولَ اللّهِ غَ السِّعْرُ فَسَعِّرْ لَنَا فقالَ: إنَّ اللّهَ هوَ المُسَعِّرُ القابضُ الباسط الرَّازِقُ، وإنِّى ‘رْجُو أنْ ألْقَى اللّه تعالى وليسَ أحدٌ يُطالِبُنِى بِمَظْلَمَةٍ في دمٍ وَ مالٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي وصحّحه .

6. (377)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halk Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaatla:

"Ey Allah'ın Resûlü, fiyatlar yükseldi, bizim için fiyatları siz tesbit edin" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara şu cevabı verdi:

"Fiyatları koyan Allah'tır. Rızkı veren, artırıp eksilten de O'dur. Ben ise, hiç kimse benden ne kan ne de mal hususunda hak talebinde bulunmaz olduğu halde Allah'a kavuşmamı diliyorum."[319]

ـ7ـ وعن ابن عمر رضي اللّه عنهما. أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ:]مَنِ إحْتَكَرَ طعاماً أربعينَ يَوماً يُريدُ بِهِ الغَءَ فقدْ بَرِئَ مِنَ اللّهِ تعالى وبَرِئَ اللّهُ تعالى منهُ[.

7. (378)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Pahalanması için, kim bir yiyecek maddesini kırk gün saklarsa, o, Allah'tan yüz çevirmiştir, Allah da ondan yüz çevirmiştir."[320]

ـ8ـ وعن معاذ رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]سَمعْتُ رسولَ اللّٰهِ # يقولُ: بِئْسَ العَبدُ المُحتِكرُ إنْ أرخصَ اللّٰهُ تعالى أ‘سْعارَ حَزِنَ، وإنْ أغهَا فرَحَ[.

8. (379)- Hz. Muaz (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:

"İhtikâr yapan kişi ne kötüdür. Allah fiyatları ucuzlatsa üzülür, pahalandırırsa sevinir."[321]

ـ9ـ وعن أبى أمامة رضِىَ اللّٰهُ عنهُ. أنَّ رسولَ اللّٰهِ # قالَ:]أهلُ المَدائنِ هم الحُبسَاءُ في سَبيلِ اللّٰهِ تعالى ف تَحتَكِرُوا عليهُم ا‘قواتَ، وَ تُغْلُوا عليهِمُ ا‘سْعارَ، فإنَّ مَن احْتكرَ عليهم طعاماً أربعينَ يوماً ثم تصدقَ بهِ لمْ يَكُنْ لهُ كفارةٌ[.

9. (380)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu:

"Şehirlerde yaşayanlar, Allah yolunda hapsedilmiş kimselerdir. Gıdalarında onlara ihtikâr yapmayın, onlara fiyatları yükseltmeyin, zira kim onlara bir gıda maddesini kırk gün hapsetse, sonra da tamamını tasadduk etse yine de işlediği günahı affettiremez."[322]

ـ10ـ وعن أبى هريرة ومعقل بن يسار رضِىَ اللّٰهُ عنهُما قا: قالَ رسولُ اللّٰهِ # يُحشَرُ الحاكرونَ وقَتَلَةُ ا‘نفُس في درجةٍ، ومنْ دَخَلَ في شئٍ مِنْ سِعْرِ المسلمينَ يُغلِّيهِ عَليهمْ كانَ حقّاً على اللّٰهِ تعالى أنْ يُعذِّبَهُ في مُعظَمِ النَّارِ يومَ القيامةِ[.

10. (381)- Hz. Ebu Hüreyre ve Hz. Ma'kıl İbnu Yesar (radıyallahu anhüma)'ın anlattıklarına göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

"Muhtekirler ve cana kıyanlar aynı derecede haşrolacaklar. Kim Müslümanların herhangi bir şeydeki fiyatına müdâhale ederek pahalandırırsa, kıyamet gününde ateşin büyüğünde cezalandırılması Allah'a vacib olmuştur."[323]

ـ11ـ وعن ابن عمر رضِىَ اللّهُ عنهُما قال:]الجَالبُ مرزُوقٌ، والمُحتكِرُ محرومٌ، ومَنِ احْتَكَرَ على المُسلمِينَ طعاماً ضَرَبهُ اللّهُ تعالَى بِا"فْسِ والْجَذَامِ[. أخرج هذه ا'حاديث الخمسة رزين وحمه اللّه تعالى .

11. (382)- İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) buyurdu ki: "Pazara mal celbeden rızıklanır, muhtekir mahrum bırakılır. Kim mü'minlerin bir gıdasını onlara karşı saklar, ihtikâr yaparsa, Allah onu iflasa ve cüzzam hastalığına dûçâr eder."[324]

DOKUZUNCU BAB

AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR

ـ1ـ عن عائشة رضِىَ اللّهُ عنها.]إنَّ رَجً: ابتاعَ غُماً فأقامَ عندَهُ ما شاءَ اللّهُ ثم وَجَدَ بِهِ عَيْباً فخاصمهُ إلى رسولِ اللّهِ # فَردَّهُ عَليهِ، فقالَ الرَّجُلُ: يا رسولَ اللّهِ قدِ استَغلَّ غُمِى، فقالَ رسولُ اللّهِ #: الخَراجُ بالضَّمَانِ[. أخرجه أصحاب السنن .

1. (383)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam bir köle satın aldı. Köle, Allah'ın dilediği kadar (bir müddet) adamın yanında ikâmet etti. Sonra adam kölede bir kusur tesbit etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek şikâyette bulundu ve eski sahibine iate etti. Eski sahibi:

"Ey Allah'ın Resûlü, (yanında kaldığı müddetçe) kölemi kullandı, ondan istifade etti" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Harac (menfaat), zâmin (kefil) olana aittir" buyurdu.[325]

AÇIKLAMA:

Hadisteki harac, menfaat, istifade, gelir manasınadır. Yani, köle, tarla hayvan gibi herhangi bir malı satın alan kimse önceden belirtilmeyen bir kusur bularak bilahare onu eski sahibine iade edip, ödediği parayı geri almak isterse bu hakka sahiptir. Satın aldığı andan geri verdiği ana kadar geçen zaman içerisinde -köleyi hizmetlenmek, hayvana binmek, tarladan ürün elde etmek gibi- elde edilen istifadeler onu satın alan müşterinindir. Çünkü, bu esnada o malın zâmini, satın alan müşteri idi. Yani, o mal telef olsaydı, müşterinin zararına telef olacaktı. İşte hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Bu mala kim zâmin ve kefil ise, kimin sorumluluğunda ise, ondan elde edilen menfaat de ona aittir" buyurmaktadır. Telef olma hâlinde onu satmış olana rücu etmek, onu da zarara ortak etmek söz konusu olmadığına, bütün zarara müşteri zâmin olduğuna göre, gelir de bu zarara zâmin olana yâni müşteriye aittir.

Ayrıca şu da ilâve edilebilir: Zarara zâmin olma dışında, köle olsun, hayvan olsun, kusuru tesbit edilen şeyin bakım ve muhafazası için yapılan masraf ve zahmetler de müşteri tarafından deruhte edildiği için, onlardan istifadesi normal hakkı sayılmaktadır.[326]

ـ2ـ وفي أخرى للنسائى:]أنَّ رسولَ اللّهِ # قَضَى أنَّ الخَراجَ بالضَّمَانِ، وَنَهى عنْ ربْحِ مالمْ يَضمَنْ[.قال الترمذى: وتفسير قوله »الخراج بالضمانچ هُو الرجل يشترى العبد يستغله ثم يجد به عيباً فيرده على البائع، فالغُلة للمشترى، ‘ن العبد لو هلكَ هلكَ من مال المشترى، ونَحْو هذا من المسائل يكون فيهِ الخراج بالضمانِ .

2. (384)- Nesâî'nin bir rivayeti şöyledir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) menfaatin, zâmin olana aid olduğuna hükmetti ve zâmin olmayan kimsenin menfaat talebini yasakladı.

Tirmizî hazretleri, "Menfaat, zâmin olana aittir" sözünü şöyle açıkladı: "Burada zâmin o kimsedir ki, bir köle satın alır, bir müddet onu hizmetlenir, sonra onda bir kusur tesbît eder ve bu sebeple köleyi satıcısına iâde eder. Bu durumda, köleden hâsıl olan menfaat müşteriye aittir. Zira köle, şâyet helâk olsaydı, müşterinin malı olarak helâk olacaktı. Buna benzeyen bütün meselelerde menfaat, zâmin olana aittir." [327]

ـ3ـ وعن عقبة بن عامر رضِىَ اللّهُ عنهُ. أنّ رسُولَ اللّهِ # قال:]عُهْدَةُ الرَّقِيقِ ثَثَةُ أيَّامٍ إنْ وَجَدَ دَاءً رَدَّ في ثثِ لَيَالٍ بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ، وَإنْ وَجَدَ دَاءً بَعْدَ الثَّثِ كُلِّفَ البَيِّنَةَ أنَّهُ اشْتَرَاهُ وَبهِ هذَا الدَّاءُ[. أخرجه أبو داود .

3. (385)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

"Kölenin müddeti üç gündür. Şayet müşteri, bir hastalığa rastlarsa, herhangi bir delil ibraz etmeden köleyi satana geri verir. Üç günden sonra hastalığa rastlarsa, bu hastalığın, satın aldığı zamana ait olduğu hususunda delil ibraz etmesi gerekir."[328]

AÇIKLAMA:

Bir kimse, köle veya cariye satın alınca akid sırasında satıcı, kölenin kusursuz olduğunu ifade etmemiş olsa, müşterinin ilk üç gün içinde gördüğü kusur, satıcının malındaki kusur sayılır ve köleyi, herhangi bir delil ibrazına ihtiyaç duymadan, eski sâhibine geri verebilir. Üç günden sonra göreceği kusurun, alış sırasında kölede bulunduğuna dair delil getirmesi gerekir. Hadis, fakihlere göre farklı yorumlara tâbi tutulmuştur. İmam Mâlik bu söylenen görüşü benimsemiş, ilâveten "Bayi, ayıptan

berî olma şartını koşmadı ve cünun cüzzâm, alaca gibi, hastalıklardan selâmet müddeti bir yıldır. Bir yıl içerisinde bu çeşit ciddî hastalıklardan birine rastlamazsa satanın her çeşit sorumluluğu tamamen kalkar. Bundan sonra görülecek kusurlar yeni sahibinin sorumluluğuna terettüp eder. Esasen böyle bir yıllık sorumluluk, sadece köle için mevzubahistir.
Şâfiî hazretleri ise ne üç gün ne de bir yıl diye bir müddet tanımaz, hastalığa bakar. Eğer hastalık satın aldığı günden ihtilaf anına kadar geçen zaman içinde çıkması normal olan bir hastalıksa, yeminle birlikte satıcının sözüne itibar edilir. Satın aldığı günden ihtilâf anına kadar geçen zaman içinde husule gelmesi mutad olmayan bir hastalıksa, köleyi satana geri verir.
Ahmed İbnu Hanbel, satın alınan köle konusunda üç günlük müddetle ilgili hadisi zayıf bulur ve: "Müddet hususunda hadis yoktur" der.[329]

ـ4ـ وعن أبى سلمة بن عبد الرحمن بن عوف:]أنَّ عَبْدَالرَّحْمَنِ بنَ عَوْفٍ رضِىَ اللّهُ عنهُ اشْتَرَى جَارِيَةً مِنْ عَاصِمٍ بنِ عَدىٍّ فَوَجَدَهَا ذَاتَ زَوْجٍ فَرَدَّهَا[.

4. (386)- Ebu Seleme İbnu Abdirrahmân İbni Avf anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh), Asım İbnu Adiy'den bir cariye almıştı. Cariyenin evli olduğunu anladı ve derhal geri verdi."[330]

AÇIKLAMA:

Cariye, efendisine helâl ise de, cariyenin evli olması hâli bu helâlliği kaldırır. İslâm, hiç bir surette bir kadından, cariye bile olsa, aynı anda iki kişinin istifadesine cevaz vermez.
Yukarıdaki rivayet, cariyede evlilik hâlinin, akdi satıcı aleyhine bozmaya yeterli bir kusur olduğu görülmektedir. Rivayetten, bu kusurun akit sırasında beyan edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır.[331]

ـ5ـ وعن ابن عمر رضِىَ اللّهُ عنهُما:]أنَّهُ بَاعَ غُماَ بِثمانِمائَةِ دِرْهمٍ وَبَاعَهُ عَلَى البَرَاءَةِ فَقالَ الَّذِى ابْتَاعَهُ: بِالْغُمِ دَاءٌ لَمْ تُسَمِّهِ لِى، فَاخْتَصَمَا إلى عُثْمَانَ رضِىَ اللّهُ عنهُ فَقالَ الرَّجُلُ: بَاعَنِى عَبْداً وَبِهِ دَاءٌ لَمْ يُسَمِّهِ لِى. فقالَ عَبْدُاللّهِ: بِعْتُهُ بِالْبَراءَةِ فَقَضَى عُثْمَانُ رضِىَ اللّهُ عنهُ عَلَى ابْنِ عُمَرَ أنْ يَحْلِفَ لَهُ لَقَدْ بَاعَهُ الْعَبْدَ وَمَا دَاءٌ يَعْلَمُهُ. فَأبَى أنْ يَحْلِفَ فَارْتَجَعَ الْعَبدَ فَصَحَّ عِنْدَهُ فَبَاعهُ بَعدَ ذلكَ بِألْفٍ وَخَمِسْمَائَةِ دِرْهمٍ[.
أخرجهما مالك .

5. (387)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Kendisi, sekizyüz dirheme bir köle satar ve satarken "kusursuz" olduğunu söyler. Ancak, satın alan kimse bilahere:

"Kölede bir hastalık var bana söylemedin" der. İhtilaf Hz. Osman (radıyallahu anh)'a götürülür. Adam:

"Kölede hastalık olduğu halde, haber vermeksizin bana sattı" der. Abdullah (radıyallahu anh):

"Ben onu ‘kusursuz' olarak sattım" der. Hz. Osman (radıyallahu anh) sattığı zaman kölede kusur olduğunu bilmediğine dair yemin etmesine hükmetti. Abdullah yemin etmekten imtina ederek, köleyi geri aldı. Köle yanında sıhhate kavuştu. Sonra onu yeniden sattı ve bu sefer bin beş yüz dirhem aldı."[332]

ONUNCU BAB

AĞACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI VE MALA GELEN MUSİBETE DÂİR

ـ1ـ عن ابن عمر رضِىَ اللّهُ عنهُما قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يقولُ: مَنْ بَاعَ، وفي رواية: مَنْ ابْتَاعَ نَخْ قدْ أبَّرَتْ فَثَمَرُهَا لِلْبَائِعِ إَّ أنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ، وَمنِ

اِبْتَاعَ عبداً فَمَالَهُ لِلّذِى بَاعَهُ إّ أنْ يَشْتَرِطَ الّمُبْتَاعُ[.
أخرجه الستة. »والتأبيرچ التقليح .

1. (388)- İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle sölediğini işittim:

"Kim döllemesi yapılmış bir hurmalık satarsa (bir başka rivayette *satın alırsa*) *bunun meyvesi satana aittir. Satın alan kendisinin olacak diye şart koşmuşsa o hâric (bu durumda meyve müşterinindir). Kim de bir köle satarsa, kölenin malı satanındır, burda da satın alan "benim olacak" diye şart koşmuşsa o hâriç, bu takdirde kölenin malı varsa müşterinin olur."*[333]

ـ2ـ وعن جابر رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]قالَ رسُولُ اللّهِ #: إنْ بِعْتَ مِنْ أخِيكَ تَمْراً فَأصَابَتْهُ جَائِحةٌ فَ يَحِلُّ لَكَ أنْ تَأْخُذَ مِنْهُ شَيْئاً، بِمَ تَأْخُذُ مَالَ أخِيكَ بِغَيْرِ حَقٍّ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.وفي رواية: أمر رسول اللّه #: بِوَضْعِ الجَوَائِحِ.كتاب البخل وذم المال

2. (389)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bir din kardeşine yemiş satsan sonra da buna bir âfet gelse, ondan bir şey alman sana helâl olmaz. Kardeşinin malını hakkın olmadığı halde nasıl alırsın?"[334]

Bir başka rivayette: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âfetle gelen zararın hesaptan düşülmesini emretti" demiştir.[335]

AÇIKLAMA:

Satılan meyve henüz müşteri tarafınan ağaçtan toplanmadan dolu, fırtına, çekirge, susuzluk gibi insan dahli bulunmayan bir âfete mâruz kalarak

zarara uğrarsa bunun zararı satıcıya mı aittir, satın alana mı? şeklinde âlimler farklı görüşlere sahiptir.

1- Mâlikîler toplanmayan malın satıcının garantisinde olduğu kanaatindedir.

2- Ahmed İbnu Hanbel: "Gelen zarar üçte birden azsa müşteri çeker, fazla ise satıcı" der. Zararın miktarı hususunda ihtilaf edilirse satıcının sözü esastır.

3- İmam-ı Âzam ve Şâfiî hazretleri ve Zâhirîler "Müşteri teslim almışsa, afetle gelen zararın tamamı müşteriye aittir, teslim almadan önce gelirse satıcıya aittir"derler. Teslimden maksad müşteri ile malın başbaşa kalmasıdır. [336]

CİMRİLİKLE İLGİLİ BÖLÜM

ـ1ـ عن ا‘حنف بن قيس قال:]كُنتُ في نفرٍ منْ قُرِيْشٍ فمَرَّ أبُو ذَرٍّ رضِىَ اللّهُ عنهُ وهو يقولُ: بَشِّرِ الْكَانزِينَ بِرَضفٍ يُحْمَى عَلَيْهِمْ في نَارِ جَهَنَّمَ فَيُوضَعُ عَلَى حَلَمَةِ ثدْى أحَدِهِمْ حتَّى يَخْرُجَ مِنْ نُغْضِ كَتِفِهِ، وَيُوضَعُ عَلَى نُغْضِ كَتِفِهِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ حَلَمَةِ ثَدْيِهِ يَتَزَلْزَلُ؛ فَوَضَعَ الْقَوْمُ رُؤُسَهُمْ فمَا رَأيْتُ أحَداً مِنْهُمْ رَجَّعَ إلَيْهِ شَيْئاً، فأدْبَرَ فَاتَّبَعْتُهُ حتَّى جَلسَ إلى سَارِيَة فَقُلْتُ: ما رَأيْتُ هؤُŒءِ إّ كَرِهُوا مَا قُلْتُ لَهُمْ. فقَالَ: إنَّ هؤُŒءِ َ يَعْقِلُونَ شَيْئاً؛ إنَّ خَلِيلِى أبَا الْقَاسِمِ # دَعانِى فأجَبْتُهُ فقَالَ: أتَرَى أحُداً؟ فقلتُ أرَاهُ؛ فقَالَ: ما يَسُرُّنِى أنَّ لِى مِثْلَهُ ذَهَباً أنْفِقُهُ كُلَّهُ إّ ثَثَةَ دَنَانِيرَ، ثُمَّ هؤُŒءِ يَجْمَعُونَ الدُّنْيَا َ يَعْقِلُونَ شَيْئاً. قُلْتُ: مَالَكَ وَ“خْوَانِكَ مِنْ قُرَيْشٍ َ تَعْتَرِيهِمْ وَتُصِيبُ مِنْهُمْ؟ قَالَ َ: وَرَبِّكَ َ أسْألُهُمْ عَنْ دُنْيَا وَ أسْتَفْتِيهِمْ عَنْ دِينٍ حتَّى ألْحَقَ بِاللّهِ وَرَسُولِهِ. قَالَ قُلْتُ: مَا تَقُولُ في هذَا الْعَطاءِ؟ قَالَ خُذْهُ: فَإنَّ فِيهِ الْيَوْمَ مَعُونةً، فَإذَا كَانَ ثَمَناً لِدِينِكَ فَدَعْهُ[. أخرجه الشيخان .

1. (390)- Ahnef İbnu Kays anlatıyor: "Ben Kureyş'ten bir grubla oturuyordum. Oradan Ebu Zerr (radıyallahu anh) geçti. Şöyle diyordu:

"- Mal biriktirenleri, cehennem ateşinde kızdırılan taşlarla müjdele. Bu kızgın taşlar onların her birinin memelerinin uçlarına konacak, tâ kürek kemiklerinden çıkacak; kürek kemiklerine konacak, ta meme uçlarından çıkacak. (Böylece) çalkalanıp duracaklar" dedi. Bu konuşmayı dinleyenler başlarını indirdiler. Onlardan hiçbirinin bu adama cevap verdiğini görmedim. Bunun üzerine adam dönüp gitti. Ben de peşinden onu takip ettim. Nihayet bir direğin dibine oturdu.

- Bu adamların, senin kendisine söylediklerinden hoşlanmadıklarını görüyorum, dedim. Şu cevabı verdi:

- Bunların hakikaten hiçbir şeye aklı ermiyor. Dostum Ebu'l-Kâsım (aleyhissalâtu vesselâm) bir keresinde beni çağırdı. Yanına varınca bana:

- *Uhud'u görüyormusun?* dedi.

- Evet görüyorum dedim. Bunun üzerine:

- *Bunun kadar altınım olmasını istemem, (olsaydı) üç dinar müstesna hepsini infak ederdim,* buyurdu. Ebu Zerr (radıyallahu anh) önceki sözünü te'kiden:

- Bu (Kureyşliler var ya) dünyayı topluyorlar hiçbir şeye akılları ermiyor, dedi. Ben:

- Seninle bu Kureyşli kardeşlerinin arasında ne var ki, onların yanına uğramıyor, onlardan birşey almıyorsun? dedim. Ebu Zerr:

- Hayır! Rabbine yemin ederim, taa Allah ve Resûlüne kavuşuncaya kadar ben onlardan ne dünyalık isterim ne de kendilerine din nâmına bir şey sorarım, dedi. Ben tekrar:

- Şu ihsan meselesi hakkında ne dersin? dedim.

- Sen onu al. Çünkü, bugün onda bir nafaka var. Ancak, bu ihsan dinin karşılığında yapılırsa, bırak alma, dedi.[337]

ـ2ـ وفي رواية:]كُنْتُ أمْشِي مَعَ رسُولِ اللّهِ # وَهُوَ يَنْظُرُ إلى أُحدٍ فَقَالَ: مَا أحِبُّ أنْ يَكُونَ لِى ذَهَباً تُمْسِى عَلَىَّ ثَالِثةٌ، وَعِنْدِى مِنْهُ دِينارٌ إ ّ دِيناراً أرْصُدُهُ لِدَيْنٍ إ ّ أنْ

أَقُولَ بِهِ فِي عِبَادِ اللّهِ هكَذَا حَثا بَيْنَ يَدَيْهِ، وَهَكَذَا عَنْ يَمِينِهِ، وَهَكَذَا عَنْ شِمَالِهِ[.
«وَنُغْضُ الكتفچ أعُهُ، وقيل: العظم الرقيق الذي يلى طرفه .

2. (391)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber yürüyordum. O, Uhud dağına bakıyordu. Bir ara:
"Evimde üç gece kalacak altınım olsun istemem. Ancak üzerimdeki bir borç sebebiyle tek dinarı koruyabilir, geri kalanın da Allah'ın kullarına şöyle şöyle dağıtılmasını emrederdim" dedi ve elleriyle önüne, sağına soluna dağıtma işareti yaptı."[338]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet Ebu Zerr Gıfarî hazretlerinin mizacına muvafık bir mahiyet arzeder. Ebu Zerr hazretleri (radıyallahu anh) Ashab arasında son derece zâhid bir zattır. Onun nazarında dünya servetlerinin, tereffühün hiçbir değeri yoktur. Mal biriktirmek, lüks, debdebe ona göre haramdır. Onun, zühd mesleğindeki ifratı sebebiyle Ashab'ın büyük çoğunluğundan ayrılarak, ümmetin çoğunluğuna tavsiye edilmeyecek hususî bir yolda gitmiş olduğunu ayrıca belirteceğiz.
Nevevî hazretleri, yukarıdaki rivayette Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in kendi mezhbine delil bulduğunu söyler. Çünkü ona göre, ihtiyaçtan fazla mal biriktirmek, Kur'ân'da haram olduğu belirtilen kenz'dir. Halbuki ümmetin sevkedileceği cadde-i kübra cumhurun yoludur. Cumhru-u ulema ise zekatı verilen malı kenz kabul etmez, helal addeder. Ashabtan pekçoğu ticaretle meşgul olup büyük sermaye biriktirmiştir. Ama onlar zekatını verince buna kenz dememişlerdir, haram addetmemişlerdir.
Kadı İyaz, Ebu Zerr'in tutumunu şöyle yorumlar: "Sahih olan şudur ki, Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in inkâr ettiği husus, Beytü'l-Mal'den kendileri için mal alıp bunları yerli yerine harcamayan sultanlarla ilgilidir."

Nevevî haklı olarak buna katılmaz ve bu yorumun yanlış olduğunu söyler. "Çünkü der, Ebu Zerr (radıyallahu anh) zamanındaki sultanlar onun dediği gibi değillerdi. Onların Beytü'l-Mâl'e ihanetleri yoktu. Onlar Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm ecmain) idiler. Nitekim Ebu Zerr (radıyallahu anh) Hz. Osman'ın sağlığında 32 hicrî yılında vefat etmiştir."

Bu meseleyi, Ashâbın arasında mevcut diğer ihtilâflı mes'elelerden biri gibi görmek en uygundur. Onların hepsi ayet ve hadisleri yorumlamada, ictihad yapmada yetki sâhibidirler. İsabet de edebilirler hata da. İsabetin mi'yarı çoğunluğun tercihidir. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetin dalâlet üzerinde ittifak etmeyeceğini müjdelemiştir. Dolayısıyla, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in görüşünü tercih ve iltizam ederiz.

Zamanımızda bir kısım Müslümanlar, Ebû Zerr hazretlerinin para ve lüks karşısındaki tutumunu, kendi siyasî görüşlerine uygun bularak, diğer sahâbeleri alçaltıcı bir tavırla, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'i tebcîl cihetine gidiyorlar. Mâkul ve İslâmî bulmadığımızı belirtmek isteriz. Ehl-i Sünnet, Ashabtan hiçbirine küçültücü tavır takınmayı tasvib etmez. Böylesi bir ayırım gulat-ı Şia'nın işidir.[339]

ـ3ـ وعن أبى ذرّ رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]أتَيْتُ إلى رَسُولِ اللّهِ # وَهُوَ جَالِسٌ في ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَلَمَّا رَآنِى قَالَ: هُمُ ا۪خْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. قُلْتُ: يَارَسُولَ اللّهِ # فِدَاكَ أبِى وَأمِّى؛ مَنْ هُمْ؟ قَالَ: هُمْ ا۪كْثَرُونَ أمْوَاً إَّ مَنْ قَالَ هكَذَا وَهَكذَا وهكَذَا ثَثَ مَرَّاتٍ مِنْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، وَقَلِيلٌ مَاهُمْ. مَا مِنْ صَاحِبِ إبلٍ وَ بَقرٍ وَ غَنَمٍ يُؤَدّى زَكَاتهَا إَّ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأسْمَنَهُ تَنْطحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأظْفِهَا كُلَّمَا نَفَدتْ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أوَها حَتَّى يُقْضِى بَيْنَ النَّاسِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود، واللفظ لمسلم .

3. (392)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'nin gölgesinde otururken yanına geldim. Beni görünce:

"Kâbe'nin Rabbine kasem olsun onlar zararda" buyurdu. Ben:

- Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun, onlar kimlerdir? dedim. Buyurdu ki:-

"Onlar malca çok olanlardır. Ancak -eliyle ön, arka, sağ ve sol taraflarını göstererek- *şöyle şöyle bol bol vermelerini emredenler müstesna"* dedi ve hemen ilâve etti:-

"Böyleleri ne kadar az! Şunu bilin ki, devesi, sığırı, davarı olup da zekâtını vermeyen her insan kıyamet günü, o malları, mümkün olan en iri ve en semiz şekilde karşısına çıkıp, sırayla boynuzlarıyla toslayacak, ayaklarıyla çiğneyecek. Sonuncusu da bu muameleyi yapınca birinci tekrar başlayacak. Bu hal, insanlar arasındaki hüküm bitinceye kadar devam edecek."[340]

AÇIKLAMA:

Nevevî bu hadisten şu hükümlerin çıkarıldığını belirtir:

1- Sadaka hayır olan her şeyde câridir, iyiliğin tek şubesine münhasır değildir. Hadis, sadakanın her çeşidine teşvik etmektedir.

2- Yemin teklif edilmeden yemin etmek câizdir, hatta bunda, bir emrin te'kidi veya bir maksadın tahakkuku gibi herhangi bir maslahat varsa müstehabdır. Keza, meselede ihtiyârîliği, câiz olma durumunu nefyetmek için de yemin etmek gerekebilir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerinde bu maksadla yapılan yemin çoktur.

3- Yeri gelince "Annem babam sana feda olsun!" cümlesini kullanmak câizdir.

4- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in eliyle arka, ön, sağ, sol cihetlerine işaret buyurması, mühim bir harcama ihtiyacı hangi maksadla çıkarsa, nereden gelirse derhal infak etmek gereğine işarettir.[341]

ـ4ـ وعن إبن عمر رضِىَ اللّهُ عنهُما قال:]خَطَبَ رسولُ اللّهِ # فقالَ: إيَّاكُمْ والشُّحَّ فإنَّمَا هلكَ مَنْ كانَ قَبلَكُمْ بِالشُّحِّ، أمَرَهُمْ فَبَخِلُوا، وَأمرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا[. أخرجه أبو داود .

4. (393)- İbnu Ömer anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hitab ederek şöyle buyurdular:

"Sıkılık huyundan kaçının. Zira sizden önce gelip geçenler bu huy yüzünden helâk oldular. Şöyle ki: Bu huy onlara cimrilik emretti, onlar hemen cimrileşiverdiler, sıla-ı rahmi kesmelerini emretti, hemen sıla-ı rahmi kestiler, doğru yoldan çıkmayı (fücur) emretti, hemen doğru yoldan çıktılar."[342]

AÇIKLAMA:

Sıkılık diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "şuhh"dur. Cimriliği de içine alan bir huyu ifade eder. Bu huy, pek çok fenalıkların kaynağı durumunda olan bencilliğe benzetilebilir. Nitekim bencil insan, maddî mânevî her imkânı kendi kaprislerini tatmine sarfederek pekçok beşerî müesseseleri yıkar, sosyal bağları koparır. Sözgelimi sıla-i rahm, yakınlara ilgiyi, hediyeleşmeyi, ihtiyaç sahibine yardımı gerektirir. Bencillikle cimrileşen bunları kaldırır atar.

Fücuru bazı âlimler "yalan", bazı âlimler "zina" olarak anlamışlar, biz "doğruluktan ayrılma" diye tercüme ettik. Demek ki, insan sıkılığa, bencilliğe düştü mü, nefsin hâris hissiyatını tatmin yolunda pekçok fenalıkların kapısını açmış, birçok hayır kapılarını da kapamış olmaktadır.[343]

ـ5ـ وعن أبى سعيد الخدري رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: خَصْلَتَانِ َ تَجْتَمِعاَنِ في مُؤْمِنٍ: الْبُخْلُ، وَسُوءُ الخُلْقِ[. أخرجه الترمذى .

5. (394)- Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İki haslet vardır ki bir mü'minde asla beraber bulunmazlar: Cimrilik ve kötü ahlâk."[344]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, bu iki vasfın mü'minde beraberce bulunmaması gereğini ifade etmektedir. Türbüştî'nin açıklamasına göre, bu hadisten murad, mezkur iki huyun kâmil seviyede güçlenmiş olarak bir araya gelmeleridir. Öyle ki kişi ondan bir an olsun kendini kurtaramaz. Her an bu huylar kişide mevcuttur ve kişinin bunlardan bir rahatsızlığı, bir şikâyeti de yoktur. Bilakis râzıdır.
Öyle insanlar var ki bazan cimrilik edip, ara sıra kötülük işler sonra da pişman olup üzülür, veya nefsi bir kısım cimrilik ve ahlâksızlıklara çağırdığı halde vicdânı ve sağduyusu buna karşı koyar ve bir iç mücâdelesine girer. Şu halde bu durumda olan kimse hadisin tahdidine dâhil değildir. Her mü'minin bu hallerle imtihan edildiği söylenebilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müminleri cimriliği prensip olarak benimseme kötü huyuna karşı uyarmaktadır.[345]

ـ6ـ وعن كعب بن عياض رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: إنَّ لِكُلِّ أمَّةٍ فِتْنَةً، وَإنَّ فِتْنَةَ أمَّتِى الْمَالُ[. أخرجه الترمذى وصححه .

6. (395)- Ka'b İbnu İyâz (radıyallahu anh) anlatıyor; "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şöyle derken işittim:
"Her ümmet için bir fitne vardır, benim ümmetimin fitnesi de maldır." [346]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin sahih olduğunu belirttiği bu hadisle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "mal" konusuna dikkat çekmiştir. Şârihler, hadiste geçen "fitne'yi dalâlet ve masiyet, yani sapıtma ve Hakk'a isyan olarak anlarlar. Yani bu ümmeti hak yoldan ayıracak, İslâm'dan uzaklaştıracak en mühim âmil "madde ve mal" olmaktadır. İslâm düşmanı gizli ve açık komitelerin, mahallî ve beynelmilel teşkilatların Müslümanları ayartabilmek için en ziyade "madde"ye dayandıklarını müşahede ettikçe, nice yakınlarımızın, bu vatan evlatlarının maddî menfaat sebebiyle dinden koptuklarını gördükçe, *"Kâfirler mallarını, Allah'ın yolundan insanları alıkoymak için sarfederler ve daha da sarfedeceklerdir."* (Enfal: 8/37) âyetinin teyidini görmekle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın benzeri ihbaratında ortaya çıkan gaybtan haber mucizesi karşısında hayranlığımızı ifade etmekten kendimizi alamıyoruz.
Bu ve bundan sonra da göreceğimiz bir kısım hadisler, yanlış yoruma sebep olmamalı. İslâm temelde servete, kuvvete karşı değildir. Bilakis, pekçok hadis Müslümanı kazanmaya teşvik eder. Dinimizin mühim bir parçasını teşkîl eden zekât, sadaka gibi farz ve mendup emirlerin yerine getirilmesi, cihad vazifesinin başarıyla yürütülmesi hep "mal"a, mal sahibi olmaya bağlıdır. Keza:
"Veren el alan elden üstündür", "Kuvvetli mü'min, Allah nezdinde zayıf mü'minden daha hayırlı, daha üstün, daha sevgilidir", "Müttakî olana zenginliğin bir zararı yoktur" gibi hadisler,
"(Ey mü'minler!) onlara karşı gücünüzün yettiğince -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip, sizin bilmediğinizi yıldırmak üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın" (Enfal:8/60), gibi âyetler Müslümanı çalışmaya, kuvvetli olmaya teşvik etmektedir.
Öyle ise, "mal" ve "madde"yi kınayan ifadelerin gayesi, bunların, her an uyanık olunmadığı takdirde ahlâki ve dinî hayatımızda sebep olacağı sefahat ve düşüklüklere karşı uyarmaktır.
Unutmayalım ki, bütün terakki ve kalkınma hareketleri yoksulluk ve darlıktan doğduğu halde, duraklama ve gerileme hareketleri de doruk

noktasına ulaşan bolluk ve zenginliğin getirdiği rehavet ve sefâhetle başlamaktadır. Bunun en güzel örneği Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kurduğu İslâm devletidir. Zaman zaman açlıktan düşüp bayılan, açlığını hafifletmek için karınlarına taş bağlayan insanlar, onun temelini atıp, kısa zamanda üç kıtaya uzanan bir devlet hâline getirmişlerdir. Kezâ tarihçiler Osmanlı Devleti'nin duraklamasını Kanunî ile başlatırlar, halbuki, diğer açıdan Kanunî gelişmenin zirvesini temsil eder.

Şu halde Allah elçisi, ezelî ve ebedî hakikatların tebliğcisi olan Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)in "mal" ve "madde" karşısındaki uyarılarına iyi kulak vermek, onları iyi anlamak gerektir:

"Allah'a kasem olsun sizin için fakirlikten (darlıktan) korkmuyorum. Sizin için öncekilere genişleyip (bollaştığı) gibi size de dünyanın genişleyip bollaşmasından, onlar gibi sizin de dünyalık yarışına düşmenizden, dünyalığın onları helâk ettiği gibi, sizi de helâk etmesinden korkuyorum."

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "mal" karşısındaki tutumunu kavramada şu hadisi görmemiz yeterlidir:

"İnsanlar dünyalık karşısında dört kısımdır: Bir kul vardır, Allah ona mal ve ilim vermiştir, o bu mal hususunda Allah'tan korkar da onu sıla-ı rahimde harcar, malda mevcut olan Allah'ın hakkını bilir ve yerine getirir. İşte bu en yüce mertebeyi elde eder.

Bir diğer kul vardır, Allah ona ilim vermiştir fakat mal vermemiştir, ancak iyi niyet sâhibidir, şöyle der: Eğer malım olsaydı falanca gibi hayır yollarında harcayacaktım. Allah onu niyyetiyle kabûl eder ve ecir yönüyle önceki ile eşit olur.

Bir üçüncü kul vardır, mal sahibidir, ancak Allah ilim vermemiştir, malını şehvet yolunda câhilâne harcar. Ne Rabbinden korkar ne de onunla sıla-i rahimde bulunur. Malda mevcut Allah'ın hakkını da bilmez. Bu en fena bir mertebedir.

Dördüncü bir kimse daha vardır. Allah ona ne mal ne de ilim nasib etmiştir. Ancak, sefihlere gıbta ile: "Eğer param olsaydı der, falanca gibi

harcar onun gibi yaşardım." Bu da niyyeti ile o sefih gibi olur ve günahta eşit olurlar."[347]

ـ7ـ وعن ابن مسعود رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]قال رسول اللّهِ # َتَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فَتَرْغَبُوا في الدُّنْيَا[. أخرجه الترمذى، »والمراد بالضيعةچ هنا ا‘رض والزرع.

7. (396)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:

"Çiftlik edinmeyin, dünyaya bağlanır kalırsınız."[348]

AÇIKLAMA:

Çiftlik diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı day'a'dır. Bağ-bahçe, ekim tarlası, köy mânalarına gelir. en-Nihâye'de, kişinin geçimini sağladığı san'at, ticaret, ziraat vs. her çeşit meşguliyete da'a denebilmektedir. Kamus'ta akar ve işletilen araziye day'a dendiği belirtilir. Hülâsa dünyanın hayatının idamesi için gerekli olan kazanç vasıtalarının hepsini anlamak bile mümkün. Yasaklanan husus, dünyevi kazanç bahanesiyle âhireti, Allah'ın zikrini unutmaktır. Çünkü dünyaya aşırı ilgi, öbürüne mâni olmaktadır. Halbuki ayet-i kerime: *"(Öyle adamlar) vardır ki onları ne bir ticaret, ne bir alışveriş Allah'ı zikretmekten, dosdoğru namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoymaz..."* (Nur: 24/37), buyurmaktadır. [349]

ـ8ـ وعن عبداللّه بن الشخير رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]أتَيْتُ رسولَ اللّه # وَهُوَ يَقْرأُ أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ. فقالَ: يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِى؛ وَهَلْ لَكَ يَا ابنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إ َّ مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ، أوْ لَبِسْتَ فَأبْلَيْتَ، أوْ تَصَدَّقْتَ فَأمْضَيْتَ؟[. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى .

8. (397)- Abdullah İbnu'ş-Şihhîr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Elhâkümü'ttekâsür sûresini okurken yanına geldim. Bana:

"İnsanoğlu malım malım der. Halbuki âdem-oğlunun yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sağlığında tasadduk edip gönderdiğinden başka kendisinin olan neyi var? (Gerisini ölümle terkeder ve insanlara bırakır.)"[350]

ـ9ـ وعن ابى هريرة رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: لُعِنَ عَبْدُ الدِّينَارِ، لُعِنَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ[. أخرجه الترمذى .

9. (398)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle söyledi:

"Altına tapanlar mel'undur, gümüşe tapanlar mel'undur."[351]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif para biriktirmekte hırs gösterenleri lanetlemektedir. Meşru olarak kazanmanın helâl olduğunu daha önce (395 numaralı hadiste) belirtmiştik. Yasağın şiddetini ifade için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hem lânet olsun, yani "Allah'ın rahmetinden uzak olsun" diyerek, hem de bu işi yapanları "altın ve gümüşe tapanlar" diye tehzil edici bir teşbihte bulunarak yapmıştır.

Para kazanmada gayr-ı meşruluğun ölçüsü, "hırs"tır. Yani paraya aşırı bir hırs gösterip haram-helal demeden sâdece kazanmayı düşünen, zekâtını vermeden, hayır yolunda harcamadan sadece çoğaltmayı düşünen kimse paraya tapıyor demektir. Zira mükerrer âyet ve hadisler mü'mini Allah ve Resûlü (radıyallahu anh)'nün sevgisini her çeşit sevgiden üstün tutmaya dâvetle bunu emrederler. Hatta bir hadislerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *"Din sevgi ve buğzdan başka birşey değildir"* buyurur. Şu halde para sevgisi Allah sevgisinden öne geçti mi, bu ona tapmadır. Para kazanma meşgaleleri yüzünden ibadeti terketmek, kazanılan paranın

zekâtını tam olarak gönül hoşluğuyla ödememek gibi durumlar para sevgisinin Allah ve Resulüne olan sevgiye galebe çaldığını gösterir.
Şârihler, hadiste "altın ve gümüşe sahip olanlar" veya "cem edenler"in zikredilmemiş olmalarına dikkat çekerler, çünkü, belirttiğimiz gibi suç olan "para kazanmak" değildir, "tapınmaya düşmek"dir, para sebebiyle Allah'ı unutmak, tuğyan etmektir.
Hadiste "altın" ve "gümüş"ün zikri, dünyevî serveti bunlar temsil ettiği içindir. Değilse, her çeşit madde düşkünlüğü buna dâhildir. Nitekim günümüzde dolar, apartman dairesi, arsa, fabrika vs. düşkünleri çoğalmaktadır.[352]

ـ10ـ وعن ابن مسعود رضِىَ اللّهُ عنهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: أَيُّكُمْ مَالُ وَارِثِهِ أَحَبُّ إلَيْهِ مِنْ مَالِهِ؟ قَالُوا يَا رسُولَ اللّهِ: مَا مِنَّا أَحَدٌ إِّ مَالُهُ مَا أَحَبُّ إلَيْهِ مِنْ مَالِ وَارِثِهِ، قَالَ: فإنَّ مَالَهُ قَدَّمَ، وَمَالُ وَارِثِهِ أَخَّرَ[. أخرجه البخارى والنسائى .

10. (399)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir keresinde,
"Hanginiz, vârisinin malını kendi malından daha çok sever?" diye sordu. Cemaat:
"Ey Allah'ın Resûlü, içimizde, herkes kendi malını vârisinin malından daha çok sever" dediler. Bunun üzerine:
"Öyleyse şunu bilin: Kişinin gerçek malı hayatında gönderdiğidir. Geriye koyduğu da vârislerinin malıdır."[353]

ـ11ـ وعن أبى وائل قال:]جَاءَ مُعَاوِيَةُ إلى أبِى هَاشم بْنِ عُتْبَةَ وَهُوَ مَرِيضٌ يَعُودُهُ فَوَجَدَهُ يَبْكِى فقالَ: يَاخَالُ مَا يُبْكِيكَ؟ أوَجَعٌ يُشْئِزُكَ: أمْ حِرْصٌ عَلَى الدُّنْيَا؟ قالَ كَّ، وَلكِنْ رَسُولُ اللّهِ # عَهدَ إلَيْنَا عَهْداً لَمْ آخُذْ بِهِ. قالَ وَمَا ذَاكَ: قالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إنَّمَا يَكْفِى أحَدَكُمْ مِنْ

جَمْعِ الْمَالِ خَادِمٌ وَمَرْكَبٌ في سَبِيلِ اللّهِ تعالى.
وَأجِدُنِى الْيَوْمَ قَدْ جَمَعْتُ[. أجرجه الترمذى والنسائى.
وزاد رزين رحمه اللّه تعالى قال: فلمَّا مَاتَ حُصِّلَ مَا
خَلّفَ فَبَلَغَ ثَثِينَ دِرْهَماً. »يشئزُكَچ أي يقلقك .

11. (400)- Ebû Vâil anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallahu anh) bir gün Ebu Hâşim İbnu Utbe'ye uğradı. Maksadı geçmiş olsun ziyaretinde bulunmaktı, çünkü Ebu Hâşim hastaydı. Yanına varınca ağlar buldu.

"Ey dayıcığım niye ağlıorsun? Dayanamadığın bir ağrı veya dünyaya karşı bir hırs mı seni böyle ağlatıyor?" diye sordu. Ebu Vâil:

- Hayır, asla bu sebeplerle ağlamıyorum. Ne var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizden bir söz almıştı, onu tutamadım (bu sebeple ağlıyorum) dedi. Hz. Muâviye:

- Neydi o? diye sordu.

- Ben, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şöyle söylerken dinlemiştim:

"Sizden birine, dünyalık olarak bir hizmetçi ve Allah yolunda cihadda kullanacağı bir binek edinecek kadar mal toplaması yeterlidir." Halbuki bugün ben kendimi bundan daha çok mal toplamış görüyorum.[354]

Rezîn merhum şu ilâvede bulundu: "Ebu Hâşim rahmet-i Rahmân'a kavuştuğu zaman, geride bıraktığı serveti hesapladı, hepsi otuz dirhem kadardı."[355]

BİNA BÖLÜMÜ

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قال:]لَقَدْ رَأيْتُنِى
مَعَ رَسولِ اللّه # وَقَدْ بَنَيْتُ بَيْتاً بِيَدِى يُكِنُّنِى مِنَ المطَرِ
وَيُظِلّنِى مِنَ الشَّمْسِ مَا أعَانَنِى عَلَيْهِ أحَدٌ مِنْ خَلْقِ
اللّهِ تعالى[. أخرجه البخارى .

1. (401)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber iken kendi elimle bir ev yapmıştım. Bu ev beni yağmura karşı korumaya, güneşe karşı da gölgelemeye yetiyordu. Bunun inşasında Cenâb-ı Hakk'ın mahlukatından hiçbirinin yardımını da görmemiştim."[356]

ـ2ـ وفي رواية:]مَا وَضَعْتُ لَبِنَةً عَلى لَبِنَةٍ مُنْذُ قُبِضَ رسولُ اللّه #[.

2. (402)- Bir başka rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından beri tuğla üzerine tuğla da koymuş değilim" der.[357]

ـ3ـ وعن قيس بن أبى حَازِمٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أتَيْنَا خَبَّابَ بْنَ ا ّرتِّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ نَعُودُهُ، وَقَدِ اكْتَوَى سَبْعَ كَيَّاتٍ في بَطْنِهِ؛ فقالَ: إنَّ أصْحابَنَا الَّذِينَ سَلَفُوا وَمَضَوْا وَلَمْ تَنْقُصُهُمْ الدُّنْيَا، وإنَّا أصَبْنَا مَا َ نَجِدُ لَهُ مَوْضِعاً إّ التُّرَابَ، وَلَوْ أنَّ النَّبِىَّ # نَهَانَا أنْ نَدْعُوَ بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ أتَيْنَاهُ مَرَّةً أخْرَى وَهُوَ يَبْنِى حَائِطاً لَهُ فقالَ: إنَّ الْمُسْلِمَ يُؤْجَرُ في كُلِّ شَئٍ يُنْفِقُهُ إّ في شئٍ يَجْعَلَهُ في هَذا التُّرَابِ[. أخرجه الشيخان .

3. (403)- Kays İbnu Ebî Hâzım (radıyallahu anh) anlatıyor: "Habbab İbnu'l-Eret (radıyallahu anh)'e geçmiş olsun ziyaretine geldik. Karnına tam yedi yerden dağ vurdurmuştu. Bize:

"Bizden önce gelip geçen arkadaşlarımız varya, dünya onların sevaplarından hiçbir şey noksanlaştırmadı. Biz ise onlardan sonra öyle dünyalığa erdik ki, koruyacak yer bulamayarak toprağa (bina inşaatına) yatırdık. Halbuki sıkıntılı dönemde, (öyle anlar oldu ki) eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamasaydı, ölmeyi temenni edecektik"

dedi. Bir başka gelişlerimizde, Habbab'ı kendine ait bir duvarı inşa ederken görmüştük de şöyle buyurmuştu:
"Müslüman harcadığı her şey için sevaba erer, ancak şu inşaat işi hâriç." [358]

AÇIKLAMA:

Habbab İbnu Eret, ilk Müslümanlardandır. Kendisi aslen Temimli'dir ve Mekke'ye bir nevi mülteci statüsüyle yerleşmiştir. Yabancı ve dolayısıyla hâmisiz oluşu sebebiyle en ağır işkencelere mâruz kalmıştır. Kızgın demir ve taşlarla yapılan işkenceler vücudunda ölünceye kadar devam eden yaralar açmıştır.
Rivâyette, Habbâb (radıyallahu anh) kendisi gibi ilk dönemin işkence ve sıkıntılarına mâruz kaldıkları halde, sonraki zafer ve bolluk devrine erişmeden ölmüş olanları anıyor: "Onlar, hizmetlerine mukabil, hiçbir dünyevî ücret alamadılar, bütün ücretleri âhirete kaldı, biz ise zafer ve zaferin getirdiği bolluk devrini idrak ettik. Hizmetlerimizin mükâfaatını dünyada almış gibiyiz" demek istiyor. Habbâb'ın kasteddiklerinden biri: Mus'âb İbnu Umeyr (radıyallahu anh)'dir. İslâm'dan önce bolluk içinde olduğu halde, Müslüman olunca, ailesi onu evlatlıktan çıkarıp, her türlü maddî destekten mahrum bırakmıştı. Büyük maddî sıkıntılara rağmen İslâm için hizmet verirken Uhud'da şehid düştüğü zaman, vücudunu örtecek kefen bile bulunamadı. Elbisesi ile baş tarafı örtülünce ayak tarafı açık kalmıştı, ayakları kuru otlarla örtülerek mezara kondu.
Hadiste geçen bina yapmanın keraheti meselesine gelince, âlimler bu konularda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtiyaçtan fazla, gösteriş için yapıldığı takdirde mekruh olduğunda ittifak ederler. Aksine, zaruri ihtiyacı karşılayan mesken inşaatının mekruh olmayacağında da ittifak ederler. Ancak bazıları bu durumda harcanan için ne sevap ne günah yoktur demişse de, sevab olacağını ifade eden âlimlerimiz de vardır. Aslolan ikinci görüş olmalıdır.[359]

ـ4ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ للّه # النَّفَقَةُ كُلُّهَا في سَبِيلِ اللّهِ إِّ الْبِنَاءَ فَ خَيْرَ فِيهِ[. أخرجه الترمذى .

4. (404)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Nafaka için harcananın hepsi Allah yolunda harcanmış gibidir, bina için harcanan müstesna, bunda hayır yoktur."[360]

ـ5ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]خَرَجَ رسولُ اللّه # يَوْماً وَنَحْنُ مَعَهُ فَرأى قبَّةً مُشْرِفَةً. فقالَ مَا هذِهِ؟ قِيلَ لِفُنٍ رَجُلٍ مِنَ ا‘نْصَارِ. فسكَتْ وَحَمَلَهَا في نَفْسِهِ حَتَّى جَاءَ صَاحِبُهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ في النَّاسِ فَأعْرَضَ عَنْهُ فَصَنَعَ ذلكَ مِرَاراً حتى عَرَفَ الرَّجُلُ الْغَضَبَ فِيهِ وَا“عْراضَ عَنْهُ فَشَكَا ذلكَ إلى أصْحَابِهِ فقالَ وَاللّهِ إنِّى َنْكُر نَظَرَ رسول اللّه #، مَا أدْرِى مَا حَدَثَ فِيَّ؛ فقالوا: خَرَجَ فَرَأى قبَّتَكَ فقالَ: لِمَنْ هذهِ؟ فأخْبَرْنَاهُ فَرَجَعَ الرَّجُلُ إلى الْقُبَّةِ فَهَدَمَهَا حتَّى سَوَّاهَا بِا‘رْضِ. فَخَرجَ رسولُ اللّه # ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمْ يَرَهَا فقالَ: مَا فَعَلَتِ الْقُبَّةُ؟ فَحَدَّثُوهُ بِمَا كَانَ مِنْ صَاحِبها. فقالَ رسولُ اللّه #: أمَا إنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبَالٌ عَلَى صَاحِبِه إّ مَا إّ مَا. يُعْنِى: مَا بدّ منه[. أخرجه أبو داود .

5. (405)- Yine, Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanında biz olduğumuz halde (gezintiye) çıktı. Derken, etrafındaki binalara rağmen (daha yüksek olduğu için) sivrilen bir kubbe görmüştü:

"Bu da ne?" diye sordu.

"Ensardan falancaya ait" dendi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükut buyurdu, ancak binaya karşı içinden hoşnutsuz olmuştu. Bir

müddet sonra, sahibi geldi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e cemaatin içinde selam verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yüzünü çevirdi ve selamını almadı. Tekrar tekrar selam verdi ise de aynı şekilde davranarak selamını almadı. Adam anladı ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine kızgındır ve yüz çevirmektedir. Durumu arkadaşlarına açarak:

"Allah'a kasem olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bakışını iyi bulmuyorum. Hakkımda ne olup bitti, bilemiyorum da" dedi. Kendisine:

"Gezinirken kubbeni gördü. "Bu kimin?" dedi. Sana ait olduğunu haber verdik" dediler.

Adam hemen dönüp, kubbesini yıktı, öyle ki yerle bir etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka gün yine gezintiye çıktı. Kubbeyi göremeyince:

"Kubbeye ne oldu?" diye sordu.

Kubbe sâhibiyle olup biten gelişmeler haber verildi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)

"Bilin ki, zaruri olmayan her bina, sahibine bir vebaldir" buyurdu.[361]

ـ6ـ وعن عبداللّهِ بن عمروِ بن العاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]مَرَّ بِىَ رسولُ اللّه # وَأنَا أُطَيِّنُ حَائِطاً لِى مِنْ خُصٍّ. فقالَ ما هذَا يَا عَبْدَاللّهِ؟ فقُلْتُ حَائِطاً أُصْلِحُهُ. فقالَ: ا'مْرُ أيْسَرُ مِنْ ذَلِكَ، وفي رواية: مَا أرَى ا'مْرَ إِّ أعْجَلَ مِنْ ذلِكَ[. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه «الحصچ القصب .

6. (406)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, ahşab evimi tamir için çamurlamakla meşguldüm. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana uğradı ve:

"Bu da ne Ey Abdullah?" buyurdu. Ben:

"Evin tamiriyle meşgulüm" dedim.

"Ölüm(ün gelmesi) ve bu ev(in yıkılmasın)dan daha çabuktur" buyurdu.

Bir rivayette: "Ben emr-i Hakk'ın gelmesini bun(un yıkılmasın)dan daha çabuk görüyorum" buyurmuştur.[362]

ـ7ـ وعن دكين بن سعيد المزنى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أتيْنَا رسولَ اللّه # سألْنَاهُ الطّعَامَ فقالَ: يَا عُمَرُ اذْهَبْ فأعْطِهِمْ؛ فارْتَقَى بِنَا إلى عُلِّيّةٍ فأخْرَجَ الْمِفْتاحَ مِنْ حُجْرَتِهِ فَفَتَحَ[. أخرجه أبو داود.

7. (407)- Dükeyn İbnu Sâid el-Müzenî (radıyallahu anh) anlatıyor; "Yiyecek istemek üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğradık. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e seslenerek:
"Ey Ömer git, istediklerini ver" emretti. Hz. Ömer bizi bir odaya çıkardı. Hücresinden anahtarı çıkardı ve kapıyı açtı."[363]

ـ8ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: إذَا تَشَاجَرْتُمْ في الطّرِيقِ فَاجْعَلُوهُ سَبْعَةَ أذْرُعٍ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

8. (408)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Yol hususunda ihtilaf ederseniz genişliğini yedi zira' yapın."[364]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şehircilik meseleleriyle de meşgul olması bakımından ehemmiyetlidir. Yeri geldikçe görüleceği üzere belediyeleri ilgilendiren çeşitli meselelerle ilgilenmiştir.
Âlimler, yolla ilgili bir rivayeti açıklarken, hadisten maksadın yolun genişliğini bu rakamla tahdid etmek olmadığını belirtirler. Bu rakamın daha çok herkesin gelip geçtiği ana yollarla ilgili olduğu, tâli ve hususî

yolların, ihtiyacı görecek genişlikte olabileceği gibi, ana yolların daha da geniş olabileceği belirtilir.[365]

İSLÂM'DA MESKEN

Kitabımızın meskenle ilgili bölümünde, gördüğümüz üzere, sekiz aded hadis yer almıştır. Halbuki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den meskenle ilgili yüzlerce hadis vârid olmuştur.
Öte yandan mesken aslî ihtiyaçlarımızdan biridir ve hayatımızın çoğu meskende geçmektedir. Mesken içtimâî, kültürel, terbiyevî çok yönü olan medenî bir müessesedir. Bilhassa günümüzde mesken, teknik ve mühendislik yönleri bir tarafa, sadece içtimâî yönüyle müstakil bir araştırma konusu olmuştur. Mesken Sosyolojisi denen bu yeni dalı, her hayvanın ayrı bir yuvası olduğu gibi her inanç sisteminin, her kültür ünitesinin kendisine has bir meskeni olduğunu söylemektedir.[366]

Mesken Ve Kültür:

Terbliye meselesinde mühim bir husus, meskendir. İnsanoğlunun, yarı ömründen fazlasını içerisinde geçirdiği mesken, tek zâviyeden değil, pek çok zâviyelerden ehemmiyet taşır. Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş ümmetlerin, gerek güç ve haşmetleri ve gerekse zulüm ve fesâdları ile meskenleri arasında bir ilgi kurulmakta, meskenlerinin ahvâli üzerine durulup ibret almaya teşvik edilmektedir.
Şu âyet Sebe' kavminin ulaştığı haşmetin meskenlerinde okunduğunu söyler:
"Gerçekten (Yemen'de yaşamış olan) Sebe' kavmi için meskenlerinde bir âyet vardı. Sağ ve soldan iki taraflı bahçeler (...)" (Sebe': 34/15).
Keza Semûd kaminin kudretini tasvîr zımnında:
"Vâdilerde kayaları oyarak" ev ve şehir kurdukları belirtilir (Fecr: 89/8-9). Şu âyete de zulmün, neticede medeniyetleri yıkıp, evleri virâneye çevireceği bildirilir, virâneler üzerinde tefekkür ve araştırmaya sevkedilir: *"İşte zulümleri yüzünden çökmüş, ıpıssız kalmış evleri (nin*

enkâzı). Şüphe yok ki bilecek bir kavm için bunda (ibret verici) bir nişâne vardır," (Neml: 27/52).

Şu âyette de maddî medeniyette ulaşılacak ileri bir seviye, meskenlerin alacağı şa'şaa ile tasvir edilmekten başka, bu şa'şaa karşısında insanların kültürel değişikliğe uğrayıp bozulacaklarına da işaret edilmektedir:

"Eğer bütün insanlar (küfre imrenecek), bir tek ümmet hâline gelmeyecek olsalardı o çok esirgeyen (Allah)'a küfreden kimselerin evlerinin tavanlarını, üstünden çıkacakları merdivenleri, odalarının kapılarını, üzerine yaslanacakları tahtları hep gümüşten yapardık. Onların bu eşyalarını altın yaldızlı ve işlemeli kılardık. Bunların hepsi, ancak dünya hayatının geçici menfaatleridir." (Zuhruf: 43/33-35).

Bu âyetlerde temas edilen beşer-mesken münâsebetleri, günümüzde müstakil bir ilim dalı olarak inceleme konusu hâlini almış durumdadır. Mesken Sosyolojisi dediğimiz bu yeni disiplinin mensubları, araştırmalar ilerledikçe, tecrübi ilimlere has, objektif, her tarafta geçerli kanunlara ulaşacaklarını söylemektedirler.

Bugüne kadar yapılan araştırma ve katedilen mesafelere dayanarak şimdiden kesin bir dille meskeni "belli bir medeniyette kültürün bir tezâhürü", "cemiyetin arz üzerine vurulmuş bir mührü, bir damgası" olarak tavsîf etmektedirler. Onlara göre, bu damgada, o cemiyetin mânevî durumu, iktisâdî durumu, mâruz kaldığı "çeşitli problemleri ve müşkilleri" okunabilir.

Dilimizde kısaca aslan yatağından belli olur diye ifâde edilen fikre, ilmî ve daha şümûllü bir hüviyet verilerek "Ferd... Cemiyet... Ve hattâ medeniyet yatağından bellidir" denecek kadar ileri gidilerek bir cemiyetin kültürü ile meskeni arasında tefrîki gayr-ı kaabil bir birlik ve berâberlikten ittifakla söz edilmiştir. Neticede ferdin oturduğu meskenin kendi kültürüne uygun olması gerektiği, aksi takdirde ya meskende bâzı tadilatlar yaparak sâkinin onu kendisine uyduracağı, yahut meskenin, içinde oturan kimsenin duygu, düşünce, telakkî ve davranışlarında (yani kültüründe) bazı değişiklikler husûle getirerek kendine uyduracağı ileri sürülmüştür. Bu husûsun kesinliği, meselenin uzmanlarına: "Meskenlerimizi biz yaptığımızı zannederiz, aslında bizi yapan meskenlerimizdir" dedirtmiştir. Aynı fikir, bazan da tıpkı cemiyetin, alt

yapı (enfrastructure) denen ekonomik durumuna tabi olarak üst yapı (süperstructure) denen din, hukuk, siyâset vs.nin değişeceğini iddia edenlere paralel bir üslûbla: "Mesken ve lojmanı, devâm edecek bir değişikliğe tâbi tutmak, ancak ve ancak, âile ve cemiyeti değiştirmekle mümkündür" şeklinde ifâde edilmiştir. Ciddi bir terbiye sonucu kültür, teknik ve iktisâdî hayatta husûle gelecek bir değişiklikle meskenin de kendiliğinden değişeceği böylece ifâde edilmiştir.
Şüphesiz bu ifâdeler inkârı zor olan bir gerçeği dile getirmektedirler. İbtidâîlerin meskenleriyle yüksek bir teknik seviyeye ulaşan ileri bir milletin inşaatlarını nazara alacak olsak söyleneni te'yîd eden müşâhedelere varırız.
Şu hâlde, sâdece soğuk-sıcak ve emniyetsizliklere karşı ferdin ilticâ yeri olmakla kalmayan, aynı zamanda kültür ve mânevî değerlerin de bir melcei durumunda olan meskenin sünnetteki yeri nedir? Terbiye bir yönüyle cemiyetin kültürünü ferde aktarmak, diğer bir yönüyle de ferdin dünyâ ve âhiret saâdetini te'mînde ona yardımcı olmak olduğuna göre, kendisini bir muallim ve bir mürebbi olarak takdim eden dünyâ ve âhiret saâdetinin yollarını gösteren Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), insanoğlunun hayatında bu kadar ehemmiyetli bir yer tutan meskene nasıl bir nazar atfetmiş, getirdiği sistem için nasıl bir meskeni uygun bulmuştur? Bunları bilmekte mevzûmuz için fayda ve belki de zarûret vardır. Nitekim, geçmişte ciddi şekilde kaleme alınmış sistematik terbiye ve ahlâk kitaplarımızın çoğunda meskenle ilgili bölümlere de rastlamaktayız. Buralarda ittifakla meskenin aslî ihtiyâçlardan biri olduğu belirtilir. Meselâ Kınalızâde, evi: "İnsanların bekâyı nesil için muhtaç oldukları beş esâsı (anne, baba, evlad, hâdim ve gıda) muhâfazaya mahsûs mahal ve me'vâ" olarak târîf ettikten sonra bunun, taştan, yünden, deriden vs. olabileceğini söyler. Ahlâk-ı Hâmide de: "İndelhâce alıp kullanmak üzere havâic-i asliyesini hıfzetmek üzere yerler tedârikini" insanı hayvandan ayıran vasıflardan biri olarak kaydeder. Kârî, mesken inşaatına başlarken "Sıcak ve soğuktan korunmakla birlikte, içerisinde ibâdet yapmaya da (taabbüd) niyet etmeli" der. Bu kitabların bir kısmında bâzan inşaatta kullanılacak malzeme ve tâkip edilecek inşaat usûlüne kadar inen -yapıcı tekniğiyle

ilgili- bâzı teferruâta da rastlandığı hâlde, terbiye için asıl mühim olan plân meselesine, meskenin diğer te'sîslerle olan münâsebetlerine, hıfzu's-sıhha şartlarına vs. aynı ağırlıkta ve yeterince rastlanamaz. Meselâ geniş olması, yüksek olmaması gerektiği söylenir ama tatmîn edici açıklamaya yer verilmez. Halbuki terbiyenin mahalli olarak mesken, bilhassa taşıdığı plân ve beşerî ihtiyâçlara uygunluğu ile büyük ehemmiyet taşır. Hele, meskeni tek başına ele almak son derece noksan bir davranış olur.

Öte yandan Kur'ân ve sünnette meskenin terbiyevî yönüyle alâkalı bir hayli teferruât yer aldığı gibi, diğer te'sislerle olan ilgisine de dikkat çekilmektedir. Bilhassa sünnette meskene geniş yer verildiğini görürüz. Mükerrer rivayetlerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), meskeni, kişinin saâdeti için şart olan üç ana unsurdan biri olarak tavsîf eder: "Kişinin saâdeti üç şeye bağlıdır: "Sâliha kadın, sâlih mesken, iyi binek." Burada teleffuz edilen "sâlih"lik vasfı oldukça mutlak bir ifâdedir. Az sonra belirteceğimiz gibi, bâzı hadislerde "sâlih" olmanın şartları" arasında bilhassa genişlik, komşularının iyiliği, camiye yakınlık vs. bâzı vasıflar daha belirtilmişse de her devrin değişen şart ve gelişen telakkîlerine göre ilâve edilecek başka vasıflara, aranacak başka hususiyetlere açıktır.

Hülâsa, biz burada Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskenle ilgili olarak tebliğ ettiği tâlimâtı inceleyeceğiz. Temâs edilecek meseleler iki ana başlık altında toplanacaktır.

1. Mikro Plânda Mesken: Bu kısımda meskeni tek başına ele alıp sünnette beyân edilen vasıfların ve kısımlarını belirtip, İslâm'ın ideal mesken plânını ana hatlarıyla ortaya koymaya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mesken siyâsetini açıklamaya çalışacağız.

2. Makro Plânda Mesken: Bu kısımda ise meskeni şehir bütününün bir parçası olarak ele alıp, meskenin bir nevi hârice uzantısı olan ve tamamlayıcı durumunda bulunan diğer içtimâî te'sîslerle olan münâsebeti üzerinde duracağız[367] [368].

Mikro Plânda Mesken

Terbiye nokta-i nazarından mesken ele alınınca, birinci plânda karşımıza çıkan, meskenin müstakil bir ünite olarak taşıması gereken vasıflarıdır. Bir başka deyişle bir meskenin sâkinini mes'ûd edebilmesi için hâiz olması gereken vasıflar nelerdir? Genişliği, odalarının sayısı, mefrûşât, dekor vs. nasıl olmalıdır? Bu meselelerde Sünnet'in tavsiye ettiği ölçüler var mıdır, varsa nelerdir? Şu hâlde biz burada, bu husûsları belirtmeye çalışacağız ve önce bunlardan en mühimmi olan genişlikten söz edeceğiz.[369]

a- Genişlik

Sünnetin beyânında meskenin geniş olması kaçınılmaz, vazgeçilmez bir vasıftır. "Sâlih Mesken" in evsâfını belirten çeşitli hadislerde, genişlik her seferinde birinci şart olarak tekrâr edilmiştir. Bundan maksadın (istifâde edilen) odaların (merâfık) sayıca çokluğu olduğu ayrıca tasrih edilmiştir.

Sünnette meskenin genişliği üzerinde ısrarla durulduğunu te'yîd eden rivayetler çoktur. Kurtuluşun nasıl olacağını soran Ukbetu'bnu Âmir'e Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Diline hâkim ol, evini genişlet, hatâlarına da ağla (tevbe et)" cevabını verir. Sevbân'ın rivayetinde bu mânâ: "Lisânına hâkim olan, evini genişleten ve hatasına ağlayana ne mutlu" şeklinde ifâde edilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"Yâ Rabbî! Günâhımı affet, evimi genişlet, rızkımı mubârek kıl"* diye dua ettiği de rivayetler arasındadır.

Bir kısım rivayetlerde evin genişliği, evin uğuru olarak ifâde edildiği gibi, darlığı da uğursuzluğu olarak ifâde edilmiş[370] ve darlık kişiyi şekâvete (bedbahtlık) atan, üç âmilden biri olarak zikredilmiştir:

"Âdemoğlunun şekâveti üç şeydendir: "Kötü hanım, kötü mesken ve kötü binek (...)". Meskenin kötülüğünden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in darlığını kastettiğini Hâkim'in bir tahricinde görmekteyiz:

"(...) Meskenin kötülüğü darlığıdır (yâni, istifade edilen) bölümlerinin azlığı." İbnu Hacer'in Taberânî'ye atfen zikrettiği bir vecihte, bu darlık, "bölümlerinin azlığı" şeklinde değil *"sâhasının darlığı"* şeklinde ifâde edilmiştir.

Bâzı rivayetlerde, Hicreti müteâkip bir kısım muhâcir kadınların, ev darlığından şikâyet etmeleri üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu mesele ile ciddiyetle ilgilendiğini görürüz. Önce, Muhâcirler'i Ensar'ın evlerine yerleştirmiş, (bilâhere de) Medine'de ev inşâ etmeleri için arsa taksîm etmiştir. Kendilerine arsa verilenlerden bir çoğunun ismini zikreden ve arsaların yerleriyle ilgili rivayetleri de zikreden es-Semhûdî, mezkûr arsaların büyük ekseriyetinin Mescid-i Nebevî etrafında yer aldığını ilâve eder.

Kötü meskenin başlıca vasfının darlık olduğu belirtilmiş olmakla berâber, bâzı rivayetlerde "komşusunun kötülüğü", "ezân ve kaamet işitilmeyecek derecede mescide uzaklığı" da zikredilmiştir. Gürânî, bunlara "havasının kötü olmasını" da ilâve eder.

Diğer bâzı rivayetler bize sünnetin oturulan meskenden hoşlanılmasını istediğini, hoşlanılmayan meskenin -hoşlanılacak şekle sokulmasını, mümkün olmuyorsa- terkedilmesini emrettiğini göstermektedir. Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivayet ettiğine göre (yeni yerleştiği evi uğursuz addederek) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip: "Ya Resûlallâh! Biz bir evde idik, orada sayıca kalabalık, malca zengindik, bir başka eve geçtik, bu yeni yerde sayımız da azaldı, malımız da, (ne yapmamızı söylersin?)" diyen bir kimseye -ki, bu Muvattâ'nın rivayetinde kadındır-: "Orayı zemim olarak (kabûl edin ve) terkedin" der. Hattâbî, buraya terk emrini, orada bizâtihi uğursuzluk olduğu için değil, ev ve mesken sebebiyle kendilerine uğursuzluk geldiğine dâir içlerinde doğan vehmi izâle etmek için verdiğini belirtir.

Aynı şekilde ikamet etmekte oldukları yerin, şiddetli vebâ vakalarına sahne olduğundan şikâyet eden bir (Yemenliye) de: "Oraya gitmekten vazgeç, zira hastalığın bulaşması kırıma sebep olur" der. Kezâ evinin darlığından şikâyet eden Hâlid İbnu Velîd'e de: "Binâyı göğe yükselt ve Allah'tan (fiilî olarak) genişlik taleb et" der.

Bu rivayetlerden evin gerek kapladığı mesâha ve gerekse oda sayısı yönünden geniş olması gerektiği anlaşılmakla berâber ne mesâha ne de oda sayısı yönüyle bir rakama rastlanmamaktadır. Bunun sebebini, ailenin sâbit olmayan hacmi ile izâh edebiliriz. Zîra aileler nüfusça kalabalık olabileceği gibi karı-kocadan müteşekkil iki kişi de olabilir.

Binâenaleyh ev için sünnetçe tesbît edilecek kesin bir rakam olamazdı. [371]

b- Plân

Bir meskenin nasıl olması husûsunda bâzı umûmî bilgileri verdikten sonra nassî ifâdelere dayanarak, acaba bu evin bütün kısımlarına şâmil kaba bir plân mümkün mü? diye bir sual akla gelebilir. Esâsen bu husûs bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de işlenmiş olan bir mevzûdur. Orada bir Müslüman ailesinin oturması gereken asgarî ölçüleri havi normal bir evin plânı bize verilmektedir. Kur'ân'daki bu bilgilere sünnetten bâzı detaylar da ilâve edilince İslâm terbiyesine ve İslâm dünya görüşüne uygun ev plânı kolayca çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi meskenin ebâdı herşeyden önce ailenin hacmine bağlıdır. Kur'ân'ın derpîş ettiği aile, günümüz sosyolojisinde nükleer (çekirdek) aile denen, anne-baba, çocuklar (ve hizmetçi)'den müteşekkil sınırları oldukça mahdût bir aile tipidir. Diğer yakın akrabaların herbirinin evleri ayrı, sofraları ayrı olacaktır. Biz bunu şu âyetten anlamaktayız:

"Size göre de (gerek) kendi evlerinizden, gerek babalarınızın evlerinden, gerek annelerinizin evlerinden, gerek bîraderlerinizin evlerinden, gerek kızkardeşlerinizin evlerinden, gerek amcalarınızın evlerinden, gerek halalarınızın evlerinden, gerek dayılarınızın evlerinden, gerek teyzelerinizin evlerinden gerek (başkasına ait olup da) anahtarlarına mâlik (ve hazinedârı) bulunduğunuz (evler)den, yâhut da sâdık dostlar (ın evlerinden) yemenizde de (bir hareç yoktur). Hep bir arada toplu olarak da, dağınık olarak da yemenizde dahi hareç yok (...)" (Nur: 24/61).

Âyetin sonunda berâber olmaya da cevaz vermekle birlikte esas olan ayrılmaktır.

Şu âyetten çocuk veya hizmetçi bulunan bir evde en az iki odanın bulunması gerektiğini, günün (istirâhate tahsîs edilen) belli saatlerinde aynı odada kalmayıp ayrı ayrı odalara geçmek icâbettiğini anlıyoruz:

"Ey iman edenler, sağ elinizin mâlik olduğu (köle ve cariyeler), bir de sizden olup da henüz bülûğ çağına girmemiş (küçük)ler, (şu) üç vakitte, sabah namazından önce, öğle sıcağından elbisenizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesin(ler). Bu üç (vakit) sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebâl yoktur. Allah âyetleri size böyle açıklar (...). Sizden olan (hür) çocuklar büluğ çağına ulaştığı zaman kendilerinden evvelkilerin izin istediği gibi izin istesinler (...)" (Nûr: 24/58-59).

İbnu Abbâs âyetin iniş sebebini beyân zımnında o vakitte evlerde perde olmadığını, erkek hanımı üzerinde iken "hâdim veyâ çocuk veya evde bulunan yetime"nin âniden çıkageldiklerini, bunun üzerine âyetin perdeyi emrettiğini bildirir. İbnu Kesîr, âyetin muhkem ve gayrı mensûh olmasına rağmen insanların bununla amele pek riayet etmedikleri için İbnu Abbâs'ın hayıflandığını kaydeder.

Şu hâlde bir Müslüman'ın evi, birbirine kapı ile geçilen asgarî iki bölme olmalıdır. Bölmeler ahşap kapı veyâ bez perde ile mutlaka ayrılmalıdır.

Diğer taraftan sünnet yedi yaşından itibâren çocukların yataklarının ayrılmasını emretmektedir. Bu ayırma keyfiyeti, hadiste oldukça mübhemdir. Henüz bülûğa ermeyenler için yataklarının aynı oda içerisinde ayrılması anlaşılsa bile bülûğa erdikten sonra odaların da ayrılması, bilhassa erkek ve kız çocuklarının odalarının ayrılması, terbiye için daha muvâfık gözükmektedir. Hadîsten bu mânayı çıkarmaya mâni bir sarâhat de gözükmüyor.

Şu hâlde bu durumda asgarî oda sayısının üç olması gerekmektedir:

1- Ebeveyn odası,

2- Kız çocukları için bir oda,

3- Erkek çocukları için bir oda.

Sünnet açısından bir Müslüman, misâfiri de nazara almak zorundadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Allah'a ve âhiret gününe inanan (...) misâfirine ikrâm etsin." "Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da ziyâfettir",* gibi çeşitli beyânlarıyla evlerde misâfir ağırlamaya, onlara hizmet, yemek v.s. yollarla ikramda bulunmaya teşvîk etmiştir. Hattâ *"Bir gün ve bir gece evde kalması, misâfirin kesinlikle hakkı"*

olarak beyân edildikten başka misâfirliğin üç gün olduğu teyid edilir. Evi planlarken misâfir unsurunun behemahal nazar-ı itibâra alınması gerektiğini te'yîd eden bir diğer hadis de yatak sayısı ile ilgili olarak gelmiştir: *"Bir kimsenin evinde üç yatak bulunmalıdır: Biri erkek için, biri hanım için, biri de misâfir için, dördüncüsü ise şeytana aittir."* Anlaşılacağı üzere buradan asıl maksat evde bulunması gereken yatak sayısını bildirmek değildir. Nitekim çocukların yatağından bahsedilmiyor. Hadîs, karı ile kocanın ayrı ayrı yatağı (ve hattâ odaları) olabilir mi gibi bir tereddüt ve suale "evet" diyor, bir de ihmâli mümkün olan misâfir yatağı (ve konması gereken odayı) hatırlatıyor. "Dördüncüsü şeytana aittir" tâbiri ise, şârihlerin belirttiği gibi, "ihtiyaçtan fazla, gösteriş ve övünmeklik için isrâf olarak alınan ev eşyâsına şâmilir." Nitekim İbnu Zübeyr, zevcesinin yanında üç yatak görünce: "Biri bana, biri de zevceme ait, üçüncüsü ise şeytana aittir, çıkarın onu" der ve misâfir yatağını sözkonusu bile etmez.

Tatbikatta, bir evi plânlarken ilk Müslümanların bu husûsu nazara almış olacağını teyîd eden son bir delîlimiz Şir'atu'l-İslâm'da yer eden şu cümledir: "Binâ ile ilgili sünnetlerden biri de (...) evde ziyâfet için bir odanın (misâfir odası) inşâsıdır; zira hadiste: "Her şey için bir zekât vardır, evin zekâtı da (evde verilcek) ziyâfettir" buyrulmuştur.

Bunlardan başka, Kur'ân-ı Kerîm yaşlanan anne ve babalara da bakılmasını emreder ki, mesken inşâsında nazara alınması gereken bir başka durum olmaktadır.

Şu hâlde asgarî iki oda olması gereken Müslüman evinin âzamî oda sayısı için bir hudûd konmamış, ihtiyâca ve maddî imkâna göre Müslümanların insiyâtifine bırakılmış, ancak daha önce de belirttiğimiz gibi gerek kapladığı sâha ve gerekse oda sayısı itibârıyla geniş olması, yani az sonra belirteceğimiz seyyaliyete imkân tanıması tavsiye edilmiştir.

Burada ev plânına dâhil edilmesi gereken diğer bir unsur evin avlusudur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şahsî evinin plânından bahsederken görüleceği üzere avlu evin ayrılmaz bir parçasıdır. Evin şartlarından bahseden bir çok rivayetlerde avlunun da behemahâl söz konusu edildiğini görürüz. Bu durum Müslümanlar'a: "Finâyı hâne'yi

hânenin müştemilâtından" telâkkî ettirmiş, yakın zamana kadar şehirlerde bile evlerin bahçeli olarak inşâ edilmesini netice vermiştir. Ancak zamanımızın şartları, bilhassa büyük şehirlerde, avlu veya bahçe mefhumunu unutturmak istikâmetinde gelişmektedir.[372]

Hz. Peygamber'in Evinin Plânı

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evi beher kenarı takrîben 100 zira' olan kare bir avlu etrafında sıralanan dokuz adet hücreden müteşekkildi. Bunlardan iki adedi Mescid-i Nebevî'nin inşâsı sırasında yapılmış, diğerleri ihtiyaç hasıl oldukça bilâhare ilâve edilmiştir. Bu, bir avlu etrafında dışarı kapalı, hepsi avluya açılan odalardan müteşekkil ev tipi, "Halen Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan Yarımadası'nın şehirlerinde ikâmetgâh olarak kullanılmakta olan" ev tiplerine benzemektedir. Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinin takrîben 10x10 zira' ebâdında kare şeklinde, duvarlarının da 7 veya 8 zira' boyunda olduğunu haber verir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresi ile ilgili tafsîlâta göre kapısı dikenli ardıç (sâc) veyâ ur'ur (denen, Hindistan'da yetişen, abanoz ve çınara benzetilen bir ağaç)dandır. Tek kanatlıdır ve Şam cihetine bakmaktadır. Bâzı rivayetler bu hücreye ikindi güneşinin vurduğunu da kaydederler.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskeninin plân ve şümûlü husûsunda Kettânî oldukça mübâlağalı bir tasvîr ve tahminde bulunur. Delîle dayanmadığı için burada zikretmeyi uygun bulmadık.

Müteahhir kitaplarda, inşâ edilecek bir binada odanın yüksekliği için verilen: "Sünnette bu, mikdâru'lkifâye (yeterli miktar)dır, bu da altı zirâdır", ölçüsü buradan alınmış olabilir. Odanın genişliği hususundaki "mikdâru'lkifâye" için "içinde oturanların durumuna bağlı olarak değişir" denmektedir.[373]

c- Evin Seyyâliyeti

Anlaşıldığı üzere, evin muhtaç olunan hacmi ve odalarının sayısı, her an değişmesi muhtemel olan ihtiyâca göre farklı olacaktır. Halbuki inşaat bir defa yapılır ve sâbittir. Bu durumda âilenin ilerde muhtemelen alacağı en büyük vüsati nazarı itibâra alarak mı plân yapmalı? Halbuki çocukların büyüdükten sonra evlenip ayrılmaları, âilenin hacmini tekrar düşürecektir. Her hâl u kârda sünnette bu meseleyle de ilgili bâzı rivayetlere rastlamaktayız ve bunlardan evin elastikî bir plâna sahib olması gerektiği sonucunu çıkarmaktayız. Mezkûr rivayetlerden bâzıları Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, evin içerisinde, bir köşede, büluğa ermiş kızların kalması için "hıdr" denen bir çadır kurduğunu haber verir. Hattâ evlendireceği zaman çadırın önüne oturur ve: "Falanca, falancayı (kızın ve erkeğin ismini söyleyerek) istiyor", der eğer içerideki sükût ederse onu isteyenle evlendirirdi, istemediği takdirde vururdu ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de istemediğini anlayarak ona vermezdi, denir.
Diğer bâzı rivayetlerden de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir hasırı olduğunu, gündüzleyin bunu (üzerine oturmak üzere) yaydığını, geceleyin de onunla (evin içerisine kendisi ile başkaları arasında perde olmak üzere) bölme yaptığını öğrenmekteyiz. Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'ten gelen rivayette, hasırla bölme işinin mescidde yapıldığı tasrîh edilir. Ancak bu, evde de yapılmış olduğunu nefyetmez. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den Müsned'de tahrîc edilen rivayette aynen şöyle denir: "Bizim bir hasırımız vardı. Onu gündüzleri yayar, geceleri de (onunla) hücre yapardık (...)."
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde çadır kurup, bölme yaptığına delâlet eden daha sarîh başka rivayetler de mevcuttur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in âzadlı cariyelerden Ruzeyne (radıyallahu anhâ)'nin rivayetine göre, "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresinde (ihtiyaç halinde) içerisine girilerek saklanılan, hurma dallarından (sa'af) örülmüş bir çadır vardı." İçerisine toz, toprak ve örümcek ağının bulunduğuna dâir gelen sarahat nazarı itibâra alınacak olursa bunun pek sık kullanılmadığı anlaşılmaktadır.
Hülâsa, muhtelif rivayetler nazara alınınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde, mahremiyyet v.s. maksadlarla perde germek,

küçük çapta çadır kurmak gibi çeşitli tedbirlere tevessül ederek evi genişletme imkânları aradığı ve evin de bu çeşit teşebbüslere imkân verecek durumda olduğu anlaşılmaktadır.
Burada son olarak şu noktayı da belirtelim ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evi zevcelerinden her birine birer oda isâbet edecek şekilde idi. Üstelik, daha önce başka vesîlelerle de belirttiğimiz üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocukları yanında kalmıyorlardı. Zâten Medîne'de iken, sâdece Mısırlı câriyesi, Mâriye (radıyallahu anhâ)'den çocukları olmuştu. O da diğer zevceleri gibi mescidin yanındaki hücrelerden birinde değil, ayrı bir yerde kalıyordu. Nitekim daha önceki bahislerimizde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in süt annesi (radıyallahu anhâ)'nde olan çocuğu için sık sık ziyârete gittiğini de zikretmiştik.[374]

d- Sâbit Unsurlar

Evin mutfak, helâ, gusülhâne.. gibi sâbit unsurlarına gelince, bunlardan bir kısmının eskiden beri bütün evlerde mevcut olmasına rağmen bir kısmının İslâmî kültür ve terbiyenin bir icâbı olarak sonradan ilâve edildiği anlaşılmaktadır ki bu durum, mesken sosyolojisine "meskeni kültürün arz üzerine vurulmuş bir damgası kabûl edip, evdeki her bir inşâî unsurun, içerisinde yaşayanların kültüründe mevcut zevk, inanç ve alışkanlıklarına tekâbül ettiği" fikrini savunanları te'yîd etmektedir. Komşularından biriyle müşterek olan fırın, bâzı kereler -maddî darlık sebebiyle- iki ay boyunca ateş yakılmadığı bildirilen mutfak, umûmiyetle evlerin üst kısmında yer alıp, merdivenle çıkıldığı anlaşılan ve müstakil bir odadan müteşekkil meşrübe, içerisine eşyâ koymak için evin dâhilinde inşâ edilen ve kapısına perde çekilerek örtülen -ki sofa, raf, duvarda eşyâ koymaya mahsus oyuk, ışık ve hava için açılan delik (kevve), evin bir kenarında altına eşyâ koymak için inşâ edilen üzeri örtülü târiflere nazaran bugünkü dîvânı andıran sâbit hücre-, vs. mânâlarına da gelen sehve, büyük odaların içerisinde inşâ edilen, küçük çaptaki dar mahdâ, câhiliye devrinde kocası ölen kadınların mâtem alâmeti olarak bir yıl boyu girdikleri tavanı son derece basık, dar, âdi hıfş

gibi câhiliye evlerinde de bulunan unsurlar istisnâ edilirse, helâ, gusûlhane, misâfir odası, namazgâh gibi bâzı kısımlar İslâmî kültürün bir icâbı olarak Müslüman evlerin plânında hemen hemen umûmî bir şekilde yer almıştır. Ahlâk kitaplarında "binâ husûsundaki sünnetler" meyânında: "Büyük ve küçük, abdest bozmaya mahsûs bir yer (helâ), abdest ve gusül için bir yer (gusülhâne), ziyâfet için bir yer (misâfir odası -ki ziyâfet odası demek daha doğrudur-) zira hadiste vârid oldu ki: *"Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da ziyâfettir (...)"* ifadesine hemen hemen aynı lâfızlarla yer verilmesi, bu plânın umûmîliğini ifâdeye kâfidir.

İslâmî inancın getirdiği mühim unsurları görelim:[375]

Helâ:

Buhârî, Müslim ve diğer sünnet kitaplarında gelen rivayetlerden, İslâm'dan önceki Arap cemiyetinde, evlerde helâ bulunmadığını anlıyoruz, tıpkı yakın zamana kadar Avrupa evlerinde ve hattâ saraylarda bulunmadığı gibi. İhtiyâcı gelenler kazây-ı hâcet için şehir dışına çıkmaktadır. Bidâyette Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve zevceleri de aynı geleneğe uymuşlardır. Ancak kadınların gece karanlığından bilistifâde akşamdan akşama Medîne'nin dışında Menâsı' denen "husûsî yerler"e kazâ'yı hâcet yaptıkları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de bu maksatla şehir dışına çıkarak "kimsenin göremiyeceği kadar uzaklaştığı" ve hattâ Muğammis denen ve Mekke'ye üçte iki fersâh mesâfede, (Tâif yolu üzerine bulunan) bir yere kadar gittiği rivayetlerde tasrîh edilir. Bu hal, tesettür âyetinin gelişine kadar devâm etmiş, ancak ondan sonradır ki evlerde helâlar inşâ edilmiştir. Semhûdî'nin kaydettiği bir rivayetten Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresi ile kızı Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın hücresi arasındaki boşlukta yer aldığını anlamaktayız.

Dinin bir vecibesi, evlerde hela ilavesiyle inşaat planlarını değiştirmekle kalmamış, helanın yönüne de te'sir etmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den *"Kazâyı hâcet ve bevl sırasında ön ve arkanızı kıbleye çevirmeyin (...)"* meâlindeki hadisler Müslüman evlerde helaların istikametine de yön vermiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu kararı verdiği zaman kararını Mekke ahâlisine de

duyurmak için Sehl İbnu Hanif'i husûsi elçi olarak yollamıştır. Rivayetler, Mısır'a ve Şam'a gelen Müslümanlar'ın orada yönü kıbleye müteveccih olarak eskiden inşa edilmiş olan helalarda bile imkân nisbetinde bu emre riayet ettiklerini gösteriyor. Alimler bu yasağın kır gibi etrafı açık yerler için varid olduğu, kapalı yerler için olmadığı arka tarafın çevrilebileceği, ön tarafın çevrilemeyeceği, yasağın Kudüs cihetine de (yâni her iki kıbleye de) râci olduğu hususlarında sünnette gelmiş olan muhtelif rivayetlere dayanarak münakaşa etmişlerdir. Bundan başka helâlarda su bulundurmak, suya imkân verecek şekilde inşa etmek gibi hususiyetler, sünnetteki ilgili emirlerden menşelerini almışlardır.[376]

Banyo:

Helâdan sonra mühim bir unsur banyodur. Az önce söylediğimiz gibi İslâm'dan önce de varlığı düşünülebilse de İslâmiyet'ten sonra evlerin vazgeçilmez bir unsuru olmalıdır. Hem abdest almak, hem de gusletmek için ihtiyaç vardır. Hastalığı sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in leğen içerisinde yıkandığına dâir rivayet olmakla berâber Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte guslettiğine ve kendisine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in guslünden soran kardeşine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın az su ile guslettiğini göstermek niyetiyle, perde gerisinde, bir sa' su ile yıkandığına dair rivayetler Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresinde gusle mahsus hususi bir mahallin varlığını ifade eder. Nitekim az ilerde, tasvirle ilgili olarak Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'dan rivayet edilen: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönmüştü. (O'nun) yokluğu esnâsında üzerinde (kanatlı at) timsâller(i) bulunan bir durnûku eve (sehve üzerine) asmıştım. Bana onu indirmemi emretti. İndirdim. Ben ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir tek kaptan su alarak yıkanıyorduk" hadisinde Hz. Aişe'nin perdeden söz ederken hiçbir sebep yokken gusle geçip, ondan söz etmeye başlamasını, Kirmanî rivayette üzerinde perde çekilen mezkûr sehve'nin gusülhâne (muğtesel) olabileceği ihtimâli üzerinde durmaktadır. Sehve hakkında

ilerde kaydedeceğimiz tasvirler de bu ihtimâli kuvvetlendirmektedir. Bu durumda Hz. Aişe'nin hücresinde gusülhane olduğu hükmüne varılabilir. Bunu takviye eden diğer bir husus az önce temas ettiğimiz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hasta iken içerisinde yıkandığı leğenle ilgili: Rivâyette bunun Hz. Hafsa'ya ait olduğu tasrih edilmektedir. Hz. Aişe'nin odasında bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hasta olması sebebiyle gusülhânede yıkanmıyor, daha kullanışlı olduğu için Hz. Hafsa'nın leğeninde yıkanıyor.[377]

e- Dar Ev Ve Çocuk

Hadiste dünyevi hayatın şekâvet ve huzursuzluklarının baş âmillerinden biri olarak gösterilen fenâ mesken, içerisinde yaşayan her yaştaki sâkinine zararlı olmakla berâber en büyük zararı çocuklara yapmaktadır. Meskenin çocuğun terbiye ve sıhhatli bir gelişme göstermesindeki ehemmiyetini ibrâz sadedinde: "Lojmanda baş yeri çocuk almalıdır. Lojman çocuğun ihtiyaçları nazara alınarak plânlanıp inşâ edilmelidir" denilmektedir. Günümüz araştırıcıları çocuk ölüm nisbetinin nâmüsâit evlerde müsâit evlere nazaran daha önde olduğunu tesbit etmiştir. Sağ kalanlar içerisinde de çocuk suçları işleyerek mahkemelere, çeşitli ruhî ve bedenî marazlarla hastanelere düşenlerin nisbeti yüksektir.

Bunlardan başka çocuk şahsiyetinin gelişmesinde de bu dar evlerin menfi rolü büyüktür. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocuklarla münâsebetini incelerken çocuğa tam bir hürriyet tanımanın esâs olduğunu görmüş, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocuklara aşırı sevgi göstermekten başka müdâhaleden de kaçındığını belirtmiş, hele dayağa hiç yer vermediğini misâllerle beyân etmiştik. Halbuki dar meskende, her elinin ulaştığını tedkîk edip karıştırarak merâkını tatmin etme, her an hoplayıp zıplayarak eğlenme, gürültü yapma fıtratında olan çocukların mütemâdî müdâhale, azar, tekdir, te'dip ve dayağa mâruz kalmaları için en iyi ortam hazırlanmış oluyor. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinin sâdeliği, Müslümanlar'a sâdeliği tavsiye edip dikkat çekişi, "dünyâya çekici" tezyinâtı istihkâr edişi de çocuk terbiyesi noktasından değerlendirilebilir. Zira, günümüzde

olduğu gibi, bu çeşit câzib biblolar, tablolar, rengârenk ve parlak masa ve sehpa örtüleri gibi hep çocukları kendine dâvet eden çeşitli süsleme unsurları çocuklara müdâhale imkânlarını sayıları nisbetinde artırmaktadır. Hele bunlar ellerinin ulaşacağı seviyede, -darlık veya odaların düşüncesizce plânlanmaları sebebiyle de- günlük cevelân sâhasının içerisinde yer alıyorlarsa böyle bir ev, çocuklu bir âile için büyük küçük herkese, gerçekten büyük bir huzursuzluk kaynağı olacaktır. Bu açıdan eski evlerimizi takdir etmemek elden gelmiyor. Bugünkü, üzerlerindeki tezyin unsurlarıyla çocukları kendine çeken, her an kırılıp dökülmeye hazır koltuk ve sehpâlara bedel, her bakımdan emniyetli, çocuk ölçüleriyle de mütenâsib kanapeler minderler, çocukların ulaşamayaağı seviyede (raflarda duvarlarda) yer alan tezyin unsurları, onların terbiyesinde, anne-babaya âdetâ yardımcı durumundadırlar. Geniş ve iyi plânlanmış meskenler, bu yeni şartların zararlarını asgarî bir nisbete indirebilirse de dar evlerde -ki günümüzde iktisâdî ve içtimâî sebeplerle çoğunluğu teşkil etmektedirler- mümkün değilir.
Darlığın çocuğun ruhî inkişâf ve terbiyesiyle olan menfi ilgisini araştırıcılardan dinleyelim: "Bir evde oda başına düşen ferd sayısı 2'den 2,5'a yükselirse[378] çocuk çabuk sinirlenen, kırıp dökmeyi huy edinen bir tip olur." Bu ifâde bir başka ekibin: "Evin genişliği, adam başına ortalama sekiz-on metrekareden daha az bir yer isâbet edecek şekilde dar olursa ebeveynle çocuklar arasındaki münâsebetler son derece gergin olur, ebeveyn çocuklara bağırıp çağırmaktan kendilerini alamazlar" hükmüne tevafuk etmektedir. Bu araştırmalardan bahsederken şunu belirtmek gerekir ki kalabalık ve dar meskenlerde çocuk, davranış bozuklukları göstermek tehlikesiyle başbaşadır. Sonunda genç çocuğun rûhî gelişmesi önlenmiş olur ve böylece ortaya çıkan gecikme, şartlar değişmedikçe bir daha telâfi de edilemez. Çocukta meydana gelen "bir kısım ruhî bozuklukların, çocuğun anne baba ile aynı odada yatıp kalkmasından" ileri geldiği artık bilinen bir husustur.
Fenâ meskenlerin hâsıl ettiği problemler, şüphesiz sadece içinde oturanlara münhasır kalmamakta, cemiyete de sirâyet ederek çok yönlü

menfi neticeler, içtimâî huzursuzluklar doğurmaktadır. Bu hususta da şu pasajı gözden geçirelim: [379]

Fenâ Meskenlerin İçtimâî ve İktisâdî Neticeleri ve Bunları Telâfî Etmek İçin Gösterilen Gayretler:

"Bu seriye giren hadiseler, beşerî ve ahlâkî planda tecâhülü imkânsız, insanı isyâna sevkeden vahim bir durumu gözler önüne sermektedir. Fenâ mesken, bir yandan esas sebebini teşkil eden içtimâî eşitsizlikleri takviye edip artırırken diğer yandan da ferd ve âilelerin bozulmalarının yegâne sebebi olmaktadır.(...)"
"Fena meskenler, gruplar teşkil edecek şekilde bir arada bulundukları zaman, cemiyetin dışında kalan fertlerin bir araya gelmesine imkân hazırlayan yuvalar ortaya çıkmış olur. Böylece fertlerin tekrâr düzeltilmeleri iyice zorlaşır. Diğer taraftan, iktisâdî imkânsızlıklar sebebiyle başka yerde yerleşmeyecek olan âileler de bozulmaya yüz tutacaklar. Bu durum, sâdece vahim ruhî netcelere müncer olmakla kalmıyor, aynı zamanda devlet için de çok pahalıya mal oluyor. Hattâ gecekondunun bir "lüks maddesi" olduğu söylenmiştir. İçtimâî Muâvenet Dâiresi gecekondularda oturan muhtelif âilelere hastalık ve hastaneye kaldırılmaları için yapılan masrafları rakamlara vurmayı denedi. Devletin karşıladığı yük, gerçekten ağır (...) Bâzan o kadar ağır ki, âile için mükemmel dayalı döşeli bir mesken inşâsı daha ucuza çıkıyor. Bu değerlendirmede ne komşulara da bulaştırma tehlikesi, ne hastalık sebebiyle kişinin kaybedeceği iş verimi, ne de âilenin çekeceği ızdırâb ve bozulmalar hesâba katılmamıştır. Meselâ ABD'de Cleveland şehrinin gecekondu mahalleri ağır bir yüktür. Orada şehir halkının sâdece onda biri oturduğu hâlde, şehirdeki mevcut polis, itfâiye ve içtimâî muâvenet hizmetlerinin % 26'sı, bütün şehir sâkinleri için yapılan masrafların da % 36'sı onlara gitmektedir. Bu nisbet bir çok Amerikan şehirlerinde mevcuttur."
Son araştırmalarla, mesken darlığının bilhassa çocuk için bir yıkım olduğunu anlayan batılılar, iktisâdî imkânlarına paralel olarak, mesken telakkilerini değiştirerek ferd başına bir odayı esâs alma görüşüne

ulaşmışlardır. Le Monde Gazetesi'nin bir haberinden Fransa'da 1976 yılı içerisinde, sırf günlük vaktinin mühim bir kısmı mutfakta geçen anneyle bu esnâda, çocukların münâsebetlerini en iyi bir tarzda tanzim etmek gâyesiyle, bundan böyle inşâ edilecek meskenlerde mutfakların en az 12 m2 olması için kanûnî mecburiyet koyma cihetinde prensip kararına varıldığını öğreniyoruz.

Çocukların ihtiyacı nazar-ı itibâra alınarak kanunlaştırılan diğer bir husus, lojman dışı genişlikle ilgili. İslâmî meskenin plânını incelerken "hanenin müştemilâtından" olarak telakki edildiğini belirttiğimiz avlu unsurunun, modern "blok inşaatları" dediğimiz toplu meskenlerde ortadan kalkmasının husûle getirdiği boşluk ve ızdırapları telâfi etmeyi, -hiç olmazsa azaltmayı-, hedef edinen bu tedbire göre Fransa'da -şimdilik resmî- blok inşaatlarında lojman başına asgarî 0, 75-1,000 m2'lik bir boş sâha bırakılacaktır.

Bu tedbirlere ehemmiyet veren Fransa'da doğum nisbetinin düşüklüğü sebebiyle çocuk sayısının son derece az olması bir yana, kış mevsiminin oldukça mûtedil ve nisbeten kısa geçtiğini, her şehirde mahalle aralarında sık sık irili ufaklı parklar, çocuk bahçeleri vs. olduğunu, çocuklar için ayrıca ana okulları, kreşler bulunduğunu, kaldırımların oldukça geniş olduğunu vs. nazara alırsak, yurdumuzda bu tedbirleri daha da çoğaltmaya, çocuk sayısı, kış süresi ve diğer bir kısım imkânsızlıklara muvâzî olarak değişik rakamlara yer vermeye mecbur olduğumuzu anlarız. İstanbul'un bahçelerden mahrûm edilmiş, parlaklardan yoksun, kaldırımları -bazân hiç yok denecek kadar- dar, nüfusça kalabalık yerlerinde çocuklar ömürlerinin baharını yaşamaktan çok uzaktalar. Bu tâlihsizlerin sağlıklı bir gelişim göstermeleri, tesâdüfe kalmış gibidir.

Bu fecî durumu bütün büyük şehirlere teşmîl etmek gerekir. Hele Erzurum gibi, iklim icâbı sekiz ay içeride kalmak zorunda olan çocukların durumu yeni inşaatlarda behemahal nazara alınmalıdır.[380]

f- Mefruşat

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinde yer alan malzeme ile de ilgili bâzı rivayetler mevcuttur. Bunlar tezyin işinde olduğu gibi tefriş işinde de sâdeliğin esas olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer ilâ hâdisesiyle ilgili ziyâretinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evini gözleriyle tetkik ettiğini belirttikten sonra bize çok kıymetli bir tasvir sunar. Anlattıklarına göre bu ziyârette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in başını dayadığı, içerisi lifle doldurulmuş bir yastık, vücudunun ancak bir kısmına kifâyet eden hurma yaprağından örülmüş bir hasır (hasefe), tepesinin üzerinde asılı duran işlenmemiş bir kaç (üç adet) deri ve bir miktar da, deri işlemede kullanılan ağaç yaprağından görür. Hasırın örgülerinin, Hz. Peygamber'in vücûdunun açık yerlerinde izler yapmış olduğunu gören Hz. Ömer (radıyallahu anh) manzaradan müteessir olarak ağlamaya başlar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) niçin ağladığını sorunca:

"Nasıl ağlamayayım, şu hasır vücudunda izler bırakmış, odada ise görülenlerden başka bir şey yok. Şu Kisrâ ve Kayser nehirler, meyveler içerisinde (altın tahtlar, ipek ve atlas yataklar üzerinde) olsunlar, sen ise Allah'ın Resûlü (ol da böyle yokluk çek) sana da yatak yapsak olmaz mı?" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in (bir rivayetteki) cevâbı aynen şöyle:

"Benim dünyâ ile ne alâkam var, ben dünyâda kendimi bir ağacın altında gölgelenip, sonra bırakıp giden yolcu gibi görüyorum."

Böylece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde sâdeliğin bir esâs olduğunu belirttikten sona bazı ana malzemeden bahsedebiliriz. [381]

Sergi:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinde sergi olarak umumiyetle, yukarıda da sözü geçtiği gibi, hurma yaprağından örülmüş hasır zikredilir. Daha önce de temâs edildiği üzere gündüzleri alta yayılan bu hasır, geceleri de evi bölmek için perde olarak kullanılmaktadır.

Halı Araplarca bilinmekle berâber Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ve umumiyetle Müslümanların kullanmadığı anlaşılıyor. Hattâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kullanmadığı için Ashâb'dan bunun kerâhetine zâhip olanlar da çıkmıştır. Ancak şu rivayet bunun kullanılmayışının maddî darlık sebebiyle olduğunu ve hattâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in halıya cevâz da verdiğini göstermektedir: Hz. Câbir anlatıyor: "Evlendiğim zaman Hz. Peygamber bana:

"Halılar da te'mîn ettin mi?" dedi. Ben de:

"Halıyla da ne alâkamız var?" dedim. Bunun üzerine:

"Fakat bil ki yakın bir gelecekte halılar da olacak" buyurdu.

Buradaki cevâzın daha ziyâde yere serilen halılara olduğu, sırf tezyin kasdıyla duvara halı vs. asmanın hoş karşılanmadığı belirtilmektedir. Müslim'in tahricinde, kapının üzerine halı asan Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Allah taş ve toprağa elbise giymeyi emretmemiştir"* diyerek indirttiğini görmekteyiz. Buhârî'nin bir tahricinde, İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) tarafından dâvet edilen Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) da duvarın bir örtü ile kaplanmış olduğunu görünce (duraklar). İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) "Bu meselede kadınlar bize galebe çaldı (söz dinletemedik)" der. Ebû Eyyûb (radıyallahu anh): "Başkasın(ın evde böyle bir münkere yer vereceğin)den korksam da senden korkmazdım" der ve geri döner. İbnu Hacer, başka rivayetlere dayanarak, bu dâvetin İbnu Ömer'in oğlu Sâlim'in düğünü vesilesiyle yapıldığını belirtir. Abdullah İbnu Yezîd de dâvet edildiği yerde tezyin için duvara örtü çekildiğini görünce girmez, oturup ağlar. Sebebi sorulunca: "Nasıl ağlamıyayım" der ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *"(...) Dünya size galebe çalacak (...) siz bir elbiseyle evden çıkıp, bir başka elbiseyle geri döneceksiniz, evlerinizi de Kâbe'yi örter gibi örteceksiniz."* (...) dediğini duymuştum" der.

Hülâsa bu konuda muhtelif rivayetleri veren İbnu Hacer duvara halı vs. çekmenin hükmü hususunda "İhtilâf-ı kadim" var dedikten sonra cumhur-u Şâfiiyyenin, kerâhetine hükmettiğini belirtir. Hanefiler de bu çeşit tezyinâtta mübâlağayı tavsiye etmezler.[382]

Karyola:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ev malzemelerinden biri de bir karyoladır (serîr). Rivâyetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in torunu Hasan'ın oynamakta olduğu bir köpek yavrusunun zaman zaman bunun altına girdiğini ve hatta orada öldüğünü belirtirler. Yerine göre leğen, evrak gibi bâzı eşyaların konduğu, küçük hayvanların girebildiği bu karyolanın altı boştur.
Süheylî bu karyola hakkında şu bilgiyi verir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın karyolası lifle çatılmış tahtalardan (mâmûl) dü. Benû Ümeyye zamanında satıldı. Bir adam bunu 4.000 dirheme satın aldı.
Ebû Rifâ'a' (radıyallahu anh)'nın rivayetinden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ayakları demirden olan bir sandalyesi olduğunu, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kızı Fâtıma'nın el değirmeni kullanmaktan ellerinin yara ve nasır bağladığını öğreniyoruz.[383]

Yatak:

Evde zarûri olandan fazla yatak bulundurmayı yasaklamış bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisinin tek yatağı olduğu, bunun da kılıfının deri, içerisinin ise hurma lifleriyle doldurulmuş bulunduğu belirtilir. Yastığı için de aynı tavsifde bulunulmuştur. Bu hâliyle bir hayli sert olduğu söylenebilen bu yatak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayat karşısındaki sâdelik ve zühdünü ifâde etmektedir. Çocukların yatağı hususunda terbiye kitaplarında "sert olması" için yapılan tavsiyeler bu tavsiflerden alınmadı ise hükemâ ve etibbânın sözlerinden alınmış olabilir. Zira bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nisbet edilen herhangi bir rivayete rastlamadık.[384]

Perde:

Bilhassa tesettür vâsıtası olması hasebiyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde yaygın bir şekilde perde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buhârî'de geçen "odasının perdesini açtı" cümlesinde kullanılan "es-Sicfu" isminin boydan boya ortadan bölünmüş perdeye ıtlak edildiğine bakılırsa Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in penceresinde (daha kullanışlı olan) iki kanatlı perde kullanmış olabileceğine hükmedilebilir.[385]

Leğen:

Bâzı rivayetler, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, evde hurma kütüğünden bir leğen bulundurduğunu, geceleyin bunu kullanıp karyolasının altına koyduğunu" haber verir. Bâzı âlimler *"Evde bevli bekletmeyin, zira melâike, bekletilmiş bevl olan eve girmez", "Evde leğen içerisinde bevl bekletilmesin (...)"* gibi hadislere dayanarak bu iki hadisin teâruzundan bahsetmişse de Suyutî'nin belirttiği üzere yasaktan maksad uzun süre bekletme olabilir. Kaldı ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hastalığı sırasında (küçük abdest bozmak için) leğen istediğine ve yine hasta iken leğen içerisinde guslettiğine dâir rivayetler gelmiştir. Şu hâlde eve seyyâliyet kazandıran bir unsur olarak leğen, diğer ev eşyâları arasında mühim bir yer işgal etmiş olmalıdır. [386]

Kandil:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den gelen, gece namazıyla ilgili bir rivayette geçen: "O sırada evlerde lâmba (mesabih) yoktu" cümlesinden anlaşıldığına göre bidâyette lamba Medine'de kullanılmamaktadır. Zâten diğer bâzı rivayetler, bunun ilk defâ Hıristiyânlıktan mühtedî Temîmu'd-Dârî tarafından getirildiğini bildirmektedir. Her hâl u kârda kandil Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında evlere girmiş olmalıdır. Zîra Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'de yaptığı bir tahricten anlıyoruz ki

yanık bırakılan kandilin fitilini bir fâre alıp tavana götürdüğünü, geceleyin uyanmış olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) görür ve muhtemel bir yangının önüne geçer. Hâkim'in tahricinde, bu fitilin fâre tarafından geri getirilip, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına bırakıldığı, dirhem büyüklüğünde bir yerin yanmasına sebep olduğu sarâhatına rastlarız. Muhtemelen bu hadiseden sonra olacak ki yatarken kandillerin söndürülmesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sıkı sıkıya tavsiye etmiştir.[387]

g- Mahremiyet

Evde aranan diğer bir fonksiyon, içinde yaşayanlara mahremiyet imkânlarını sağlamasıdır. Sünnet bu husûsa da ehemmiyet vermiştir. Sünnet açısından ev, sâdece soğuğa sıcağa karşı bir ilticâ yeri değil, aynı zamanda insanda fitrî olan mahremiyeti sağlama yeridir. Bu sebeple eve "haram" denmiş ve buraya sâhibinin izni olmadan girilmesi yasaklanmıştır.

Sünnetin beyânlarına göre mahremiyeti ihlâl sâdece "girmek" fiiliyle tahakkuk etmez, "bakmak"la da vukûa gelir. Bu sebeple, "Hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakmasın, kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir" denir ve bu fiil, "helâl olmayan fiiller" meyânında zikredilir.

"İzin istemek" (isti'zân) göz sebebiyle vaz edilmiş olduğu gibi izin henüz tahakkuk etmeden gözün içeriye kaymamasına dikkat etmek gerekecektir. Bu sebeple kapıyı çalarken, kapıya yüzünü dönerek değil, yan dönerek durmak emredilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de böyle hareket ettiği belirtilir. *"Kim, bir başkasının evine ıttılâ peydâ ederken gözü çıkarılır da diyet için mürâcaat etmeye kalkarsa bilsin ki hiçbir hak talep etmeye hakkı yoktur"* hükmü bu meselenin ciddiyet ve ehemmiyetini teyid eder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elinde tarağı göstererek: *"Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım"* der. İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın bildirdiğine göre Hakem İbnu Ebî'l-Âsî (radıyallahu anh)'yi içeriye bakarken tesbit eden

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Ben sağ olduğum müddetçe Medine'de oturmayacaksın" diyerek Tâif'e sürer.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"Bir kimse kapısı açık bırakılmış (veya giriş kısmında perde olmayan) bir eve uğrar da (içeriye bakarsa kabahat onda değil, ev sâhibindedir"* sözü, mahremiyeti bozmama husûsunda sâdece yoldan geçenin veya eve uğrayan ziyâretçinin değil herkesin, bütün ev sâhiplerinin dikkat etmesi gerektiğini ifâde etmektedir. Her âile dışarıya karşı mahremiyetin te'mini için gerekli tedbiri almalı, bunu te'min vasıtası olan perde, kapı vs.ye dikkat etmelidir. Aksi takdirde mahremiyetin ihlâli vak'asından "ev sâhibi kabahatlidir."
Bu hadis Müslümanlar'ı, evlerin plânlanmasında mahremiyyet unsurlarının yerleştirilmesine itinâya dâvet etmektedir. Kapılar ve pencereler bu maksada en uygun şekilde yerleştirilmelidir. Umûmiyetle giriş kapılarının arkasında yer alan aralık (antre) kısmı bu maksatla ihdâs edilmiş olabilir. Şu hâlde bâzı yeni plânlamalarda bunun ihmâli, bir eksiklik olarak değerlenirilmelidir.[388]

Dâhilî Mahremiyet

Meskenin şâmil olması gereken muhtemel plânını incelerken de belirttiğimiz üzere, plâna, sâdece âile dışındakilere karşı duyulan mahremiyet değil, "zevce ve sağ elin sâhip olduğu (yâni cariye) dışında kalan" bütün âile efradına karşı korunması emredilen mahremiyyet de te'sîr etmektedir. Hz. Câbir'den: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *"Kişi çocuğundan -ne kadar yaşlı da olsa- annesinden, erkek kardeşlerinden, kız kardeşlerinden ve babasından izin almalıdır"* dediği rivayet edildiğine göre, bunlarla berâber yaşandığı takdirde, bu ferdlerden her birinin birbirlerine -en az Kur'ân'ın belirttiği üç vakitte- isti'zânla gidip gelecekleri şekilde yerleştirilmeleri gerekecektir. Yukarıdaki hadisi "Burada zikredilen fertlerin ayrı ayrı evlerde yaşamaları hâline râcidir" diye yapılabilecek muhtemel bir itirazı şu hadisle cevaplandırabiliriz: "Atâ' İbnu Yesâr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bir adam gelerek sordu:

"Yâ Resûlallah annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?"
"Evet" cevâbını verince adam tekrâr:
"Eğer ben evde onunla berabersem?" Hz. Peygamber:
"İzin iste" dedi. Adam itirazla:
"Ben ona hizmet etmekteyim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah:
"(Öfkeyle): "Annenden izin iste, onu üryân olarak görmekten hoşlanır mısın?" dedi. Adam:
"Hayır" deyince:
"Öyle ise (her seferinde yanına girerken) annenden izin iste" buyurdu."
Bilhassa bu son rivayette, hayâtının büyük bir kısmını geçirdiği evinde fertlerin, gönlünce ve kılık kıyâfet bakımından da oldukça serbest olabilmesi için behemahal müsâit, müstakil bir odaya muhtâç olduğu ifâde edilmektedir. Müslüman âile geçici darlıklar müstesnâ, devâmlı dar yerlerde kalmamalıdır. Büluğ sahasını aşan -ve hattâ bülûğa yaklaşan- âile ferdleri, anne baba dâhil, müstakil birer odaya sâhip olmalıdır, sünnetin ulaşılmasını istediği ideal mesken tipi budur.
Burada bir kere daha tekrâr edelim ki günümüz sosyologları dar meskenin zararları üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Bunlar çok yönlü olarak mahzurludurlar. Ezcümle, dar meskenlerde ve bunların bir araya gelmesiyle teşkil edilen muhitlerde, zamanla, cemiyette hâkim bir kısım değer öçlülerinin kaybolduğu, bunların yerine, cemiyete ters düşen yeni değerlerin çıktığı, binnetice telâkki ve davranışların da değişerek, yeni davranışların ortaya çıktığı tesbit edilmiştir. Bu sebeple gecekondu diye ifâde edilen dar ve nâmusâid yerlerde kalanlar sosyal yönden "anormaller" olarak kabûl edilmekte ve "cemiyetin kayıpları" nazarıyla bakılmaktadır. Araştırmalar, uzun müddet böyle dar yerlerde kalanların, müsâid meskenlere geçtikleri zaman, buralara intibâk edemedikleri, yeni ve normal hayat şartlarına intibâk edebilmeleri için "bunların, her seferinde, tâkip edilmeleri" ve "yeniden terbiyeden geçirilmeleri" gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu meseleye ciddiyetle eğilen Hollanda, Belçika, İngiltere, ABD, Fransa gibi ileri memleketlerde "bu, sosyal yönden bozulmuşlar"a normal ev verilmezden önce, "yeniden terbiye edilerek" cemiyete kazandırılmak düşüncesiyle, husûsi sûrette inşâ

edilmiş mutavassıt lojmanlarda belli bir müddet (10-12 ay civârında) oturmaya icbâr edilmişlerdir.

Batı Medeniyeti'nin Zevâli (Le Declin de l'Occident) adlı eseriyle ün yapan Spengler'in ifâdesinde, medeniyetlerin çöküş sebebi olarak gösterilen "Medenînin kısırlığı (la stérilité du civilisé)" bir başka deyişle doğum azalması, sosyologlarca geniş ölçüde mesken şartlarına bağlanmış olması da bize enterasan gelmektedir. Muhtelif araştırmalardan: "Çok dar ve gayr-i müsâid meskenlerde, davranışlarda her çeşit kontrolun kaybolmaya yüz tutması sonucu doğumun, fizyolojik bir hâl alarak arttığı, müsâid meskenlerde oturan âilelerde tabiî bir şekilde arttığı, bu ikisi arasında kalan nâmüsâid evlerde ise azalmaya yüz tuttuğu" sonucunun çıkarıldığı belirtilmiştir.[389]

h- Tezyin (Dekor)

Sünnette üzerinde titizlikle durulmuş olan diğer bir husus, içerisinde ikamet edilen meskenin dekorudur. Ev içerisinde yer alan her bir eşya ve eşyada tezâhür eden telkin unsurları üzerinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hassâsiyet göstermiştir. Gerek kendi evinde gerekse Ashâb'ın evlerinde İslâm kültürüne muhalif düşen ve başka kültürleri temsil eden unsurların ve şekillerin varlığına muttali olunca ya sözle, ya fiille, yâhut da ahvâliyle istikrâhını bildirerek müdâhale etmiştir.

Buhârî'nin Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den yaptığı bir tahricte, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evde, üzerinde haç bulunan her eşyanın haçını mutlaka bozduğu bildirilmektedir.

Yasak sâdece haç şekillerini ihtivâ eden eşyâlara münhasır kalmayıp Allah'ı, yaratma fiilinde taklid manası taşıyan tasvirlere de şamil kılınmıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu mânâyı taşıyan tasvirlerin evde bulunma yasağını: *"Tasvirin olduğu yere melek girmez", "En büyük azâba maruz kalacak kimseler musavvirlerdir", "Dünyada suret yapana kıyamet günü "haydi, yaptığına ruh üfle" denecek ve üfleyemeyecek"* gibi şiddet ifade eden çeşitli tâbirlerle dile getirmiştir.

[390] Bu husûsla ilgili rivayetlerden birinde Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şöyle bir vak'a anlatır: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönmüştü. (Onun yokluğu esnâsında) üzerinde (kanatlı at) timsaller(i) bulunan bir durnûku (eve) asmıştım. Bana onu indirmemi emretti, indirdim (...)" Hadisin bir başka vechinde "üzerinde timsaller bulunan bir kıramımı, sehve (denen duvardaki hücrenin) üzerine örtmüştüm. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onu görünce çıkardı ve: *"Kıyâmet günü azâbın en şiddetlisine dûçar olacak kimseler Allah'ın yarattıklarını taklid edenlerdir"* dedi. Ben de ondan bir veya iki yastık yaptım. Bir başka vechinde: "İki nümruka (minder) yaptım, bunlar evdeydi ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) üzerine oturuyordu" der.

Bu hadise müsteniden alimlerin, gölgesi olmayan tasvirlerin, üzerine oturmak, basmak gibi hakir durumlarda kullanılan halı, döşek vs. eşyâ üzerinde bulunmasına cevaz verdiği belirtilir. Nevevî bu görüşün Sahâbe ve Tâbiine mensub Cumhur-u ulemânın görüşü olduğunu belirttikten sonra bu meyânda Sevrî, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Şâfiî'nin ismini zikreder. Nesâî'nin bir tahricinde Hz. Peygamber'in yanına girmek için gelmiş olan Cibril girmez ve: *"Nasıl gireyim, evinde tavsirler ihtivâ eden bir örtü var. Ya suretlerin başını kopar, ya örtüyü üzerine basılan bir sergi yap. Biz melekler tasvirin bulunduğu bir eve girmeyiz"* der.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Abdullâh İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in rivayetinde ziyâret için gelmiş olduğu, Sefine Ebû Abdirrahmân'ın rivayetinde de berâber yemek için vâki dâvet üzerine gelmiş olduğu kızı Fâtıma (radıyallahu anhâ)'nın evine, kapıya asılmış olan nakışlarla süslü perde sebebiyle girmeden geri döner.

Abdurrezzâk'ın bir tahricinde de yemeğe dâvet edildiği eve geldiği vakit, çeşitli renklerle tezyin edilmiş olduğunu görür, kapıda durup renkleri saydıktan sonra "Keşke tek renk olsaydı" diyerek girmeksizin geri döner.

Aşağıdaki misallerin de te'yid edeceği üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu davranışla evin tezyininde sadeliğin esas olmasını irşâd buyurmuştur.

İlim adamları bu rivayetlerden "İçerisinde muharremât bulunan eve girmek ve dâvete icâbet etmek için önce izâlesine çalışılır, muktedir

olunmazsa girilmez, icâbet edilmez" hükmünü vermişlerdir. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in son misalde *"keşke tek renk olsaydı"* dediği, birinci misâlde de geri dönüş sebebini soran Hz. Ali'ye *"Dünya benim neyime, nakış benim neyime?"* cevabını verdiği, kezâ yukarıda zikrettiğimiz tasvirli perde vs.yi kaldırması için Hz. Aişe'ye verdiği emirle ilgili hadisin bâzı vecihlerinde: "Zira bu bana dünyayı hatırlatıyor", "Zira üzerindeki tasvirler namaz esnasında dikkatimi dağıtıyor", "Zira eve her girişimde bunu görüyorum, dünyâyı hatırlıyorum" vs. dediği tasrih edilmektedir ki bunlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yeni tebliğ etmiş olduğu bir dinin tam yerleşmesine engel teşkil edebilecek sebepler hususunda titizliğinin derecesini göstermektedir. O, istiyordu ki insanlar bütün himmetleriyle Kur'ân'a yönelsin, onun hakikatlarını anlamaya, yaşamaya çalışsın. Hattâ bu sebeple kendisinden Kur'ân dışında bir şey yazmayı da yasaklamış, bir nevi câhiliye prestişlerinden biri olan kabir ziyaretlerini de menetmişti. Diğer taraftan *"İnsanların kalbi Allah'ın iki parmağı arasındadır, istediği gibi oynatır"* cümlesinde ifâde ettiği beşer tabiatındaki istikrarsızlık sebebiyle iman ve amellerine rağmen müşrikliğe ait hâtıralar sebebiyle eski sapıklıklarının tekrâr şu veya bu şekilde tezâhüründen korkmakta idi. Bu sebeple, o hususlarda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) titizliği ileri götürmüş, açık kapı bırakmak istememiştir. Halkın esprisini nazara alışını gösteren en mânidâr misallerden biri Hz. Aişe'ye, cahiliye devrinde yanlış temele oturtulmuş olan Kâbe'yi, yeniden aslî temeli üzere kurmaya teşebbüs etmeyişinin sebebini izah sadedinde söylediği şu cümledir: *"Kavmin Câhiliye devrine yakındır. Bu sebeple, (yapacağım tâdilâtın) kalplerinde nefret uyandıracağından korkuyorum..."*

Şu hâlde "Câhiliye devrine yakın" olan insalığın hâlet-i rûhiyelerini nazarı itibara alan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), o devre âit şirklere alâmet olan her şeye karşı amansız bir mücâdele açmıştır. Bu, put olabilir, putların tasviri olabilir, o devreye âit bir yemin tarzı, selâmlaşma şekli vs. olabilir, hepsi yasaklanmıştır.

Tasvirle ilgili yasakları, şârihlerin: "Kendisine ibâdet edilen zîruhların hürmet ifade eden tarzda konması haramdır, ayak altına atılması

mübahtır" diye formüle etmesi sünnette gelen yasağın terbiyevî yönünü ifâde eder. Bu yasaktan ağaç tasvirleri istisnâ edilmiştir. Ancak Arapların o devirde takdis ettikleri ağaçları Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yıktırdığını, rivayetler haber verir.[391]

Evlerin Kontrolü:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'yi baştan ayağa kontrol ettirecek "putları kırdırdığı, yüksek kabirleri düzlettiği, tasvirleri de iptal ettirdiği"ne dair rivayetler bu husustaki titizliğinin ne dereceyi bulduğunu gösterir. Bu rivayetlerden bâzılarında bu maksatla gönderilen "Ensâr'dan bir adamın":
"Yâ Resûlallâh, ben kavmimin evlerine girmek istemiyorum" diye itirazı -ve bunun üzerine Hz. Ali'nin gönderilmesi- devletin, bu hususla ilgili olarak koyduğu yasağın uygulanmasını tâkip için evleri kontrolden bile geçirdiğini göstermektedir.
Söylediklerimizi hülâsa etmek gerekirse, evin dekor ve tezyininde yer alan tezyin unsurları aynı zamanda bir telkin vâsıtası kabul edilmektedir. Müslümanın hayat görüşüne ters düşen unsurların yer almaması gerekmektedir. Son olarak şunu da kaydedelim: Dehlevî'ye göre duvar ve elbisenin resimlenmesi iki sebepten yasaktır: **1-** Fuzûlî isrâf ve iftihârı önlemek, **2-** Putperestlik kapısını açmamak.[392]

1- Mânevî Hava

Çocuğun terbiyesinden birinci derecede baba ve sonra anne mes'ul olması hasebiyle evin başlıca fonksiyonlarından biri, çocuğun mânevî ve ruhî terbiyesinde de en önde yer almaktır. Bu sebeple daha yapılışı sırasında onun maddî mânevî kirlerden temiz olması istenmekte ve: *"Binâlarınıza haram taş koymaktan sakının. Zîra bu harap olmanın esâsı (temel sebebi)dir"* denmektedir. Bu meâlde olarak Vehb İbnu Münebbih'in "Tevratta Okudum" kaydıyla yaptığı rivayette de: "Zayıfların gücü ile (zorla) yapılan binanın âkibeti harap olmaktır, haram

yolla kazanılan malın âkibeti de fakra düşmektir" denir ki bu çeşit nasihatlara ahlâk kitaplarımızın ilgili bahislerinde rastlanır.

Şüphesiz evi helâl kazançla inşa etmekle (veya helâl kazançtan kirasını ödemekle) mesele bitmiş olmuyor. Evin iyi bir terbiye yuvası olabilmesi için her çeşit menhiyâttan sakınılması, farz ve vâcibâtın yerine getirilmesi, bir başka deyişle İslâm'ın fiilen yaşanması gerekmektedir. Bu sebeple yasak olan oyun âletleri, ipekten mâmul döşek (halı, yastık, perde vs.) altın ve gümüşten mâmul kap kacak vs.nin evde bulundurulması yasaklanmıştır.

Diğer mühim bir husus, evin sadece yatma, yeme, istirahat veya emniyet yeri olarak düşünülmemesi, veya fiilen öyle bir havanın hakim kılınmamasıdır. Bunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Evlerinizi kabirlere çevirmeyin"* sözüyle ifade eder. Evleri kabir olmaktan kurtaracak şey, evlerde yapılacak ibadet ve zikirlerdir. Kur'an okumak, namaz kılmak, tefekkür ve nefsî murâkebede bulunmak gibi. Bu sebeple: *"Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, Kur'ân okuyun, Kur'ân okunan eve şeytan girmez". "Kişi evinde Kur'ân okursa ev, ehline karşı genişler ve melekler de orada hazır olur, şeytanlar kaçar, hayır artar. Kur'ân okunmayan eve gelince, o, sâhibine daralır, melekler orayı terkeder, şeytanlar istilâ eder, hayır da azalır." "Nâfile namazlarınızı evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin", "Kişinin evindeki namazı nûrdur, öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın." "Mescitte namazınızı edâ edince eviniz için de bir nasib ayırın, zira Allah bu namazdan dolayı eve (hususi) bir hayır yapar", "Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır"* vs. mânevî tevâtüre ulaşan pek çok târiklerle gelen rivayetle, kişinin behemahal evinde namaz kılmasını emretmektedir.

Hattâ bâzı rivayetlerde bu teşviklerin bir neticesi olarak evlerde hususî namazgâhlar (mescidler) ittihâz edildiği anlaşılmaktadır. Buhârî'nin bir rivayetinden daha Mekke devresinde iken buna başlandığını ve (belki de ilk defâ olarak) Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'in evinin avlusunda, bir köşede bir mescit ittihâz ettiğini görmekteyiz. Medine'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e çeşitli mâzeretlerle mürâcaat edip evlerinde mescit ittihaz etmek için müsâade talep ettiklerine rastlıyoruz. Hz.

Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) arzu üzerine evlere gidip "mescit yapmak istedikleri yerde" namaz kıldırmak suretiyle bu talepleri yerinde ve normal bulduğunu göstermiştir. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan gelen uzun bir rivayetin son kısmı "mescid"in hususî bir hücre olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Hadiste İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) fitne ânında ne yapması gerektiğini sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Dârına (kabilesinin, akrabalarının kaldığı yer) gir" der. İbnu Mes'ud:
"Oraya da gelirse?" der.Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Beytine (âilesiyle kaldığı ev) gir" der. İbnu Mes'ud tekrar sorar:
"Oraya da gelirse?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevabı şu olur:
"O vakit mescidine gir (...)". Kezâ bir başka rivayette de Zeyneb bintu Cahş (radıyallahu anhâ)'ın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le evlenmezden önce evindeki "mescid"den bahsedilmektedir.
Hülâsa evlerde husûsî mescidler ittihâzı için vâki teşvikten sonra, daha Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde, bir kısım Müslümanlar meskenlerinde buna yer vermişler, âlimler de bunu tecviz etmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evlerden menhiyyâtın kaldırılması, Kur'ân okunması, namaz kılınması, hattâ mescidler ittihâz edilmesi gibi dinin evde yaşanmasına müteallik ısrarlı tavsiyeleri, bir bakıma, evde yeni yetişmekte olan çocukların terbiyeleri içindir. Zira, böylece onlar, büyüklerinden dini meseleleri kulaklarıyla işitmiş, gözleriyle görmüş, halleriyle de yaşamış olacaklardır.[393]

i- Mesken Siyâseti

Evle ilgili rivayetler bize, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından vaz edilen ve müteakip halifelerce titizlikle tâkip edilen bir "mesken siyâseti"nin varlığını göstermektedir. Bir başka deyişle meskenin kültürle olan sıkı irtibatı sebebiyle bir kısım kültürel değerlerin hayâtiyeti için devletin mesken inşaatını devamlı murâkebe altında tuttuğunu, kanun dışı inşaat tipleri ortaya çıkınca derhal müdahale ederek

bunları ortadan kaldırttığını görüyoruz. Müteâkiben vereceğimiz misallerden, ferdler ve ailelerin mesken inşası meselesinde tamamen hür olmadıkları, devletin müdahale hakkının her an mevcut olduğu fikrinin vicdanlara iyice yerleştirildiği sonucu çıkarılabilir. Bizi bu hükme götüren bâzı misâlleri, müdahalenin yapıldığı sâhalar çerçevesi içerisinde inceleyeceğiz. [394]

1- Fuzulî İnşaat Yasağı

Şunu belirtelim ki, meskende genişlik tavsiye edilmiş olmakla berâber, isrâfa yer verilmemesi, fuzulî inşaatlar yapılmaması için ısrar edilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *"Nafakanın hepsi Allah yolundadır, bundan bina (yapmak için harcanan) hâriç, onda hayır yoktur"* der. Başka rivayetlerde *"Kişinin ihtiyacı hâricinde yaptığı her bina sırtına bir vebaldir", "(...) Oturmayacağınız binâyı yapmayın (...)", "Kim ihtiyacından fazla bina yaparsa kıyâmet günü onu boynuna yüklenmeye zorlanır", "Allah bir kuluna kötülük murad edince malını binaya infak ettirir"* vs. yasaklayıcı ifadeler bulunur.
Mevzu ile ilgili bazı hadisleri vermek için, Buhari'nin ayırdığı baba "Binâ hakkında varid olanlar bâbı" diye mutlak bir başlık atmasından da anlaşılacağı üzere yukarda verdiğimiz hadislere istinâd eden bir kısım Müslüman âlimler, bina yapmanın kerâhetine kaani olmuşlar, "İnşaat için harcanacak parayı kerih addetmişlerdir". Kerâhete meyledenlerden İbrâhim Nehâ'î mûtedil bir ifâde ile ihtiyaç için yapılan binâlardan dolayı "sevab da günah da terettüp etmez" demiştir.
Ancak buradaki kerahatin ihtiyaçtan fazla olarak, tefâhur ve gösteriş için yapılan inşaatlara râci olduğu "ikâmet, soğuk ve sıcağa karşı korunmak için yapılanlara şâmil olmadığı" da ayrıca belirtilmiştir. Esâsen bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den "Kim zulmetmeksizin ve ilâhî hududu tecavüz etmeksizin bir bina yapacak olursa, bundan Cenab-ı Hakk'ın mahlûkatı istifâde ettiği müddetçe, ona komşuluk sevâbı hâsıl olur" buyurur.
Binaya para ve ekmek sarfetmenin kerâhetine kaail olanların, kendilerine delil meyânında zikrettikleri Abdullah İbnu Amr hadisini de

muhkem kabul edemeyiz. Zira bu rivayet evini çamurla tamir etmekte olan Abdullâh İbnu Amr (radıyallahu anh)'a Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"(...) Ölümün gelmesi bu evin yıkılmasından daha süratlidir"* diyerek, bu meşguliyetten kerâhat izhâr ettiğini göstermekte ise de Habbetü'bnu Hâlid ve Sevâ' İbnu Halid (radıyallahu anh)'in rivayetlerinde bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evini tamir işiyle meşgul olduğunu görmekteyiz. Üstelik Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in de minberden: "Ey nâs evlerinizi tâmir edin (...)" diye uyarılarda bulunduğu da mervidir. Şu hâlde sâdece bazı hadislerin zâhirine bakarak: "Sünnet meskene yapılacak yatırımı kerih addetmiştir" diye hükmetmek, gerçeği aksettirmekten son derece uzak kalacaktır.

Semerkandî, inşaatta beis görmeyenlerin Kur'ân'dan: *"Allah sizi (...) yeryüzünde yerleştirdi, ovalarında (kışlık) köşkler ediniyor, dağlarında (yazlık) evler oyup duruyorsunuz"* (A'râf: 7/74), *"De ki, Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?"* (A'râf: 7/32), gibi âyetleri; hadisten de: *"Allah bir kuluna nimet verince o nimetin eserini kulu üzerinde görmekten hoşlanır"* mealindeki Hz. Peygamber'in sözlerini delil getirdiklerini zikrettikten sonra (kendini kastederek) fakih der ki:

"Efdal olanı, malı âhiret için harcayıp dünya için sarfetmemektir. Buna rağmen,

1- Malı haram yoldan kazanmamış olmak,

2- Bir Müslüman veya zımmîye (İnşaat vesilesiyle) zulmetmemek,

3- (İnşaat sebebiyle) Allah'a karşı olan farzlardan birini terketmemek şartıyla inşaat haram değildir" hükmüne varır.

el-Hakîmu't-Tirmizî de, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bina hususundaki bir müdâhalesini kaydettikten sonra şunu söyler: "Eğer bina muhtaç olunan miktarsa bunu Allah'tan sevâb bekleyerek inşâ edebilir. Zira meskene olan ihtiyaç aynen yiyecek, giyecek ve bineğe olan ihtiyaç gibidir" der.

Bina hususunda hadislerde gelen bir kısım istikrâhı, isrâfla izah etmek çok yerinde olacak. Müslümanlar'ın bu konudaki kanaatlerini, bu meseleye bakışlarını Hârunu'r-Reşîd'e, yüksek bir saray yaptırdığı zaman, Muhammed İbnu's-Semmâk'ın cesâretle yüzüne haykırdığı şu

sözlerde bulabiliriz: "Toprağı yükselttin, dini bıraktın. Eğer bu kendi paranla yapıldıysa, bil ki sen müsriflerdensin, Allah ise müsrifleri sevmez. Yok bu başkasının malından ise bil ki zâlimlerdensin. Allah ise zâlimleri sevmez" der.

Mesken mevzuunda israftan zecirle ilgili tâlimât Ahlâk-ı Alâiyye'de şu ifâdeye ulaşır.: "... İrtifa'ı binâ ve nakş ve zuhrufe'i sakf ve cidârda mübâlağadan hazer ede. Ahbârda vârid olmuştur ki bir kimseye menzilini altı zirâ'dan artık kaldırsa melâike-i âsiman ilâ eyne yâ mel'ûn derler.

İtidâlden bîrûn kadr u mâlâbüdden efzûn harc mezmumdur. Hususan ki bozup düzmeye mûtad ve bir sûretten usanıp hey'et-i cedid etmeğe mübtelâ olma maraz-ı sa'b ve huluk-ı zemimdir..."[395]

2- Herkese Bir Ev:

Yukarıda verdiğimiz misâllerden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in her insan için zaruri olan, normal bir eve sahip olmasını hoş karşılamadığı hükmünü çıkarmak çok yanlış olur. Aksine bu husustaki siyâsetin esası her âileyi "geniş" bir ev sâhibi yapmaya dayanır. Vazifeli olarak tayin ettiği her memurun, bir ev edinme külfetini devlete tahmil etmesi kim olursa olsun her Müslümana herhangi bir ev veya akarını, alacağı parayı tekrar ev veya akara yatırmadıkça, satmayı hoş karşılamayıp *"yerine yenisi konmazsa bu para hakkında hayırlı kılınmaz"* demesi gibi muhtelif rivayetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "her Müslüman için normal bir ev" siyâseti takib ettiğinin inkâr edilmez delilleridir.[396]

3- Binaların Yükseklği:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) evlerin yüksek olmasına katiyyen taraftar değildir. Rivâyetlerin göstereceği üzere ev hususunda müdâhele ettiği cihetlerden biri de evlerin boyu ile ilgilidir. Hattâ Medine'ye gelince Hz. Ebû Eyyûbi'l-Ensârî (radıyallahu anh)'nin yedi ay

misâfir kaldığı evinin alt katına yerleşmiş, bir müddet sonra Hz. Ebû Eyyûb (radıyallahu anh)'un üste geçmesi için vâki mürâcaatına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Alt daha rahattır", "Bizim ve bizimle temâsı olanlar (Ashâb) için altta olmamız daha uygundur"* gibi cevâplar vermiştir. Fakat Ebû Eyyûb hazretlerinin (radıyallahu anh): "Senin, altında bulunduğun bir tavanın üstüne çıkamıyacağım" diye ısrârı üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mihmândârını memnûn etmek için (istemeyerek) üste geçer ve Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) da aşağı iner.

Hatta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in nezâret ve iştiraki ile yapılan ilk câmi ve âilesine mahsûs etrafındaki hücrelerin de tavanı el değecek kadar alçaktır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) evlerin boyca yükselmesindeki istikrâh ve memnûniyetsizliğini muhtelif vesilelerle ifâde etmiş, bunu "kıyâmet alâmetlerinden biri" olarak tavsif etmiştir. Meşhûr Cibril hadisinde kıyâmetin ne zaman kopacağına dâir suâle *"Bilmiyorum"* dedikten sonra alâmetlerinden olarak: *"Davar çobanları bina yükseltmekte yarıştıkları zaman"* der[397]. Kezâ bir diğer rivayette de *"binâlar sivrilince"* kıyâmetin beklenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu cümleden olarak kıyâmete yakın insanların evlerini (rengârenk münakkaş ve çizgili elbiselere benzeteceklerini ifâde ederek, evin harici tezyinatını da israf sınıfına sokarak kerâhetini bildirmiştir.

Meskenlerin fazla yüksek olmasını tavsiye etmeyen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu rivayette takribî bir rakam da verir: *"Bir kimse binâsını yedi (bir başka vecihte on) zirâdan fazla yükseltirse kendisine (semâdaki bir münâdi tarafından): "Ey fâsık (Ey Allah'ın düşmanı) nereye (gitmeyi arzu ediyorsun?) diye nidâ edilir."* İbnu'l-Arabî "Rabbinin Ad’a ne yaptığını görmedin mi, Sütunlar sahibi İrem’e" (Fecr: 89/6-7) âyetinin tefsirinde bu âyetten, binayı yüksek ve iri yapmaktan tahzir manasını da kaydeder.

Yüksekten men sebepleri hadiste tavzih edilmediği halde şarihlerce israf, tefahur ve başkalarının avretine ıttıla gibi sebeplerle izah edilmektedir. Bunlarla birlikte başka sebeplerin de olabileceğini hadisin ıtlâkından çıkarmak mümkündür. Bu meyânda, hususen zamanımızda anlaşılan

mahzurlardan biri, insan ölçüleriyle tenâsübü son derece aşan inşaatların insanda meydana getirdiği ruhî ve içtimâî bozukluklardır. Bugün "cehennemî makine", "umacı şehir" gibi vasıflarla tavsif edilmeye başlanan büyük şehirlerde hızla artmakta olan tecennün ve buna yakın rûhî hastalıkların sebepleri arasında bu durum da kaydedilmektedir. Büyük inşaatlar azametleriyle insan ruhunu ezmekle kalmıyor, içinde yaşayanların tabiatla ilgisini son derece azaltıyor ve ayrıca insanlar arası münasebetlere te'sir ederek menfi istikamette geliştiriyor. Apartman hayatının huzursuzlukları ve komşu seçme imkânı tanımayan şartları nazara alınınca büyük şehirlerde, kalabalığa rağmen insanın nasıl yalnızlığa itildiği anlaşılır. Sosyologlar, "Temâslar satıhta kaldığı müddetçe, mübâşeret ne kadar artarsa artsın ferdin kalabalık içerisinde yalnız kalacağını", yalnızlığı ortadan kaldıran şeyin sâdece "görmek ve dinlemek" değil, aynı zamanda "görülmek ve dinlenilmek" olduğunu belirtmişlerdir. Bir İslâm feylesofu olan Fârâbî'de (v. 950) de değişik kelimelerle aynı şeyi buluruz. O, "el-Medînetü'l-Fâdıla" ile kasteddiği ideal şehri "saadeti elde etmede muhtaç olunan şeyleri te'minde, teâvün maksadıyla toplanılan yer" olarak kabûl eder. Cemâat ve yardımlaşma şuurunu vermeyen, bugünün tabiriyle kişiyi yalnızlığa iten şehir, ideal şehir değildir. Ona göre ideal şehir sıhhatli, her bakımdan tam ve mükemmel bir beden gibidir ki uzuvları birbiriyle gâyenin te'mîninde yardımlaşırlar."

Şunu da son olarak kaydedelim ki, ihtiyaçtan doğarak darlığı önleyecek yükseltmelere müsâade edilmişe benziyor. Zira evinin darlığından şikâyet eden Hâlid İbnu Velîd'e Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Evi semâya doğru yükselt ve Allâh'tan genişlik iste"* buyurmuştur.[398]

4- Müdâhale:

Bazı rivayetler sünnetin meskenle ilgili bir kısım tavsiye ve nasihatlarda bulunmakla kalmayıp, tavsiye edilen evsafa uyulmadığı hallerde müdahale de edildiğini göstermektedir.

Enes'in rivayetine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir çıkışında etrafındaki evlere nazaran çıkıntı teşkil eden (yüksekçe) bir

kubbe görür ve
"Bu da ne?" diye sorar. Ashâbı kendisine
"Bu, Ensâr'dan falancanındır" derler. Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) manzaraya içinden kızarsa da sükût eder. Fakat inşaat sâhibi, kendisine gelip selâm verince selâmını almaz ve yüzünü çevirir. Öbürü kaç sefer karşısına geçip selâm verse de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her defasında aynı şekilde davranıp selâmını almaz. Neticede adamcağız Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine kızdığını ve bu sebeple yüz çevirdiğini anlar. Durumu arkadaşlarına açarak dert yanar. Ona:
"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dışarı çıktığı vakit kubbeni gördü (ve buna kızdı)" derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka gün kubbeyi yerinde görmeyince
"Kubbeye ne oldu?" diye sorar. Olup biteni kendisine anlatırlar. Bunun üzerine: *"İhtiyaç fazlası her bina, sâhibi üzerine bir vebâldir"* buyurur.
Kezâ aynı muhtevâda bir müdahale de amcası Abbas'ın yaptırdığı gurfe'ye karşı olmuştur. Hz. Abbâs (radıyallahu anh), gurfe'nin yıkılmaması karşılığında bedelince sadakada bulunmayı teklif eder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunu kabul etmez. Abbâs (radıyallahu anh) teklifinde sonuna kadar ısrar ederse de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna katiyyen yanaşmaz ve *"yık onu"* der. İnşaat yıktırılır.
Süveylimu'l-Yahûdi'nin evinin yıkılmasıyla ilgili hâdise, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskene olan müdâhalesine değişik bir misâl olarak zikre değer. İbnu Hişâm'ın kaydına göre münâfıklar, Tebük gazvesi için hazırlık yapıldığı sırada Yahudi Süveylim'in evinde toplanarak halkın sefere katılmasını önleyici faaliyetlerde bulunuyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Talha İbnu Ubeydillah (radıyallahu anh) başkanlığında bir grup göndererek Süveylim'in evini üzerlerine yıkmalarını emreder. Talha (radıyallahu anh) emri aynen icra eder.
Burada müdâhale sebebi olarak devlet aleyhine cereyân eden menfi faaliyeti görmekteyiz ki az ilerde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonra görülen bâzı benzer örnekler vereceğiz.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayâtında rastlanan mühim bir müdâhale örneği mâbedlerle ilgili. Hâtırası Kur'ân'da ebedleştirilen Mescid-i Dırâr hâdisesi mevzumuzu ilgilendirse gerek. Kaynaklarımızın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük seferinde iken Medine münafıklarından 12 kişilik bir grup, müstakil bir mescid inşa ederek kendi aralarında bir araya gelme imkânı düşünürler. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onlara karşı takip ettiği başarılı bir siyaset sonucu bir araya gelemiyorlardı. Müslümanlar seferden dönüp, Medine yakınlarındaki Zi-Evân mevkiine gelince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e adam yollayarak:

"Ya Resûlullah biz, hastalar, ihtiyaç sahipleri, yağmurlu ve karanlık geceler için bir mescit yaptık, senin bize orada namaz kıldırarak (küşâdını yapmanı) istiyoruz" dediler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Siz gidin, şu anda yolculuğum bitmiş değil, meşguliyetim de var, Medine'ye varınca inşaallah geliriz (...)" diyerek müsbet cevap verir.

Fakat bir müddet sonra gelen vahiy münâfıkların gerçek gayesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bildirir:

"Bir de (Müslümanlar'a) zarar vermek için, küfür için, mü'minlerin arasına ayrılık sokmak için ve daha evvel Allah ve Resûlü ile harb eden (in gelmesini iştiyak ile) beklemek ve gözetmek için bir (bina yapıp onu) mescid edinenler ve "(bununla) iyilikten başka bir şey kastedmedik" diye muhakkak yemin edecek olanlar vardır. Allah şâhitlik eder ki: Onlar şeksiz şüphesiz yalancıdırlar. (Habîbim) onun içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma (...) onların kurdukları bina, kalblerinde dâimî bir şek (ve nifaka) sebep olacaktır. Meğer ki kalbleri ölümle parçalanmış olsun (....)" (Tevbe: 9/107-110).

Vahiy üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gönderdiği adamlarla "küfür, Müslümanlar'a zarar ve nifak için" yapılmış olan ve "sağ kaldıkları müddetçe kalplerindeki şek ve nifakı besleyip artıracak" olan bu inşaatı yıktırıyor ve yaktırıyor.

Rivayetler, Mescid-i Dırâr'ın yerinin çöplük ve mezbelelik yapıldığını, oraya uğrayan yoldan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hiç geçmediğini kaydederler. Taif mescidinin Taif'deki eski tapınağın

bulunduğu yere yapılması için verilen emirle bu sünnet karşılaştırılınca "binâu'lmüfsidin"e karşı gösterilen aksülamel anlaşılır.
Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde rastlanan bu misâllere muvazî olarak müteakip devirlerde halifeler tarafından hususi meskenlere ve hatta amme için yapılmış inşaatlara, benzeri maksatlarla müdahalelerde bulunulduğunu göstermektedir. Müleyh İbnu Avf es-Sülemî'nin rivayetine göre Hz. Ömer'e, Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anhümâ)'ın evinin kapısına tahtadan işlemeli bir kapı, kasrına da kamıştan ilave bir kulübe yaptırdığı haberi ulaşır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu haber üzerine derhal Muhammed İbnu Mesleme (radıyallahu anh)'yi göndererek (israf olarak değerlendirilen) mezkur kapı ve kulübeyi yakmasını emreder. el-Hakîmu't-Tirmizî'nin bir tahricinde, Ebûd-Derdâ'nın Humus'daki evine bir kenif ilâve ettiğini haber alan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, "Yâ Üveymir, dünyayı tezyin hususunda Fars ve Rum'un inşaatları sana kifayet ederdi. Allah onları (israfları için) harâb etti. Mektubumu alır almaz Humus'u terket, Dımeşk'e git" diyerek cezâ olarak onu bulunduğu yerden sürgün eder.
Hz. Ömer (radıyallahu anh), Humus emîrinin, evin üstünde ılliyye denen bir tenezzüh odası yaptırdığını duyunca derhal ona bir mektup yazarak "odun toplayıp yakmasını" emreder. Benzeri bir olayı Hâricetu'bnu Hüzâfe (radıyallahu anh)'nin Mısır'da yaptırdığını duyunca Mısır Vâlisi Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)'a yazarak "... Hârice, komşuların avretine ıttıla peydâ etmek istyor, mektubumu alınca yık onu" der.
Temîmü'd-Dârî (radıyallahu anh)'nin rivayetinden "Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında halkın yüksek binâlar yaptırdığını" öğreniyoruz. Abdullâhu'r-Rûmî'nin bahsettiği, Hz. Ömer (radıyallahu anh) tarafından vâlilere: "Binâlarınızı yükseltmeyin" diye yapılan tamim bu yüksek yapma hareketlerinden sonra yapılmış olabilir. Belki de Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu titizliği sonucu olarak Kûfe'de bulunan Sa'd İbnu Ebî Vakkâs oturmak için muhtâç olduğu evin Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in mesken mevzuundaki titizliğini ifade eden bir diğer misâl tezyinatla ilgili. Abdurrezzâk'ın bir tahricinde Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e Basralı Hadrâ adında bir kadın evinin iç duvarlarını, örtüler çekerek, tezyin ettiği haberi ulaşınca orada vâli bulunan Ebû

Musâ el-Eş'arî (radıyallahu anh)'ye yazarak bu tezyinat perdelerini yırtmasını emreder. Kezâ kendisini İrânlı bir çiftçi (dehkân) dâvet edecek olsa, önce sorar, eğer evinde tasvir olduğunu öğrenecek olursa icâbet etmezdi.
Hz. Ömer (radıyallahu anh) umumi ahlâka menfi te'sir eden evlere de müdâhale etmiştir. Bu meyânda bir nevi içki imâl ve satış yeri (hânût) durumunda olan Ruveyşudu's-Sakafi'nin evini yaktırır. Sa'd İbnu İbrâhim evi bir kor hâlinde gördüğünü kaydeder.
Hülâsa, gerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den, gerek Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den verdiğimiz bu misaller her çeşit inşaatların -ister yükseklik ve ebad yönüyle, ister tezyinat ve kullanılış gayesi yönüyle- devletin murâkebe ve kontrolü altında tutulduğunu göstermektedir. Bu durum, bilhassa ilk zamanlarda daha titizlikle uygulanmış gözükmektedir. Suyûti, Halife Muktedir Billâh'ın Râfizîler'den bir grubun toplanıp namaz kıldığı, Sahâbeye hakâret edip cuma kılmadıkları ve Karâmita ile de mektup irtibâtına başladıkları, Nerâsâ mescidinin yıkılması hususunda ulemâya başvurup "Mescid-i Dırâr'dır" diye fetvâ alıp yıktırdığını ve yerini de mezarlık yaptırdığını kaydeder.
Cemiyet için zararlı faaliyetlerde bulunan, davranış ve yaşayışlarıyla ammenin ahlâkını bozucu kötü örnekler veren kimseleri barındıran "binâu'l-müfsidin"in yıktırılması hususunda fetvâ veren Suyûtî, bu mühim mesele için bir de müstakil eser vermiştir: Ref'u Menâri'd-Din ve Hedmu Binâi'l-Müfsidîn.[399]

5- Mesken Telakkisi:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mesken siyâsetini belirtmek sadedinde naklettiğimiz hususlar nazara alınınca her Müslümanın şöyle bir mesken telakkisine sahip olmasını arzu ettiği neticesi çıkarılabilir.
1- Mesken dünyevî (ve dolayısıyla uhrevî) saadetin baş âmillerinden biridir.
2- Meskenin iyi olması: Genişliğine, komşusuna, sosyal tesislere yakınlığına, yeni yerinin havadar, güneşli vs. olmasına, civarında

mescid, mektep, çarşı gibi kültürel ve iktisâdî tesislerin bulunmasına bağlıdır.

3- Meskenin genişliği, içinde oturanların adedine bağlı olarak oda sayısının çokluğu ve odalarının genişliği ile ölçülür.

4- Mesken sâde olmalı, inanç ve ahlâka zıt telkinlere sebep olan yabancı kültürü temsil eden tezyin unsurlarına yer verilmemelidir.

5- Mesken gerek vüsat ve gerek tefriş yönüyle ihtiyacı taşıyıp isrâfa yer vermemelidir.

6- Mesken yüksek olmamalıdır.

7- Her mesken gusülhâne, helâ, mutfak gibi unsurlara şâmil olmalıdır.

8- Kanûna uymayan meskene devlet müdâhale edebilir.

Böyle bir mesken telâkkisine her Müslümanın sâhip olması gerektiğini, bu vasıfların ufak tefek farklarla kısa bir şekilde terbiye kitaplarında umumiyetle yer almış olmasından da anlayabiliriz.[400]

6- Şer'î Mesken:

Sünnete göre bir evde bulunması gereken şartları ortaya koyup, her Müslüman'ın sâhip olması gereken mesken telakkisini belirttikten sonra fukahânın, kocayı, karısına karşı teminle mükellef kıldığı meskenin tasvirini vermekte fayda var. Bu meskene şer'î mesken veya meşrû mesken denebilir. Burada, fukahânın, normal bir İslâmî hayat için oturulacak meskende bulunmasını şart ve zarurî gördükleri asgarî evsafı görmüş olacağız. Dikkat edilirse burada, çocuk unsuru üzerinde durulmamıştır. Evlenme ânında, çocuksuz farzedilen bir kadına hazırlanması gereken meskenin zarurî şartları mevzubahistir. Çocuklar olunca durum ne olacak? Fıkıh kitaplarında burası mübhemdir. Dr. Ruhi Özcan'ın "İslâm Hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti" adlı doktora tezinden aynen aldığımız tasvir şöyle:

"**A- Meşrû meskende aranan şartlar** şunlardır:

1) Zevcenin din ve dünya işlerini görmesine müsâid olmalıdır.

2) Kocanın zevceye zulüm (haksızlık) etmek istediğinde bu zulümden onu men etmeye kudreti yeten sâlih komşular arasında yer almalıdır.

3) Zevceye can ve mal emniyeti sağlayabilmelidir.

4) Kocanın zevcesinden cinsen faydalanmasına imkân vermelidir.

5) Bütün ihtiyaçlarla birlikte su da meskene koca tarafından getirilmiş olmalıdır. Meskenin içinde sarnıç, kuyu, çeşme bulunması, bu mahallin meşrû mesken olmasına engel değildir.

6) Zevce izin vermedikçe meskeninde, kocanın akrabası ikâmet edemezse de kocanın her türlü kadın kölelerinin, başka kadından olma cinsî münâsebeti anlamayacak kadar küçük çocuklarının bulunmasına mani olamaz. Buna mukabil meskende zevce de kocanın izni olmadıkça, başka kocasından olma küçük çocuğunu, kendi akrabasını bulunduramaz. Mesken mülkiyetinin kocaya âit olması veyâ olmaması bu ahkâma müessir değildir.

B- Mesken tenhâ, duvarları yüksek, konak gibi geniş olup da, zevcenin yalnızlıktan dolayı aklına bir bozukluk gelmesine sebep olacağı anlaşılır (mâlum olur)sa kocanın zevceye bir yoldaş; (arkadaş, enise) temin etmesi lâzımdır.

C- Zevceye arkadaş te'mîn mecbûriyeti, zevceden zevceye ve yerden yere değişir; farklıdır. Meselâ zevce yalnız başına odada ikâmet edip gecelemekten korkan cinsten ise, iskân yeri küçük olsa bile, kocanın zevceye yoldaş te'mîn etmesi gerekir. Kezâ zevce küçük ve yalnız olarak ikâmetten korkan bir insansa, zevceye yoldaş te'mîni icâb eder.

Ç- İskân yeri küçük, sâlih komşular arasında olup da, zevcenin korkmayacağı anlaşılır (mâlûm olur)sa, kocanın zevcesine yoldaş te'min etmesi gerekmez.[401]

TEFSİR BÖLÜMÜ

İKİ BABDIR

BİRİNCİ BAB

TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA

*

BİRİNCİ FASIL

TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR

*

İKİNCİ FASIL

KUR'AN'IN FAZİLETİNE DAİR
*
İKİNCİ BAB
ESBAB-I NÜZÛLE DAİRDİR

BİRİNCİ BAB

TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR

ـ1ـ عن جندب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: مَنْ قَالَ في كِتَابِ اللّهِ تَعَالَي بِرَأيِهِ فَأصَابَ فَقَدْ أخْطَأَ[. أخرجه أبو داود والترمذى.وزاد رُزين: وَمَنْ قَالَ بِرَأيِهِ فَأخْطَأَ فَقَدْ كَفَرَ .

1. (409)- Cündeb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim Kitabullah hakkında şahsî re'yi ile söz ederse, isâbet bile etse hatâdadır."[402]
Rezîn şu ilâvede bulunmuştur: "Kim re'yi ile söz eder de hata ederse küfre düşer."[403]

AÇIKLAMA:

Kur'ân'ın gerek lâfzı üzerine ve gerekse lâfzın ifade ettiği mâna üzerine, aklına dayanarak beyanda, yorumda bulunmak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından yasaklanmış bulunmaktadır. Vardığı yorumda isabet etse bile şerî bir ruhsatı olmadığı için hatâlı bir iş yapmış olmaktadır. İmam Gazâlî şöyle der: "Şeriat koyucusunun (Allah) elfâzını Batınîlerin yaptığı gibi zâhirinden hareketle daha önce (Selef'in) zihnine inmemiş meseleleri yorumlamaya kalkmak büyük felâketlerden biridir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'i anlama işinde -bizzât şeriat koyucusundan (Hz. Peygamber) yapılan nakle dayanmadan ve öyle yapılmasında zaruret

olduğunu gösteren aklî bir delil bulunmadan- sırf zâhire göre hareket edip yorum yapmak haramdır."

Kur'ân'ı tefsir edebilmek için, başta Arabça ile alâkalı ilimlerden başka, bedî, beyan gibi edebiyata, tefsir, hadîs, fıkıh, nâsih mensuh gibi şeriata, Kur'ân'a müteallik on beş kadar ilim bilmek gerekmektedir.[404]

Esasen Kur'ân'ın re'yle tefsiri, tefsir metodları çerçevesinde düşünülünce en son sırada yer alır. Alimler: **1-** Kur'ân'ı Kur'ân'la, **2-** Kur'ân'ı Sünnetle, **3-** Başta Ashab olmak üzere selefin re'yi ile tefsiri esas alıp, en son sırada gerekli ilmî formasyona sâhip kişinin re'yine belli kayıtlarla cevaz verirler.

Elbette Şia'nın yaptığı üzere bu metoda uymayan, hevaya göre yapılan tefsirler merduddur, kabul edilmez. Sözgelimi , Hz. Musa ile Firavun kıssasında Hz. Musa'yı kalb, Firavun'u nefis olarak yorumlayanlar olmuştur. Bunda naklî delile dayanmadıkları için merduddur.

Türbüştî, bunda reddedilen re'yden maksadın, Kur'an ve sünnetle ilgili ilimlere istinad etmeyip sırf aklına dayanarak söylediği sözler olduğunu belirttikten sonra der ki: "Tefsîr ilmi, ulemanın ağzından alınır. Nitekim Esbâbu'n-Nüzûl, Nâsih, Mensuh ilmi böyle alınmıştır. Tefsirin diğer bir kaynağı imamların -Arab dilinin hakikat, mecaz, mücmel, mufassal, âm, hâs gibi meselelerle ilgili kaidelerine dayanarak- ortaya koydukları te'vîl ve akvâllerdir. Bu iki temele dayanan müfessir, usûlü'ddinin iktiza ettiği çerçeve dâhilinde konuşmaya, te'vîle muhtaç ayetleri te'vîl etmeye tevessül eder. Ortaya koyduğu te'vîlin mûteber olması, Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirine muvafık düşmesine, bu zâhirden "sahihtir, doğrudur" diye tasdik ve şehâdet görmesine bağlıdır. Bu şartları eksiksiz yerine getirmeyen kimselerin sözleri terkedilir. Şartları yerine getirmeden söyleyeceği sözde isabet etse bile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından "hatakar" olduğunun söylenmesi, yolunun yanlışlığını ifâdeye kâfidir.

Müctehid ile mütekellif (müctehid taslağı), arasında ne büyük mesâfe var: Müctehid hata da etse me'cûr (sevâba mazhar) iken mütekellif isâbet bile etse müznibtir, günahkârdır."

Âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'i şahsi re'yle tefsir etme yasağının şu iki gayeden birinden hâli olmayacağını belirtirler:

1- Bundan maksad, Kur'ân'la ilgili olarak seleften nakledilen ve otoritelerden işitilenler ile yetinip yeni istinbatta bulunmayı terketmek.
2- Bu yasaklamadan maksad: "Kur'ân hakkında sadece ve sadece işitmiş olduğunu söylemek, bunlar dışında hiç konuşmamak. Bu ikincisi batıl bir iddiadır. Çünkü Ashâb-ı Kirâm hazerâtı (radıyallahu anhüm ecmain), Kur'ân'ı tefsir ettiler ve tefsirlerinde ihtilafa düştüler. Söylediklerinin hepsini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitmiş değillerdi. Hz. Peygamber İbnu Abbas (radıyallahu anh) için: *"Ey Allah'ım bunu dinde fakih kıl, Kur'ân'ın te'vilini de öğret"* diye dua etmiş iken nasıl olur da "Ashab'ın te'villerinin hepsi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' tan işitilmiş açıklamalardır" diyebiliriz? Çünkü te'vil de tenzil (Kur'ân) gibi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den işitilmiş olsaydı İbnu Abbas (radıyallahu anh)'a yaptığı duada "tevili öğret" diye be-tahsîs zikretmesinde bir mâna kalmazdı.
Öyle ise hadiste ifâde edilen yasağın başka maksadlarını aramakta gerek var. Müteakip hadisin açıklamasında bu hususta İbnu'l-Esir'in beyân ettiği iki te'vili kaydedeceğiz.[405]

ـ2ـ وعن إبن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسول اللّه #: مَنْ قَالَ في القُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[. أخرجه الترمذى .

2. (410)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim Kur'ân hakkında ilme dayanmadan söz ederse ateşteki yerini hazırlasın."[406]

AÇIKLAMA:

Münâvi buradaki tehdidin, Kur'an-ı Kerîm hakkında, gerçeğin başka şekilde olduğunu bildiği halde, yanlış söz edenle Kur'ân-ı Kerîm'in müşkil âyetleri üzerine Sâhabe ve Tâbiîn'den nakledilen dışında söz

edenleri ilgilendirdiğini belirtir. İbnu'l-Esîr buradaki yasaklamanın iki vechi olduğuna dikkat çeker:

"**Birincisi:** Kişinin bir hususta peşin bir hükmü vardır. Bu hüküm o şeye duyduğu arz ve hevesden doğmuştur. Adam tutar Kur'ân'ı alır ve gâyesine uygun şekilde ondan delil çıkarır. Şayet bu peşin arzu ve hevâsı olmasaydı Kur'ân'dan o mâna çıkmayacak idi. Bunu bazan bilerek yapar, tıpkı ehl-i bid'at gibi ortaya attığı sapık görüşünü doğru göstermek için bir âyetten te'vîl ederek delil çıkarır, halbuki pekâlâ bilmektedir ki âyetin asıl muradı bu değildir. Bunu bazan cehâletle yapar. Şöyle ki: Birçok mânâya muhtemel olan bir âyeti alır, onu gâyesine uygun mânada anlar ve bu mânayı şahsî re'y ve arzusuna dayanarak tercih eder ve böylece kendi re'yine dayanarak Kur'an'ı tefsir etmiş olma durumuna düşer. Çünkü bu olmasaydı, mezkûr ihtimal nezdinde tercihe mazhar olamayacaktı. Bazan da kişinin doğru bir gâyesi vardır. Buna Kur'ân'dan bir delil arar ve düşündüğü maksadla nâzil omadığını bildiği bir ayeti kendine delil yapar, şöyle ki: İnsanları kalpteki kasâvetle mücâdeleye çağırmak isteyen kimsenin *"Firavun'a git doğrusu o azmıştır"* (Ta-Hâ: 20/24) mealindeki âyeti kullanması gibi. Ayeti okuyup kalbine işaret ederek Firavun'la kalbin kastedildiğine imâda bulunur. Bu çeşit davranışlara bir kısım vâizler meşru ve doğru bir maksad için tevessül ederler. Böylece sözlerine güzellik katıp dâvet ettikleri meseleye cemaatin hevesini uyandırmak isterler. Gaye müsbet bile olsa bu davranış yasaktır, sorumluluğu büyüktür.

İkincisine gelince, bu ayetin, sırf zâhirine, Arabça elfazına göre onu tefsir etmeye kalkmaktır. Burada Kur'an'ın garib ve mübhem kelimelerindeki ihtisar, hazf, izmâr, takdim, tehîr gibi durumlardaki incelikleri, nakle başvurarak, ehlini dinleyerek anlama, araştırma cihetine gitme yoktur. Şu halde kim tefsir için gerekli olan hâricî şartları gözetmeden, mücerret Arabça bilgisiyle Kur'ân'dan mâna çıkarma cihetine giderse çok hata yapar ve hadiste tehdid edilen: "İlme dayanmadan Kur'an tefsir edenler" zümresine dâhil olur. Şu halde tefsir için nakl (yani selefin açıklamaları) ve semâ (yani ehil olanların dersini dinlemek) zaruri olan iki ön şarttır. Bu şartların gerçekleşmesinden sonra anlamak ve mâna istinbat etmek imkân dâhiline girer. Zâhirî şartları

eksiksiz ikmal etmeden bâtinî mânaya nüfuz etme hevesine düşülmemelidir."[407]

عَلَىَّ مُتَعَمِّداً كَذَبَ ـ3ـ وله في رواية:]اتَّقُوا الحَديثَ عَنِّى إِ ّٓ مَا عَلِمتُمْ فَمَنْ فلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ، وَمَنْ قَالَ في القُرآنِ بِرَأيِهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[.

3. (411)- Yine Tirmizî'nin bir rivâyetinde şöyle buyrulmuştur:
"Benim hakkımda da bildiğiniz dışında sözden kaçının. Kim bana bile bile yalan nisbet ederse ateşteki yerini hazırlasın. Kim de Kur'ân hakkında re'yi ile söz ederse ateşteki yerini hazırlasın."[408]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, Kur'ân mevzuunda olduğu ölçüde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında da son derece dikkatli olmak emredilmektedir. Çünkü her ikisi de aynı ölçüde dinin iki temel kaynağını teşkil etmektedir. Bunlar istismar edilerek insanlar yanıltılabilir.
Münâvî, "bildiğiniz" kelimesiyle "yakîn hasıl ettiğiniz" yani "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbeti hususunda kesin bilgi sahibi olduğunuz" denmek istendiğini belirtir. Şârih Tîbî şunu söylemiştir: "Hadisle şu iki mananın da kastedilmiş olması câizdir:
1- Benden hadis rivâyet etmekten kaçının.
2- Benden hadis rivâyetinden kaçının ancak bildiklerinizi rivâyetten kaçınmayın."
Buradaki yasağın şümûlüne dikkat çekmek maksadıyla, şârihler, bu hadisi şerh ederken hadis kelimesiyle kastedilen manaya dikkat çekerler. Biz de bir kere daha hatırlatacağız ki hadis deyince:
1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.
2- Sahâbe-i kirâm (radıyallahu anhüm ecmaîn)'ın fiil, söz ve takrirlerini anlarız.
3- Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerine merfu hadis (sünnet), sahabeninkilere mevkuf hadis, Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'inkilere maktû hadis denir.
Yine hatırlatmak isteriz, hak mezheplerin imamları Tabiin ve Etbauttâbiin nesillerine mensupturlar.
Şu halde bu büyüklerle ilgili olarak da iyice bilinmeyen mesailden bahsedilmemelidir. Dinde onların reyleri, fetvaları, tatbikatları bazı kayıtlarla da olsa hüccettir. Sözgelimi, iyice bilmeden İmam-ı Âzam şöyle demiştir, böyle fetva vermiş, şu şekilde amel etmiş gibi sözler mahzurludur. Sağlam kaynaktan okumuş, sağlıklı şekilde öğrenmişsek o başka, bunu söylemek ilmin yayılması olur, tıpkı iyice bilinen bir hadis-i şerifin rivâyeti gibi.
Şunu da ilâve edelim: Hadis kelimesi mutlak kullanıldığı zaman kâhir durumda merfu hadis kastedilir, lügavî mânâdaki kullanışlar hâriç.
"Ateşteki yerini hazırlasın" ibaresi "inmek üzere, kendisine cehennemde bir yer edinsin" demektir. Dikkat edersek emir sigasıyla gelmiştir, ama maksad haberdir, yani mutlaka cehenneme gideceğini haber vermektedir. Râfiî bunun beddua olduğunu söyler. Yâni: "Allah ona cehennemde bir yer hazırlasın! O da burayı ikametgah edinmeye hazırlansın demektir" der. Hadisin emir sigasıyla gelmesi, "kim bile bile bana yalan nisbet ederse" şartına cevaptır. Cevabın böyle emir sigasıyla gelmesi, yapılan işin mutlaka bu cezayı gerektirdiğini daha beliğ daha açık olarak ifade etme gayesine mâtuftur.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında söylenen yalan, felâkete atıcı en büyük günahlardan biridir. Çünkü dinde hâsıl edeceği zarar fazla, imanın temelinde meydana getireceği fesad büyüktür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan söyleyenler -usûl bahsinde açıkladığımız üzere- pekçok sınıflara ayrılır: Siyasî, ticarî, ırkî, maddî, dinî vs. pekçok sebeplerle yalan uyduranlar türemiştir. Hadisin âm olan ifadesine bakan âlimler, tehdidin, hangi maksadla söylenmiş olursa olsun, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında söylenen bütün yalanlara şâmil olduğunu belirtmişlerdir. Bu hadiste dine müteallik yalanların kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Ancak, herçeşit

yalanın dâhil olduğu görüşü ekseriyetin re'yidir ve esah olan da budur. [409]

İKİNCİ FASIL

KUR'AN'IN FAZÎLETİNE DÂİR

ـ1ـ عن الحارث ا‘عور قال:]مَرَرْتُ في المَسْجِدِ فإذَا النَّاسُ يخُوضُونَ في ا‘حَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عليٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فأخْبَرْتُهُ فقَالَ: أَوَقَدْ فَعَلُوهَا؟ قُلْتُ نَعَمْ . قالَ أمَا إنِّى سَمِعتُ رسولَ اللّه # يَقُولُ: أمَا إنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ. قُلْتُ: فَمَا الْمُخْرِجُ مِنْهَا يَا رسُولَ اللّه؟ قالَ كِتَابُ اللّهِ تعالى فيهِ نَبَأُ مَا قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ. هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ. مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللّهُ تعالى. وَمن ابْتَغَى الْهُدَى في غَيْرِهِ أضَلَّهُ اللّهُ تعالى. وهُوَ حَبْلُ اللّهِ الْمَتِينُ، وَهُوَ الذِّكْرُ الحَكِيمُ، وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ، وَهُوَ الَّذِى َ تَزِيغُ بِهِ ا‘هْوَاءُ، وَ تَلْتَبِسُ بِهِ ا‘لْسِنَةُ، وَ تَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ، وَ يَخْلُقُ عَلَى كَثرَةِ الرَّدِّ، وَ تَنْقَضِى عَجَائِبُهُ، وَهُوَ الَّذِى لَمْ تَنْتَهِ الْجِنُّ إذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى قَالُوا »إنَّا سَمِعْنَا قُرآناً عَجَباً يَهْدِى إلي الرُّشْدِ فأمَنَّا بِهِ« مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أجِرَ، وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ، وَمَنْ دُعِىَ إلَيْهِ هُدِىَ إلى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، خُذْهَا إلَيْكَ يَا أعْوَرُ[. أخرجه الترمذى .

1. (412)- Hâris el-A'ver anlatıyor: "Mescide uğramıştım, gördüm ki halk, zikri terkedip malâyanî konulara dalmış, konuşuyor. Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye çıkıp durumdan haberdâr ettim. Bana:

- "Doğru mu söylüyorsun, öyle mi yapıyorlar?" dedi, Ben:
- "Evet, dediğim doğrudur" deyince:

- "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:
- *"Haberiniz olsun bir fitne çıkacak!"* Ben hemen sordum:
- "Bundan kurtuluş yolu nedir Ey Allah'ın Resûlü?" Buyurdu ki:
- *"Allah'ın Kitabı (na uymak)dır. O'nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, taat-isyân, haram-helâl vs. nevinden) cereyân edecek ahvâlin de hükmü var. O, hak ile batılı ayırdeden ölçüdür. O'nda herşey ciddîdir, gâyesiz bir kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip, O'na inanmaz ve O'nunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O'nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır.O Allah'ın sağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir, O dosdoğru yoldur. O, kendine uyan hevaları koymaktan, kendisini (kıraat eden) delilleri iltibastan korur. Alimler ona doyamazlar. Onun çokca tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: "Biz, hiç duyulmadık bir tilâvet dinledik. Bu doğruya götürmektedir, biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık" (Cin: 72/1). Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur. Ey A'ver, bu güzel kelimeleri öğren."*[410]

AÇIKLAMA:

Mescidde zikir dışında yapılan konuşmalar ahbâr, hikâyât, kıssalar nevinden faydasız şeylerdir. Kur'ân-ı Kerim mükerrer âyetlerinde bu çeşit malâyanî mevzulara dalmaktan yasaklamıştır: *"...Onları daldıkları sapıklıkta bırak oynasınlar"* (En'âm: 6/91) mealindeki ayette olduğu gibi. Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin: "Öyle mi yapıyorlar?" sözü, onların davranışının kötü karşılandığını ifade eder. Yani: "Gerçekten söylediğiniz şen'î işi yaptılar mı?" demektir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in haber verdiği "fitne"den maksadın Ashab arasında cereyan eden hâdiseler veya Tatarlar'ın çıkışı,

Deccâl veya Dâbbetu'l-Arz'ın zuhûru gibi âhir zaman fitneleri olabileceği belirtilmiştir. Ancak, Aliyyu'l-Kârî: "Birincisi dışındakileri kastedmiş olması makam icâbı mümkün değildir" der.
Kur'ân için "gâyesiz bir kelam değildir" şeklinde gelen tavsifin aslı hezl'dir. Hezl, lügat olarak "arzu edilen mânâdan yoksun olan söz"e denir. Kur'ân'la ilgili bu tavsif şu mealdeki ayetten muktebestir: *"Hakikaten o (Kur'ân) hak ile (batılı ayırd eden) kat'î bir sözdür, o hezl (gayesiz bir söz) değildir"* (Tarık: 86/13-14).
Tîbî, *"Kim akılsızlık edip Kur'ân'ı terkederse..."* ibaresini açıklama sadedinde der ki: "Kur'ân'dan, amel edilmesi vâcib olan bir âyet veya bir kelimeyi tekebbür sebebiyle kim amel dışı bırakır veya kıraatını terkederse küfre deşer. Kur'ân'ın yüceliğine inanmakla birlikte acz, tembellik veya zayıflık sebebiyle kıraatı terketmesinde günah yoktur, ancak sevaptan mahrum kalır."
"O, kendine uyan hevaları kaymaktan korur" ifâdesinden şârihler şu mânaları anlamışlardır:
1- Kişinin hevası Kur'ân'ın getirdiği hidâyete tâbi olursa, düşüklükten kendini korur.
2- Kur'an'a tâbi olan hevâ bid'ate düşmekten, sapıtmaktan kendini korur. Yâni Kur'ân'ın hidâyeti sebebiyle hevâ ehli onu meylettiremez.
3- Hevâ ehli Kur'ân'ı tebdil ve tağyir edemez (mânasını) saptıramaz. Anak bu mananın muhalifinde, gulât denen sapıklıkta aşırı gidenlerin tahrife, mubtıllerin bâtıl iddialara, câhillerin de yersiz te'villere tevessül edeceklerine işâret vardır.
4- Kaymak diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı izâğa'dır. Bunun metinde "meylettirme" manasına olduğu, binaenaleyh ibâreyi şu şekilde anlatmanın mümkün olduğu söylenmiştir: "Kur'ân-ı Kerîm'i, doğru yoldan sapmış hevalar eğriliğe ve sapıklığa alet edemezler, Yahudilerin Tevrat'ı tahrif edip kelâmın yerlerini değiştirince yaptıkları gibi. Zira Cenâb-ı Hakk, onun hıfzını tekeffül etmiş, üzerine almıştır: *"Zikri (Kitabı) biz indirdik, O'nun koruyucusu da biziz"* (Hicr: 15/9) buyurmuştur.
"Dillerin iltibastan korunması", Kur'ân Arapça olmasına rağmen, Arap olmayan mü'minler de öğrenmekte, telâffuzda zorluk çekmezler. Zira

Cenâb-ı Hakk: *"Biz Kur'ân'ı senin dilinde indirerek kolaylaştırdık"* (Meryem: 19/97) ve, *"Andolsun ki, Kur'ân'ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık..."* (Kamer: 54/22) buyurmaktadır. Bundan, Kur'ân'dan başka bir sözün, teşvişe sebep olacak, hakla batıl karışacak şekilde araya sızıp karışmaya yol bulamayacağı, çünkü Kur'ân'ı Allah'ın korumakta olduğu mânası da anlaşılmıştır. Kur'ân'ı Kerim'e beşer sözü karışamaz çünkü onda i'câza delâlet eden ma'sumiyet (korunma) vardır.

"Alimler ona doyamazlar" ibâresi "onun künhüne eremezler, sonuna varıp "tamamen hallettik artık" deyip araştırmaya devamdan geri duramazlar" demektir. Yemek yiyenin doyup elini yemekten tamâmen çekme hâli, böylesi bir doygunluk Kur'ân âlimlerinde hâsıl olmaz. Onun hâiz olduğu hakikatlerden bir sonuncusunu keşfettikçe yenilerini aramaya öncekinden daha fazla bir iştiyak duyar. Bu böyle doymadan, usanmadan devam eder gider.[411]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رسولَ اللّه # قالَ: مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ في بيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللّهِ تعالى يَتْلُونَ كِتَابَ اللّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ، وَحَفّتْهُمُ الْمَئِكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ[. أخرجه أبو داود .

2. (413)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bir grup, Kitâbullah'ı okuyup ondan ders almak üzere Allah'ın evlerinden birinde bir araya gelecek olsalar, mutlaka üzerlerine sekinet iner ve onları Allah'ın rahmeti bürür. Melekler de kanatlarıyla sararlar. Allah, onları, yanında bulunan yüce cemaatte anar"[412]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Müslümanlar arasında Kur'an bilgisinin yayılması için yaptığı teşviklerden biridir.

Allah'ın evi tâbiri öncelikle mescidleri ifâde ederse de ulema, bu fazileti elde etmek arzusuyla, han, kışla, medrese gibi başka yerlerde de toplanılabileceği görüşünü beyan etmişlerdir. Esas olan Kur'an'ın müzâkeresi olduğuna göre bu maksadla evlerde akdedilen meclislerin de aynı şekilde sevablı olacağı söylenebilir.

Sekinet, esas itibariyle vakar, itminan ve mehâbet mânasına gelir. Ancak Kadı Iyaz, burada rahmet mânasında kullanıldığını söyler. Ancak rahmet kelimesi hemen arkadan buna atfedildiğine göre, Nevevî'nin dediği gibi vakar ve tuma'nine şekline anlamak daha uygun düşüyor.

Zikredenlerin anıldığı yüce cemaat büyük meleklerin teşkil ettiği cemaattir, buna Mele-i Â'la da denir. Allah'ın onların yanında anması, Kur' ân okudukları için teşrif etmek maksadıyla medh u senâda bulunmasıdır.

Müslim ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde hadisin sonunda şu cümleye de yer verilir: *"Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa nesebi hızlandırmaz." B*u şu demektir: "Her kim soy ve sopunun şerefine aldanarak hayır ameller işlemede kusurda bulunursa nesebi, onu, amel edenler seviyesine ulaştırmaz."[413]

ـ3ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رسُولَ اللّه # قالَ: أيُحِبُّ أحَدُكُمْ إذَا رجَعَ إلى أهْله أنْ يَجِدَ ثَثَ خَلِفَاتٍ عِظَام سِمَانٍ. قُلْنَا: نَعَمْ. قالَ: فَثَثُ ايَاتٍ يَقْرَأُ بِهَا أحَدُكُمْ فى صَتِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثثِ خَلِفَاتٍ عَظَامٍ سِمَانٍ[. أخرجه مسلم. »الخَلِفَةُ« النّافة العشراء .

3. (414)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sizden kim evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri, semiz deve bulmayı istemez?" diye sordu.

"Hepimiz isteriz" diye cevap verdik.

"Öyle ise, buyurdu, kim namazda üç âyet okusa bu ona, üç iri ve semiz deveden daha hayırlıdır"[414]

ـ4ـ وعن عقبة بن عامرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَرجَ النبِىُّ # وَنَحْنُ فِي الصُّفَّةِ فقال: أيُّكُمْ يُحِبُّ أنْ يَغْدُوَ كُلَّ يَوْمٍ إلى بُطْحَانَ؛ أوْ قَالَ إلى الْعَقِيقِ فَيأتِى بِنَاقَتَيْنِ كَوْمَاوَيْنِ في غَيْرِ إثْمٍ وَ قَطِيعَةِ رَحِمٍ؟ قُلْنَا: كُلُّنَا يَا رَسُولَ اللّهِ يُحِبُّ ذلِكَ. قالَ: أفَ يَغْدُو أحَدُكُمْ إلى الْمَسْجِدِ فَيَتَعَلَّمَ أوْ يَقْرأَ آيَتَيْنِ مِنْ كتابِ اللّهِ تعالى فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَاقَتَيْنِ، وَثَثٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَثٍ، وَأرْبَعٌ خَيْرُ لَهُ مِنْ أرْبَعٍ وَمِنْ أعْدَادِهِنَّ مِنَ ا“بِلِ[. أخرجه مسلم وأبو داود. »الكوماء« الناقة العظيمة السنام.

4. (415)- Ukbetu'bnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Suffa'da iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (dışarı) çıkarak:

"Hanginiz hergün hiç günah işlemeden ve akrabalık bağlarını da bozmadan Buthân'a veya Akik'e gidip oradan (zahmete ve masrafa girmeden) iki adet iri hörgüçlü dişi deve tutup getirmeyi ister?" diye sordu. Biz:

"Ey Allah'ın Resûlü bunu hepimiz isteriz" dedik. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"-O halde birinizin mescide gidip orada Allah'ın kitabından iki âyeti öğrenmesi veya okuması, kendisi için iki deveden daha hayırlıdır. Üç âyet onun için üç deveden, dört âyet onun için dört deveden ve okunacak âyetler kendi sayılarınca deveden daha hayırlıdır" buyurdular."[415]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Suffa; Mescid-i Nebevî'nin arka kısmında bekârların yatıp kalktığı kısmın adıdır. Büyük çoğunluğunu Medine'ye hicret eden kimsesiz ve bekârların teşkil ettiği Ehl-i Suffe, boş vakitlerini ilim ve ibadetle geçirirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunların başına yazı ve kıraat muallimlerini koymuş idi. Kendisi de sık sık uğrar onların meseleleriyle uğraşırlardı. Bunların iaşeleri diğer Müslümanların

yardımlarıyla sağlanıyordu. Civara muallim gönderme ihtiyacı hâsıl olunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunlardan istifade ediyordu.

Ashâb-ı Suffe hakkında birinci ciltte geniş mâlûmat sunduk, oraya bakılabilir.

2- Hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân tilâvetine teşvik hususunda dikkat çekici bir metoda başvurmaktadır: Önce *"En kıymetlisinden iki adet deveyi bedâva elde etmeyi kim istemez?"* diye sorup dikkatleri çektikten sonra Kur'ân-ı Kerim'den okunacak iki âyetin, iki kıymetli deveden daha hayırlı olduğunu haber veriyor ve devamla herbir âyetin bir deveden daha hayırlı olduğunu açıklıyor.

İlk nazarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mübâlağalı bir üslûba tevessül ettiği zannına düşülebilir. Ancak burada belâğatlı bir üslûb'a yer verildiği görülmektedir. Çünkü, âhirete bakan bir hayır ne kadar küçük bile olsa, dünyanın en büyük maddî servetinden daha kıymetlidir. Çünkü âhirete ait hayırlar ebediyete mazhardır. Ebedî akan küçük bir çeşme, dünyanın büyük bir denizinden daha zengin, daha kıymetli denebilir. Nitekim bu mânâyı te'yiden bir başka hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *"Birinizin cennetteki kamçı kadar yeri dünyadan daha hayırlıdır"* buyurmuştur.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân okumanın ehemmiyetine dikkat çekmek için böyle çarpıcı bir üsluba başvurmuş olmaktadır. Hakikat-ı halde tek âyetin tilâvetinden hâsıl olan sevap dünyadan daha hayırlıdır buyursa idi, yine de bu sözde mücâzefe olmayacaktı. Çünkü onun sevabı ebediyete bakar.[416]

ـ5ـ وعن إبن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: مَنْ قَرَأ حَرْفاً مِنْ كتَابِ اللّهِ تعالى فَلَهُ بِهِ حَسَنةٌ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أمْثَالِهَا.َ أقُولُ الم حَرْفٌ، وَلكنْ أقُولُ: ألِفٌ حَرْفٌ، وَ مٌ حَرْفٌ، وَمِيمٌ حَرْفٌ[. أخرجه الترمذى وصححه .

5. (416)- İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i dinledim, şöyle diyordu:
"Kur'ân-ı Kerîm'den tek harf okuyana bile bir sevab vardır. Her hasene on misliyle (kayde geçer). Elif-Lâm-Mim bir harftir demiyorum. Aksine elif bir harf, lâm bir harf ve mim de bir harftir."[417]

AÇIKLAMA:

Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, Cenab-ı Hakk'ın mü'minlere büyük bir lütfunu haber veriyor: Tilâvet edilen Kur' ân'ın sevabı âyet âyet veya kelime kelime hesaplanmıyor, harf harf hesaplanıyor. Her harf için bir sevap veriliyor. Her hasenenin en az on misliyle kaydedileceği bir başka ilahî kanun (En'am: 6/160) olduğuna göre, Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetiyle mü'min, her harfi en az on sevab hesabından büyük bir kazanca mazhar olmaktadır. Bu hadis, İbnu Ebi Şeybe ve Taberânî'de biraz farklı olarak *"...Ben Elif-Lâm-Mim Zâlike'l-Kitab bir harftir demiyorum. Fakat Elif ve Lam ve Mim ve Zal ve Lam ve Kaf herbiri birer harf diyorum"* şeklinde gelir. Beyhakî'nin rivâyetinde Elif-Lâm'ın başına Bismillah getirilerek harf harf sayılır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) harf deyince ne anlaşılması gerektiğini belirtmeye de ehemmiyet verir. Bu maksadla Kur'an'dan bazı kelimeleri harf harf sayar. Bu davranışı değerlendirmek için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in muhataplarını dikkate almamız gerekir. Ümmî bir cemaatte "harf", "kelime", "cümle" gibi dilbilgisine giren tâbirlerin, herkesin nazarında aynı seviyede ıstılahlaşmamış olduğundan, farklı farklı anlaşılabilir. Bunu önlemek için açıklanması gerekir.
Mirkat'ta belirtildiği üzere, hadis, sevabın hesaplanmasında, telâffuz edilen harflerden, ziyâde yapılmış olan harfleri esas kılıyor. Zira Bakara'nın başındaki Elif-Lâm-Mim'de dokuz harf telaffuz edildiği halde üç harf sayılmıştır.[418]

ـ6ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رَسُولَ اللّه # قالَ: مَا أذِنَ اللّهُ تعالى لِشَيْءٍ مَا أذِنَ لِنَبىٍّ يَتَغَنَّى

بِالْقُرآنِ: أى يجهَرُ بِهِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى .

6. (417)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'i (güzel bir sesle açıktan okuyan bir peygamere kulak ver(ip sevabı bol kıl)diği kadar hiçbir şeye kulak ver(ip mükâfaat ihsan et)memiştir." Buhârî, Tevhid: 32, 52, Fedailu'l-Kur'ân: 19; Müslim, Müsâfirin: 232, 233, 234, Ebû Dâvud, Vitr: 20; Tirmizî, Sevâbu'l Kur'ân: 17; Nesâî, İftitâh: 83; İbnu Mâce, İkâmet: 176, (1340). [419]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân-ı Kerîm'in güzel bir sesle, tecvidli olarak cehren okunmasının ehemmiyetini bu şekilde belirtiyor. Hadis, kelimesi kelimesine tercüme edilince şöyledir: "Cenâb-ı Hakk Kur' ân'ı cehrî olarak tegannî eden bir peyamberi dinlediği kadar hiçbir şeyi dinlememiştir."
Dinlemek olarak tercüme edilen kelimenin hadisteki aslı ezen'dir. Başka mânaları yanında "söylenen bir şeyi yazan kimsenin, kulağını dinleyene doğru çevirmesi" mânasına gelir. Böyle bir mânâ Allah hakkında câiz olmayacağına göre, bunun başka mânayı ifâde için başvurulan bir mecaz olduğu kabûl edilmiş ve: "Hadisin te'vîl edilmesi vacibtir" denmiştir.
Öyle ise, bu, Allah hakkında mecâzî olarak: Tilâvetten, Allah'ın memnun kalıp okuyana bol ikram ve sevap vermesi mânâsına gelir. Zira dinlemenin neticesi bunlardır. Metnin meâlini verirken lafzî mânayı değil, ulemanın te'vilini esas alıp, onu tesbite ve aksettirmeye çalıştık. [420]

ـ7ـ وفي أخرى للبخارى:]لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرآنِ: يَجْهَرُ بِهِ[. ومعنى »ما أذن« أى ما استمع. »والتغنى« تحزين القراءة وترقيقها .

7.(418)- Buhârî'nin bir rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır:
"Kur'ân'ı tegannî etmeyen bizden değildir." (Sahabeden biri, bununla) açıktan okumayı kastediyor demiştir."
Tegannî: "kıraatın hüzünlü ve dokunaklı kılınmasıdır."[421]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen tegannî farklı yorumlara sebep olmuştur. İbnu'l-Esir, kelimeye verilen çeşitli mânâlardan Kur'ân'ın hüzünlü okunmasını tercih etmiş olmalı ki bu mânayı kaydetmiş. Halbuki şârihler bu kelimeye şu mânâların verildiğini belirtirler:
1- Sesi Kur'ân'la güzelleştirip zinetlemek, bir bakıma san'atlı okumak.
2- Kur'an'la müstağni olup başka çeşit meşguliyetleri terketmek.
3- Lezzet almak.
4- Zenginlik, yani fakirliğin zıddı.
5- Faydalanmak, istifâde etmek.
6- Kur'ân'la yetinip önceki milletlere gelen kitaplardan, onlarla ilgili rivâyetlerden müstağnî kalmak.
7- Tegannî, hiccîrâ yani yolculukta, boş zamanlarda okunan ezgi. Çünkü, Kur'an nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) boş vakitlerinde başkaca nağmeler yerine Kur'ân-ı Kerîm'in ezgi olarak söylenmesini arzu buyurmuştur.
Bu çeşit mânâlardan en ziyade makbul olanı, Kur'ân okuyanın başka dinî kitaplardan Hıristiyan ve Yahudiler arasında mütedâvil olan Kütüb-i Kadime'den müstağni olmak, onlara iltifat etmemektir. Bu mânâyı te'yid eden başka rivayetler de var. Bu te'vile göre hadisin mânâsı şöyle olur: Kur'ân'ı okuyup, ondaki hakikatlarla yetinemeyip diğer dinlerin kitaplarına iltifât eden, onlarda hakikat ve hikmet arayan bizden değildir." mamafih, tegannî, fayda manasına da te'vil edilerek "Kur'ân'ı okuyup ondaki tergîb ve terhîblerle irşad olmayan, istikametini doğrultmakta Kur'ân'dan faydalanmayan kimse bizden değildir" mânâsı, "Kur'ân'ı hüzünlü okumayan bizden değildir" demekten daha makbûl

gözükmektedir. Ancak İbnu Hacer'in de belirttiği üzere, hüzün manası da reddedilemez. Çükü, sesi incelterek rikkatli okumak kalbe daha ziyade müessir olur. Keza teganniye verilen "fakirliğin zıddı olan zenginlik" manası da mânevi zenginlik şeklinde kayıtlandığı takdirde makbul bir mâna olmaktadır.

Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın telâffuz buyurduğu tegannî kelimesinden, bu kelimenin mutlak kullanılmış olması sebebiyle ulemanın ileri sürdüğü bütün mânalar maksud ve makbul olabilir. Bunlardan birinin umumiyetle tercihi, diğerlerinin butlanını gerektirmez.

Selef Kur'ân'ın lahn ve tercî ile okunması câiz mi, değil mi münakaşa etmiştir. Lahn ve tercî, sesi boğazda tutup oynatmak, titretmek, dalgalandırmak ve sese böylece nağme vermek mânasına gelir. Bu bir bakıma Kur'ân-ı Kerîm'i musiki kaidelerine uydurarak okumak mânasına gelir. İmam Mâlik başta olmak üzere pekçok âlim tilâvetin lahn üzere yapılmasının haram olduğunu söylemiştir. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî pekçok âlim haram dememiş ise de mekruh demiştir. Bu mezheblere mensup muhtelif âlimlerden câiz olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Hattâ bâzı Sahâbe ve Tâbiîn'den de cevazı rivâyet edilmiştir. Şâfiîlerin makbul hükmü de cevazdır. İbnu Hacer bu ihtilafın sebebi, lahn üzere kıraat edilirken harflerden bazılarının mahreçlerinde telâffuz edilmemesi endişesinden ileri geldiğini belirtir. Nevevî, mahrecin değişmesine sebep olan tilâvet tarzının haram olduğunda ulemanın icma ettiğini belirtir. Sözü aynen şöyle: "Ulema, Kur'ân'ı okurken sesi güzelleştirmeyi uygun görmekte (istihbab) icma eder, yeter ki bunu yaparken yersiz uzatmalarla (temdid) normal kıraat hududu tecâvüz edilmemiş olsun. Şâyet bir harf ilâvesi veya ihfası (atılması) gibi bir davranışla kıraatın normal hududunun dışına çıkılacak olursa bu haramdır... Lahn üzere okumaya gelince, Şâfiî hazretleri bir defasında mekruh olduğuna, bir defasında da câiz olduğuna hükmetmiştir. Ashab: "İhtilâflı iki söz değil, ihtilâflı iki hâl mevcuttur: Lahn'la kıraat ederken normal mahâricden dışarı çıkmazsa câizdir, çıkarsa haramdır. Mâverdî ve Şâfiî'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Lahn'la kıraat bazı kelimelerin telaffuzunu mehâricinden dışarı çıkarmaya sebep olursa bu haramdır. Hanefilerden Sâhîbu'z-Zahîre de benzer bir rivâyet kaydeder: "Uzatmalarda Kur'ân'ın

nazmını bozacak şekilde ifrâta kaçılmazsa caizdir, aksi halde değildir." Ekseriyetin görüşüne şaz düşse ve "garib" karşılanmış olsa da Emâliyü's-Serahsi'ye nisbet ederek Râfiî'nin, kıraat sırasında yersiz uzatmaların (temdid) mutlak olarak câiz olduğuna dâir rivâyetini de -konumuzun bütünlüğü için- kaydetmek isteriz.

Lahn ve tegannî ile okumayı câiz görenler Hz. Dâvud (aleyhisselam)'un okuyuşu ile istidlâl etmişlerdir. Zira İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan yapılan rivayete göre, Hz. Davud (Aleyhisselam) Zebûr'u yetmiş makamla okur ve okuyuşu ile hastaları coştururmuş. Bu görüşte olanlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan yapılan bazı rivâyetlerden de kendilerine delil getirmişlerdir.[422]

ـ8ـ وعن أبى أمامة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: مَا أذِنَ اللّهُ تعالى لِشَئٍ: مَا أذِنَ لِعَبْدٍ يَقْرأُ الْقُرآنَ في جَوْفِ اللَّيْلِ، وَإنَّ الْبِرَّ لَيُذَرُّ عَلَي رَأسِ الْعَبْدِ مَادَامَ في مُصَّهُ، وَمَا تَقَرَّبَ الْعِبَادُ إلى اللّهِ تعالى بِمِثْلِ مَا خَرَجَ مِنْهُ[.قال أبو النَّضر: يعنى القرآن. منه بدأ ا ٔمرُ به، وإليه يرجع الحكم فيه. أخرجه الترمذى .

8. (419)- Ebû Umâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:

"Allah, geceleyin Kur'ân okuyan bir kula kulak verdiği kadar hiçbir şeye kulak verip dinlemez. Allah'ın rahmeti namazda olduğu müddetce kulun başı üstüne saçılır. Kullar, ondan çıktığı andaki kadar hiçbir zaman Allah'a yaklaşmış olmaz."

Ebu'n Nadr der ki: "Ondan" tâbiriyle "Kur'an'dan" denmek istenmiştir."

Tirmîzî'de metin biraz farklıdır. *"... İki rekat namaz kılan kula kulak verdiği kadar"* denmektedir.[423]

ـ9ـ وعن عقبة بن عامر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سمِعْتُ رَسُولَ اللّه # يقُولُ: الْجَاهِرُ بِالْقُرآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ، وَالْمُسِرُّ بِالْقُرآنِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ[. أخرجه أصحاب السنن .

9. (420)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle diyordu:
"Kur'ân'ı cehren (açıktan) okuyan, sadakayı açıktan veren gibidir. Kur'ân'ı gizlice okuyan, sadakayı gizlice veren gibidir."[424]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Kur'ân'ın hususi ve kimsenin işitmeyeceği bir şekilde okunması tavsiye edilmektedir. Daha önceki hadislerde ise açıktan ve yüksek sesle okunmasının faziletli olacağı ifade edilmişti. Alimlerimiz, aradaki farklılığı şöyle izah ederler: Riyâya düşmesinden korkulanlar için gizli okuması daha iyidir. Riya korkusu olmayanlar için, namaz kılan, uyuyan veya başka meşguliyeti olanları rahatsız etmemek şartıyla cehrî ve alenî okuması daha iyidir. Denir ki, cehrî okunduğu zaman, başkaları da anlamak, dinlemek, mânevî haz almak suretiyle istifâde ederler. Ayrıca Kur'ân'ın cehrî okunması dinimize has bir şiârdır. Üstelik cehrî okunduğu zaman, okuyanın kalbi uyanık kalır, okuma gayret ve arzusu kamçılanır, uykusu da dağılır. Başkası da ibadet hususunda şevke gelir. Öyle ise, bu mülahazalardan birini düşünerek, şartlara göre, cehrî tilâvet tercih edilmelidir.
Nasıl ki, açıktan açığa sadaka ve zekât verilirken başkasını da teşvik düşünülür ve bu yarışmaya herkesin iştirak etmesi kastedilir. Aynen öyle de: Açıktan okunan Kur'ân ile, başkalarının da bu işe sahip çıkması teşvik edilmektedir. Gecenin karanlığında Kur'ân'la başbaşa kalmak da, sadakayı gizli vermek gibidir. İnsan yakaladığı bu gizlilikte Kur'ân içindeki yerini araştırır ve kendisine Kurân'da bir yer bulmaya çalışır. Bir mü'min için Kur'ân'da yer aramak ve kendini Kur'ân'a göre ayarlamak çok mühimdir. Mühimdir, çünkü insan bu ölçüde mü'mindir. Ömer b.

Abdülaziz, Muhammed İbn Ka'bi'l-Kurazî ve daha niceleri, Kur'ân'ı hep bu mülahaza ile sabahlara kadar tilavet etmiş ve onun hakiki mana ve derinliğine ancak bu yolla ulaşabilmişlerdir.

İçten, samimi ve güzel bir edâ ile okunan Kur'ân, insanın ruh, kalb ve hissiyatına hayat bahşeder. Bilhassa Efendimiz (s.a.v.)'in fem-i güher-i mübâreklerinden dökülüyor gibi Kur'ân'ı dinlemek, insanı sonsuz huzura garkeder. Bir derece üste çıkarak Cibril'e misafir olma ve bizzât Kur'ân'ı ondan dinleme, ruha, tarifi imkânsız esintiler kazandırır. Bütün bunların verasında Kur'ân'ı bizzat kelâmın esas sahibi olan Mütekellim-i Ezelî'den dinliyor gibi O'na muhatap olmak.. kalbin buna tahammülü var mıdır bilemem, insanı âdeta semavîleştirir...[425]

ـ10ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قالَ رَجُلٌ يَا رسُولَ اللّهِ: أىُّ اْعْمَال أحَبُّ إلى اللّهِ تعالى؟ قالَ: الْحَالُّ الْمُرْتحلُ. قال: وَمَا الحَالُّ المُرتحلُ؟ قالَ: الّذِى يَضْرِبُ مِنْ أوَّلِ القُرآنِ إلى آخِرِه. كُلَّما حَلَّ ارْتَحَلَ[.

10. (421)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bir adam: "Ey Allah'ın resulü, Allah'a hangi amel daha sevimlidir?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yolculuğu bitirince tekrar yola başlıyan" cevabını verdi.

"Yolculuğu bitirip tekrar başlamak nedir?" diye ikinci sefer sorunca:

"Kur'ân'ı başından sonuna okur, bitirdikçe yeniden başlar" cevabını verdi."[426]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, Kur'ân'ı hatmettikten sonra baş kısmına geçip bir miktar daha okuyarak yeni bir hatme başlamayı, yolculuğu bitirip tekrar yolculuğa başlamaya teşbih buyurmuştur. Mekke kurrâları böyle yaparlarmış: Hatim tamamlanınca başa geçip Fatiha

suresini okurlar, Bakara'dan da ilk beş ayeti okuyup öyle dururlarmış. Böylece yeni bir hatme başlamış olurlardı.

Hadise başka yorumlar da yapılmıştır.[427]

ـ11ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللّه #: يَقُولُ: اللّه تبَارَكَ وَتَعالى: مَنْ شَغَلَهُ الْقُرآنُ عَنْ مَسْألتِى أعْطَيْتُهُ أفْضَلَ مَا أُعْطِى السَّائِلِينَ[. أخرجهما الترمذى .

11. (422)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm). buyurdular ki:

"Aziz ve celîl olan Allah diyor ki: "Kim, Kur'ân-ı Kerîm'i okuma meşguliyeti sebebiyle benden istemekten geri kalırsa, ben ona, isteyenlere verdiğimden fazlasını veririm."[428]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis şöyle anlaşılmıştır:

"Kim Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatıyla meşguliyet sebebiyle zikir ve dua edemezse, Allah onun, ihtiyaçlarını arzedenlerden daha fazla şekilde isteklerini, arzularını yerine getirir."

Yani, Cenâb-ı Hakk'a, çeşitli şekillerde dua ve zikirler ederek ibadet yapılabilirse de, Allah indinde en makbul ibadet, Kur'an okuyarak yapılan ibadet olmaktadır. Yukarıdaki hadiste müellifimiz tarafından terkedilen bir cümle daha var ki, söylenen hususa açıklık getirir: "Allah'ın kelamının diğer kelamlara üstünlüğü, Allah'ın mahlûkatına üstünlüğü gibidir."[429]

ـ12ـ وعن سهل بن معاذ الجهنى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رسُولَ اللّهِ # قالَ: مَنْ قَرَأ القُرآنَ وَعَمِلَ بِهِ أُلْبِسَ وَالِدُهُ تَاجاً يَوْمَ القِيامَةِ، ضَوْؤُهُ أحْسَنُ مِنْ ضَوْءِ

الشّمْسِ في بَيْتٍ مِنْ بُيوتِ الدَّنْيَا لَوْ كَانَتْ فِيهِ، فَمَا ظَنُّكُمْ بِالَّذِى عَمِلَ بِهِ[. أخرجه أبو داود .

12. (423)- Sehl İbnu Muâz el-Cuhenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim Kur'an'ı okur ve onunla amel ederse, kıyamat günü babasına bir tâç giydirilir. Bu tâcın ışığı, güneş dünyadaki herhangi bir evde bulunduğu takdirde onun vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur'ân'la bizzat amel edenin ışığı nasıl olacak, düşünebiliyor musunuz?" [430]

ـ13ـ وعن عليّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسُولُ اللّهِ #: مَنْ قَرَأ القُرآنَ فاسْتَظْهَرهُ فَأحَلَّ حَلَهُ وَحَرَّمَ حَرَامَهُ أدْخَلهُ اللّهُ تعالى بِهِ الْجَنَّةَ، وَشَفَّعَهُ في عَشَرَةٍ مِنْ أهْلِ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ قَدْ وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ[. أخرجه الترمذى.ومعنى »استظهره« حفظه عن ظهر قلبه .

13. (424)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim Kur'ân'ı okur, ezberler, helâl kıldığı şeyi helâl kabul eder, haram kıldığı şeyi de haram kabûl ederse Allah, o kimseyi cennete koyar. Ayrıca hepsine cehennem şart olmuş bulunan âliesinden on kişiye şefaatçi kılınır."[431]

ـ14ـ وعن عبداللّه بن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قالَ رسُولُ اللّهِ #: يُقَالُ لِصاحِبِ القُرآنِ؛ اقْرَأْ وَارْقَ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ في الدُّنْيَا، فإنَّ مَنْزِلَتَكَ عِنْدَ آخرِ آيةٍ تَقْرَؤُهَا[. أخرجه البخارى والترمذى .

14. (425)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kur'ân'ı okuyup ona sâhip çıkan kimseye (âhirette): "Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel, dünyada nasıl ağır ağır okuyor idiysen öyle oku. Zirâ senin makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir" denir." [432]

AÇIKLAMA:

Şerhlerde geldiğine göre, cennetin dereceleri, Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin adedine uygundur. Kur'ân okuyana: "Okuduğun âyet sayısınca yüksel" denir. Böylece Kur'ân-ı Kerim'i tamamıyla okuyan âhirette en yüksek dereceyi ihraz eder. Bir parça okuyan okuduğu âyetler sayısına uygun bir mertebeye kadar yükselir ve orada kalır. Şu halde sevâbın en yüce mertebesi, hatm-i şerifle elde edilebilir.[433]

ـ15ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ: رسُولُ اللّه #:
الِمَاهِرُ بِالقُرآنِ مَعَ السَّفَرةِ الْكِرامِ الْبَرَرَةِ، وَالَّذِى يَقْرأُ الْقُرآنَ وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ لَهُ أجْرَانِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

15. (426)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu:
"Kur'ân'da mâhir olan (hıfzını ve okuyuşunu güzel yapan), Sefere denilen kerîm ve mutî meleklerle berâber olacaktır. Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyana iki sevap vardır."[434]

AÇIKLAMA:

Kur'ânda mahir olmak, işlek hafız olmaktır. Kur'ân'ı güzel okumak için hâfız olmak yeterli değildir. Çok okuyup fazla mümârese yapanlar mahâretlerini ilerletip hiçbir takılmaya meydan vermeden okuyacak hâle gelirler. Mahâretin derecesine göre, âyetlerin yerlerini derhal hatırlayabilenler vardır.

Sefere, "safir"in cem'idir, resûl demektir. Hadiste geçen sefere'yi "peygamberler", "melekler" diye anlayanlar olmuştur.

Kur'ân'ı kekeliyerek okumak, okurken zorlanmak, meşakkat çekerek okumaktır. Bu ifâde daha ziyade yeni başlayanlar, okuma işinde henüz mahâret sâhibi olamayanlara bakar. Bu müjde, yeni başlayanları şevklendirerek, hızla mahâret kesbetmede yardımcı olur. Bu safhayı atlayarak suhûletle okumaya geçenler "mahir"lere vaadedilmiş olan mükâfaatla teşvik göremeseler bile, 416 numaralı hadiste, Kur'ân-ı Kerîm'in her harfi için vaadedilen sevabla teşvik görürler.

Âlimler, mâhirden hâfızları anlayarak sefere ile beraber olma mükâfaatını hafızlara has görürler. Şüphesiz hâfızu'l-Kur'ân'ın bu mevzudaki sevaplarıyla kimse yarışamaz, ancak hadiste mâhir mutlak geldiğine göre, bu ıtlaka Kur'ân'ı çok okuyarak sûhulete ermişleri dahil etmek mümkündür.[435]

ـ16ـ وعن أسيد بن حُضير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بَيْنَمَا هُوَ يَقْرأُ مِنَ اللَّيْلِسُورَةَ الْبَقَرةِ وَفَرَسُهُ مَرْبُوطَةٌ عِنْدَهُ إذْ جَالَتِ الْفَرَسُ فَسَكَتَ فَسَكَتَتْ، فَقَرأ: فجَالَتْ الْفَرسُ فَسَكَتَ فَسَكَنَتِ الْفَرَسُ. ثُمَّ قرأ فَجَالَتْ، وَكَانَ ابْنُهُ يَحْيى قَريباً مِنْهَا فانْصَرفَ فأخَّرَهُ؛ ثُمَّ رَفَعَ رأسَهُ إلى السَّماءِ فإذَا مثْلُ الظّلَّةِ فِيهَا أمْثَالُ الْمَصَابِيح فَلَمَّا أصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِىَّ # فَقَالَ: وَتَدْرِى مَاذَاكَ؟ قالَ . قالَ: تِلْكَ الْمَئِكَةُ دَنَتْ لِصَوْتِكَ، وَلَوْ قَرَأتَ ‘صْبَحتْ يَنْظُرُ إلَيْهَا النَّاسُ َ تَتَوارَى مِنْهُمْ[. أخرجه البخارى ولمسلم عن الخدرى بمعناه .

16. (427)- Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Geceleyin, (hurma harmanında iken) Kur'ân'dan Bakara suresini okuyordu. Hemen yakınında da atı bağlı idi. Birden bire atı şahlandı. Bunun üzerine sükût ederek okumayı bıraktı. At da sükûnete geldi. Üseyd tekrar okumaya başlayınca at yine şahlandı. Üseyd yine sükût edince at da sükûnete erdi. Az sona yine okumaya başlayınca at da şahlanmaya başladı. Oğlu Yahya, ata yakındı. Ona bir zarar vermesin diye attan uzaklaştırmak için yanına gitti. Bir ara başını göğe kaldırınca bir de ne görsün! Gökte şemsiye gibi bir şey ve içerisinde kandilimsi nesneler var.
Sabah olunca koşup gördüklerini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattı. Hz Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine:
"O gördüklerin neydi bilir misin?" diye sordu.
"Hayır!" cevabı üzerine açıkladı:
"Onlar melâike idi. Senin sesine gelmişlerdi. Sen okumaya devam etseydin onlar seni sabaha kadar dinleyeceklerdi. Öyle ki, sabahleyin herkes onları seyredebilecekti, çünkü halktan gizlenmiyeceklerdi."[436]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Buhârî ve Müslim'de geçmektedir. Hadis burada özetlenerek kaydedilmiş ve hadisenin özüne girmeyen bazı teferruat terkedilmiş. Tercümeyi yaparken teferruata biz de yer vermedik.
Üseyd İbnu Hudayr Medineli Müslümanların ilklerinden sayılır. Ensâr'ın ileri gelenlerindendir. Kur'ân'ı sesce güzel okuyanların başında gelir.
Bu vak'a bir yönüyle Kur'ân-ı Kerim'in güzel bir sesle tilâvetinin ehemmiyetini gösterdiği gibi bir yönüyle de Ashâb-ı Kirâm'ın mazhar olduğu kerâmetlere bir örnek olur. Alimler, geceleyin Bakara sûresini okumanın, dinlemenin faziletine de buradan delil çıkarmışlardır[437].

ـ17ـ وعن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ رَجُلٌ يقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَعِنْدَهُ فَرَسٌ مَرْبُوطَةٌ بِشَطَنَيْنِ فَتَغَشَّتْهُ

سَحَابَةٌ فَ
جَعَلَتْ تَدْنُوا وَجَعلَ فَرَسُهُ يَنْفُرُ مِنْهَا، فَلَمّا أصْبَحَ أتى
النَّبِىَّ # فَذَكَرَ لَهُ ذلِكَ فقَالَ: تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنَزَّلَتْ
لِلْقُرآنَ[. أخرجه الشيخان والترمذى. »والشطَن«
الحبل.

17. (428)- el-Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir zat Kehf suresini okuyordu. Yanında da iki uzun iple bağlı olan atı duruyordu. Derken etrafını bir bulut kapladı. Ve bu bulut ona yaklaşmaya başladı. At da bu durumdan huysuzlanmaya, ürkmeye koyuldu. Sabah olunca adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip vak'ayı anlattı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu açıklamada bulundu:

"Bu sekinet idi, Kur'ân için inmişti."[438]

AÇIKLAMA:

Burada da önceki hadiste geçen hadise hikaye olunmaktadır. Yani hadiseye şâhid olan sahâbi Üseyd İbnu Hudayr'dır.

Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm), gördüklerinden hayrete düşerek ne olduğunu soran Üseyd (radıyallahu anh)'e *"Bu sekinetti"* demiştir. Alimler Sekînet'in ne olduğu meselesinde ihtilaf ederler: Bazı alimler "insan yüzü gibi simaya sahip bir rüzgardır" derken, bazıları "üzerinde sekinet (vakar) bulunan meleklerdir" demiştir. Başka tahminler de ileri sürülmüştür. Ancak, muhtar görüşe göre, sekinet, kendisinde sükûnet ve rahmet olan bir mahluktur, berâberinde, Kur'ân'ı dinleyen melekler vardır. Nitekim önceki rivâyet bunu te'yid eder. Zira Üseyd göğe bakınca içinde kandilimsi nesneler bulunan şemsiyeye benzeyen birşey görmüş idi. Bu ikinci rivayetin açıklamasına göre, Üseyd'in şemsiyeye benzettiği şey Sekinet, kandilimsi şeyler de Kur'ân-ı dinleyen Sekînet dışındaki meleklerdir.[439]

ـ18ـ وعن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللّه #: مَثَلُ الْمُؤمِنِ الَّذِى يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ اۨلأتْرُجَّةِ: رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْمُؤمِنِ الَّذِى لاَ يَقْرَأُ الْقُرآنَ مَثَلُ التَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَ رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِى يَقْرأُ الْقُرآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِى لاَ يَقْرأُ الْقُرآنَ كَمَثَلِ الحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَ رِيحَ لَهَا[. أخرجه الخمسة.

18. (429)- Ebu Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kur'ân okuyan mü'minin misâli portakal gibidir. Kokusu güzel tadı hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misâli hurma gibidir. Tadı hoştur fakat kokusu yoktur. Kur'ân'ı okuyan fâcir misâli reyhan otu gibidir. Kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur'an okumayan fâcirin misali Ebu Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur."[440]

ـ19ـ وعن عثمان رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ النبىَّ # قالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلّمَ الْقُرآنَ وَعَلَّمَهُ[. أخرجه البخارى، وأبو داود، والترمذى .

19. (430)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı Kerim'i öğrenen ve öğretendir."[441]

ـ20ـ وعن إبن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عنهمَا. أنَّ النَّبِىَّ # قالَ:]إنَّ الَّذِى لَيْسَ في جَوْفِهِ شَىْءٌ مِنْ القُرآنِ كَالْبَيْتَ الخَرِبِ[. أخرجه الترمذى وصححه .

20. (431)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Hâfızasında Kur'ân'dan hiçbir ezber bulunmayan kişi harab olmuş bir ev gibidir."[442]

ـ21ـ وعن سعد بن عبادة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. أنَّ النَّبِىَّ # قالَ:]مَا مِنِ امْرِئٍ يَقْرَأُ الْقُرآنَ ثُمَّ يَنْسَاهُ إلاّ لَقِىَ اللّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أجْذَمَ[. أخرجه أبو داود .

21. (432)- Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah buyurdular ki:

"Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan bir kimse sonradan (terkeder ve okumayı) unutursa kıyâmet günü cüzzamlı olarak Allah'a kavuşur."[443]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud, bu hadisi: "Kur'ân'ı ezberledikten sonra unutanın feci hâli" başlığıyla sunar. Böylece hadisin, aslında "kıraat eden (okuyan)" tâbirinden "ezberleyen"i anlamış olmaktadır. Ancak alimler bunun "bakarak" veya "ezberden" veya "mânâ yönüyle" olabileceğini belirtirler. Keza tehdid "okumayı bırakana"dır, ister fiilen unutmuş olsun isterse unutmamış olsun farzketmez. Hadiste: "Allah'a eczem olarak kavuşur" denmektedir. Eczem "cüzzâma yakalanmış" demek olduğu gibi "elleri olmayan" veya "dişleri dökülmüş" veya "unutma kabahatini örtecek bir özrü olmaksızın" mânâlarına da gelmektedir. Çünkü cüzzâm hastalığı dişlerin, azaların, ellerin dökülmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla "Allah karşısında konuşamayacak, delil getiremeyecek, kusurunu affettiremeyecek..." gibi mânalar anlaşılmıştır[444].

ـ22ـ وعن أنسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. أنّ النبىّ # قال:
]عُرِضَتْ عَلَىَّ أُجُورُ أُمَّتِى حَتَّى الْقَذَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ

مِنَ المَسْجِدِ، وَعُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أمَّتِى فَلَمَ أرَ فيهَا ذَنْباً أعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرآنِ أوْ آيةٍ أوتِيَها رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا[. أخرجه أبو داود والترمذى .

22. (433)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ümmetime verilen ücretler bana arzedildi. Bunlar arasında bir kimsenin mescidden kaldırıp attığı bir çöp için verilmiş olanı da vardı. Keza ümmetimin işlediği günahlar da bana arzedildi. Bunlar arasında, bir kimsenin lütf-i İlâhî olarak öğrenip de sonradan unuttuğu bir sûre veya âyet sebebiyle kazandığından daha büyüğünü görmedim."[445]

AÇIKLAMA:

Burada ezberlenmiş olan âyetlerin unutmayı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın büyük günah olarak ifâde etmesi, büyük günahları belirten hadislere münâfi değildir. Belki mânayı bazı kayıtlarla sınırlamak gerekir. Unutmayı böyle ağır müeyyideye bağlamak, şeriatımızın temelini Kur'ân'ın teşkil etmesindendir. Kur'ân'ın, istihfaf edilerek unutulmaya terki, dinin yıkılması, harab edilmesi demektir. Dinimiz," unutmayı özür kabul etmiştir" diye yapılacak itiraza: "Din kasdî olmayan unutmayı mâzur addeder, kasdî olanı tembellik, istihfâf ve gafletten geleni değil" diye cevap verilir.

Ayrıca, buradaki "en büyük" tâbiri, "küçük günahların en büyüğü" diye de yoruma tâbi tutulmuştur. Bu sonuncu te'vil, dediğimiz gibi kasdî olmayan, istihfaftan gelmeyen unutmalarla ilgilidir. Kasdî olan terk ve unutmalar dînin yıkımına ve küfre götüreceği için elbette ki büyük günahlar sınıfına girecektir.[446]

ـ23ـ وعن عمران بن حصين رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ مَرَّ عَلَى قَارِئٍ يَقْرَأُ القُرآنَ ثُمَّ يَسْألُ النَّاسَ بِهِ فاسْتَرْجَعَ، وَقالَ: سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يقُولُ: مَنْ قَرَأَ الْقُرآنَ

فَلْيَسْألِ اللّهَ تعالَى فإنَّهُ سَيَجِئُ أقْوَامٌ يَقْرَؤُنَ الْقُرآنَ وَيَسألُونَ بِهِ النَّاسَ[.

23. (434)- İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, İmrân, Kur'ân okuyan, arkasından da buna mukabil halktan dünyalık taleb eden birisine rastlamıştı. "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'un, deyip arkasından şu açıklamayı yaptı: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:
"Kim Kur'ân okursa (isteyeceğini) Allah'tan istesin. Zira bir takım insanlar zuhur edecek, onlar Kur'ân okuyup, okudukları mukabilinde halktan (dünyalık) isteyecekler."[447]

AÇIKLAMA:

Kur'ân tilâveti, herşeyden önce bir zikir ve ibâdettir. Zikir ve ibâdetin ihlâsla yapılması yani sırf Allah rızası için yapılması gerekir, hiçbir dünyevî gaye araya girmemelidir. İmran (radıyallahu anh) Kur'ân okuyup arkasından dünyalık istemek gibi şenî bir davranışı musibet telakki ettiği için ölüm haberi gibi ciddi musibetlerle karşılaşıldığı zaman söylenmesi sünnet olan innâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn (Hepimiz Allah'ın kullarıyız, O'ndan geldik, O'na döneceğiz) cümlesini okur.
Alimler hadiste geçen *"Kim Kur'ân okursa (isteyeceğini) Allah'tan istesin"* irşadından şunu da anlamışlar: "Kur'ân tilâvet eden kimse, okurken, rahmet âyetine rastlayınca Allah'tan rahmet taleb etsin, ukubet ayetine rastlayınca da ukubetten Allah'a sığınsın. Kıraatin sonunda ise, me'sur (âyet ve hadiste gelen) dualarla dua etsin. Bu duaların da âhirete müteallik olması, Müslümanların dünyevî ve uhrevî hayırlarıyla ilgili olması gerekir."[448]

ـ24ـ وعن صُهيب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قال رسوُلُ اللّه #:]مَا آمَنَ بِالْقُرآنِ مَن اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ[. أخرجهما الترمذى .

24.(435)- Süheyb (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kur'ân'ın haram kıldığı şeyleri helâl addeden kimse Kur'ân'a inanmamıştır."[449]

ـ25ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. أنَّ رسول اللّه #:]نَهَى أنْ يُسَافَرَ بالْقُرآنِ إلى أرضِ الْعَدُوِّ[. أخرجه الثلة وأبو داود .

25. (436)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) düşman arazisine Kur'ân-ı Kerîm'le birlikte askerî seferi yasakladı."[450]

AÇIKLAMA:

Alimler düşmanın eline geçmesi ihtimali olan küçük seferlerde Kur'ân-ı Kerim'in bulundurulmaması gereğine hükmederler. Bu ihtimalin bulunmadığı büyük seferler hususunda ihtilâf ederler. İmâm Mâlik mutlak olarak yasaklama, Ebû Hânife tefrikte bulunma cihetine gitmişlerdir. Şâfiî de korkunun varlığı veya yokluğuna göre kerâhete hükmeder.[451]

İKİNCİ BAB

ESBAB-I NÜZÛLE DAİRDİR

BAZI SÛRE VE ÂYETLERİN FAZİLETLERİ DE
SÛRELERİN KUR'ÂN'DAKİ SIRALARI
ÇERÇEVESİNDE BURADA ZİKREDİLECEK

FATİHA SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى سعيد بن المع رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنْتُ أصَلِّى في المسجدِ فدعَانِي رسولُ اللّهِ # فَلَمْ أجِبْهُ، ثُمَّ أتَيْتُهُ فقلْتُ يا رسُولَ اللّهِ: إنِّى كُنْتُ أصَلِّى. فقالَ: ألَمْ يَقُلِ اللّهُ تعالي يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمِنُوا استَجِيبُوا للّهِ وَللرَّسُولِ إذَا دَعَاكُمْ ثمّ قال: أ أعَلِّمُكَ سُورةً هِىَ أعْظَمُ السُّورِ في القُرآنِ قَبْلَ أنْ تَخرجَ مِنَ الْمَسْجِدِ ثُمَّأخَذَ بِيدِى فَلَمَّا أرادَ أنْ يَخرُجَ قُلْتُ: ألَمْ تَقلْ ُعَلِّمنّكَ سُورةً هِىَ أعظَمُ سورةٍ في القرآنِ؟ قال: الحَمدُللّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِىَ السَّبْعُ المَثَانِى وَالقُرآنُ العظيمُ الَّذِى أوتيتُهُ[. أخرجه البخارى، وأبو داود، والنسائى .

1. (437)- Ebu Saîd İbnu'l-Muallâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Mescid-i Nebevî'de namaz kılıyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni çağırdı. Fakat (namazda olduğum için) icabet edemedim. Sonra yanına gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü namaz kılıyordum (bu sebeple cevap veremedim diye özür beyan ettim)." Bana:

"Allahu Teâla Kitab'ında: "Ey iman edenler, Allah ve Resûlü sizi çağırdıkları zaman hemen icâbet edin" buyurmuyor mu?" (Enfal: 8/24)" dedi ve arkasından ilave etti: *"Sen mescidden çıkmazdan önce, sana Kur'ân-ı Kerîm'in (sevabca) en büyük sûresini öğreteyim mi?"* dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkacağı sırada ben:

"Sana en büyük sureyi öğreteceğim" dememiş miydiniz? dedim. Bana:

"O sure Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemin dir ki(namazlarda tekrar tekrar okunan) yedi âyet (es-Seb'u'l-Mesânî) ve bana verilen yüce Kur'ân'dır" buyurdu.[452]

AÇIKLAMA:

Burada Fâtiha'nın faziletli sûre olduğu ifâde edilmektedir. Bu fazilet, ifâde ettiği mânaya binaen kazandırdığı sevab cihetiyledir. Değilse bu üstünlük, bizzat Kur'ân'dan olmak, vahy-i ilâhî bulunmak cihetiyle değildir. Bu açıdan, Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetleri, bütün sûreleri vahy-i ilâhî olmaları haysiyetiyle aralarında üstünlük olamaz.

Fatiha'ya es-Seb'u'l-Mesanî denmesi yedi ayet olmasından ileri gelir. Mesânî "mesna"nın cem'idir, iki çift, mükerrer demektir. Namazın her rek'atında Fatiha tekrar okunduğu ve zammolunan sure ile çiftlendiği için mesânî denilmiştir. Hicr sûresinin 87'inci âyetinde: *"Habibim, biz sana mükerrer okunup katlanan yedi (ayetli Fatiha) ile büyük Kur'ân'ı verdik"* buyrulmuştur.

Yukardaki hadis es-Seb'u'l-Mesânî ile Fatiha'nın kastedildiğine delil olmakla beraber, İbnu Abbas'tan gelen bir rivâyete göre de Seb'u'l-Mesânî ile yedi uzun sûre kastedilmektedir: Bakara, Al-i İmrân, Nisâ, Maide, En'âm, A'raf, Yunus sûreleri.[453]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رسُولَ اللّهِ # خرَجَ عَلَى أبَىِّ ابْنِ كَعْبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ وهُوَ يُصَلِّى وذكرَ نحوَهُ. وفيه: والَّذِى نفسى بيدِهِ ما أُنزِلَ في التَّوراةِ و ا“نْجِيلِ وَ في الزَّبُورِ وَ في الفُرْقَانِ مِثلُهَا، وإنَّهَا سَبْعٌ من المَثَانِى وَالقُرآنُ العَظِيمُ الَّذِى أعْطيتُهُ[. أخرجه الترمذى وصححه.وزاد في أخرى له وللنسائى: وهى مقسُومةٌ بينى وبينَ عبدى ولِعبدى ما سألَ .

2. (438)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'a uğradı. O namaz kılıyordu... devamını yukarıdaki gibi aynen kaydetti. Ancak şu ziyâde var:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zü'l-Celâl'e yemin ederim ki, Allah, Fâtiha'nın bir mislini ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de

Furkân'da indirmemiştir. O (namazlarda) tekrarla okunan yedi âyet ve bana ihsân edilen yüce Kur'ân'dır."

Tirmizi hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî'nin yine Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivayette:

"O (Fatiha sûresi) benimle kulum arasında taksim edilmiştir. Kuluma istediği verilmiştir" ziyadesi vardır.[454]

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما. قال:]بَينَا جبريلُ عليهِ السّمُ قَاعِداً عندَ النبىِّ # إذْ سَمِعَ نَقيضاً مِنْ فَوْقِهِ فرفعَ رأسَهُ إلى السَّمَاءِ فقَالَ: هَذَا بابٌ مِنَ السَّمَاءِ فُتِحَ الْيَوْمَ لَمْ يُفْتَحْ قطُّ إِّ الْيَوْمَ فنَزَلَ منهُ ملكٌ فقالَ: هَذَا مَلَكٌ نَزَلَ إلِى ا‘رضِ لمْ يَنْزِلْ قط إِّ الْيَوْمَ فسَلَّمَ وقَالَ: أبشِرْ بنُوريْن أوتيتَهُمَا لم يُؤتَهُمَا نَبىٌّ قَبْلَكَ: فَاتِحَةِ الكِتابِ وخَواتِيم سُورةِ البقرة، لمْ تَقْرأ بحرفٍ منهُما إِّ أَعْطَيتَهُ[. أخرجه مسلم والنسائى.»والنقيض« الصوت .

3. (439)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cibril (aleyhisselam), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında otururken yukarıda kapı sesine benzer bir ses işitti. Başını göğe doğru kaldırdı. Cibril (aleyhisselâm) dedi ki:

"İşte gökten bir kapı açıldı, bugüne kadar böyle bir kapı asla açılmamıştı." Derken oradan bir melek indi. Cibril (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar konuştu:

"İşte arza bir melek indi, şimdiye kadar bu melek hiç inmemişti." Melek selam verdi ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:

"Sana verilen iki nuru müjdeliyorum. Bunlar, senden önce başka hiçbir peygambere verilmemişlerdi: Onların biri Fatihâ Sûresi, diğeri de Bakara Sûresi'nin son kısmı. Onlardan okuduğun her harfe mukabil sana mutlaka büyük sevap verilecektir" dedi.[455]

ـ4ـ وعن عدى بن حاتم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. أنّ رسول اللّه # قال:]المغضوبُ عليهمْ: اليهُودُ، والضَّالينَ: النَّصَارى[. أخرجه الترمذى .

4. (440)- Adiyy İbnu Hâtim (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"(Fatiha'da geçen) elmağdûb aleyhim (Allah'ın gazabına uğrayanlar) Yahudilerdir, eddâllîn (sapıtanlar) da Hıristiyanlar'dır", [456]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fatiha Sûresi'nin son âyetinde geçen mağdub aleyhim (Allah'ın gazabına uğrayanlar) tabiri ile Yahudilerin kastedildiğini, dâllin (sapıtanlar) tabiriyle de Hıristiyanların kastedildiğini açıklıyor.

Esasen, Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok âyet Yahudilerin gadaba uğrama durumlarını ifâde etmiştir. Bu ayetlerden biri şöyle: *"... Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi. Bu karşı gelmeleri ve taşkınlık yapmalarındandı"* (Bakara: 2/61). Şu âyetler de görülebilir: Âl-i İmrân: 3/112; Bakara: 2/90; A'raf: 7/152; Maide: 5/60; Mücadele: 58/14. Şu âyet de açık olarak Yahudilerin Allah'ın gazabına uğradıklarını ifâde eder:

"Buzağıyı ilâh ittihaz edenler, Rablerinin gadabına ve dünya hayatında alçaklığa uğrayacaklar. İftira edenleri böylece cezalandırırız" (A'raf: 7/152).

"İsrailoğullarından inkâr edenler, Dâvud'un ve Meryem oğlu İsâ'nın diliyle lânetlenmişlerdi. Bu, başkaldırmaları ve aşırı gitmelerindendi" (Maide: 5/78).

Ayetlerden anlaşılacağı üzere Yahudiler, haksız yere peygamber öldürmek, verilen emirleri dinlememek, taşkınlığa düşüp azmak gibi sebeplerle Allah'ın gadabına uğramışlardır.

Hıristiyanların sapıtmaları, kitaplarını tahrif ederek, Hz. İsa'ya ulûhiyet isnâd etmeleri, ruhbanları kendilerine Rab tâyin etmeleri gibi sebeplerle haktan ayrılarak sapıtmışlardır.[457]

BAKARA SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى أمامة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسوُلَ اللّهِ # يقُول: اقْرَؤُا الْقُرآنَ فإنَّهُ يَأتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعاً ‘صْحَابِهِ، اقْرَؤُا الزَّهْرَاوَيْنِ الْبَقَرَةَ وآلَ عِمْرَانَ فَإنَّهُمَا يَأتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أوْ غَيَايتَانِ أوْ كَأنَّهُمَا فِرقَانَ مِنْ طَيْرٍ صَوَافَّ تَحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبِهِمَا، اقْرَؤُا الْبَقَرَةَ فإنَّ أخْذَهَا بَرَكَةٌ، وَتَرْكَهَا حَسْرَةٌ، وَ يَسْتَطِيعُهَا الْبَطَلَةُ[. أخرجه مسلم. قيل »البطلة« السحرة.زاد في روايةٍ: مَا مِنْ عَبْدٍ يَقْرأُ بِهَا في رَكْعَةٍ قَبْلَ أنْ يَسْجُدَ ثُمَّ يَسْأَلُ اللّهُ تعالى حَاجَةً إّ أعْطَاهُ. إنْ كَادَتْ لَتَسْتَحْصِى الْقُرآنَ كُلَّهُ[.»الغياية« كلُّ شيءٍ أظل ا“نسان فوق رأسه كالسحابة وغيرها .

1. (441)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i işittim, diyordu ki:

"Kur'an-ı Kerîm'i okuyun. Zira Kur'ân, kendini okuyanlara kıyamet günü şefaatçi olarak gelecektir. Zehrâveyn'i yani Bakara ve Âl-i İmrân surelerini okuyun! Çünkü onlar kıyamet günü, iki bulut veya iki gölge veya saf tutmuş iki grup kuş gibi gelecek, okuyucularını müdâfaa edeceklerdir. Bakara suresini okuyun! Zira onu okumak berekettir. Terki ise pişmanlıktır. Onu tahsil etmeye sihirbazlar muktedir olamazlar."

Bir rivayette şu ziyade mevcuttur: Bir rekatta, secdeden önce, bir kul onu okur, sonra da Allah'tan birşey isterse Allah istediğini mutlaka verir." [458]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بَعَثَ رَسُولُ اللّهِ # بَعْثاً وَهُمْ ذُو عُدَدٍ فَاسْتَقْرَأَهُمْ، فَقَرَأَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ مَا مَعَهُ مِنَ الْقُرآنِ فَأتَى عَلَى رَجُلٍ مِنْ أحْدَثِهِمْ سِنّاً فَقَالَ مَا مَعَكَ أنْتَ يَا فُنُ؟ فقَالَ: مَعِى كَذَا وَكَذَا، وَسُورَةُ الْبَقَرَةِ. قَالَ: أَمَعَكَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ؟ قَالَ نَعَمْ! قَالَ: اذْهَبْ فَأنْتَ أمِيرُهُمْ فَإنَّهَا إنْ كَادَتْ لَتَسْتَحْصِى الدِّينَ كُلَّهُ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أشْرَافِهِمْ: وَاللّهِ مَا مَنَعَنِى يَا رَسُولَ اللّهِ أنْ أتَعَلَّمَهَا إِّ خَشْيَةَ أنْ َ أقُومَ بِمَا فِيها. فقالَ رَسُولُ اللّهِ # تَعَلّمُوا تَعَلّمُوا الْقُرْآنَ وَاقْرَؤُهُ وَقُومُوا بِهِ، فَإنَّ مَثَلَ الْقُرآنِ لِمَنْ تَعَلّمهُ فَقَرَأهُ وَقَامَ بِهِ كَمَثَلِ جَرَابٍ مَحْشُوٍّ مِسْكاً يَفُوحُ رِيحُهُ كُلَّ مَكانٍ، وَمَثَلُ مَنْ تَعَلَّمهُ وَرَقَدَ عَنْهُ وَهُوَ في جَوْفِهِ كَمِثْلِ جِرَابٍ أوكِىَ علَى مِسْكٍ[. أخرجه الترمذى.»وا“يكاء« الشّدُّ.

2. (442)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalabalık bir askerin katıldığı orduyu sefere çıkardı. Askerlere Kur'ân okumalarını tenbihledi. Ayrıca teker teker görerek herbirine Kur'an'dan bildikleri yerleri okumalarını tenbihliyordu. Derken sıra yaşça en genç birisine gelmişti. Ona:

"Kur'an'dan sen ne biliyorsun ey falanca?" diye sordu. Genç:

"Ben, dedi, falan falan sureleri ve bir de Bakara suresini biliyorum." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yani sen Bakara'yı biliyor musun?" diye sordu.

"Evet!" cevabı üzerine:

"Haydi yürü, seni askerlere komutan tayin ettim" dedi. Askerlerin ileri gelenlerinden biri atılıp:

"Yemin olsun, Bakara'yı ezberlememe mâni olan şey, hükümleriyle amel edememek korkusundan başka birşey değildir" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu tenbihte bulundu:

"Kur'ân'ı öğrenin ve onu okuyun. Kur'ân-ı Kerîm'in onu öğrenip okuyan ve onunla amel eden kimse için durumunu, içi ağzına kadar misk dolu

bir kutuya benzetebiliriz. Bu her tarafa koku neşreder. Kur'ân'ı öğrendiği halde, ezberinde olmasına rağmen okumayıp yatan kimse de ağzı sıkıca bağlanmış, hiç koku neşretmeyen misk kabı gibidir."[459].

ـ3ـ وعن النواس بن سمعان رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: يُؤْتى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْقُرآنِ وَأهْلِهِ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ في الدُّنْيَا تَقْدُمُهُ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَآلِ عِمْرَانَ. وضَرَبَ لَهُمَا رَسُولُ اللّهِ # ثَثَةَ أمْثَالِ مَا نَسِيتُهُنَّ بَعْدُ قَالَ: كَأنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أوْ ظُلّتَانِ سَوْدَاوانِ بَيْنَهُمَا شَرْقٌ، أوْ كَأنَّهُمَا فَرَقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوافَّ تَحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبِهِمَا[. »الشرق« الضوء .

3. (443)- Nevvâs İbnu Sem'an anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:
"Kıyâmet günü Kur'ân-ı Kerim ve ona dünyada iken sahip çıkıp onunla amel edenler getirilirler. Bu gelişte, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri Kur'ân-ı Kerîm'in önünde yer alırlar." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir iki sure için üç teşbihte bulundu ki, bir daha onları unutmadım. Şöyle demişti:
"Onlar sanki iki bulut veya aralarında nur ve aydınlık olan iki siyah gölgelik veya sahiplerini müdafaa vaziyeti almış saflar halinde iki kuş sürüsü gibidirler."[460]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, yukarıdaki hadiste olduğu üzere nâslarda gelen karinelere dayanarak dünyada yapılan hayırlı amellerin, kıyamet günü belli bir şekil alarak mizana girip tartılacaklarını söylerler. Bu hadis Kur'ân-ı Kerîm'in surelerinin bile ayrı bir teşahhus kazanacağını, müstakil birer sûrete gireceğini ifâde etmektedir.

Bakara ve Âl-i İmrân surelerinin Kur'ân-ı Kerîm'in önünde gelmeleri ise, bunların sevabca, şerefce diğerlerinden üstünlüğünü ifade eder. Bunlar esasen hem en uzun sûreler, hem de ihtiva ettikleri ahkâmca fevkalâde zengindirler. Bunların siyah gölgelik olarak temsil edilmeleri hikmetlidir. Çünkü kıyamet günü ile ilgili tasvirler insanların en ziyade gölgeye ihtiyaç duyacaklarını ifâde etmektedir. Siyah gölgelik demek, gölgesi son derece koyu sıcağa karşı iyi koruyan demektir. Aralarındaki nuru bâzı âlimler, iki gölgeyi ayıran hudud olarak yorumlamıştır. Mamafih, "gölgeler üst üste ve son derece koyu olmasına rağmen ışığı geçirmektedir, aydınlığın manası budur" yorumunu yapan da olmuştur. [461]

ـ4ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قال رسُولُ اللّهِ #:]َ تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ، إنَّ الشَّيْطَانَ يَفِرُّ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِى تُقْرأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ[. أخرجهما مسلم والترمذى .

4. (444)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

"Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, içerisinde Bakara suresi okunan evden şeytan kaçar."[462]

AÇIKLAMA:

Evlerin kabirlere çevrilmemesinden maksadın, evlerde ibâdet ve hayırlar yapılmasını, irşad olduğunu, daha önce meskenle ilgili bahiste açıklamıştık.

Bu rivâyette, sûrelerin isimlendiriliş şekline de bir örnek görmekteyiz. Çünkü bâzı âlimler sure-i Bakara, sûre-i Nisa gibi isimlendirmelerin hoş olmadığını, "İçinde Bakara zikredilen sure", "İçinde Nisâ zikredilen sure" şeklinde söylenmeleri gerekir demiştir. Ancak burada bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Sure-i Bakara diye tesmiye

ettiğini görmekteyiz. Evden şeytanın kaçması "şeytanın zarar veremeyeceği" şeklinde te'vil edilebilir. [463]

ـ5ـ وزاد مسلم في هذا:]وقال رَسُولُ اللّهِ # إذَا قَضَى أحَدُكُمُ الصَّةَ في المَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِياً مِنْ صَتِهِ فإنَّ اللّه! تعالى جَاعلٌ في بَيْتِهِ منْ صَلَواتِهِ خَيْراً[.

5. (445)- Müslim'in bir rivâyetinde yukarıdaki hadise şu ziyâde yapılmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:
"Sizden biri mescidde namazı bitirdi mi, namazından evine de bir pay ayırsın. Zira Cenab-ı Hakk, namazlarından evine de hayır yaratacaktır" [464]

AÇIKLAMA:

Evin kabre çevrilmemesi, zikirle, ibâdetle ihyâ edilmesine bağlı olduğuna göre, bunun en iyi yollarından biri evlerde namaz da kılmaktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evlerde nâfile, sünnet nev'inden namaz kılınmasını emretmektedir. Namaz evde hayır yaratılması, evde kılınan namaz sebebiyle eve meleklerin gelmesi, şeytanların kaçması, ibâdetin sebep olduğu hatırlamalarla malâyaniyattan kaçınılmasının hâsıl edeceği huzûr, sükûn, mânevî hava vs.'nin hakim olmasıdır.[465]

ـ6ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنَّ رَسولَ اللّه # قال:]مَنْ قَرَأَ بِاŒيَتَيْنِ اللَّتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ في لَيْلَتِهِ كَفَتَاهُ[أخرجه الخمسة إ النسائى .

6. (446)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Bakara Suresi'nin sonundaki iki ayeti geceleyin kim okursa o iki âyet ona kâfi gelir."[466]

AÇIKLAMA:

Bakara suresinin sonundaki iki ayet halkımızca Amenerresul diye adlandırılan aşr-ı şerif'tir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Mirac esnasında vahyedilmiştir. Cenâb-ı Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mirac sırasında Rabbülâlemin'e ümmetinin tahiyyât, tesbihât ve salâvât nevinden ibâdetlerini hediye olarak takdim etmiş, mukâbilinde de Rabbülâlemin'den ümmetine hedâya olarak bu iki âyeti getirmiştir. Onlarda mü'minler için öyle müjdeler ifâde edilmiştir ki hakikaten, Mirâc gibi Arşı A'la'yı aşıp Kurbiyet-i İlâhiyeye ulaşan muhteşem bir seyahatin muazzam yolcusu Rahmeten lil-âlemin olan Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in Fahr-i Kâinat olma makamına layık, günâhkâr ve hatakâr kullara Rabbülâlemin'den olmaya elyak misilsiz bir hediye olmuştur:

***** Tâkatlarının dışında sorumluluk yoktur!...

***** Unutarak, kasıdsız olarak yaptığı hatalarda sorumluluk yoktur!

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu iki ayetin "cennet hazinelerinden", "Arş-ı Âzam'ın altında bulunan hazine"den alınmış olduğunu belirtmiştir. Âyetler meâlen şöyledir:

"O Peygamber de kendisine Rabbinden indirilene imân etti, müminler de. Onlardan herbiri, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Onun (Allah'ın) peygamberlerinden hiçbirini diğerlerinden ayırmayız, (hepsine inanırız), dinledik (kabûl ettik, emrine) itaat ettik. Ey Rabimiz, mağfiretini (isteriz). Son varışımız ancak sanadır" dediler. Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (hayır) kendi faidesine, yaptığı (şer de) kendi zararınadır.

"Ey Rabbimiz unuttuk yahut yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme. Ey Rabbimiz, bizden evvelki (ümmet)lere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz, tâkat getiremiyeceğimizi bize taşıtma. Bizden (sâdır) olan (günahları) sil, bağışla, bize mağfiret et, bizi esirge. Sen Mevlamızsın bizim. Artık kâfirler gürûhuna karşı da bize yardım et" (Bakara: 2/285-286).

Önceki ayet iman esaslarını ve mü'minin edebini beyân ederken, son ayet, Cenâb-ı Hakk'ın mü'mine olan başlıca lütuflarını sayıyor.

Rabbimizin lütufları, kulun dua ve talebi üslûbunda sayılmaktadır, toplam yedi tanedir. Yani yedi aded lûtf-i Rabbânî'dir. Zira vermek istemeseydi istemek vermezdi![467]

ـ7ـ وعن النعمان بن بشير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: قال رَسُولُ اللّهِ #:]إنَّ اللّهَ كَتَبَ ـ كِتَاباً قَبْلَ أنْ يَخْلُقَ السَّمواتِ وَا'رْضَ بِألْفَىْ عَامٍ أنْزَلَ مِنْهُ آيتَيْنِ خَتَمَ بِهِمَا سُورةَ الْبَقَرةِ َ تُقْرَآنِ في دارٍ َثَثَ مَرَّاتٍ فَيَقْرَبُهُما شَيْطَانٌ[. أخرجه الترمذى.

7. (447)- Nu'mân İbnu Beşîr (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Allah, arz ve semâvatı yaratmazdan iki bin yıl önce bir kitap yazdı. O kitaptan iki âyet indirip onlarla Bakara suresini sona erdirdi. Bu iki âyet bir evde üç gece okundu mu artık şeytan ona yaklaşamaz."[468]

ـ8ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قال رَسُولُ اللّهِ #:]قِيلَ لِبِنى إسْرَائيلَ »ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّداً وَقُولُوا حِطَّةٌ يُغْفَرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ« فَبَدَّلُوا فَدَخَلُوا الْبَابَ يَزْحَفُونَ عَلَى أسْتَاهِهِمْ. وقَالُوا: حَبَّةٌ في شَعْرَةٍ[. أخرجه الشيخان والترمذى .

8. (448)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Benî İsrail'e: "Kapıdan secde ederek girin ve (dileğimiz günahlarımızın) dökülmesidir deyin, ta ki hatalarınız bağışlansın" (Bakara: 2/58) denildi. Ama onlar (emri değiştirdiler de kapıdan kıçları üzerine sürünerek girdiler ve "kılın içinde bir tâne" dediler."[469]

AÇIKLAMA:

Mısır'dan kaçan Yahudiler, Hz. Musa (aleyhisselam)'nın rivâyetinde Tih sahrasında kırk yıl dolaştıktan sonra Yûşa (aleyhisselam) ile oradan çıkmış, Allah'ın izni ile Kudüs'e girmeleri müyesser olmuş idi. Ancak şehre girerken secde halinde olmalarını -veya eğilerek girmelerini veya girdiklerinde şükran secdesinde bulunmalarını- emretmişti. Onlar emri değiştirdiler. Ve şehre sürünerek girdiler. Ayet-i kerimenin ifadesine göre, girerken, hıtta demeleri emredilmişti. Bu kelime: "Dileğimiz, günahlarımızın indirilmesidir" manasına gelir. Yani, böyle diyerek, mağfiret taleb etmeleri emredildi. Ancak Yahudiler, bu kelimeyi habbe kelimesiyle değiştirdiler, "Kılın içinde bir habbe" dediler. Aslında bu söz bir mâna ifâde etmez. Ancak Allah'ın emrine karşı muhalefet ve istihzalarını izhâr eder.

Rivâyete göre, bu fi'lî ve kavlî isyanları sebebiyle gadab-ı ilâhîye uğrayarak tâunla cezalandırılırlar. Bir saatte yetmiş bin kadarı helâk olur. [470]

ـ9ـ وعن عامر بن ربيعة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّهِ # في سَفَرٍ في لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ فَلَمْ نَدْرِ أيْنَ الْقِبْلَةُ؟ فَصَلّى كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا عَلى حَيَالِهِ. فَلَمَّا أصْبَحْنَا ذَكَرْنَا ذلِكَ لِرسُولِ اللّهِ # فنزلت: فَأيْنَمَا تُوَلّوا فَثَمَّ وجْهُ اللّهِ[. أخرجه الترمذى. المراد »بحياله« تلقاء وجهه .

9. (449)- Âmir İbnu Rebî'a (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz karanlık bir gecede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bir seferde idik. Kıble istikametini bilemedik. Herkes kendi istikametine yönelerek namazını kıldı. Sabah olunca durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a açtık. Bunun üzerine şu âyet indi. *"...Nereye yönelirseniz Allah'ın yönü orasıdır (Bakara: 2/115)."*[471]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, bulut, gece karanlığı gibi sebeplerle, kişi kıbleyi tâyinde acze düşecek olursa ne yapması gerektiği hususunda bilgi vermektedir. Taberâni'de gelen Muâz İbnu Cebel (radıyallahu anh) rivâyeti de bunu te'yid eder: "Bulutlu bir günde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte bir sefer ederken kıbleye yönelmeden namaz kıldık. Namaz bitince güneş açtı. Biz

"Ey Allah'ın Resulü, namazımız kıbleye olmamış" dedik. Bize:

"Namazlarınız hakkıyla (eksiksiz olarak) Allah'a ulaştı" cevabını verdi.

Tirmizî, hadisin, senet yönüyle zayıf olduğunu söyler. Ancak, hükmüyle, başta Süfyanu's-Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Rahûye olmak üzere pekçok ulemanın amel ettiğini belirtir.

Hanefî uleması da şöyle demiştir: "Kim kıbleyi şaşırırsa araştırır ve namazını kılar. Yanlış istikamete kıldığı anlaşılırsa namazı iâde etmez, çünkü kendisine vâcib olan "kıbleyi araştırma" işini yerine getirmiştir. Şâfiî merhum ise, bu durumda: "Namazını, vakti içinde veya bilâhere iade eder, çünkü "kıbleye yönelmek" kesin bir vecibedir" buyurur. Sübülü's-Selâm'da İmam Şâfiî'nin bu sözü kaydedildikten sonra: "Azher olan (en doğrusu) seferle ilgili rivâyetle ameldir. Zira Muâz İbnu Cebel rivâyetiyle takviye görmüştür. Esasen tek başına da hüccettir" denir. Yâni Şafiîler de bu hadisle ameli benimsemişlerdir.[472]

ـ10ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ عُمَرَ بْنَ الخَطّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ يَارَسُولُ اللّهِ
لَوْ صَلّيْنَا خَلْفَ الْمَقَامِ. فنزلت وَاتّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إبْراهِيمَ مُصَلّى[. أخرجه الشيخان، والترمذى .

10. (450)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hitab ederek: "Ey Allah'ın Resûlü (tavaftan sonra kılınan iki rek'atı) Makam'ın gerisinde kılsak (daha iyi olmaz mı?)" diye bir temennide bulunmuştu, hemen şu âyet nâzil oldu: *"İbrahim'in makamını namazgâh yapın..."* (Bakara: 2/125).[473]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Ömer'in sebkat eden temennisine muvafık olarak nâzil olan ayetlerden biridir. Bu çeşitten birkaç vak'a vardır. Daha açık rivayetlerde geldiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in elinden tutarak: "Kâbe'nin yakınındaki Makam'ı göstererek:

"Burası Makam-ı İbrahim'dir" buyurur. O da:

"Burasını namazgâh yapsanız olmaz mı?" demiş, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) de

"Öyle bir şey ile emrolunmadım" buyurmuştur. Fakat gün batmadan yukarıda kaydedilen ayet-i kerime de nâzil olmuştur.

Makam-ı İbrahim, Kâbe'nin inşâsı sırasında Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in iskele olarak kullandığı veya halkı hacca dâvet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Hâlen bu makam mevcuttur ve tavaftan sonra bunun gerisi tarafında iki rekât tavaf namazı kılınır.[474]

ـ11ـ وعن البراء بن عازِبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أوَّلَ مَا قَدِمَ رَسُولُ اللّهِ # الْمَدِينَةَ نَزَلَ عَلَى أجْدَادِهِ أوْ قَالَ أخْوالِهِ مِنَ ا٘نْصَارِ، وَأنَّهُ صَلّى قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْراً أوْ سَبْعَةَ عَشرَ شَهْراً، وَكَانَ يُعْجِبُهُ أنْ تَكُونَ قِبْلَتُهُ قِبَلَ الْبَيْتِ، وأنَّهُ صَلّى أوَّلَ صَةٍ صَّهَا صَةَ الْعَصْرِ، وَصَلّى مَعَهُ قَوْمٌ فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ صَلّى مَعَهُ فَمَرَّ عَلَى أهْلِ مَسْجِدٍ وَهُمْ رَاكِعُونَ فَقَالَ: أشْهَدُ بِاللّهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ #

قِبَلَ الْكَعْبَةِ فَدَارُوا كَماَ هُمْ قِبَلَ الْبَيْتِ، وَكَانَتِ الْيَهُودُ قَدْ أعْجَبَهُمْ إذْ كَانَ يُصَلّى قِبَلَ الْمَقْدِسِ، فَلمَّا وَلّى وَجْهَهُ قِبَلَ الْبَيْتِ أنْكَرُوا ذلكَ فَنَزَلَتْ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ في السَّمَاءِ فَقَالَ السُّفَهَاءُ وَهُمْ الْيَهُودُ مَا وَّهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الّتِى كَانُوا عَلَيْهَا؟ قُلْ للّهِ الْمَشْرِقُ

وَالْمَغْرِبُ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ إلى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ].
أخرجه الخمسة إ أبا داودَ .

11. (451)- el-Berâ İbnu'l-Âzib (radıyallahu anh) buyurdular ki: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince, önce Ensar'dan olan ecdâdının -veya dayılarının- yanına indi: O zaman namazlarını on altı veya on yedi ay boyunca Beytu'l-Makdîs'e doğru kıldı. Ancak kıblenin Kâbe'ye doğru olmasını arzuluyordu. (Kâbe'ye doğru) kıldığı ilk namaz da ikindi namazı idi. Bu namazı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte ashabtan bir grup kimse kılmıştı. Bu namazı kılanlardan biri, oradan ayrılınca bir mescide rastladı. Cemaati namaz kılıyordu ve tam rükû halinde idiler. Adam onlara:
"Şehâdet ederim ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le Kâbe'ye doğru namaz kıldık" dedi. Cemaat oldukları yerde Kâbe'ye yöneldiler.
Müslümanların Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmaları Yahudiler'i memnun ediyordu. Yüzler Kâbe'ye doğru yönelince Yahudiler bundan hiç memnun kalmadılar. Arkadan hemen şu mealdeki ayet nâzil oldu: *"Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz..."* (Bakara: 2/144). Beyinsiz Yahudiler dedikoduya başladılar: *"Uyageldikleri kıbleyi niye değiştirdiler? De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. Allah dilediğini doğru yola hidâyet eder"* (Bakara: 2/144).[475]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiği ilk zamanlarda vahiy gelmeyen birçok hususta ehl-i kitâbı esas alıyordu. Hatta saçına verdiği şekilde bile müşriklere muhâlefet etmek için ehl-i kitabın tarzını esas almıştı. Bu davranışı, onlarda saf bir vahdâniyet olmasa bile yaratıcıya, risâlet müessesesine, ba'su ba'del-lmevt'e (ahiret) vs.'ye inanıyorlardı. Tarzları, müesseseleri vahye dayanmış olabilirdi. Ayrıca kitaplarında kendisinden bahsedilmiş, geleceği haber verilmişti. Hattâ Yahudiler, yeni bir peygamberin gelmesini bekliyorlardı.

Binâenaleyh Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların İslâmiyet'i benimseyeceğini, Müslüman olacaklarını ümid ediyordu.
Ancak her geçen gün, oların İslâmiyet'e yaklaştıklarına değil, uzaklaştıklarına delil teşkil ediyordu. Belki onlar da başlangıçta, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında bir kısım tecessüslere düşmüşler, merakla karşılamışlardı. Onlar da, İslâm'ın yeni bir din olduğunu, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa gibi önceki peygamberleri (aleyhisselam) inkâr etmemekle berâber, ellerindeki nüshaları muharref kabul ettiğini görüp anlayınca meraklarını izâle edip, kesinlikle tavır almışlardı. Müslümanlarla alay ediyorlardı. Aleyhte müşriklerle, münâfıklarla işbirliği yapıyorlar ve fırsat buldukça onları Müslümanlar aleyhine tahrik ediyorlardı.
Bu durum karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de ehl-i kitab'a karşı daha kesin, daha kararlı, daha enerjik bir tavır takınmaya başladı, kılık kıyafetten, tâ kıblenin değişmesine varıncaya kadar bu muhalefet zinciri devam etti. Kıblenin değişmesiyle ilgili âyet, açıklamaya çalıştığımız umumi muhalefet prensibinin vahiyle noktalanmasıdır.
İslâm, Allah indindeki mûteber dindir. Müslümanlar müstakil bir ümmettir. İnançlarıyla, ibâdetleriyle, kıblesiyle, ziyâretgâhlarıyla, kılık kıyafet ve diğer içtimâî müesseseleriyle tamamen müstakil bir ümmettir. Kıblenin tahviliyle ilgili âyet bir bakıma bu istikbâliyetin ilânı, ehl-i kitapla berâberliklerin terkedilmesinin başlangıcı olmuştur. Bundan sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her hususta onlardan ayrılmayı prensip yapacak ve hatta Yahudiler şöyle diyecektir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize muhâlefet etmedik hiçbir şey bırakmadı, her işimizde bize muhalefet etti."
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Ehl-i Kitabı kazanmak için Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığını, Ebu'l-Âliye'den gelen bir rivâyet tasrih eder.
Beytü'l-Makdis'e yani Kudüs'e doğru kaç ay namaz kılındığı hususunda rivayetler değişik rakamlar vermişlerdir. Yukarıdaki rivayette "on altı veya on yedi" diye şek edilir. Dokuz ay, on ay, on üç ay, on sekiz ay, iki sene diyen rivayetler bile vardır. Kadı İyaz on yedi ay diyen rivayetin en

sahih olduğunu kabul eder. Nevevî ise on altı ay diyen rivayeti. Bu iki görüşü İbnu Hacer şöylece te'lif eder:
"On altı ay olduğunu söyleyenler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye geldiği ayla vahyin geldiği ayı bir hesab etmiş, artan günleri saymamıştır. On yedi diyenler ise bunları ayrı ayrı düşünmüşlerdir. Nitekim Medine'ye geliş Rebiü'l-evvel ayında olmuştu, tahvil de ikinci senenin Receb ayının ortalarında vukua geldi.
Ayette yer verilen *"yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz"* ifadesi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi arzusunu ifade eder. Çünkü, rivayetler, Medine'ye geldiği andan itibaren kıblenin Kudüs'e değil, Kâbe'ye olması hususunda arzu duyduğunu belirtir. İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın bir açıklaması şöyle: "Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye hicret edince ora ahâlisinin çoğu Yahudi idi ve Beytu'l-Makdis'i kendilerine kıble yapmışlardı. Allah da Resulü'ne Beytu'l-Makdis'i kıble yapmasını emretti. Bu duruma Yahudiler sevindiler. Böylece Müslümanlar on yedi ay Kudüs'e yöneldiler. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in kıblesine yönelmek istiyordu. Arzusunun tahakkuku için Rabbine dua ediyor semâya doğru yöneliyordu. İşte bu durum üzerine âyet nâzil oldu." Mücâhid tarikinden gelen rivâyette şu ziyâde mevcuttur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kıblenin değişmesini istiyordu, çünkü Yahudiler: "Muhammed, (dinde) bize muhâlefet ettiği halde kıblemize yöneliyor" diyorlardı. Bunun üzerine âyet nazil oldu.
Son olarak şunu da kaydedelim: Mekke'de iken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in namaz kıldığı istikametle ilgili olarak iki rivayet var. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'de İbnu Abbas'tan kaydettiği rivâyete göre: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kudüs ile kendi arasına Kâbe'yi koyarak Kudüs'e yönelerek namaz kılıyordu." Taberânî'nin İbnu Cüreyc tarikinden kaydına göre: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) önce Kâbe'ye müteveccihen namaz kıldı. Sonra, daha Mekke'de iken Beytu'l-Makdis'e yönelmesi emredildi. Bu şekilde üç hac mevsimi boyunca namaz kıldı, sonra da hicret etti. Medine'ye

gelince on altı ay ona yönelerek namaz kıldı. Sonra Allah onu Kâbe'ye yöneltti.[476]

ـ12ـ وفي أخرى لمسلم وأبي داود عن أنس:]فَمَرَّ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَلَمَةَ وَهُمْ رُكُوعٌ في صَة الصُّبْحِ نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَقَالَ: أَ إنَّ الْقِبْلَةَ قَدْ حُوِّلَتْ إلى نَحْوِ الْكَعْبَةِ مَرَّتَيْنِ فَمَالُوا كَمَا هُمْ رُكُوعاً إلى الْكَعْبَةِ[.

12. (452)- Müslim ve Ebu Dâvud'un Enes' (radıyallahu anh)'ten rivâyet ettikleri bir diğer hadis şöyledir: "Onlar Beytu'l-Makdis'e doğru yönelmiş halde, sabah namazının rükûunda iken, Benî Seleme'den bir adam kendilerine uğradı ve: "Kıble istikameti Kâbe'ye çevrildi" dedi. Bu sözünü iki kere tekrar etti. Cemaat rükûda iken Kâbe'ye yöneldiler." [477]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste kıbleyi değiştiren âyetin ikindi namazında nâzil olduğunu söylediği halde bu rivayette sabah namazında olduğu söylenmiştir. Alimler şöyle te'lif ederler: "Muhtemelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ikindi namazında gelmiş bulunan emir Kuba'dakilere ertesi gün sabah namazında ulaştı. Çünkü Kuba Medine'nin dışında bir köy idi. Haberin buraya biraz te'hirle gelmesi normaldir.[478]

ـ13ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا وُجِّهَ رَسُولُ اللّهِ # إلى الْكَعْبَةِ قَالُوا: يَا رَسُولُ اللّهِ كَيْفَ بِإخْوَانِنَا الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يُصَلُّونَ إلى بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَأنْزَلَ اللّهُ تَعَالى وَمَا كَانَ اللّهُ لِيُضِيعَ إيمَانَكُمْ[. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه .

1. (453)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Âyet-i kerimenin emriyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kıbleyi Kâbe'ye yöneltince Müslümanlar sordular:

"Ey Allah'ın Resulü, Beytü'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmış ve şimdi ölmüş olan kardeşlerimizin namazları ne olacak?" Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: *"Senin yöneldiğin istikameti, peygambere uyanları, cayanlardan ayırd etmek için kıble yaptık. Doğrusu Allah'ın yola koyduğu kimselerden başkasına bu ağır bir şeydir. Allah imanlarınızı (ibâdetlerinizi) boşa çıkaracak değildir"* (Bakara: 2/143). [479]

AÇIKLAMA:

Kıblenin değiştirilmesiyle ilgili ayet ve rivayetlerden ulema birçok hüküm çıkarmıştır, birkaçını kaydediyoruz:

1- Ahkâmda nesh câizdir. Cumhur'un görüşü budur. Neshi inkâr edenler olmuşsa da onlar sayıca azdır ve kıble âyetinin açık şehadeti karşısında neshi inkâr zor ve çok tekellüflü bir iştir.

2- Cumhur'a göre sünnet Kur'ân'la neshedilebilir.

3- Haber-i vâhid makbûldür, çünkü namazda olan cemaat bir kişinin sözü ile amel ederek derhal kıbleyi çevirmişlerdir. Sonradan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Niye tahkik etmediniz?" diye bir muâhezesi vâki olmamıştır.

4- Mükelleflere nesh haberi gelmedikçe nesih sâbit olmaz, önceki amelleri makbuldür.

5- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiilleri yerine ve karineye göre vücûb, sünnet ve istihbab ifâde eder.

6- Namazın dışında olan birisi namaz kılan bir kimseye birşeyler öğretebilir.

7- Namaz kılanın, hariçten birşey söylenmesine kulak kabartması namazı bozmaz.[480]

ـ14ـ وعن أبى سعيدٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قال رَسُولُ اللّهِ #:]يَجئُ نُوحٌ وَأُمَّتُهُ فَيَقُولُ اللّهُ تعالى: هَلْ بَلّغْتَ؟ فَيَقُولُ نَعَمْ: أىْ رَبِّ! فَيَقُولُ ُمَّتِهِ هَلْ بَلّغكُمْ؟ فَيَقُولونَ َ! مَا جَاءَنا مِنْ نَبِىٍّ. فَيَقُولُ لِنُوحٍ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ! فَتَشْهَدُ أنَّهُ قَدْ بَلّغَ. وَهوَ قوله: وَكَذلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ اŒية[. أخرجه البخارى والترمذى .

14. (454)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"(Kıyâmet günü) Hz. Nuh (aleyhisselam) ve ümmeti gelir. Cenab-ı Hakk ona:*

- "Tebliğ ettin, dinimi duyurdun mu? diye sorar. Nuh (aleyhisselam):

- "Evet, ey Rabbim" diye cevap verir. Rabb Teâla bu sefer ümmetine sorar:

- "Nuh (aleyhissalâtu vesselâm) size tebliğ etmiş miydi?"

- "Hayır!" bize peygamber gelmedi" derler. Rabb Teâla Hz. Nuh (aleyhissalâtu vesselâm)'a yönelerek:

- "Söylediğin şey hususunda sana kim şahidlik edecek?" diye sorar. Nuh (aleyhisselam):

- "Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ve ümmeti!" der ve Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti:

- "Nuh tebligatta bulundu" diye şehâdette bulunur. Bu duruma şu âyet işâret eder: "Biz böylece sizleri vasat bir ümmet kıldık, tâ ki insanlara karşı şâhidler olasınız" (Bakara: 2/143).[481]

ـ15ـ وفي رواية الترمذى]فيَقُولُونَ: مَا أتَانَا مِنْ نَذِيرٍ، وَمَا أتَانَا مِنْ أحَدٍ[. وقال »الوسط« العدل .

15. (455)- Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyâde vardır: "(...Nuh kavmi): "Bize ne bir korkutucu, ne de başka biri, hiç kimse gelmedi" derler." [482]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, Kur'ân'da Muhammed ümmetinin tebciliyle ilgili olarak gelen bir âyeti açıklamaktadır. Âyet açıklığa kavuşturulurken, ümmet-i merhume teşrif edilmekle kalmıyor, kıyametle ilgili mühim ahvalden birisi de açıklık kazanıyor. Bu hal, önceki ümmetlerin, hesap gününde Allah'ın huzurunda yalan söyleyip, kendilerine peygamber geldiğini, tebliğde bulunduğunu inkârdır.

Yukarıdaki hadiste Nuh kavmi zikredilerek, bu hâle parmak basılır. Hesap gününün dehşeti o kadar fazladır ki, çaresizlikten ve cehaletten böyle bir yalanın kendilerini kurtuluşa götüreceği vehmine kapılacaklardır. Bu mânâyı te'yid eden muhtelif âyetler Kur'ân-ı Kerîm'de mevcuttur. Biri şu mealde: *"Bir gün hepsini toplarız, sonra puta tapanlara: "İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede? deriz. Sonra: "Rabbimiz Allah'a and olsun ki bizler puta tapanlar değildik" demekten başka çare bulamazlar. Kendilerine karşı nasıl yalan söylediklerine bak. Uydurdukları putlar da onlardan uzaklaştı"* (En'âm: 6/22-23).

Allah (celle şânuhu) çok iyi bildiği halde Hz. Nuh (aleyhisselâm)'tan ümmetine teblîğ edip etmediği hususunu, hüccet ikâme etmek ve Ümmet-i Muhammed'in büyüklerinin makâmını yüceltmek için sorar.

Bu hadisi Ebu Muâviye, A'meş tarîkından daha şümûllü şekilde şöyle rivâyet etmiştir:

"Kıyamet günü bir peygamber gelir, yanında (ümmet olarak) tek kişi bulunur. Bir başka peygamber gelir, yanında iki kişi bulunur, bir peygamber gelir, daha çok ümmeti bulunur. Bunlara: "Bu peygamber size tebliğ etti mi?" diye sorulur:

- Hayır! derler. Bu sefer dönülüp peygambere sorulur:

- Sen bunlara tebliğ etmedin mi? Peygamber:

- Tebliğ ettim! deyince tekrar sorulur:

- Şahidin kim?

- Muhammed ve ümmeti! diye cevap verir. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti çağrılıp onlara sorulur:

- Şu peygamber tebliğ etti mi?

- *Evet, derler. Kendilerine tekrar:*

- *Pekâla bunu nereden biliyorsunuz? diye sorulur. Şu cevabı verirler:*

- *Bunu bize Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) haber verdi. "Peygamberler dedi, hepsi tebliğde bulundular." Biz onu tasdik ettik."*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla:

"Bu hususu şu âyet ifâde eder..." diyerek yukarıda meâlini yazdığımız ayeti okur.

Ümmet-i Muhammed, Nuh kavmi, Hud kavmi, Sâlih, Şuayb... vs. bütün peygamberlerin (aleyhisselam) kavimlerine karşı şâhidlik yapacak, peygamberlerinin onlara tebliğâtta bulunduğunu, ancak onların nebilerini tekzib ettiklerini söyleyerek şehâdette bulunacaktır.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in rivâyet ettiği bir hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetinin değerini belirtme sadedinde şöyle buyurur:

"Ey ümmetim şunu bilin: Geçmiş ümmetlere mensup tek kişi yoktur ki bizden olmayı arzu etmesin. Kavmi tarafından tekzib edilen tek bir peygamber yoktur ki, kıyamet günü biz ona şâhidlik ederek "kavmine tebliğde bulunduğunu, onların iyiliği için nasihatler ettiğini" söylememiş olalım."[483]

ـ16ـ وعن عروة بن الزبير قال:]سَألْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها عَنْ قَوْلِهِ تَعَالى إنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ
فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أوِ اعْتَمَرَ فَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا، قُلْتُ: فَوَاللّهِ مَا على أحَدٍ جُنَاحٌ أنْ يَطَّوَّفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَقَالَتْ: بِئْسَ مَا قُلْتَ يا ابْنَ أُخْتِى! إنَّ هذِهِ لَوْ كَانَتْ عَلَى مَا أوَّلْتَهَا كَانَتْ جُنَاحَ عَلَيْهِ أنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَلَكِنَّهَا أُنْزِلَتْ في إ‘نْصَارِ كَانُوا قَبْلَ أنْ يُسْلِمُوا يُهِلُّونَ لِمَنَاةَ الطَّاغِيَةِ الَّتِى كَانُوا يَعْبُدُونَهَا عِنْدَ المُشَلَّلِ. وَكَانَ مَنْ أهَلَّ لَهَا يَتَحَرَّجُ أنْ يَطُوفَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: إنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ

مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ اŒية، قالت عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها؛ وَقَدسَنَّ رَسُولُ اللّهِ # الطّوَافَ بَيْنَهُمَا، فَلَيْسَ ‘حَدٍ أنْ يَتْرُكَهُ. قال الزهرى: فأخبرتُ أبَا بَكْرِ بنَ عَبْدِ الرَّحْمنِ فقالَ: إنَّ هذَا الْعِلْمَ مَا كُنْتُ سَمِعْتُهُ، وَلَقَدْ سَمِعْتُ رجَاً مِنْ أهْلِ الْعِلْمِ يَذْكُرُونَ أنَّ النَّاسَ إ ّ مَنْ ذَكَرَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا مِمَّنْ كَانَ يُهِلُّ لِمَنَاةَ كَانُوا يَطُوفُونَ كُلُّهمْ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فلمّا ذَكَرَ اللّهُ تعالى الطّوَافَ بالبيتِ ولمْ يَذْكُرِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ في الْقُرآنِ قَالُوا يا رَسُولُ اللّهِ كنَّا نَطُوفُ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، وَإنَّ اللّهَ تعالى أنزلَ الطّوافَ بالبَيْتِ ولَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، فَهَلْ َعَلَيْنَا مَنْ حَرج أنْ َ نَطُوفَ بالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ؟ فَأنزَلَ اللّهُ تعالى إنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أوِ اعْتَمَرَ فَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أنْ يَطّوّفَ بِهِمَا قال أبو بكر فأسمعُ هذهِ اŒيةَ نَزَلتْ في الْفَرِيقينِ كِلَيْهِمَا، في الذينَ كانُوا يَتَحَرّجُونَ أنْ يطُوفُوا في الجاهِليةِ بالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، والّذِينَ كانُوا يَطُوفُونَ ثُمَّ تَحَرَّجُوا أنْ يَطُوفُوا بِهِمَا في ا“سْمِ مِنْ أجْلِ أنَّ اللّهَ تعالى أمَرَ بالطّوَافِ بالبيْتِ ولَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا حتَّى ذَكَرَ ذلكَ بَعْدَ مَا ذَكَرَ الطّوَافَ بالبيتِ[. أخرجه الستة .

16. (456)- Urve İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye şu (mealdeki) ayet hakkında sordum: *"Şüphesiz ki Safâ ile Merve Allah'ın şeâirlerindendir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur."* (Bakara: 2/158). Dedim ki:

"Kasem olsun (âyetten) Safâ ve Merve'yi tavaf etmeyenlere de bir günâh yoktur (manası çıkmaktadır)." Bana dedi ki:

"Ey kızkardeşimoğlu söylediğin ne kadar çirkin! Âyetin, senin te'vil ettiğin mânâda olması için, "onları tavaf etmeyene herhangi bir günah

terettüp etmez" şeklinde olmalıydı. Halbuki âyet Ensar hakkında inmiştir. Bunlar Müslüman olmazdan önce, Müşellel'deki azgın Menât'a tapınıyorlar, ona telbiye getiriyorlardı. Menât'a telbiye getirenler, Safâ ile Merve arasında tavaf etmekten çekiniyorlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk: *"Safâ ve Merve Alah'ın şeâirindendir..."* âyetini indirdi.

Aişe (radıyallahu anhâ) şunu da söyledi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safa ile Merve arasında tavafta bulunmayı sünnet kıldı. Bunu terketmek kimseye câiz olmaz."

Zühri der ki: Ebu Bekr İbnu Abdi'r-Rahmân'a bu hadisi haber verdim. Bana şunu söyledi: "Ben bu bilgiyi (hadisi) duymamıştım. Ben âlimlerden bazılarını dinledim şöyle diyorlardı: "Hz. Aişe'nin Menat için telbiye getirenlerden haber verdikleri dışında kalan halkın tamamı Safa ve Merve'yi tavaf ediyorlardı. Ne zaman ki Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerim'de tavafından bahsedip Safa ve Merve'den söz etmeyince:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz Safa ve Merve'yi tavaf ediyorduk. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kâbe'nin tavafını emrediyor, Safa ve Merve'den bahsetmiyor, Safa ve Merve'yi tavaf etmemizde bize bir mahzur var mı?" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk:

"Safâ ve Merve Allah'ın şeâirindendir. Öyle ise kim Beytullah'a hac yapar veya umre ziyâretinde bulunursa Safâ ve Merve'yi de tavaf etmesinde bir günah yoktur" âyetini indirdi.

Ebu Bekr İbnu Abdirrahmân der ki: "Ben bu âyetin, (yukarda zikredilen) her iki grub hakkında da inmiş olduğunu görüyorum. Yani, hem câhiliye devrinde Safa ve Merve'yi tavaftan çekinenler hakkında inmiştir, hem de öncekileri tavaf ettikleri halde, İslâm'dan sonra -Allah'ın Kâbe'yi tavaf etmeyi emretmiş olmasına rağmen Safa ve Merve'yi zikretmemiş olması sebebiyle- bunları tavaftan çekinenler hakkında inmiştir. Safa ve Merve'nin de (Kur'ân'da) zikri Kâbe'yi tavaf emrinden sonra gelmiştir. [484]

ـ17ـ وفي رواية للشيخين.]أنّ ا ٔنصارَ كَانُوا قَبْلَ أنْ يُسْلِمُوهُمْ وَغَسَّانُ يُهلُّونَ لِمنَاةَ فَتَحَرَّجُوا أنْ يَطُوفُوا

بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَكَانَ ذلكَ سُنّةً في آبائِهم، مَنْ أحْرَمَ لِمنَاةَ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ
الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وأنَّهُمْ سَألُوا النَّبِىَّ # عَنْ ذلِكَ حِينَ أسْلَمُوا فأنْزَلَ اللّهُ تعالى في ذلِكَ إنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ اŒيةَ] .

17. (457)- Buhârî ve Müslim'den gelen bir rivâyette şöyle denir: "Ancak, Müslüman olmazdan önce Ensâr ve bunlarla birlikte Gassân, Menat için telbiyede bulunurlar, Safa ile Merve arasında tavaftan çekinirlerdi. Bu davranış onlara ecdad yâdigarı bir âdet idi. Menat için ihrama giren Safa ile Merve arasında tavaf yapmazdı. Müslüman olunca bu hususta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk *"Safâ ve Merve Allah'ın şeâirindendir..."* âyetini indirdi.[485]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Safa ile Merve arasındaki sa'yin hacc farizasındaki yeri nedir? bunu tesbitte mühim bir mevki işgal eder. Çünkü bu mesele oldukça farklı yorumlara mahal olmuş münâkaşalı bir mevzudur.

Safâ ve Merve Kâbe-i Muazzama'nın hemen yanında iki tepeciktir. Hacc ve Umre sırasında ikisi arasında sa'y yapılır.

Müşellel, deniz cihetinde bir tepe olup, ondan Kudeyd'e inilir. Kudeyd ise Mekke-Medine arasında suyu bol bir köydür (Karye).

Şeâir: Alâmet, nişâne mânasına gelen şaîre'nin cem'idir, Cühenî, şeâir'i, haccla ilgili ameller ve Allah'a itaat için alem kılınan her şey" diye tarif etmiştir.

Yukarıdaki rivâyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, câhiliye devrinde Safa ile Merve arasında sa'y etmeyip, Menât putunu tavafla yetinme söz konusudur. Meseleyi İbnu Hacer'in kaydettiği şu rivayet daha açık hale getirmektedir: "Amr İbnu Lühey, Kudeyd'e yakın deniz sahiline Menât putunu dikti. Ezd ve Gassân kabileleri, Kâ'be'ye hacc yaptıkları zaman, onu da tavaf ve ta'zim ediyorlardı. Şöyle ki: Ka'be'yi tavaf edip, Arafat vakfesinden ayrılıp Minâ'daki menâsikden fâriğ olunca oradan doğru

Menât'a gidip onu tavaf ediyorlar ve telbiyede bulunuyorlardı. Menât'ı telbiye edenler artık bir daha dönüp de Safa-Merve arasında tavaf etmiyorlardı." Rivâyette, Menât'ı benimseyip bu merasime uyanlar arasında Evs ve Hazrec'in yani Ensâr'ın da yer aldığı belirtilir.
Bu mevzuyu aydınlatan farklı bir rivayet daha var. Onu da kaydetmekte fayda görüyoruz. Şa'biden sahih senetle geldiği belirtilen rivâyete göre: "Safâ tepesinde Isâf adında, Merve tepesinde de Nâile adında birer put vardı. Cahiliye halkı bu iki put arasında sa'y yapıyorlardı. İslâm gelince, putlar kırıldı. Müslümanlar, Safâ ve Merve arasında bu putlar sebebiyle cahiliye halkı sa'yediyordu diyerek o sa'yı terkederler. Bunun üzerine, yukarıdaki âyet inerek Safâ ve Merve'nin Allah'ın şeâirinden olduğunu ilân eder.
Bu putlarla ilgili mütemmim şu bilgi de verilir: "ehl-i kitâbın zu' munca bu iki put, aslında iki insandır, Ka'be'nin içinde zinada bulundukları için Allah onları ceza olarak taşa çevirmiştir. Bunlar ibret olsun diye Safa ve Merve tepelerine dikilmiştir. Aradan uzun zaman geçince, halk asıllarını unutarak, bunlara ta'zim ve tapınmaya başladılar.
Mesele üzerine gelen rivâyetlerin farklılıklarından hareket eden İbnu Hacer, Ensâr'ın iki grup olabileceği ihtimali üzerinde durur: Safa-Merve arasını cahiliye devrinde sa'yetmeye devam edenler ve terkedenler, İslâm gelince her iki takım da tevakkuf eder.
Cahiliye devri Araplarında câri olan hacc menâsikini, esâs itibarıyle İslâm'ı kabul etmiş olması hasebiyle Müslümanlar, cahiliye haccından ayrılması gerekli hususları sormuşlardır. Şu halde buradaki soru, Safa ile Merve arasındaki -ve en azından Ensâr'ın bir kısmı tarafından yapılmayan- tavaf üzerinedir.
İşte bu soru üzerine nazil olan âyet Safa ile Merve'yi Allah'ın şeâiri olarak ilan ediyor. Urve İbnu Zübeyr, âyetin zâhiri üslûbundan hacc ve umre sırasında bu iki tepenin tavaf edilmesinin ihtiyârî olduğu, dileyenin terkedebileceği mânasını çıkararak, görüşünü Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye arzediyor.
Hz. Aişe, meselenin iç yüzünü, âyetin iniş sebebini anlatarak, Urve'nin yanıldığını belirtiyor.

Fukâha Safâ ve Merve'nin tavafı hususunda bâzı ihtilâfta bulunmuştur. Cumhur denen çoğunluk "Bu rükundur, onsuz hacc tamam olmaz" demiştir. Ebu Hanife'den "Vâcibtir, terkedilirse kurban kesilmesi gerekir" dediği rivâyet edilmiştir. Süfyân-ı Sevrî: "Kasden değil unutarak terkedene kurban gerekir" demiştir. Atâ da bu görüştedir, ancak onun: "Sünnettir, terki hâlinde hiçbir şey gerekmez" dediği de rivâyet edilmiştir. Mevzu üzerine başkaca görüşler beyan edenler olmuşsa da bu sa'yin "farz" olduğunu söyleyen âlim çıkmamıştır.

Şu halde özetlemek gerekirse Safa-Merve arasındaki sa'yin hükmü hakkında üç esas görüşten bahsedilebilir:

1- Rükündür. İbnu Hacer, "bu, Cumhur'un görüşü" der.

2- Vâcib'tir. Bu Hanefîlerin görüşüdür.

3- Sünnet'tir, İbnu Abbâs, İbnu Sîrîn, Mücâhid ve bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel'in görüşüdür.[486]

ـ18ـ وعن مجاهد قال: سَمِعْتُ ابنَ عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يقول:]كَانَ في بنى إسرائيل القصاصُ ولم تكن فيهم الديةُ فقال اللّهُ تعالى لهذِهِ ا٘مة كُتِبَ عَلَيْكُمُ القِصَاصُ في الْقَتْلَى الحُرُّ بِالْحُرِّ والْعَبْدُ بالْعَبْدِ وَا٘نْثَى بِا٘نْثى فَمَنْ عُفِىَ لَهُ مِنْ أخِيهِ شَئٌ فَاتِّبَاعٌ بالمَعْرُوفِ وأدَاءٌ إلَيْهِ بِإحْسَانٍ. فَالْعَفْوُ: أنْ يَقْبَلَ الرَّجُلُ الدِّيَةَ في الْعَمْدِ. واتِّبَاعٌ بالْمَعْرُوفِ وأدَاءٌ إلَيْهِ بِإحْسَانٍ أنْ يَطْلُبَ هذَا بالْمَعْرُوفِ وَيُؤَدِّىَ هذَا بإحْسَانٍ، ذلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ« مِمَّا كتِبَ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذلِكَ قُتِلَ بعد قبولِ الديةِ[. أخرجه البخارى والنسائى .

18. (458)- Mücâhid, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan rivâyet ettiğine göre şunu anlatmıştır: "Benî İsrail'de kısas vardı, fakat diyet yoktu. Cenâb-ı Hakk Muhammed ümmetine şöyle buyurdu: *"Öldürülenler hususunda size kısas farz kılınmıştır. Hür hür ile, köle köle*

ile, kadın kadın ile kısas edilir. Öldüren, ölenin kardeşi tarafından affedilmişse, kendisine örfe uymak ve affedene güzellikle (diyet) ödemek gerekir" (Bakara: 2/178). Buradaki *"afv"*dan maksad, âmden öldürmelerde kişinin diyet almayı kabûl etmesidir. *"Örfe uymak ve affedene güzellikle ödemek"*e gelince, bundan maksad (mağdur tarafın) örfe uygun miktarda bir diyet istemesi, öbürünün de bunu güzellikle ödemesidir. Âyetin devamındaki: *"Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir"* ibâresi de, "sizden öncekilere farz kılınanlarda olmayan bir hafifletme"demektir, (çünkü onlara diyet imkânı tanınmamıştı). Âyetin son kısmı olan *"Bundan sonra tecavüzde bulunana elim azab vardır"* ibaresinden diyet almayı kabûl etmesine rağmen (kan dâvası güderek) kâtili öldüren kimse kastedilmektedir."[487]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, öldürme, yaralama, bir uzvun kesilmesi gibi, kişinin şahsına karşı işlenen cinayetlerin cezalandırılmasında kısası esas yapmıştır. Bu, İsrailoğullarında da vardır. Ayet, bu ümmete -bir hafifletme olarak- diyetin de teşrî edildiğini haber vermektedir.

1- Kısas: Lügat olarak müsâvat mânasına gelir, bir şeyin izini tâkip etmek onun mislini getirmek demektir. Istılah olarak cürüm ile ceza arasında mümâselet esas olduğundan, cezanın cürüm cinsinden verilmesi maksadıyla beyan edilen cezayı mahsusa kısas denir. Kısas şer'an kâtili maktûl mukabilinde öldürmek veya mecruh veya maktu (kesilmiş) olan bir uzuv mukabilinde cârih (yaralayan) ile kâtı'ın (kesenin) ona mümâsil olan uzvunu cerh veya kat etmektir.

2- Diyet: Cinâyet sebebiyle, cinâyete maruz kalan kimseye veya onun vârislerine -bir nevi tazminat mahiyetinde olarak- ödenmesi gereken maldır.

3- Ayetin anlaşılmasında ulema ihtilaf etmiştir: Cumhur, kısasta, cezânın kâmil olması için tekâfü'ü şart koşmuştur. Yani âyet "hür, hür ile; köle, köle ile; kadın, kadın ile kısas edilir" buyurmaktadır. Şu halde bu tâdatta kısas için her iki tarafın eşitliği anlaşılmaktadır. Hür kimse köleye, kadın

erkeğe veya hür kimseye, erkek kadına karşı cinâyet işlerse kısas tam olarak yapılacak mı, yapılmayacak mı? sorusu çıkmaktadır.
İşte Cumhur, bu soruya "cezânın tam olarak tatbik edilmesi, yani kısasın uygulanması için her iki taraf -âyette sayıldığı şekilde- eşit olmalı" diye cevap vermiştir.
Kûfeliler (Hanefiler), cinayeti işleyen hür de olsa, köle sebebiyle kısas edilir; Müslim, kâfir olan zımmî sebebiyle kısas edilir der ve ve delil olarak *"Orada, onlara cana can yazdık"* (Mâide: 5/45) âyetini esas alırlar.
Şâfiîler: "Bu ayet önceki şeriatlarla ilgili bir haberdir, onların şeriatı bizi bağlamaz" demiştir.
4- Fıkıh kitaplarında pekçok teferruatın açıklandığı bu ayetten çıkarılan bir mânaya göre: Şahsa karşı işlenen cinâyetlerde kısas yapılabilenlerde kısas esastır. Bir kolun, parmağın, kulağın koparılması, gözün çıkarılması gibi. Ancak derince yara açmak, kemik kırmak misâlinde olduğu gibi, eşit şekilde cezâlandırılması zorluk arzeden durumlarda kısasa gidilemez.
5- Kısastan maksad İslâm'ın kısas hükmüne zamanımızda dil uzatanlara rastlanmaktadır. Halbuki, İslâm, kısası adâletin hakkıyla yerine gelmesi için teşrî etmiştir. Tecâvüz edilen, telef edilen bir hakkın gereği olarak, hayat hakkının korunması maksadıyla kısas emredilmiştir. Nitekim kısası emreden âyet-i kerîme: *"Kısasta sizin için hayat var ey akıl sâhipleri!"* buyurulmaktadır. Günümüzde, beynelmilel seviyede gittikçe şiddetini artıran anarşi hareketleri karşısında kısas üzerine insanlığın iyice düşünmesi gerekmektedir. Zira, işlenen cinâyete misliyle ceza takdir edilmeyip, hafifletme cihetine gidildikçe cezanın caydırıcılık yönü kalmamaktadır. 19. asrın sonlarında Fransa'da iyice tırmanan anarşiyi, Fransız hükümeti şiddet kanunlarıyla durdurabilmiştir. Anarşistler tarafından "cânî kanunlar" denen bu şiddet kanunları öylesine müessir olur ki, çıktığı andan itibaren anarşi zınk diye derhal durur. O kadar ki, kanunların tatbikini gerektiren tek bir vak'a meydana gelmez.
Bu durum ister istemez, İslâm dininin had cezaları ile alakalı esprisini hatırlatmayı ve bilhassa kısas üzerinde durmamızı gerektirmektedir. İnsan fıtratını en iyi bilen onun yaratıcısıdır. Öyle ise o fıtrata en uygun

kanun O'nun kanunudur. Beşerî heva ile konacak kanunlar fıtrata uymadığı için, beklenen neticeyi te'min etmiyecektir.[488]

Cezadan Maksad:

Her şeyden önce, fukahaya göre, ceza vermekten maksad "beşerin hâlini ıslâh ve insanları fenâlıklara karşı korumaktır." Hadd cezâları için de bunlara yakın üç gâye zikredilmiştir: "Emniyetin muhâfazası, nizâmın tesbiti, ahlâkın korunması."

Bu sebeple her bir cezâdan başlıca iki gâye güdülür:

1- Mücrimin te'dibi.

2- Diğer insanların zecri (yâni aynı cürmü işlemekten caydırılması, ürkütülmesi ve korkutulması).

Bu gâye ile, insanların hakkına temâs eden cürümlerin caydırıcılık (zecr) yönüne bilhassa ehemmiyet verilmiştir. "İslâm dini hadd ile alâkalı cürümlerde, cem'iyeti cürümden korumaya yönelmiş, mücrimin durumunu tamâmen ihmal etmiştir. Bundandır ki, cezâda şiddetli davranır ve cezâları sınırlayarak, ne kadıya, ne de veliyyü'l-emr'e cezâ üzerinde (azaltma, çoğaltma, değiştirme gibi) hiçbir salâhiyet tanımaz.

Hadd cezalarında şiddetli davranmasının sebebine gelince, bu cürümler ağır sınıfa girmeleri sebebiyle bunlarda gevşeklik, kesinlikle ahlâkın bozulmasına, cem'iyyetin fesâda, nizamın kargaşaya düşmesine ve cürümlerin artmasına sebep olur. Bunlarda şiddet göstermekle ahlâkın devâmı, emniyet ve nizâmın muhâfazası, bir başka tâbirle cem'iyyetin maslahatı düşünülmüştür. [489]

Mücrimin Psikolojisi:

Mücrimi öldürmeye ve yaralamaya iten âmil, umûmiyetle, beka kaygusu ve galebe çalma sevgisidir. Öyle ise, mücrim bilirse ki, öldürdüğü avından sonra, kendisine hayatta kalma hakkı tanınmayacaktır, o zaman, avını hayatta bırakmak suretiyle kendine hayat imkânı tanır. Eğer bilirse

ki, bugün birine galebe çaldığı takdirde, yarın mutlaka kendisi mağlub edilecektir, bir suç işleyerek avına galebe çalmadan vazgeçer.
Kısacası, cezâdan maksad, evleviyetle âlemin nizâmını te'min olunca tecziye işinin şu vasıfları taşıması gerekir:
1- Cezâ, mücrimi te'dib edici olduğu gibi, başkalarını da cürüm işlemekten men edici mâhiyette olmalıdır. Nitekim bâzı fâkihler cezâyı "fiilden önce men edici, fiilden sonra da zecredici" olarak tavsif etmiştir.
2- Cezânın sınırı cemaatın ihtiyaç ve maslahatına bağlıdır. Eğer cemaatın menfaati, cezada şiddeti gerektiriyorsa ceza şiddetli, tahfifi gerektiriyorsa ceza hafif olur. Cemâatin ihtiyâcından fazla veya az cezâ vermek doğru değildir.
3- Mücrimin şerrinden cemâati korumak için onun cemâatten çıkarılması veya hapsedilmesi gerekiyorsa, onun öldürülmesi veya hapsedilmesi şarttır.
4- Ferdin ıslâhı ve cemâatin himâyesine götüren her cezâ meşru bir cezâdır, bu mevzuda muayyen bâzı cezâlarla yetinip onlar dışına çıkmamak doğru değildir.
5- Mücrimi te'dibten maksad,ondan intikâm almak değildir. [490]

Afvın Hikmeti:

Cezânın asıl hedefi, intikam almak olmayıp, cem'iyyetin nizâmını sağlamak, anarşiyi önlemek olunca, bu hedefe afla varmanın imkânı hâlinde, İslâmiyet onu da tecviz etmiştir. Yol kesme fazihasına teşebbüs ettikten sonra pişmanlık duyanları kurtarma hikmetinden başka "emsallerini tevbekâr olarak ıslâh-ı hâl kesbetmelerine sâik olma" hikmeti de mevcud olan bu afla, bir kısım kabiliyetlerin cem'iyete kazandırılması ve cezâ korkusuyla işleyeceği müteâkip zararlardan cem'iyyeti korumak da Şâri tarafından nazar-ı dikkate alınmış olmalıdır. [491]

Cezayı Devlet Verir

İslâm'ın fitneyi önleyecek müessir tedbirlerinden biri, suçlunun cezalandırılması işini devlete bırakmış olmasıdır. Suç, ferdî hukuka veya âmme hukukuna da taallûk etse, cezâ verme hakkı devlete aittir. Ferdler ihkaak-ı hakda bulunamazlar.

Esâsen bir suçluya cezânın verilmesi birkaç safhadan geçer:

a) Suçun sübûtunun tahkîki,

b) Suça muvâfık hükmün verilmesi,

c) Cezânın infâzı.

İslâm dini, bu işleri resmen tâyin edilmiş kâdî ile, veliyyü'l-emr veya nâibine bırakır. Bir kısım ağır suçlar vardır ki, bunlara verilecek cezânın şekil ve miktarı nasslarla belirlenmiştir ki onlara hudud denir. Devlet reisi veya hâkim bu cezâları azaltıp çoğaltamaz, birbirleriyle tebdil edemez. Sâdece kısas ve diyet cezâlarında mağdûrun veya velisinin afv hakkı vardır.

Hadd cezâsına giren fiillerin tecziyesini mağdur taleb etse de, etmese de fark etmez, devletçe te'dibi şarttır.

Cezânın devlet reisi veya nâibi tarafından icrâ edilmesi gereğinde bütün fâkihler müttefiktirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hulefâ-i Raşidîn devrinde onların izni olmadan hadd tatbik edilmemiştir.

Şöyle bir suâl akla gelebilir: Kısas ve diyet icrâsını mağdur veya mağdurun velisi de icra edebilir. Şâyet bu ruhsata dayanarak mağdur, câniye kısas yapsa, meselâ A şahsı, B şahsının kolunu kopardı ise, B şahsı, kâdînin hükmünden önce davranarak kısas olarak A şahsının kolunu kesse durum ne olur?

Bu durumda B şahsı, kendisine karşı işlenen suçun sübûtu hâlinde "kol kesme suçunu" işlemekle suçlanamaz ise de -zira hakkı olan bir şeyi yapmış oluyor- "aceleciliği ve hakkını münâsib olan vakit girmeden önce aldığı ve kısasla alâkalı icraatı yapmakla vazifeli olan devlet makamlarını dinlememiş olduğu için ta'zir cezâsı ile cezalandırılır."

Eğer, hâkimin, suçlu hakkında "kısas edilmelidir" diye hükmü vâki olmazdan önce, kısâsa tevessül eden kimse suçu isbât edemez ise, yani iddia edilen suç sübût bulmazsa kısas yapan kimse o fiilinden dolayı mücrim olarak muhâkeme edilir. Meselâ A şahsı, "oğlumu öldürdü" iddiasıyla B şahsını öldürse, bilâhere yapılan tahkikte, B şahsının bu

cinâyeti işlediği objektif deliller muvâcehesinde tam bir kesinlik kazanmasa, A şahsı "âmden katl" suçuyla cezâlandırılır. Gerek birinci misâlde ve gerekse ikinci misâlde zikredilen kol koparma ve oğlunu öldürme iddiaları, aslında pekâla iftira olabilir. Kol kazâen kopmuştur veya oğlu kazâen ölmüştür de, bu fırsatı değerlendirmek isteyen kazâzede ortadaki kazaya cürüm rengi vererek düşmanından intikam alma peşindedir. İşte bu çeşit durumların ortaya çıkmaması için, İslâm dini, suçun tesbitinde hüküm verme işini kâdîye bırakmıştır.

Aynı kaide mürted hakkında da cârîdir. "Veliyyü'l-emrin müsâadesi olmaksızın, böyle bir harekette bulunmuş olan şahsa (yâni mürted, öldüren kimseye) te'dib-i şer'î lâzım gelir."

Keza yol kesenler hakkında da durum aynıdır. Onları cezâlandırma işi veliyyü'l-emr veya nâibine âittir. Ne yolu kesilmiş olan, ne de maktullerin velilleri, suçluları cezâlandıramaz. Hatta denir ki: "Yolkesicilik töhmetiyle mahpus bulunan bir şahsı kendisine isnâd edilen cürüm daha sâbit olmadan (maktûlün velisi dışında) bir kimse âmden öldürse, bu kimse hakkında kısas lâzım gelir, velev ki, bilâhare o cürüm beyyine ile sâbit olsun. Çünkü hâkim tarafından deminin hılline (öldürülmesine) hükmedilmedikçe, o şahsın ismeti, hürriyet-i hayâtiyyesi mücerred töhmet ile mürtefi' olmaz (ortadan kalkmaz)".

İslâm'ın bu prensibi, yâni cezâyı verme işini devlete bırakmak prensibi, cem'iyyette vükûu muhtemel pek çok su'i istimalleri ve bunlardan teselsül edecek fitneleri kökten keser. Halk mahkemesi, kan dâvası, fezâhet ve rezâletleri hakiki mü'minler arasında bu sebeple olamaz.

Hz. Peygamber'den Bir Misâl:

Cezânın devlet tarafından verilmesi gereğini ifâde etme zımnında, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinden zinâ ile alâkalı bir vak'a gerçekten iknâ edicidir.

İbnu Abbâs'tan gelen rivayate göre, "Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnâdıyla) iftirâ eden, sonra (bu babda) dört şâhid getirmeyen kimseler(in her birine) de seksen değnek vurun... Onların ebedî şâhidliklerini kabûl etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileridir" (Nur 24/4), meâlindeki âyet geldiği zaman, ashâbtan kıskançlığı ile meşhur Sa'd İbnu Ubâde,

"Ayet öyle mi? yâni, ben hâin kadının dizlerine yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şâhit getirinceye kadar onu hiç rahatsız etmeyeceğim, hiç kımıldatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şahid getirinceye kadar o hâcetini görür (gider). Şâyet karımın yanında bir erkek görecek olsam hiç aman vermeden, önce kılıcımın keskin ağzı ile vurur tepelerim" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cemaatte bulunanlara:

"Sa'd'ın bu kıskançlığına şayıyor musunuz? Emin olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyâde kıskançtır. Bu sebebledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle) fevâhişi (yâni çirkin söz ve uygunsuz fiilleri) yasakladı. [... Tevbe ve pişmanlıktan Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi]" der. Hz. Sa'd bunun üzerine,

"Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb-ı Teâla'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der.

Bu hadiste Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Sa'd İbnu Ubâde'ye, sanki şöyle demek istediği ifâde edilmiştir: "Allah senden daha kıskanç olduğu halde özür beyânını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktıktan sonra muâheze ediyor, o hâlde sana ne oluyor da bu hâlde öldürmeye tevessül ediyorsun?"

İmam Şâfiî, bu rivayete dayanarak, karısıyla zinâ ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille isbatlayamadığı takdirde ölüme mahkum eder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça, vicdanî kanaatiyle cezâ vermediğini şu rivâyetten daha vâzıh olarak anlarız: İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır- bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der:

"Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recmetseydim falanca kadını recmederdim. Zira hakkındaki şüpheyi, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) teyîd etmektedir."

Nevevî'ye göre "burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir

kötülük, kadından zuhûr ettiği şüyû' bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivâyet de ifâde edyor ki, bir fenâlık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbik edilmez, mutlaka delil aranır."

Hz. Ömer'den bir Misal:

İbnu Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre, adamın biri fuhuş ithâmında bulunduğu câriyesini ateşin üzerine oturtarak fercini yakar. Hâdiseyi duyan Hz. Ömer (radıyallahu anh) adamı çağırtarak sigaya çeker:

- Fuhuş yaptığını bizzat gördün mü?
- Hayır!
- Pekâlâ, kendisi itiraf etti mi?
- Hayır!

Hz. Ömer adamı döver ve şunu söyler: "Eğer Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Efendiye kölesi sebebiyle kısas yapılmaz" dediğini işitmeseydim sana kısas uygular (seni aynı şekilde yakar)dım" der.[492]

ـ19ـ وعن عطاء.]أَنَّهُ سَمِعَ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يقْرأ وَعَلى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ قالَ ابنُ عَبَّاسٍ لَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ هِىَ لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ والْمَرْأَةِ الكَبِيرَةِ َ يَسْتَطِيعانِ أنْ يصُومَا فَيُطْعِمَانِ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً[. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائى .

19. (459)- Atâ'nın anlattığına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) şu âyeti okurken dinlemiştir: *"Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir"* (Bakara: 2/184). İbnu Abbâs (radıyallahu anh) âyeti okuduktan sonra ilâve etti: "Bu âyet, oruç tutmaya tahammül edemeyen yaşlı erkek ve yaşlı kadın hakkında mensûh değildir. Onlar da her bir günün orucu yerine bir fakir doyururlar." [493] (Açıklaması 453 numaralı hadisin sonundadır.)

ـ20ـ وزاد أبو داود رحمه اللّه. قال:]وعَلى الّذِينَ يُطيقُونَهُ فِدْيةٌ طَعامُ مِسْكِينٍ فَكانَ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أنْ يَفْتَدِى بطَعَامِ مِسْكينٍ افْتَدَى بِهِ وَتَمَّ لَهُ صَومُهُ. فقَالَ اللّهُ تعالى فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ ثُمَّ قالَ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً أو عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أيَّامٍ أُخَرَ[.

20. (460)- Ebu Dâvud merhumun bir rivâyetinde şu ziyâde var: "İbnu Abbas dedi ki: *"Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir"* (Bakara: 2/184) âyeti şu demektir: "Onlardan kim orucuna mukabil bir fakiri doyuracak kadar fidye vermek isterse fidye verir ve böylece orucunu tutmuş sayılır." Cenâb-ı Hak buyurmuştur: *"Kim (vacib miktardan) daha fazla fidye verirse bu kendisi için daha hayırlı olur. Orucu (yiyip de fidye vermek yerine) bizzat tutmanız daha hayırlıdır"* (Bakara: 2/184). Sonra Cenab-ı Hakk şöyle buyurdu: *"Sizden kim Ramazan ayına ulaşırsa orucu tutsun. Kim de hasta olur veya yolcu bulunursa yediği miktarda başka günlerde oruç tutar."* [494] (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır.)

ـ21ـ وفي أخرى له:]أنْبِتَتْ لِلْحُبْلَى وَالمُرْضِعِ، يَعْنِى الْفِدْيَةَ وَا“فْطَارَ. وعند النسائى قال: يُطيقُونَهُ يُكلَّفُونَهُ، فِدْيَةٌ طَعامُ مِسْكِينٍ واحِدٍ. فَمَنْ تَطَوَّعَ فَزَادَ عَلَى مِسْكِينٍ آخَرَ لَيْسَتْ بِمَنْسوخةٍ، فَهُوَ خَيرٌ لَهُ، وأن تَصُومُوا خَيرٌ لَكُمْ َ يُرَخَّصُ في هذا إ ّ لِلَّذِى يُطيقُ الصِّيَامَ أوْ مَرِيضٍ َ يُشْفَى[.

21. (461)- Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivayetinde şöyle denmektedir: "(Ramazan'da orucu yiyip, fidye ödemeye ruhsat veren âyet) hâmile ve emzikli kadınlar için sâbittir, mensuh değildir."

Nesâî'de rivayet şöyledir: "Orucu tutmaya dayanamayanlar orucu kendilerine (tahammül edilmez) bir meşakkat addedenler için bir

yoksula yetecek kadar fidye gerekir. Ayetin *"Kim de hayır düşünerek (bir fakire yetecek miktardan fazlasını) verirse"* hükmü mensuh değildir, bu onun için daha hayırlıdır. (Fidye vermektense) oruç tutmanız daha hayırlıdır. Ayetteki ruhsat, oruca takat getiremeyen veya şifâsız hastalığa yakalananlar içindir." [495] (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır).

ـ22ـ وعن سلمة بن اۤكوع رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمّا نَزَلَتْ هذِهِ اŒيةُ: وَعَلَى الّذِينَ يُطيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعامُ مِسْكِينٍ كَانَ مَنْ أرَادَ أنْ يُفْطِرَ وَيَفْتَدِىَ حَتَّى نَزَلَتِ اŒيةُ الّتِي بَعْدَهَا فَنَسَخَتْهَا، يَعْنِى فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ[. أخرجه الخمسة.

22. (462)- Selemetu'bnu'l-Ekva (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Oruca takat getiremeyenler, bir fakire yetecek kadar fidye vermesi gerekir"* âyeti indiği zaman orucu yiyip fidye verenler vardı. Bu hâl müteâkip âyetin inmesine kadar devam etti. Bu âyet öncekini neshetti. Yâni asıl hüküm şudur: "Kim Ramazan ayında hazır bulunursa orucunu tutsun."[496] (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır).

ـ23ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما:]أنَّهُ قَرَأَ فِدْيَةٌ طعَامُ مِسْكِينٍ، وقال: هِىَ مَنْسُوخَةٌ[. أخرجه البخارى.

23. (463)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den, rivâyete göre oruca gücü yetmeyenin fidye vermesi gereğini beyan eden âyeti "fidyetün taâmu mesâkîne" şeklinde (yani fakirlerin yiyeceği kadar fidye) okudu ve bu âyetin mensûh olduğunu söyledi."[497]

AÇIKLAMA:

459 numaradan itibaren kaydedilen hadisler ayetin hükmüyle ilgili rivayetlerdir. Tefsir kitaplarında görüleceği üzere, ayet-i kerime âlimlerimiz tarafından ince tahlillere, hatta farklı yorumlara mazhar olmuştur. Teferruata girmeden şu kadarını bilmemiz gerekir:

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'ın bidâyetinde, ilk Müslümanları ard arda bir ay oruç tutmaya alıştırmak için suhûletli bir tarza imkân tanımış, oruç tutmakla fidye vermek arasında ferdleri muhayyer bırakmıştır. Başka rivâyetlerin sarâheten bildirdikleri üzere, isteyen oruç tutuyor, isteyen oruca bedel fidye veriyormuş. Ancak, sonradan vahiyle gelen sarâhat bu ruhsatı nesh edip Ramazan ayına yetişen herkese orucu farz kılmıştır. Yine de belirtelim ki, nesh mevzuunda ihtilâf mevcuttur. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) âyetin mensuh olmadığı görüşündedir. Ona göre âyette geçen "gücü yetmeyenler"den murad ihtiyarlardır, erkek olsun, kadın olsun. Bunlar oruç tutamıyorlarsa hergün için bir fakir doyururlar.

Cumhur-u ulemaya (çoğunluk) göre âyet mensuhtur. Mukim ve gücü olanlara oruç farzdır. Oruca gücü yetmeyen ihtiyarlar tutmayabilir, bunlara tutamadıklarını kaza etmek de gerekmez. Bunlar maddî yönden imkânları varsa hergün için bir fakiri doyuracak miktarda fidye verirler. Bunların fidye ödemesi vacib değildir diyen âlimler de vardır. Ancak tatbikatta esas olan, benimsenen görüş fidye vermenin gereğine kâil olan görüştür.[498]

ـ24ـ وعن النعمان بن بشير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ، وَقَرأَ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى اسْتَجِبْ لَكُمْ إنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرينَ[. أخرجه أبو داود والترمذى وصححهُ .

24. (464)- Nu'mân İbnu Beşir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Dua, ibadettir", sonra şu âyeti okudu: *"Rabbiniz: Bana dua edin ki size icâbet edeyim. Bana ibâdet etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler var ya,*

alçalmış ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir" buyurmuşlardır" (Mü'min: 40/69).[499]

AÇIKLAMA:

Dua, taleb etmek demektir. İbâdet ise kulluktur, yani zül, alçalma, meskenet gibi manalara gelir. Dinî manada ibâdet kulun Rabbinin büyüklüğünü, yüceliğini, kendisinin küçüklük ve hakâretini idrâk etmesidir. Şu halde dua kulluğun bir izharıdır. Dua eden kimse, kulluğunu idrak etmiş demektir. Kendisinin fevkinde, söylediklerini işiten, taleblerine cevap verecek Zât-ı Zülcelâl'in varlığını idrak ederek O'na yönelip ihtiyaçlarını arzetmesi hâlis ibadetten başka birşey olamaz. Âlimler ibâdet kelimesinin eliflâm'la ma'rife kılınması sebebiyle mânâyı "dua ibadetten başka bir şey değildir" diye hasra hamletmişlerdir. Maamafih, bunu "Dua, ibâdetin en büyüğüdür" diye te'vil eden de olmuştur. Bir başka hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Dua ibâdet'in özü ve iliğidir"* buyurur. Bir başka hadiste ise: *"Dua, Allah'ın rahmet kapısını açan anahtar"* buyurmuştur.
Ayet-i kerime, tekebbürle kulluktan kaçınan kimseleri tehdid etmektedir. Kul bir ihtiyacı için değil, kulluğunu izhâr için Rabbine dua etmek zorundadır. Taleb edecek hiçbir ihtiyacı olmasa bile tevbe ve istiğfarda bulunmak, ebedî kurtuluş talebetmek, sıhhatinin devamını istemek, diğer mü'minlere, geçmişlerine mağfiret ve hayır taleb etmek gibi maksadlarla da olsa Rabbine dua etmekle mükelleftir. Zira âyet-i kerimede: *"Duanız olmasaydı Allah yanında hiçbir kıymetiniz olmazdı"* (Furkân 25/77) buyurmuştur.[500]

ـ25ـ وزاد رُزين]فقال أصْحَابُهُ: أقَرِيبٌ رَبُّنَا فَنُنَاجِيهِ أمْ بَعيدٌ فَنُنَادِيهِ؟ فَنَزَلَتْ وَإذَا سَألَكَ عِبَادِى عَنِّى فَإنِّى قَرِيبٌ أجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إذَا دَعَانِ[. اŒية .

25. (465)- Rezîn şu ilâve rivâyeti kaydetti: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbı (radıyallahu anhüm ecmain) sordular:
"Rabbimiz yakın mıdır, biz ona hafif sesle hitab edelim, uzaksa yüksek sesle taleblerimizi söyleyelim?" Bunun üzerine şu âyet indi:
"Kullarım sana benden sorarlarsa, (söyle ki) ben yakınım. Dua edenin duasına, bana dua ettiği takdirde icâbet ederim" (Bakara: 2/186).[501]

AÇIKLAMA:

Duanın mühim âdâbından biri sükûnetle yapılmasıdır. İslâm'ın bidâyetlerinde sorulduğu anlaşılan yukarıdaki sual, henüz tevhid akidesinin yeterince yerleşmediği bir duruma işâret eder. Allah semî yâni işiticidir. Bu işitme bizdeki gibi kulakla işitme değildir. Hiç dille telâffuz edilmeyen kalbin hâtıralarını da işitir. Öyle ise, dua yaparken bağırıp çağırmak, hele başkasını rahatsız edecek şekilde sesli yapmak gereksizdir. Bu mühim bir husus ki, âyet nâzil olmuştur.
Sâdıku'l-Va'd olan Rabbimizin âyet-i kerîmenin sonunda "Dua edenin duasına, bana dua ettiği takdirde icâbet ederim" diye garanti vermesi fevkalâde bir müjdedir. Her duaya icâbet, kullar için büyük bir mazhariyettir. Anak, kul, bunu her istediğinin, istediği şekilde yerine getirilmesi şeklinde anlayarak, dualarının neticesini göremediğini söyleyebilir.
Bu hususu Bediüzzaman Hazretleri şöyle açıklar: "Duayı kavlî-i ihtiyârînin makbuliyeti, iki cihetledir. Ya aynı matlubu ile makbûl olur veyahut daha evlâsı verilir.
Mesela: Birisi kendine bir erkek evlad ister. Cenâb-ı Hak, Hz. Meryem gibi bir kız evladını veriyor. "Duası kabul olunmadı" denilmez. "Daha evlâ bir surette kabul edildi" denilir. Hem bazan kendi dünyasının saadeti için dua eder. Duası âhiret için kabul olunur. "Duası reddedildi" denilmez. Belki, daha enfa' (faydalı) bir surette kabûl edildi" denilir. Ve hâkeza... Madem Cenâb-ı Hak hakîmdir; biz ondan isteriz, o da bize cevap verir. Fakat hikmetine göre bizimle muamele eder. Hasta, tabibin hikmetini ittiham etmemeli. Hasta bal ister; tabib-i hâzık sıtması için

sulfata verir. "Tabib beni dinlemedi" denilmez. Belki ah ü fizârını dinledi, işitti, cevap da verdi; maksudunun iyisini yerine getirdi."[502]

ـ26ـ وعن البراء بن عازب رَضِ ىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمّا نَزَلَ صَوْمُ رَمَضَانَ كَانُوا َ يَقْرَبُونَ النِّسَاءَ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَكَانَ رِجَالٌ يُخَوِّفُونَ أنْفَسَهُمْ فَأنْزَلَ اللّهُ تعالَى: عَلِمَ اللّهُ أنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ اŒية[. أخرجه البخارى .

26. (466)- Berâ İbnu Âzib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ramazan orucu farz kılındığı vakit, Müslümanlar ay boyu kadınlara temas etmezlerdi. Bazı kimseler bu meselede nefislerine itimad edemiyorlardı. Bunun üzerine şu meâldeki âyet nâzil oldu: *"...Allah nefsinize güvenmiyeceğinizi biliyordu. Bu sebeple tevbenizi kabul edip sizi affetti."* (Bakara: 2/187).[503]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyetten anlaşıldığı üzere, İslâm'ın bidâyetinde, Ramazan ayı boyunca kadınlara temas yasaktı. Bazı rivâyetlere göre de, bu yasak uyuduktan sonraya aitti ve yiyip içmeye de şâmildi. Yani uyuduktan sonra kalkıp -şimdi sahur yemeği dediğimiz- yemeği yemek helâl değildi. Müteakip hadiste de görüleceği üzere bazı hadiseler üzerine, nâzil olan ayetler hem geceleri yiyip içmeyi hem de temâsı helâl kılmıştır. Yukarıdaki âyetin nüzûl sebebiyle ilgili bir rivâyete göre, Ramazan gecelerinden birinde geç vakte kadar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında kaldıktan sonra evine dönen Hz. Ömer (radıyallahu anh), henüz uyumamış olduğu için zevcesiyle mukârenet arzu eder. Ancak hanımı: "Ben uyudum" diyerek itiraz ederse de Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ben uyumadım" der ve mukârenetde bulunur. Ka'b İbnu Mâlik de aynı davranışa düşer. Ertesi gün durum Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm)'a arzedilir. Bunun üzerine rivâyette meâli kaydedilmiş olan âyet nâzil olur.[504]

ـ27ـ وفي رواية له و'بى داود والترمذى]كانَ أصْحَابُ مُحَمَّدٍ #: إذَا كانَ الرَّجُلُ صَائِماً فَحَضَرَ ا"فْطَارُ فَنَامَ قَبْلَ أنْ يُفْطِرَ لَمْ يَأكُلْ لَيْلَتَهُ وَ يَوْمَهُ حَتَّى يُمْسِىَ، وَإنَّ قَيْسَ بْنَ صِرْمَةَ ا'نْصارِىَّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ كَانَ صَائِماً فَلَمَّا حَضَرَ ا"فْطَارُ أتَى امْرَأتَهُ فَقَالَ: أعِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟ قَالَتْ:َ . وَلكِنْ أنْطَلِقُ فأطْلُبُ لَكَ، وَكَانَ يَوْمَهُ يَعْمَلُ فَغَلَبَتْهُ عَيْنُهُ: فَجَاءَتِ امْرَأتُهُ. فَلَمَّا رأتْهُ قَالَتْ: خَيبَةٌ لَكَ. فَلَمَّا انْصَفَ النَّهَارُ غُشِىَ عَلَيْهِ فَذَكَرَ ذلِكَ لِلنَّبِىِّ # فَنَزَلَتْ هذِهِ اŒيةُ: أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إلى نِسَائِكُمْ فَفَرِحُوا بِهَا فَرحاً شَدِيداً فَنَزلَتْ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا. وَعِنْدَ أبى دَاوُدَ أنَّ اسْمَ الرَّجُلِ صِرْمَةُ بْنُ قَيْسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. وَعِنْدَ النِّسَائِىِّ إنَّ أحَدَكُمْ كَانَ إذَا نَامَ قَبْلَ أنْ يَتَعَشَّى لَمْ يَحِلَّ لَهُ أنْ يَأكُلَ شَيْئاً وَ يَشْرَبَ لَيْلَتَهُ وَيَوْمَهُ مِنَ الْغَدِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ اŒيةُ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ ا'بْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ ا'سْوَدِ، وَقَالَ: نَزَلَتْ في قَيْس بنِ عَمْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ[.

27. (467)- Buhârî, Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivayetinde de şöyle gelmiştir: "Ashâb-ı Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in (başlangıçta) durumu şöyleydi: Bir kimse oruçlu iken, iftar vakti gelince, iftarını açmadan uyuyacak olsa, artık o gece yemediği gibi ertesi günü de yiyemez, o günün akşamına kadar beklerdi. Kays İbnu Sırma el-Ensârî (radıyallahu anh) oruçlu olduğu bir günde iftar vakti girince hanımına gelerek yiyecek birşey olup olmadığını sordu. Kadın:
"Hayır, yok!" ancak bekle, sana yiyecek arıyayım" dedi. Kays, gün boyu çalışan birisiydi, beklerken uyuyakaldı. Hanımı gelince baktı ki uyuyor:

"Eyvah mahrum kaldın, yiyemiyeceksin" diye eseflendi.
Ertesi gün, öğleye doğru Kays (radıyallahu anh) açlıktan baygın düştü. Durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:
"Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı.." (Bakara: 2/187).
Buna Müslümanlar fevkâlede sevindiler. Arkadan, *"Tanyerinde beyaz iplik, siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için.."* ayeti nâzil oldu."
Âyetin nüzûlüne sebep olan zâtın ismi Ebu Dâvud'da Sırma İbnu Kays (radıyallahu anh)'dır. Nesâî'de ise rivâyet şöyledir: "Ashab'tan biri akşam yemeğinden önce uyursa, artık o gece ve ertesi gün güneş batıncaya kadar bir şey yiyip içmesi ona helal olmazdı. Bu durum şu âyet nâzil oluncaya kadar devam etti: *"Tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten, sizce ayırd edilinceye kadar yiyin, için."* Râvi der ki: "Bu âyet, Kays İbnu Amr hakkında nâzil olmuştur."[505]

AÇIKLAMA:

Kirmânî, "Ramazan gecelerinde cinsî münasebetin helal kılınması üzerine Ashabın çokca sevinmesi, bu ruhsattan yiyip içmeye de serbesti geldiğini anlamalarındandır. Çünkü "Mukârenet serbest olunca yeme-içme evleviyetle serbest olur" diye düşündüler" der. Ancak seher zamanında ufukta beyaz iplik siyah iplikten ayrılıncaya kadar yiyip-içmeyi serbest bırakan ayet nazil olunca o husustaki serbesti de sarih olarak beyân edilmiş oldu.
Bu âyette geçen siyah iplikten murad gecenin karanlığı, beyaz iplikten murad da gündüzün beyazlığıdır. Bu beyazlığın ufuktaki zuhûruna fecr-i sâdık denir. Müteakip rivâyetlerde görüleceği üzere, âyet nâzil olduğu sıralarda, Ashâp'tan bazıları âyeti, zâhirine göre anlayarak siyah ve beyaz iki iplik alarak yastığının altına koyup, bunları birbirinden ayırdedecek derecede ortalığın aydınlanmasına kadar yeyip içmiştir. Adiy İbnu Hâtim

böyle yaptığını anlatınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Öyle ise senin yastığın çok geniş olmalı"* diye takılmıştır.[506]

ـ28ـ وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]نَزَلَتْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ ا'بْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ ا'سْوَد، وَلَمْ يَنْزِلْ مِنَ الْفَجْرِ، وَكَانَ رِجَالٌ إذَا أرَادُوا الصَّوْمَ رَبَطَ أحَدُهُمْ في رِجْلِهِ الْخَيْطَ ا'بْيَضَ والْخَيْطَ ا'سْوَدَ وَ يَزَالُ يَأكُلُ حَتَّى تَتَبَيَّنَ لَهُ رُؤْيَتُهُمَا فَأنْزَلَ اللّهُ تَعالى بَعْدُ: مِنَ الْفَجْرِ. فَعَلِمُوا أنَّهُ إنَّمَا يَعْنِى اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ[. أخرجه الشيخان.

28. (468)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Beyaz iplik siyah iplikten, sizce ayrılıncaya kadar yiyin için"* âyeti indiği zaman "tan yerinde" kelimeleri henüz nâzil olmamıştı. Bir kısım insanlar, oruç tutacakları zaman ayaklarına siyah ve beyaz (iplik) bağlar, bunlar görülünceye kadar yiyip içmeye devam ederlerdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: "Tan yerinde" kelimelerini inzal buyurdu. O zaman herkes anladı ki burada beyaz ve siyah ipliklerden maksad gündüz ve gece imiş."[507]

ـ29ـ وفي أخرى للخمسة قال:]أخَذِ عَدِىٌّ بنُ حَاتِمٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عِقَاً أبْيَضَ وَعِقَاً أسْودَ حَتَّى كَانَ بَعْضُ اللَّيْلِ نَظَرَ فَلَمْ يَتَبَيَّنَا لَهُ فَلَمَّا أصْبَحَ قَالَ لِرَسُولِ اللّهِ #: جَعَلْتُ تَحْتَ وِسَادَتَكَ خَيطاً أبْيَضَ وَخَيطاً أسْودَ قالَ إنَّ وِسَادَتَكَ لَعَرِيضٌ إنْ كَانَ الْخَيْط ا'بْيَضُ والْخَيْطُ ا'سْوَدُ تَحْتَ وِسَادَتِكَ[.

29. (469)- Beş kitapta da gelen bir başka rivayet şöyle: "Adiy İbnu Hâtim (radıyallahu anh) biri siyah, biri beyaz iki köstek bağı aldı. Bir gece bunlara baktı fakat biri diğerinden ayrılmıyordu. Sabah olunca durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şöyle bildirdi:

"Yastığımın altına biri siyah biri beyaz iki iplik koydum." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona takıldı:

"Beyaz iplikle siyah iplik senin yastığının altında iseler yastığın çok geniş olmalı."[508]

AÇIKLAMA:

Adiy'in sabahın olduğunu anlamak için yastığının altına koyduğu iple ilgili değişik tavsifler var. Yukarıdaki rivayette bunun deve bağlanan köstek bağı olduğu ifade edilmiştir.

Siyah ve beyaz ipliklerle ufukta görülebilen gece karanlığı ile gündüz aydınlığı kastedilince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "yastığın çok geniş olmalı" esprisindeki incelik anlaşılır.[509]

ـ30ـ وفي أخرى له قال:]قُلْتُ يَا رَسُولُ اللّهِ: مَا الْخَيْطُ ا‘بْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ ا‘سْوَدِ؟ أهُمَا خَيْطَانِ؟ قالَ: إنَّكَ لَعَرِيضُ الْقَفَا إنْ أبْصَرْتَ الْخَيْطَيْنِ. ثُمَّ قالَ: بَلْ هُمَا سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ[.

30. (470)- Adiy'in bir başka rivâyeti şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ayette geçen "beyaz ipliğin siyah iplikten ayrılması" nedir, bunlar iki iplik değil mi?" diye sordum da bana:

"İki ipliğe baktı isen sen gerçekten kalın enselisin" dedi ve şu açıklamayı yaptı: *"Hayır iki iplik değil, onun biri gecenin karanlığı, diğeri de gündüzün beyazlığıdır."*[510]

ـ31ـ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ ا‘نْصَارُ إذَا حَجُّوا فَجَاءُوا لَمْ يَدْخُلُوا مِنْ قِبَلِ أبْوَابِ الْبُيُوتِ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَدَخَلَ مِنْ قِبَلِ بَابِهِ فَكأنَّهُ عُيِّرَ بِذلِكَ فَنَزلَتْ: وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأنْ تَأتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا]. أخرجه الشيخان .

31. (471)- Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensar hac yapıp da döndükleri zaman evlerine kapılarından girmezlerdi. Onlardan biri hac dönüşü kapıdan evine girdi. Fakat hemşehrileri onu bu davranışı sebebiyle kınadılar. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: *"İyilik, evlere arkasından girmeniz değildir. Kötülükten sakınan kimse(nin ameli) iyidir. Evlere kapılarından girin"* (Bakara: 2/189).[511]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in açıkladığına göre, hadiste geçtiği şekilde sâdece Ensâr değil, Kureyş dışında kalan bütün Araplar hacc yaptıktan sonra yurtlarına dönünce, evlere kapılarından değil arka cihetinden girer, bunu dindarlık ve ibadet sayardı. Bazı rivâyetler hacc ve umre niyetiyle ihrâma girince bu şekilde davrandıklarını belirtir. Hatta bu vaziyette evlerine girmelerini gerektiren bir ihtiyaçları zuhur edecek olsa, kapıdan girmezdi. Bazı rivâyetler, bu sırada damdan delik açıldığını, bu delik vasıtasıyla eve girildiğini söyler. Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili rivayetler ihtilaflıdır. En sahih rivayet, sebebi ihramla izah eder. Bu cahiliye âdetinin sebebi ihrama girmektir. "Gökyüzü ile aralarına başka bir şeyi sokmamak düşüncesi buna sevkederdi" de denmiştir.
Birgün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bahçede iken kapısından çıkar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uyarak Ensar'dan Kutbe İbnu Âmir (veya Rifa'a İbnu Tabut) kapıdan çıkar. O'nun bu davranışı geleneklerine uymadığı için, ayıplanır. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur. Ayette evlere girerken kapıyı terkederek arkadan girmenin Allah'ı memnun eden davranış olmadığı ifade edilmiştir[512].

ـ32ـ وعن حذيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ في قَوْلِهِ تعالَى [وَأنْفِقُوا في سَبِيلِ اللّهِ وَ تُلْقُوا بِأيْدِيكُمْ إلى التَّهْلُكَةِ

قَال: نَزَلَتْ في النَّفَقَةِ[. أخرجه البخارى .

32. (472)- Huzeyfe (radıyallahu anh), *"Allah yolunda infak edin, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun. Allah ihsan edenleri sever"* (Bakara: 2/195) meâlindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: "Bu âyet infak ile alâkalı olarak nâzil oldu."[513]

AÇIKLAMA:

Şârihlerin açıkladığına göre, Ensar (radıyallahu anhümâ), Allah yolunda harcamakta eli açık kimselerdi. Bol bol harcamaktan çekinmezlerdi. Bir ara kıtlık hasıl oldu. Bunun üzerine hayır yolunda harcamaktan vazgeçtiler. Cenâb-ı Hakk hazretleri, kıtlık geldi diye ellerini hayır yolunda harcamaktan çekmeyi "kendilerini tehlikeye atmak" olarak vasıflayarak bu davranıştan Ashab (radıyallahu anhüm ecmâin)'ı menediyor.

Ayette, "ihsanda bulunun" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "Allah hakkında hüsn-i zanda bulunun", "farzları eda edin" "beş vakit namazınızı kılın" gibi mânâlara da gelmektedir.

"Âyet infak ile alakalı olarak nazil oldu" açıklaması, "Allah yolunda infakı terketmeleri üzerine" demektir.

Şu halde dinimize göre, infak etmek için çok zengin olmak gerekmez. Esasen zenginliğin bir hududu yok. Maddî durum ne olursa olsun Allah yolunda harcanabilir. Nitekim şu âyet Ashâb-ı Kirâm hazretlerinin ihtiyaç içinde oldukları halde harcamaktan geri kalmadıklarını bildiderek mü'minleri her hal ve şartlarda infaka teşvik eder: *"...Kendileri zaruret içnde bulunsalar bile, onları (Muhâcirleri) kendilerinden önde tutarlar..."* (Haşr: 59/9), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hadislerinde "bir selam vermeyi", "tatlı söz söylemeyi", "sıla-ı rahimde bulunmayı" ve hatta "başkasına zarar vermemeyi" sadaka diye tarif ederek "infak"ın imkân hududunu fevkâlâde genişletmiştir. [514]

ـ33ـ وعن أسلم بن عمران قال:]غَزَوْنَا مِنَ المَدِينَةِ نُرِيدُ الْقُسْطَنطِينِيَّةِ، وَعَلى الْجَمَاعَةِ عَبْدُالرَّحْمنِ بن خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَالرُّومُ مُلْصِقُو ظُهُورِهِمْ بِحَائِطِ الْمَدِينَةِ فَحَمَلَ رَجُلٌ عَلَى الْعَدُوِّ فَقَالَ النَّاسُ: مَهْ مَهْ، َإلَهَ إّ اللّهُ يُلْقِى بِيَدِهِ إلى التَّهْلُكَةِ. فَقَالَ أبو أيُّوبَ ا‘نْصَارِىُّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: إنّمَا أنْزِلَتْ هذِهِ اŒيةُ فِينَا يَا مَعْشَرَ ا‘نْصَارِ لمَّا نَصَرَ اللّهُ تَعَالى نَبِيَّهُ وَأظْهَرَ ا“سْمَ قُلْنَا نُقِيمُ في أمْوَالِنَا وَنُصْلِحُهَا فأنْزَلَ اللّهُ تَعَالى اŒيةَ فَا“لْقَاءُ بِأيْدِينَا إلى التَّهلُكَةِ أنْ نُقيمَ في أموَالِنَا وَنُصْلِحَهَا وَنَدَعَ الْجِهَادَ[. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه .

33. (473)- Eslem İbnu İmrân anlatıyor: Medine'den gazve için yola çıktık. Niyetimiz İstanbul'du. Cemaatin başında Abdurrahmân İbnu Hâlid İbni'l-Velid vardı. Rum askerleri sırtlarını şehrin surlarına yaslamış müdafaada idiler. Bizden biri tek başına düşmana saldırıya geçti. Halk:

"Dur, dur! Lâilâhe illallah, eliyle kendini tehlikeye atıyor!" diye bağrıştılar. Ebu Eyyub el-Ensârî hazretleri (radıyallahu anh) atılarak:

"Ey Ensâr topluluğu, bu âyet bizim hakkımızda indi. Cenâb-ı Hakk, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yardım edip, İslâm galebe çalınca biz: "Artık işlerimizin başında kalıp, onları yoluna koyalım" dedik. Bunun üzerine Allah u Teâla bu âyeti indirdi. Yani *"Ellerimizle kendimizi tehlikeye atmak"* demek malın-mülkün başında kalıp onları düzene koymak için cihadı terketmektir."[515]

ـ34ـ وعن عبداللّه بن مَعْقِل رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]سَألْتُ كَعْبَ بْنَ عُجْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْه عَنْ فِدْيَةٍ مِنْ صِيَامٍ. قالَ: حُمِلْتُ إلى النَّبِيِّ # وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِى. فَقَالَ: مَا كُنْتُ أرَى أنَّ الْجَهْدَ بَلَغَ بِكَ هذا. أمَا تَجِدُ شَاةً؟ قُلْتُ َ ! قَالَ: صُمْ ثَثَةَ أيَّامٍ أوْ أطْعِمْ ستَّةَ

مَسَاكِينَ لِكُلِّ مِسْكِينٍ نصْفُ صَاعٍ مِنَ الطّعَامِ وَاحْلِقْ رَأسَكَ فَنَزَلَتْ في خَاصَّةً، وَهِىَ لَكُمْ عَامَّةً]. أخرجه الستة، ولهذا لفظ الشيخين.

34. (474)- Abdullah İbnu Ma'kıl (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'ye *"Oruçtan yahut sadakadan yahut kurbandan bir fidye lâzımdır"* (Bakara: 2/196) mealindeki ayetten sordum. Dedi ki:
"Başımda bitler kaynaştığı halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürüldüm. Beni görünce:
"Meşakkatin, bu gördüğüm dereceye ulaşacağını zannetmezdim. Bir koyun bulabilecek misin?" dedi.
"Hayır" cevabını verdi. [Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: *"...İçinizde hasta olan veya başından rahatsız varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir..."* (Bakara: 2/196)] Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Üç gün oruç tut veya her fakire yarım sa' yiyecek vermek suretiyle altı fakiri doyur, başını traş et" dedi. Bu âyet hassaten benim hakkımda nazil oldu, ancak umumen hepimize şâmildir."[516]

AÇIKLAMA:

Hacc farizasını ifa ederken ihramlıyı ilgilendiren yasaklardan biri traş olmamak, bit-pire dahil hayvan öldürmemektir. Hadiste, Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'nin tahammül edilemeyecek kadar bitlendiği, bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu durumu sormak, ihramdan çıkma vakti gelmeden alacağı bir tedbirin olup olmadığını öğrenmek üzere müracaat ettiği görülmektedir. Bu müracaat üzerine ilgili âyet nâzil olur ve ihramlının uyması gereken bu yasağın ihlâli hâlinde yerine getirilmesi gereken cezayı açıklıyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'ye *"Ceza olarak kesmeye kurbanlık koyunun var mı?"* diye soruyor. "Yok"

deyince, diğer cezaları hatırlatıp: *"Ya üç gün oruç tutmak veya altı fakire fidye vermek şartıyla traş ol, bitten temizlen"* diye fetva veriyor.[517]

ـ35ـ وعن أبى أمامة التميمى قال:]كُنْتُ رَجُ أكْرَى في هَذَا الْوَجْهِ، وَكَان َالنَّاسُ يَقُولُونَ: إنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَجٌّ قَلَقِيتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما فَقُلْتُ إنِّى رَجُلٌ أكْرَى في هذا الْوَجْهِ، وَإنَّ نَاساً يَقُولُونَ إنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَجٌّ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ:
ألَيْسَ تُحْرِمُ وَتُلَبِّى وَتَطُوفُ؟ قُلتُ: بَلَى. قَالَ فإنَّ لَكَ حَجّاً. جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبىِّ # فَسَألَهُ عَنْ مِثْلِ مَا سَألْتَنِى فَسَكَتَ وَلَمْ يُجِبْهُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ اŒيةِ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أنْ تَبْتَغُوا فَضً مِنْ رَبِّكُمْ فأرْسَلَ إلَيْهِ رَسُولُ اللّهِ # وَقَرَأهَا عَلَيْهِ وَقَالَ لَكَ حَجٌّ[. أخرجه أبو داود .

35. (475)- Ebu Ümâme et-Temîmî anlatıyor: "Ben hac sırasında, ücret mukabili hizmet veren birisi idim. Bana: "Senin haccın hacc sayılmaz" dediler. Bilâhere İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e rastladım. O'na:
"Ben hacc sırasında, ücretle hizmet veren birisiyim, halk bana: "Senin haccın hacc sayılmaz diyorlar" dedim. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)
"İhrama girmiyor, telbiye okumuyor, tavafta bulunmuyor musun?" dedi:
"Hepsini yapıyorum" diye cevap verdim. Cevabım üzerine şu açıklamayı yaptı:
"Senin haccın hacc sayılır. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir adam gelmiş, senin bana sorduğuna yakın şeyler sormuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükût buyurdu ve adama cevap vermedi. Derken şu âyet nâzil oldu: *"(Hacc mevsiminde, ticâret yaparak) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur..."* (Bakara: 2/198). Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o adamı çağırtarak, âyeti okudu ve: *"Haccın hacc sayılır"* buyurdu."[518]

ـ36ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كَانَتْ عُكَاظُ وَمَجَنَّةُ وَذُو الْمَجَازِ أسْوَاقاً في الجَاهِلِيَّةِ فَلمَّا كَانَ ا"سْمُ كَأنَّهُمْ تَأثَّمُوا أنْ يَتَّجِرُوا في الْمَوْسِمِ فَنَزَلَتْ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أنْ تَبْتَغُوا فَضْ مِنْ رَبِّكُمْ في مَوْسِمِ الحَجِّ هكَذَا قَرأهَا[. أخرجه البخارى وأبو داود .

36. (476)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ukâz, Mecenne ve Zülmecaz cahiliye devrinin panayırları idi. İslâm geldiği zaman halk, hac mevsiminde ticaret yapmayı günâh addeder oldular. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: *"Hac mevsiminde Rabbinizden rızık taleb etmenizde sizin için bir günâh yoktur."* Âyeti İbnu Abbas bu şekilde okudu."[519]

AÇIKLAMA:

Cahiliye döneminde, hac mevsimi aynı zamanda ticâret mevsimi idi. Her taraftan gelen hacılar satacak malları varsa satarlar, ihtiyaçlarını da satın alırlardı.

Bazı mevsimler, ticâret için elverişli olmadığından, hac zamanını ticarete elverişli günlere rastlatmak için, kamerî olan takvimlerinde nesî denen karmaşık bir sistem bile geliştirmişlerdi.

Yukarıdaki hadis, İslâm geldikten sonra, hac sırasında ticaret yapılabilir mi yapılamaz mı diye bir tereddüt hâsıl olduğunu gösteriyor. Ancak, yapılmasına izin veren âyetin nüzulü de gecikmiyor.

Burada adı geçen panayırların yerleri hususunda kaynaklar ihtilâf eder. el-Fâkihî'ye göre Zülmecaz Arafat'a yakın bir yerdedir. Ukâz ise Nahle ile Tâif arasındadır. Mecenne'ye geline, bu Merru'z-Zahrân'dan el-Asgar denilen bir dağa kadar olan sâhadır.

Bu sayılanlar hac mevsiminde kurulan panayırlardır. Hacc mevsimine bağlı kalmadan kurulan panayırlar da mevcut idi.

el-Fakihî şu bilgiyi de verir: "Bu panayırlar İslâm'dan sonra da bir müddet kurulmaya devam etti. İlk terke uğrayan Ukâz panayırı oldu.

Hâricîler zamanında 129 yılında kurulamadı ve ondan sonra tamamen bırakıldı. Son olarak da Hubâşe panayırı -ki Mekke- Yemen istikâmetinde Mekke'den altı merhale mesâfede idi. Receb ayında kurulurdu- 197 yılında Dâvud İbnu İsa İbni Mûsâ el-Abbâsi zamanında terkediliyor.
Kelbî'nin belirttiğine göre: Her bölgenin şerifi, bölgesinde kurulan panayıra iştirâk ederdi. Bunların en büyüğü Ukâz idi. Ona her taraftan gelenler katılırdı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Ashab'tan bir grupla oraya katıldığı belirtilir. Bu, Zülkâde ayının 1-20 günleri arasında kurulurdu. Bunu Mecenne panayırı takip ederdi. On gün sürer, Zülhicce'nin ilk günü kapanırdı. Sonra da sekiz gün açık kalan Zülmecâz panayırı açılır, bunun kapanmasıyla hac yapmak üzere Mina'ya hareket edilirdi. Vahyin başladığı andan itibâren, halkı davet etmek üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu panayırları muntazaman on yıl boyunca takip ettiği rivâyetlerde gelmiştir.[520]

ـ37ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ أهْلُ الْيَمَنِ يَحجُّونَ وَ يَتَزَوَّدُونَ، وَيَقُولُونَ: نَحْنُ الْمُتَوَكِّلُونَ فَإذَا قَدِمُوا مَكَّةَ سَألُوا النَّاسَ فَأنْزَلَ اللّهُ تَعالى: وَتَزَوّدُوا فإنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى[. أخرجه البخارى وأبو داود.

37. (477)- Yine İbnu Abbâs anlatıyor: "Yemen ahâlisi, hacca geliyorlar fakat beraberlerinde azık almıyorlardı. "Biz mütevekkil kimseleriz" diyorlardı. Mekke'ye gelince bu davranışlarını halka sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu: *"Azıklanın, ancak bilin ki, en hayırlı azık takvâdır"* (Bakara: 2/197).[521]

AÇIKLAMA:

Belirtildiği üzere bu âyet indiği zaman, Ashab'tan bir zat kalkarak:
"Ey Allah'ın Resûlu, azık alacak birşey bulamıyoruz" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"İnsanlara yüz suyu dökmekten koruyacak kadar azık temin et, hazırladığınız azığın en hayırlısı da takvâdır" buyurdu.

Alimler, bu hadisten, insanlardan istemeyi terketmenin, takvadan ileri geldiğini anlamışlardır. Bu mânayı, istemekte ısrar etmeyenleri öven ayet de te'yid eder: *"En hayırlı rızık takvadır"* (Bakara: 2/197) yani "Azıklanın da dilenmek suretiyle insanlara verdiğiniz eziyetten ve bu davranıştaki günahtan sakının" demektir.

Bu rivayette şu mâna da mevcuttur: Başkalarına ihtiyaç arzederek Allah'a tevekkül edilmez. Gerçek tevekkül, hiçbir hususta başkasının yardımını taleb etmemekle hâsıl olur. Bazıları tevekkülü: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Deveni bağla, sonra tevekkül et"* hadisinde olduğu şekilde esbâba tevessül ettikten sonra sebeplerden kat-ı nazar etmektir" diye tarif etmiştir.[522]

ـ38ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]يطُوفُ الرَّجُلُ بِالْبَيْتِ مَا كَانَ حً حَتَّى يُهِلَّ بِالْحَجِّ فإذَا رَكِبَ إلَى عَرَفَةَ فَمَنْ تَيَسَّرَ لَهُ هَدْيُهُ مِنَ ا“بْلِ وَالبَقَرِ وَالْغَنَمِ مَا تَيَسَّرَ لَهُ مِنْ ذَلِكَ أىْ ذلِكَ شَاءَ غَيْرَ إنْ لَمْ يَتَيَسَّرْ فَعَلَيْهِ صَوْمُ ثَثَةِ أيَّامٍ في الحَجِّ وذلِكَ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ فإنْ كَانَ آخِرُ يَوْمٍ مِنَ ا‘يَّامِ الثَّثَةِ يَوْمَ عَرَفَةَ فَ جُنَاحَ عَلَيْهِ ثُمَّ يَنْطِلقُ حَتَّى يَقِفَ بِعَرَفَاتٍ مِنْ صَةِ الْعَصْرِ إلى أنْ يَكُونَ الظَّمُ ثُمَّ لِيَدْفَعُوا مِنْ عَرَفَاتٍ إذَا أفَاضُوا مِنْهَا حَتَّى يَبْلُغُوا جَمْعاً الَّذِى يُبَاتُ فِيهِ ثُمَّ لِيَذْكُرُوا اللّهَ كَثِيراً وَأكْثِرُوا مِنَ التَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ ثُمَّ أفِيضُوا فَإنَّ النَّاسَ كَانُوا يُفِيضُونَ. وَقَالَ اللّهُ

تَعَالى: ثُمَّ أفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّهَ إنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ، حَتَّى تَرْمُوا الجَمْرَةَ[. أخرجه البخارى .

38. (478)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kişi ihramsız olarak (yani Mekke'de ikâmet edenler veya umre için gelip, umreden sonra ihramı çıkaranlar) Beytullah'ı ziyaret eder. Bu imkân, hacc niyetiyle ihram giymeye kadar devam eder. Arafat'a çıkınca, kime deve, sığır veya davardan kurban müyesser olmuşsa, dilediğini kurban eder. Bunlardan biri olmazsa, ona hactaki, üç günün orucu terettüp eder. Bu günler, arefe gününden evvele ait olmalıdır. Bu üç günün sonuncu günü arefe gününe tesadüf ederse, bunda bir günah yoktur. Sonra Arafat'da vakfe'ye gider ikindi namazından akşam karanlığının gelmesine kadar vakfede kalır.

İbnu Abbas anlatmaya üslubu biraz değiştirerek devam ediyor.[523]
"Sonra Arafat'tan insanlar sökün edince, orayı terketsinler. Topluca geceyi geçirecekleri yere (Müzdelife'ye) gelsinler. Orada Allah'ı çokca zikretsinler, sabah vakti girmezden önce bilhassa tekbir ve tehlili çok yapsınlar sonra buradan da topluca hareket etsinler. Çünkü (eskiden beri) herkes buradan hareket ederdi. Cenâb-ı Hakk: *"İnsanların toplu olarak sökün ettiği yerden siz de sökün edin, (eski yaptıklarınızdan) Allah'a af dileyin. Allah bağışlar ve merhamet eder"* (Bakara: 2/199). Şeytan taşlayıncaya kadar akmaya (ve çok zikretmeye) devam edin" buyurmuştur. Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 35.[524]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) burada, hem hacla ilgili bir âyet-i kerimeyi açıklıyor, hem de normal bir hacc'ın safhalarını anlatıyor. Çünkü hacc âdeti câhiliye döneminde de vardı. İslâmiyet, haccın icrasında bazı değişiklikler yapmıştır. Ayet-i kerimenin nüzûl sebebinde açıklandığı üzere Kureyşliler (ve bir kaç başka kabile) kendilerini diğer Araplara nazaran üstün bildikleri için, üstünlük alâmeti olarak Arafat'a kadar gitmezler, Müzdelife'de kalırlarmış. Ayette ifâde edilen ifâza (toptan boşanma, akın etme) işine diğer Araplar Arafat'tan başlarken Mekkeliler Müzdelife'den başlarmış. Âyeti kerime, *"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden, siz de akın edin"* emrederek,

Kureyşlilerin kendilerine tatbik ettikleri imtiyazı kaldırmıştır. Âyet-i kerimenin devamındaki: *"Allah'tan mağfiret dileyin"* emriden de "daha önce, Arafat'a gitmeyerek kendinize uyguladığınız keyfî imtiyazla işlediğiniz hatadan tevbe edin" mânâsı anlaşılmıştır.[525]

ـ39ـ وعن ابن المسيب قال:]أقْبَلَ صُهَيْبٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْه مُهَاجِراً مِنْ مَكَّةَ فاتبَعَهُ رِجالٌ مِنْ قَرَيشٍ فَنَزَلَ عَنْ رَاحِلَتِهِ وَانْتَشَلَ مَا في كنَانَتِهِ وَقَالَ: وَاللّهِ تَصِلُونَ إليَّ حَتَّى أرْمِى بِكُلِّ سَهْم مَعَي ثُمَّ أضْرِبَ بِسَيْفِى مَا بَقِيَ في يَدِى، وَإنْ شِئتُمْ دَلَلْتُكُمْ عَلَى مَالٍ دَفَنْتُهُ بِمَكَّةَ وَخَلّيتُمْ سَبيلِى ففَعَلوا فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللّهِ # نَزلتْ: وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرَضَاتِ اللّهِ اŒية. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ # رَبِحَ الْبَيْعُ أبَا يَحْيى وَتَ عَلَيْهِ اŒيةَ[. أخرجه رزين .

39. (479)- İbnu Müseyyeb anlatıyor: "Süheyb (radıyallahu anh) muhacir olarak Mekke'den yola çıktı. Kureyş'ten bazıları onu takibe başladılar. Bunun üzerine o da devesinden inerek sadağında ne kadar ok varsa hepsini çıkardı. Takipçilere:

"Allah'a kasem olsun oklarımın hepsini atıncaya kadar bana yetişemezsiniz. Sonra elimde durdukça kılıcımı kullanacağım. Eğer dilerseniz, size Mekke'de toprağa gömdüğüm malın yerini söyleyeyim, mukabilinde siz de beni serbest bırakın, yoluma devam edeyim" dedi. Takipçiler teklifini kabûl ettiler. (O da sağ salim yoluna devam etti). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına varınca şu ayet nâzil oldu: *"İnsanlardan öyle kimse de vardır ki, Allah'ın rızasını isteyerek nefsini satın alır..."* (Bakara: 2/207). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Ebu Yahya'nın alışverişi kârlı oldu"* der ve âyeti tilâvet buyurur".[526]

ـ40ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]لمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تعالى: وَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إَّ بِالَّتِى هِىَ أحْسَنُ،

وَقَوْلَهُ تَعَالى: إنَّ الّذِينَ يَأكَلَونَ أَمْوَالَ اليَتَامى ظَلّماً إنَّمَا يَأكُلُونَ في بُطُونِهِمْ ناراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً انْطَلَقَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ فَعَزَلَ طَعَامَهُ مِنْ طَعَامِهِ وَشَرَابَهُ مِنْ شَرابِهِ فإذَا فَضَلَ مِنْ طَعَامِ الْيَتِيمِ وَشَرابِهِ شَئٌ حُبِسَ لَهُ حَتَّى يَأكُلَهُ أوْ يَفْسُدَ. فاشْتَدَّ ذلِكَ عَلَيْهِمْ فذكَرُوا ذلِكَ لِرَسولِ اللّهِ # فأنْزَلَ اللّهُ تعالى: وَيَسْئلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إصْحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإنْ تُخَالِطُوهُمْ فإخْوَانُكُمْ، فَخَلَطُوا طَعَامَهمْ بِطعَامِهِمْ وشَرَابهُمْ بِشَرَابِهِمْ[.
أخرجه أبو داود والنسائى .

40. (480)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cenab-ı Hakk'ın şu sözleri nazil olduğu zaman: *"Yetim rüşdüne erinceye kadar, onun malına o en güzel olanından başka bir suretle yaklaşmayın";* keza *"Yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir"* (Nisa: 4/10) yanında yetim bulunanlar hemen gidip yetimlerin yiyeceğini ve içeceğini kendilerinin yiyip içeceklerinden ayırdılar. Yetime ait yiyecek ve içeceklerden bir şey artsa ona dokunulmuyor, yiyinceye veya kokuşup bozuluncaya kadar saklanıyordu. Bu hal, bir kısım müşkilatlara sebep oldu. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a arzedildi. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: *"Sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları faydalı ve iyi bir hâle getirmek hayırlıdır. Şâyet kendileriyle bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir"* (Bakara: 2/220). Bu âyet üzerine yetimlerin yiyeceklerini ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerine karıştırdılar."[527]

Yetimlerle ilgili geniş açıklama daha önce geçti.[528]

ـ41ـ وعن نافع قال:]كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما إذَا قَرَأ الْقُرْآنَ يَتَكَلَّمُ حَتَّى يَفْرِغَ مِنْهُ فَأَخَذْتُ عَلَيْهِ يَوْماً فَقَرأ سُورَةَ الْبَقَرَةِ حَتَّى انْتَهى إلى مَكانٍ. فَقَالَ:

أَتَدْرِى فِيمَ أنْزِلتْ؟ قُلْتُ . قَالَ: أنزلتْ في كذَا وَكَذَا ثُمَّ مَضَى]. أخرجه البخارى .

41. (481)- Nâfi anlatıyor: İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Kur'ân okuduğu zaman, okuma işinden çıkıncaya kadar hiç konuşmazdı. Bir gün ben (Mushaf'ı, yüzünden takip ediverdim, o da ezberden) Bakara sûresini okudu. Bir âyete gelince bana:
"Bu âyet ne hakkında indi biliyor musun?" diye sordu. Ben
"Hayır!" deyince:
"Şu, şu mesele için" diye açıkladı, sonra (okumaya) devam etti.[529]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den kadınlara arka uzvundan teması tahrim eden bir âyetle ilgili olan bu hadis, oldukça mübhem bir tarzda rivâyet edilmektedir. Bu mübhemlik daha ziyade Buhârî'nin rivâyetine hastır. Yine Nâfi'den başka tariklerle diğer kitaplarda gelen vecihleri mübhemliği izâle edecek ziyâdeleri havidir. Nitekim parantez içerisine dercettiğimiz açıklayıcı kısımlar rivayetin başka vecihlerinden alınmadır. Bu açıklayıcı ziyâdelerden biri de, İbnu Ömer'in dikkat çektiği ayet-i kerimedir: *"Kadınlarınız sizin (evlat yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin..."* (Bakara: 2/223).
Ayet-i kerîmedeki "hars" kelimesi ekim demektir, tarla diye tercüme ettik. İslâm uleması bununla kadınların cinsiyet uzvunu anlamakta ittifak ederler. Kadınların rahimlerine bırakılan nutfeler, çocuk elde etmek üzere atılan tohumlara benzetilmiş oluyor.
Bu mevzuyu tamamlayan pekçok rivâyet mevcuttur. Bunlardan bir kısmı müteâkiben kaydedilecek. Her bir rivâyette konuyu açıklayan bir ziyadeye rastlanacaktır. Bu söylenenleri şimdiden şöyle özetlemek mümkündür: Kur'ân-ı Kerîm kadını tarlaya teşbih ettikten sonra "tarlanıza istediğiniz şekilde gelin" demekle "ekim"e uygun gelişi irşad etmiştir. Yani, herkes nikahlısına -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın açıkladığı üzere- tek yol'dan istediği tarzda temas edebilecektir.[530]

ـ42ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَتْ الْيَهُودُ تَقُولُ إِذَا جَامَعَها مِنْ وَرَائِهَا جَاءَ الوَلَدُ أحْوَلَ فَأُنْزِلتْ: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثكُمْ أنَّى شِئْتُمْ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

42. (482)- Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yahudiler: "Kadına arka istikametinden temas edilirse çocuk şaşı doğar" derlerdi. Bunun üzerine: *"Kadınlarınız sizin (evlad yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin"* ayeti nâzil oldu" (Bakara: 2/223).[531]

ـ43ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]جَاءَ عُمرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْه إلى رَسُولِ اللّهِ # فَقَالَ يَا رَسُولُ اللّهِ هَلَكْتُ. قالَ: وَمَا أهْلَكَكَ؟ قَالَ حَوَّلتُ رَحْلى اللَّيْلَةَ. فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيّهِ شَيْئاً، فَأوْحى اللّهُ تعالى إلى رسُولِ اللّهِ # هذِهِ اŒية: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأتُوا حَرْثَكُمْ أنَّى شِئْتُمْ. أقْبِلْ وَأدْبِرْ، وَاتَّقِ الدُّبُرَ والحَيْضَة[. أخرجه الترمذى .

43. (483)- İbnu Abbâs (radıyallahu anühmâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü mahvoldum" buyurdu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Niye mahvoldun ne var?" diye sorunca açıkladı:

"Bu gece bineğimi ters çevirdim (arka canibinden yanaştım). "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiçbir cevap vermedi. Cenab-ı Hakk peygamberine şu âyeti vahyetti: *"Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır. Tarlanıza istediğiniz gibi gelin."* Dübüründen ve hayız halinde temastan kaçınmak şartıyla önden, arkadan, nasıl istersen öyle gel."[532]

" "

ـ44ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]إنَّ ابنَ عُمرَ واللّهُ يَغْفِرُ لَهُ: أوْهمَ إنما كاَنَ هذا الحىُّ مِنَ ا‘نْصَارِ، وهم اَهْلُ وثَنٍ مَعَ هذَا الحىِّ من يَهُودَ، وهُمْ أهلُ كِتَابٍ فَكانُوا يَرَوْنَ لَهُمْ فَضٌ عَلَيْهِمْ في العِلْمِ، وَكَانُوا يقْتَدُونَ بِكِثيرٍ منْ فِعْلِهِمْ، وكَانَ مِنْ أمْرِ أهلِ الْكِتَابِ أنْ َ يأتُوا النِّسَاءَ إّ عَلى حَرْفٍ، وَذلِكَ أستَرُ مَا تَكُونُ الْمَرأةُ. فَكَانَ هَذَا الحَىُّ مِنَ ا‘نْصَارِ قَدْ أخَذُوا ذِلِكَ مِنْ فِعْلِهِمْ. وَكانَ هذَا الحىُّ مِنْ قُرَيْشٍ يَشْرَحُونَ النِّسَاءَ شَرْحاً مُنْكَراً وَيَتلذَّذُونَ مِنْهُنَّ مُقْبَِتٍ مُدْبِرَاتٍ وَمُسْتَلْقِيَاتٍ، فَلمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ تَزَوَّجَ رَجُلٌ مِنهُمُ امْرَأةً مِنَ ا‘نْصَارِ فَذَهَبَ يَصْنَعُ بِهَا ذلِكَ فَأنْكَرَتهُ عَلَيْهِ وَقَالَتْ إنَّا كُنَّا نُؤْتَى عَلَى حَرْفٍ فَاصْنع ذَلِكَ وإّ فاجْتَنِبنِى حتَّى شرِىَ أمْرُهما. فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولُ اللّهِ # فأنْزَلَ اللّهُ تعالى هذِهِ اŒية: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فأتُوا حَرْثَكُمْ أنّى شِئْتُمْ؛ أىْ مُقْبَِتٍ وَمُدْبِرَاتٍ وَمُسْتَلقِيَاتٍ، يَعْنِى بذَلِكَ مَوْضِعَ الْوَلَدِ[. أخرجه أبو داود .
»الشرح« بحاء مهملة: وطءُ المرأة مستلقية على قفاها، وشَرِىَ ا‘مر بينهما: أى عظم وتفاقم .

44. (484)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Allah, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i mağfiret buyursun, bir hususta yanılmıştı. Şu Ensarîler putperestti ve ehl-i kitaptan Yahudilerle birlikte idiler. Ensar (İslâm'dan önce) ilim yönüyle Yahudilerin kendilerinden üstün olduklarına inanırlardı. Bu sebeple onların birçok davranışlarını aynen taklid ediyorlardı. Ehl-i kitaba has âdetlerden biri de kadınlarına tek istikametten (yani ön cihetten) yanaşırlardı. Bu, kadın için de en uygun tarzdı. Ensar topluluğu, bu âdeti de Yahudilerden aynen almıştı. Kureyşliler ise, kadınları hoş olmayan şekilde açarlar, onlara arka cihetlerinden, ön cihetlerinden, sırt üstü yatmış vaziyette yanaşırlardı. Medine'ye muhacir olarak Mekkeliler gelince onlardan bir erkek Medineli bir kızla evlendi. Erkek, kadına Kureyş usulünce temas etmek

istedi. Kadın buna müsaade etmedi. "Bizde kadına tek istikametten temas edilir, sen de öyle yap, aksi halde bana dokunma" dedi.
Onların bu ihtilafı büyüdü ve herkes duydu. Öyle ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da intikal etti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: *"Kadınlarınız (çocuk yetiştirdiğiniz) tarlanızdır. Tarlaya dilediğiniz gibi gelin"* (Bakara: 2/223). "Dilediği gibi" den maksad (istikâmet olarak) önlerinden, arkalarından, sırt üstü yatmış olarak. Ancak bu geliş çocuk mahalline olacak."[533]

ـ45ـ وعن أم سلمة رضِىَ اللّهُ عنها.]أنَّ رَسُولُ اللّهِ # قالَ في قَولِهِ تعالى نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأتُوا حَرْثَكُمْ أنّى شِئْتُمْ. قالَ: في صِمامٍ واحِدٍ، ويُروى بِالسين سِمَامٍ[. أخرجه الترمذى »صَمامٍ واحدٍ« أى مسلك واحد .

45. (485)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Kadınlarınız (çocuk yetiştirdiğiniz) tarlalarınızdır, tarlanıza dilediğiniz gibi gelin"* ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurdu:
"Tek yoldan (ki o da çocuk yoludur) olmak kaydıyla dilediğiniz şekilde temas kurun" [534]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, insanların hayatında mühim bir yer işgal eden cinsî hayat üzerinde şuurlu ve sistemli şekilde durmuştur. Hıristiyanlık başta, diğer bütün inanç sistemlerinin hiçbirinde bu yoktur. Günah addederek, ayıp addederek tedkik, tahlil ve ta'lîm konusu yapmamışlardır. Halbuki insana en hâkim, en müessir, onu en yönlendirici kuvvelerinden biri cinsî güçtür. İçtimâî nizamın pekçok meselesi onunla ilgilidir: Akrabalıklar, verâset, tenâsül vs. Buna pekçok taşkınlıkları, cinâyetleri de ilâve edebiliriz. Öyle ise insanların cinsî yönlerini ihmal etmek değil, ele

almak, terbiye etmek, o yönden hâsıl olacak meselelerin hallini önceden düşünmek, tedbirler vazetmek gereklidir.
İslâm dini böyle yapmıştır. Hayayı imandan bir şube olarak tebcil eden dinimiz, cinsiyetle ilgili bahislerde haya sebebiyle cehâleti tasvib etmemiştir. Öğretmeyi, öğrenmeyi prensip edinmiştir.
Biz yukarıda kaydedilen âyet ve bu âyetin açıklanmasıyla ilgili olarak vârid olan sahih hadislerden hareketle, İslâm'da cinsiyetle ilgili bahisleri daha geniş ve tatminkâr bir tahlile tâbi tuttuk.[535]

SÜNNETTE CİNSÎ TERBİYE

Daha önce de belirttiğimiz gibi, biz, "cinsî terbiye" kavramını geniş mânada anlamamız hasebiyle, bu ana başlık altında farklı, fakat birbirini tamamlayan muhtelif mevzûlara temâs edeceğiz:
1- Cinsî Terbiye Yaşı,
2- Cinsî Bilgi Vermek,
3- Cinsî Hayat.

1- Cinsî Terbiye Yaşı

Cinsî terbiyenin başlıyacağı yaş hususunda kesin bir rakam vermek şüphesiz zordur. Daha doğumla bâzı tedbirlerin nazar-ı itibâra alınacağı söylenebilirse de teksifî bir şekilde ele alınması, onlardaki cinsî duygunun başlamasına bağlıdır. Terbiyeciler cinsî tecessüsün ikibuçuk-üç yaşlarından itibaren başladığını ve bu devreden sonradır ki çocuğun kendi cinsini mukâbil cinsten tefrik ettiğini söylerler. Ancak bu hâl (cinsî tecessüs), cinsî terbiye çerçevesinde mütâlaa edilen cinsler arası münâsebet, cinsî bilginin verilmesi gibi bütün meselelerin teksîfî olarak ele alınması için yeterli bir sebep değildir. Zira cinsî tecessüsün uyanması, cinsî duygunun da belli bir seviyede uyanıp geliştiğini ifâde etmez.
Cinsî tecessüsle cinsî duygu ayrı ayrı şeylerdir.Cinsî tecessüs, cinsî duygudan ayrı olarak, daha erken yaşlarda, aklî kuvvetin gelişmesiyle

ortaya çıkmaktadır. Çocuk belli bir yaşa geldiği zaman, kendini eşyâdan ayırmaya başladığı gibi, hâricî eşyâları da birbirinden ayırmaya, aralarındaki farkları temyiz etmeye, her birinin hususiyetleri üzerinde tecessüs etmeye başlamaktadır. İşte bu ruhî ve aklî gelişme vetiresinin tabii sonuçlarından biri olarak kendindeki zâhire akseden cinsî farklılıkların şuuruna ermekte, tecessüse başlamaktadır.

Cinsî duygu ise, daha ziyâde fizyolojik gelişmeye tâbi olarak, daha ileriki yaşlarda ortaya çıkmakta ve gittikçe gelişerek bülûğ çağında kemâle ermektedir.

Burada hemen belirtelim ki cinsî terbiye kesin olarak cinsî duyguya bağlı değildir. Cinsî terbiye bâzı hususlarda doğumla başlayabilir. Cinsî tecessüs ve cinsî duyguların başladığı yaşlarda, cinsiyetle ilgili terbiyevî faaliyetleri kesâfet kazanarak değişik safhalara geçer.

Sünnetin tutumu bu söylediklerimizden farklı değildir. Nitekim, doğumun ilk gününde çocuğa yapılacak muamelelerle ilgili bahiste zikri geçmiş olan, bebeğin sarıldığı kundağın rengi sebebiyle, Hz. Peygamber tarafından değiştirilmesi hâdisesi, bu istikâmette yoruma tâbi tutulacak olursa -müteâkiben Kızların Terbiyesi bahsinde görüleceği üzere- cinsî terbiyede mühim bir yer tutan kıyâfetle ilgili tefrîk (ve terbiye) doğumla başlatılmış olur.

Cinsî duygunun uyandığı safha ise, cinsî terbiyede, çocuğa cinsine has davranışları sistemli olarak kazandırma, karşı cinsle münâsebetlerini tanzim, cinsî duygunun çocukta hâsıl etmesi muhtemel menfi davranışları, zararlı tezâhürleri önleyici tedbirleri alma safhasıdır. Nitekim bu safhadan itibâren çocuğun terbiyesini üzerine alacak kimsenin (mürebbî veya velî) cinsine bile ehemmiyet verilmektedir. Çocuk kızsa annesi, erkekse babası onun terbiyesinde birinci derecede rol oynamalıdır. Aksi takdirde kendi cinsine has bilgi ve davranışları kazanmayarak marazî bir terbiye almış olacaktır.

Meselenin münâkaşasını o bahse bırakarak, bu mühim safhanın sünnete göre ne zaman başlaması gerektiğini belirtelim.

Sünnette, çocukların yataklarının ayrılmasıyla ilgili emrin, bu safhanın başlangıcına delâlet ettiğini anlıyoruz ki, bu 7-10 yaşlarıdır. Yâni bâzı rivâyetlerde 7 yaşında, bâzı rivâyetlerde de 10 yaşında çocukların

yataklarının ayrılması emredilmektedir. Bu safhanın ehemmiyetine binâen mezkûr hadisler ve bunlar hakkında bir kısım âlimlerin yapmış olduğu îzahlar üzerinde bir nebze duracağız.
Ebu Râfi'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefâtından sonra, kılıncının kabzasında bulunan bir sahifede besmeleden sonra: *"Yedi yaşındaki oğlan ve kız çocuklarının, oğlan ve kız kardeşlerin yataklarını ayırın"* ibâresi okunmuştur. Müslim'in şartı üzerine Müstedrek'te tahric edilen bir başka rivâyette, kezâ Dârakutnî'nin bir tahricinde de yatak ayırma yaşı olarak yedi zikredilir.
Diğer bir kısım rivâyetlerde ise, bu tedbîre, namazı terki hâlinde dövülme yaşı olan onuncu yaşta tevessül edilmesi emredilmektedir:
Aliyyü'l-Kârî, çocuğa yaş durumuna göre verilmesi gereken terbiyeyi tâdâd ederken: "Yedi yaşında yataktan uzaklaştırılır" hükmünü kor ve şerhini yaparak: "Yâni annesinin, kız kardeşinin ve diğerlerinin yatağından. Zira bu yaş, onun kadın ve diğerlerini temyiz yaşıdır" izâhını getirir.
Görüldüğü üzere, Kârî, burada yedi yaşı esas almakta ve illet olarak da temyiz meselesini vaz' etmektedir. Kezâ, meseleyi temyiz nokta-i nazarından illetlendiren Muhammed İbnu Allân da ilgili hadisi zikrettikten sonra: "Mümeyyiz olan kimse yatakta başkasıyla mübâşerette bulunmamalıdır" der. Ancak müellifin buradaki bir dikkatsizliğine parmak basmak isteriz. Zira şerhini yaptığı hadis, ayırmanın on yaşında olmasını emreden Ebû Dâvud hadisidir ve temyiz yaşı ise on yaş değil, -ilgili bahiste incelendiği üzere- ortalama yedi yaştır.
Bu farklı rivâyetlerin te'lifinde Nevevî'nin bir ibâresi bize yardımcı olabilir. Der ki: "Kız ve erkek çocuklar on yaşına basınca onların yataklarını anne, baba, kız ve oğlan kardeşlerininkinden ayırmak vâcibtir." Şu hâlde yedi yaşından itibaren ayırmak gerekli ise de on yaşından itibaren bir vücûb ifâde etmektedir. Kâbisi'nin bir kaydında mezkûr ayırmadan murâdın tebeyyünü için İmâm Mâlik'e "Erkeklerle kızların mı?" diye sorulunca "evet" demiş olmasına rağmen Nevevî, erkeğin erkekle, kadının kadınla aynı yatakta yatmalarının aslâ câiz olmayacağına hükmeder, her birisi yatağın birer kenarında olsa bile. Şiî

kaynaklarda daha şiddetli bir üslûbla Hz. Ali'nin: "Bir kadının, yedi yaşına basmış olan kızıyla (bile) mübâşereti, zinâdan bir şûbedir" dediğine dâir rivâyetlere rastlanmaktadır.

Çocukların cinsî terbiyeleri için gerek anne-babadan ve gerekse kız ve erkek kardeş ve akranlarından yatak (ve hattâ odalarıyla) ayrılması meselesine ehemmiyet veren günümüz terbiyecileri, bu ayırmayı bâzan "bir yaşından itibâren" başlatmayı teklif ederek ifrâta düşmekle sünnetin prensibinden ayrılmaktadır. Bu görüş bâzı müşâhede ve araştırmalar sonucu ileri sürülmüşse üzerinde teemmüle değer, böyle değil de bir kısım terbiyeciler tarafından tenkid ve redde uğramış olan ve cinsiyet duygusunu çocukta doğumla başlatan Freud'cü telakkinin bir sonucu olarak ortaya atılmışsa kanaatimizce fazla bir değeri yoktur.

Cinsiyetle ilgili bilgilerin verilmesi gereken yaşa gelince, bu hususta da kesin bir rakam vermek imkânsızdır. Ancak bunlar çocuk tarafından sorulmaya başlandığı anlara bırakılabilir. Sorulara baştan savıcı cevâplar verilmemelidir. İbâdete müteallik cinsî bilgiler -zira bir kısım cinsî hâller dinî hayatı yakînen ilgilendirmektedir- namaz ve oruçla ilgili ahkâm öğretilirken, keza karı-koca hayâtına âit bilgiler, bülûğa yaklaşma (mürâhik) sıralarında verilmesi daha uygun olur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünneti bu söylediklerimizi te'yid eder. Kadınları ilgilendiren bilgileri, onlar sordukça doğru olarak sunmuştur. Kezâ evlenme çağına gelenlere, evli olup olmadıklarını sorduğu kimselere evlilikle, kadınlarda aranacak evsafla ve hattâ hanımlarıyla aralarında câiz olan bir kısım münâsebetlerle ilgili mâlumat veriyor. Karı-koca münâsebetleriyle ilgili bir kısım bilgiler doğrudan doğruya veriliyor. Bâzan, dolaylı olarak, başka bilgiler, anlatılan herhangi bir hikâye zımnında cinsî bilgiler veriliyor.

Her çeşit bilginin mü'minlere sunulma mahalli olan câmiler, sohbet halkaları, bayram içtimâları, cuma hutbeleri, düğünler vs. büyük küçük, kadın erkek herkese açık olması hasebiyle, cinsî hayatla ilgili bilgiler buralardan zaman zaman sunuldukça, çocuklar bunları yavaş yavaş, sindire sindire alacaklar, anlayışları nisbetinde kavrayacaklardır, tıpkı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında olduğu gibi.

Çocuğun gelişme seyrine tâbi olarak, tedricen tâlimi gereken cinsî bilgileri vermede acele davranıp "daha okul öncesi devrede" bunları vermeye kalkmanın, hele film vs. vâsıtalarla husûsî cinsiyet sahne ve seansları tertiplemenin marazî bir tecessüs uyandırmaktan öte, hiçbir fayda sağlamayacağı kanaatindeyiz; sünnetin tâlimâtından bunu anlamaktayız.[536]

2- Cinsî Bilgi

Bir kısım naslar nazar-ı dikkate alınınca insan yaşayışında ehemmiyetli bir yer tutan cinsî hayatla alâkalı bilgilerin sistemli bir şekilde alınması gereği anlaşılmaktadır. Bu hususa delil olarak Bakara sûresinde geçen *"Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza nasıl isterseniz öyle varın"* (Bakara: 2/223) âyeti ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan daha önce zikretmiş bulunduğumuz, bu mevzuyla alâkalı muhtelif rivâyetleri gösterebiliriz.

Ancak cinsiyetle ilgili bir kısım bilgiler eskiden beri utandırıcı (hacâletâver) kabûl edilmiş, sormaktan, anlatmaktan kaçınılmıştır. Bu durum pek tabî olarak Hz. Peygamber zamanında, Arap cemiyetinde de mevcuttur. Her şeyi, bu arada cinsiyet gibi ferdin hayâtında mühim bir yer işgal eden meseleleri de öğretmek durumunda olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu konudaki tutumunu bilmemiz, konumuz yönünden ehemmiyetli olsa gerek. Bu bahse, bâzı tekrarlara girme pahasına mezkûr sünneti belirtmek için yer vermiş bulunuyoruz.

Kısaca söylemek gerekirse, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ferdin dinî ve dünyevî hayâtında lüzumlu olan, fakat sorulmasından kaçınılan meselelerde Müslümanları suâl sormada teşvik etmiş, cesâret kırıcı her çeşit davranıştan kaçınmış, yersiz utangaçlıkla âdetâ mücâdele etmiştir. Bunu muhtelif misâllerde vâzıh olarak görebiliriz.

Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivâyetine göre: "Ümmü Süleym, (bir gün) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:

"Yâ Resûlallah (aleyhissalâtu vesselâm), kadın rüyâsında erkeğin rüyâda gördüğünü görünce gusül icâb eder mi?" diye sorar. Orada hazır olan Hz.

Aişe:
"Ey Ümmü Süleym, kadınları rezil ettin, Allâh canını almasın" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe'ye:
"Hayır, kadınları rezil eden sensin, Allâh senin canını almasın, evet ey Ümmü Süleym, gusletmesi gerekir, eğer bunu görürse" der. Hadisin Bezzâr'da gelen bir vechinde:
"(Ey Aişe) bırak onu, zira Ensâr kadınları fıkıhtan suâl ediyorlar" demiştir. Bizzat Ümmü Süleym'den gelen bir rivâyette "bu meseleden utandım" tâbirine rastlarız.
Bâzan kadınları ilgilendiren meselelerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de belli bir ölçüde hayâ ettiğine şâhid olmaktayız. Bu çeşit durumlarda sual soranlara gerekli açıklamayı zevceleri yapmaktadır. Hayız kanının nasıl temizleneceğini soran kadın misâlinde olduğu gibi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "kinâyeli izâhını" kadıncağız anlayamayınca Hz. Aişe bir köşeye çekerek anlayacağı şekilde açık olarak izah eder. Rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in utandığı bildirilir.
Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kadınların bu çeşit suâllerini katiyyen cevâpsız bırakmamış, soranların cesâretini kırıcı azarlama, surat asma, çekingen davranma gibi davranışlara da yer vermemiştir. Bu çeşit meselelerin izâhına girerken Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *"Allah gerçeği açıklamaktan vazgeçmez"* (Ahzâb: 33/53)[537] âyetini tilâvet ederdi. Huzeymetub'nu Sâbit'in rivâyetinde "Kadınlara dübüründen temâs etmeyin" emrini vermezden önce mezkûr âyeti üç defa tekrar etmiştir. Nitekim yukarda verdiğimiz misâlde Ümmü Süleym'in bu cümle ile suâline başladığı da bâzı vücûhda tasrih edilmektedir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu tutumu -ister erkek ister kadın- Ashâbı, her çeşit problemlerini arzetmeye teşvik etmiş olmalı. Dinin istihyâyı celbeden hususlardaki inceliklerini bile sormakta, bilhassa Medineli kadınların daha cesûr davrandıkları anlaşılmaktadır. Hz. Aişe bu durumu: "Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır, onların dini öğrenmelerine hayâ mâni olmamıştır" diyerek takdir eder. Hem kadınların hususi mevzûlarda suâl sormadaki rahatlık ve cesâretlerini,

hem de bu suâller karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tutumunu göstermek bakımından Hz. Aişe'nin Rifâatu'l-Kurazî'nin hanımıyla ilgili rivâyeti enteresandır. Rifâa'dan boşanan hanım Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr ile evlenir. Fakat ikinci kocasının cinsî yetersizliğini açık bir şekilde tasvir ederek eski kocasına dönmek hususunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin ister.

Bu sırada huzurda Hz. Ebû Bekir vardır. Kapıda da Hâlid İbnu Sa'îd İbni'l-Âs oturmaktadır. Hâlid, kadını bu müstehcen konuşmadan men etmesi için, içeride bulunan Hz. Ebû Bekir'e seslenir ve: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda bu çeşit konuşmaktan kadını niye men etmiyorsun?" der. Râvi bu durum karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tebessümünü ziyâdeleştirmekten başka bir aksül-amelde bulunmadığını ve: *"Herhalde sen Rifâa'ya geri gitmek istiyorsun. Hayır, sen onun balcığından o da senin balcığından tatmadıkca gidemezsin"* diyerek meselenin fıkhî hükmünü beyân ettiğini belirtir. İbnu Hacer: "Bu rivâyette Kitâbu'l-Libâs'da İkrime'den tahriç edilen vechinde Rifâa ile hanımının, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda münâkaşa ettikleri de kaydedilir.

Burada kayda değer bir misâl, bizzât Müslim'de tahric edilmiş olan Ömer İbnu Ebî Seleme'nin rivâyetidir. Der ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e oruçlu olan kimse hanımını öpebilir mi?" diye sordum. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zevcesi Ümmü Seleme'yi işaret ederek:

"Buna sor" dedi. Ümmü Seleme Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yaptığını haber verince:

"Yâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (senin yapmanda bir beis yok, zira) Allâh senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti" dedim. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Hayır, Allah'a kasem ederim ki (memnû olanı yapmada) Allah'tan en çok korkanınızım" cevabını verdi."

Cinsî hayatla ilgili meselelerin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e fazla tereddüt edilmeden intikâl ettirildiğini te'yid eden bir diğer rivâyet Hz. Ömer'le ilgili. Hz. Ömer, bir gün gelerek:

"Ya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) helâk oldum" der.

"Seni helâk eden şey de ne?" diye sorunca, kinâyeli bir şekilde: "Geceleyin, bineğimi ters çevirdim" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in anladığı ve şârihlerin de açıkladığı üzere Hz. Ömer, zevcesine değişik istikâmetten yanaşmıştır, bu hususta sormaktadır. Bunun üzerine: *"Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza (ön tarafa), nasıl isterseniz öyle varın"* (Bakara: 2/223), âyeti nâzil olur. Müfessirler âyette "tarla" kelimesine yer verilmekle kadına, sâdece cinsî uzvundan temâs edilebileceğini, hiç bir hâl ve şartta diğer uzvundan temâs edilemeyeceğini açıklamışlardır. Ancak cinsî uzuvdan yapılacak temâsın, muhtelif şekillerde olabileceğine dâir âyette ruhsat gelmiş olmaktadır.
Diğer uzvundan temâsı şiddetle yasaklayan: *"Hayızlı kadına arka uzvundan temâs eden, kâhine giden, Muhammed'e ineni inkâr etmiştir"*, *"Hanımıyla arka uzvundan cimâ edenin yüzüne Allah bakmaz"*, *"Hanımına arka uzvundan temâs eden "mel'ûndur"*, gibi pek çok hadislerden başka *"...hayızdan temizleninceye kadar kadınlara yaklaşmayın, temizlendikleri vakit de Allah'ın size emrettiği yoldan onlara gelin"* (Bakara: 2/222) mealindeki âyet de bu yasağa delil olmaktadır. Burada "emredilen yer" tâbiriyle kadının cinsî uzvunun kastedildiği müfessirlerce belirtilmiştir. (Hemen kaydedelim ki sıkca kullandığımız ve kullanacağımız "arka cihet" tâbiriyle kadının arka uzvunu kastetmiyoruz.)
Yine aynı âyetin nüzûlüyle ilgili daha uzun bir rivâyeti, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde görmekteyiz. Bu rivâyet, cinsî hayâtla ilgili müşkillerin sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arz edilmeyip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra Müslümanlardan bilmeyenlerin, bilenlere, kadın-erkek tefrik etmeden sorduğunu ve bunun da normal karşılanarak rahatça cevaplandırıldığını göstermesi bakımından enteresandır ve burada kayda değer: Abdurrahmân İbnu Sâbit anlatıyor: "Hafsa İbnetu Abdirrahmân'a girdim, dedim ki: Sana bir şey soracağım, fakat sormaktan utanıyorum. Bunun üzerine:
"Ey kardeşimin oğlu, sor, utanma" dedi. Ben de:
"Kadınlara arka cihetlerinden temâs etme husûsunda sormak istiyorum" dedim. Söze başlayarak:

"Ümmü Seleme'nin anlattığına göre Ensâr (Medine'de bulunan Yahudilerin te'siriyle) kadınlara arka cihetinden temâs etmezlerdi. Zira Yahudiler:
"Kim zevcesine arka cihetten temas ederse, çocuğu şaşı olur" derlerdi. Muhâcirler Medine'ye geldikleri vakit Ensâr kadınlarıyla evlendiler ve (Mekke'deki âdetleri üzere) onlara arka istikâmetten temâs ettiler. Bir ensâriyye buna karşı gelerek:
"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gidip soruncaya kadar bunu yapma" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i görmek üzere gidince Ümmü Seleme'nin yanına girer, durumu ona anlatır. Ümmü Seleme:
"Otur, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gelsin" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelince ensâriyye meseleyi bizzât arzetmekten utanır ve odadan dışarı çıkar. Hz. Ümmü Seleme meseleyi vaz'eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)
"ensâriyeyi çağır" der ve kadıncağız gelince: *"Kadınlarınız tarlanızdır, tarlanıza nasıl isterseniz öyle (istediğiniz cihetten) gelin"* mealindeki âyeti okur."
Bu âyetin tefsirinde İbnu Kesîr'in zikrettiği çeşitli misallerden birine göre de Mesrûk yola çıkıp Hz. Aişe'ye kadar gelip, selâmdan sonra: "Ben size birşey sormak istiyorum ancak utanıyorum" der. Hz. Aişe'nin:
"Ben senin annenim, sen de benim oğlumsun (sor)" demesi üzerine:
"Kadın hayız halinde iken kocasına helâl olan nedir?" Hz. Aişe:
"Cimâ hâriç her çeşit mübâşeret" cevâbını verir.
Beyhâkî'nin bir tahricinde Hz. Muaviye İbnu Ebî Süfyân'ın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcesi ve aynı zamanda kendi kızkardeşi olan Ümmü Habibe'ye "(...) cimâ yaptığı elbise içerisinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in namaz kılıp kılmadığını sorduğuna şâhit olmaktayız. Ümmü Hâbibe:
"Evet, eğer elbisede meni bulaşığı görmedi ise" der. Aynı meâlde olmak üzere Hz. Aişe'ye de:
"Kişinin ehliyle cimâ yaptığı elbise içerisinde namaz kılıp kılamayacağı" sorulur. Cevâbında aynı şeyi söylemekle birlikte, kadının kocası için bir

bez parçası hazırlayarak elbiseye bulaşmadan "ezâ"yı silmesine imkân hazırlamasını tavsiye eder.

Cinsî hayatın bir kısım teferruatına inen meselelerde bile mü'minlerin bilgi sâhibi olmaları için, gerek Kur'ân ve gerekse Sünnet'te gelmiş olan önem hususunda misâl çoktur. Burada hepsini tâdâd etmek imkânsızdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in davranışı sebebiye bu hususlarda gerek sormak gerek sorulduğunda cevâp vermekte "utanma" gerekçesiyle fazla sıkıntıya düşülmemiştir. Bu konuda âlimler arasında hâkim olan espriyi aksettirmesi bakımından haya hususunda Nevevî'nin şu sözleri şâyân-ı dikkattir: "(Hakkı öğrenme meselesinde hayâ etmek, dinin talep ettiği) hakiki hayâ değildir. Zira hayânın tamâmı hayırdır, hayâ hayırdan başka bir şey getirmez. Dini ilgilendiren ve fakat utandırıcı meselelerde suâlden vazgeçmek hayır değil şerdir. Öyle ise şer getiren şey nasıl hayâ olur?"

Cinsî meselelerin tavzihindeki İslâm âlimlerinin bu rahatlığı, en azından Batı'daki teâmüle uymayan bir hususiyet olsa gerek. Bousquet, İslâmiyet'e karşı taşıdığı aşırı taassubuna rağmen, bu husustaki takdirlerini zaptedemeyerek, "Medenî kanun yapıcı Batı hukukçularının meskût geçtiği evliliğin şehvânî tarafını, İslâm fukâhasının tam bir açıklıkla ele aldığını, bunun amelî hayatta çok daha tatbikî olduğunu" belirttikten sonra, bu tarzı, "gerek Hıristiyanlık ve gerekse marksizmin görüşüne tercih ettiğini" söyler.

Cinsî bilgi mevzuunda, yukarıda sünnetten anlatılanlar ışığında şu sonuçları çıkarabiliriz:

1- Ferdin hayatında cinsiyet mühim bir yer tutmaktadır, onunla ilgili meseleler ihmâl edilemez.

2- Bu meseleler bâzan birini, bazân da kadın erkek her ikisini birden ilgilendirir.

3- Cinsî meselelerle ilgili problemlerin vaz'ında ve lüzumlu bilgilerin elde edilmesinde "utanma" sebebiyle ihmâl câiz değildir. Ancak hayâ perdesini yırtıp, müstehcenlik havasına bürünmek de uygun değildir. Mümkün mertebe kinâye, teşbîh, îma yollarından biriyle her problem ele alınmalıdır.

4- Kadın veya erkek, problemini karşıt cinse, anne-baba gibi yakın akrabaya vs. vaz'edebilir, kadının kadına, erkeğin erkeğe açması âdâba daha uygundur, anlaşmada kolaylık sağlar.
1- Temel Eğitim bahsinde belirtildiği üzere, mükellefin bilmesi gereken her çeşit bilgiyi önceden çocuğa vermek bir vecibe olması hasebiyle, gerek kıza ve gerek oğlana, cinsî bilgilerin, yukarıda belirtilen şartlar dâhilinde verilmesi gerekmektedir. Bülûğdan itibaren çocukların evlendirilmesiyle ilgili dinî prensip, bu bilgilerin bülûğla birlikte vukua gelecek biyolojik değişikliklere terettüp edecek ve buna müteallik bilgilere münhasır olmayıp, karı ve kocanın karşılıklı hak ve vazifeleri, cinsî münâsebet ve âdâbı, cinsî sağlık, çocuk bakımı, erkek ve kadının âile içerisindeki rolleri, her birinin kendi rolleriyle ilgili bilgi ve mahâret vs. her şeye şâmil olduğunu göstermektedir.
Günümüzde, bilhassa memleketimizde, her nedense, orta tedrisatta pek çok tâlî şeyler öğretilirken bu hayâtî bilgilere yer verilmemektedir. Kız olsun erkek olsun bütün çocuklar, hazırlıksız olarak bülûğ çağının bedenî ve hissî değişmelerine mâruz bırakılmakla büyük hata edilmektedir. O kadar ki hayız kanaması başlayan genç kızlarımızın bir çoğu bu husustaki bilgisizliği sebebiyle "kanser olduğu" vehmiyle dehşete düşmektedir.
Yukarıda kaydettiğimiz bilgilerin ışığında, gençlerimize, belli bir sistem dâhilinde, cinsî bilginin verilmesi kanaatindeyiz. Cinsî terbiyenin bir bölümünü teşkil edecek bu bilgi nasıl verilmeli, müfredâtı ne olmalı gibi teferruat mevzumuzun dışına çıkar. Ancak hemen şunu söyleyebiliriz: Bu maksatla müstakil bir ders de konmayabilir. Çeşitli yaşlara göre verilmesi gereken bilgi müfredâtı tesbit edildikten sonra bunlar en ziyâde ilgisi olan muhtelif derslere şuurlu bir şekilde serpiştirilebilir. Sözgelimi, bâzı bilgiler din derslerine, bâzıları ahlâk, bâzıları biyoloji ve hatta edebiyat derslerine konabilir. İçtimâî bilgilerle ilgili derslerden de istifade edilebilir.
Bir kısım bilgilerin bülûğa eren veya ermek üzere olanlara daha sistemli olarak verilmesi de düşünülebilir.
Son olarak şu noktayı belirtmemiz gerekir. Zamanımızda bazı çevrelerde söz konsu edilen "okul öncesi" devreden itibâren cinsî bilgiler vermek,

cinsiyetle ilgili sahneler göstermek fikrine katılmıyoruz. Esâsen böyle bir davranış günümüzde hâkim olan "yeni terbiye" anlayışına da zıttır. Zira önce de belirttiğimiz gibi yeni terbiye çocuğa, tecessüs ve merâkına göre, öğrenmek istediği şeyler istikametinde tâlimde bulunmayı esas almaktadır. Cinsiyet meselesindeki bu aceleciliğe ihtiyaç nereden geliyor? Anlaşılmaz şey. Bizzât birçok Batılı terbiyeciler bunun zararlı olacağına dikkat çekmektedirler.[538]

3- Cinsî Hayat

Sünnetten anladığımıza göre -ki terbiyecilerin de böyle düşündüğünü belirttik- cinsî hayatla ilgili bahisler, bugün umumileşmeye yüz tutan marazî telâkkinin zıddına, cinsî terbiyenin bir bölümüdür, tamâmı değil. Bu sebeple biz bu mevzuyu Cinsî Terbiye bahsinin bir kısmı olarak incilemeyi uygun bulduk. Meseleye girmeden önce insan fıtratında yer alan cinsî güce sünnette nasıl bir nazarla bakılmış, bu konuda ne gibi telakkilere yer verilmiş, kısaca bunu belirteceğiz. [539]

Cinsî Güç:

Şunu hemen belirtelim ki, cinsî güç, insanlara beşer neslinin devâmını (tenâsül) sağlamak gibi mühim bir gâye için verilmiştir. Bu meşakkatli ve fakat hayatî olan vazifenin behemahal tahakkuku için ona, cismânî haz şeklinde âcil bir de ücret verilmiştir. Mezkûr vazifenin ehemmiyeti nisbetinde bu hazzın câzibesi fazla, binnetice cinsî gücün insan üzerineki hâkimiyeti ihmâl edilemeyecek, küçümsenemeyecek derecede büyük ve kesindir. Kısacası "şehvetlerin en büyüğü olarak vasıflandırılan şehvetü'l-ferc" her hâl u kârda insan üzerinde hükmünü icrâ edecektir. İslâm ulemâsı, sünnette gelmiş olan beyânların açıklığına dayanarak, kişinin cinsî hayatını bütün açıklığı ile tasvir edip, Batı'da -muhtemelen hacâletâver bulunuğu için- gerilmiş olan sükût ve "esrâr perdesini" yırtıp atmışlardır.

Kur'an-ı Kerîm'de geçen *"İnsan zayıf yaratılmıştır"* (Nisâ: 4/28) âyetinde belirtilen insandaki zayıflık vasfının bilhassa kadın mevzuunda olduğu müfessirlerce tasdik edilir. İbnu Abbâs: "İnsan zayıf yaratılmıştır, cimânın terkine tahammül edemez" demiş; Vekî de: "Kadınların yanında aklı gider" hükmünü vermiştir. Suyûtî, el-Vişâh'da, Tâvus'un yukarıdaki âyeti tefsir zımnında: "İnsan erkek, kadın hususunda olduğu kadar, bir başka hususta asla zaafa düşmez, onun en zayıf tarafı buradadır" dediğini kaydeder. Katâde, *"Ya Rabbî tâkatimiz fevkinde yük tahmîl etme"* âyetiyle (Bakara: 2/283), şehvet galebesi kastedildiğini ileri sürmüştür. İbnu Nüceyh de: "Kişinin zekeri kalkınca aklının üçte biri gider" demiştir.

Ashâb ve Tâbiîin'in büyüklerini bu çeşit hükme götüren, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *"Kim sakalları ve bacakları arasında bulunanlar hususunda bana garanti verirse, ben de ona cennet hususunda garanti veririm", "İnsanları en ziyâde ateşe atan şey, ağız ve ferçleridir"* meâlindeki, bu husûsun zorluğuna dikkat çeken sözleri olsa gerek.

Bu konuda diğer bâzı rivâyetlerde insanda bulunan göz, kulak vs. organlar gibi fercin de bir emânet olduğu ifâde edildikten sonra, "Emânette emin olmayanın îmânı yoktur" denmek sûretiyle, cinsî gücün istimâlinde son derece dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekilir. Nikâhla ilgili ahkâm bu emânette emin olmanın şartlarını gösterdiği gibi zinâ ve livâta hususundaki şiddetli tecziyeler de bu emânete ihânetin büyüklüğünü göstermektedir. Meselenin ahkâm tarafını fıkıh kitaplarına bırakarak, bu husustaki terbiye esaslarına kısaca temâs edelim.[540]

Evlenme:

Belirttiğimiz şekilde birinci derecede ehemmiyet atfedilen cinsî gücün terbiyesinde vaz'edilen esâs, onun meşru yollardan tatminidir. Kur'ân-ı Kerim, Mü'minûn suresinin 5-7. âyetleriyle bu meşrû yolu milk-i yemin (câriyeler) ve nikâhlı zevcelerle tahdid etmiş. Milk-i yemîn, günümüzde olduğu gibi, her devirde herkes için mümkün olmayacağından, geriye en selâmetli yol olarak, meşrû nikâh kalmaktadır.

Meşrûiyet dışı yollardan tatmine hiçbir surette cevaz vermeyen sünnet, kız olsun erkek olsun, bülûğ çağına giren gençlerin vakit geçirilmeden evlendirilmesini tavsiye eder: *"Ey Ali üç şey vardır, onları te'hîr etme:* ***1-*** *Vakti girince namaz,* ***2-*** *Hazır olunca, cenâze,* ***3-****Dengini bulunca kocasız kadın." "Kimin bir çocuğu olursa güzel bir isim koysun ve en iyi şekilde terbiye etsin. Bülûğa erince de derhâl evlendirsin. Bülûğa erdiği hâlde evlendirmez ve delikanlı da bir günâh işleyecek olursa bundan hâsıl olacak günâh babaya da terettüb eder."* Başka bir rivâyette: *"İncil'de yazılıdır ki, kızı on iki yaşına bastığı hâlde evlendirmez ve o da bir günah işlerse..."* şeklinde kızlar hakkında yaş tasrihi de yapılarak gelmiştir. Bâzı rivâyetlerde kızların evlendirilmelerindeki tâcile, daha da ağırlık verilmiş gözükmektedir: *"Size dini ve ahlâkı hoşunuza giden bir erkek mürâcaat edecek olursa derhâl evlendirin (kızınızı verin). Aksi halde yeryüzünde fitne ve çok şümûllü bir fesâd çıkar."* Sa'id İbnu Mansûr'un bir tahrici, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu ve benzeri tâlimâtının, arkadan gelen Müslümanlarca nasıl anlaşıldığını göstermektedir: Ebu Müslim el-Havlânî kendi kabile halkına şöyle seslenir: "Ey Havlânlılar, kadınlarınızı ve dullarınızı evlendirin, zira şehvetin ayaklanması mühim hadisedir. Onun için dâima hazırlıklı olun. Bilin ki şehvetin kulağı yoktur" diye nasihat vermiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta sâdece ebeveyne değil bizzat bekâr gençlere de hitâb eder: *"Ey gençler, hanginiz cimâya veya evlenme külfetine muktedir ise derhâl evlensin, zira bu, gözü (haramdan) korumayı daha çok mümkün kılar, fercin iffetini muhâfaza eder (...)"* der ve *"En şerîrleriniz bekâr olanlarınız"* diye terhibde bulunur. Maddî imkânsızlığın evlenmede cesâreti kırmaması için de Cenâb-ı Hakk'ın evlilere behemahal yardımcı olacağına dâir tebşirlerde bulunulmuştur.
Rivâyetler, Ashâb'ın ferdî ahvâliyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bizzat ilgilendiğini, bekâr olup olmadıklarını teker teker sorduğunu, bekârlara evlenmeyi tavsiye ettiğini göstermektedir. Bunlardan Zeyd İbnu Sâbit'in, Câbir İbnu Abdillah'ın, Ukkâf İbnu Hâlid'in, Ka'b İbnu Mâlik'in, Rabiatu'bnu Ka'b'ın isimlerini sayabiliriz.

Sünnet evliliğe teşvikle kalmaz, bunun kolaylaştırılması için bâzı tedbirler de alır. Evlâdını evlendirmeyi, babalık vazifelerinden biri olarak zikretmesi, bu tedbirlerin başında gelir. Zira böylece baba, evlâdının bekârlığından mes'ûliyet duyarak gerekli teşvik ve maddî imkânlar hususunda hazırlıklı davranacaktır.
Diğer bir tedbir evlilik için katlanılacak olan maddî külfetle ilgili. Bunun asgarî nisbette olması tavsiye edilmiş, kıza verilmesi gereken mehirde kız tarafının suhûleti talep edilmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), gerek kendi izdivaçlarında ve gerekse kızlarının izdivaçlarında mehir olarak 12 ukiyye miktarında gümüş takdir etmiş, daha fazlasını ne vermiş, ne de talep etmiştir, öte yandan bir çift ayakkabı, Kur'ân-ı Kerîm'den bir sure öğretilmesi, beş dirheme tekâbül eden bir nevât altın, demirden bir yüzük vs. karşılığında evlenmelere de cevâz vermek suretiyle kolaylaştırmaya çalışmıştır.
Kezâ evlenmeyi kolaylaştırıcı tedbirler olarak *"Şefâatin (yâni, yardımın, aracı olmanın) en efdali, evlenmeleri için iki kişi arasında yapacağı şefaattir", "Sevişenler için nikâh kadar uygun bir şey yoktur"* gibi hadisler de zikredilebilir. Sonuncu hadis birbirlerini sevenlerin evlenmelerine mâni olmamak hususunda nebevî bir nasihat olarak cidden mânidardır.
Sünnetin, evlenme ve bilhassa erken evlenme hususundaki ısrârı birinci derecede, cinsî tatminde gayr-i meşrû yollara sapılmasını önlemek içindir. İnsanda behemahal hükmünü icrâ edeceği peşin olarak kabul edilen cinsî güç, bülûğ çağından itibaren hâkimiyyetine başlayıp, tedbir alınmazsa, ferdî ve içtimâî hayat için zararlı neticeler tevlid eden gayr-ı meşrû yollara sevk edecek, kişiyi kötü alışkanlıklara itecektir. Sünnet "şehvetin kulağı yoktur" diyerek gençlere mücerred ahlâkî nasihatların, uhrevî terhib ve tergiblerin de istenen te'siri hâsıl etmeyeceğini kabûl etmiş oluyor.
Yeri gelmişken, cinsî gücün fiilen oynamakta olduğu rolü, bütün açıklığıyla teşhir etmek sûretiyle, söylediklerimizi te'yîd eden bir rapordan, Dr. Kinsey'in raporundan bahsetmede fayda var. Dr. Kinsey Amerika'da yaptığı incelemeler sonunda, Amerikalıların otuz yaşına varmamış olan erkeklerin % 86'sının, kadınların da % 43'ünün evlilik

öncesi cinsî münâsebette bulunduğunu tesbit etmiştir. Yine rapora göre erkeklerden % 97'si kanunların yasak ettiği faaliyetlere tevessül etmiş, % 70'i fâhişelerle ilgi kurmuş, % 40 evli erkek, hanımını aldatmış, erkeklerin % 37'si, kadınların % 19'u homoseksüel mâcerâlara atılmış, çiftliklerde çalışan her altı işçiden biri hayvanlarla temâs kurmuştur.
Cinsî gücün itidâlde kalması için tek çıkar yol, izdivâç kabûl edilen Amerika'da evlenmeye devlet ve kilisenin işbirliğiyle, resmî izin "beş günde istihsal edilebilecek", "gece ve gündüz de başvurulabilecek" derecede kolaylaştırılmıştır. "Bir çok devletlerde bekleme denen şey de yoktur. Ücret önemsizdir. Bütün sistem, kadın-erkek, bütün Amerikan vatandaşının gizli cinsel birleşmede bulunmaması, ancak resmî kanaldan geçtikten sonra birleşebilmeleri için düzenlenmiştir."[541]

Tebettül (Bekâr Kalma):

Cinsî arzunun ihmâl edilmesine taraftar olmayan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), şu veya bu mülâhaza ile bekârlığı ihtiyâr etmeye de (tebettül) şiddetle karşı çıkmış, buna karar veren Osmân İbnu Maz'ûn'u bundan men etmiştir. Bu yasağa, "Dul olarak Allah'a kavuşma" gibi tavsiyeler de inzimâm edince Ashâb bekâr olarak ölmekten şiddetle kaçınmıştır. Hz. Ömer'in: "Üç gün sonra öleceğimi de bilsem bekâr gitmektense evlenmeyi tercih ederim" dediği rivâyet olunur. Buna muvâfık olarak Suyûtî, Kur'ân-ı Kerim'de geçen: *"Ancak Müslümanlar olarak ölün"* (Âl-i İmrân: 3/102) âyetine: "Ancak evli olduğunuz hâlde ölün, zira sizler o vakit kâmil olursunuz" mânâsını verir.[542]

Tatminde Tâcil:

Cinsî arzunun tatmin edilmesi prensibinin icâbı olarak tebettül yasaklandığı, erken evlenme teşvik edildiği gibi cinsî arzu doğduğu vakit ihtiyâcın imkân nisbetinde gecikmeden def'i de bir başka tavsiye olmaktadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Sizden biri hanımına arzu duyarsa, hanımının âcil bir meşguliyeti bile olsa ona*

gitsin (hâcetini görsün)." Bir başka rivâyette: *"Sizden biriniz, güzel bir kadın görür de hoşuna giderse derhâl ehline gelsin, zira uzuvların hepsi birdir. Ehlindeki öbüründekinin aynıdır"* der. Benzeri bir durumda bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu şekilde davrandığına dâir rivâyetler mevcuttur. Müslim'deki rivâyet aynen şöyle: Hz. Câbir'in anlattığına göre "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bir kadın görmüştü ki zevcesi Hz. Zeyneb'e geldi. Zeyneb bu sırada bir deri işlemekle meşguldü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ihtiyâcını gördükten sonra Ashâbına gelerek:

"Bilin ki, kadın şeytan sûretinde gelir ve şeytân sûretinde gider. Sizden biriniz, bir kadın görünce zevcesine gelsin. Bu içinde doğmuş olanı giderir" der.

Bu kaydettiklerimiz açısından bakınca, evliliğin mühim gâyelerinden birinin, gerek kadın ve gerekse erkeklerin cinsî tatminleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim rivâyetlerde eşlerin bu açıdan birbirlerine olan vazifelerinde ihmâlde bulunmamaları hususunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ısrâr etmiştir. Kadının kocasına karşı vazifeleri sayılırken: "Nefsini taleb ettiği zaman (fırın üzerinden) (veya doğum hâlinde dahi olsa) icâbet etmesi" de zikredilir. Buhâri'nin bir tahricinde: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Erkek hanımını yatağa çağırdı zaman, kadın gelmekten imtinâ ederse, sabaha kadar melekler lânet okur"* diye terhib eder.

Kezâ kadının nâfile oruç için kocasından izin alma zarûreti de bu maksadla konmuştur.

Kadının erkeğe karşı durumu tavzih edildiği gibi, kadınlara karşı da kocalarının durumlarına vuzuh getirilmiştir. Onların da bu yöndeki ihtiyaçlarının görülmesine ehemmiyet verilmiştir.Daha önce Ebu'd-Derdâ ile ilgili olarak zikredilen hadiste geçen: "*(...)senin ehline karşı da vazifelerin var (...)"* tâbirini şârihler izah ederken, bu vazifeler zımnında cimâyı da zikrederler.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zevcî muameleyi değil kötülemek, cimâ da dâhil ehline karşı vazifelerini ibâdet, zühd gibi maksatlarla terkedenleri hoş karşılamamış, hareketlerini tenkid etmiştir. Bu tenkide uğrayanlardan Abdullah İbnu Amr İbni'l-As, Osman İbnu

Maz'ûn, Ebu'd-Derdâ'nın isimleri bilhassa meşhurdur. Enes'in rivâyetinde kendilerini ibâdete daha çok verebilmek için geceleri namaz kılıp, gündüzleri oruç tutmaya ve kadınlarını da terketmeye azmeden üçlü bir gruba -ki bunlar Hz. Ali, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs, Osmân İbnu Maz'un'dur- şunları söyler: *"Allah'a kasem ederim ki Allah'tan en çok korkanınız ve onun yolunda en muttaki olanınız benim. Buna rağmen (hem) oruç tutar (hem) yerim. Namaz da kılar, istirahat da ederim. Kadınlarla da evlenirim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir."* Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs'ın gündüz oruç, gece namazla meşgul olan ailesini ihmâl ettiği haberi kulağına gelince kayıtsız kalmayıp, kendisini görerek duyduğunun doğru olup olmadığını sorar. "Evet doğrudur" cevâbı üzerine: *"Öyle yapma (bâzan) oruç tut, (bâzan) ye. Gece namaz da kıl, uyu da. Zira cesedine karşı vazifen var, gözlerine karşı vazifen var, zevcene karşı vazifen var"* der.

Bu ve benzeri hadislerde beyân edilen, kocanın karısına karşı yükümlülükleri arasında cimânın da yer ettiğinde ulemâ ittifak etmekle birlikte mikdârı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Her biri görüşünde âyet ve hadisde gelmiş olan bir nassın tevil ve tefsirine istinâd eder. Yukarıdaki hadisin şerhinde Aynî şu özeti sunar: "Kadının kocası üzerindeki haklarından biri kendisi ile cimâ etmesidir. Ancak miktârında ihtilâf edilmiştir. Bâzısı: Bir defâsı vâciptir dedi. Bâzısı: Her dört gecede bir defa, bâzısı da ayda bir defâ vâciptir der. İbnu Hazm: "Kişiye karısı ile cimâ farzdır, gücü yeterse her temizlik devresinde en az bir sefer olmalıdır. Aksi takdirde Allah'a âsi olur (...)" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Mâlik'den rivâyetine göre kişi hanımı ile cimâyı özürsüz olarak terkedecek olursa, istese de istemese de cimâ edinceye kadar kendi hâline bırakılmaz, yâhut boşandırılır, zîra onun davranışı kadın için zararlıdır. Ahmed de bu görüştedir. Ebû Hanife: "Berâber gecelemeleri emredilir, (gerisine karışılmaz)" der. Sevrî: "Kadın kocasından bu hususta şikâyetçi ise üç gün kocaya, bir gün ve gece de kadına tahsis edilir" der. İmâm Şâfiî ise, biraz farkla: "Cimâ hususunda herhangi bir vecibe konmaz, hanımın nafakası, kisvesi ve hanımıyla berâber kalması farz olur" demiştir. Kemalpaşazâde, meşhur kitabında, meseleyi sıhhat

açısından ele alarak, kişinin yaş ve bünye durumuna göre faydalı ve zararlı miktarların tablosunu sunmaya çalışır.
Bir kısım rivâyetler Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in etbâının cinsî hayatları ile yakînen ilgilenip, bâzı tedbirler aldığını göstermektedir. Abdurrezzâk'ın tahricine göre Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e bir kadın gelerek:
"Ey müminlerin emîri kocam gündüzleri oruç tutar, geceleri de namaz kılar" der. Hz. Ömer de
"Kocan hakkında iyi senâda bulundun" cevâbını verir. Fakat orada bulunan Ka'b İbnu Sevr söze karışarak:
"Bugünkü kadar dehşetli bir şikâyet, böylesine hoş bir düşmanlık görmedim" deyince, Hz. Ömer de:
"Sen böyle anladıysan aralarında hükmet" der. Sevr:
"Ey müminlerin emiri, Allah dörde kadar kadınla evlenmeyi helâl kıldığına göre, her birine dört günde bir gün tahsis edip, o gün onunla yiyip içecek ve onunla geceleyecek demektir. Şu halde bunun kocası da her dört günde bir sefer bunun yanında kalmalıdır" der. Fakat İbnu'l-Kayyim'in Ahbaru'n-Nisâ'da zikrettiği bir rivayete göre, karısının "kendisine az temâs ettiğine dâir" şikâyeti üzerine Hz. Ömer'in hükmüne mürâcat eden bir erkek için de:
"Bir kimse her temizlik vaktinde bir temâs da bulunsa hakkını edâ eder" hükmünü verir.
Hz. Ömer'le ilgili bir diğer rivayete göre, bir gece vakti, sokakta dolaşırken evinde yalnızlıktan kendi kendine dertlenen bir kadın sesi işitir. Ertesi gün, araştırınca, öğrenir ki, bu kadının kocası cihâd için asker olmuştur. Bunun üzerine kızı Hafsa'ya uğrayarak:
"Kızım (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar. Hz. Hafsa (radıyallahu anh) (utanarak):
"Babacığım, Allah sana mağfiret etsin, senin gibi birisi bu meseleyi benim durumumda olan birinden sorar mı?" der. Babası da:
"Bu, râiyetimle ilgili almak istediğim bir tedbiri ilgilendirmeseydi senden sormazdım" der. Hz. Hafsa şu cevâbı verir:
"Dört, beş veya altı ay." Bu cevap üzerine Hz. Ömer:

"Gazve için çıkanlar, bir ayda yerlerine varırlar, dört ay harp ederler, bir ayda da geri dönerler" diye düşünerek askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder. Diğer bir rivayette de:

"Kocamı bir yıl benden uzak tutmak Allah'tan revâ mıdır, (ben de kadınım), kadınların arzu ettiği şeyi ben de arzu ederim" diye târizde bulunan bir kadının, gazveye çıkmış bulunan kocasını, haber salarak derhâl geri getirtir.

Bu bahsi tamamlarken belirtelim ki Hıristiyanlık ile İslâmiyet'in cinsiyet konusundaki görüşleri de çok farklıdır. Bousquet, cinsî zevk ve arzulara Hıristiyanlığın açıktan açığa hasmâne bir tavır takındığı halde İslâmiyet'in öyle olmadığını takdirle ifâde eder. Nitekim İncil'de Hz. İsâ: "Allah'ın melekûtu uğruna ev, ya kadın, ya kardeşler, ya ana-baba, ya çocukları bırakmayı" emreder. 590-604 yıllarında papalık makâmını işgâl eden Papa Grégoire le Grand, bu konudaki Hıristiyanlık görüşünü daha vâzıh olarak, Régle Pastorale ve Lettre á Saint Augustin de Cantorbéry adlı vesikalarda şöyle ifâde eder: "Zevcî muâmeleden hasıl olan zevk insanı kaçınılma bir tarzda kirletmektedir.Hattâ karı ve koca sâdece nesil elde etmek için birleşmiş bile olsalar."[543]

Cimâdan Maksad:

İbnu Kayyim: "Cimâ başlıca üç maksadla vaz edilmiştir" der ve açıklar:

1- Neslin muhâfazası ve nev'in bekâsı.

2- Vücutta hapsedilmesi bütün beden için zararlı olan bir maddenin dışarı atılması.

3- İhtiyâcın giderilerek lezzet elde edilmesi ve nimetten istifâde.

İbnu'l-Kayyîm açıklamalarına devâmla, büyük tabiblerin cimâyı sıhhatin bir şartı olarak kabul ettiğini belirtir ve bu meyânda Galinos'un ismini zikreder. Bir kısım selefin de: "Kişi üç şeyde azimli olmalıdır:

1- Yürümeyi terketmemede, zira birgün muhtaç olur,

2- Yemeyi terketmemede, aksi takdirde midesi küçülür.

3- Cimâyı terketmemede. Zira kuyu boşaltılmazsa suyu çekilir" dediğini, kezâ Muhammed İbni Zekeriyyâ'nın da: "Kim uzun müddet cimâyı

terkederse âsablarının kuvvetleri zayıflar, mecrâları tıkanır, zekeri takallus eder. Bir nevi kurutma için, cimâyı terkedenleri gördüm. Derhâl bedenleri soğudu, hareketleri zorlaştı, sebepsiz olarak üzerlerine bir bıkkınlık çöktü, arzuları söndü ve yediklerini de hazmedemez oldular" dediğini rivâyet eder.
Süfyân es-Sevrî'nin: "Çok kadınla evlenmek dünyâperestlik değildir" dediği, İbnu Abbâs'ın: "Bu ümmetin en hayırlısı kadınca çok olanıdır" dediği rivayet edilir. Suyuti, diğer bir çokları gibi, cimânın Allah'a daha hulusla ibâdet için kalbi dünyevî arzularından temizleme vasıtası olduğunu zikreder ve bu hususa misâl olarak zühd ve takvasıyla meşhur İbnu Ömer'in, iftârını yemek yemeden önce cimâ ile açtığını kaydeder. Bâzı fukâha da, *"Cumâ günü cenâbetten temizlenme guslüyle gusleder de sonra câmiye giderse..."* hadisinden cuma günleri cimâya teşvik mânası çıkarmış: "Böylece göz, harama kaymaz, nefis sükûnet bulur" demiştir.
Bütün bu cimâya teşviklere rağmen, evli kimsenin bu hususta da itidâli muhâfaza edip, ifrata gitmemesi tavsiye edilir, aksi takdirde aklın zayıflayacağı belirtilir ve sonra da itidâlin dört günde bir olduğu kaydedilir.[544]

4- Cinsiyetle İlgili Bâzı Meseleler

Cinsî terbiye hususunda sünnetin koymuş olduğu esâsın, yâni "meşru tatmîn"in gerçekleşmesi, bir kısım şartlara bağlıdır ve her şeyden önce maddî imkân meselesidir. Evlenme çağına maddî imkânsızlıklar içerisinde girilmiş olabilir. İlim tahsili gibi kadınla meşguliyeti te'hir etmeyi gerektiren bir mesleğe sülûk edilmiş de olabilir. Veyâhud evlidir, ancak ticârî, askerî vs. sebeplerle ailesinden uzaktır vs. bu durumlarda sünnetin tavsiyesi nedir?[545]

Oruç Ve Edviye:

Sünnet böyle hâllerde nefsânî arzularla mücâdele etmeyi, onu zabt u rabt altına almayı emreder. Bekâr kimsenin mücâdelede başvuracağı en emin

vasıta oruçtur. Orucun şehvânî arzuları kıracağı ifâde edilir: *"(...) Evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun. Zira savm, ona, husyeleri burma gibidir."* Yani nikâha olan arzuyu keser. Aynî ve diğer şârihler "orucun cinsî arzuyu tahrik ettiği" ileri sürülerek itirâz edildiğini kaydettikten sonra: "Bu hâl, bidâyette vâriddir, fakat oruca devam edilince, zamanla onun bu vasfı kaybolur, şehvet kırıcı vasfı galebe çalar" şeklinde cevap verirler. Aynî, ayrıca cimâ arzusunun yemek arzusuna (şehvetu'l-ekl) bağlı olduğunu, onun kuvvetlenmesiyle kuvvetlenip, zayıflamasıyla zayıflayacağını belirtir. Yine Aynî bu hadisten, Hattâbî'nin şehveti yenmek için edviye almak suretiyle zahmet ve meşakkate tevessülün cevâzını istidlâl ettiğini nakleder. Fakat Nevevî: "Oruçla şehvet kesilmezse kâfûr vs. kullanmak yoluyla şehveti kırmak câiz değildir, (mutlaka) evlenmelidir" der. İbnu Hacer, "Tamâmen ortadan kaldırmamak şartıyla, şehveti teskin edici ilâç alınmalı" diyerek mutavassıt bir yol tutar.[546]

İhtisâ:

Hıristiyanlığın aksine, ihtisâ suretiyle şehveti kırma yolu da yasaklanmıştır.

Bu konuyla ilgili Buhârî'nin bir tahrici son derece vâzıhtır. Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'e çıkarak:

"Yâ Resûlallah, yaşım çok genç, zinâya düşmekten korkuyorum, evlenmek için lüzumlu maddî imkâna da sâhip değilim (müsâde ederseniz husye bezlerimi aldırayım)" der. Sükûtla cevâp alan Ebû Hüreyre talebini dört kere tekrârlar. Dördüncü talepten sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) (öfkelenerek):

"Ey Ebû Hüreyre, senin kavuşacağın mukadderâtı yazan kalem (in mürekkebi) kurumuştur. Durum böyle olunca artık ister hadımlaş ister bırak (müsâvidir)" der. Burada Ebû Hüreyre'yi muhayyer bırakır gibi bir mâna görülürse de şârihler kesinlikle yasaklandığını belirtirler. Osmân İbnu Maz'ûn da: "Yâ Resûlallah ben bekârlığın beni günâha sevkedeceğinden korkan bir kimseyim, müsâade buyurun hadımlaşayım"

diyerek izin ister. Bu da: "Oruç tut" cevâbını alır, istediği müsadeyi alamaz. Buhârî'deki rivâyette Osmân'ın "Tebettül" yâni kadınlardan uzaklaşma talebi için yaptığı mürâcaatının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından reddedildiğini ifâde eden Sa'd İbnu Ebî Vakkâs: "Ona tebettül izni verilseydi, biz (daha da ileri gider) hadımlaşırdık" der. Hülâsa bu yol da kesinlikle yasaklanmıştır.[547]

Hayvana Temâs:

Bir diğer cinsî tatmin yolu sayılabilecek hayvana temâs da yasaklanmıştır. Ancak yasağın buradaki sertliği, insanlarla olan gayr-i meşru tatmindeki (zinâ) derecede değildir. Fiilin gayr-ı meşrûluğu bizzât lisân-ı nübüvvetle mübâlağalı olarak ifâde edilmiştir: *"Bir kimse hayvana temâs edecek olursa, temâs edeni de hayvanı da öldürün."* Fukâha bu meyânda Ebû Hanife, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed bu konuda hadd bulunmadığı ve hadiste geçen "Öldürün" emriyle "zecrde şiddet" kastedildiği hususunda ittifak etmiştir. Atâ da bu mevzuda bir suâl üzerine hakkında hadd olmadığnı söyledikten sonra "Bu kabih bir ameldir, kabîh olanı takbih edin" demiştir.[548]

İstimnâ:

Cinsî tatmin yollarından biri olan istimnanın şiddetle yasaklandığına dair: *"Eliyle nikâh yapan melundur"*, *"Yedi kişi vardır kıyâmet günü Allah onların yüzüne bakmaz. Ne onları (günâhlarından) temizler, ne de amel-i salih ehliyle bir araya getirir. Ateşe ilk giriciler olarak onları cehenneme atar. Ancak tevbe edenler müstesnâ (...) Bunlar eliyle nikâh eden, Lut kavminin ameliyle amel eden (homüseksüel), içki mübtelâsı..."* gibi bâzı hadisler rivâyet edilmişse de bunlar zayıf olduklarından sadece kendileriyle amel edilmemiştir. İstimnânın haramlığına hükmeden İmâm Şâfiî ve etbâı bu hadislere değil, daha önce zikrettğimiz, Mü'minûn sûresinin 5-7. âyetlerine istinâd etmiştir. Kezâ bunun tahrimine kail olan bir kısım Mâlikîler de yine daha önce zikri geçen: *"...evlenmeye gücü*

yetmeyenler oruç tutsun" diye emreden hadise istinâd etmişler ve: "Burada Resûlallah (aleyhissalâtu vesselâm) evlenmeye gücü yetmeyenlere oruç tavsiye etmiştir. Eğer istimnâ mübah olsaydı onu tavsiye etmek daha kolaydı..." demişlerdir. İbnu Cüreyc'e göre Atâ da istimnânın kerâhetine inanmış, Sa'îd İbnu Cübeyr de: "Allâh istimnâ yapan bir ümmete azâb indirdi" demiştir. İbnu Ömer de adem-i cevâzına inananlardandır.

Öte yandan İbnu Abbâs, Mücahid, Amr İbnu Dinâr, Cabir İbnu Zeyd'den cevâzına dair bir kısım rivâyetler gelmiştir. Ancak bu cevâz iki şerden ehven olanı tercih şeklindedir. Meselâ İbnu Abbâs, bu hususta soran: "Câriye ile temâs istimnâdan, istimnâ da zinâdan ehvendir" der. Cevâzına kâil olan Hanbelîler ile bir kısım Hanefiler de aynı şekilde bâzı kayıtlarla buna cevaz vermişlerdir.

Hanefî fukahâsından Şürünbülâlî: "Bekâr kimseye (kendisini zina, livâta gibi şeylerle harama atacağından) korktuğu şehvetini teskin için istimnâ câizdir, bu fiilinden dolayı ne sevâb ne de günah kazanır, başa baş kurtarır. Fakat celb-i lezzet için yaparsa günâhkâr olur" der. Şürünbülâlî'nin şârihi Tahtâvî, evli olan kimseye seyâhat, hayız gibi sebeplerle hanımına temâs müddeti uzasa da aslâ helâl olmayacağını tasrih ettikten sonra istimnâya cevâz "iki haramdan hafif olanı tercih etmektir" der ve kerâhat ve tahrimine dâir yukarıda zikrettiğimiz hadislerden bir kaçını kaydeder. Ancak İbnu Âbidin'in Mi'râcu'd-Dirâye'den yaptığı nakilde istimnânın (şartlar tahakkuk ettiği takdirde) evli için de cevâzına hükmedenlerin olduğu anlaşılmaktadır.[549]

Nazar (Bakmak):

Cinsî terbiyede meşrû yoldan tatmin esâs olmakla berâber, cinsî kuvvenin sevkedebileceği memnu fiillerden korunmak için derpiş edilen mühim bir tedbir nazar meselesidir. Umumiyetle nazarın, fesâd-ı kalbe dâvetçi olduğu kabul edilir. Sünnet her bir uzvun zinâya mâruz kaldığını, gözlerin zinâsının da nazar olduğunu belirtir. Bu sebeple

bizzât Kur'ân-ı Kerîm, erkek olsun, kadın olsun bütün mü'minlerin gözlerine hâkim olmasını emreder:
"(Ey Resûlüm) Mü'min erkeklere söyle, gözlerini (haramdan) sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar (...) Mü'min kadınlara da söyle gözlerini (haramdan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar.."
Bu âyetlere dayanarak, sadece erkek değil, kadınların da yabancı erkeklere şehvetle olmasa bile bakmasını pek çok ulemâ harâm kabul etmiştir.
Sünnette nazarla zinâ arasında sıkı bir irtibât kabûl edilmekle, zinâya giden yolun nazardan geçtiği ifâde edilmekte ve *"nazar iblisin zehirli oklarından bir oktur (...)"* denilerek, nazarın mutlak bir te'sire sâhip olduğuna dikket çekilmektedir. Aynı mânâyı daha vâzıh olarak ifâde etmek üzere Hz. İsâ'nın: "Gözünü kapadığın müddetçe fercin zinâ etmez" dediği kaydedilmektedir.
Sünnet, ihtiyârsız olan ilk ve âni nazar için ruhsat vermiş, bunun mânevî bir mes'uliyeti mûcib olmadığını tasrih etmiş ise de, müteâkip ve temâdî eden nazarlardan men etmiştir. Bu husustaki rivâyet Hz. Ali ile ilgilidir:
"Ey Ali (ihtiyârsız olarak kaymış olan) nazarına (ihtiyârî olarak müteâkip) nazarlar ekleme. Zira sana birinci helâl ise de diğerleri değildir."
İbnu Abbâs'ın bir rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Vedâ Haccı sırasında bir şeyler sormak için gelen kadına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bineğinin arkasında bulunan Fadl İbnu Abbâs'ın bakmaya başlaması üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eliyle Fadl'ın yüzünü aksi istikâmete çevirerek kadınla Fadl arasında vâki olan bakışmaya mâni olduğunu görüyoruz.
Memnû nazar fitneye bâis olacak "şehvetle olan nazar"dır. Bu kadına olacağı gibi, sakalı çıkmış veya çıkmamış genç oğlanlara, bütün hayvanlara da olabilir ve bunlar arasında hiçbir fark da yoktur. İbnu Teymiyye, şehvete mukârin bütün nazarların -mehârime bile olsa- tahriminde ulemânın ittifak ettiğini belirtir. İmâm-ı Ebu Hanife, Ebû Yusuf'a olan vasiyetinde çocuklarla konuşup başlarını okşamasında bir mahzur olmamakla beraber bülûğa yaklaşanlarla (mürâhik) konuşmamasını, bunun fitne olduğunu belirtmiştir.[550]

ـ46ـ وعن عائشة رضىَ اللّه عنها قالت نزل قوله تعالى:]َ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ في أيْمَانِكُمْ؛ في قولِ الرَّجُلِ؛َ وَاللّهِ، وَبَلَى واللّهِ[. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود وهذا لفظ البخارى، ورواه أبو داود مرفوعاً وموقوفاً عليها.قال مالك في الموطأ: أحْسَنُ مَا سَمِعْتُ في ذلكَ أنَّ اللَّغْوِ حَلِفُ ا“نْسَانِ عَلَى الشَّئِ يَسْتَيقِنُ أنَّهُ كذلِكَ ثُمَّ يُوجدُ بِخِفِهِ فَ كَفَّارة فيهِ، والَّذِي يَحلِفُ عَلَى الشّئِ وهوَ يَعْلمُ أَنَّهُ آثمٌ كاذِبٌ ليُرضِى بِهِ أحداً وَيَقتطِعَ بِهِ مَاً فهذَا أعْظَمُ مِنْ أنْ تَكُونَ لَهُ كَفّارةٌ.

46. (486)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kur'ân'daki: *"Allah sizi (dil alışkanlığı olarak maksadsız yapılan) lağv yeminleriniz için müâheze etmez"* âyeti kişinin sözünde sıkca kullandığı, "vallahi evet", "bilahi hayır" gibi yeminleri için nâzil oldu."

Yukarıdaki metin Buhârî'den alınmadır. Hadisi, Ebu Dâvud hem Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olarak hem de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sözü olarak iki şekilde rivayet etmiştir.

İmam Malik Muvatta'da bu hadisle ilgili olarak şunu söyler: "Bu mevzuda işittiğimin en güzeli şudur: "Ayette geçen "Lağv", bir kimsenin öyle bildiği için bir şey hakkında yaptığı yemindir, ancak sonradan, o şeyin, bildiği gibi olmadığını anlar. Bu durumda yaptığı yemin için kefâret gerekmez. Ancak bir kimse de çıkıp, günahkâr ve yalancı olduğunu bile bile, birilerini memnun etmek veya bir malı ede etmek için yemin ederse bu öylesine büyük bir günahtır ki, bunun kefareti yoktur." [551]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü gibi, dil alışkanlığı olarak, doğru bildiğimiz hususlarda, aldatma kasdı olmaksızın, sözümüzü te'yiden yaptığımız yeminlere şeriat

lisanında "Lağv" denmektedir. Bu çeşit yeminlerde yanılmış olsak bile kefaret gerekmiyor.

Ama, birini aldatmak, bir hukuku elde etmek, bazılarına yaranmak gibi maddî veya mânevî menfaat mülâhazalarıya, yalan olduğunu bile bile yemin edecek olursak, bu öylesine bir günah olmaktadır ki, bunun için affettirici kefaret yoktur. Yaptığından pişman olan kimse, gasbettiği hukuku iade ettikten sonra tevbe eder. Samimi bir tevbe ile Cenâb-ı Hakk'ın affı ümid edilir. Zira o, Erhâmürrâhimin'dir, her çeşit günahı affedicidir.

Kefâret, daha ziyade istikbâle şâmil olarak bir şeyi "yapmak" veya "yapmamak" hususunda yapılan yeminlerle ilgilidir, yani söylendiği şekilde yapılamaması hâlinde kefaret gerekir.[552]

ـ47ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]وُبُعولتُهُنَّ أحَقُّ بِردِّهِنَّ قال: كَانَ الرَّجُلُ إذَا طَلّقَ امْرَأتَهُ فَهُوَ بِرَجْعَتِها، وَإنْ طلّقها ثثاً، فنُسِخَ ذلكَ بقوله تعالى: الطّقُ مَرَّتَانِ[. أخرجه أبو داود والنسائى.

47. (487)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Kur'ân-ı Kerim'deki: *"Kocaları, bekleme müddeti içinde barışmak isterlerse onları geri almaya (herkesten) çok lâyıktırlar..."* (Bakara: 2/228) âyeti hakkında şunu söyledi: "Erkek hanımını üç talakla da boşasa hanımını geri alaya herkesten daha çok hak sâhibi idi. Ancak bu hüküm, Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü ile neshedildi: *"Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır..."* (Bakara: 2/229).[553]

ـ48ـ وعن عروة بن الزبير قال:]كانَ الرَّجُلُ إذَا طَلّقَ امْرَأتهُ ثُمَّ ارْتَجَعَهَا قَبْلَ أنْ تَنْقَضى عِدَّتُهَا كَانَ ذلِكَ لَهُ، وإنْ طَلّقهَا ألْفَ مَرَّةٍ فَعَمَدَ رَجُلٌ إلى امْرَأتِهِ فَطَلّقَهَا حَتَّى إذَا شَارَفَتْ انْقِضَاءَ عِدَّتها ارْتَجَعَهَا ثُمَّ قَالَ: واللّهِ

آويكِ إلىَّ وَ تَحِلَينَ أبداَ، فأنزَلَ اللّهُ تعالى: الطّقُ مَرَّتانِ فإِمْسَاكٌ بِمْرُوفٍ أوْ تَسْرِيحٌ بِإحْسانٍ؛ فاستَقْبَلَ النَّاسُ طَقاً جَديداً مِنْ ذلِكَ الْيَوْمِ مَنْ كَانَ طَلّقَ أوْ لَمْ يُطَلّقُ[. أخرجه مالك والترمذى .

48. (488)- Urvetu'bnu'z-Zübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cahiliye devrinde kişi hanımını boşar, iddeti sona ermeden geri almak isterse, alma hakkına sahipti. Bu şekilde bin kere boşayıp geri dönebilirdi. (Bu hal bir adamın şu hâdisesine kadar devam etti.) Bir gün adam hanımını boşadı ve iddeti dolmak üzere iken hanımını geri aldı, sonra tekrar boşadı ve hanımına:
"Allah'a kasem olsun seni evime almıyorum ve ebediyen başkasına da helal olmayacaksın" dedi. Kadın: "Bu nasıl olur?" deyince, adam:
"Seni boşuyorum, iddetin dolmadan tekrar geri alacağım ve bu böylece devam edip gidecek" dedi. Kadın Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye gitti, durumu anlattı. Hz. Aişe cevap vermedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bekledi. Gelince vak'ayı anlattı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da cevap vermedi (vahiy bekledi). Cenab-ı Hakk şu ayeti inzal buyurdu:
"Boşama iki defadır ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır" (Bakara: 2/229). O günden itibaren insanlar bu yeni talaka yöneldiler, boşayan da boşamayan da."[554]

AÇIKLAMA:

Ayette geçen "boşama iki defadır" tabiri şöyle anlaşılmıştır: "Talâk-ı ric'î, iki defadır, üçüncü talaktan sonra rücû, yani aynı hanımı geri alma yoktur. İllâ ki kadın bir başkasıyla evlenmiş olsun. Bu tefsir üç talâkı da bir defada vermeyi câiz kabul edenlere göredir, İmam Şâfiî gibi.
Ancak, âyet-i kerimeyi farklı anlayarak "Şer'î boşanma üç ayrı seferde olmalıdır, bunlar bir anda yapılamaz" diyen fakihler de mevcuttur. Bunlar üç talakın beraber verilmesini haram kabûl ederler. Ebû Hanife

(rahimehumullah) "Üçü berâber verilecek olsa, haram da olsa talak vâki olur" demiştir.

Ayette geçen "iyilikle tutmak"tan maksad, ikinci boşamaktan sonraki rücû ile alâkalıdır. Bu durumda erkekle hanımı arasında tek bağ kalmış demektir. Üçüncü boşama halinde rücû hakkı kalmaz. Ayet-i kerime son bağla hanımıyla beraber olma kararı veren erkeğe "iyilik"i emretmektedir. Yani, evliliğin getirdiği bütün hukuka riayeti emretmektedir. Nafaka ve iyi davranışlar (hüsnü's-sohbet) gibi.

"İyilik yaparak bırakma"ya gelince Rabbimiz Teâla hazretleri burada, erkeğe boşadığı kadına bütün mâlî hukukunu ödemesini, arkadan gıybet etmemesini, kötü şekilde yadetmemesini, halkı ondan nefret ettirmemesini emretmektedir. "İyilikle bırakma"dan "İddeti bitinceye kadar kadını tutması" da anlaşılmıştır.[555]

ـ49ـ وعن معقل بن يسار رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَتْ لِى أُخْتٌ تُخْطَبُ إلىَّ وَأمْنَعُها مِنَ النَّاسِ فأتانِى إبنُ عَمِّى فأنْكَحْتُهَا إيَّاهُ فاصطَحَبَا مَا شَاءَ اللّهُ ثُمَّ طَلَّقَهَا طَقاً لَهُ رَجْعَةٌ ثُمَّ تركَهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدّتها، فَلَمَا خُطبَتْ إلىَّ أتَانِى يَخْطُبُهَا مَعَ الخطَابِ، فقُلْتُ لَهُ حُطِبَتْ الىَّ فَمَنَعْتُهَا النّاسَ وآثَرْتُكَ بِهَا فَزَوَّجْتُكَ ثُمَّ طَلَّقْتَهَا طقاً لَكَ رَجْعَةٌ ثُمَّ تَرَكْتَهَا حَتّى اِنْقَضَتْ عِدَّتُهَا فَلَمَّا خُطِبَتْ إلىَّ أتَيْتَنِى تَخْطُبُهَا مَعَ الْخُطَابِ، واللّهِ َ أنْكَحْتُكَهَا أبدَاً. قالَ فَفِىَّ نزلت هذه اŒية: فإذا طلقتُمُ النّساءَ فبَلغْنَ أجَلَهُنَّ فَ تَعْضُلُوهنَّ أنْ يَنكِحنَ أزواجَهُنَّ اŒية. قال: فَكَفّرتُ عَنْ يَمِينِى وأنكحتُهَا إياهُ[. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.وفي أخرى للبخارى: فدَعاهُ النبىُّ # فقرأها عَلَيهِ فترَك الْحمْيَةَ واستَقادَ ‘مْر اللّهِ عزّ وجلّ.

49. (489)- Ma'kıl İbnu Yesâr (radıyallahu anh) anlatıyor: Benim bir kızkardeşim vardı. Evlenmek için buna müracaat edenler oldu. Fakat kimseye müsbet cevap vermiyordum. Derken amcamın oğlu istedi. Kız kardeşimi ona nikahladım. Allah'ın dilediği kadar bir müddet beraber yaşadılar. Sonra amcam oğlu onu talak-ı ric'î[556] ile boşadı. Ancak tekrar almadan terketti. İddeti tamamlandı. Kız kardeşimle evlenmek isteyenler bana müracaat edince amcam oğlu da, müracaat ederek tekrar almak istedi. Kendisine:

"Daha önce de çok isteyenler oldu, kimseye vermedim, seni hepsine tercih ederek sana verdim, seninle evlendirdim. Sen onu talak-ı ric'î ile boşadın. (Geri alma hakkın olduğu halde terkettin ve iddeti doldu. Başkaları istemeye gelince, sen de tâlib odun, taleble almak istiyorsun. Allah'a kasem olsun onu asla sana vermeyeceğim" dedim. Ma'kıl der ki: Bunun üzerine benim hakkımda şu âyet nâzil oldu:

"Kadınları boşadığınız zaman iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru bir surette anlaştıkları takdirde, artık kendilerini kocalarına nikah etmelerine engel olmayın" (Bakara: 2/232). Yine Ma'kıl ilâve ediyor: "Âyet üzerine, yeminim için kefarette bulundum ve kız kardeşimi, eski kocasına nikahladım"[557]

Buhârî'nin bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ma'kıl'ı çağırdı, âyeti kendisine tilâvet buyurdu. Bunun üzerine o, müşkülpesendliği bıraktı ve Allah'ın emrine boyun eğdi"[558]

ـ50ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]فيما عرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطبَةٍ هُوَ أنْ يَقُولَ: إنِّى أُرِيدُ التَّزْوِيجَ، وَإنَّ النِّسَاءَ لِمَنْ حَاجَتِى، وَلَوَدِدْتُ أنَّهُ تَيَسَّرَ لِى امْرَأةٌ صَالِحَةٌ[. أخرجه البخارى .

50. (490)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Kur'ân'ın: *"(Vefat iddeti bekleyen) kadınları nikahla isteyeceğinizi çıtlatmanızda... üzerinize bir vebâl yoktur"* (Bakara: 2/235) ayetinden maksadı, "Evlenmeyi arzu eden

kişinin: "Ben nikahlanmak istiyorum, kadına ihtiyacım var, sâliha bir kadına kavuşmak istiyorum" demesidir" diye açıklamıştır.[559]

AÇIKLAMA:

Yukarıda mealini kısmen kaydettiğimiz ayetten âlimler iki yasak ve iki mübah hükmü çıkarmışlardır: Yasak: Boşanma veya kocasının vefatıyla dul kalan kadın, henüz bekleme müddeti (iddet) içerisinde iken, onunla evlenmek ve sarih bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak. Mübah olanlar: Târiz ve kinâyedir.

Görüldüğü üzere evlenmek yasak edildiği gibi sarih bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak da yasaklanmıştır.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhumâ) ayette geçen ta'riz yani imâ yollu ifâdeyi -ki çıtlatma diye tercüme ettik- bazı örneklerle açıklığa kavuşturmaktadır.[560]

ـ51ـ وعن علي رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنَّ النَّبِىَّ # قالَ:]يَوْمَ ا‘حْزَابِ، وفِي رواية: يَوْمَ الْخَنْدَقِ مَ،َ اللّهُ قُبُورَهِمْ وَبُيُوتَهُمْ نَاراً كَمَا شَغَلُونَا عنِ الصَّةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشّمْسُ[. أخرجه الخمسة.وفي رواية: شَغَلُونَا عَنِ الصَّةِ الْوُسْطَى صَةِ الْعَصْرِ.وزاد في أخرى: ثُمَّ صَّهَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ. هذَا لفظ الشيخين .

51. (491)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hendek Savaşı sırasında *"Allah onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun, bizim orta namazımıza mâni oldular, güneş batıncaya kadar kılamadık"* buyurdu.

Bir rivâyette: *"Bizi, salat-ı vusta olan ikindi namazından alıkoydular"* denir.

Bir diğer rivayette: *"Sonra ikindiyi akşamla yatsı arasında kıldık"* denir. [561]

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'de hususi bir ayetle ehemmiyetine dikkat çekilen salat-ı vusta'nın hangi namaz olduğu münâkaşalıdır. Bu hadis, mezkur namazın ikindi namazı olduğu hususunda oldukça kuvvetli bir delil teşkil etmektedir. Ulemanın umumiyetle kabulü de bu merkezdedir. Ancak, 497 numaralı hadise kadar kaydedilecek rivayetlerde de görüleceği üzere, diğer vakitlere de "orta namaz" diyen hadisler mevcuttur. Böylece müteâriz durumlarda en kuvvetliyi tercihe başvurulmaktadır. [562]

ـ52ـ وعن أبى يونس مولى عائشة قَالَ:]أمَرَتْنِى عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها أنْ أكْتُبَ لهَا مُصْحفاً وَقَالَتْ إذَا بَلَغْتَ هذِهِ اŒية فآذِنِّى: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَالصَّةِ الْوُسْطَى. فَلَمَّا بَلَغْتُهَا آذَنْتها فَأمْلَتْ عَلَىَّ: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ والصَّةِ الْوُسْطَى، وصَةِ الْعَصْرِ وَقُومُوا للّهِ قَانِتِينَ. قالت عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللّهِ #[. أخرجه الستة إ البخارى .

52. (492)- Hz. Aişe'nin azadlısı Ebu Yunus anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), kendisine bir mushaf yazmamı emretti ve dedi ki: "Şu âyete gelince bana haber ver: *"Namazlara ve bilhassa orta namazına devam edin"* (Bakara: 2/238). Yazarken bu âyete gelince ona haber verdim. Bana şunu imla ettirdi: *"Namazlara ve orta namazına ve ikindi namazına devam edin ve Allah için yalvaranlar olarak eda edin"* (Bakara: 2/238). Hz. Aşie (radıyallahu anhâ): "Ben bunu Resûlullah'dan işittim" dedi.[563]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe'ye nisbet edilen bu rivayete göre: "... ve ikindi namazına" tâbiri Kur'ân'dan bir kelime olmalıdır. Bunu tefsîrî bir kayıt olarak te'vil etmediğimiz takdirde "şâz kıraat" kabul edeceğiz. Nevevî şöyle der: "Şaz kıraatle ihticâc edilmez, buna, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadisi gözüyle de bakılamaz. Çünkü bu kıraati nakleden, onu Kur'ân diye nakletmiştir. Halbuki Kur'ân, icma ve tevatürle sübut bulur. Söz konusu rivayetin Kur'ân olmadığı kesin olunca, hadis olmadığı da kesinlik kazanır." Nevevî bu açıklamayı, "ikindi namazı" tâbirinin "orta namazı" tabirine atfedilmiş olmasını göz önüne alarak "matuf, matuf aleyhin aynısı olamaz, öyle ise "orta namazı" ikindi namazı değildir"diyenlere cevap sadedinde yapar.[564]

ـ53ـ وعن عمرو بن رافع رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ لِحَفْصَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها مُصْحَفاً فَذَكَرَ عَنْهَا مِثْلَ مَا قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها[. أخرجه مالك.

53. (493)- Amr İbnu Râfi (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, "Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya bir mushaf yazıyormuş. Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) kendisinden, önceki hadiste -(Ebu Yunus'tan) Hz. Aişe'nin- taleb ettiği hususu aynen taleb ettiğini anlatmıştır."[565]

ـ54ـ وعن شقيق بن عقبة عن البراء بن عازب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قَالَ:]نَزَلَتْ هَذِهِ اŒية حَافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَصَةِ الْعَصْرِ. فَقَرَأنَاهَا ما شَاءَ اللّهُ، ثُمَّ نَسَخَهَا اللّهُ تعالَى فَنَزَلَتْ: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَالصَّةِ الْوُسْطَى. فَقَالَ رَجُلٌ كانَ جَالِساً عِنْدَ شَقِيقٍ لَهُ: فَهِىَ إذاً صَةُ الْعَصْرِ. قَالَ البراء: قَدْ أخْبَرْتُكَ كَيْفَ نَزَلَتْ وَكَيْفَ نَسَخَهَا اللّهُ تعالَى[. أخرجه مسلم .

54. (494)- Şakik İbnu Utbe, Berâ İbnu'l-Âzib (radıyallahu anhümâ)' ten naklettiğine göre, demiştir ki: "Önce şu âyet nâzil oldu: *"Namazlara ve*

bilhassa ikindi namazına devam edin." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu bize Allah'ın dilediği müddetçe okudu. Sonra Allah bunu nashetti ve şu âyeti indirdi: *"Namazlara ve bilhassa orta namazına devam edin."* Şakîk'in yanında oturmakta olan bir zât kendisine:
"Öyle ise bu ikindi namazıdır." Berâ dedi ki:
"Ben bu âyetin nasıl nazil olduğunu, Allah'ın nasıl neshettiğini sana haber verdim."[566]

ـ55ـ وعن مالك أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عليّ بن أبى طالب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، وابنِ عباسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما كانَا يَقُونِ:]الصَّةُ الْوُسْطَى صَةُ الصُّبْحِ[. وأخرجه الترمذى عن ابن عباس وابن عمر تعليقاً .

55. (495)- İmâm Mâlik (rahimehumullah)'e ulaştığına göre, Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'e İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Kur' ân'da zikri geçen "orta namaz"a (salâtu'l-vusta) sabah namazı demişlerdir.[567]

ـ56ـ وعن زيد بن ثابت وعائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. أنهما قَاَ:]الصَّةُ الْوُسْطَى صَةُ الظُّهْرِ[. أخرجه مالك عن زيد والترمذى عنهما.

56. (496)- Zeyd İbnu Sâbit ve Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ) "Orta namazı, öğlen namazıdır" derlerdi.[568]

ـ57ـ وعند أبى داود رحمه اللّه عن زيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # يُصَلِّى الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَلَمْ يَكُنْ يُصَلِّى صَةً أشَدَّ عَلَى أصْحَابِهِ مِنْهَا فَنَزَلتْ: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَالصَّةِ الْوُسْطَى. قَالَ إنَّ قَبْلَهَا صَتَيْنِ وَبَعْدَهَا صَتَيْنِ[.

57. (497)- Ebu Dâvud'un Zeyd (radıyallahu anh)'den kaydettiğine göre, Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazını zevalden sonra sıcağın en şiddetli olduğu saatte kılardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıldığı namazlar içinde ashabına en zor geleni bu namaz idi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: *"Namazlara ve orta namazına devam edin."* Zeyd devamla dedi ki: "(Orta namazı, öğlen namazıdır, zira) bundan önce iki namaz var (birisi geceden -yatsı-, diğeri gündüzden -sabah-), ondan sonra da iki namaz var (biri gündüzden -ikindi- diğeri geceden -akşam-)".[569]

AÇIKLAMA:

"Namazlara ve orta namazına devam edin" meâlindeki ayet-i kerimede geçen orta namazı -Kur'ânî ifadeyle "essalâtu'l-vusta"- hangi namazdır? Bu husus alimlerce münâkaşa edilmiştir. Zira bu âyetle orta namazının Allah katında taşıdığı ehemmiyete Kur'ân-ı Kerim dikkat çekmiş olmaktadır. Münakaşanın sebebi, bunun, beş vakit namazdan hangisine tekabül ettiği hususunda gelen rivâyetlerin farklı olmasındandır. 491 numaralı hadisten itibaren buraya kadar kaydettiğimiz rivayetler gözden geçirilince görülecektir ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bizzat kendisinden vârid olan beyanlar ve bu beyânlara dayanan Ashab es-Salâtu'l-Vusta'yı tayinde farklı olmuşlardır. 491, 492, 493, 494 numaralı hadislere göre bu, ikindi namazıdır. 495 numaralı hadise göre sabah namazıdır, 496 ve 497 numaralı hadislere göre de öğle namazıdır.
Burada kaydedilmeyen rivayetlere göre akşam ve hatta yatsı namazı olduğu da söylenmiştir. Kadı İyaz gibi bâzıları da: "Orta namazdan murad beş vaktin hepsidir" demişlerdir. Şârihlerin belirttiği üzere en kavi rivayetler, bunun sabah veya ikindi namazı olduğunu söyleyenlerdir. Bunlar arasında da ikindi namazı üzerinde duranlar en sahihtir. Bu sebeple alimlerin ekserisi de "orta namaz"ın ikindi namazı olduğu görüşündedir.
Unutmayalım ki, Kur'ân-ı Kerim'in beyanındaki bu mübhemlik bir tesadüf değilir. Burda mühim hikmetler mevcuttur.

Rıza-ı İlâhîyi aramada hassas olan mü'minler, bu mübhemlik sayesinde "beş vakitten her biri" orta namazı olabilir düşüncesiyle bütün vakitlere aynı ehemmiyeti vererek namazlarını vaktinde kılarlar.[570]

ـ58ـ وعن عبداللّهِ بن الزبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]قُلْتُ لِعُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ هَذِهِ اŒيةُ الَّتِى في الْبَقَرَةِ: وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أزْوَاجاً إلى قوله غَيْرَ إخْرَاجٍ. قد نسختها اŒيةُ ا‘خرى فَلِمَ تَكْتُبُهَا؟ قَالَ: نَدَعُهَا يَا ابْنَ أخِى؟ أغَيِّرُ شَيْئاً مِنْ مَكَانِهِ[. أخرجه البخارى .

58. (498)- Abdullah İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a, Bakara suresinde geçen: *"Sizden zevceler(ini geride) bırakıp ölecek olanlar eşlerinin (kendi evlerinden) çıkarılmayarak yılına kadar faidelenmesini (bakılmasını) vasiyyet etsinler"* (Bakara: 2/240), âyeti diğer bir âyetle (Bakara: 2/234) neshedildiği halde niçin bu mensuh ayeti de Kur'ân-ı Kerim'e yazıyorsunuz?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:
"Ey kardeşim oğlu bu âyeti terk mi edelim, (bunu mu söylüyorsun)? Hayır, ben hiçbir şeyi yerinden oynatmam."[571]

AÇIKLAMA:

İslâm'ın ilk zamanlarında kocası vefat eden bir kadın miras almaz, yalnız bir sene kocasının evinde bakılırdı. Bu durumda iddet de bir yıldı. Eğer kadın, o müddet zarfında çıkar giderse, bir yıl bakılma hakkından mahrum kalırdı. Bilâhere yukarıda kaydettiğimiz âyet -ki bir yıl nafaka ve süknayı vasiyet etmeyi emretmektedir- kadınlara miras hakkı tanıyan ayetle (Nisa: 4/12), bir senelik iddet ayeti de vefat iddeti olan dört ay on günlük iddetle (Bakara: 2/234) neshedildi.
Mücâhid'e göre, âyet muhkemdir. Yani neshedilmemiştir, hükmü bâkidir. Şöyle ki: Kocası ölen kadın, süknayı (yani kocasının evinde ikâmeti)

ihtiyar etmez, onun malından nafaka almazsa iddeti dört ay on gündür. Süknayı ve nafakayı ihtiyar ederse bir senedir. Bu rey râcihtir.
Hadis-i şerif, Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın Kur'ân'ı istinsah ettirirken, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) tarafından tanzim edilmiş olan tertibe aynen riayet edildiğini ifade eder. Bu tertipte, âyetler, nasihtir, mensuhtur diye bir ayrıma tâbi tutulmamıştır. Ancak, Kur'ân-ı Kerim'in 23 yıllık nüzul tarihi içinde, değişen şartlara göre vukua gelen tekemmül ve nesh durumlarını ve Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in zaman içindeki bâzı farklı uygulamalarını, Kur'ân'ın bir kısım ayetlerini açıklayıcı mahiyetteki sözlerini şahsî anlayıştaki farklılıklardan ileri gelen bazı münferid ve şaz hâdiseler olmuştur. Az yukarıda geçen 492, 493, 494 numaralı hadisleri de böyle değerlendirmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm' in bugünkü muhtevası mütevâtirdir ve Ashabın icmâı vardır, şâz olan ve münferid kalan rivayetler bu icmaı bozamaz.[572]

ـ59ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ أن رسول اللّه # قال:]إنَّ لِكُلِّ شَيءٍ سَنَاماً. وَإنَّ سَنَامَ الْقُرآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ، وَفِيهَا آيةٌ هِىَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرآنِ: آيةُ الْكُرْسِىِّ[. أخرجه الترمذى .

59. (499)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: *"Her şeyin bir şerefesi var. Kur'ân-ı Kerîm'in şerefesi de Bakara suresidir. Bu surede bir âyet vardır ki, Kur'ân âyetlerinin efendisidir: "Ayetü'l-Kürsî",.*[573]

AÇIKLAMA:

Şerefe diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı senâm'dır. en-Nihâye'de bu kelime ile herşeyin en yüksek noktasının zirvesinin ifade edildiği belirtilir.
Bakara suresinin Kur'ân-ı Kerim'in şerefesi olarak tavsifi, uzunluğundan dolayıdır. 286 ayetle bu hususta başta gelir, dolayısıyla pekçok ahkâma

şâmildir. Keza cihâd emri de bu surededir ve elbette bu sebeple de ayrı bir yücelik ve şerefe sahiptir.

Bakara'da yer alan Ayetü'l-Kürsî de bu surenin şerefini artıran, diğerleri arasında mümtaz bir makama ulaşmasına sebep olan bir âmil olarak ifade edilmektedir.

Ayetü'l-Kürsî'ye gelince, bu Bakara'nın 255'inci âyetidir. Cenâb-ı Hakk'ı mühim sıfatlarıyla tanıtır. Uzunca bir ayettir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu âyeti başka hadisleriyle de övmüştür. Bir hadis şöyle: *"Kim farz olan her namazın ardından Ayetü'l-Kürsî okursa ondan sonraki namaza kadar mahfuz kalır."* Bu hadis sebebiyle her namazın arkasından tesbihattan önce okunan bu âyetin meâl-i âlisi şöyledir:

"Allah (o Allah'tır ki) kendinden başka hiç bir ilah yoktur. (O, zâtî, ezelî ve ebedî hayat ile) diridir (bâkidir). Zâtiyle ve kemâliyle kaimdir. (Yarattıklarının her an tedbir ve hıfzında yegâne hâkimdir, herşey onunla kâimdir). Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça nezdinde şefaat edecek kim imiş? O, (yarattıklarının) önlerindekini arkalarındakini, (yaptıklarını, yapacaklarını, bildiklerini, bilmediklerini, açıkladıklarını, gizlediklerini, dünyalarını, âhiretlerini, hülâsa herşeyini, her şe'nini) bilir. (Mahlukatı) O'nun ilminden yalnız kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi (kabil değil) kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri (kucaklamıştır, o kadar) geniştir. Bunların muhafazası O'na ağır da gelmez. O, çok yüce, çok büyüktür."

Ayetü'l-Kürsî hakkında gelen birkaç hadis daha:

"Kim sabaha çıkınca Âyetü'l-Kürsî ile Hâ-Mim tenzîlü'l-Kitab minallahi'l-Azîzi'l-Alîm suresinin evvelindeki iki âyeti okursa o gün akşama kadar (bela ve kazalardan) mahfuz kalır. Kim de akşama dâhil olunca onları okursa o gece sabahlayıncaya kadar mahfuz olur."

"Allah'ın en büyük ismi (İsm-i âzamı) -ki Allah, onunla kendisine dua edilince isâbet buyurur, onunla bir şey istenince verir- şu üç suredir: el-Bakara, Âl-i İmrân ve Tâ-Hâ sureleri. Râvi Ebu Ümâme ilâve ediyor: "Ben o ism-i âzam'ı aradım, el-Bakara suresindeki Âyetü'l-Kürsî, Al-i İmrân suresindeki Elif-Lâm-Mim Allahu Lâ ilâhe illâ

hüve'lhayyul'lkayyum ve Tâ-Hâ suresindeki: ve anati'lvücûhi li'lhayyi'lkayyûm âyetlerinde (Tâ-Hâ: 20/111) buldum (yâni ism-i âzam Hayy ve Kayyûm isimleridir.)[574]

ـ60ـ وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: يَا أبَا الْمُنْذِرِ أتَدْرِى أىُّ آيةٍ مِنْ كِتَابِ اللّهِ مَعَكَ أعْظَمُ؟ قُلتُ: اللّهُ َ إلَهَ إِّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ فَضَرَبَ في صَدْرِى، وقالَ لِيَهْنَكَ الْعِلْمُ أبَا الْمُنْذِرِ[. أخرجه مسلم وأبو داود.

60. (500)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"Ey Ebu'l-Münzir, Allah'ın Kitabından ezberinde bulunan hangi âyetin daha büyük olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Ben:

"O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O, Hayy'dır, Kayyûm'dur (yani diridir her şeye kıyam sağlayandır" (Bakara: 2/225) -ki buna Ayet'ü'l-Kürsî denir- dedim. Göğsüme vurdu ve:

"İlim sana mübârek olsun ey Ebu'l-Münzir!" dedi."[575]

ـ61ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]وَكَّلَنِى رسُولُ اللّهِ # بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ فَأتَانِى آتٍ فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأخَذْتُهُ فَقُلْتُ َرْفَعَنَّكَ إلى رسولِ اللّهِ #، فَقَالَ إنِّى مُحْتَاجٌ وَعَلَىَّ عِيَالٌ وَلِىَ حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ. قَالَ: فَخَلَّيْتُ عَنْهُ فَأصْبَحْتُ فَقَالَ النَّبِىُّ # يَا أبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أسيرُكَ الْبارِحَةَ؟ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّه شَكا حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَاً فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ أمَا إنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ؛ فَعَرفْتُ أنَّهُ سَيَعُودُ لِقَوْلِ النَّبِىِّ # فَرَصَدْتُهُ فَجَاءَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأخَذْتُهُ فَقُلْتُ َرْفَعنَّكَ إلى رسُولِ اللّه #. قَالَ دَعْنِى: فَإنِّى مُحْتَاجٌ وَعَلَىَّ عِيَالٌ َ أعُودُ فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. فَأصْبَحْتُ؛

فَقَالَ لِى رَسُولُ اللّه #: يَا أبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أسِيرُكَ الْبَارِحَةَ؟ فَقُلْتُ: يَا رَسُولُ اللّهِ شَكا حَاجَةً وَعِيَاً فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيتُ سَبِيلَهُ. قَالَ أمَا إنَّهُ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ. فَرَصَدْتُهُ الثَّالثَةَ: فَجَاءَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأخَذْتُهُ فَقُلْتُ ‘رْفَعَنَّكَ إلى رسُولِ اللّهِ # وَهذَا آخِرُ ثَثِ مَرَّاتٍ إنَّكَ تَزْعُمُ أنَّكَ َ تَعُودُ. فَقَالَ دَعْنِى فَإنِّى أعلِّمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللّهُ تَعَالَى بِهَا. قُلتُ مَا هِىَ؟ قَالَ إذَا أوَيتَ إلى فِراشِكَ فاقْرأ آية الكُرْسِىِّ: اللّهُ َ إلَهَ إَّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ. حَتَّي تَخْتِمَ اŒية؛ فَإنَّهُ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللّهِ تَعَالى حَافِظٌ، وَ يَقْربُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ فَخَلَّيْتُ سَبِيلهُ فَأصْبَحْتُ. فَقَالَ لِى رَسُولُ اللّهِ #: مَا فَعَلَ أسِيرُكَ الْبَارِحَةِ؟ فَقُلْتُ يَارَسُولُ اللّه زَعَمَ أنَّهُ يُعَلِّمُنِى كَلِمَاتٍ يَنْفَعُنِى اللّهُ تعالَى بِهَا فَخَلّيتُ سَبِيلَهُ فَقَالَ مَا هِىَ؟

قُلتُ قَالَ لِى: إذَا أوَيْتَ إلى فِرَاشِكَ فَاقْرَأ آيةَ الْكُرْسِىِّ مِنْ أوَّلِهَا حَتَّى تَخْتِمَ اŒيةَ: اللّهُ َ إلَهَ إَّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ. وَقَالَ لِى لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ حَافِظٌ مِنَ اللّهِ تَعَالَى حَتَّى تُصْبِحَ، وَلَنْ يَقْرُبَكَ شَيْطَانٌ. فَقَالَ النَّبِى #: أمَا إنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ. تَعْلَمُ مَنْ تُخاطِبُ مُنْذُ ثَثٍ يَا أبَا هُرَيْرَةَ؟ قُلْتُ َ! قَالَ ذَا شَيْطَانٌ[. أخرجه البخارى .

61. (501)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni Ramazan zekatını muhâfazaya tâyin etmişti. Derken kara bir adam gelerek zâhireden avuç avuç almaya başladı. Ben derhal kendisini yakaladım ve:

"Seni Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çıkaracağım" dedim. Bana:

"Ben fakir ve muhtaç bir kimseyim, üstelik üzerimde bakmak zorunda olduğum çoluk-çocuk var, ihtiyaçlarım cidden çoktur, şiddetlidir" dedi.

Ben de onu salıverdim. Sabah olunca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
- *Ey Ebu Hüreyre! Dün akşamki esirini ne yaptın?* diye sordu. Ben:
- Ey Allah'ın Resûlü: Bana şiddetli ihtiyacından ve çoluk-çocuktan dert yandı. Bunun üzerine ona acıyarak salıverdim, dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
- *"Ama o sana muhakkak yalan söyledi. Haberin olsun, o tekrar gelecek!"* buyurdu. Bu sözünden anladım ki, herif tekrar gelecek. Binâenaleyh onu beklemeye başladım. Derken yine geldi ve zahireden avuçlamaya başladı. Ben de derhal yakaladım ve:
"Seni mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çıkaracağım" dedim. Yine yalvararak:
"Beni bırak, gerçekten çok muhtacım, üzerimde çoluk-çocuk var, bir daha yapmam" dedi. Ben yine acıdım ve salıverdim.
Ertesi gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
- *Ey Ebu Hüreyre, dün geceki esirini ne yaptın?* diye sordu. Ben:
- Ey Allah'ın Resûlü, bana ihtiyacından çoluk-çocuğundan dert yandı. Ben de acıdım ve salıverdim, dedim. *"Ama"* dedi, Resulullah: *"O yalan söyledi fakat yine gelecek."*
Üçüncü sefer yine gözetledim. Yine geldi ve zahireden avuç avuç almaya başladı. Onu yine yakalayıp:
- "Seni mutlaka Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e götüreceğim. Bu üçüncü gelişin, üstelik sıkılmadan başka gelmeyeceğim deyip yine de geliyorsun" dedim. Yine bana rica ederek şöyle söyledi:
"Bırak beni, sana birkaç kelime öğreteyim de Allah onlarla sana fayda ulaştırsın". Ben:
- Nedir bu kelimeler söyle! dedim. Bana dedi ki:
- Yatağa girdin mi Ayetü'l-Kürsî'yi sonuna kadar oku. Bunu yaparsan Allah senin üzerine muhafız bir melek diker, sabah oluncaya kadar sana şeytan yaklaşamaz dedi. Ben yine acıdım ve serbest bıraktım.
Sabah oldu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Dün akşamki esirini ne yaptın?" diye sordu. Ben:
- Ey Allah'ın Resulü, bana birkaç kelime öğreteceğini, bunlarla Allah'ın bana faide ihsan buyuracağını söyledi, ben de kendisini yine serbest

bıraktım ,dedim. Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm):
- *Neymiş onlar?* dedi. Ben:
- Efendim, döşeğine uzandığın vakit Ayetü'l-Kürsî'yi başından sonuna kadar oku. (Bunu okursan) Allah'ın koyacağı bir muhâfız üzerinden eksik olmaz ve ta sabaha kadar şeytan sana yaklaşmaz! dedi, cevabını verdim.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine:
"(Bak hele!) o koyu bir yalancı olduğu halde, bu sefer doğru söylemiş. Ey Ebû Hüreyre! Üç gecedir kiminle konuştuğunu biliyor musun?" dedi. Ben:
- Hayır! cevabını verdim.
- *O bir şeytandı* buyurdular.[576]

AÇIKLAMA:

Âyet ve surelerin birbirine üstün olup olmayacağı, âlimler arasında münâkaşa konusu ise de, bu hadiste üstünlük açık olarak ifâde edilmektedir. Mesele şudur: Ayetler ve sureler, vahy-i ilâhî ve kelâmullah olmaları haysiyetiyle aynı yüce değeri taşırlar. Ancak, ihtiva ettikleri mâna sebebiyle, okuyana kazandırdıkları sevap cihetiyle üstünlük söz konusu olabilmektedir. Madem ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu üstünlüğü söylemiştir, bu mânada kabul etmek gerekir. Öyle ise ihtilâf izâfidir ve değişen nokta-i nazara göredir. Yukardakine benzeyen başka rivayetler de var. Birini aşağıda kaydedeceğiz.[577]

ـ62ـ وعن أبى أيوب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّهُ كَانَ لَهُ سَهْوَةٌ فِيها تَمْرٌ، وَكَانَتْ تَجِئُ الْغُولُ فَتَأخُذُ مِنْهُ فَشَكَا ذَلِكَ إلي رسُولِ اللّهِ #. قَالَ اذْهَبْ: فَإذَا رَأيْتَهَا تَقُلْ بِاسْمِ اللّهِ أجِيبِى رَسُولَ اللّهِ #. قَالَ: فَأخَذَهَا فَحَلَفتْ أنْ تَعُودَ فَأرْسَلَهَا فَجَاءَ إلى رَسُولِ اللّهِ # فَقَالَ: مَا فَعَل أسيرُكَ؟ فَقَالَ حَلَفَتْ أنْ تَعُودَ. فَقَالَ كَذَبَتْ وَهِىَ مُعَاودَةٌ الْكَذِبَ. فَأخَذَهَا مَرَّةً أخرى: فَحَلَفتْ أنْ

تَعُودَ. فَأرْسَلَهَا فَجَاءَ إلى النّبىّ # فقال: مَا فَعَلَ أسِيرُكَ؟ فقَالَ حَلَفَتْ أنْ تعودَ. قَالَ كَذَبتْ وَهِىَ مُعَاوِدةٌ الْكَذبَ. فَأخَذَهَا فَقَالَ: مَا أنَا بِتَارِكُكِ حَتَّى أذْهَبَ بِكَ إلى رسُول اللّهِ # فَقَالتْ: إنِّى ذَاكِرَةٌ لَكَ شَيْئاً آية الكُرْسِىِّ اقْرَأهَا في بَيْتِكَ فَ يَقْرَبُكَ شَيْطَانٌ وَ غَيْرُهُ فَجَاءَ إلى النَّبِىِّ # فَقَالَ: مَا فَعَلَ أسِيركَ؟ فَأخْبَرهُ بِمَا قالتْ. فقَالَ: صَدَقتْ وَهِىَ كَذُوبٌ[. أخرجه الترمذى.»السهوة« بيت صغير منحدر في ا‘رض شبه المخدع والخزانة .

62. (502)- Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) anlatmıştır ki: "Kendisinin bir hücresi vardı ve içinde hurma bulunuyordu. Buraya bir gulyabani (cin) dadanmış gelip hurmadan alıyordu. Bu durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a açtı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine:

"Git, tekrar görecek olursan "Allah'ın adıyla, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a icâbet et" dersin" buyurdu.

Ebu Eyyub der ki: (Bekledim, tekrar gelince) yakaladım. Ancak, bir daha gelmeyeceğine dair yemin etti, ben de salıverdim.

Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la karşılaştığımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Esirin ne oldu?" diye sordu. Ben:

"Bir daha gelmeyeceğine dair yemin etti (ben de bıraktım)" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"O yalan söylemiş, o yalana alışkındır" buyurdu.

Ebu Eyyûb, bir başka sefer yine geldiğini, yakalayınca gelmeyeceğine dair yine yemin ettiğini, yemini üzerine salıverdiğini anlatır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar:

"Esirin ne oldu?" diye sorar.

"Gelmeyeceğine dair yemin edince bıraktım" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yalan söylemiş, o zaten yalana alışkındır" buyurur. Ebu Eyyub (radıyallahu anh) üçüncü sefer yine yakalar ve:

"Bu sefer seni bırakmayacağım, mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar götüreceğim" der. Bunun üzerine cin:

"(Dinle beni) sana mühim bir şey hatırlatacağım: Ayet'ü'l-Kürsî var ya onu evinde oku. O takdirde sana hiç ne şeytan ne başkası yaklaşamaz" der. (Ebû Eyyub yine salar) ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Esirin ne oldu?" diye sorar. Olup biteni haber verince:

"(Hayret), yalancı olduğu halde bu sefer doğruyu söylemiş" buyurur." [578]

ـ63ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]نَزلَ قولُهُ تعالى:َ إكراهَ في الدِّينِ، في ا'نْصَارِ. كَانتِ الْمَرأةُ تَكُونُ مُقْةً فَتَجْعَلُ عَلَى نَفْسِهَا إنْ عَاشَ لَهَا وَلَدٌ أنْ تُهَوِّدَهُ فَلَمَّا أُجْلِيت بنُو النَّضَيرِ كَانَ فيهم كَثيرٌ مِنْ أبْنَاءِ ا'نْصَارِ فَقَالُوا نَدَعُ أبْنَاءَنَا فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى:َ إكْرَاهَ في الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَىِّ[. أخرجه أبو داود.وقال »المقة« التى يعيش لها ولد

63. (503)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Dinde zorlama yoktur"* (Bakara: 2/256) ayeti Ensâr hakkında inmiştir. Şöyle ki: Medine'de çocuğu yaşamayıp ölen kadınlar,

"çocuğum yaşarsa Yahudi dini üzerine yetiştireceğim" diye adakta bulunurdu. Benu Nadîr Yahudileri Medine'den sürüldükleri vakit, bunlar arasında Yahudileştirilmiş çok sayıda Ensâr çocuğu vardı. Ensarîler:

"Çocuklarımızı onlara terketmeyiz" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: *"Dinde zorlama yoktur, artık iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır..."* (Bakara: 2/256) âyetini inzâl buyurdu."[579]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet câhiliye devrinde müşrik olan Medineli Arapların kitap ehli olan Yahudilere karşı belli ölçüde aşağılık duygusu taşıdıklarını

göstermektedir. Çocuğu olmayan kadının "Çocuğum olursa Yahudilik üzerine yetiştireceğim, adağım olsun!" diye adakta bulunması bunu gösterir. Üstelik nâdir bir vak'a olmadığı, bu yolla "çok sayıda" Ensar çocuğunun Yahudileştiği anlaşılmaktadır.
Bazı rivayetlerde, çocuklarını almak isteyen Ensâr'a Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"Adamlarınızı muhayyer bırakın, şâyet sizi tercih ederlerse onlar sizdendir, yoksa onları tercih ederlerse, Yahudilerle birlikte onları da sürgün edin."* der.
Hattâbi der ki: "İslâm gelmezden önce küfür ve şirki bırakarak Hıristiyanlık veya Yahudiliğe girenler, o girdiği hâl üzere bırakılırlar. Kendilerine cizye alma, kadınlarıyla evlenme, kestiklerini yeme gibi hususlarda Ehl-i Kitap muâmelesi yapılır. Ama, İslâm gelip Yahudiliği neshettikten sonra şirki bırakıp Yahudiliğe giren olursa, o hal üzere bırakılmazlar.
"Dinde zorlama yoktur!" ayetine gelince bu âyetin hükmü, âyetin inmiş bulunduğu hâdisedeki Yahudilerle sınırlıdır. Kâfirin hak dine zorlanması vâcibtir. İşte bu vecibe sebebiyledir ki, Müslüman olmaları veya cizye vererek haklarındaki dinin hükmüne râzı olmaları için onlarla savaştık."
Fahreddin-i Râzi, bu âyetle ilgili başka yorumlar da kaydeder, özetle:
1- Allah Teâla, iman işini icbâr ve zorlama üzerine bina etmemiştir, imkân ve ihtiyar üzerine kurmuştur. Çünkü Cenab-ı Hakk imanın delillerini en güzel şekilde açıklamıştır. Kâfirin özür beyan etmesine imkân bırakılmayacak şekilde yapılan beyandan sonra küfür üzere kalmanın özrü yoktur, yine de kabul etmezse imana icbardan başka yol kalmaz. Bu ise imtihan mahalli olan dünya hayatında câiz değildir. Çünkü dine zorlama olursa ibtila ve imtihan mânası kaybolur. Bunu ifâde eden başka ayetler var: *"De ki: Gerçek Rabbinizdendir, dileyen inansın dileyen inkar etsin"* (Kehf: 18/29). Keza: *"Ey Muhammed, Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?"* (Yunus: 10/99). Keza: *"Ey Muhammed! İnanmıyorlar diye nerdeyse kendini mahvedeceksin. Biz dilesek onlara gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğip kalırlar"* (Şuara: 42/3).Bu âyetler gösterir ki, zorlamak, icbâr etmek, teklife, imtihana muğayirdir.

2- İkrah (zorlama) Müslümanın kafire: "Ya inanırsın ya öldürürüm" demesidir. Ayet-i kerime "Dinde zorlama yok" buyurmuştur. Bu buyruk ya ehl-i kitap ve mecusiler hakkındadır -ki bu durumda cizyeyi kabul ettiler mi haklarında katl düşer- ya da diğer kâfirler hakkındadır. Bunlar da ya Yahudiliğe veya Hıristiyanlığa girenlerdir; bunlar hakkında fukaha ihtilaf etmiş; bazıları: Oldukları gibi kabul edilir demiştir, bu durumda onlardan da cizyeyi kabul ettiler mi katl düşer, bu görüşe göre *"Dinde zorlama yoktur"* ayeti bütün kâfirler hakkında câridir. Bâzı fakihler de: Diğer kafirler Hıristiyan veya Yahudi olsalar, bu onlardan kabul edilmez, bu görüşe göre, onlara ikrah (zorlama) caiz olur. Bu durumda "Zorlama yoktur" hükmünü ehli kitaba tahsis etmek gerekir."

3- Ayetten çıkarılan üçüncü te'vil'e göre: Harpte mağlup düşerek dine girenlere "zorla girdiniz" denmemelidir. Çünkü harpten sonra dine girmeyi kabûl eder ve girişinde samimi olursa, bu zorlama sayılmaz. Öyleyse; âyetin manası, "onları zorlamaya nisbet etmeyin" yâni "zorla Müslüman oldunuz demeyin" demek olur. Bunun benzeri şu âyettir: *"...Size Müslüman olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: "Sen Müslüman değilsin" demeyin.."* (Nisa: 4/93).

Şu halde başta Hattabî'den kaydettiğimiz görüş, âyetle ilgili olarak yapılan açıklama ve tevillerden sadece biri olmaktadır.[580]

ـ64ـ وعن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسُولُ اللّهِ #: نَحنُ أحقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إبرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّمُ إذْ قَالَ رَبِّ أرِنِى كَيْفَ تُحْيِى الْمَوْتَى قَالَ أوَلَمْ تُؤْمِنْ؟ قَالَ بَلَى. وَلكِنْ لِيَطْمَئنَّ قَلْبِى؛ وَيَرْحَمُ اللّهُ لُوطاً لَقَدْ كَانَ يأوِى إلى رُكْنٍ شَدِيدٍ، وَلَوْ لَبِثْتُ في السِّجْنِ طُولَ لُبْثِ يُوسُفَ ،جَبْتُ الدَّاعِى[. أخرجه الشيخان والترمذى، وهذا لفظ الشيخين .

64. (504)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Hz. İbrahim (aleyhisselam)' in şu sözleriyle ifade ettiği şüpheyi yaşamaya biz ondan daha lâyıkız: "Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster" demiş, (Allah: "Buna) inanmadın mı yoksa" demiş, o da: "İnandım, fakat kalbimin, (gözümle görerek) yatışması için (istedim, diye) söylemişti." (Bakara: 2/260).
Allah, Lût (aleyhisselam)'a rahmetini bol kılsın, aslında o çok muhkem bir kaleye sığınmıştı.
Eğer, Hz. Yusuf (aleyhisselam)'un kaldığı müddetçe hapiste ben kalsaydım, dâvete icâbet ederdim."[581]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada üç ayrı peygamberin hayatlarındaki mühim vak'alara dikkat çekmektedir.[582]

Hz. İbrahim'le İlgili Kısım

Ayet-i kerimenin bildirdiğine göre, Hz. İbrahim (aleyhisselam) ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini Cenab-ı Hakk'tan taleb eder. O yüce Peygamber (aleyhisselam)'in, bu talebi niçin yaptığı hususunda çok değişik görüşler ileri sürülmüş, yorumlar yapılmıştır. Şârihler, müfessirler, kelamcılar ve hatta mutasavvıflar aynı âyeti farklı şekillerde yorumlamışlardır. Biz burada, teferruata girmeden, hadisin anlaşılmasını sağlayacak miktarda birkaç görüşü belirtmeye çalışacağız.
İbnu Abbâs ve Atâ'dan gelen rivayetlere göre, herkese ârız olan bazı vesveseler Hz.İbrahim'e de ârız olmuştur. O da bundan kurtulmak için ölülerin diriltilmesini görmeyi taleb etmiştir. Katâde'nin rivayetine göre ise, vahşi hayvanlarca parçalanmış olan bir eşek leşine rastlayınca bu talebte bulunmuştur. Diğer bazıları da şu tevili benimsemiştir: Cenab-ı Hakk, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'i kendine dost (halil) seçince Hz. İbrahim şöyle duada bulunmuştur: *"Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster tâ ki sana halil olduğumu anlayayım... ta ki dostluk hususunda kalbim mutmain olsun."* Bu talebi Hz.İbrahim

(aleyhisselam)'in şidetli korkudan kurtulmak için yaptığını söyleyenler de var. Bir kısım sûfîlerin de: "Allah'tan kalbleri nasıl ihya ettiğini göstermesini taleb etmiştir" şeklinde te'vili vardır. "Bu talebten maksad, iman hususunda fazlaca delille kalbin itminanını aramaktır" diyen de olmuştur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in *"Şekke biz İbrahim'den daha lâyıkız"* sözüne gelince, bunun anlaşılması da selef büyükleri arasında farklı olmuştur. Bazıları zahirî mânâyı esas almış, "Ancak bu, nübüvvetten önceye aittir" demiştir. Zâhirî mânâyı esas alanlardan Taberî, "Bu şeklin şeytanın attığı vesveseden ileri geldiğini fakat hiçbir zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kalbinde istikrar bulmadığını" ifâde etmiştir.
Bu sözle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kastı hususunda söylenenlerden bazıları: "Biz böyle bir delil görmeye Hz. İbrahim'den daha çok arzu duyuyoruz."
"Biz şüphe ve şekke düşmüyorsak, şekke düşmemeye İbrahim (aleyhisselam) daha layıktır." Yani "Şayet peygamberlere şüphe ârız olması vaki ise, ben buna öbürlerinden daha çok müstehakım. Görüyorsunuz ki bende hiçbir şüphe yok. Öyleyse bilin ki, Hz. İbrahim (aleyhisselam) hiçbir şüpheye düşmemiştir." Âlimlerimiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözü Hz. İbrahim'e karşı tevazu maksadıyla söylediğini veya Allah'ın kendisine Hz. İbrahim'den efdal olduğunu bildirmezden önce söylemiş olabileceğini belirtirler. Nitekim Hz. Enes'in rivayet ettiği bir hadise göre, bir kimse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: Ey mahlukatın en hayırlısı -Ya Hayre'l-Beriyye- diye hitabta bulunur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Bu İbrahim'dir"* diye cevap verir:
Sadedinde olduğumuz hadisin vüruduyla ilgili olarak şu açıklama da yapılmıştır: "Yukarıdaki âyet-i kerime nâzil olduğu zaman Ashab (radıyallahu anhüm ecmâin)'tan bazıları: "Hz. İbrahim şüpheye düşmüş, bizim peygamberimiz böyle bir şüpheye düşmedi" derler. Bu söz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ulaşınca: "Biz şüpheye İbrahim'den daha çok müstehakız" der. Bununla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), insanlar arasında câri bir usulle maksadını ifade etmiş olmaktadır. Şöyle

ki: Bir kimse, bir başkasını bir sözden korumak isteyince "Ona ne söylemek istiyorsan bana söyle" der. Burada esâs itibariyle: "Bunu söyleme" demek istenmektedir.
"Bu hadisle, biz ümmeti hakkında caiz olan şüpheye düşme işinden, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ismetinin delâletiye, hâriç tutulmuş olmaktadır."
"Şekk olarak değerlendirdiğiniz bu şeye ben daha müstehakım, çünkü bu şekk değildir, aksine, imânî mesâilin daha da vuzuh kazanmasını talebtir."
Kaydedeceğimiz son bir yorum şöyle:
"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendi kavminden mâruz kaldığı tekzib, inkâr ve peygamberliğinin reddi sadedinde reva gördükleri binbir menfi davranışlarından çektikleri sebebiyle şöyle demek istemiştir: "İnkârcı kavmimden çektiklerimin büyüklüğü karşısında, Hz. İbrahim'in taleb ettiği gibi, ölüleri diriltme, Allah'ın beni üstün kıldığını bilmem gibi hususları taleb etmeye Hz. İbrahim (aleyhisselam)'den daha çok müstehakım, fakat bunları taleb etmiyorum."[583]

Hz. Lut'la İlgili Kısım

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Allah Lût (aleyhisselam)'a rahmetini bol kılsın, aslında o çok sağlam bir kal'aya sığınmıştı" sözü de bir başka âyete işâret etmektedir. Bilindiği üzere, Cenâb-ı Hakk, Lût kavmini, düştükleri iflah olmaz sapıklıkları sebebiyle cezalandırmaya karar vermiş, bu cezayı icrâ etmek üzere iki melek vazifelendirmişti. Vazifeli melekler iki insan suretinde Lût'a gelirler. Lût bunları yabandan gelmiş iki misafir olarak karşılar, vazifeli melek olduklarını bilemez. Lût'a iki yabancının indiğini gören sapıklar, bunlara tecavüz etmek üzere harekete geçerler. İşte Hz. Lût (aleyhisselam) bu sıkışık ve kritik durumda, onlara karşı koyabilecek güç sâhibi olmayı veya hiç olmazsa sığınabilecek sağlam bir kal'ayı temenni eder.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân'da anlatılan bu hâdiseye ve Hz. Lût'un temennisine telmihen: *"O, aslında çok sağlam bir kal'aya sığınmıştı"* buyurmuştur.
Hadiseyi Kur'ân'dan takip edelim:
"Vaktaki elçilerimiz Lût'a geldi. O bunlar yüzünden kaygıya düştü, bunlar yüzünden göğsü daraldı ve: "Bu çetin bir gündür" dedi. Lût'un kavmi, kendisine doğru (soluk soluğa) koşarak yanına geldi. Onlar daha evvelden (homoseksüel) kötülükleri işlemeye alışmış kimselerdi. (Lût): "Ey kavmim, dedi, işte kızlarım. Sizin için onlar daha temizdir. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin içinde küçük düşürmeyin. İçinizde aklı başında bir adam yok mu sizin?" dedi. (Kavmi): "Andolsun, senin de bildiğin gibi bizim senin kızlarınla hiçbir hak (ve alakamız) yoktur. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin" dediler.
(Lût: "Ah), dedi, size yetecek bir kuvvetim olsaydı, yahud sarp bir kal'aya sığınabilseydim!"
İşte bu sıkıntılı durumda, elçiler kendi gerçek hüviyetlerini tanıtarak Hz. Lût (aleyhisselam)'un imdadına yetişirler: "Ey Lût, emin ol, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana katiyyen dokunamazlar..." (Hûd: 11/77-81).
Şârihler, Hz. Lût'la ilgili şu açıklamayı yaparlar: "Lût (aleyhisselam), tıpkı İbrahim (aleyhisselam) gibi, aslen Iraklı'dır. Hz. İbrahim'le birlikte Şam diyarına hicret etmiştir. Cenâb-ı Hak Lût'u Sodom halkına peygamber kılmıştır. Binaenaleyh Hz. Lût'un bu ahali arasında kan bağı bulunan bir kimses yoktur. Burada Lût (aleyhisselam)'un temenni ettiği güç ve sığınaktan maksadın akraba ve aşiret olduğu belirtilmiştir.
Öyle ise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"O, aslında çok kuvvetli bir kal'aya sığınmıştı"* sözüyle, Hz. Lût (aleyhisselam)'un aşiret ve akrabaya bedel Allah'a sığındığını ifâde etmiştir.[584]

Hz. Yusuf'la İlgili Kısım

Başta kaydettiğimiz hadisin en son kısmında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Eğer Hz. Yusuf'un kaldığı müddetçe hapiste ben kalsaydım,*

dâvete icâbet ederdim" buyurmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada da bir başka âyete telmihte bulunmaktadır: Bilindiği üzere, Hz. Yusuf (aleyhisselam) Mısır Meliki'nin rüyasını başarılı bir şekilde tâbir edince, mükâfaten hapisten çıkarılmasına karar verilir. Hz. Yusuf bu kararı duyar duymaz hapisten çıkma cihetine gitmez, suçsuzluğunun te'yidini, yapılan ithamdan berâ-etini taleb eder ve çıkma haberini getiren elçiye: *"Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi, kendine sor..."* der.

Mısır Melik'i kadınları toplayıp: "Yusuf'un nefsinden kâm almak istediğiniz zaman ne haldeydiniz?" (Onu size meylettiğini hissettiniz mi, intibaınız nedir?) diye sordu. Kadınlar: "Hâşa dediler, biz onda bir fenalık görmedik." Azizin karısı da şöyle dedi: "Şimdi hak meydana çıktı, ben onun nefsinden murad almak istemiştim. O, doğru söyleyenlerdendir, (bu işte hiçbir kabahati yoktur)."

Sarayda yapılan bu tahkikat ve tesbit edilen itiraflardan sonra Hz. Yusuf (aleyhisselam) hapisten çıkmaya karar verir. Ayet-i kerime, bu davranıştaki, Hz. Yusuf'un kasdını kendi ağzından şöyle verir:

"(Benim bu itirafı taleb etmem, Melik'in) gıyabında, kendisine hakikaten hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin hilesini mutlaka boşa çıkaracağını onun da bilmesi içindi" (Yusuf: 12/50-52).

İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Yusuf kıssasının bu sahnesine telmihte bulunarak: "Onun kaldığı müddet (yedi sene) hapiste ben kalmış olsaydım af haberi gelir gelmez, sabırsızlık eder bir an önce çıkmayı düşünürdüm, tahkikata dayalı bir berâat talebinde bulunmazdım" demek istemiştir.

Böylece Hz. Yusuf (aleyhisselam)'u kuvvetli bir sabırla tavsif etmiş olmaktadır.

Şârihlerin de belirttiği üzere, burada, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tevazu izhar buyurmaktadır. Tevâzu, büyüğün mertebesini düşürmez, bilakis artırır.[585]

ـ65ـ وعند الترمِذى قال:]قال رَسُولُ اللّه # إنَّ الْكَرِيمَ ابنَ الْكَرِيمِ ابن الْكَرِيمَ ابن الْكَرِيمِ يُوسُفُ بنُ

يَعْقُوبَ بن إسحَاقَ بن إبْرَاهِيمَ قالَ: وَلَوْ لَبِثْتُ في السِّجْنِ مَالَبِثَ ثُمَّ جَاءَنِى الرَّسُولُ ،جَبْتُ. ثُمَّ قرأ: فَلمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجَع إلى رَبِّكَ فَاسألْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِى قَطَّعْنَ أيْدِيَهُنَّ. قالَ: وَرَحْمَةُ اللّهِ تَعالى عَلَى لُوطٍ إنَّ كَانَ ليأوِى إلى رُكْنِ شَديدٍ فمَا بَعَث اللّهُ تعالى مِنْ بَعْدِهِ نَبِيّا إ ِّ في ثَرْوَةٍ مِنْ قَوْمِهِ[.

65. (505)- Tirmizî'nin bir rivayetinde Hz. Yusuf'la ilgili olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim; İbrahim oğlu İshâk oğlu Yakub oğlu Yusuf'tur."*
Ve ilave etti:
"Şayet, hapiste onun yerine ben yatmış olsaydım da, sonunda bana elçi gelseydi, çıkma hususunda hemen cevap verirdim." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) arkadan şu ayeti okudu: *"Kendisine elçi gelince, "Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor" dedi.*
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla şunu söyledi: *"Allah Tealâ'nın rahmeti Lût'a olsun, o aslında çok sağlam bir kaleye sığınmıştı. Allah ondan sonra, her peygamberi kavminden kalabalık bir cemaat içinde gönderdi."* [586]
(Şerhi için 504 numaralı hadise bakılsın).

ـ66ـ وعن عبيد بن عمير قال:]قالَ عُمرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ ،صْحَابِ رسولِ اللّهِ #: فِيمَ تَرَوْنَ هذِهِ اŒية نَزلَتْ: أيَوَدُّ أحَدُكُمْ أنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخيلٍ وَأعْنَابٍ؟ قالُوا اللّهُ وَرَسُولُهُ أعْلمُ. فَغَضِبَ عُمرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فقال: قُولُوا نَعْلمُ أوْ نَعلمُ. فقالَ ابنُ عَبَّاس رَضِىَ اللّهُ
عَنْهُما: في نَفْسِى مِنْهَا شَئٌ يَا أمير المُؤمِنِينَ. فقَالَ يَا ابنَ أخِى قُلْ وَ تَحْقِرْ نَفْسَكَ. فَقَالَ ابنُ عبَّاسٍ: ضُرِبتْ

مَثً لِعَملٍ. قَالَ عُمرُ: أىُّ عَمَلٍ؟ قَالَ ابنُ عبَّاسٍ لِعَملِ رَجُلٍ غَنِىٍّ يَعْمَلُ بِطَاعَةِ اللّهِ تعالى. ثُمَّ بَعَثَ اللّهُ تعالى لهُ الشَّيْطَانَ فَعَمِلَ بِالْمَعَاصِى حَتَّى أغْرَقَ أعْمَالَهُ[.
أخرجه البخارى .

66. (506)- Ubeyd İbnu Umayr anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabına sordu:
"Şu âyet kimin hakkında nâzil olmuştur? *"Sizden herhangi biri arzu eder mi ki, hurmalardan, üzümlerden kendisinin bir bahçesi olsun, altında ırmaklar aksın, orada kendisinin her çeşit meyveleri bulunsun. Fakat ona ihtiyarlık çöksün, âciz ve küçük çocukları da olsun, derken o bahçeye içinde bir ateş bulunan bir bora isabet etsin de o, yanıversin?"* (Bakara: 2/266). Cemaat:
"Allah ve Resulü daha iyi bilir" cevabını verdi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu cevaba kızdı ve:
"Biliyoruz veya bilmiyoruz" deyin dedi. Bunun üzerine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):
"Bu hususta içimden bir şeyler geçiyor ey müminlerin emiri" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona:
"Ey kardeşimin oğlu söyle onu, kendini küçük görme" dedi. İbnu Abbas:
"Bu, bir iş için misal olarak verilmiştir" deyince Hz. Ömer:
"Hangi iş için?" diye tekrar etti. İbnu Abbas da:
"Zengin bir kimsenin işi için, öyle ki bu zengin Allah'a da kulluk ve itaatini yerine getiriyordu. Sonra Allah ona şeytanı gönderdi. (Zengin onun iğvasına kapılarak günahlar işledi ve sonunda bütün (salih) amellerini batırdı."[587]

ـ67ـ وعن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. في قوله تعالى:]وَتَيَمَّمُوا الخَبِيثَ منْهُ تُنْفِقُونَ نَزَلتْ فِينَا مَعْشَر ا‘نْصَارِ. كُنَّا أصْحَابَ نَخْلٍ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأتِى مِنْ نَخْلِهِ عَلَى قَدْرِ كَثْرَتِهِ وَقلَّتِهِ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأتِى بِالْقِنْو وِالْقِنْوين فَيُعَلقُهُ فِي المسجدِ، وكَانَ أهلُ الصُّفَّةِ لَيْسَ لَهُمْ طَعامٌ فَكَانَ

أحَدُهُمْ إذَا جَاعَ أتَى القِنْوَ فَضَرَبَهُ بِعَصَاهُ فَسَقَطَ الْبُسْرُ والتَّمْرُ فَيأكُلُ، وَكَانَ ناسٌ مِمَّنْ َ يَرْغَبُ في الْخَيْرِ يأتِى الرَّجُلُ بِالْقِنْو
فيهِ الشِّيصُ وَالحَشَفُ وَبالْقِنْوِ قَدِ انكَسَرَ فَيُعَلِّقُهُ. فأنزَلَ اللّهُ تعالى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمّا أخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ ا٭رْضِ وَ تَيَمَّمَوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِ ّٚ أنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أنَّ اللّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ، قالَ: لَوْ أنَّ أحَدَكُمْ أهْدِىَ إلَيْهِ مِثْلُ مَا أعْطَى لَمْ يَأخُذْهُ إِ ّٚ عَلَى إغْمَاضٍ وَحَيَاءٍ. قالَ: فَكُنَّا بَعْدَ ذلِكَ يَأتِى أحَدُنَا بِصَالِحِ ما عِنْدَهُ[. أخرجه الترمذى وصححه.»الشيص« نوع ردئ من التمر كالحشف ونحوه، وقد يكون فيه نوى .

67. (507)- Berâ (radıyallahu anh): *"İğrenmeden alamayacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın.."* (Bakara: 2/267) meâlindeki âyet biz ensarlar hakkında indi" dedi ve anlattı: "Biz hurma yetiştiren kimselerdik. Herkes, hurmasından az veya çok oluşuna göre tasadduk ederdi. Bu cümleden olarak, kişi bir iki hurma salkımı getirir onu mescide asardı. Mescidde kalan Ehl-i Suffa'nın yiyeceği yoktu. Bunlardan biri acıktığı zaman, salkıma gelir, sopasıyla vurur, ondan bir miktar hurma düşürür ve yerdi. Hayrı düşünmeyenlerden bâzıları, içerisinde kalitesiz hurmaların çokça bulunduğu salkımlardan, bazıları kırık adi salkımlardan getirip asıyordu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler: Kazandıklarınızın temizlerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan sarfedin; iğrenmeden alamıyacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın. Allah'ın müstağni ve övülmeye layık olduğunu bilin."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âyeti şöyle açıkladılar:

"Sizden biri, sadaka olarak verdiği şeyin benzeri, kendisine verildiği takdirde onu istemeye istemeye, utanarak alacağı şeyden almamasına

dikkat etsin." İbnu Abbâs der ki:

"Bundan sonra hepimiz, sahib olduğumuz şeylerin iyilerinden verir olduk."[588]

AÇIKLAMA:

Bidâyette Müslümanlar, sadaka verirken, câiz olduğu kanaatiyle, kalitesiz, çürük-çarık adi şeylerden de veriyorlardı. Yukarıdaki rivâyet, Ashâb-ı Suffe'nin ihtiyacını görmek üzere Mescid-i Nebevi'ye asılan hurma salkımlarıyla ilgili bir durumu aksettirmektedir. Anlaşıldığı üzere, bazı kimseler, meyveleri günsüz, çürük, adi olan salkımlardan da asmaktadırlar. Ayet-i kerime bu davranışı yasaklamakta, bize verildiği takdirde hoşumuza gitmeyecek şeyleri vermememizi emretmektedir. Bazı âlimler, bunu, "zekât" olarak verilecek malda aranması gereken vasıf olarak anlamışlardır. Ancak çoğunluk, bunu zekatla kayıtlamamış, sadaka, hediye, bağış her çeşit verilen şeye şâmil olduğunu belirtmiştir. [589]

ـ68ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسُول اللّه #: إنَّ للشَّيْطَانِ لَمَّةً بِابِنِ آدَمَ، وَلِلْمَلكِ لَمَّةً. فأمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ: فإيعادٌ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ، وَأمَّا لَمَّةُ المَلكِ: فإيعادٌ بِالْخَيْرِ وَتَصدِيقٌ بِالحقِّ. فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذلِكَ شَيْئاً فَلْيَعْلَمْ أنَّهُ مِنَ اللّهِ تعالى فَلْيَحْمَدِاللّهُ تعالى، وَمَنْ وَجَدَ ا‘خْرَى فَلْيَتَعَوّذْ بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ. ثمَّ قرَأ: الشيْطَانُ يَعِدُكُمُ الفَقْرَ وَيَأمُرُكُمْ بِالفَحْشَاءِ اŒية[. أخرجه الترمذى .

68. (508)- İlbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırmak, sonu fena ve zararlı olan

şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır. Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırmak ve kötülükten uzaklaştırmaktır. Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allahu Teala'ya hamdetsin. Kim de içinde şerr ve inkâra çağıran bir fısıltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a sığınsın."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözlerine şu meâldeki âyeti ekledi:

"Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, size cimriliği emreder.." (Bakara: 2/268).[590]

AÇIKLAMA:

Hadis, "İnsanda, şeytan ve melek için birer "lemme" vardır..." der. Lemme ise inme, yaklaşma, değme manasına gelir. Türkçe kitaplarda bazan rastlanan "insan kalbinde bir lümme-i şeytaniye vardır" şeklinde ifade yukarıda sunduğumuz mânanın bir başka şekli olmaktadır. Bu tarz bir ifade okuyucuyu kalbte, şeytana mahsus maddî bir cihaz, bir pencere aramaya sevkederse yanıltıcı olabilir.

Hadis, şeytan ve meleğe verilen bir kapasiteden, insan ruhuna nüfuz ederek, telkinlerde bulunma kapasitesinden haber vermektedir. Bu kapasite "yaklaşma, değme, inme" mânalarını taşıyan "Lemme" ile ifade edilmiştir, mahiyeti meçhuldür.

Hadis, kötü hislere kapıldıkça ondan kaçıp, Allah'a sığınmanın gereğini irşad buyurduğu gibi, iyi fikirlerin de melek vasıtasıyla Allah'ın bir ilhâmı olduğunu, ona uyulduğu takdirde sonunun hayırlı olacağını, öyle ise bu hususta gayret gerektiğini de irşâd etmektedir.

Nail olduğumuz hayırlar ve muvaffakiyetler karşısında fahre, gurura düşmeye hakkımızın olmadığı, aksine şükür vazifemizin arttığı hususu hadisin verdiği bir başka ders olmaktadır.[591]

ـ69ـ وعن مروان ا ‘صفر عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قولِهِ تعالى:]وإنْ تُبدُوا مَا في أنْفُسِكُمْ أوْ

تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ واللّهُ عَلَى كُلِّ شَئٍ قَدِيرٌ نَسَخَتها اŒية التى بعدها[. أخرجه البخارى .

69. (509)- Mervân el-Esfar'ın anlattığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): *"..İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder, Allah her şeye kâdirdir."* (Bakara: 2/284) ayetinin müteakip ayet tarafından neshedildiğini söylemiştir."[592]

AÇIKLAMA:

Hadis, 510 numaralı hadisle açıklığa kavuşacaktır.[593]

ـ70ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لمَّا نَزلَ قولُهُ تعالى: وإن تُبْدُوا مَا في أنفُسِكُمْ أوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّهُ. اŒية اشْتَدَّ ذلكَ عَلَى الصَّحَابَةِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم فأتَوْا رَسُولُ اللّهِ # وَبَرَكُوا عَلَى الرُّكَبِ وَقَالُوا: يا رسُولَ اللّهِ كُلِّفنا مِنَ ا'عْمَالِ مَا نُطيقُ: الصةَ، والصِّيَامَ، وَالْجِهَادَ، والصَّدَقةَ؛ وقَدْ أنَزلَ اللّهُ تعالى عَلَيْكَ هذِهِ اŒية ما نُطيقُهَا. فقالَ رسولُ اللّهِ #: أتُرِيدُونَ أنْ تَقُولُوا كَما قَالَ أهلُ الكتَابَيْنِ مِنْ قَبْلِكُمْ: سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا؟ بَلْ قُولُوا سَمِعْنَا وَأطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وإلَيْكَ الْمَصِيرُ. فلمَا اقْتَرَأها الْقَوْمُ وَدَلَّتْ بِهَا ألسِنَتُهُمْ أنزلَ اللّهُ تعالى في أثَرِها: آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللّهِ وَمَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ ورُسُلِهِ َ نُفَرِّقُ بَيْنَ أحَدٍ مِنْ رُسلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإلَيْكَ الْمصِيرُ. فلما فعَلوا ذلِكَ نَسَخَها اللّهُ تعالى فأنزَلَ: َ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفساً إِّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيها ما اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا َ تُؤَاخِذْنا إنْ نَسِينا أوْ أخْطَأنَا. قالَ نَعَمْ:

رَبَّنَا وَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصراَ كَما حَمَلتَهُ عَلَى الّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا. قَالَ نعم: رَبَّنَا وَ تَحمِلْنَا مَاَ طاقَةَ لَنَا بِهِ. قَال نَعم: واعفُ عَنَّا واغفِرْ لَنَا وارْحَمْنَا أنتَ مَونَا فانصُرنَا عَلى القَوْمِ الكَافِرينَ. قالَ نعم[. أخرجه مسلم .

70. (510)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cenâb-ı Hakk'ın şu mealdeki sözü nazil olunca: *"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder..."* (Bakara: 2/284) bu ihbar Sahabe (radıyallahu anhümâ)'ye çok ağır geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler, diz çöküp oturdular ve dediler ki:

"Ey Allah'ın elçisi, bize yapabileceğimiz işler emredildi: Namaz, oruç, cihâd ve sadaka, bunları yapıyoruz. Ama Cenâb-ı Hakk sana şu âyeti inzal buyurdu. Onu yerine getirmemiz mümkün değil." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:

"Yani sizler de sizden önceki Yahudi ve Hıristiyanlar gibi "dinledik ama itaat etmiyoruz" mu demek istiyorsunuz? Hayır öyle değil şöyle deyin: "İşittik itaat ettik. Ey Rabbimiz affını dileriz, dönüş Sana'dır." Cemaat bunu okuyup, dilleri ona alışınca, bir müddet sonra Cenâb-ı Hakk şu vahyi inzâl buyurdu:

"Peygamber ve inananlar O'na Rabbi'nden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Peygamberleri arasında hiçbirini ayırdetmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş sanadır" dediler" (Bakara: 2/285).

Ashab bunu yapınca Allah, önceki âyeti neshetti ve şu âyeti inzal buyurdu:

"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. (Resûlulah bu duayı yapınca Allah Teâla hazretleri: Pekala, yaptım buyurmuştur). *Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme!* (Allah Teâla hazretleri: Pekiyi buyurmuştur). *Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmiyeceği şeyi taşıtma* (Rabb Teâla hazretleri: Pekiyi dedi). *Bizi affet, bizi bağışla,*

bize acı. Sen Mevlâmızsın, kâfirlere karşı bize yardım et (Rabb Teâla buna da Pekiyi demiştir).[594]

AÇIKLAMA:

Hadis metninde görüldüğü üzere, insanların, içlerinden geçecek olan ve telâffuzla "söz"e, amelle "fiil"e dönüşmemiş bulunan gizli duygu ve düşüncelerden de hesâba çekileceklerini ifâde eden *"Siz gönüllerinizdekini açsanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesâba çeker, sonra dilediğini af, dilediğine azab eder"* (Bakara: 2/284) mealindeki âyet nâzil olunca bu Ashab arasında büyük bir korku ve endişe uyandırır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a müracaatla kaygularını dile getirirler. Başka rivayetlerde geldiği üzere: "Ey Allah'ın Resûlü, şimdiye kadar bize, bu kadar şiddetli bir vahiy gelmedi, buna gücümüz yetmeyecek" derler ve ilâve ederler: "Herkesin içinden öyle şeyler geçer ki dünyaları verseler bunların kalbinde bulunmasını arzu etmez" derler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Sizden evvelki Ehl-i Kitap gibi: "İşittik ve isyân ettik" mi demek istiyorsunuz? İşittik, itaat ettik, Rabbimiz affına sığınıyoruz, dönüşümüz sanadır, deyin!"* buyurur. Ashâb, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tavsiyesine uyar, bu duayı okumaya devam ederler.

Bir yıl kadar geçince, amene'r-Resûl âyeti nâzil olur. Ashab istiğfar ve ilticaya, tazarru ve niyâza devam eder. Onların bu davranışına mükâfaat olarak bir müddet sonra da La yükellifullahu nefsen illâ vus'ahâ, yâni "Allah hiç kimseye güç yetiremiyeceği teklifde bulunmaz" diye başlayan ayet gelir.

Bu ayetle insanın ihtiyarı olmadan içinden geçen hatırâttan bile hesâba çekileceğini beyan eden önceki âyetin neshedildiği öğrenilmiş olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: *"Allah ümmetimin gönlünden geçirdiklerini fiile çıkarmadıkça yahut söylemedikçe af buyurmuştur"* demiştir.

Bu müjde mü'minler arasında büyük bir ferahlanmaya sebep olur.

Mezkûr âyetle ilgili açıklanması gereken bir-iki nokta var.

1- Ashab'ın korktuğu önceki âyetin nesh'i meselesi. Nesh, sonradan gelen bir vahiyle, önce gelen vahyin hükmünün iptal edilmesi mânasına gelir.
Sonradan gelen âyet: *"Allah, hiç kimseye güç yetiremiyeceği teklifte bulunmaz"* demekle, daha önceki âyetle ifâde edilen, insanın ihtiyarı olmaksızın ve hatta fiile geçirmediği hatırât-ı kalbiyesinden bile hesaba çekilme hükmünü neshetmiş olmaktadır.
Bazı âlimler, "Bu ayet ihbar mâhiyetindedir, nesh ahkâmda olur, ihbarda değil, binâenaleyh burada nesh mevzubahis olamaz, ayet muhkemdir" demiştir. Ancak: "Bu âyet habere müteallik olsa bile hüküm de taşımaktadır, öyleyse nesh câizdir, nesh kabul etmeyen haberler hiçbir hüküm ihtiva etmeyen mâziye ait haberlerdir" denilerek cevap verilmiştir.
Bu münâkaşada âyetin neshedildiğini söyleyen İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a nisbet edilen bir başka te'vili kaydetmede fayda var. Buna göre, önceki âyet neshedilmemiştir. Lâkin Allah Teâla kıyâmet gününde kullarını haşrettiği zaman "Ben size meleklerimin vâkıf olamadığı gönül sırlarınızı haber vereceğim" diyecek. Mü'minlerin sırlarını söyledikten sonra onları affedecek, şüphecilere ise, yaptıkları tekziblerini haber verecektir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): *"İşte "Allah dilediğini af, dilediğine de azab eder"* ayet-i kerimesinin mânası budur" demiştir. Şu halde, neshedildiği söylenen âyeti böyle anlamak gerekecektir. Allah kalbimizin hâtıratını bile kaydetmektedir, kıyamet günü, onlarla mü'minleri bir lütûf ve kerem olarak muâheze etmeyecek, azablandırmayacak bile olsa ortaya çıkaracak, bildiğini, kaydettiğini gösterecektir.
Mâzirî ve Kadı İyaz gibi bazı alimlerin, bu duruma nesh denilip denilemiyeceği hususundaki bazı mütâlaa ve münâkaşaları burada yer verilmesi gerekmiyen tâli hususlardır.
2- Ayette geçen peygamberler arasında ayırım yapmama keyfiyetinden maksad: Hiçbirini inkâr etmeksizin bütün peygamberlere inanmak, saygı ve tâzimi haklarında eksik etmemek demektir. Zamanı, geldiği milleti, kullandığı dili sebebiyle peygamberler arasında tefrik yapmak mü'minlik edebine yakışmaz.

3- Teklif tâkata göredir: Allah hiç kimseye gücünü aşan teklifte bulunmaz. Nitekim bir başka âyette: *"Allah size kolaylık ister zorluk istemez"* (Bakara: 2/185) buyurulmuştur. Nitekim farzlar insanların kolaylıkla yapabileceği şeylerdir. Beş vakit namaz dışında pek çok şey yapılabilir. Zekat, hac, oruç gibi farzlarda, kişilerin güçleri gözönünde tutulmuştur. Malı olmayanlar zekatla mükellef değildir, sıhhati, parası olmayanlara hac farz değildir. Oruç da mutlak bir farz değildir, durumuna göre istisna edilenler, kefaretle yerine getirmesine ruhsat verilenler mevcuttur.

Emr-i bi'l-ma'ruf, cihad, kesb-i ilim gibi bütün evâmirde "kişinin gücü ve şartları" esas alınmış, sorumluluklar buna göre tesbit edilmiştir.

4- Ayette ifâde edilen mühim bir kolaylık, hata ve nisyanların affıdır. Kişi, hatâen yani kasıdsız olarak yaptığı, veya unutarak yapmadığı şeylerden sorumlu değilir. Cenab-ı Hakk, bu durumlarda kulun tevbe ve istiğfara koşmasını irşad etmek için, buradaki mağfiretini, dua şeklinde teşrî etmiştir. Yani doğrudan: "Allah unutarak yapmadıklarınız veya hayır yapmak isterken hatâen işlediğiniz şerleri affetmiştir" denmiyor, kulun duası tarzında: *"Ey Rabbimiz unutur veya hata edersek bizi hesâba çekme!"* buyrulmuştur. Öyle ise kul unutunca veya hata yapınca Cenâb-ı Hakk'ın dergahına koşacak, duasıyla, istiğfarıyla, tevbeleriyle Rabbinin af, rahmet ve mağfiret kapısını çalacaktır.

Şurası da bilinmelidir. Hata ve unutmalar iki çeşittir: Birinde sahibi mâzurken, diğerinde değildir. Meselâ bir kimse elbisesinde bir pislik görse hemen temizlemesi gerekir. İzâlesini sonraya bırakır ve arkadan da unutursa kirli elbise ile namaz kılmakta mâzur olmaz. Ama görmemiş olsaydı mâzur sayılacaktı. Keza, avcı, yanlışlıkla insanı da vurabileceğini hesaba katıp gereken ihtiyatî tedbire başvurmadan avlansa ve bir insanı vursa mazur sayılmaz. Keza bir hâfız ezberlediği Kur'ân'ı, âlim öğrendiği ilmi, tilâvet ve müzâkere suretiyle taze ve canlı tutmaz da unutursa mâzur sayılmaz. Nitekim, daha önce geçtiği üzere, Kur'ân'dan ezberlediğini unutanlara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şiddetli terhiblerde bulunmuştur.

Dolayısıyla, hatâen içilen zehirin müessir olacağı nasıl kesin ise, hatâen yapılan günah fiillerin de zararlı olacağını düşünerek hem çokca dikkat

ve titizliği elden bırakmamak hem de nisyan ve hatalardan sonra tevbe-istiğfarı çok yapmak gerekir.

5- Öncekilere yükletilen ağır yükten istiâze de âyetin mühim bir hükmü olmaktadır. Ayette geçen ısr, altındakini kımıldatmayıp yerinde tutan ağır yük ve bağ manasına gelir. Ayetten, eski milletlere, hatalarına mukabil, daha dünya hayatında iken pek ağır yüklerin vurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim başka bir ayette Yahudiler kastedilerek: *"...Onların ağır yüklerini, sırtlarında olan zincirleri indiriyor..."* (A'raf: 7/157) buyrulmuştur. Önceki milletlerin sırtındaki zincir ve ağır yükten murad, zor, meşakkatli tekliflerdir. Müfessirler, rivayetlere dayanarak şu örnekleri kaydederler: Yahudiler günde elli vakit namaz kılmak, mallarının dörtte birini vergi vermek, suç işleyen uzvu, pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından çıkarılmak, birçok suçları sebebiyle hemen idam edilmek, tevbe için intiharla mükellef tutulmak, işledikleri suçları sebebiyle anında cezalanmak, hataları vâkî olunca, helâl olan yiyeceklerden bir kısmının haram edilmesi gibi hükümlerle karşı karşıya idiler. Bunlar ümmet-i Muhammed'den kaldırılmıştır.

Buharî şârihi Aynî, *"Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi yükleme"* ayetinin mânası yedi farklı şekilde anlaşılmıştır der ve kaydeder:

1- Ya Rabbi! Bize, tâkat getiremeyeceğimiz meşakkatli emirlerde bulunma.

2- Bize azab verme.

3- Bizi içimizden geçen vesveseler sebebiyle cezalandırıp azap etme.

4- Bize kuvvetli şehvet verme, çünkü bu, ateşe gitmemize sebep olur.

5- Bize, tâkat getiremeyeceğimiz aşk ve muhabbet yükleme.

6- Bizi düşmanların şamatasından koru.

7- Bizi tefrikaya düşürme. Âyetin sonunda: "Bize mağfiret et, ayıplarımızı ilahî ilminde gizle, ört, ortaya çıkararak bizi mahçup eyleme, Rabbimiz bize rahmetinle in'am et, günah işlemeyelim, Sen bizim Mevlamızsın, bütün işlerimizin sahibi sensin, kâfirlere karşı bize yardımcı ol, maddî ve mânevî kurtuluşumuzda, ilâyı kelimetullah vazifesinin ifasında nusret ve yardımını esirgeme" diye dua edilmektedir.

Bir kısım âlimler, bu son âyetin mü'minlere dua öğrettiğini binaenaleyh, her mü'minin bunu ezberleyerek dua makamında okuması gerektiğini

söylemiştir.[595]

ـ71ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ:]إنَّ اللّهَ تعالَى تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِى مَا حَدَّثَتْ بِهِ أنْفُسَهَا مَا لَمْ يَعْمَلُوا بِهِ أوْ يَتَكلمُوا[. أخرجه الخمسة.

71. (511)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah Teâla, ümmetim, içinden geçen fena şeylerle amel etmedikçe veya onu konuşmadıkça o şey yüzünden ümmetimi hesâba çekmeyecektir." [596]

AL-İ İMRÂN SURESİYLE İLGİLİ TEFSİRLER

ـ1ـ عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]تَ رسُولُ اللّهِ # هُوَ الَّذِى أنْزلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ؛ وَقَرَأتُ إلى وَمَا يَذَّكَّرُ إَّ أولُوا ا‘لْبَابِ قَالَ فَإذَا رَأيْتُمُ الَّذِينَ يَتّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأولِئِكَ الَّذِينَ سَمَّاهُمُ اللّهُ تعالَى فاحْذَرُوهُمْ[. أخرجه الخمسة إّ النسائى .

1. (512)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu mealdeki âyeti okudu: "(Habibim) Sana Kitab'ı indiren O'dur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar Kitab'ın anası (temeli)dir. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak (ötekini berikini saptırmak) ve (kendi arzularına göre) onun te'vîline yeltenmek için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar. Halbuki onun te'vîlini Allah'dan başkası bilmez, ilimde yüksek gayeye erenler ise; "Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz katındadır" derler. (Bunları) salim akıllılardan başkası iyice düşünmez."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayetin okunmasını tamamlayınca bana şunu söyledi: "Kur'an'ın müteşâbih ayetlerine tâbi olanları gördüğünüz vakit bilin ki onlar Allah'ın âyette haber verdiği kimselerdir, onlardan sakının." Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 1; Müslim, İlim 1, (2665); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (2996); Ebû Dâvud, Sünne 2, (4598).[597]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından tefsir edilen âyet, Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin iki kısım olduğunu belirtiyor:
1- Muhkem âyetler: Bunlar mânâları izâh gerektirmeyecek kadar açık ve kesin olan ayetlerdir. Bu çeşit âyetlere "nas" da denmektedir.
2- Müteşâbih âyetler: Bunlar muhkemin zıddıdır. Usul-i Fıkıh'a göre, bunlardan ne kastedildiğini ümmet bilemez. Bunlar iki çeşittir:
a) Bazı surelerin başında yer alan huruf-u mukatta'a denilen ve hiçbir mâna anlaşılmayan lâfızlar: "Elif-Lâm-Mim, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn gibi.
b) Manası akla ve iman esaslarına aykırı olduğu için, ifâde ettiği lafzî mâna kabul edilemeyen âyetler: "Tâ-Ha suresinin beşinci ayetindeki "*Rahman arşı istiva etmiştir"* ayeti ile Fetih suresinin onuncu âyetinde geçen *"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir"* ayeti gibi.
Birinci âyeti lafzî mânasıyla alınca Allah'a cisim ve mekân izâfe edilmiş olmaktadır. Halbuki Allah cisimden, mekândan münezzehtir. İkinci ayete göre de Allah'a "el" nisbet edildiği için Allah'ı insana benzetmek gerekecektir. Halbuki Allah'ın hiçbir benzeri yoktur.
Müteşâbih âyetler hususunda iki görüş var:
1- Selef âlimlerinin görüşü: Bunlar müteşâbihleri te'vil etmek istemezler, yukarıdaki âyete dayanarak: "Onların mâhiyetini Allah bilir" derler.
2- Müteahhir ulema ise bu âyetleri te'vil ederler, âyette kastedilen işârî mânayı ararlar. Bunlar müteşâbihleri akla ve şeriatın zâhirine uygun şekilde te'vîl etmenin cevazına ve hatta gereğine hükmederler. Buna göre "istiva"dan maksad, hükümranlık, hâkimiyettir. Rahmân'ın arşı istivası, Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve kudretiyle kainatı kuşatan Arş-ı Âzam'a

hükmetmesi, tasarrufu altına alması demektir. Keza "Allah'ın eli"nden maksad da Allah'ın kudretidir.[598]

ـ2ـ وعن سعيد بن جُبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَجُلٌ ‘بْنِ عبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: إنِّى أجدُ في الْقُرآنِ أشْياءَ تَخْتَلِفُ عَلَىَّ؛ قالَ وَما هِىَ؟ قالَ: فَ أنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَ يَتَساءَلُونَ، وَقَالَ: فَأقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَي بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ، وَقَالَ: وَ يَكْتُمونَ اللّهَ حَديثاً؛ وَقَالَ: قَالُوا واللّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ فَقَدْ كَتَمُوا في هذِهِ اŒيةِ، وفي النَّازِعَاتِ أمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا إلى قَوْلِهِ دَحَاهَا.
خَلْقَ السَّمَاءِ قَبْلَ خَلْقِ ا‘رْض؛ ثُمَّ قَالَ: أئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِى خَلَقَ ا‘رْضَ فَي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أنْدَاداً إلى قَوْلِهِ طَائِعِينَ فَذَكَرَ في هذِهِ اŒيةِ خَلْقَ ا‘رْضِ قَبْلَ خَلْقِ السَّمَاءِ؛ وقَالَ: وَكَانَ اللّهُ غَفُوراً رَحيماً؛ وَكَانَ اللّهُ عَزيزاً حَكيماً؛ وَكَانَ اللّهُ سَمِيعاً بَصيراً. فَكَأنَّهُ كانَ ثُمَّ مَضَى. قالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما فَ أنْسَابَ بَيْنَهُمْ في النَّفْخَةِ ا‘ولَى يُنْفَخُ في الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ في السَّمَواتِ وَمَنْ في ا‘رضِ إّ مَنْ شَاءَ اللّهُ فَ أنْسَابَ بَيْنَهُمْ عِنْدَ ذَلِكَ وَ يَتَسَاءَلُونَ؛ ثُمَّ في النَّفْخَةِ الثَّانِيَةِ: أقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ؛ وَأمَّا قَوْلُهُ تعالَى: واللّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ وَ يَكْتُمُونَ اللّهَ حَدِيثاً فَإنَّ اللّهَ تعالى يَغْفِرُ ‘هْلِ ا“خْصِ ذُنُوبَهُمْ. فَيَقُولُ الْمُشْرِكُونَ تَعَالَوْا نَقُولُ مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ.
فَيَخْتِمُ اللّهُ عَلَى أفْوَاهِهِمْ فَتَنْطِلقُ جَوارِحُهُمْ بِأعْمَالِهِمْ فَعِنْدَ ذلِكَ عُرِفَ أنَّ اللّهَ َ يَكْتُمُ حَديثاً، وَعِنْدَهُ: رُبَّما يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ؛ وَخَلَقَ ا‘رْضَ في يَوْمَيْنِ ثُمَّ اسْتَوَى إلى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَواتٍ

في يَوْمَيْنِ آخَرَيْنِ، ثُمَّ دَحَا ا‘رْضَ: أىْ بَسَطَها، وأخْرَجَ مِنْهَا الْمَاءَ وَالْمَرْعَى، وَخَلَقَ فيها الجِبَالَ وَا‘شْجَارَ وَاŒكامَ وَمَاَ بَيْنَهُمَا في يَوْمَينِ آخَرَيْنِ؛ فَذلكَ قوْلُهُ تعالى: وَا‘رْضَ بَعْدَ ذلِكَ دَحَاهَا. فَخُلِقَتِ ا‘رْضُ وَمَا فِيهَا مِنْ شَئٍ في أرْبَعَةِ أيَّامٍ وَخُلِقَتِ السَّمَواتُ في يَوْمَيْنِ. وقولهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَكَانَ اللّهُ غَفُوراً رَحِيماً؛ سَمَّى نَفْسَهُ بِذلِكَ: أيْ لَمْ يَزَلْ وَ يَزَالُ كَذلِكَ، وَإنَّ اللّهَ تعالى لَمْ يُرِدْ شَيئاً إّ أصَابَ بِهِ الّذِى أرَادَ. وَيْحَكَ فَ يَخْتَلِفُ عَلَيْكَ الْقُرآنُ فإنْ كُّ مِنْ عِنْدِ اللّهِ عزّ وَجَلّ]. أخرجه البخارى.

2. (513)- Said İbnu Cübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Bir adam gelerek, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a "Ben Kur'ân'da bazı âyetler görüyorum onlar bana aralarında ihtilaflı geliyor" dedi. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):

"Nelermiş onlar?" diye sorunca adam şu ayetleri okudu:

"Sûr'a üflendiği zaman, aralarında o gün (böbürlenecekleri) soyları sopları olmadığı gibi, (birbirlerinin halini) de soramazlar" (Mü'minun: 23/101). Halbuki şu ayet de var: *"Birbirlerine dönüp soruşurlar"* (Saffat: 38/27).

Bir âyette şöyle denir: *"O gün inkâr edip peygambere baş kaldırmış olanlar, yerle bir olmayı ne kadar isterler ve Allah'tan bir söz gizleyemezler"* (Nisa: 4/42). Halbuki şu âyet var: *"Sonra, Rabbimiz Allah'a and olsun ki bizler puta tapanlar değildik, demekten başka çâre bulamazlar"* (En'âm: 6/23).

Nâzi'ât suresinde: *"Ey inkârcılar! Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir"* (Nâzi'ât: 79/27-30) buyuruyor.

Burada göğün yaratılışı yerin yaratılışından öncedir. Halbuki şu âyette yerin yaratılışı göğün yaratılışından öncedir: *"Ey Muhammed onlara de ki: "Siz yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler*

koşuyorsunuz! O âlemlerin Rabbi'dir. O yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi, onu bereketli kıldı. Arayanlar için yeryüzünde gıdalarını normal olarak dört gün (dört mevsim) içinde yetiştirmesi kanununu koydu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin" dedi, ikisi de: "İsteyerek geldik" dediler." (Fussilet: 41/9-11).

Kur'ân'da: *"Allah affedici, merhametli oldu", "Allah aziz ve hakim oldu", "Allah işitici ve görücü oldu"* denmektedir. Sanki, Allah eskiden böyle olmuş bitmiş gibi ifâde edilmektedir."

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi: "Sûr'a ilk üflemede onların aralarında hiçbir bağ olamaz, Allah'ın diledikleri dışında herkes gökte olsun yerde olsun bu ilk üflemede baygın düşer. İşte bu baygınlık ânında bağ da yok, hal hatır sorma da yok. Sonra ikinci üfleme var. Bu üflemede birbirlerine gelip soruşurlar."

İbnu Abbâs devam etti: *"...Rabbimiz Allah'a and olsun ki biz puta tapanlar değildik"* ayeti ile;

"...Allah'tan bir şey gizleyemezler" ayetine gelince: "Allah Teâla ihlas sâhiplerinin günahlarını affeder. Bunun üzerine müşrikler: *"Gelin biz de: "Müşrik değildik" diyelim" derler. Allah da onların ağızlarını mühürler. Vücudlarındaki her bir uzuv yaptığı işleri söyler. O sırada, Allah'ın hiçbir sözü gizlemediği bilinir. O'nun yanında: "İnkâr edenler: "Keşke Müslüman olsaydık" temennisinde bulunacaklardır"* (Hicr: 15/2).

Diğer soruna gelince: Allah yeri iki günde yarattı. Sonra göğe yöneldi, başka iki günde de onu yedi kat olarak tanzim etti, sonra diğer iki günde arzı düzenledi yani yaydı, arzdan su ve otlak çıkardı. Arzda dağlar, ağaçlar, tepeler ve arzla sema arasında bulunan şeyleri yarattı. Bunu Cenâb-ı Hakk: *"Ardından yeri düzenlemiştir"* (Nâziât: 79/30) kelam-ı şerifleriyle ifade buyurmaktadır. Böylece arz ve içindekiler dört günde yaratılmış olmaktadır. Semâvat da iki günde yaratılmış olmaktadır.

"Allah affedici, merhametli oldu" kelâmına gelince, Allah kendisini bu şekilde isimlemiştir, yani O hep böyle olmuştur ve böyle olacaktır, Allah her ne irade buyurdu ise irade buyurduğu şey mutlaka olmuştur.

Yazık sana, Kur'ân (ayetleri) sana ihtilaflı gelmemeli. Çünkü onun tamamı Aziz ve Celîl olan Allah'tandır."[599]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a soru soran kimsenin Nâfi İbnu'l-Ezrak olduğunu İbnu Hacer kaydeder. Bu zat, Hâricilerin Ezârika fırkasına reis olmuştur. Bu zat İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın Mekke'de meclislerine katılır, onu dinler, sorular sorar, itirazlarda bulunurdu. Onun İbnu Abbas'a sorduklarıyla ilgili rivayetleri Hakim, Taberî Abdurrezzâk vs. kitaplarında rivayet etmişlerdir.

Buhârî'nin kaydettiği yukarıdaki hadiste dört şeyden sorulmaktadır:

1- Kıyamet günü insanların, birbirlerine ahvallerinden sorup soramayacakları.

2- Müşrikler durumlarını gizlemek isterler, ancak Cenâb-ı Hakk ifşa eder.

3- Arz ve samâvattan hangisi önce yaratılmıştır?

4- Allah'a ait her an mevcut olan bir sıfat, "vardı" diye mâzi sigasında ifâde edilmektedir.

Abdurrezzak'ın rivayetinde mevcut bir ziyadeye göre, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) soruyu soran kimseye:

"Ne demek? Yoksa Kur'ân'ın söylediği şeyde şek mi ediyorsun? der. Adam:

"Hayır şek değil, ancak bana ihtilaflı geliyor" der.

Bazı rivayetler, birbirlerine ahval soruşma'yı İbnu Mes'ud'un "birbirlerinden af taleb etme, helalleşme" şeklinde te'vîl ettiğini belirtirler. Şöyle demiştir: "Kıyamet günü bir kulun elinden tutulur ve: "Bu kimse falan oğlu falandır, kimin bunda geçmiş hakkı varsa gelsin!" diye bağırılır. Kadın o zaman, babası, veya oğlu veya erkek kardeşi veya kocası üzerinde hakkı bulunmasını ne kadar ister. O gün aralarında neseb (hiçbir yakınlık bağı) bulunmaz, bunu sormazlar da."[600]

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:] لمَّا أصَابَ رسُول اللّهِ # قُرَيْشاً يَوْمَ بَدْرٍ وَقَدِمَ الْمَدِينَةَ جَمَعَ الْيَهُودَ وَقَالَ: أسْلِمُوا قَبْلَ أنْ يُصِيبَكُمْ مَا أصَابَ قُرَيْشاً

قَالَوا يَا مُحَمَّدُ: يَغُرَّنَّكَ مِنْ نَفْسِكَ أنْ قَتَلْتَ نَفَراً مِنْ قُرَيْشٍ أغْماراً يَعْرِفُونَ الْقِتَالَ إنَّكَ لَوْ قَاتَلْتَنَا لَعَرَفْتَ أنَّا نَحْنُ النَّاسُ وَأنَّكَ لَمْ تَلْقَ مِثْلَنَا. فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى في ذلِكَ: قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إلى جَهَنَّمَ إلى قَوْلِهِ فِئَةٌ تُقَاتِلُ في سَبِيلِ اللّهِ: أىْ بِبَدْرِ، وَأُخْرَى كافِرَةٌ[. أخرجه أبو داود .

3. (514)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Bedir savaşında Kureyş'i yendikten sonra Medine'ye döndüğü zaman Yahudileri toplayarak onlara:

"Kureyş'in başına gelen musibet size de gelmeden Müslüman olun" dedi. Onlar cevâben:

"Ey Muhammed, Kureyş'ten savaşmasını bilmeyen toy bir grubu mağlûb etmen sakın seni aldatmasın. Şâyet bizimle savaşacak olursan bizim kimler olduğumuzu öğrenecek ve bizim gibisiyle hiç karşılaşmadığını anlayacaksın!" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"(Habibim), "O (Yahudi) kafirlerine de ki: Yakında mağlub olacaksınız ve (toptan) cehenneme sürüleceksiniz. O, ne kötü yataktır, (Bedir muharebesinde) karşılaşan iki grub hakkında sizin için muhakkak bir ibret vardı. (Onlardan) bir grub Allah yolunda dövüşüyordu, diğeri ise kâfirdi" (Âl-i İmrân: 3/12-13).[601]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiği andan itibaren Yahudilere karşı belli yakınlık politikası gütmüş idi. Böyle bir siyaset gütmesine iki amil düşünülebilir:

1- Yahudiler ehl-i kitaptı, bir peygamber bekleyişi içindeydiler. Kendi getirdiği tebligatın mahiyetini kavrayıp, beklenen peygamber olduğunu idrak edince Müslüman olabilirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ümidi taşıyordu. Nitekim, Abdullah İbnu's-Selâm örneğinde olduğu üzere münferid de olsa bazı ihtida hâdiseleri de mevcuttu.

2- Başlangıçta Müslümanlar azdı ve siyasî bakımdan zayıftı. Yahudiler Medine'de organize ve güçlü bir cemaatti. Müslümanların şiddetli muhalefeti, onları Kureyşlilerle ve diğer İslâm düşmanları ile ittifaklara ve eylem birliklerine sevkedebilir, bundan da tehlikeli durumlar hâsıl olabilirdi. Kurulmakta olan İslâm devletinin çok açık ve azılı düşmanlar karşısında bilkuvve (potansiyel) düşmanlarla ittifak, iltifat ve idâre gibi yollarla iyi geçinmesi gerekiyordu.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ilk zamanlarda hep öyle yaptı. Kıble olarak Kudüs'ün tercihi, vahiy inmeyen hususlarda Ehl-i Kitab'ı taklid gibi davranışlarda söylenen bu siyasî gayeyi takviye maksadının da bulunduğu reddedilemez.
Bedir zaferi, siyasî hayatta bir dönüm noktasıdır. Müslümanların Medine'de bir siyasî güç oluşlarının isbatıdır. Siyasî rüşdün fiilen izharıdır. Maddî bir güç gösterisi, gövde gösterisidir.
Bu başarıyı, siyasî avantajlar elde etmede, düşman güçleri sindirmede değerlendirmek gerekmektedir. Öyle ise Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ileride, Müslümanlara ciddi problemler çıkarabilecek durumda olan Yahudileri gündeme getirmesinin tam zamanıdır.
Yukarıdaki hadis, bu nokta-i nazardan değerlendirilmelidir. Sıradan bir İslâm'a dâvet faaliyeti değil, bir tehdiddir. Siyasî yönü, tebliğî yönüne galebe çalan, tam zamanında yapılmış diplomatik bir taarruzdur.
Artık, Yahudilere yakınlık gösterme, onları kazanmaya çalışma safhası kapanmıştır. Şimdi, sindirme, korkutma ve Medine'den sürme dönemi başlatılmıştır. İslâm'a karşı hiçbir faaliyetlerine müsâmaha gösterilmeyecektir.
Bir müddet sonra, Bedir'de mağlup olan Kureyşlileri tahrik ederek Müslümanlardan intikam almaya teşvik eden Yahudi Şâir Ka'bu'l-Eşref'i öldürtecek olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benu Kaynuka'ya mensup bir Yahudi kuyumcudan alışveriş yapan bir Müslüman kadının başörtüsü sebebiyle çıkan hâdisenin sulh yoluyla kapatılması için yapılan teklifi Yahudilerin reddetmesi üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) harekete geçecek ve Yahudi Benu Kaynuka kabilesinin Medine'den sürülmesine müncer olacak savaşı ilan edecektir.

Arkadan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e damdan değirmen taşı atarak öldürmek üzere suikast hazırlayan Benu Nadir Yahudileri Hayber'e sürülecek.

Bunları tâkiben Benu Kureyza Yahudilerinin, Hendek savaşı sırasındaki ihanetleri sebebiyle, kendi kitaplarının hükmüne uygun olarak, eli silah tutan erkekleri kılıçtan geçirilecektir.

Bu meyanda, Müslümanlara karşı müşrikleri organize etme faaliyetlerine girişen Hayberli Yahudi liderlerden Sellâm İbnu Abdi'l-Hukayk'ın, evinde fedâiler tarafından geceleyin öldürülmesi, kezâ onun yerine liderliği ele alınca, aynı fitneye devam etmeye yeltenen Usayr İbnu Zâram'ın aynı sûrette öldürtülmesi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Bedir savaşından sonra Yahudilere karşı takip ettiği enerjik ve amansız siyâseti anlamada zikretmeye değer.

Benu Kureyza gazvesiyle Medine'yi Yahudilerden temizlemiş bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye sulhünden sonra Hayber üzerine yürüyerek, oradaki Yahudileri de halledecek, böylece, İslâm'ın kalbi durumunda olan Hicaz bölgesinde, Yahudi varlığını, İslâmî inkişafa mani olacak siyâsî bir güç olmaktan çıkaracaktır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu konudaki politikasının, ölüm ânındaki "en son" vasiyetlerinden biri olarak ifade ettiği belirtilen şu cümlesinde görürüz: "Yahudileri Arap yarımadasından çıkarın, burada iki din berâber olamaz!"[602]

ـ4ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسُول اللّهِ #: إنَّ لِكُلِّ نَبىِّ وُةً مِنَ النَّبِيِّينَ، وَإنَّ وَلِىِّ أبِى وَخَلِيلُ رَبِّى إبْرَاهِيمُ، ثُمَّ قَرَأَ إنَّ أوْلَى النَّاسِ بِإبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهذَا النَّبِىُّ والَّذِينَ آمَنُوا وَاللّهُ وَلِىُّ الْمُؤمِنِينَ[. أخرجه الترمذى، وصححه .

4. (515)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Her peygamberin peygamberlerden dostları vardır. Benim dostum, ceddim ve Rabbimin halili olan İbrahim'dir." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra şu âyeti tilâvet buyurdular:
"Gerçekten, insanlardan İbrâhim'e en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu peygamber ve (şu) iman edenlerdir. Allah da o iman edenlerin yâridir" (Âl-i İmrân: 3/68).[603]

AÇIKLAMA:

Hz. İbrahim (aleyhisselam), diğer peygamberler arasında mümtaz bir yer işgal eder. Yahudilerle Hıristiyanlar arasında Hz. İbrahim (aleyhisselam) hususunda ihtilâf vardır. Herbiri O'nu (aleyhisselam) kendine mal etmek, kendi ecdadı göstermek ister. Kur'ân-ı Kerîm bu hususa muhtelif ayetlerde temas etmiştir. Yukarıdaki ayet bunlardan biridir.
İslâmiyet'te de Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in mümtaz bir yeri vardır. Hac menâsiki çoğunluk itibariyle Hz. İbrâhim'in hatırasını yâd eder.
Ka'be-i şerîfe'nin bânisi olan Hz. İbrahim, peygamberler tarihinde mühim bir halkadır. Birçok içtimâî âdab ve müesseseleri Cenab-ı Hakk beşeriyete O'nun vasıtasıyla ta'lîm buyurmuştur. Ayrıca O'ndan sonra gelen peygamberler hep onun neslinden teselsül etmiştir. O'nun hakkında Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki münâsefe esas itibarıyla buradan gelir. Kur'ân-ı Kerîm onların ihtilafına temas ederek, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in Yahudi ve Hıristiyan olmadığını, Allah ve Muhammed'e inananların İbrahim (aleyhisselam)'e yakınlık temin edeceğini belirtir:
"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Tevrat da incil de şüphesiz ondan sonra indirilmiştir. Akıl etmiyor musunuz?... İbrahim Yahudi ve Hıristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir Müslimdi, puta tapanlardan değildi. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar, ona uyanlar, bu peygamber Muhammed ve inananlardır." (Âl-i İmrân: 3/65-68).
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in aynı ilahî ve hak olan bir kaynaktan geldiği hususunda Ehl-i Kitab'ı ikna etmek için onlardaki Hz. İbrahim (aleyhisselam) inanç ve sevgisini değerlendirmek istemiş, bu müşterek menşee sıkca atıflar

yapmıştır. Kur'ân'da İbrahim isminin 69 kere zikredilmesi, hadislerde sıkca Hz. İbrahim'den söz edilmesi, O'nun bu nokta-i nazardan da taşıdığı ve kıyâmete kadar da taşımaya devam edeceği ehemmiyetten ileri gelir.
Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in en mümtaz yönlerinden biri put kıran peygamber oluşudur. Allah'a kulluğu önlemek gayesiyle dikilen çeşitli putları kırmış, baltayı da put severleri ilzam için kasden sağlam bıraktığı en büyük putun boynuna asmış, cinâyetinin (!) failini arayanlara: "(Balta boynunda olduğuna göre) belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorsa onlara sorun" demiştir. Putseverler:
"Ey İbrahim! Bunların konuşmayacağını and olsun ki sen de bilirsin" deyince:
"O halde Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara ne diye taparsınız? Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun! Akletmiyorsunuz?" diye ilzam etmiş, cevap vermeyecek hâle getirmiştir. (Bak: Enbiya: 21/52-70).
Bu ilzamdan sonra kâfirler yola mı geldi, "İbrahim haklıdır" mı dedi? Hayır! Her devirde, hak noktasında mağlup olanların yaptığını yaptılar: Kuvvete başvurdular. Hakk'ın sesini kuvvetle, zorla, işkence ile, ateşle, kanla boğmaya yöneldiler: *"Bir şey yapacaksanız, şunu yakın da tanrılarınıza yardım edin dediler"* (Enbiya: 21/68) ve Hz. İbrahim ateşe atılır.
Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in şahsında hikâye edilen iman-küfür kavgasının *"Nihâi zafer mü'minlerindir"* (A'râf: 7/128) kanununu Rabbül âlemin şöyle noktalar: "Biz ‘ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol' dedik."Ona düzen kurmak istediler. Fakat biz onları hüsrana uğrattık" (Enbiya: 21/70).
Allah (celle şânuhu) kullarını iman-küfür kavgasıyla imtihan edecektir. Bu kavgada hapis, zulüm, kan, ateş küfrün elinde yegâne silahtır. Hz. İbrâhîm'le ilgili hikâyenin verdiği derse göre, onlar meşrû, ilmî ve mantıkî zeminde mücadeleye tahammül edemezler, çünkü dayanakları batıldır. Ehl-i İmân'ın silahı ise HAK'tır. "Hak daima galebe çalar" kanununca ehl-i hak hapse de atılsa, ateşe de atılsa gâlibtir. Çünkü Cenâb-ı Hakk onların hilelerini bozmayı, neticede onları aldanmışlar

hüsrana uğramışlar kılmayı pekçok âyetlerinde vaad etmiştir (Târık: 86/14-15; Enfâl: 8/18, 30; Yusuf: 12/52; Gâfir: 40/25; Saffât: 38/98; Neml: 27/50; Âl-i İmrân: 3/54).

Hz. İbrahim (aleyhisselam), iman-küfür mücadelesinde, küfür cephesi hapishanelere, ateşhanelere bile sahip olsa iman cephesine mensup olanların yılmaması, eğilmemesi, neticeden emin olarak mücadelesine devam etmesi, icabında ateşe atılmaya varan derecede şiddetlenecek zulme sabretmesi gerektiğinin fiilî örneği olmakla, kıyâmete kadar büyüklüğünü, mürşidliğini, önderliğini koruyacaktır.

Cenab-ı Hakk selamlarımızı, bağlılıklarımızı ulaştırsın.[604]

ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]آلَ إبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ. قَالَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ آلِ إبْرَاهِيمَ وَآلِ عِمْرَانَ وَآلِ يس وَآلِ مُحَمَّدٍ. يَقُولُ اللّهُ تعالى: إنَّ أوْلَى النَّاسِ بِإبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ، وَهُمُ الْمُؤْمِنُونَ، وَهَذَا النَّبِىُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللّهِ وَلِىُّ الْمُؤْمِنِنَ[. أخرجه البخارى تعليقاً .

5. (516)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): *"...İbrahim'in âilesi ve İmrân'ın âilesi..."* (Âl-i İmrân: 3/33) âyeti hakkında: "Onlar, İbrahim'in neslinden, İmran'ın neslinden, Yâsin'in neslinden ve Muhammed'in neslinden imân eden kimselerdir." Allah Teâla hazretleri şöyle buyuruyor: *"Gerçekten, insanlardan İbrahim'e en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu peygamber ve (şu) imân edenlerdir. Allah da o imân edenlerin yâridir"* (Âl-i İmrân: 3/68) demiştir. Bu hadisi Buhârî, muallak (senetsiz) olarak tahric etmiştir (Enbiya, 44).[605]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın açıklık getirdiği âyet tam olarak şöyledir: *"Allah Adem'i, Nuh'u, İbrahim âilesini, İmrân âilesini -birbirinin soyundan olarak- âlemlere tercih etti..."* (Âl-i İmrân: 3/33-

34).İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) burada ilâhî tercihin, bütün İmrân hânedanına şâmil ve âm gibi gözükse de aslında öyle olmadığını, İmran hânedanına mensup olanlardan bâzılarının maksud olduğunu belirtiyor. Bu kanaatine delil olarak bir başka âyet zikrediyor: *"Gerçekten, İbrahim'e insanlardan en yakın olanı herhalde (zamanında) ona tâbi olanlarla, şu peygamber ve (şu) iman edenlerdir..."* (Âl-i İmran: 3/68). [606]

ـ6ـ وعنه أيضاً في تَفْسِيرِ قوْلِ الْمرأةِ الصَّالِحَةِ:]رَبِّ إنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا في بَطْنِى مُحَرَّراً: أىْ خَالِصاً لِلْمَسْجِدِ يَخْدُمُهُ[أخرجه البخارى في ترجمة باب .

6. (517)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), sâliha kadının: *"Rabbim, karnımdakini azadlı bir kul olarak sana adadım"* (Âl-i İmrân: 3/35) sözünü tefsir sadedinde şöyle der: "Yani sırf mescide hizmet etmesi için."[607]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın açıklama sunduğu âyet Âl-i İmrân sûresinde geçer. Meâl-i münifi şöyledir: *"İmrân'ın karısı Ya Rabbi! Karnımda olanı, sadece sana hizmet etmek üzere adadım, benden kabûl buyur, doğrusu işiten ve bilen ancak sensin" demişti."*
Ayetin de sarîh olarak belirttiği üzere, bu duayı yapan Hz. İmran'ın sâliha hanımı Hanne hâtundur. Müteâkip âyet doğan çocuğun kız olacağını ve "Meryem" diye isim verileceğini belirtir. Yani Hz. İsâ'yı doğuracak olan Meryem-i Betûl'dür.
Şârihlerin açıkladığı üzere, eski şeriâtlarda, çocukların adanmasıyla ilgili nezirler sahih imiş. Ayetten bu anlaşılmaktadır. Yine ayet-i kerîme, hizmet etmek suretiyle mescidlere hürmet ifasının eski ümmetlerde de meşrû bir gelenek olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. İmran'ın hanımı,

doğacak olan çocuğunu mescidde hizmet etmeye adamıştır. Ancak doğan çocuk erkek değil kız olmuştur.

Buhârî, bu ayetle ilgili İbnu Abbâs'ın yorumunu bab başlığı yaptıktan sonra[608] babta tek hadis rivâyet eder. Hadiste, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında devamlı olarak mescidin kayyumluğunu yapan yani temizlik işlerini yürüten bir kadının vefatını sonradan öğrenen Efendimizin, kabrine giderek namaz kıldığını belirtir.

İbnu Abbâs'ın İmran'ın karısının doğacak çocuğunu, mescide hizmet için adadığına dair yorumunu bab başlığı olarak kaydettikten sonra böyle bir hadisi rivayet etmesinden Buhârî'nin, kadınların mescid kayyumluğu yapabileceği kanaatinde olduğuna dikkat çekerler. Buharî, bu kanaate, ayetle ilgili İbnu Abbâs'ın yorumuyla ulaşmış ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde bir örnek bulmuş olmaktadır.

Buharî'nin rivayetinde mescidi temizleyen kimsenin siyah bir kadın mı, siyah bir erkek mi olduğuna dair tereddüt vardır. Ancak râvîlerden biri kadın olduğuna dair kesin kanaat beyan eder. Ayrıca Buhârî dışındaki bâzı rivayetlerde siyâhî bir kadın olduğu, isminin de Ümmü Mihcen olduğu belirtilir (radıyallahu anhâ).

Buhârî'nin yukarıda belirtilenden bir önceki babındaki rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) göremez olunca, ne oldu? diye sorar, ölmüş olduğu söylenince:

"Bana niye haber vermediniz, keşke haber etseydiniz, bâri kabrini gösterin" buyurur.

Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kabrinin üzerine gider namaz kılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu alâka ve iltifatları görülen hizmetin şerefinden ve nazarındaki ehemmiyetinden ve yüceliğindendir. Nitekim âlimlerimiz mescide hizmet etmenin faziletli bir amel olduğunu bu rivayete dayanarak ifade ederler. İbnu Battâl bu rivayette mecsidi süpürme ve temizlemeye teşvik olduğu, bu hizmetin şerefi sebebiyle definden sonra kayyum için namaz kılmaya ruhsat verdiğini söyler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de mübarek elleriyle bizzat mescidi süpürdüğü rivayet edilmiştir. Binâenaleyh mescide hizmet sâlihlerin işi olmaktadır.

Hadisten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Hizmetçi, dost vs. tanıdıkları, görünmez olunca soruşturmak gerekir.

2- Müslümanlara hizmet etmeye kendini adayan kimselere dua ve terahhumda eşit davranmalıdır.

3- Sâlih kimselerin cenâzesine katılmaya rağbet edilmelidir.

4- Hadiste kabir üstünde namaz kılmaya cevaz vardır. Anak bu ihtilaflı bir konudur. Ashabtan Hz. Ali, Ebu Musa, İbnu Ömer, İbnu Mes'ud, Hz. Aişe (radıyallahu anhüm ecmâin) başta bazıları bunu câiz addetmiş, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshâk (rahimehumullah) bu görüşü benimsemişlerdir. Nehâî, Hasan Basrî, Sevrî, Ebu Hanîfe, Leys ve Mâlik de câiz görmemişlerdir. Bazıları da "veli veya vâli kılmamışsa onlara câiz olur" demiştir. Tecviz edenler de tekrar definden ne müddet sonraya kadar namaz kılınabileceğinde ihtilâf etmişlerdir: Bir aya kadar, cesedi çürümedikçe, ebediyyen kılınabilir diyenler olmuştur.

5- Öleni duyurmak müstehabtır.[609]

ـ7ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالِ رسُول اللّهِ #: مَا مِنْ بَنِى آدَمَ مِنْ مَوْلُودٍ إِّ نَخَسَهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ فَيَسْتَهِلَّ صَارِخاً مِنْ نَخْسِهِ إيَّاهُ إِّ مَرْيَمَ وَابْنَها؛
ثُمَّ يَقُولُ أبُو هُريرةَ اقْرَؤُا إنْ شِئْتُمْ، وَإنِّى أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ[. أخرجه الشيخان .

7. (518)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular:

"Yeni doğan her insan yavrusuna, doğduğu anda şeytan mutlaka bir dürter. Yavru, onun dürtmesi(nin verdiği rahatsızlık) sebebiyle bağırarak ağlar. Hazret-i Meryem ve onun oğlu İsa bundan hâriçtir." Ebu Hüreyre sözüne devamla: "İsterseniz şu âyeti de okuyun dedi: *"Meryem: "...Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan sana sığındırırım" dedi"* (Âl-i İmrân: 3/36).[610]

AÇIKLAMA:

Hadiste şeytanın dürtmesinden selamette kalıp kurtulma durumu sâdece Hz. İsâ ve annesine mahsûs bir imtiyaz, bir fazilet olarak ifâde edilmiştir. Kadı İyaz bu imtiyazın bütün peygamberlere şâmil olduğu kanaatindedir. [611]

ـ8ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]إِذْ يُلْقُونَ أقْمَهُمْ؛ قَالَ: اقْتَرَعُوا فَجَرَتْ أقْمُهُمْ مَعَ الْجَرْيَةِ فَعَالَ قلمُ زَكَرِيَّا الْجَرْيَةَ[عَالَ: أى ارْتَفَعَ عَلَى الماءِ .

8. (519)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), *"Meryem'i hangisi himâyesine alacak diye (kura çekmek üzere) kalemlerini atarken sen yanlarında değildin"* (Âl-i İmrân: 3/44) ayetiyle ilgili olarak buyurdu ki: "Kur'a çekmek üzere kalemlerini (suya) attılar. Kalemler akıntıyla beraber gitti. Sâdece Zekeriya'nın kalemi suyun üstüne çıktı."[612]

AÇIKLAMA:

Hz. Meryem'i himaye etmek hususunda aralarında ihtilâf çıkınca kur'aya başvuruyorlar. Rivayetten anlaşıldığı üzere, kur'a çekme usullerince, herkes bir kalem alarak suya atıyor. Hepsinin kalemi suyun dibinde akıntıya kapılıp giderken Hz. Zekeriya (aleyhisselam)'nın kalemi suyun yüzüne çıkıyor ve Hz. Meryem'i himaye etme şerefi onda kalıyor.
Buhârî Hazretleri İbnu Abbâs'ın okuduğu ayette bazı müşkillerin hallinde kur'aya başvurmanın meşrû olduğuna dair bir delil görmektedir. Çünkü, alimlerin çoğunlukla kabul ettikleri bir prensibe göre, bizden öncekilerin şeriatı bizim için de muteberdir, yeter ki bizim şeriatımızda onun neshine dair bir beyân veya ona muhâlif bir hüküm bulunmamış olsun. Hususen şeriatımız, bu ayette olduğu üzere, onu istihsan yoluyla nakletmek suretiyle takrir etmişse.

İslâm uleması çoğunluk itibarıyla ihtilaflı meselelerde kur'aya başvurmanın caiz olduğuna hükmetmiştir Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de zaman zaman kur'aya başvurmuştur. Mesela, sefere çıktığı zaman berâberinde götüreceği zevcesini kur'a çekerek tesbit ederdi.[613]

ـ9ـ وعنه أيضاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]إنِّى مُتَوَفِّيكَ: أىْ مُمِيتُكَ[. أخرجهما البخارى في ترجمة .

9. (520)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), *"Ey İsa, şüphesiz ki seni vefat ettirecek olan (onlar değil) benim"* âyetindeki (Âl-i İmrân: 3/55) seni vefat ettirecek olan (müteveffîke) ibâresini "seni öldürecek olan" diye açıklanmıştır.[614]

AÇIKLAMA:

Ayette Hz. İsa ile alakalı olarak geçen "müteveffîke" kelimesine âlimler muhtelif mânâlar vermişlerdir. Normalde, lügat açısından, kelimenin kökü teveffi "kabzedip almak" demektir. Canlılar hakkında kullanınca vefat ettirmek yani eceline yetiştirip ruhunu kabzetmek mânasına gelir. Açık bir delil olmadıkça başka mânaya tevili de câiz değildir. Ancak Hz. İsa hakkında bir başka âyette: *"...Onu öldürmediler ve asmadılar fakat onlara öyle göründü..."* (Nisa: 4/157) denmektedir. Bu sebeple, kelimeyi lügat manasında anlamak güçleşiyor. Ayetin devamı: *"...Onu yakinen katletmediler, doğrusu Allah onu kendine doğru ref eyledi (yükseltti)"* buyurulmaktadır.
Kur'ân-ı Kerîm'de de ifâde edildiği üzere Hz. İsâ'nın ref edilmesi keyfiyeti ehl-i kitap arasında çok münâkaşalı olduğu gibi, İslâm âlimleri arasında da farklı yorumlara sebep olmuştur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"İsâ ölmedi, kıyametten önce size dönecektir"* sözü ile bunu te'yid eden başka beyanlarını nazar-ı dikkate alan İslâm âlimleri Hz. İsâ hakkında şu inançtadırlar: "Hz. İsa öldürülmemiş ve ölmemiştir. Kendisine tertiplenen suikast sırasında, bir lütf-i ilahî olarak semaya çekilmiş, suikastçiler öldürdük zannetmişlerdir.

Hz. İsa kıyametten önce yeryüzüne inecektir. Onun yeryüzünde göreceği işler vardır. Bu işleri gördükten sonra eceli gelecek ve ruhu kabzedilecektir. Nitekim hadisler onun yeryüzünde adaleti tesis edeceğini, deccalı öldüreceğini, bir müddet icraatte kaldıktan sonra öleceğini, namazını Müslümanlar kılıp defnedeceklerini vs. haber verir. Hz. İsa hakkında sahih inancımız budur.[615]

ـ10ـ وعن أيضاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَجُلٌ مِنَ ا‘نْصَارِ أسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ وَلَحِقَ بِدَارِ الشِّرْكِ ثُمَّ نَدِمَ فأرْسَلَ إلى قومِهِ سَلُوا لِى رَسُولُ اللّهِ #: هَلْ لِى مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَجَاءَهُ قَوْمُهُ فَسألُوا رَسولَ اللّهِ # فَقَالُوا هَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فنزلت: كَيْفَ يَهْدِى اللّهُ قَوْماً كَفَرُوا بَعْدَ إيمَانِهِمْ إلى قولِهِ غَفُورٌ رَحِيمٌ. فأرْسَلَ إلَيْهِ فَأسْلَمَ[. أخرجه النسائى .

10. (521)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ensâr' dan bir zât Müslüman olmuştu, sonra tekrar irtidât edip müşriklerin yanına gitti. Bilâhere yaptığından pişman olup, kabilesine:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sorun, benim için tevbe imkânı var mı?" diye haber saldı. Kavmi de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Onun için tevbe etme şansı var mı?" diye sordular. Bunun üzerine şu âyet indi:

"İnandıktan , Peygamberin hak olduğuna şehâdet ettikten, kendilerine belgeler geldikten sonra inkâr eden bir milleti Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah zâlimleri doğru yola eriştirmez. İşte bunların cezası, Allah'ın, meleklerin, insanların hepsinin lânetine uğramalarıdır. Orada temellidirler; onlardan azâb hafifletilmez; oların azabı geciktirilmez. Ancak bunun ardından tevbe edip düzelenler müstesnâdır. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder" (Âl-i İmrân: 3/86-89). Ayeti ona gönderdi. O da Müslüman oldu."[616]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, iman kapısının herkese her zaman açık olduğunu gösteren güzel bir örnektir. İmandan küfre dönen bir kimsenin tekrar imana gelmesine hiçbir mâni yoktur. Hadis herhangi bir izaha ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır.

Bu vesile ile şunu söylemek istiyoruz: "Falancanın Müslüman olması için önce Hıristiyan olması, şu kadar yıl papazlık yapması lazım. Ondan sonra Müslüman olabilir" gibilerden sarfedilen sözler kulağımıza gelir. Bunların hiçbir dinî aslı yok. Rengi, ırkı, önceki inancı, mesleği, işlediği günahlar ne olursa olsun, kelime-i şehadeti hulus-u kalble ikrar eden herkes anında Müslüman olur. Müslüman olmak için, hiç kimseden, hiçbir makamdan, müftüden izin almaya, merasime, kayda kuyda ihtiyaç yoktur. Hâlen muhtedilere yapılan merasim ve tescil işlemi dünyevî muamelat içindir. Aslında bunlar dinî bir zaruret değildir.[617]

ـ11ـ وعن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنه سمع النبى # يَقُولُ في قولِهِ تعالى: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أخْرِجَتْ لِلنَّاسِ؛ قالَ أنْتُمْ تُتِمُّونَ سَبْعِينَ أمَّةٌ أنْتُمْ خَيْرُهَا وَأكْرَمُهَا عَلَى اللّهِ تعالى[. أخرجه الترمذى .

11. (522)- Behz İbnu Hakim babası ve ceddi tarikiyle anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz"* (Âl-i İmrân: 3/110) ayeti hakkında şunu söylediğini işitti: *"Siz yetmiş ümmeti yetmişe tamamlayan sonuncu ümmetsiniz. Siz onların en hayırlısı ve Allah yanında en değerli olanısınız."***[618]**

AÇIKLAMA:

Ümmet kelimesi âyet ve hadislerde farklı manalarda kullanılmıştır:

1- Kendine has dine sâhib kişi demektir. *"Hakikaten İbrahim (başlı başına) bir ümmetti, Allah'a itaatkârdı"* (Nahl: 16/120) ayetinde bu manada kullanılmıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de bu manada: *"Kuss İbnu Saide, kıyamet günü tek bir ümmet olarak diriltilecektir"* buyurmuştur.

2- İnsan veya hayvandan her nesle de ümmet denmektedir. Bu manada hadiste: *"Köpekler tesbih eden bir ümmet olmasalardı, hepsinin öldürülmesini emrederdim"* buyurulmuştur.

3- Antlaşma yapmış, müttefik olmuş manasına da kullanılmıştır. Hadiste: *"Benu Avf Yahudileri Mü'minlerden bir ümmettir"* buyurulmuştur ki şöyle anlaşılmalıdır: "Mü'minlerle onların arasında yapılan sulh sebebiyle, onlar mü'minlerden bir cemaat hükmüne geçtiler, sözleri ve elleri bir oldu."

4- Ümmet kelimesi bazan bugünkü manada "millet" yerine de bu hadislerde kullanılmıştır: Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendi devrindeki Arapları kastederek: *"Biz ümmî bir milletiz, ne yazı ne de hesap biliriz"* buyurmuştur.

Bazı müfessirler, ayette "en hayırlı" olduğu belirtilen ümmetten maksadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la Medine'ye hicret eden Muhâcirler olduğunu söylemişlerdir. Ancak, çoğunluk tarafından her mekan ve her asra şâmil olarak ümmet-i Muhammed'in tamamının kastedildiği ifade edilmiştir. Yani ümmet kelimesi, dilleri, renkleri, milliyetleri farklı bile olsa aynı inanca mensup insanların teşkil ettiği cemâati ifade eder. Bu kelimenin, günümüzde daha çok bu manada kullanıldığını söyleyebiliriz.[619]

ـ12ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]كُونُوا رَبَّانِيِّينَ. قالَ: حُكَماءَ فُقَهَاءَ[. أخرجه البخارى في ترجمة .

12. (523)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): *"Rabb'e kul olun (kûnû Rabbâniyyin)"* (Âl-i İmran: 3/79) âyetiyle "Hakimler, fakihler olun"

denmek istenmiştir" buyurmuştur.[620]

AÇIKLAMA:

Rivayet Buhari'den alınmakla beraber biraz kısaltılmıştır. Yukarıdaki rivayet şöyle devam etmelidir. "... Denir ki: Rabbanî'den maksad, insanlara ilmin küçüğünü, büyüğünden önce öğretendir."
Bu kısım, İbnu Abbas'ın değil Buhari'nin ilâve ettiği bir açıklama olmalıdır. İlmin küçüğü tabiriyle meseleleri açık olan bahisleri, ilmin büyüğü tabiriyle de meseleleri dakik olan, anlaşılması zor olan bahisleri kasdetmiştir. Şu halde, ta'limde önce kolay, basit ve açık olanların öğretilmesi ondan sonra zor bahislere geçilmesi tavsiye edilmiş olmaktadır. Bu, pedagojinin en eski prensiplerinden biridir. Rabbanî kelimesi el-Esma'i ve el-İsmâilî'ye göre Rab kelimesinden elde edilen bir nisbettir. Yani, ilim ve amelde Rabb Teâla'nın emrettiği şeyi kasteden, arayan kimse demektir. Bazı şârihler, ilmi yetiştiren, yani ayakta tutan ulema olduğu için onlara rabbaniyyun dendiğini söylemişlerdir. Bu mâna kelimenin lügat manasına bakar, çünkü kelime lügat olarak yetiştirmek, artırmak, terbiye etmek manalarına gelir. Kelimedeki elif ve nun harfleri mübâlağa ifade etmek için ilave edilmiştir.
Şu hale göre rabbanî nisbeti Allah manasına gelen Rabba mı bir nisbettir, yoksa terbiyeye mi bir nisbettir. Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Rabbânî kelimesi terbiye aslına nisbet olduğu takdirde, terbiye (yetiştirme, geliştirme) ilme bakar. Buhârî'nin kaydettiği şey için olduğu takdirde ilmi öğrenmeye bakar.[621]

ـ13ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]فِينَا نَزَلتْ: إذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أنْ تَفْشَ وَاللّهُ وَلِيُّهُمَا؛ قَالَ نَحْنُ الطَّائِفَتَانِ: بَنُو حَارِثَةَ، وَبَنُو سَلَمَةَ، وَمَا يَسُرُّنِى أنَّهَا لَمْ تَنْزِلْ لِقَولِ اللّهِ تعالى: وَاللّهُ وَلِيُّهُمَا.[أخرجه الشيخان
.

13. (524)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: Şu âyet bizim hakkımızda indi: *"O zaman içinizden iki zümre za'f göster(mek iste)mişdi. Halbuki onların yardımcısı Allah'tı. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalılar."* (Âl-i İmrân: 3/122). Hz. Câbir devamla şu açıklamayı yaptı: "Biz iki zümreydik: Bir zümre Benû Hârise, diğeri Benû Seleme. Ayette: *"Allah onların yardımcısıdır"* dendiği için bu âyet hakkımızda inmemiş olsaydı sevinmezdim."[622]

AÇIKLAMA:

Ayet Uhud harbi ile alakalıdır. Uhud harbi için Müslümanlar gerekli hazırlığı yapmış, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), şahsen düşmanı şehrin içinde karşılamak gerektiği kanaatinde olmasına rağmen Bedir'e katılmayan gençlerin, düşmanı şehrin dışında karşılamak hususundaki ısrarlarını nazar-ı dikkate alarak, dışarıda karşılaşmak üzere Uhud'a hareket etmişti.

Münâfıkların reisi Abdullah İbnu Ubey, daha savaş başlamadan: "Muhammed gençleri dinledi, bizi dinlemedi" diye bahane ederek adamlarıyla birlikte orduyu terketti. İşte, âyet-i kerime, münafıkların Medine'ye dönmesi sırasında Ensar'ın durumunu anlatmaktadır: "Ey Ensar! (münafıklar döndüğü sırada) sizden iki bölük halk korkarak geri dönmeyi tasarlamıştı. Fakat Allah onların yardımcısıydı (geri dönmekten korudu). Bu sebeple mü'minler Allah'a güvenip dayanmalıdırlar."

Münafıklar, ordunun iki cenâhını teşkil eden Hazreç'ten Seleme oğulları ile Evs'ten Hârise oğullarının da kendileri ile dönmelerini istemişler ve hatta onlar buna meyletmişlerse de, Allah'ın yardımıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı terketmemişlerdir. Ayet bu durumu anlatmakta, Hz. Câbir (radıyallahu anh) de âyet-i kerimeye açıklık getirmektedir.[623]

ـ14ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كانَ رَسُولُ اللّهِ #: يَدْعُو عَلَى صَفْوَانَ بنِ أمَيَّةَ، وَسُهَيْلِ بنِ

عَمْرٍو، وَالْحَارِثِ بن هِشَامٍ؛ فَنَزَلتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ ا'مْرِ شَئٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإنَّهُمْ ظَالِمُونَ[.
أخرجه البخارى والترمذى والنسائى .

14. (525)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safvân İbnu Umeyye, Süheyl İbnu Amr ve el-Hâris İbnu Hişâm'a beddua ediyordu. Bunun üzerine şu âyet indi: *"Allah'ın, onların tevbelerini kabul veya onlara azâb etmesi işiyle senin bir ilişiğin yoktur; çünkü onlar zalimlerdir"* (Âl-i İmran: 3/128).[624]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Uhud günü bazı kâfirlere yaptığı beddua üzerine gelen bir âyet açıklanmaktadır. Siyer kitaplarımızda etraflıca bilgi verildiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud savaşı sırasında çok kritik anlar geçirmişti: Yüzünden yara almış, kanlar akmakta... dişlerinden biri kırılmış, omuzuna bir ok isabet etmiş... Bir taraftan eliyle yüzünün kanlarını silerken diğer taraftan da düşmana ok atmaktadır. İşte bu kritik anlarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ismen Ebu Süfyan, Saffan İbnu Umeyye, Süheyl İbnu Amr, el-Hâris İbnu Hişam'a beddua ederek Allah'ın lânetini taleb ettiği muhtelif rivayetlerde gelmiştir. Bu beddua üzerine gelen âyet-i kerime Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ikâz ederek, bundan yasaklamıştır.

Nitekim, o gün kâfir, İslâm düşmanı ve Kureyş'in liderleri durumunda olan bu zatlar, bilâhere, Mekke'nin fethini müteakip Müslüman olacaklar ve İslâm dâvasına samimi bir surette büyük hizmetler vereceklerdir. Şöyle ki:

Ebu Süfyan: Hz. Muaviye'nin babasıdır. Uhud ve Hendek Savaşı sırasına Kureyş'in lideridir. Fetih sırasında Müslüman oldu. Huneyn ve Tâif seferlerine katıldı.

Haris İbnu Hişâm: Ebu Cehl'in kardeşidir. Bedir'e de kâfir olarak katıldı. Savaş sırasında kaçtığı için ölümden kurtuldu. Uhud'da müşriklerin

safında idiyse de fetih sırasında Müslüman oldu. Samimi idi ve Ashab'ın fâzıl ve hayırlıları sırasında yer aldı. Cihad için Şam'a gitti ve dönmedi. Hicri 18. yılda Tâun'da ölünceye kadar cihadı terketmedi.

Saffân İbnu Ümeyye: Fetih günü kaçtı ise de sonradan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a katılarak, henüz Müslüman olmadığı halde Huneyn ve Taif seferlerinde Müslümanların yanında yer aldı. Müellefe-i kulûbtandır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cömertçe ikramları sonunda Müslüman oldu. Yermuk seferine Müslüman olarak katıldı.

Müslümanların Uhud'un nihayetinde ve Huneyn'in bidayetinde mağlub düşmelerindeki hikmeti dile getiren Bediüzzaman şöyle der: "Müşrikler içinde o zamanda saff-ı Sahâbede bulunan ekâbir-i Sahâbeye istikbalde mukabil gelecek Hazret-i Hâlid gibi çok zatlar bulunduğundan, şanlı ve şerefli olan istikballeri nokta-i nazarında bütün bütün izzetlerini kırmamak için, hikmet-i ilâhiyye, hasenât-ı istikbaliyelerinin bir mükâfaat-ı muaccelesi olarak mâzide onlara vermiş, bütün bütün izzetlerini kırmamış. Demek mâzideki Sahâbeler, müstakbeldeki Sahâbelere karşı mağlub olmuşlar. Tâ o müstakbel Sahâbeler, berk-i süyuf korkusuyla değil, belki, bârika-i hakikat şevkiyle İslâmiyet'e girsin ve o şehâmeti fıtriyeleri çok zillet çekmesin."[625]

ـ15ـ وعند الترمذى أنه # قَالَ يَوْمَ أُحدٍ:]اللَّهُمَّ الْعَنْ أبَا سُفْيَانَ، اللَّهُمَّ الْعَنْ الْحَارِثَ بنَ هِشَامٍ، اللَّهُمَّ الْعَنْ صَفْوَانَ بنَ أميَّةَ. فنزلتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ اْ‘مْرِ شَئٌ أوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أوْ يُعَذِّبَهُمْ فَتَابَ عَلَيْهِمْ فأسْلمُوا وحَسُنَ إسَمُهُمْ[.

15. (526)- Tirmizi'de geldiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud günü şöyle demiştir:

"Ey Allahım, Ebû Süfyan'a lânet et! Ey Allah'ım, el-Hâris İbnu Hişâm'a lânet et! Ey Allahım, Saffân İbnu Umeyye'ye lânet et!" Bunun üzerine: *"Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin*

bir ilişiğin yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir" (Âl-i İmrân: 3/128) mealindeki ayet indi.[626]

ـ16ـ وعند النسائى:]أنَّهُ سَمعَهُ حينَ رَفَعَ رَأسَهُ مِنْ صَةِ الصُّبْحِ مِنَ الرّكْعَةِ اŒخِرَةِ وَقَالَ: اللّهُمَّ الْعَنْ، وذكره نحوه[.

16. (527)- Nesâî'de geldiğine göre, İbnu Ömer, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sabah namazında başını sonuncu rekatta kaldırdığı sırada "*Ey Rabbim.... lanet"* diye aynen yukarıdaki hadiste muhtevayı işittiğini söylemiştir.[627]

ـ17ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:]نزَلتْ هذِهِ اŒيةُ ومَا كانَ لِنَبىٍّ أنْ يَغُلَّ في قَطِيفَةٍ حَمْراءَ فَقِدَتْ يَوْمَ بَدْرٍ فقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَعَلَّ رَسُولُ اللّهِ # أخَذَها فأنْزَلَ اللّهُ تعالَى هذِهِ اŒيةَ[. أخرجه أبو داود والترمذى .

17. (528)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): *"Hiçbir peygambere ganimete ve millet malına hıyânet yaraşmaz"* (Âl-i İmrân: 3/161) ayeti, Bedir savaşı sırasında kaybolan kırmızı renkli bir kadife parçası hakkında nâzil olmuştu. Cemaatten bazısı "Belki de Hz. Peygamber almıştır" demişti ki bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil oldu."[628]

AÇIKLAMA:

Bu âyet, Bedir ganimetleri arasında yer alan kırmızı renkli bir kadifenin kaybolması üzerine münafıklar: "Bunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) almıştır" diye bir şâyia çıkardıkları zaman nazil olmuştur.
Alimler, âyet-i kerimenin, Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'i her çeşit ihânetten tenzih ettiğini ifade ederler:

1- Ganimeti taksim ve ödemede ihaneti olmaz.
2- Esirlerin bazılarını taksim edip bazılarını bırakmaz.
3- Allah'ın indirdiği âyetlerin bazısını tebliğ edip, bazısını gizleyerek ihanet etmez, tebliği eksiksiz yapar.
Âyet'in iniş sebebi üzerine farklı bir açıklama Kelbî ve Mukatil'den kaydedilmektedir. Buna göre, âyet Bedir değil, Uhud Savaşı vesilesiyle nazil olmuştur: "Ola ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim ganimetten bir şey ele geçirirse kendisinin olsun"der de Bedir'de yaptığı gibi ganimeti taksim etmez" derler ve bu endişeyle merkezi terkederek ganimeti yağmaya koşarlar. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: *"Ben size: "Benden emir gelinceye kadar sakın yerinizi terketmeyin" demedim mi?"* der.
- Biz geri kalanımızı orada bıraktık! cevabını verirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) düşüncelerini yüzüne vurur:
- *"Bilakis, siz, herhalde ganimeti zimmetime geçirip, taksim etmeyeceğim zannına düştünüz."* Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerime nâzîl olur. [629]

ـ18ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ ‘صْحَابِهِ:]إنَّهُ لَمَّا أصيبَ إخْوَانُكُمْ بِأحُدٍ جَعَلَ اللّهُ تعالَي أوْوَاحَهُمْ في جَوْفِ طَيْرٍ خُضُرٍ تَرِدُ أنْهَارَ الْجَنَّةِ تَأكُلُ مِنْ ثِمَارِهَا وَتأوِى إلى قَنَادِيلَ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلّقَةٍ في ظِلِّ الْعَرشِ فَلَمَّا وَجَدُوا طَيِّبَ مَأكَلِهِمْ وَمَشْرَبِهِمْ وَمَقيلِهِمْ قَالُوا: مِنْ يُبَلِّغُ إخْوَانَنَا عَنَّا أنَّنَا أحْيَاءُ في الجَنَّةِ نُرْزَقُ؟ لِئَّ يَزْهَدُوا في الجنَّةِ وَ يَنْكُلُوا عِنْدَ الْحَرْبِ. فقَالَ اللّهُ تَعالي: أنَا أبَلِّغُهُمْ عَنْكُمْ. فَأنزلَ اللّهُ تعالى: وَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا في سَبِيلِ اللّهِ أمْوَاتاً بَلْ أحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ إلى آخرِ اŒيات[. أخرجه أبو داود .

18- (529)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına şöyle dedi:

"Uhud'da şehid olan kardeşleriniz var ya! Allah, onların ruhlarını yeşil kuşların içine koydu. Bunlar cennetin nehirlerine giden, cennet meyvelerinden yiyen ve Arşın gölgesine asılmış altından kandillere girip istirahat eden kuşlardır. Şehidler böylece güzel güzel yiyip içip dinlenince şöyle dediler: Kardeşlerimize bizden kim haber götürecek ve bildirecek ki bizler cennette dirileriz, rızıklanıyoruz? Bu haber gitmeli ki onlar cennete karşı isteksiz olmasınlar ve harpte korkak davranmasınlar!"
Allah Teâla onlara cevaben:
"Sizin haberinizi ben duyuracağım" buyurdu ve şu âyeti indirdi: *"Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın bilakis onlar Rableri katında diridirler. Allah'ın bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar. Arkalarından kendilerine ulaşmayan kimselere, kendilerine korku olmadığını ve kendilerinin üzülmeyeceklerini müjde etmek isterler"* (Âl-i İmrân: 3/169).[630]

AÇIKLAMA:

Bu hadis-i şerif, şehidlerin ölmediklerini bilakis diri olduklarını beyan eden âyet-i kerimenin iniş sebebini beyan ediyor ve ayete de kısmen açıklık getiriyor. Müşâhedemize göre, şehâdet şeklinde ölme ile, normal ölme arasında bir fark mevcut değildir. Her ikisi de ölümdür. Ehli iman ile ehli küfür veya salah ehli ile tuğyan ehli arasında kabir hayatının farklı olacağını anlamak da mümkün, ama şehid olanların diğer sâlihlere nazaran farklı bir berzah hayatına mazhariyetleri, ve "ölü" değil diri olmaları zor anlaşılacak bir husus olsa gerektir.
Bu meseleyi anlaşılır şekilde açıklayan bir pasajı Bediüzzaman'dan sunacağız. Hayatı beş tabakaya ayıran Bediüzzaman, şehidlerin hayatını dördüncü tabakada gösterdikten sonra şu açıklamayı yapar:
"Nass-ı Kur'ân'la, şühedanın, ehl-i kubûrun fevkinde bir tabaka-i hayatları vardır. Evet şüheda, hayat-ı dünyevîlerini tarîk-i hakda feda ettikleri için, Cenâb-ı Hak kemal-i kereminden onlara hayat-ı dünyeviyeye benzer, fakat kedersiz, zahmetsiz bir hayatı âlem-i berzahda onlara ihsan eder. Onlar kendilerini ölmüş bilmiyorlar.. yalnız

kendilerinin daha iyi bir âleme gittiklerini biliyorlar.. kemal-i saadetle mütelezziz oluyorlar, ölümdeki firak acılığını hissetmiyorlar. Ehl-i Kuburun çendan ruhları bâkidir, fakat kendilerini ölmüş biliyorlar. Berzahda aldıkları lezzet ve saadet şühedanın lezzetine yetişmez. Nasıl ki iki adam bir rü'yada cennet gibi bir güzel saraya girerler. Birisi rü'yada olduğunu bilir. Aldığı keyf ve lezzet pek noksandır. "Ben uyansam şu lezzet kaçacak" diye düşünür. Diğeri rüyada olduğunu bilmiyor, hakiki lezzet ile hakiki saadete mazhar olur.

İşte âlem-i berzahdaki emvât ve şühedânın hayat-ı berzahîden istifadeleri, öyle farklıdır. Hadsiz vâkıatla ve rivâyatla şühedanın bu tarz-ı hayata mazhariyetleri ve kendilerini sağ bildikleri sâbit ve kat'îdir. Hatta seyyidü'şşüheda olan Hazret-i Hamza radıyallahu anhu, mükerrer vâkıatla kendine iltica eden adamları muhafaza etmesi.. ve dünyevî işlerini görmesi ve gördürmesi gibi çok vâkıatla, bu tabaka-i hayat tenvir ve isbat edilmiş. Hatta -ben kendim- Ubeyd isminde bir yeğenim ve talebem vardı. Benim yanımda ve benim yerime şehid olduktan sonra, üç aylık mesafede esarette bulunduğum zaman, mahall-i defnini bilmediğim halde, bence bir rü'yayı sâdıkada tahte'l-arz bir menzil suretindeki kabrine girmişim. Onu şüheda tabaka-i hayatında gördüm. O, beni ölmüş biliyormuş. Benim için çok ağladığını söyledi. Kendisini hayatta biliyor; fakat, Rus'un ibtilasından çekindiği için, yer altında kendine güzel bir menzil yapmış. İşte bu cüz'î rü'ya, bazı şerâit ve emârâtla, geçen hakikata, bana şuhud derecesinde bir kanaat vermiştir."[631]

ـ19ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]إنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ إلى قوله وقالوا: حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ؛ قَالَهَا إبْرَاهِيم عَلَيْهِ الصَّةُ وَالسَّمُ حِينَ ألْقِى في النَّارِ، وَقَالَهَا مُحَمّدٌ # حِينَ قَالَ لَهُمْ النَّاسُ إنّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ[. أخرجه البخارى .

19. (530)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): *"Halk onlara: "Düşmanınız olan insanlar size karşı bir ordu topladılar, onlardan*

korkun" dediler. Bu, onların imanını artırdı da: "Allah bize yeter, o ne güzel vekildir" dediler" (Âl-i İmrân: 3/173) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bunu İbrahim (aleyhisselam) ateşe atıldığı esnada söyledi, keza aynı şeyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), halk kendisine: "İnsanlar size karşı toplandılar" dediği zaman söyledi."[632]

AÇIKLAMA:

Rivayette görüldüğü üzere, hasbunallahi ve nime'l-vekil cümlesini ilk defa Hz. İbrahim (aleyhisselam) söylemiştir. Rivayetler ateşe atılacağı zaman ilk ve son olmak üzere telâffuz ettiği yegâne cümlenin bu olduğunu belirtirler. İbnu İshâk'ın anlattığına göre, Müslümanları korkutmak, morallerini bozmak isteyenler faaliyete geçince onlar da bu kelimeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, en kritik bir anda kullanarak propagandayı kırarlar, şöyle ki: Ebu Süfyan Uhud'dan ayrıldıktan sonra Kureyş'le geri döner. Kendisine Ma'bed el-Huzâî rastlar. Ebu Süfyân'a Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı büyük bir kalabalıkla gördüğünü, Uhud'a katılmayanların pişmanlıkla atrafında toplanmış olduklarını söyler. Bunun üzerine Ebu Süfyân ve beraberindekiler tahrik edilmiş olarak geri dönerler. Ebu Süfyan bir adam göndererek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Ebu Süfyân ve adamlarının kendilerine müteveccihen geri gelmekte olduklarını duyurur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ihbara: *"Hasbunallah ve ni'lme'lvekil." "Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir"* diye cevap verir.
Hadisenin geçtiği zaman ve zeminle ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Hepsinde Ebu Süfyân'ın gözdağı vermeye çalışması anında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hasbünallah ve ni'me'lvekil diye cevap vermiş olduğu belirtilir.[633]

ـ20ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنّ رِجَاً مِنَ الْمُنَافِقِينَ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّهِ # كَانُوا إذَا خَرَجَ رسولُ اللّه # إلى الْغَزْو تَخَلَّفُوا عَنْهُ وَفَرِحُوا بِمَقْعَدِهِمْ

خَِفَ رَسُولِ اللّهِ فَإذَا قَدِمَ اعْتَذَرُوا إلَيْهِ وَحَلَفُوا لَهُ وأحَبُّوا أنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلوُا فنزَلَتِ اŒيةُ:َ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أتَوْا وَيُحِبُّونَ أنْ يُحْمَدُوا بِمَالَمْ يَفْعَلُوا اŒية[. أخرجه الشيخان .

20. (531)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir kısım münâfıklar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gazveye çıktığı vakit ondan ayrılıp geri kalırlar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a muhalefet edip kaldıkları için rahatlarlar, sevinirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye dönünce de gelip andlar, yeminler içerek özürler beyan ederlerdi. Bir de isterlerdi ki, yapmadıkları şeylere övgüye, medh u senaya mazhar olsunlar. Onların bu hali ile ilgili olarak şu âyet nâzil oldu: *"Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların, sakın sakın onların azabtan kurtulacaklarını sanma, elem verici azab onlaradır"* (Âl-i İmrân: 188).[634]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere ayet-i kerimenin, savaşlara katılmadığı halde geri kalışlarına mâzeret uydurmaya çalışan bir kısım münâfıklar hakkında inmiş olduğu söylenmekten başka, diğer bir kısım rivayetlerde de Yahudiler hakkında indiği söylenmiştir. Yahudiler "Biz daha önceki kitaba mazharız, ibadet ve tâat ehli kimseleriz..." dedikleri halde Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in risaletini ikrar etmemeleri üzerine ayet nazil olur ve kendilerine *"...yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların azabtan kurulacaklarını sanma..."* diye ihtar edilir.

Kurtubî ve daha bazı âlimler her iki taife hakkında da âyetin nâzil olduğunu söyleyerek bu farklı rivayetleri telif etmişlerdir.

Ancak, âyetin lafzı umumidir. Yaptığıyla böbürlenip, yapmadığıyla da övülmeyi seven herkese şâmildir. Ayet hususi bir durum için gelmiş bile

olsa zamanımıza hitab etmesine mâni yoktur.[635]

ـ21ـ وعن حميد بن عبدالرحمن بن عوف]أنَّ مرْوَانَ قالَ لِبَوَّابِهِ إذْهَبْ يَا رَافِعُ إلي ابنِ عَبَّاسٍ فَقُلْ: لَئِنْ كَانَ كُلُّ امْرِئٍ مِنَّا فَرِحَ بِمَا أتى وَأحَبَّ أنْ يُحْمَدَ بِمَا لَمْ يَفْعَلْ مُعَذَّباً لَنُعذَّبَنَّ أجْمَعُونَ. فقالَ ابنُ عبَّاسٍ مَا لَكُمْ وَلهذِهِ اŒية. إنما أُنْزِلَتْ في أهْلِ الْكِتَابِ ثُمَّ تَ: وَإذْ أخَذَ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَ تَكْتُمُونَهُ وَتَ: يَحْسَبَنَّ الّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أتَوْا اŒية، وَقالَ سَألهُمُ النَّبِىُّ # عَنْ شَئٍ فَكَتَمُوهُ إيَّاهُ وَأخْبَرُوهُ بِغَيْرِهِ فَأرَوْهُ أنْ قَدِ اسْتُحْمِدُوا إلَيْهِ بِمَا أخْبَرُوهُ عَنْهُ فِيمَا سَألَهُمْ، وَفَرِحُوا بِمَا أتَوْا مِنْ كِتْمَانِهِمْ إيَّاهُ مَا سَألهُمْ عَنْهُ[. أخرجه الشيخان والترمذى .

21. (532)- Humeyd İbnu Abdirrahmân İbni Avf anlatıyor: Emevî halifesi Mervân kapıcısına: "Ey Râfi! İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a git ve de ki: "Eğer bizden herkes, ettiği ile sevinmesinden ve yapmadığı şeyle de övülmekten hoşlanmasından dolayı azab görecekse, toptan hep azâba maruz kalacağız demektir."

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine bu söylenince şöyle dedi: "O ayetten size ne? O âyet, Ehl-i Kitap hakkında inmiştir." Sonra şu âyeti okudu: *"Allah kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz diye ahid almıştı. Onlar ise, onu arkalarına atıp, az bir değere değiştiler. Alışverişleri ne kötüdür. Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların, sakın sakın onların azabtan kurtulacaklarını sanma, elem verici azab onlaradır."* (Âl-i İmrân: 3/187-188).

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) sözüne devam ederek şu açıklamayı yaptı: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara bir husus sordu, gerçeği gizleyip, değişik şekilde yanlış cevap verdiler. Üstelik kendilerine sorduğu hususa verdikleri cevap sebebiyle medhedilmeyi

bekledikleri ni de iş'âr ettiler. Ayrıca sorulan şeyi ona gizlemiş olmalarına da sevindiler."[636]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Yahudilere ne sorduğu rivayetlerde açıkça belirtilmemiş, ancak kendi evsafına vâzıh olarak gelip gelmediğini sorduğu, onların buna kaçamakla cevap verdikleri söylenmiştir. Nitekim, âyetin tefsiri zımnında İbnu Abbâs şöyle demiştir: "Allah celle senâuhu Tevrat'ta şöyle buyurmuştur: "İslâm, Allah'ın kullarına farz kıldığı dindir, Muhammed de Allah'ın Resulüdür." Bu açıklamada sorulan şey hususunda İbnu Abbas'ın bir kanaat sahibi olduğunu göstermektedir. İbnu Hacer'in belirttiğine göre, *"yaptıklarıyla övünme"* ibâresinde kastedilen fiilleri, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Tevrat'ta gelen evsafını gizlemektir. *"Yapmadıklarıyla da medhedilmekten hoşlanmaları"* ibaresiyle kastedilen şey de: "Biz İbrahim (aleyhisselâm)'in dini üzereyiz" demeleridir.[637]

ـ22ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]مَا مِنْ بَرٍّ وَ فَاجِرٍ إّ وَالْمَوْتُ خَيْرٌ لَهُ ثُمَّ تَ: إنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إثْماً، وَتَ: وَمَا عِنْدَاللّهِ خَيْرٌ لِ َبْرَارِ[. أخرجه رزين .

22. (533)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "İster, amelce iyi, müttaki, isterse amelce kötü, facir kişi olsun, ölüm herkes hakkında hayırlıdır" buyurduktan sonra şu âyeti okudu: *"İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak, günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Alçaltıcı azab onlaradır,* (Âl-i İmrân: 3/178). Sonra da şu âyeti okudu: *"Fakat Rablerinden sakınanlara, Allah katından ziyâfetler bulunan, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetler vardır. Allah*

katındaki şeyler iyi olanlar için daha hayırlıdır" (Âl-i İmrân: 3/198). [638]

ـ23ـ وعن أم سلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالتْ:]قُلْتُ يَا رسُولَ اللّهِ: أسْمَعُ اللّه تعالَي ذَكَرَ النِّسَاءَ في الْهِجْرَةِ بِشَئٍ فأنزلَ اللّهُ تعالي أنِّى أضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أو أنْثَي بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ؛ إلى قوله: وَاللّهِ عندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ[. أخرجه الترمذى.

23. (534)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü, Allahu Teâla'nın kadınları hicretle ilgili olarak zikrettiğini hiç işitmiyorum, niçin?" diye sordum.

Bu sorum üzerine şu âyet indi: *"Rableri dualarını kabul etti: Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadın olsun iş yapanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkanların, yolumda ezâya uğratılanların, savaşan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katında bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır."* (Âl-i İmrân: 3/195).[639]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Tirmizi'nin teferrüd ettiği rivayetlerdendir. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin sorusunda kadınlarda mevcut kadınlık gayreti gözükmektedir. Günümüzde feminizm diye son derece tehlikeli bir kadın-erkek ayırımına yani bir cinsin diğerine karşı hasmâne hislere düşmesine dönüşen bu kadınlık gayretinin şevkiyle sorulan sorulara, sarfedilen ifadelere, hadislerde zaman zaman rastlanır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu ne biçim sual? diye bir reaksiyonda bulunmayışı dikkat çekicidir. Sual âyet-i kerime ile cevaplanıyor.

Ayet, kadın-erkek ayırımı olmadan herkesin amelinin eşit şekilde karşılık göreceğini belirtiyor. "Birbirinizden meydana gelen" tabirinden "Hepiniz Adem ve Havvâ'dansınız, aranızda menşe yönüyle de fark yok" manası anlaşıldığı gibi, "dinde, nusrette, müvâlat'da birbirinize eşitsiniz mânası da anlaşılmıştır. Ayrıca "herbiriniz, tâati mukabili mazhar olacağı sevapta, veya isyanı mukabili maruz kalacağı cezada birbirine eşittir, aranızda bu hususlarda fark yoktur" veya "kadın ve erkek aynı şekil ve tarzda ibâdet yaparlar" diye anlaşılmıştır.[640]

NİSA SURESİ

ـ1ـ عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها:]أنّ رَجُ كَانَتْ لَهُ يَتِيمَة فَنَكَحَهَا وَكَانَ لَهَا عِذْقٌ نَخْلٍ وَكَانَتْ شَرِيكَتُهُ فِيهِ وَفي مَالِهِ فَكَانَ يُمْسِكُهَا عَلَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ لَهَا مِنْ نَفْسِهِ شَئٌ فنزَلَتْ: وَإنْ خِفْتُمْ أ تُقْسِطُوا في الْيَتَامَى اŒيةَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى.

1. (535)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adamın yanında yetime bir kız vardı. Onu kendisine nikâhladı. Kızın meyve veren bir hurma ağacı vardı. Kız, o hurma ağacında olsun, adamın başka malında olsun ona ortaktı. Adam kızı kendisi için tutuyor, kıza kendisinden (mehir olarak) bir şey vermiyordu. Bunun üzerine şu âyet indi: *"Eğer velisi olduğunuz mal sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz..."* (Nisa: 4/3)[641]

ـ2ـ وفي رواية:]هِىَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ في حِجْرِ وَلِيِّهَا فَيَرْغَبُ في جَمَالِهَا وَمَالِهَا وَيُرِيدُ أنْ يَنْقُصَ صَدَاقَهَا. فنُهوا عَنْ نِكَاحِهنَّ إَّ أنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ في إكْمَالِ الصّداقِ وَأمِرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ[.

2. (536)- Bir rivayette hadis şöyledir: *"Yetime kız velisinin terbiyesindedir. Velisi, kızın güzelliğine ve malına tamâh etmekte (evlenmek istemekte)dir. Ancak mehrini tam değil, eksik vermeyi düşünmektedir. Böyle veliler, yetimlere, mehri hususunda adaletli davranmadıkça, yetimle evlenmeleri yasaklanmış, başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir."*[642]

ـ3ـ وفي أخرى: قالت عائشةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها:]وَالَّذِى ذَكَرَ اللّهُ تعالى أنَّهُ يُتْلَى عَلَيْكُمْ في الكِتَابِ اŒيةُ ا‘ولى الَّتِي قالَ فيهَا، وإنْ خِفْتُمْ أَنْ تُقْسِطُوا في الْيَتَامَى فأنْكحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ. قالت: وقَولُ اللّهِ عزّ وجَلّ في اŒيةِ ا‘خْرَى. وترغُبونَ أنْ تَنْكِحُوهُنَّ رغْبةَ أحَدِكُمْ عَنْ يَتِيمَتِهِ الَّتِى تكُونُ في حِجْرِهِ حين تكُونُ قَلِيلَةَ الْمالِ والجَمَالِ[.

3. (537)- Bir diğer rivayette, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şöyle demektedir: "Cenâb-ı Hakk'ın şu âyette: *"Ey Muhammed! Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Bu fetva kendilerine yazılan şeyi vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitab'ta size okunandır..."* (Nisa: 4/127) âyetinde atıfta bulunan bahis, önceki ayettir ki orada şöyle denmektedir: *"Eğer velîsi olduğunuz mâl sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz."* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) devamla şunu söyledi: "Sonraki âyette yâni, *"... kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara..."* (Nisa: 4/127) ifâdesinin geçtiği ayette, Cenâb-ı Hakk'ın mevzubahis ettiği arzu, kişinin terbiyesi altında bulunan yetimenin malı ve güzelliği az olması halindeki arzudur. Bu durumda onunla evlenmek istememektedir.[643]

AÇIKLAMA:

535, 536, 537 numaralı son üç hadis İslâm'da çok evlilik meseleleriyle ilgili olan ayeti açıklamaktadır.
Âyet-i kerime erkeklerin dört kadına kadar evlenebileceklerine ruhsat vermektedir. Mevzu İslâm düşmanlarının tahrif ederek anlattığı şekilde değildir. Esasen yeryüzünde kadın-erkek arasında sayıca eşitlik vardır. Her erkeğe normal tek kadın düşmektedir. Tıb kitapları, sâdece savaşlardan sonra doğumlarda erkek nisbetinin bir miktar arttığını söyler.
İktisadî yönden de mesele normal şartlarda imkânsızlık arzeder. Çünkü, kadının nafaka külfeti erkeğe aittir. Her kadının ma'ruf üzere yeme-içme ve giyinme ihtiyaçlarından başka müstakil bir de mesken ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir. Normal şartlarda bu imkâna nâdir kimseler sâhiptir.
Ayrıca kadın nikâh akdi kıyılırken, kocasından kendi üzerine müteâkip bir evlilik yapmama şartı koyabilir. İkinci veya üçüncü hanım olacak kadın, zorla değil, rıza ile evliliği kabul ettiğine göre, onun söyleyecek bir sözü olmamalıdır.
Savaş, hastalık, kısırlık gibi çeşitli durumlar, istisnaî hallerde birden fazla evliliği gerektirebilir. Bu sebeple İslâm'ın bu ruhsatı fıtrîdir. Bunu yasaklayan Avrupa, gayr-ı meşru kadın-erkek ilişkilerine cevaz vermiş ve riyâkar bir tek evlilik çıkmazına düşmüştür. Güstav Le Bon, "Müslümanların çok evliliği Avrupalıların riyakâr tek evliliğine tercih edilir" der.
Hangi açıdan bakarsak bakalım, İslâmî ruhsatın fıtrîliği anlaşılır. Ender istisnalar büyütülmemeli, Şia'dan bir taifenin, âyette gelen *"iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz"* ifadesinde geçen rakamları toplayarak "Dokuz kadınla evlenilebilir" şeklindeki anlayışı yanlıştır. İslâm uleması bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenemeyeceği hususunda icma etmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcelerinin sayıca çokluğu yanılgıya düşürmemelidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın evlilikleri, yukarıdaki tahdid edici ayetin nüzûlünden evvele aittir. Bu âyetin nüzûlünden sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni evlilik yapmamıştır. Normal olarak dörtten fazlasını boşaması gerekmiştir.

Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri mü'minlerin anneleri olmaları haysiyeti ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la olan nikâh bağlarının kopmaması hususunda istisnâî ruhsat verilmiştir. Yine de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âyetten sonra dört zevcesiyle, zevciyyet muâmelesini devam ettirmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çok evlenmesinin siyâsî yönleri olduğu gibi, risâlet vazifesinin ifâsına müteallik yönleri de vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hususta istisnaî durumu vardır. Birinci ciltte kısmen açıkladık.[644]

ـ4ـ وفي رواية في قوله تعالى:]وَيَسْتَفْتُونَكَ في النِّسَاءِ إلى آخِرِ اŒية. قالت عائشةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها: هِىَ الْيَتِيمَةُ الَّتِى تكُونُ في حِجْرِ الرَّجُلِ قَدْ شَرَكَتْهُ في مَالِهِ فَيرْغبُ عَنْهَا أنْ يَتَزَوَّجَهَا، وَيَكْرَهُ أنْ يُزَوِّجَهَا غَيْرَهُ فَيَدْخُلُ عَلَيْهِ في مَالِهِ فَيَحْبِسُهَا فنَهَاهُمُ اللّهُ تعالى عَنْ ذلِكَ[.زاد أبو داود رحمه اللّه؛ وقال ربيعة في قوله تعالى: وَإنْ خِفْتُمْ أُتُقْسِطُوا في اليَتَامَى قال يقول: اُتْرُكُوهُنَّ إنْ خِفْتُمْ فَقَدْ أحَلَلْتُ لَكُمْ أرْبَعاً .

4. (538)- Bir başka rivayette *"Ey Muhammed! Kadınlar hakkında senden fetva isterler..."* (Nisa: 4/127) ayeti ile ilgili Hz. Aişe şu açıklamayı yapar: "Burada sözkonusu edilen, kişinin terbiyesi altında bulunan ve malından kendisine ortak olan yetime kızdır. Adam bu yetime ile evlenmeyi düşünmediği gibi, başkasıyla evlendirip, yabancıyı malına ortak kılmak da istememekte, yetimeyi ortada tutmaktadır. Cenâb-ı Hakk, mezkur âyetle bu durumu yasaklamaktadır."

Ebu Dâvud merhum şu ilâvede bulunur: Rebî'a, Cenâb-ı Hakk'ın *"Eğer velisi olduğunuz mâl sâhibi yetim kızlarla evlenmekte onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız..."* sözü hakkında şu açıklamayı yaptı: "Burada Allah Teâla şunu söylüyor: "Korkuyorsanız bu yetimeleri serbest bırakın, (arada tutmayın), ben size dört tanesini helal kıldım."[645]

ـ5ـ وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْها. في قوله تعالى:]وَمَنْ كَانَ غَنِيّاً فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيراً فَلْيَأكُلْ بِالْمَعْرُوفِ؛ إنَّمَا نَزَلت في وَالِى الْيَتِيمِ إذَا كَانَ فَقيراً أنَّهُ يَأكُلُ مِنْهُ مَكَانَ قِيَامِهِ عَلَيْهِ بِالْمَعْرُوفِ[. أخرجه الشيخان.وفي رواية: أنَّهُ يُصِيبُ مِنْ مَالِهِ إذَا كَانَ مُحْتَاجاً بِقَدْرِ مَالِهِ بِالْمَعْرُوفِ .

5. (539)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) *"Yetimleri, evlenme çağına gelene kadar deneyin, onlarda olgunlaşma görürseniz mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de geri alacaklar diye onları isrâf ederek ve tez elden yemeyin. Zengin olan iffetli olmağa çalışsın, yoksul olan uygun bir şekilde yesin..."* (Nisa: 4/6), ayeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu âyet, yetime bakan velinin fakir olması hâlinde, bakım hizmetine mukabil, yetimin malından uygun şekilde yiyebileceğini beyân için nâzil olmuştur."

Bir başka rivayette şöyle denir: "Velî, muhtaçsa, çocuğun malından, malın miktarına göre uygun şekilde alır."[646]

ـ6ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما في قوله تعالى:]وَإذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أولُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فارْزُقُوهُمْ مِنْهُ؛ قَالَ هِىَ مُحْكَمَةٌ وَلَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ فإنَّ نَاساً يزعُمُونَ أنَّهَا نُسِخَتْ؛ وَ وَاللّهِ مَا نُسِخَتْ، وَلَكِنَّها مِمَّا تَهَاوَنَ بِهَا النَّاسُ هُمَا وَالِيَانِ: وَالٍ يَرِثُ، وَذلِكَ الّذِى يُرزَقُ؛ وَوَالٍ َ يَرِثُ، وَذَلِكَ الّذِى يقُولُ بِالْمَعْرُوفِ، وَيَقُولُ َ أمْلِكُ لَكَ أنْ أعْطِيَكَ[. أخرجه البخارى .

6. (540)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), *"Taksimde yakınlar yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan onlara da verin, güzel sözler söyeyin"* (Nisa: 4/8) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu âyet muhkemdir ve

mensuh da değildir. Bazıları bunun mensuh olduğunu zanneder. Hayır, Allah'a kasem olsun mensuh değildir. Ancak, bu âyet, halkın hükmüyle amel etmemek suretiyle kadrini idrak edemediği ayetlerdendir. Terekede tasarrufta bulunan ve tereke ile ilgili işleri üzerine alan veli iki kısımdır:

1- Mala vâris olan mutasarrıf veli, (mesela asabe gibi). İşte bu veli (taksim sırasında hazır bulunan yakınlara, yetimlere ve düşkünlere onların gönüllerini hoş edecek birşeyler) verir.

2- Mala vâris olmayan velî (yetimin velisi gibi ki taksimde hayır bulunanlara maldan bağışta bulunmak gibi tasarrufta bulunamaz. Onlara bazı) tatlı sözü bu veli söyler. Mesela şöyle der: Benim, sizlere birşeyler verme yetkim yok."[647]

AÇIKLAMA:

Yetimle ilgili pekçok mesele 179-180'inci hadislerin izahı sırasında kaydedilmişdi. Oraya bakılabilir.[648]

ـ7ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]مَرِضْتُ فأتَانِى رَسُولُ اللّهِ # يَعُودُنِى وَأبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ وَهُمَا مَاشِيَانِ فَوَجَدَانِى قَدْ أغْمِىَ عَلَىَّ فَتَوَضَّأَ النَّبِىُّ # ثُمَّ صَبَّ وَضُوءَهُ عَلَىَّ فَأفَقْتُ؛ فإذَا النَّبِىُّ # فَقُلْتُ: يَارسُولَ اللّهَ كيْفَ أصْنَعُ في مالى؟ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَىَّ شَيْئاً حَتَّى نزلتْ آيةُ الْمِيراثِ. يَسْتَفْتُونَكَ قُل اللَّهُ يُفْتِيكُمْ في الكَلَةِ اŒية[. أخرجه الخمسة إ النسائى.وفي رواية فنزلت آيةُ الفَرَائِضِ؛ وفي أخرى فنزلت: يُوصِيكُم اللّهُ في أوْدِكُمْ.وفي رواية الترمذى: وَكَانَ لِى سَبْعُ أخَوَاتٍ؛ وَعندَ أبى داود: قُلِ اللّهُ يُفْتيكُمْ في الْكَلَةِ؛ مَنْ كَانَ لَيْسَ لَهُ وَلدٌ وَلَهُ أخَوَاتٌ .

7. (541)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hastalanmıştım. Geçmiş olsun demek üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) yaya olarak bana uğradılar. Bize geldikleri sırada baygınmışım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldılar ve abdest suyundan üzerime serptiler. Bunun üzerine ayıldım. Karşımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmez miyim! Hemen sordum:

"Ya Resûlallah (görüyorsunuz ölmek üzereyim) malımı ne yapayım?"

Bana cevap vermede acele etmedi. Derken miras âyeti geldi.

"(Ey Muhammed!) Senden fetva isterler, de ki: "Allah size ikinci dereceden mirascılar hakkında fetva veriyor: Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi ona tamamen vâris olur. Eğer kız kardeşi kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlaradır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki kadının hissesi kadar vardır. Doğru yoldan saparsınız diye Allah size açıklıyor. Allah her şeyi bilir" (Nisa: 4/176).

Bir rivayette şöyle denmektedir: "..(Sorum üzerine) feraiz âyeti indi." Bir başka rivayette de: *"Allah çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kızın hissesi kadar tavsiye eder..."* (Nisa: 4/11) ayeti indi" denir.

Tirmizi'nin rivayetinde Câbir hazretleri (radıyallahu anh) şöyle der: "Benim yedi tane kızkardeşim vardı..."

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu âyetin nazil olduğu belirtilir: "Senden fetva isterler, de ki: Allah size ikinci derece mirascılar hakkında fetva veriyor..." ikinci derece mirascılar: Kendisinin çocuğu olmayıp kız kardeşleri olan kimse.[649]

ـ8ـ وقال في أخرى:]اشْتكَيْتُ وَعِنْدِى سَبْعُ أخَوَاتٍ فَدَخَلَ عَلَىَّ رسولُ اللّهِ # فَنَفَخَ في وجْهِي فأفقْتُ فقُلتُ يَا رسولَ اللّهِ؛ أأوصِى ‘خَوَاتِى بِالثُّلُثيْنِ؟ قالَ أحْسِن. قُلتُ فبِالشَّطْرِ؟ قالَ أحْسِن. ثمَّ خَرَجَ وَتَرَكَنِى وقالَ: يَا جَابرُ أرَاكَ مَيِّتاً مِنْ وَجَعِكَ هَذَا، وَإنَّ اللّهَ تعالى قَدْ أنزَلَ فَبَيَّنَ الّذِى ‘خَوَاتِكَ فَجَعَلَ لَهُنَّ الثُّلُثَيْنِ

فكَانَ جابرٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يقُولُ: أنزِلتِ فيَّ هذِهِ اŒيةُ: يَسْتفْتُونَكَ قُلِ اللّهُ يُفْتِيكُمْ في الْكَلَةِ[.

8. (542)- Yukarıdaki Câbir (radıyallahu anh) hadisi, bir rivayette şöyle gelmiştir: "Rahatsızlanmıştım. Tam o sırada yedi kızkardeşim vardı, benim yanımda idiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdiler. Girince ilk iş yüzüme (okuyup) üfledi. Hemen ayıldım. Ayılır ayılmaz:

"Ey Allah'ın Resulü, kızkardeşlerim için malımın üçte ikisini vasiyet edeyim mi?" dedim. Bana:

"İhsanda bulun!" dedi. Ben:

Öyleyse yarısını? dedim. Resulullah:

"İhsanda bulun" dedi. Sonra beni bıraktı ve çıkarken şöyle dedi:

"Bu ağrıdan ölmeyeceksin. Allah Teâla kızkardeşlerine vermen gereken miktar hususunda açıklayıcı âyet indirdi. Onların hissesini üçte iki kıldı." Câbir (radıyallahu anh) şu âyet benim hakkımda indi derdi: *"Senden fetva isterler, de ki Allah size ikinci dereceden mirasçılar hakında fetva veriyor..."* (Nisa: 4/176).[650]

ـ9ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]جَاءَتِ امْرَأةٌ بِبِنْتَيْنِ لَهَا فقَالَتْ يَارسُولَ اللّهِ هَاتَانِ بِنْتَا ثَابِتِ بنِ قَيس قُتِلَ مَعَكَ يَوْمَ أُحُدٍ، وَقَدِ اسْتفَاءَ عَمُّهُمَا مَالَهُمَا وَمِيرَاثَهُمَا كُلَّهُ فَلَمْ يَدَعْ لَهُمَا مَالاً إِّ أخَذَهُ. فَمَا تَرَى يَارَسُول اللّهِ؟ فَوَاللّهِ َ تُنْكَحَانِ أبداً إِّ وَلَهُمَا مَالٌ فقالَ # يَقْضِى اللّهُ في ذلِكَ فنزلت سورةُ النساء: يُوصِيكُمُ اللّهُ في أوَدِكُمْ اŒية. فقالَ رسولُ اللّهِ #: إدْعُوا لِىَ المرأةَ وَصَاحِبَهَا. فقالَ لِعمِّهِمَا أعْطِهِمَا الثُّلُثَيْنِ، وَأعْطِ أمَّهُمَا الثُّمُنَ، وَمَا بَقِىَ فَهُوَ لَكَ[. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذى. وفي أخرى ‘بى داود: أنَّ امْرَأةَ سَعْدٍ بنِ

الرَّبيعِ قالت وذكرَ الحَديثَ، وقالَ: هذَا هُوَ الصَّوَابُ وَكذَا هُوَ في رِوايةِ الترمذىّ.

9. (543)- Yine Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir kadın iki kızıyla gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, bu iki kız Sâbit İbnu Kays'ın kızlarıdır. Babaları Uhud'da seninle beraber cihâd ederken şehid oldu. Kızların amcası, babalarından kalan mallarının ve miraslarının tamamını aldı ve kızlara hiçbir şey bırakmadı. Bu hususta ne dersiniz ey Allah'ın Resûlü. Allah'a yemin ederim bunlar malları olmadıkça asla evlenemezler de!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bunlar hakkında Allah hükmeder" cevabını verdi. Arkadan Nisa suresi nazil oldu:
"Allah çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kızın hissesi kadar tavsiye eder..." (Nisa: 4/11).
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bana kadını ve sahibini çağırın!" emretti. Çocukların amcasına: *"Babalarından kalan malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini kızların annesine ver, geriye kalan da senindir"* dedi.[651]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Sâbit İbnu Kays isminde râviler tarafından yapılan bir hata söz konusudur. Doğrusu, Tirmizî'nin rivayetinde olduğu üzere Sa'd İbnu'r-Rebî'dir. Sâbit İbnu Kays Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra vefat etmiştir. Hattâ Hz. Ebu Bekir zamanında Yemâme seferine katılmıştır. Uhud'da şehid düşen Sa'd İbnu Rebî'dir.
2- Hadis, mirasla ilgili vahyin gelmesine vesile olan vak'ayı anlatmaktadır. Rivayetten de anlaşılacağı üzere, câhiliye devrinde kız çocukları babalarından miras alamamakta idi. O devrin sistemine göre miras hakkı iki sebebten ileri gelirdi:
1- Neseb: Neseb sebebiyle hak sâhibi olabilmek için kadın ve çocuk olmamak lazımdı. Yani at üzerinde harp yaparak ganimet alabilecek durumda olan "büyük erkek"ler mirâs alabilirlerdi.

2- Mirasa hak kazandıran ikinci sebep: "Ahd" di. Bu da iki şekilde olurdu:

a) Hılf suretiyle: Yani iki kişinin aralarında yaptıkları bir nevi anlaşma idi. Meselâ bir kimse diğerine: "Benim kanım senin kanın olsun, benim felâketim senin felâketin olsun, saadetimiz de şekâvetimiz de ortak olsun" der, öbürü de kabûl eder ve böylece anlaştılar mı, hangisi arkadaşından önce ölürse sağ kalanın bu anlaşma gereği ölenin malında hakkı bulunurdu.

b) Tebennî denen evlat edinme suretiyle: Bir kimse başkasının oğlunu evlât edinir, böylece bu oğlanın nesebi babasına değil bu adama nisbet edilir ve ona vâris olurdu.

İslam'ın bidâyetinde bu hukuk sistemi aynen devam etti. Hattâ bazı alimler, bidâyette bu sistemin kendi hâline bırakılmadan öte, Kur'ân-ı Kerîm tarafından takrir edildiğini söylerler ve neseb ile tevârüs'ü, Nisa suresinin yedinci âyetinin, ahd ile tevârüsü, Nisa suresinin otuz üçüncü ayetinin takrir ettiğini belirtirler. İslâm'ın bidâyetinde, tevârüs sebebi olarak takrir edilen bu neseb ve ahd esaslarına yeni iki şey daha ilâve edilmişt: Hicret ve muâhât (kardeşlik). Yani, hicret ile bir muhâcire -aralarında vukûa gelen kaynaşma sebebiyle-kan bağı bulunmasa bile vâris olabiliyordu. O kadar ki, muhâcir olmayan öz kardeşi ona vâris olamıyor fakat muhâcirliğin hâsıl ettiği yakınlığa sâhib olan kimse vâris olabiliyordu. Muâhât'a gelince, bu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in iki mü'min arasında akdettirdiği kardeşlik anlaşmasıyla hasıl oluyordu. Böyle bir kardeşlik (muâhât) akdiyle kardeşleşen iki kişi birbirlerine vâris olabiliyorlardı.

Bu çeşit "ahd"e dayanan verâset müesseseleri, Müslümanların geçirdikleri fevkalâde ağır ve anormal içtimâî şartların hüküm sürdüğü dönemlerin hâtırasıdır. İslâm devleti oturup, içtimâî şartlar normale avdet ettikçe bunlar neshedilecektir. Nitekim *".... birbirinin mirasçısı olan akraba, Allah'ın Kitab'ına göre birbirine daha yakındır..."* (Enfal: 8/75) âyetiyle bütün bu verâset sebepleri neshedilmiştir.

Bunlar yerine İslâm'ın koyduğu verâset sebebi üçtür: Neseb, nikah, velâ.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm cemiyeti fevkalâde durumlarla karşılaştığı takdirde, sıkıntıların asgarî seviyede

atlatılabilmesi maksadıyla, İslâm'ın bidâyetindeki tatbikata başvurulabileceğini şu hadisleriyle de iş'âr buyurmaktadır:

"Eş'ârîler herhangi bir gazvede erzakları bitmeye yüz tuttuğu veya Medine'deki âilelerinin yiyecekleri azaldığı zamanda yanlarında mevcut erzâkı bir yazgıya toplayıp aralarında bir kapla müsavi olarak paylaşırlardı. Binaenaleyh onlar benden, ben de onlardanım."[652]

Burada temas etmemiz gereken bir husus şeriat-ı garramızın kadın-erkek mirası meselesinde tesbit ettiği prensiptir: Erkeğin payı, kadın payının iki katıdır.

Bu kadın-erkek eşitliği sloganının moda olduğu bir devirde yadırgama ve hatta tenkît konusu yapılabilmektedir. Halbuki, prensip, İslâmî sistemin bütünü içerisinde, kendi mantığına göre değerlendirilince bu eşitsizlik içinde tam bir adalet olduğu anlaşılacaktır. Şöyle ki: Önce şu noktayı iyi kavramak gerekir. İslâm açısından erkek ve kadın, âile bütününün parçalarıdır. Bunların hakları ve vazifeleri bu bütünün âhenktar işleyişini sağlayacak şekilde tanzim edilmiştir. İslâm'a göre kadının nafakası erkeğin sorumluluğundadır. Şu halde erkek biri kendine, biri de kadına olmak üzere iki harcama ile mükelleftir. Kadın evlendiği zaman nafakası için harcamakla mükellef değildir. Öyle ise erkek, yükleneceği mesuliyetin fazlalığı sebebiyle daha fazla almaya müstehak kılınarak adalet sağlanmış oluyor. Kadın ise aldığına sâhib oluyor ve onu kendi hesâbına koruyor. Bu esastan meseleye bakınca, mirasta kadın-erkek eşitliğinin aslında hakkaniyet değil, erkeğin aleyhine bir adaletsizlik olduğu teslim edilir. (Mevzuun daha geniş aydınlanmasını isteyen, Elmalı'lı merhumun tefsirine bakmalıdır, cilt 2, sayfa 1302-1305).[653]

ـ10ـ وعن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ نبىُّ اللّه # إذَا نَزَلَ عَلَيْهِ كَرَبٌ لِذَلكَ وَتَربَّدَ وَجْهُهُ، فأنَزلَ اللّهُ تعالى عَلَيْهِ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَقِى كذلِكَ فلَمَّا سُرِّى عَنْهُ قالَ: خُذُوا عَنِّى فَقَدْ جَعَلَ اللّهُ لَهُنَّ سَبِيً: الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مَائةٍ وَنَفْىُ سَنةٍ، والثَّيِّبُ بِالثِّيِّبِ جَلْدُ

مِائةٍ والرَّجْمُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.ومعنى »تربد« أى تغير .

10. (544)- Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir vahiy geldiği zaman, vahiy sebebiyle onu bir gam ve keder alır, yüzünün rengi uçardı. Bir gün Cenab-ı Hakk yine vahiy indirmişti ki aynı hal onu sardı. Keder hâli açılınca:
"(Zina haddiyle ilgili hükmü) benden alın. Allah onlar hakkında yol kıldı (yani çok açık şekilde had beyan etti): Bekâr bekârla zina yapmışsa cezası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Dul dulla zina yaparsa yüz sopa ve recm'dir."[654]

AÇIKLAMA:

Hadis önce vahiy indiği sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mâruz kaldığı sıkıntılı ve meşakkatli hali tasvir etmektedir. Zira âyet-i kerimenin de işaret ettiği üzere, Kur'ân vahyi "ağır" bir durumdur: *"Doğrusu biz sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz"* (Müzzemmil: 73/5). Bu "ağır söz", Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) deve üzerinde iken gelse devenin bacakları yanlara doğru kavis yapar, devenin karnı yere değecek şekilde çökerdi. Dizi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dizine dayalı olanlar, vahyin "sıkleti" altında ezilme noktasına gelir, "bir daha yürüyemeyeceğini zannederdi". Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da terler, rengi uçar ve bir gam hâline girerdi.
Hadisin ifade ettiği ahkama gelince: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah onlar hakkında yok kıldı" sözüyle şu âyete işaret buyurmuştur:
"Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şâhid getirin. Eğer şehâdet ederlerse -onları ölüm alıp götürünceye, yahud Allah onlara bir yol açıncaya kadar- kendilerini evlerde alıkoyun (insanlarla ihtilattan menedin) (Nisa: 4/15).
Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadiste getirdiği açıklama, ayette beklenmesi işaret buyurulan "yol" yani "Allah'ın zina

yapanlara açacağı yol" -bir başka ifade ile- tesbit edeceği ceza şeklidir. Şu halde Resûlullah bu cezayı böylece açıklamış bulunmaktadır.

Ancak, İslâm âlimleri, âyetin delaleti hususunda ihtilaf etmiştir. Bazısı âyet için: "Muhkem"dir, bu hadis onu tefsir etmektedir" derken bazısı da Nur suresinin başında yer alan: *"Zina eden kadın ve erkeğin herbirine yüzer değnek vurun..."* âyetiyle "mensuh"tur demiştir. Nur suresindeki bu âyetin bekar zânilerle, öbürü ise dul zânilerle ilgili olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Bütün alimlerimiz, bekar zâniye yüz sopa vurulması gereği ile muhsan (yani bekar olmayan) zâninin recm edilmesi gereğinde icma ederler. Ehl-i kıble olan bütün âlimler bu prensibte birleşirler. Bu icmaya, Havâric ve Mutezile'den Nazzâm ve yakınları olmak üzere nadir kişiler katılmamıştır.

Hadiste gelen "bekar'ın bekarla" "dul'un dul'la zinası" sözü bu durumu şart kılmıyor. Yani bekar zâninin cezası "celde ve sürgün"dür. Zina fazihasını bekarla da yapsa, bekar olmayanla da yapsa netice değişmez.

Bekâr'ın tarifine gelince: -Kadın veya erkek- sahih bir nikahla âkil bâliğ olduğu halde cima yapmamış kimse demektir. Dul'un (seyyib) tarifi: Hayatında bir kere de olsa nikah-ı sahihle, âkil, bâliğ, hür olduğu halde cimada bulunan kadın veya erkektir. Müslüman, kâfir sefihlik sebebiyle hacr konmuş kimselerin hepsi bu meselede birdir.[655]

ـ11ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ُ يحِلُّ لَكُمْ أنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرهاً وَ تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ؛ قَالَ كَانَ إذَا مَاتَ الرَّجُلُ كَانَ أوْلِيَاؤُهُ أحقَّ بِامْرَأتِهِ إنْ شَاءَ بَعْضُهُمْ
تَزَوَّجَهَا، وَإنْ شَاءُوا زَوَّجُوها، وَإنْ شَاءُوا لَمْ يُزَوِّجُوهَا، وَهُمْ أحَقُّ بِهَا مِنْ أهْلِهَا فَنَزَلَتْ هذِهِ اŒيةُ في ذلِكَ[.
أخرجه البخارى وأبو داود .

11. (545)- İbnu Abbâs: *"Ey imân edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir. Apaçık hayasızlık etmedikçe onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın..."* (Nisa: 4/19) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Cahiliye devrinde bir erkek ölünce, karısı üzerinden en ziyade onun yakınları hak sâhibi idiler: Onlardan biri dilerse onunla evlenir, dilerse kadını bir başkasıyla evlendirirlerdi, dilemedikleri takdirde de evlenmesine mâni olurlardı. Erkeğin yakınları bu hususta, kadının akrabalarından da çok hak sahibi idiler. Yukarıdaki âyet bu durumla ilgili olarak indi."[656]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) yukarıdaki ayet gelinceye kadar Müslümanlar arasında hükmünü devam ettiren cahiliye hukukunu tanıtmaktadır.

Buna göre, ölen erkeğin dul kalan kadını hususunda, ne kadın ne de baba, dede, erkek kardeş gibi yakınları hiçbir söz hakkına sahip değildir. Kadın, hukuken, tamamen kocanın yakınlarına tabidir. Onlar, kocasından alması gereken mehir vs. gibi maddî haklarından vazgeçinceye kadar kadın üzerinde baskı yapabilmektedirler. Hatta bu yakınlardan biri dilerse kadınla evlenmekte veya dilerse bir başkasıyla kadını evlendirmektedirler. Yani dul kadının yapacağı yeni evlilik hususunda ne kendisinin ne de baba tarafının hiçbir söz hakkı yoktur.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bu durumu kaldırmak üzere yukarıdaki ayetin nâzil olduğunu belirtir.

Taberî'nin bir rivayetine göre bu ayet, Evsli Kübeyşe Bintu Ma'n İbni Asım adlı bir kadın hakkında nâzil olmuştur. Bu kadın, Ebu Kays İbnu'l-Eslet'in nikahı altında idi. Kocası ölünce, kocanın oğlu kadının evlenmesine mani oldu. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a mürâcaat ederek: "Ey Allah'ın Resulü! Ne kocama varis olabildim ne de evlenmeye bırakıldım" diye şikâyet etti. Meseleyi şikâyetin akabinde nazil olan yukarıdaki âyet çözüme bağlamıştır. Müteakip rivayet, meseleyi daha da açacaktır.[657]

ـ12ـ وفي أخرى ‘بى داود:]إنَّ الرَّجُلَ كانَ يَرِثُ امْرَأةَ ذى قَرَابَتِهِ فَيَعْضُلُهَا حَتَّى تَمُوتَ أوْ تَرُدَّ إلَيْهِ صَدَاقَهَا فَحكَمَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَنَهى عَنْ ذلِكَ[.

12. (546)- Ebu Dâvud'da gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "Erkek, akrabasının hanımına vâris olur, kadın ölünceye veya mehrini kendisine iade edinceye kadar müşkülat çıkarırdı. Cenâb-ı Hakk buna mâni oldu ve kadına uygulanan engeli yasakladı."[658]

ـ13ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ في قوله:]َ تَأكُلُوا أمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إَّ أنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَراضٍ مِنْكُمْ؛ لَمَّا نَزَلَتْ قَالَ فكَانَ الرَّجُلُ يَتَحَرَّجُ أنْ يَأكُلَ عِنْدَ أحَدٍ مِنَ النَّاسِ بَعْدَ مَا نَزَلَتْ هذِهِ اŒيةُ: فَنَسَخَ اللّهُ ذلِكَ بِاŒيةِ اŒخرَى الَّتِي في سورةِ النُّورِ فقَالَ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أنْ تَأكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ إلى قوله جَميعاً أوْ أشْتَاتاً اŒيةَ فَكَانَ الرَّجُلُ الْغَنِيُّ يَدْعُو الرَّجُلَ مِنْ أهْلِهِ إلى طَعَامٍ فَيَقُولُ إنِّى ‘جْنَحُ أنْ آكُلَ مِنْهُ، وَالْجَنْحُ الْحَرَجُ؛ وَيَقُولُ الْمِسْكِينُ أحَقُّ بِهِ مِنِّى فَأُحِلَّ في ذلِكَ أنْ يَأكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ، وَأُحِلَّ طَعَامُ أهْلِ الْكِتَابِ[. أخرجه أبو داود .

13. (547)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhüma), *"Ey iman edenler, birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin. Meğer ki, (o mallar) sizden karşılıklı bir rızadan (doğan) bir ticaret (malı) ola..."* (Nisa: 4/29) âyetiyle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: "Bu ayet indiği zaman kişi, bir başkasının yanında yemeyi nefsine haram etti. Sonra Cenâb-ı Hakk bu âyeti Nûr suresinde yer alan şu âyetle neshetti:

"... Evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kızkardeşlerinizin evlerinde

veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde, veya teyzelerinizin evlerinde veya kahyası olup anahtarlar elinde olan evlerde, ya da dostlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur. Bir ara veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur" (Nur 61).
Bundan önce zengin kişi, ehlinden olan kimseyi yemeğe davet ederdi de çağrılan kimse:
- (Nisa suresindeki âyeti gözönüne alarak): Benim bundan yemem günahtır, zira fakirin bundan yeme hakkı benden fazladır" derdi. (Nur suresindeki) bu ayetle, Müslümanlara (ayette sayılan kimselere ait olmak üzere) üzerine Allah'ın ismi zikredilen yemeklerinden yemeleri helal kılındığı gibi, ehl-i kitabın yiyecekleri de helal kılındı."[659]

AÇIKLAMA:

Ayeti kerimede *"Birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin"* diye yasaklanan husus şeriatca haram edilmiş olan kumar, riba, gasb, hırsızlık, hıyânet, yalan yeminlerle mal almak, yalan şâhitliği, rüşvet vs. ile mal elde etmedir. Ayet, bu sayılan tasarrufların hepsini "yemek" fiilini zikrederek yasaklıyor. Çünkü mal'dan en büyük maksad "yemek"dir.
Bazı âlimler bu yasağa sadece başkasının değil, kendi malını da batıl yolla yemenin girdiğine dikkat çekerler. Kendi malını bâtıl yolda yemekten maksad haram yollarda, meâside harcamaktır. Sefâhete, içkiye harcamak gibi.
Hattâ bazı alimler, bütün fasid akidlerin de batıl yolda mal yeme sınıfına girdiğini belirtmiştir.
İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) sadedinde olduğumuz ayet-i kerime'nin muhkem olduğunu, neshedilmemiş bulunduğunu, kıyamete kadar da neshedilmeyeceğini söylemiştir.
İbnu Abbâs 'ın nâsih olarak Nur suresinden zikrettiği âyet, kişinin yemek yemesinde mahzur olmayan evleri sayarken önce, "kendi evlerinizde" demektedir. Şârihler: "Buna evlâdın evi de dahildir, çünkü evlâd kendinden sayılır, nitekim, evinde yemek yenilebilecek evler sayılırken, "evladın evinde" denmemiştir" derler ve evladın evi kendi evi sayılacağı

hususunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyân buyurduğu şu hadisi kaydeder: *"Sen de malın da babana aittir."*

İbnu Abbas, (radıyallahu anh) âyette sonlarda zikredilen: *"Kâhyası olup anahtarlar elinde olan"* tabiriyle kişinin çiftlik ve sürüsüne bakan vekil, kayyim, çoban gibi kimselerin kastedildiğini söylemiştir. Öyle ise çiftliğin mevyesinden, sürünün sütünden bunların yemesinde bir mahzur yoktur, ancak bunlardan harice götüremez, biriktiremez.

İbnu Abbâs bu âyetin el-Hâris İbnu Amr hakkında indiğini belirtir: Bu zât (radıyallahu anh) Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte gazveye çıkar. Evine göz-kulak olmak için vekil olarak Mâlik İbnu Zeyd (radıyallahu anh)'i bırakır. Dönüşte Mâlik'i bitkin bulur. Niye bu halde olduğunu sorunca "İznin olmadan malından yemekten çekindim" der. Bunun üzerine âyet nâzil olur.

Ayette çıkan mâna şudur: Bu sayılanların evine girdiğiniz zaman, kendileri olmasalar bile, yemeklerinden yemenizde bir mahzur yoktur yeter ki yol azığı almaya, taşımaya kalkmayın.

Ayetin sonunda geçen "Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde de bir sorumluluk yoktur" ibaresinin Kinâne kabilesinin Benu Leys İbnu Amr boyu hakkında indiği belirtilir. Bu boya mensup bir zât, sofrasında kendisiyle birlikte yiyen bir misâfir olmadıkça yemek yemezmiş. Hatta bu kişinin, önünde sofra, öğleden geceye kadar beklediği olurmuş. Sürünün yanında olduğu sırada da kendisiyle içecek biri olmadıkça sütten içmezmiş.

İbnu Abbas (radıyallahu anh) şunu da söylemiştir: "Zengin kişi, fakir olan yakınlarının veya dostlarının evlerine gidince yemeğe çağrılsa "Vallahi ben sizinle yemeyi uygun bulmuyorum, çünkü zenginim, siz fakirsiniz zahmet vermiş olurum" derdi." İşte bu durum üzerine âyet indi.

Esbab-ı nüzûl olarak şu da söylenmiştir: "Bu âyet Ensar'dan bazıları hakkında indi. Onlar kendilerine bir misâfir gelince, mutlaka misâfirle birlikte yiyorlardı. Ayet nâzil oldu ve onlara, ayrı ayrı veya topluca diledikleri gibi yemeleri hususunda ruhsat verdi."

Dürrü'l-Mensûr'da kaydedilen bir rivayete göre, Ensâr, evlerine bir misafir gelince, misafir kendileriyle yemedikçe sofraya oturmazlardı. Onlara ruhsat olmak üzere âyet nâzil oldu.[660]

ـ14ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَمْسُ آياتٍ مَا يَسُرُّنِى أنَّ لِى بِهِنَّ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. إحْدَاهُنَّ: إنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ اŒيةَ؛ وَإنَّ اللّهَ َ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ اŒيةَ؛ وَلَوْ أنَّهُمْ إذْ ظَلَمُوا أنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ الرَّسُولُ اŒيةَ؛ إنَّ اللّهَ َ يَغْفِرُ أنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ اŒيةَ؛ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءاً أوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّهَ يَجِدِ اللّهَ غَفُوراً رَحِيماً[. أخرجه رزين .

14. (548)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Beş âyet vardı ki onları bütün dünya ve içindekilerle değişmem. Bunlar şunlardır:

1- *"Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz"* (Nisa: 4/31).

2- *"Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir"* (Nisa: 4/4).

3- *"Biz her peygamberi ancak, Allah'ın izniyle, itaat olunması için gönderdik. Onlar, kendilerine yazık ettiklerinde, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve Peygamber de onlara mağfiret dileseydi, Allah'ın tevbeleri dâima kabul ve merhamet eden olduğunu görürlerdi"* (Nisa: 4/64).

4- *"Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur"* (Nisa: 4/18).

5- *"Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de, sonra Allah'tan bağışlama dilerse, Allah'ı mağfiret ve merhamet sâhibi olarak bulur"* (Nisa: 4/110).[661]

ـ15ـ وعن أم سلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالتْ:]قُلتُ يَارسُولَ اللّهِ: يَغْزُو الرِّجَالُ وَ تَغْزُو النِّسَاءُ؛ وَإنَّمَا لَنَا

نِصْفُ الّمِيرَاثِ. فَأنْزَلَ اللّهُ تعالَى: وَ تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ. قال مجاهد، وأنزل اللّهُ تعالى فيها: إنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ؛ وَكَانَتْ أمُّ سَلْمَةَ أوَّلَ ظَعِينَةٍ قَدِمَتِ الْمَدِينَةَ مُهَاجِرةً[. أخرجه الترمذى .

15. (549)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) vâlidemiz anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, erkekler cihâda çıkıyorlar, kadınlar cihâd yapmıyor, biz kadınlara mirasdan da yarım veriliyor." Bunun üzerine Rabb Teâla şu âyeti inzal buyurdu: "*Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan bol nimet isteyin. Doğrusu Allah herşeyi bilir"* (Nisa: 4/32).
Mücâhid der ki: "Cenâb-ı Hakk şu âyeti de Ümmü Seleme hakkında inzal buyurdu: *"Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, boyun eğen erkekler ve kadınlar; doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır"* (Ahzâb: 33/35). Ümmü Seleme Medine'ye hicretle gelen ilk kadındır."[662]

AÇIKLAMA:

Kadın-erkek ikiliğinin söz konusu edildiği rivayetlerdendir. Ümmü Seleme vâlidemiz, her zaman hatıra gelen bir kusuru bizzat Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cinsler arasındaki fıtrî farklılıkların, gereksiz yere temenni ve arzu edilmesini hoş bulmuyor: "Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin" tavsiye ediyor. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) bu ayeti şöyle açıklığa kavuşturmuştur: "Kişinin: "Falanın malı ve ehli bende olsaydı" diye temennide bulunmasını Allah yasaklamıştır. Öyle

deyinceye kadar (ne arzu ediyorsa) Allah'ın fazlından istesin." Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, Atâ ve Dahhâk gibi diğer büyükler de ayeti böyle anlamışlardır.

Bu yoruma dayanılarak sahih kitaplarda gelmiş olan: *"İki şey dışında hased câiz değildir. O iki şey şudur:* **1-** *Allah bir kimseye mal vermiştir, o da bunu Hakk yolunda harcamaktadır. Bunu gören: "Keşke benim de falanca gibi malım olsa da aynen onu gibi ben de harcasam" der. Ücrette her ikisi de eşittir.* Bu, âyet-i kerimenin yasakladığından başka bir şeydir. Çünkü hadis, bu çeşit nimetin mislini temenni etmeye teşvik etmekte, ayet ise, bu nimetin aynını temenni etmekten menetmektedir ve şöyle demektedir: *"Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin (temenni etmeyin)"*, yani dünyevî şeylerde ve keza dinî şeylerde."

Ayette temenni edilmesi yasaklanan faziletin "yaratalıştan gelen fıtrî hususiyetler, tabii faziletler (üstünlükler)" olduğu söylenebilir. Erkeğin cihad yapma yönü, kadının şefkat yönü gibi. Mücâhid'in yukarıda kaydedilen sözü muhtasardır. Nesâî'de gelen vechi daha teferruatlıdır: "Ümmü Seleme, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şöyle söyledi: "Ey Allah'ın Resûlü! Niye Kur'ân'da erkeklerin zikredildiğini işitiyorum da kadınların zikrini işitmiyorum? Bunun üzerine şu âyet indi..."[663]

ـ16ـ وعن ابنِ عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِىَ. قَالَ وَرَثَةً، وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أيْمَانُكُمْ؛ كاَنَ الْمُهَاجِرُونَ لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَرِثُ الْمُهَاجِرىُّ ا'نْصَارِىَّ دُونَ ذَوِى رَحِمِهِ لِ'خُوَّةِ الَّتِى آخَى رسولُ اللّه # بَيْنَهُمْ فَلَمَّا نَزَلَتْ، وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِىَ نَسَخَتْهَا. ثمَّ قَال: وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أيْمَانُكُمْ مِنَ النَّصْرِ وَالرِّفَادَةِ وَالنَّصِيحةِ، وَقَدْ ذَهَبَ الْمِيراثُ وَيُوصِى لَهُ[. أخرجه البخارى وأبو داود .

16. (550)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): *"Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından herbirini mevâliye kıldık..."* (Nisa: 4/33)

âyetindeki mevâliye tâbirini vârisler olarak tefsir etmiştir. Keza âyetin devamında geçen *"yeminlerinizin bağladığı kimselere haklarını verin"* ibaresindeki "yeminlerinizin bağladığı kimseler" tabiriyle ilgili olarak da şu açıklamayı yapmıştır: "Mekkeli muhâcirler Medine'ye geldikleri vakit, muhâcir bir kimse Medineli bir ensârî'ye -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın aralarında tesis ettiği kardeşlik sebebiyle- kendi kan yakınlarından önce varis olurdu. Ancak: *"Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından, her birine vârisler kıldık..."* (Nisâ: 4/33) âyetiyle bu muâmele neshedildi. Kelâm-ı ilâhî'de geçen "yeminlerinizin bağladığı" tabiriyle ifade edilen "muâhattan gelen kardeşlik hukuku" birbirinize yardım, rifâde (hacılara toplanan yardım, destek), bir de nasihat ve hayırhahlığa münhasırdır. Artık hukukî olan tevârüs kalkmıştır. Ancak kişi ihtiyarî olarak vasiyette bulunabilir."[664]

AÇIKLAMA:

Hazin'de yapılan açıklamaya göre mu'âkede, muâhede, muhâlefe ve el-eymân aynı mânâlara gelir -543 numaralı hadis vesilesiyle genişçe izah edildiği üzere- câhiliye Araplarında verâset sebeplerinden biri anlaşma idi. Anlaşma iki kişinin el ele tutarak karşılıklı olarak bazı hususlarda söz verip yemin etmeleriyle gerçekleşirdi. Bu sebeple yukarda müteradif olduğunu belirttiğimiz tabirlerde kasem ve el mânâlarının bulunması muhtemeldir. Zira anlaşma yapacak kimseler el ele tutuştuktan sonra verdikleri sözü tutacaklarına, akde bağlı kalacaklarına yeminleşirlerdi. Akid yaparken her biri: "Benim kanım senin kanın olsun. Felaketim felâketin olsun, intikamım intikamın olsun, harbim harbin olsun, sulhüm sulhün olsun, sen bana vâris ol, ben sana vâris olayım, sen benim intikamımı ara, ben senin intikamını arayayım, sen benim diyetimi ver ben senin diyetini vereyim" derlerdi. Bu sözleşme ile, her iki taraf birbirlerine karşı hukukî vecibelere girerlerdi. Taraflardan herbiri diğerinin malından altıda birine hak sahibi olurdu. Bu hüküm İslâm'ın başlarında da tatbikatta idi."

Şu halde âyette geçen, *"yeminlerinizin bağladığı kimseler"* tabiriyle cahiliye döneminde yardımlaşma ve verâset kasdıyla yaptığınız akidle

bağlandığınız kimseler kastedilmiş olmaktadır.

Âyetin devamında verilmesi emredilen nasib verâset yoluyla intikali gereken altıda birdir.

İbnu Abbas, bu âyetin Enfâl suresinde gelmiş bulunan *"Birbirinin mirascısı olan akraba, Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır..."* (Enfal: 8/75) âyetiyle neshedildiğini söyler. Burada ifade edilen yakınlık, mirasdaki yakınlıktır. Yani kan akrabaları, miras hususunda muâhede suretiye tesis edilen hükmî akrabalardan daha yakındır, mirasa daha ziyade hak sahibidir, demektir.

Hükmî akrabalık dediğimiz hususa, cahiliye devrinde yapılmış olan muâkade akrabalıkları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in te'sis ettiği mu'âhât akrabalıkları, hicretle teessüs eden hicret akrabalığı (ki bunları 543 numaralı hadiste açıkladık) girer.

Ayette geçen *"Allah'ın Kitab'ında"* tabirinden maksad, "Kur'ân'daki Allah'ın hükmü" demektir. Yâni Nisa suresinde beyân edilmiş olan miras taksimatı demektir.

Yukarıda İbnu Abbas'ta kaydedilen açıklamaya göre anlaşma yoluyla hasıl olan veraset hakkının neshedildiği belirtilmiş olmakla birlikte âyeti te'vil ederek neshedilmediğini söyleyenler de olmuştur. Bunlara göre "yeminlerin bağladığından" maksad haliflerdir, yani kendileriyle anlaşma yapılan kimseler; onlara verilecek "nasibleri" de nusret, nasihat, vefadarlık, dostluk vs. gibi şeylerdir. Bu te'vile göre âyet mensuh sayılmasa da neshe inananlar bu çeşit hasbî davranışların herkese karşı gösterilmesi gerektiği ve üstelik buna nasib denemeyeceği, Kur'ân-ı Kerîm' de ilgili bahislerde nasib kelimesinin maddî bir şey için kullanıldığını söyleyerek reddederler.[665]

ـ17ـ وفي أخرى ‘بى داود:]وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أيْمَانُكُمْ. كَانَ الرَّجُلُ يُحالِفُ الرَّجُلَ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا نَسَبٌ فَيَرِثُ أحَدُهُمَا اŒخَرَ فَنُسِخَ ذلِكَ في ا‘نْفَالِ فقال: وأُولُوا ا‘رْحَامِ بَعْضُهُمْ أوْلَى بِبَعْضٍ اŒية[.

17. (551)- Ebu Dâvud'un bir başka rivayetinde şu açıklama vardır: "Yeminlerinizin bağladığı kimseler" (tâbirine gelince bununla şu kastediyor: İslâm'ın bidâyetinde) kişi, aralarında hiçbir neseb bağı bulunmayan bir başkası ile anlaşma yoluyla hukukî bir bağ kurup biri diğerine vâris olabiliyordu. Bu müessese, Enfal suresinde gelen şu âyetle neshedildi: *"...Ve zevil erham (birbirine mirasçı olan akraba), Allah'ın Kitabı'na göre birbirine daha yakındır..."* (Enfal: 8/75).[666]

ـ18ـ وعن داود بن الحصين قال:]كُنْتُ اقْرَأُ عَلَى أمِّ سَعْدٍ بِنْتِ الرَّبِيعِ وَكَانَتْ يَتِيمَةً في حِجْرِ أبى بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقَرَأتُ وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ أيْمَانُكُمْ. فقَالَتْ: َ تَقْرأ هكذا، ولكِنْ: وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أيْمَانُكُمْ، إنمَا أنْزِلتْ في أبى بَكْرٍ وَابْنِهِ عَبْدِالرَّحمنِ حِينَ أبَى ا“سْمَ فحَلفَ أبُو بَكْرٍ َ يُوَرِّثُهُ فَلَمَّا أسْلَمَ أمَرَهُ اللّهُ تَعالَى أنْ يُوَرِّثَهُ نَصِيبَهُ[. أخرجه أبو داود. وزاد في رواية: فما أسْلَمَ حتَّى حُمِلَ عَلَى ا“سْمِ بِالسَّيْفِ .

18. (552)- Dâvud İbnu'l-Husayn anlatıyor: Ümü Sa'd Binti Rebî'ye Kur'ân'dan okuyordum. Bu kadın Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk (radıyallahu anh)'in terbiyesinde yetişen bir yetime idi. Ben Nisa suresinin 33. ayetini "vellezîne âkadet eymânukum" diye okuyunca müdâhele ederek: "Öyle okuma fakat "vellezîne akadet eymânukum" diye oku. Bu âyet Hz. Ebu Bekir ve oğlu Abdurrahmân hakkında nâzil oldu. Oğlu, İslâm'ı kabul etmeyince Hz. Ebu Bekir, ona miras bırakmayacağım diye yemin etmişti. Bilâhare Abdurrahman Müslüman olunca, Cenâb-ı Hakk, mirasdan nasibini ayırması için Hz.Ebu Bekir'e bu âyetle emir buyurdu" dedi.
Bir rivâyette şu ilâve açıklama yapılmıştır: "Abdurrahman'ın İslâm'a girişi Müslümanların maddî galebesine kadar gecikti."[667]

AÇIKLAMA:

Ümmü Sa'd (radıyallahu anhâ) Sa'd İbnu'r-Rebî'nin kızıdır, ensâriyedir. Babası, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i ona vasi kılmış idi, bu sebeple onun terbiyesinde yetişmişti. İsminin Cemile olduğu söylenmiştir.

Ümmü Sa'd (radıyallahu anh) iki farklı kıraatı olan bir kelimenin tek okunuşunu benimsemiş bulunduğu için müdâhele etmiştir. Söz konusu kelime akadet veya âkadet diye uzatmalı olarak da kıraat edilmektedir, her ikisi de câizdir.

Rivayette, ayetin Hz. Ebu Bekir ve oğlu Abdurrahman (radıyallahu anhümâ)'la ilgili olarak indiği belirtilmektedir. Abdurrahman Hz. Ebu Bekir'in en büyük oğludur. Bedir savaşında müşriklerin safında yer almıştır. İslâm'a girişi Hudeybiye Sulhü'nden sonradır. Fetih günü Müslüman olduğu da söylenmiştir. Rivâyetin sonunda kaydedilen "Abdurrahman'ın İslâm'a girişi Müslümanların maddî galebesine kadar gecikti" tabiriyle Mekke Fethi'nin kastedilmesi kuvvetle mümkündü, çünkü gerçek mânada maddi galebe o zaman olmuştur.[668]

ـ19ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]إنَّ اللّهَ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ اŒية قالَ: قالَ رسولُ اللّهِ # إنَّ اللّهَ َ يَظْلِمُ مُؤْمِناً حَسَنَةً يُعْطَى بِهَا في الدُّنْيَا وَيُجْزَى بِهَا في اŒخِرَةِ، وَأمَّا الْكَافِرُ فَيطْعَمُ بِحَسَنَاتِ مَا عَمِلَ في الدُّنْيَا حَتَّى إذَا أفْضَى إلى اŒخِرَةِ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُجْزَى بِهَا[. أخرجه مسلم .

19. (553)- Hz. Enes (radıyallahu anh) *"Allah, şüphesiz zerre kadar haksızlık etmez, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir"* ayeti ile ilgili olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Allah hiçbir mü'mine, yaptığı tek hayrın bile karşılığını ihmal etmek suretiyle zulümde bulunmaz. Yaptığı her hasenenin karşılığı hem dünyada hem de âhirette kendisine verilir. Kâfir ise, yaptığ hayır sebebiyle dünyada öylesine yedirilir ki, âhirete varınca, karşılığı verilecek tek hayrı kalmaz."[669]

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın yapılan her hayrın mutlaka karşılığını eksiksiz olarak verdiği bizzat âyetle ifade edilmiştir. Âyet, bu hususta Müslüman-kâfir, kadın-erkek diye bir ayırım yapmıyor. Hadis, ayetteki ıtlakı biraz açıyor. Buna göre yaptığı iyiliğin karşılığını kâfir de görecek. Ancak o, bu dünyada görecek, ahirette hayrı kalmayacak. Mü'min ise, Allah rızasını düşünerek yaptığı için, hem dünyada, hem de âhirette yaptığı hayırların karşılığını görecektir.

Yapılan hayrın Allah nezdinde makbul olması için, onun ihlâsla yani kendi rızasını düşünerek yapılması şarttır. Araya başka maksadların girdiği hayır işlerinin Allah nazarında hiçbir kıymeti yoktur. İnsanlığa hizmet, vicdanın sesine cevap, gösteriş, vs. başka maksadlara dönük bütün hayır harcamalarının âhirette hiçbir karşılığı yoktur. Ayrıca, Allah için yapılmayan hayırların miktarı da mühim değildir. Yani Allah rızası için yapılmayan hayırlar miktarca ne kadar çok da olsa Allah nazarında zerre kadar kıymet taşımaz. Bu söylediğimiz hususlar şu âyette dile getirilmiştir: *"Doğrusu inkâr edip, inkârcı olarak ölenlerin hiçbirinden yeryüzünü dolduracak kadar altını fidye vermiş olsa bile, bu kabul edilmeyecektir. İşte elem verici azab onlaradır"* (Âl-i İmran: 3/91).

Şu halde, ihlâsla, Allah rızası için yapılan zerre miktarındaki hayır, riya olarak yapılan batmanlarla hayırdan daha kıymetli, daha makbuldür.

Müslüman olmazdan önce hayır hasenat işleyen bir kimse, sonradan İslâm'a girse, önceki işlediklerinden âhirette fayda görüp görmeyecekleri hususunda münâkaşa edilmiştir. Râcih görüşe göre, istifâde edecektir.

Mü'min yaptığı hayırdan, ihlasındaki dereceye, hayır yaptığı şartlara göre kat kat istifade edecektir. Şu âyet, mü'minin yaptığı her hayrın en az on misliyle Allah nezdinde mükâfaat göreceğini ifade eder: *"Kim bir hayır yaparsa ona on katı verilir"* (En'âm: 6/160). Kadr suresinde belirtildiği üzere, bir hayrın otuz bin ve daha fazla misliyle katlandığı da müjdelenmektedir.

Şeriat-ı garramızın nassla bildirdiği bu hakikata inanmak vacibtir, değil inkâr, tereddüd bile câiz değildir. [670]

ـ20ـ وعن مالك:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عَلِيَّ بنَ أبِى طَالِبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ في الْحَكَمَيْنِ اللَّذَيْنِ قَالَ اللّهُ تعالى فِيهِمَا: وَإنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِما فابْعَثُوا حَكَماً مِنْ أهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ أهْلِهَا اŒية. إنَّ إلَيْهِمَا الْفُرْقَةَ بَيْنَهُمَا وَا“جْتِمَاعَ[.

20. (554)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Hz. Ali (radıyallahu anh): *"Karı-kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin, bunlar düzeltmek isterlerse, Allah onların aralarını buldurur"* (Nisa: 4/35) âyetinde temas edilen iki hakem hakkında "karı-kocanın ayrılma veya birleşme kararları bu iki hakemin vereceği hükme kalmıştır" diye beyanda bulunmuştur.[671]

AÇIKLAMA:

Karı-koca arasındaki ihtilafın hallinde, dinimiz öncelikle her iki taraftan birer hakemin araya girmesini teklif eder. Hakemin aile içerisinden olması, birçok hikmetlere râcidir:

1- Dâhilî ahvali onlar daha iyi bilirler.

2- Araya sulhün girmesini daha çok arzularlar,

3- Geçimsizler onlara daha çok itimad ederek anlaşamadıkları meseleleri açabilirler. Sevip sevmedikleri hususlar nelerdir, ayrılıp, ayrılmama hususundaki dilekleri nedir? Bunlar çoğu kere aile içerisinde kalması gereken sırlar olabilir, yabancıya açılamaz. Hakemden herbiri kendi yakınıyla başbaşa kalır, durumu öğrenir, sonra bir araya gelerek öğrendiklerini birbirlerine eksiksiz aktarırlar.

Ancak şu hususu da kaydedelim ki, hakemlerin akrabadan olma keyfiyeti bir vecibe değildir, yabancı da olabilir.

Hakemi seçme hakkı öncelikle karı ve kocaya aittir. Bunun tesbitini, karı ve kocanın akrabalarıyla görüşerek yapmaları müstehabdır.

Akrabalarının bulunmamaları halinde veya kendi rızalarıyla yabancıdan seçmeleri halinde akraba olmayanların hakem olmaları caiz görülmüştür.
Hz. Ali (radıyallahu anh) bu tarafsız hakemlerin ittifakla vereceği hükmün esas alınması gerektiği kanaatini izhâr etmiştir. İmam Mâlik (rahimehumullah) bu fetvaya uyarak, hakemlerin "birleşme" olsun, "ayrılma" olsun ittifakla verecekleri karara uymanın câiz olduğunu söylemiştir.
Hasan Basri ve Ebû Hanife hazretleri "Hakemler birleştirmeye memurdur, ayırmaya değil" diyerek bu görüşe katılmazlar. Nitekim âyet de sulh'e karar verirlerse Allah birleşmelerinde yardımcı olacağını söylemiş, ayırma yetkilerinden sarahatle söz etmemiştir. İmam Şafiî hazretleri farklı olarak: "Koca, hakemini, talak veya hul'e karar verme hususunda tevkil eder, kadın da hakemini ivaz vermek ve ivazla boşanmayı kabul etmek hususunda tevkil eder" der.
Hülasa, ulema, ayetle gelen mübhemlik sebebiyle hakemlerin yetkisi hususunda ihtilâf etmiştir.
Gerçi hakeme tefrik (ayırma) selahiyeti tasrih edildiği, koca da bunu kabul ve tefviz eylediği takdirde ihtilâf kalmaz. Ancak koca ayırma selahiyeti vermezse, mahkeme kendiliğinden hakemlerin mutlak selâhiyetle seçilmesini karı ve kocaya mecbur edebilir mi? Yâni hakimler karı-kocanın vekilleri mesabesinde midir, yoksa mahkemenin hükme izin vermiş bulunduğu naibleri makamında mıdırlar? Mahkemenin re'sen tefrike selâhiyeti var mıdır, yok mudur?
Bu soruların cevapları âlimler arasında farklı olmuştur. Ayet-i kerimenin siyâkı sulh ve te'lif üzeredir. Bu sebeple tefrik hususunu meskut geçmiştir.[672]

ـ21ـ وعن أبى حُرَّةَ الرَّقَّاشِىِّ عَنْ عَمِّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رَسُولَ اللّهِ # قَالَ في قوله تعالي: وَالَّتِى تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ في الْمَضَاجِعِ. قَالَ حماد رحمه اللّه: يَعْنِى النِّكَاحَ[. أخرجه أبو داود .

21. (555)- Ebu Hürre er-Rakkâşî, amcasından (radıyallahu anh) naklen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince: Onlara (evvela) öğüt verin, (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarında yalnız bırakın..."* (Nisa: 4/34) ayeti hakkında şunu söylemiştir: "Kadınların serkeşlik etmelerinden yılarsanız yatakta onları yalnız bırakın."

Hammâd merhûm, yatakta yalnız bırakmayı "cinsî teması terketmek" olarak anlamıştır.[673]

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime, kocasına karşı saygıyı terkedip dikbaşlılık edecek kadınlara karşı uygulanması gereken muameleye temas etmektedir. Sırasıyla şunlar yapılacaktır:

1- Önce davranışını düzeltmesi için tatlılıkla nasihat etmek, öğüt vermek.

2- Yatakta yalnız bırakmak. Bunu alimler farklı şekillerde anlamışlardır. Çoğunluk (Cumhur) berâber yaşamakla birlikte yanlarına girmemek diye anlar. Bu da yataklarının ayrılmasıyla gerçekleşir. Bazıları: "Aynı yatakta yatar, ancak sırtını çevirir" bazıları: "Beraber yatar ancak cimâda bulunmaz" bazıları "Cimada bulunur, fakat konuşmaz" demişlerdir. Hatta bazı âlimler, ibâreden "kadına sert konuşur" manasını da çıkarmışlardır.

Hammad İbnu Seleme'ye göre âyetteki "yatak ayırma"dan murat cimayı terketmektir.

3- Yaralamaksızın dövmek. Ayetin bu kısmı hadiste yer almamakla beraber kısaca temas edelim: Dinimiz, serkeşlik ve dikkafalılık yapan kadınları te'dibde belli bir yol ta'kib etmeyi emretmiş, en son safhada dayağı tecviz etmiştir. Bu da kayıtlıdır: Yaralayıcı olmamak, başa ve hayatî tehlike arzeden yerlere vurmamak gereklidir. Alimlerimizin çoğu, te'dibî dövmelerde üçten fazla vurmamak gerektiğini söylerler[674].

ـ22ـ وعن عليّ بن أبى طالب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:
]صَنَعَ لَنَا ابنُ عَوْفٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ طَعَاماً فَدَعَانَا

فَأَكَلْنَا وَسَقَانَا خَمْراً قَبْلَ أنْ تُحَرَّمَ فَأَخَذَتْ مِنِّى وَحَضَرضتِ الصَّةُ فَقَدَّمُونِى فَقَرَأتُ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ َ أعْبُدُ مَا تَعْبُدونَ وَنَحْنُ نَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ فَخَلَطْتُ فنزلتْ:َ تَقْرَبُوا الصَّةَ وَأنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ[. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه

.

22. (556)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Avf (radıyallahu anh) bizim için yemek hazırlayarak bizi davet etti, gittik, yemeği yedik. Arkadan şarap ikram etti, içtik. Bu ziyafet şarabın haram edilmesinden önce idi. Şarab beni sarhoş etmişti. Namaz vakti gelince imam olmamı istediler. Namazda Kâfirûn suresini okudum. Ancak *"sizin taptığınıza ben tapmam"* diyecek yerde "biz, sizin taptığınıza taparız" şeklinde yanlış okudum. Bunun üzerine: *"Ey iman edenler! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın..."* âyeti nâzil oldu."[675]

AÇIKLAMA:

Dinimiz birçok emir ve yasakları tedricî şekilde vazetmiştir. Şarabın yasaklanmasını da öyle yapmıştır. Şarap hakkında nihâî sözü söylemeden, muhtelif âyetlerle dikkatler şarap üzerine çekilmiş, zararlı olduğu belirtilmiştir. Yukarıdaki âyet, kesin yasağın konmasına yakın bir safhada gelmiştir. Bu ayete göre sarhoşken namaza yaklaşmamak esastır. Bu durum çoğunluğu yatsıdan sonra içme imkânı tanımaktadır.

Bu ayetle şarap içenler pek azalmış, içme işi iyice sınırlanıp düzene sokulmuş oluyordu. Bundan sonra kesin yasak emri gelecektir.

Bu konuyu geniş olarak içkinin yasaklanmasıyla ilgili bahiste inceleyeceğiz (2259-2274 hadisler. Mevzu üzerine tahlilimizi sonuncu hadisten sonraya koyacağız).[676]

ـ23ـ وعن أبى داود:]أنَّ رَجُ من ا‘نْصارِ دَعَاهُ عَبْدُالرَّحْمَنِ بنُ عَوْفٍ وَفِيهِ فَأتَاهُمْ عَليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فأمَّهُمْ في الْمَغْرِبِ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ[.

23. (557)- Ebu Dâvud'da şu rivayet de var: Ensârdan bir zât kendisine (Hz. Ali'yi) ve Abdurrahmân İbnu Avf'ı yemeğe çağırdı. "Rivâyet, Hz. Ali'nin icabet ettiğini, akşam namazında cemaate imamlık yaptığını belirtir ve hadisi(n devamını yukarıdaki gibi) zikreder.[677]

ـ24ـ وعن عليّ أيضاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنه قال:]مَا في الْقُرآنِ آيَةٌ أحَبُّ إليَّ مِنْ هذِهِ اŒيةِ: إنَّ اللّهَ َ يَغْفِرُ أنْ يُشْرَكَ بِهِ ويَغْفِرُ مَا دُونَ ذلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ[. أخرجه الترمذى .

24- (558)- Yine Hz. Ali (radıyallahu anh) buyuruyor: "Kur'ân-ı Kerîm' de en çok sevdiğim âyet şudur: *"Allah, kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar..."* (Nisa: 4/48). Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3040).[678]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali efendimizin (radıyallahu anh) en ziyade bu âyeti sevmesi, Hâricilere karşı kesin bir delil olmasındandır. Çünkü, bu âyet, her bir büyük günahın şirk olduğunu, büyük günah işleyenin (mürtekibü'l-kebîre) cehennemde ebedî kalacağını iddia eden Haricileri açık bir şekilde tekzib etmektedir: Allah şirke düşeni affetmez, ama şirk olmayan günahların hepsini affeder. Öyle ise büyük günah şirk değildir. Bu âyette müşrik olarak ölenin ebedî cehennemde kalacağı açık ise de, tevbe ettiği takdirde imânının makbul olacağı, müşrik iken işlediği günahların hepsinin bağışlanacağı anlaşılmaktadır.
Ulema demiştir ki: "Allah, iman ve tevbe ile şirk günahını affedeceğini bildirdiğine göre, tevbe ile, şirkin altında kalan bütün günahları

affedecek demektir. Üstelik Allah'ın bu meşîeti (affı dilemesi) tevhide inananlardan tevbe etmeyenler hakkındadır. Bu durumda, tevbe etmeden, büyük ve küçük bir günah işlemiş olarak ölen kimse, Allah'ın meşîetine (dilemesine) kalmıştır, dilerse affedip fazlı ve rahmeti ile onu cennetine koyar, dilerse azab edip azabtan sonra cennetine koyar."[679]

ـ25ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [نَزَلَ قولُهُ تعالى أطِيعُوا اللّهَ وَأطِيعُوا الرَّسُولَ وَأولِى ا۟مْرِ مِنْكُمْ في عَبدِاللّهِ بنِ حُذَافَةَ بنِ قَيْسِ بنِ عَدِىٍّ السَّهمِى إذْ بَعَثَهُ رسولُ اللّهِ # في سَرِيَّةٍ]. أخرجه الخمسة .

25- (559)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin"* (Nisa: 4/59) âyeti, Abdullah İbnu Huzâfe İbni Kays İbni Adiy es-Sehmî hakkında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bir seriyyeye gönderdiği esnada nâzil oldu."[680]

AÇIKLAMA:

Burada âyetin esbab-ı nüzûlü belirtiliyor! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Abdullah İbnu Huzafe'yi komutan tâyin ederek bir seriyyenin başında gönderir. Yolda bir ara öfkelenen Abdullah odun toplatır ve yığına ateş attırır. Odunlar tutuşunca askerlere ateşe girmelerini emreder. Emre uyarak ateşin kıyısına kadar gelen erler orada durup:

"Biz ateşten kaçmak için Müslüman olduk, nasıl olur da gireriz" diyerek oldukları yerde dururlar. Bir müddet sonra öfkesi dinen komutan emri geri alır. Vak'a Medine'ye dönüşte Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e anlatılınca:

"Ateşe girseydiniz çıkamazdınız, itaat ma'ruftadır" buyurur. Bu vak'a üzerine

"Ey iman edenler Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe- inanmışsanız, o meseleyi Allah ve Resûlüne havale edin. Böyle yapmanız hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir." (Nisa: 4/59).
İbnu Hacer rivayeti şu manada açıklar: "Abdullah İbnu Huzâfe'nin emri üzerine askerler ikiye ayrıldı: Bir kısmı emre itâat etmeyi düşünerek ateşin kenarına kadar yürüyüp orada durdu. Diğer kısmı ise emre uymayıp, ateşten kaçma sırasında ona karşı geldiler. İşte Cenab-ı Hak, bu çeşit ihtilaflı durumda nasıl hareket etmeleri gerektiğini mü'minlere bildirmek, onları irşad etmek için bu âyeti inzal buyurmuştur. Ayetin vak'aya bakan kısmı da *"Bir şeyin câiz olup olmadığı hususunda ihtilafa düşerseniz, meseleyi çözmek için Kitap ve Sünnet'e başvurun"* ibaresidir. Doğruyu Allah bilir."
Taberî'nin bir rivayetine göre bu ayet Ammâr İbnu Yâsir ile komutanı olan Hâlid İbnu Velid (radıyallahu anhümâ) arasında cereyan eden bir ihtilâf vesilesiyle inmiştir.
Alimler, âyet-i kerimede geçen ulû'l emr yani buyruk sahibi yâni itaat edilmesi gereken kimseler hususunda ihtilaf etmiştir: Kimler ulûl-emrdir?
***** Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den yapılan sahih bir rivayete göre bunlar ümerâ'dır, yâni idareciler, devleti elinde tutanlar. Meymun İbnu Mihrân ve başkalarından da bunu te'yid eden rivayetler yapılmıştır.
***** Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre ulû'l-emr, ilim ve hayır ehli kimselerdir.
***** Mücâhid, Atâ, Hasanu'l-Basrî ve Ebu'l-Âliye'den yapılan rivayetlere göre ulû'l-emr, ulemâ'dır.
***** Mücâhid'den gelen daha sahih bir rivâyet ulû'l-emr'den maksad Sahâbe'dir demiştir. Bu âyetin oldukça hususi bir tevili olmaktadır. Daha hususi bir te'vili İkrime yapmıştır, ona göre bundan maksad Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'dir.
İmam Şâfiî (rahimehumullah) birinci te'vili tercih ederek ümerâ der ve görüşünü şöyle delillendirir: "İslam'dan önce Kureyş emir tanımaz ve kimseye itâat etmezdi. Bu sebeple işleri yürütmek üzere başlarına tâyin

edilecek kimseye itaat etmeleri emredildi. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur.
"Kim emîrime itaat ederse bana itaat etmiştir."
Ayet hususi bir vak'a üzerine nâzil olmuşsa da, âlimler hükmünü umuma hamlederler. Ulu'l-emr hususunda yapılan te'villerin hepsi de doğrudur. Belli şartlar ve kayıtlarla ümerâya, ulemaya, sülehâya itaat etmek gerekli olabilir. İslâm anarşiyi kabul etmez.[681]

ـ26ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]في قوله تعالى: وَمَا لَكُمْ َ
تُقَاتِلُونَ في سَبِيلِ اللّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ إلى قولهِ
تعالى: الظَّالِمِ أَهْلُهَا. قَالَ: كُنْتُ أنَا وَأمِّى مِنَ
الْمُسْتَضْعَفِينَ[. أخرجه الشيخان .

26. (560)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anh): *"Size ne oluyor da: "Rabbimiz! Bizi halkı zâlim olan bu şehirden çıkar, katından bize bir sahip çıkan gönder, katından bize bir yardımcı lutfet" diyen zavallı çocuklar, erkekler ve kadınlar uğrunda ve Allah yolunda savaşmıyorsunuz?"* (Nisa: 4/75) âyetiyle ilgili olarak şunu söyledi: "Annem ve ben burada ifâde edilen "zavallılar" arasında idik."[682]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas "zavallılar" diye tercüme ettiğimiz müstaz'afîn tabirini açıklamaktadır.
Ayeti kerime, zalimlerin elinde kalmış, kurtuluş arayan ve fakat içinde bulundukları aczleri sebebiyle kurtulamayan mustaz'af müminler karşısında seyirci kalmayıp, onların kurtarılması için gayret göstermeyi emretmektedir.
Müteâkip rivâyet, İbnu Abbas'ın bu açıklamayı yine müstaz'afin'i konu edinen bir başka ayetle ilgili olarak yaptığını ifade etmektedir.[683]

ـ27ـ وفي رواية للبخارى:]تَ ابنُ عبَّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما إلاَّ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ. فقَالَ: كُنْتُ أنَا وَأمِّى مِمَّنْ عَذَرَ اللّهُ تعالى. أنَا مِنَ الْوِلْدَانِ، وَأمِّى مِنَ النِّسَاءِ[.

27. (561)- Buhârî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: İbnu Abbas (radıyallahu anh): *"Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar müstesna"* (Nisa: 4/98), ayetini tilavet buyurduktan sonra: "Ben ve annem Allahu Teâla'nın mazur addettiklerindendik, ben çocuklardan, annem kadınlardan mâzurdu" dedi.[684]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayetin anlaşılması için Nisa suresinin 97. ayetinin bilinmesi lazım. Bu âyette İslâm'ın yaşanamayacağı yerden hicret etmeyenler Allah nazarında sorumlu tutulmaktadır.

Yukarıda meâlini kaydettiğimiz 98. ayette, mâzur kabul edilerek sorumlu sayılmayacak olanlar belirtilmektedir: Hicrete gücü yetmeyen zavallı kadın, erkek ve çocuklar. Şimdi 97. ve 98. ayetlerin meallerini okuyalım: *"Kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman, melekler onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir. Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar müstesnadırlar. İşte Allah'ın bunları affetmesi umulur. Allah affedendir, bağışlayandır"* (Nisa: 4/97-99).

Ulema, bu rivâyette, İslâm fıkhının "çocuk ebeveynden hangisi Müslümansa ona tâbidir" hükmüne delîl bulmuştur[685].

ـ28ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّ عبدَالرَّحْمَنِ بنِ عَوْفٍ وَأصْحَاباً لهُ أتَوُا النَّبِىَّ # بِمَكَّةَ فَقَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ: إنَّا كُنَّا في عِزٍّ وَنَحْنُ مُشرِكُونَ، فَلَمَّا آمَنَّا صِرْنَا أذِلةً

فقَالَ: إنِّى أمِرْتُ بِالْعَفْوِ فَ تُقَاتِلَوا. فَلَمَّا حَوَّلَهُ اللّهُ تعالى إلى المَدِينَةِ أمَرَهُ بِالْقِتَالِ فَكَفُّوا: فَأنزَلَ اللّهُ تعالى: ألَمْ تَرَ إلى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أيْدِيَكُمْ وَأقِيمُوا الصَّةَ وَآتُوا الزَّكاةَ إلى قولِهِ وَ تُظْلَمُونَ فَتِيً[. أخرجه النسائى .

28- (562)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdurrahmân İbnu Avf ve bir kısım arkadaşları, Mekke'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek şöyle dediler:

"Biz müşrik iken izzet ve itibarı olan kimselerdik. Müslüman olduktan sonra zelil duruma düştük. (Müsaade edin müşriklere karşı koyalım)." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:

"Ben affetmekle emrolundum. Sakın müşriklerle mücâdeleye kalkmayın" dedi. Ancak, Medine'ye hicretten sonra Cenab-ı Hakk cihad emretti. Bu sefer onlar durakladılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Kendilerine: "Elinizi savaştan çekin, namaz kılın, zekat verin" denenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılındığında, içlerinden bir takımı hemen, insanlardan, Allah'tan korkar gibi hatta daha çok korkarlar ve "Rabbimiz! bize savaşı niçin farz kıldın, bizi yakın bir zamana kadar te'hir edemez miydin?" derler. Ey Muhammed de ki: "Dünya geçimliği azdır, âhiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan için hayırlıdır, size zerre kadar zulmedilmez" (Nisa: 4/77).[686]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, müşriklere karşı takip ettiği ana tabyelerden (taktik) biri sabırdı. Mekke hayatında Müslümanlara hep sabır tavsiye etmiştir. Hakaret, eziyet, işkence ve hatta öldürmelere karşı Müslümanlar tek bir silahla mukabele ediyorlardı, sabır. Yukarıdaki misâlde görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zaman zaman müracaat edip, "Artık tahammülümüz kalmadı.. eskiden izzet ve itibarımız vardı. Şimdi hepsini kaybettik... Bizim de kavim,

kabile ve akrabalarımız var, yapılan hakaretlere karşı kendimizi müdafaa edecek güçteyiz, mukabele etmeye izin ver!" diyenler oluyordu. Ama, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her seferinde bu çeşit talebleri kesinlikle reddediyordu.

Müslümanlara uygulanan boykotun kaldırılmasıyla ilgili teferruatın da gösterdiği üzere, bu güçsüz dönemde sabır, gerçekten, en müessir bir silâh gibi iş görüyordu. Birçok gönüller Müslümanlar'a yapılan zulme isyan ediyor, Müslümanlara karşı yumuşuyordu. Hz. Hamza ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'i İslâm'a kazandıran sebepler arasında sabırla mukabele edilen zulmü de zikretmek gerekir.

Zulme gösterilen sabır bir yandan gönülleri yumuşatırken, öbür yandan zalimler arasında kopmalar, hizipler de meydana getiriyordu.

Hülâsa Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), zulüm, ezip yok edecek bir derecede şiddet kazanıncaya kadar sabır tavsiye etti. Ama ne zaman ezme derecesine ulaşınca "hicret" emretti, yine de mukâbele ve kavga izni vermedi.

Mekke'de cihada izin verilseydi, müşrikler, mü'minleri toptan imha etmeye haklı bir kılıf bulacaklar ve yok edebileceklerdi. Karşılarında, hayatlarını tehdid eden bir cephe bulamayınca saldıramadılar, mücâdeleleri ferdî işkenceler şeklinde oldu. Bu da mü'minlerin hayatta kalmasına, ağır ağır da olsa sayılarının artmasına imkân sağladı.

Cihad izni Medine dönemine aittir. Burada artık bir devlet teşekkül etmişti. Sayı artmıştı, yok edilme vetiresinin dışına çıkılmıştı. Şimdiki şartlarda cihad güç kaynağı, itibâr vesilesi idi. Gerçekten de öyle olmuş, her savaş, elde edilen ganimetlerle maddî olarak güçlenmeye, kazanılan zaferlerle de mânen güçlenmeye itibarın artmasına yol açmıştır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında sabır hicret ve cihad prensipleri tarihî seyri içerisinde incelenip, tahlil edildiği zaman görülecektir ki, bunlar arasında, gaye ve hedef açısından herhangi bir fark görmek mümkün değildir. Her üçü de aynı maksadla, şartlara göre başvurulan silahlardır. Sabır zamanında cihad zarar açısından ne ise, cihad zamanında da sabır odur.

İslâm'ın tebliğini kendine gâye edinmiş kimselerin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in risalet hayatında sabır, hicret ve cihad

müesseselerinin yerini çok iyi bilmesi gerekir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muazzam başarısında birbirine zıd gibi görünen bu üç şeyi yerli yerinde kullanmasının büyük katkısı olmuştur inancındayız. Bu sebeple konu üzerine yaptığımız genişçe bir tahlili hicretle ilgili bölümün (10277-10281) sonunda sunacağız.[687]

ـ29ـ وعن خارجة بن زيد قالَ:]سَمِعْتُ زَيْدَ بنَ ثَابِتٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: أنزلت هذِهِ اŒيةُ: وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا؛ بَعْدَ الَّتِى في الفُرْقَانِ: وَالَّذِينَ َ يَدْعُونَ مَعَ اللّهِ إلهاً آخَرَ وَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّهُ إِّ بِالْحَقِّ بِسِتَّةِ أشْهُرٍ[. أخرجه أبو داود والنسائى.وزاد النسائى رحمه اللّه في أخرى: فلمَّا نزَلتْ أشْفَقْنَا مِنْهَا. فنزلتِ اŒيةُ الَّتِى في الفُرْقَانِ .

29. (563)- Hârice İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'i şöyle derken dinledim: *"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezâsı, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lânetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır"* (Nisa: 4/93) âyeti, Furkân suresindeki *"Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar..."* (Furkân: 25/68) âyetinden altı ay kadar sonra nâzil oldu."

Nesâî merhumun bir rivayetinde şu ziyâde mevcuttur: *"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir"* âyeti indiği zaman (ayette ifâde edilen şiddet sebebiyle) çok korktuk. Bunun üzerine (bize rahatlık getiren) Furkân suresindeki *"Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar..."* âyeti nazil oldu."[688]

ـ30ـ وعن سعيد بن جُبير. قال:]قُلْتُ ‘بنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: ألِمنْ قَتَلَ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً مِنْ تَوْبَةٍ؟

قالَ:َ . فَتَلَوْتُ عَلَيْهِ اŒيةَ الّتِى في الْفُرْقَانِ فقال: هذِهِ آيةٌ مَكِيَّةٍ نَسَخَتْهَا آيةٌ مَدَنِيَّةٌ، وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً[.
أخرجه الخمسة إ الترمذى .

30. (564)- Sa'îd İbnu Cübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a:

"Bir mü'mini kasden öldürenin tevbesi makbul olur mu?"diye sordum da bana

"Hayır!" diye cevap verdi. Ben de kendisine, Furkân suresindeki: *"Onlar ki Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar... Ancak tevbe eden, inanıp, yararlı iş işleyenlerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder"* (Furkan: 25/68-70) âyetini okudum. Bana şu cevabı verdi. "Senin okuduğun ayet Mekke'de nâzil olmuştur. Onu Medine'de nâzil olan: *"Kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir..."* (Nisa: 4/93) âyeti neshetmiştir."[689]

ـ31ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:]نَزلتْ هذِهِ اŒيةُ بِمَكَّةَ؛ وَالَّذِينَ َ يَدْعُونَ مَعَ اللّهِ إلهاً آخَرَ إلى قولِهِ مُهَاناً. فقالَ الْمُشْرِكُونَ: وَمَا يُغْنِى عَنَّا ا“سْمُ، وَقَدْ عَدَلْنَا بِاللّهِ تعالى، وقَدْ قَتَلْنَا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّهُ تعالى، وَأتَيْنَا الْفَوَاحِشَ؛ فأنزَلَ اللّهُ تعالى: إ“ مَنْ تَابَ اŒية[. أخرجه الخمسة إ الترمذى .
وزاد في رواية: فَأمَّا من دخلَ اسمَ وعقله ثمّ قَتَلَ ف توْبةَ له .

31. (565)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Şu âyet: *"Onlar Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Bunları yapan, günaha girmiş olur. Kıyamet günü azabı kat kat olur, orada alçaltılarak ebedî kalır"* (Furkan: 25/68-69) âyeti Mekke'de nâzil olduğu zaman müşrikler

şöyle dediler: "İslâmiyet bize ne bahşediyor? (Hep azab vaad etmekte. Zira) biz Allah'a şirk günahını işledik. Allah'ın haram ettiği cana kıydık,diğer bir çok kötülüklere bulaştık." Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: *"Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyenler var ya, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder"* (Furkan: 25/70).

Bir rivayette şu ziyade var. *"Kim İslâm'a girer ve onu idrak eder, sonra da katil olursa onun tevbesi kabul olmaz."*[690]

ـ32ـ وفي رواية ‘بى داود:]وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً مَا نَسَخَهَا شَئٌ[.

32. (566)- Ebu Dâvud'dan gelen bir rivayette de şöyle denmektedir: *"Kim kasıtlı olarak bir mü'mini öldürürse, onun günahını hiçbir şey ortadan kaldırmaz."*[691]

ـ33ـ وفي رواية للنسائى والترمذى رحمهما اللّه:]سُئِلَ ابنُ عباسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما عمَّنْ قَتَلَ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً ثُمَّ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً ثُمَّ اهْتَدَى. فَقَالَ أنَّى لَهُ تَوْبَةٌ؟ سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ # يَقُولُ: يَجِئُ الْمَقْتُولُ مُتَعَلِّقاً بِالْقَاتِلِ تَشْخُبُ أوْدَاجُهُ دماً. يَقُولُ أىْ رَبِّ: سَلْ هذَا فِيمَ قَتَلَنِى؟ قالَ: وَاللّهِ لَقَدْ أنزَلَهَا اللّهُ تعالى وَلَمْ يَنْسَخْهَا[.

33. (567)- Nesaî ve Tirmizî'den gelen bir rivayette şöyle denir: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a, bir mü'mini kasıtlı olarak öldürüp sonra tevbe edip, imana giren, güzel ameller işleyen ve hidayete eren bir kimse hakkında soruldu. Şu cevabı verdi:

"Buna nasıl tevbe olur? Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i şöyle söylerken işittim:

"Maktûl, avurtları kana bulanmış olan kâtile asılı olarak getirilir. Kâtili şöyle şikâyet eder: "Ey Rabbim, buna sor bakalım beni niçin öldürdü, suçum ne idi?"
İbnu Abbas (radıyallahu anh) ilave etti: "Allah'a kasem olsun, Allah bu hükmü indirdi, fakat neshetmedi." Bu Nesâî'nin rivayetidir.[692]

ـ34ـ وعن أبي مجلز في قوله تعالى:]وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ. قالَ: هِىَ جَزَاؤُهُ فَإنْ شَاءَ اللّهُ تعالى أنْ يَتَجَاوَزَ عَنْ جَزَائِهِ فَعَلَ[. أخرجه أبو داود .

34. (568)- Ebu Miclez merhum, *"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir"* âyeti hakkında şöyle söylemiştir: "Evet, bu cürmün cezası budur. Ancak, Allah dilerse onun bu cezasını affeder."[693]

AÇIKLAMA:

"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir." (Nisa: 4/93) ayeti hakkında Kûfe uleması ihtilâfa düşerek mü'min bir başka mü'mini öldürdüğü takdirde mağfiret olma ihtimali var mı, yok mu diye münâkaşa ederler. Said İbnu Cübeyr, bu hususu sormak üzere İbnu Abbas'a seyahatte bulunur.
İbnu Abbas'ın bu hususta *"Mü'min bir kimse, taammüden bir mü'mini öldürdüğü takdirde, bunun tevbesi yoktur." "Onun cezası ebedî cehennemdir"* dediği meşhurdur. Yaşlılığında da bu mevzuda kendisinden sorulur. Soru sâhibine: *"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir"* meâlindeki âyeti okur ve ilave eder:
"Bu mevzuda en son nazil olan âyet budur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edinceye kadar bunu nesheden başka bir âyet gelmedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra da vahiy gelmedi" der. Adam tekrar sorar:

"Tevbe eder, imâna gelir, salih amelde bulunur sonra da doğru yolu bulursa?" İbnu Abbas (radıyallahu anh):

"Ona nasıl tevbe ve hidayet olabilir?" cevabını verir.

Bu meselede İbnu Abbâs'ı te'yid eden rivayet çoktur. Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'nin Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'den yaptıkları bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Allah iki kişininki hâriç bütün günahları affedebilir. Bu iki kişiden biri kâfir olarak ölen, diğeri de bir mü'mini taammüden (bile bile haksızlıkla) öldüren."

İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın nasih olduğunu söyleyip, hükmünü bina ettiği ayetin nüzûl sebebi de konuya ışık tutar: Ayet, Mikyas İbnu Subâbe hakkında nazil olmuştur. Mikyas ve kardeşi Hişâm Müslüman olmuşlardı. Hişâm'ı Ensar'dan bir Müslüman öldürdü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) katile haber göndererek Mikyas'a kardeşi Hişâm'ın diyetini ödemesini emretti. Bu emir yerine getirildi. Ancak Mikyas malı aldıktan sonra diyeti getiren elçiyi öldürdü ve irtidâd ederek Mekke'ye kaçtı. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu herifi Mekke'nin fethi günü, af dışı tutar ve yakalandığı yerde öldürülmesini emreder.

Hülasa, kâtil-i müteammide tevbe olmadığını ifade eden rivayetler çoktur. Aksine rivayetler de var. Hatta, bizzat İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın tevbeye kâil olduğuna dâir, kendisinden ikinci bir rivayet de gelmiştir. Bu görüşe delil: *"Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de sonra Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah'ı mağfiret ve merhamet sâhibi bulur"* (Nisa: 4/110) âyetidir. Bütün Ehl-i Sünnet âlimleri bu görüşte ittifak ederler. Sahâbe, Tabiin, Etbauttâbiin ve daha sonra gelenler bu meselede ihtilâf etmezler. Buna muhâlif düşen rivayetler tağliz ve tahzire yani, haksız yere cana kıyma fiilinden yasaklamada şiddetli ve korkutucu bir üslûba başvurulmuş olmaya hamledilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın af kapısı her tevbekâra açıktır.

Bu hususta kaydedilen bir delil, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in İsrailoğullarından naklettiği kıssadır. Kıssaya göre doksan

dokuz kişiyi öldüren bir katil, yaptıklarına pişman olarak tevbe imkânı olup olmadığını araştırmaya başlar. "Sana tevbe imkânı yok" diyen râhibi de öldürerek yüze tamamlar. Sonra bir başka râhibe gider. Bu: "Seninle tevben arasına kim girebilir" diyerek sâlihlerin bulunduğu bir köye tevbe ve ibâdet için gitmesini tavsiye eder. Daha yarı yolda iken ölen câni niyyeti sebebiyle affedilir..."

Özetleyerek sunduğumuz kıssayı müteammid katilin de affedilebileceğine delil olarak zikreden ulema der ki: "Bu durum, şu ümmet-i merhumeden önce gelen milletler için sâbit olursa, bu ümmet için aynı şey evleviyetle câiz olur, çünkü öncekilerin sırtındaki pekçok ağır yükler bu ümmetten kaldırılmıştır."[694]

ـ35ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لقِىَ ناسٌ مِنَ المُسْلِمِينَ رَجُ في غُنَيْمَةٍ لَهُ فقالَ: السَّمُ عَلَيْكُمْ. فَأخَذوُهُ فَقَتَلُوهُ وَأخَذُوا تِلْكَ الْغُنَيْمَاتِ فَنَزلت وَ تَقُولُوا لِمَنْ ألْقَى إلَيْكُمْ السَّلَمَ لَسْتَ مُؤْمِناً، وَقَرأهَا ابنُ عبَّاس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما السَّمَ[. أخرجه الخمسة إ النسائى، وهذا لفظ الشيخين .

35. (569)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Müslümanlardan bir grup, (gazve sırasında) sürüsünü otlatan bir kimseye rastladılar. Adam, onlara esselamu aleyküm diyerek (İslâmî âdaba uygun) selam verdi. Ama onlar adamı yakalayıp öldürdüler ve sürüsüne el koydular. Bunun üzerine şu âyet indi:

"Ey iman edenler: Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman (meselelerin) tam bir açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selam verene, dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak, "sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında birçok ganimetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lutfetti..." (Nisa: 4/94).

İbnu Abbâs âyeti okudu ve âyette geçen ve Nafi kıraatına göre esselem olan kelimeyi esselâm olarak kıraat buyurdu.[695]

ـ36ـ وعند الترمذى رحمه اللّهُ قال:]مَرَّ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَلِيمٍ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أصْحَابِ رسُولِ اللّهِ # وَمَعَهُ غَنَمٌ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَقَالُوا: مَا سَلّمَ عَلَيْكُمْ إِلّ لِيَعُوذَ مِنْكُمْ؛ فَقَامُوا فَقَتَلُوهُ وَأخَذُوا غَنَمَهُ وَأتَوْا بِهَا رسُولَ اللّهِ #، فَأنْزَلَ اللّهُ تَعَالَى اŒية[.

36. (570)- Tirmizi'den gelen rivayette şöyle denir: "Benu Süleym'den bir kimse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından bir gruba uğradı. Adamın beraberinde sürüsü vardı. Gruba selam verdi. Ancak onlar: "Bu adam kendisini size karşı emniyete almak için böyle (İslâmca) selam verdi. (Bu Müslüman değildir) dediler ve kalkıp adamı öldürüp sürüsüne el koydular. Sürüyle birlikte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Ancak haklarında Cenâb-ı Hakk vahiy inzal buyurdu."[696]

ـ37ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أنَّ رسُولَ اللّهِ # قالَ لِلْمِقْدَادِ: إذَا كَانَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ يُخْفِى إيمَانَهُ مَعَ قَوْمٍ كُفّارٍ فَأظْهَرَ إيمَانَهُ فَقَتَلْتَهُ، فَكَذَلِكَ كُنْتَ أنْتَ تُخْفِى إيمَانَكَ بِمَكّةَ قَبْلُ[. أخرجه البخارى .

37. (571)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Mikdâd (radıyallahu anh)'a:

"Bir kimse içinde yaşadığı kafirlere karşı imanını gizler, (sen karşılaştığın zaman) imânını açığa vurursa (sakın öldürme. Bu hayatını kurtarmak için mü'minim dedi, diyerek onu) öldürecek olursan (cinâyet işlemiş olursun). Nitekim, Mekke'de iken, bir zamanlar sen de imanını gizlemiştin"[697]

AÇIKLAMA:

Son üç rivayet: *"Ey iman edenler! Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman (meselelerin) tam açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selam verene, dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak "Sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında birçok ganimetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lutfetti.."* (Nisa: 4/94) âyetinin nüzûlüne sebep olan hadise üzerinde durulmaktadır. Bununla ilgili haberler arasında farklılıklar var. Hattâ, mal sâhibini öldüren kimsenin ismi de ihtilâflıdır. Rivayete göre Üsâme İbnu Zeyd, Muhallim İbnu Cessâme, el-Mikdâd İbnu'l-Esved'dir. Bazı rivâyetlerde isim tasrih edilmez.

Mikdâd'la ilgili rivayetlere göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun da bulunduğu bir seriyye yola çıkarır. Mikdâd'a şu tenbihte bulunur:

"İmânını etrafındaki kâfirlere karşı gizleyen mü'minlerle karşılaşabilirsin. O imanını sana izhar ettiği halde öldürecek olursan hata edersin. Çünkü, daha önce Mekke'de iken sen de imanını gizliyordun."

Seriyye, gittiği yere varınca -ki bazı rivayetler burasının Batn-i Idam adında bir yer olduğunu tasrih eder- herkes kaçıp sağa sola dağılır. Sadece çokca malı olan bir kişi, yerinde, malının başında kalır. Bu zat kelime-i şehadet getirerek Müslüman olduğunu söylerse de Mikdâd onu öldürür.

Medine'ye dönüşte vak'a Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a rapor edilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mikdâd'ı çağırtıp:

"Sen Lâilahe illallah diyen bir kimseyi mi öldürdün? Yarın Lailahe illallah'ın hesabını nasıl vereceksin?" der. Bunun üzerine yukarıdaki âyet iner.

Kâtilin Cessâme İbnu'l-Esved olduğunu söyleyen rivayette Cessâme'nin tevbe için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna çıktığı vakit: "Senin için mağfiret yok" buyurduğu, ağlıyarak huzurundan ayrılan Cessâme'nin yedi gün sonra öldüğü, defnedildiği zaman toprağın kabul etmeyip birkaç sefer dışarı attığı... durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlatılınca: *"Arz bu arkadaşınızdan daha şerir nicelerini kabul etmiştir, bunu kabul etmeyişinin sebebi, Cenâb-ı Hakk'ın size ders*

vermek, Lailahe illallah'ın ehemmiyetini göstermek istemesindendir" buyurduğu sonra onun cesedinin bir dağın uygun yerine atılıp üzerine taş atmak suretiyle defnedildiği anlatılır.

Bu bahis üzerine İman'la ilgili bölümün sonunda geniş tahlil sunduk. [698]

ـ38ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أيضاً قال:] يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤمِنِينَ عَنْ بَدْرٍ والخَارِجُونَ إلَيْهَا[. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، والترمذى.وزاد لمَّا نَزَلَتْ غَزْوَةُ بَدْرٍ، قالَ عبْدُاللّهِ بْنُ جَحْشٍ وَابْنُ أمِّ مَكْتُومٍ:]إنَّا أعْمَيَانِ يَا رَسُولَ اللّهِ، فَهَلْ لَنَا رُخْصَةٌ؟ فَنَزلَتْ: يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤمِنِينَ غَيْرُ أولِى الضَرَرِ، وَفَضَّلَ اللّهُ الْمَجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً؛ فَهَؤŒءِ الْقَاعِدُونَ غَيْرُ أولِى الضَّرَرِ وَفضَّلَ اللّهُ الْمَجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أجْراً عَظِيماً. دَرَجاتٍ مِنْهُ: عَلَى الْقَاعِدِينَ مِنَ الْمُؤمِنينَ غَيْرِ أولِى الضَّرَرِ[.

38. (572)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) *"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz"* (Nisa: 4/95) âyetini Bedir savaşına katılanlara uygulayarak şöyle demiştir: "Bedir savaşına gitmeyip (evlerinde) oturanlarla ona katılanlar bir olmaz"[699]

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade var:

Bedir Gazvesi olduğu zaman Abdullah İbnu Cahş ve İbnu Ümmi Mektum: "Ey Allah'ın Resûlü, biz âmâyız, bize bir ruhsat var mı?" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi: *"İnsanlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile, mal ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler birbirine eşit değildir. Allah, mal ve canlarıyla cihad edenleri, mertebece, oturanlardan üstün kılmıştır. Allah hepsine de cenneti vaadetmiştir, ama Allah, cihad edenleri oturanlara, büyük ecirler,*

dereceler, mağfiret ve rahmetle üstün kılmıştır. Allah bağışlar ve merhamet eder." (Nisa: 4/95-96).[700]

ـ39ـ وللخمسة إ أبا داود عن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]لَمَّا نَزَلَتْ َ يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤمِنِينَ دَعَا رَسُولُ اللّهِ # زَيداً فَجَاءَ بِكَتفٍ يَكْتُبُهَا وَشَكَا ابْنُ أمِّ مَكْتُومٍ ضَرَارَتَهُ، فَنَزَلَتْ: َ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أولِى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ في سَبِيلِ اللّهِ[

39. (573)- el-Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz"* (Nisa: 4/95) âyeti nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Zeyd (radıyallahu anh)'i çağırdı. Zeyd bir kürek kemiği ile, âyeti yazmaya geldi. Bu sırada İbnu Mektum gözlerinin âmâ oluşundan yakınıyordu. Bunun üzerine âyetin devamında özür sahipleri istisna edildi: *"Mü'minlerden, özür sâhibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz.."*[701]

AÇIKLAMA:

Hadis, cihada can u gönülden katılan mü'minlerle, cihada katılmayıp evde kalan mü'minlerin arasındaki farkı belirterek cihada katılmaya teşvik maksadıyla nâzil olan âyete "özürsüz olarak" kaydının nasıl konduğunu belirtmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in mümtaz yönlerinden biri fiilî hadiselere muvafık olarak yirmi üç yılda nâzil olmasıdır. Pekçok ayet bir soru, bir itiraz, bir vak'a ile alakalı olarak nazil olmuştur. Buna kısaca esbâb-ı nüzûl (ayetlerin iniş sebepleri) denir.

Sadedinde olduğumuz rivayette buna güzel bir örnek vardır. Rivayet ayet-i kerimenin ilk defa: *"Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz"* şeklinde nazil olduğu halde,

vahyin yazılması sırasında orada hazır bulunan gözleri âmâ İbnu Ümmi Mektum'un durumundan yakınması üzerine, âyete gelen ilâve bir vahiy, özür sahiplerini istisna ediyor. Böylece ayet, vahiy sırasında şöyle oluyor: *"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz.."*[702]

Amr İbnu Ümmi Mektum

Ayet-i kerimenin bu muhtevayı kazanmasına sebep olan Amr, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Bilal (radıyallahu anh)'den sonra ikinci müezzinidir. İsminde ihtilâf edilmiş, Abdullah da denmiştir. Yukarıdaki rivayetten de anlaşılacağı üzere gayret-i diniyesi fazla bir zattır. Abese sûresinin nüzûlüne de bu zât vesile olmuştur. Şöyle ki: Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grubla belki İslâm'a gelirler de dinin âvamca daha kolay benimsenmesine yardımcı olurlar ümidiyle sohbet ederken, Amr İbnu Ümmi Mektum, önünde kendisini yeden birinin refakatında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yaklaşarak:
"Ey Allah'ın Resulü, bana Kur'ân okut, Allah'ın sana öğrettiğinden bana da öğret" diye müracaatta bulunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu zamansız müracaattan memnun kalmaz ve (Rebî'a'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebu Cehl, henüz imanla müşerref olmamış bulunan Abbâs İbnu Abdilmuttalib, Umeyye İbnu Halef, Velid İbnu Muğire gibi Kureyş reisleriyle olan sohbetinin kesilmemesi için) İbnu Ümmi Mektûm'a iltifat buyurmaz. Berikisi arzusunu tekrar tekrar ifâde edince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dediğimiz gibi reislerden bazılarını İslâm'a kazandırmak arzusunun şiddetiyle yüzünü ekşiterek berikilerle sohbete devam eder. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışından Cenâb-ı Hakk memnun kalmaz ve Habib-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ini Abese suresiyle itâb buyurur: *"Yanına kör bir kimse geldi diye Peygamber yüzünü asıp çevirdi. Ey Muhammed! Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti. Ama sen, kendisini öğütten müstağni gören kimseyi*

karşına alıp ilgileniyorsun. Arınmak istememesinden sana ne? Sen Allah'tan korkup sana koşarak gelen kimseye aldırmıyorsun" (Abese: 80/1-10).

Bu vahyden sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz her ne zaman Amr İbnu Ümmi Mektum'la karşılaşsa: "Rabbimin bana itab etmesine sebep olan sevgili dostum merhaba!" diyerek selam verirdi.

Amr'ın annesi Ümmi Mektum'un adı Atike bintu Abdillah el-Mahzumiyye'dir. Babası Kays Ümmehâtu'l-Mü'minin'den olan Haticetu'l-Kübrâ validemizin dayısıdır.

İbnu Ümmmi Mektûm'un Medine'ye ilk hicret edenlerden olduğu, Dâru'l-Kurrâ'da misafir edildiği rivayetlerde belirtilir. Bedir savaşından az sonra hicret ettiği de söylenmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'den ayrıldıkça, yerine onu bırakırdı. Tam on üç kere bu vazifeyi deruhte etmiştir. Kadisiye gazvesine sancaktar olarak katılıp orada şehid olduğu belirtilir. Ancak, bazı rivayetler Kadisiye'den döndükten sonra Medine'de vefat ettiğini söyler. Radıyallahu anh.[703]

ـ40ـ وعن محمد بن عبدالرحمن قال:]قَطَعَ عَلَى أهْلِ المَدِينَةِ بَعْثٌ فاكْتَتَبْتُ فِيهِ، فَلَقِيتُ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. فأخْبَرْتُهُ فَنَهانِى أشَدَّ النَّهْىِ؛ ثُمَّ قَالَ: أخْبَرَنِى ابْنُ عَبَّاسٍ أنَّ أنَاساً مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا مَعَ الْمُشْرِكِينَ يُكْثِرُونَ سَوَادَهُمْ يَأتِى السَّهْمُ يُرْمَى بِهِ فَيُصِيبُ أحَدَهُمْ فَيَقْتُلُهُ أوْ يَضْرِبُ فَيَقْتُلُ فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: إنَّ الّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَئِكَةُ ظَالِمِى أنفُسِهِمْ اŒية[.

40. (574)- Etbauttâbiîn'den Muhammed İbnu Abdirrahman anlatıyor: (Abdullah İbnu Zübeyr'in hilâfeti sırasında Şamlılara karşı gönderilmek üzere) Medine halkından askerî bir birlik teşkili kararlaştırıldı. Birliğe de yazıldım. Bu esnâda İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın azadlısı İkrime ile karşılaştım, durumu ona anlatmıştım. Bu sefere katılmayı bana şiddetle yasakladı. Sonra da şunu anlattı: "İbnu Abbas (radıyallahu

anhümâ) bana haber verdi ki: "Müslümanlardan bir grup (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde) müşriklerle berâberdi ve onların sayılarını artırıyorlardı. Müşriklere atılan ok, bazan gelip onlardan birine isabet edip öldürdüğü oluyordu. Kılıç darbeleriyle hayatlarını kaybedenler de vardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: *"Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldıkları zaman onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler, onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir"* (Nisa: 4/97).[704]

AÇIKLAMA:

Burada nüzul sebebi açıklanan âyet, mü'minlere hicreti emreden mühim âyetlerden biridir. Müşriklerin içinde kalıp, onların sayısını artırmak, böylece daha kalabalık görünmelerine sebep olmak bile ağır sorumluluğu gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın başka kaynaklarda mufassal olarak açıkladığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicretinden sonra, Mekke'de İslâm'a girenler olmuştur. Bunlar hicret etmek istemediler. Fakat Mekke'de kalabilmek için Müslümanlıklarını gizlediler. Bedir Savaşı sırasında müşrikler onları da savaşa katılmaya mecbur etti. Savaşta bir kısmı isâbet alarak hayatını kaybetti. Müslümanlar bu ölenler için: "Bunlar mü'mindiler, icbâr edildikleri için savaşa katıldılar, onlar için Allah'tan mağfiret dileyin", dediler. Bunun üzerine yukarıdaki meâlini tam olarak kaydettiğimiz ayet nâzil oldu. *"Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldığı zaman..."* Bu âyeti Medine'deki mü'minler Mekke'de kalanlara yazarak, orada kalmada mâzur olmadıklarını bildirdiler. Bunun üzerine onlar Mekke'yi terkettiler. Durumdan haberdar olan müşrikler yolda onlara yetişerek, mâni olup işkenceler yaptılar. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: *"İnsanlardan: "Allah'a inandık" diyenler vardır; Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanların ezasını Allah'ın azâbı gibi tutarlar. Rabbinizden bir yardım gelecek olursa, and olsun ki, "Doğrusu biz sizinle*

berâberdik" derler. Allah herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir?" (Ankebut: 29/30). Müslümanlar bu âyeti de onlara yazdılar. Mekke'dekiler buna da çok üzülüp, her çeşit hayırdan ümidlerini kestiler.
Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: *"Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder"* (Nahl: 16/110).
Medine'dekiler tekrar onlara yazarak "Allah sizin için kurtuluş imkânı göstermektedir" dediler. Onlar tekrar Mekke'den çıktılar. Müşrikler tekrar bunlara yolda yetiştiler. Ancak bu sefer aralarında cidal çıktı. Bir kısmı öldü, bir kısmı kurtuldu.[705]

ـ41ـ وعن ابنِ عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]إنْ كَانَ بِكُمْ أذَىً مِنْ مَطَر أوْ كُنْتُمْ مَرْضى. قالَ: نَزَلَتْ فِي عبدالرحمنِ بنِ عوْفٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ وَكَانَ جَرِيحاً[. أخرجهما البخارى .

41. (575)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) *"...Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat bütün ihtiyat tedbirlerini alın..."* (Nisa: 4/102) ayeti Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) hakkında, o yaralı iken nâzil oldu" demiştir.[706]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kısmen yazılmış olan ayet uzundur ve salâtu'l-havf'la (korku namazı) ilgilidir. Ayet-i kerime, savaş anında yani tehlikeli, korkulu anlarda namazın nasıl kılınacağını talim buyurur.
Yukarıdaki riayette ayetin kaydedilen kısmı, korku namazı sırasında silah taşıma gereğine temas etmektedir. Alimler, ayette belirtilen meşru mâzeret dışında, korku namazı kılarken silahı bırakmamanın vâcib

olduğunu söylerler. Vücub hükmünü, ruhsattan sonra ihtiyatî tedbir alınması, gafil yakalanılmaması için ayette gelen emirden çıkarırlar.
Ayet-i kerime savaş sırasında bile olsa namazın bırakılmaması için emir vererek namazın Allah nezdinde ehemmiyetine dikkat çektikten sonra, düşmana karşı tedbirin bu mühim kulluk vazifesini ifa esnasında bile ihmâl edilmemesini emretmesi, hem de istihbab ifade eden bir tavsiye üslubuyla değil, vücub ifâde eden bir emir üslubuyla emretmesi, âyetten ibret alınması gereken bir başka husustur.
Allah indinde namazın ehemmiyeti ve düşman karşısında tedbirin gerekliliğini kavramak için şunu da ilâve edelim ki, İbnu Kesîr'in kaydına göre, düşman karşısında namaz terkedilmez, ancak şartlara göre, üç rek'at, iki rek'at, ima ile eda edilebilecek tek rek'at, buna da gücü yetmiyene tek secde ve hatta namaz niyetiyle "Allahu ekber!" yeterlidir. Bu sonuncu görüşün Câbir İbnu Abdillah, Abdullah İbnu Ömer, Ka'b İbnu Ubey (radıyallahu anhümâ ecmain) gibi büyük sahâbilerden geldiği belirtilir.[707]

ـ42ـ وعن يعلى بن أمية قَالَ:]قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّهُ
عَنْهُ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّةِ إنْ خِفْتُمْ أنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَقَدْ أمِنَ النَّاسُ فَقَالَ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ منْهُ فَسَألْتُ رسُولَ اللّه # عَنْ ذلِكَ فَقَالَ: صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّهُ تعالَى بِهَا عَلَيْكُمْ فاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ[.
أخرجه الخمسة إّ البخارى .

42. (576)- Ya'la İbnu Ümeyye anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a: "Ayet-i kerime'de: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur"* (Nisa: 4/101) buyuruluyor. Şimdi ise halk emniyet içerisinde, buna rağmen, sefer hâlinde niye namaz kasrediliyor (kısaltılıyor)" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Senin gibi, ben de aynı şekilde merak ederek, bu meselede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştum. Bana şu açıklamayı yapmıştı: *"Namazın kısaltılması, Allah'ın sizlere yaptığı bir sadakadır. Rabbinizin sadakasını kabûl edin."*[708]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet yolculuk sırasında kılınan namazla ilgili bir rivayettir. Ayet-i kerime yolculuk sırasında namazın kısaltılarak kılınmasına ruhsat vermektedir. Bu ruhsatın yolculukta çoğunlukla rastlanan meşakkate binâen verildiği düşüncesiyle, meşakkatsiz geçen yolculuklarda tam kılınması gereği hususunda kanaat ve tereddüt geçirenler olmuştur. Anlaşıldığına göre bu tereddütü bizzat Ashâb hissetmiş ve Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'den sormuşlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolculuk sırasında namazı kısaltmanın illeti yani asıl sebebinin meşakkat olmayıp bizzat yolculuğun kendisi olduğunu latif bir ifade ile belirtiyor.

Öyle ise, bütün ilahî emirlerde bir illet var, bir de hikmet ve maslahat. İllet, Allah'ın emri veya yasağıdır. Hikmet ve maslahat ise görebildiğimiz dünyevî faydasıdır. Sathî nazarla bakan illetle maslahatı karıştırır, yanlış hükme gider. Bir mühim meselenin anlaşılması için Bediüzzaman'dan bir pasaj sunuyoruz:

"Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir, icâba icâda medar değildir. İllet ise vücuduna medardır. Meselâ seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyyenin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olmaz. İşte bu hakikatın aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti illet yerine ikâme edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihad arziyyedir, semâvî değildir."

İmam-ı Âzam sefer namazının kısaltılması meselesini, hadiste ifade edildiği şekilde vâcib olarak anlamıştır. Binâenaleyh, dört rek'atlı vakitlerin yolculuk sırasında iki rek'at kılınması gerekir. Dört kılmak

mekruhtur. İlk iki rekatta oturmadı ise sahih değildir. Şâfiî hazretleri (rahimehumullah) ruhsat olarak anlamıştır, dileyen iki, dileyen dört kılar. [709]

ـ43ـ وعن عبداللّه بن خالد أسيد أنه قال بن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]كَيْفَ تُقْصَرُ الصَّةُ وَإنَّمَا قَالَ اللّهُ تَعَالَى لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّةِ إنْ خِفْتُمْ أنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا؟ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: يَا ابْنَ أخِى إنَّ رسولَ اللّهِ # أتَانَا وَنَحْنُ ضُّلٌ فَعَلَّمَنَا فَكَانَ فيمَا عَلَّمَنَا أنَّهُ أمَرَنا أنْ نُصَلِّىَ رَكْعَتَيْنِ في السَّفَرِ[. أخرجه النسائى .

43. (577)- Ümeyye İbnu Abdillah İbnu Hâlid merhumun anlattığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e şöyle demiştir:
"- Cenâb-ı Hakk âyet-i kerimede: *"Kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur"* (Nisâ: 4/101) diyerek (savaş ve korku halinde) kısaltmaya izin verdiği halde, seferde namaz neye dayanılarak kısaltılır?"
İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi:
"- Ey kardeşimoğlu! Bizler hep dalâlette iken Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize geldi ve dinimizi öğretti. Bize öğrettikleri arasında namazı sefer sırasında iki rekat kılmak da var."[710]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer'e, sefer namazının sarih olarak Kur'an-ı Kerîm'de bulunmadığı, bununla ilgili olarak Kur'an'dan gösterilen -ve önceki rivayette zikredilmiş olan- Nisa suresinin 101'inci âyetinin esas itibariyle savaşla ilgili olduğu hatırlatılıyor ve seferde kılınan namazın hangi şer'î delile dayanılarak kısaltıldığı soruluyor.
Yüce sahâbî Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh), dinî edillenin Kur'ân-ı Kerim'e münhasır olmayıp Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylediği veya yaptığı şeylerin de dinî meselelerde yeterli delil olduğunu hakimâne bir şekilde ifade buyuruyor:
***** Bize her şeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğretti.

* O'nun öğrettikleri arasında "namazın kısaltılarak iki rek'at kılınması" da var.

* Delil olarak O (aleyhissalâtu vesselâm)'nun sünneti yeterlidir, başka delile ne hacet![711]

ـ44ـ وعن قتادة بن النعمان رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ أهْلُ بَيْتٍ مِنَّا يُقَالُ لَهُمْ بَنُو أُبَيْرِقٍ: بِشْرٌ وَبُشَيْرٌ وَمُبَشِّرٌ وَكَانَ بُشَيْرٌ رَجُ مُنَافِقاً يَقُولُ الشِّعْرَ يَهْجُو بِهِ أصْحَابَ رَسُول اللّه # ثُمَّ يُنْحِلُهُ بَعْضَ الْعَرَبِ يَقُولُ: قَالَ فُنٌ كَذَا، قَالَ فُنٌ كَذَا، وَكَانُوا أهْلَ بَيْتِ حَاجَةٍ وَفَاقَةٍ الْجَاهِلِيَّةِ وَا"سْمِ، وَكانَ النَّاسُ إنَّمَا طَعَامُهُمْ بِالْمَدِينةِ التَّمْرُ وَالشَّعِيرُ، فَكانَ الرَّجُلُ إذَا كَانَ لَهُ يَسَارٌ فَقَدِمَتْ ضَافِطَة مِنَ الدُّرْمُكِ ابْتَاعَ الرَّجُلُ مِنْهَا فَخَصَّ بِهَا نَفْسَهُ، وَأمَّا الْعِيَالُ فإنَّمَا طَعَامُهُمُ التَّمْرُ وَالشَّعِيرُ. فَقَدِمَتْ ضَافِطَةٌ مِنَ الشَّامِ فابْتَاعَ عَمِّى رِفاعَةُ بنُ زَيْدٍ حِمْ مِنْ الدَّرْمُكِ فَجَعَلَهُ في مَشْرُبَةٍ لَهُ، وَفي الْمَشْرُبَةِ سَحٌ دِرْعٌ وَسَيْفٌ، فَعُدِىَ عَلَيْهِ مِنَ اللّيْلِ فَنُقِبَتِ الْمَشْرُبَةُ وَأُخِذَ الطَّعَامُ وَالسِّحُ، فَلَمَّا أصْبَحَ أتَانِى عَمِّى رِفَاعَةُ. فَقَالَ يَاابْنَ أخِى إنَّهُ قَدْ عُدِىَ عَلَيْنَا في لَيْلَتِنَا فَنُقِبَتْ مَشْرُبَتُنَا وَذُهِبَ بِطَعَامِنَا وَسِحِنَا. قَالَ فَتَحَسَّسْنَا في الدَّارِ، وَسَألْنَا فَقِيلَ لَنَا: لَقَدْ رَأيْنَا بَنِى أُبَيْرِقٍ اسْتَوْقَدُوا في هذِهِ اللَّيْلَةِ، وَ نَرَى فِيمَا نَرَى إَّ عَلَى بَعْضِ طَعَامِكُمْ، وَكَانَ بَنُو أبَيْرِقٍ قَالُوا، وَنَحْنُ نَسْألُ في الدَّارِ: وَاللّهِ مَا نَرَى صَاحِبَكُمْ إَّ لَبيدَ ابْنَ سَهْلٍ رَجُ مِنَّا لَهُ صَحٌ وإسْمٌ، فَلَمَّا سَمِعَ لَبيدٌ اخْتَرَطَ سَيْفَهُ وَقَالَ: أنَا أسرِقُ؟ وَاللّهِ لَيُخَالِطَنَّكُمْ هَذَا السَّيْفُ أوْ لتُبَيِّنُنَّ هذِهِ السَّرِقَةَ. فَقَالُوا: إلَيْكَ عَنَّا أيُّهَا الرَّجُلُ فَمَا أنتَ بِصَاحِبِهَا، فَسَألْنَا في

الدَّارِ حَتَّى لَمْ نَشُكّ أنَّهُمْ أصْحَابُهَا. فَقَالَ لِى عَمِّى يَا ابْنَ أخِى. لَوْ أتَيْتَ رسولَ اللّهِ # فَذَكَرْتَ ذلِكَ لَهُ. فَأتَيْتَهُ فَقُلْتُ: إنَّ أهْلَ بَيْتٍ مِنَّا أهْلُ جَفَاءٍ عَمَدُوا إلى عَمِّى رَفَاعَةَ فَنَقَبُوا مَشْربَتَهُ وَأخَذُوا سِحَهُ وَطَعَامَهُ فَلْيَرُدُّوا عَلَيْنَا سِحَنَا؛ فَأمَّا الطَّعَامُ فَ حَاجَةَ لَنَا فِيِه.
فَقَالَ رَسول اللّهِ #: سَآمُرُ في ذَلِكَ. فَلما سَمِعَ بَنُو أبَيْرِقٍ أتَوْا رَجُ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ أسِيرُ بنُ عُرْوَةَ فَكَلَّمُوهُ في ذَلِكَ فاجْتَمَعَ في ذلِكَ أنَاسٌ مِنْ أهْلِ الدَّارِ. فَقَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ: إنَّ قَتَادَةَ وَعَمَّهُ عَمَدَا إلى أهْلِ بَيْتٍ مِنَّا أهْلِ إسْمٍ وَصَحٍ يَرْمُونَهُمْ بِالسَّرِقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ وَ ثَبْتٍ. قَالَ قَتَادَةُ: فَأتَيْتُ رَسُولَ اللّه # فَكَلَّمْتُهُ. فقَالَ: عَمَدْتَ إلى أهْلِ بَيْتٍ ذُكِرَ مِنْهُمْ إسْمٌ وَصَحٌ تَرْمِيهِمْ بِالسَّرِقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ وَ ثَبْتٍ. قَالَ: فَرَجَعْتُ وَلَوَدِدْتُ أنِّى خَرَجْتُ مِنْ بَعْضِ مَالِى وَ أكَلِّمُ رَسُولَ اللّهِ # في ذلكَ فَأتَانِى عَمِّى فَقَالَ: مَا صَنَعْتَ يَا ابْنَ أخِى؛ فأخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ لِى رسول اللّه # فَقَالَ: اللّهُ الْمُسْتَعَانُ فَلَمْ نَلْبَثْ أنْ نَزَلَ الْقُرآنُ: إنَّا أنْزَلْنَا إلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أرَاكَ اللّهُ وَ تَكُنْ لِلْخَائِنِنَ: بَنِى أبَيْرِقٍ خَصِيماً. وَاسْتَغْفِرِ اللّهَ: مِمَّا قُلتَ لِقَتَادَةَ: إنَّ اللّهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً. وَ تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أنْفُسَهُمْ إنَّ اللّهَ
يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّاناً أثِيماً. يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إذْ يُبَيِّتُونَ مَا يَرْضى مِن الْقَوْلِ وَكَانَ اللّهُ بِمَا يعْمَلُونَ مُحِيطاً. إلى قوله عزَّ وَجلَّ: غَفُوراً رَحِيماً. أى لوِ اسْتَغْفَرُوا لَغَفَر لَهمْ: وَمَنْ يَكْسِبْ إثْماً فَإنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ. إلى قوله: وَإثْماً مُبِيناً. قَوْلَهُمْ لِلَبِيدِ. وَلَوْ فَضْلُ اللّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ. إلى قوله: فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أجْراً عَظِيماً. فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرآنُ

أتَى رسولُ اللّه # بِالسَّحِ فَرَدَّهُ إلى رِفَاعَةَ قال قَتادَةُ فَلَمَّا أتَيْتُ عَمِّى بِالسَّحِ وَكَانَ شَيْخاً قَدْ عَسِىَ أوْ قَدْ عَشِىَ: الشَّكُّ مِنْ أبى عِيسَى في الجاهِلِيَّةِ، وَكُنْتُ أرَى إسْمَهُ مَدْخُوًَ. قالَ يَا ابْنَ أخِى هِىَ في سَبيلِ اللّهِ تعالى فَعَرَفْتُ أنَّ إسْمَهُ كانَ صَحِيحاً. فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرآنُ لَحِقَ بُشَيْرٌ بِالْمُشْرِكِينَ فَنَزَلَ عَلَى سُفَةَ بِنْتِ سَعِيدِ ابنِ سُمَيَّةَ فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنينَ نُوَلِّهِ مَا تَولَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيراً. إنَّ اللّهَ يَغْفِرُ أنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذلِكَ لِمنْ يَشَاءُ اŒيةَ. فَلمَّا نَزَلَ عَلَى سُفَةَ رَمَاهَا حَسَّانُ بنُ ثَابتٍ بأبْيَاتٍ مِنْ الشِّعْرِ فَأخَذَتْ رَحْلَهُ فَوَضَعَتْهُ عَلَى رَأسِهَا ثُمَّ خَرَجَتْ فَرَمَتْ بهِ في ا‘بْطَحِ ثُمَّ قَالَتْ: أهْدَيْتَ إلىَّ شِعْرَ حَسَّانَ مَا كُنْتَ تَأتِينِى بِخَيْرٍ]. أخرجه الترمذى.»والضافطة« ناس يجلبون الدهن والزبت ونحوهما، وقيل هم الذين يكرون من منزل إلى منزل. »والمشربة« بضم الراء وفتحها الغرفة. و»عسى« بالمهملة: كبر وأسنّ، وبِالْمُعْجَمَةِ قلّ بصره وضعف .

44. (578)- Katâde İbnu'n-Nu'mân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kendilerine Benu Übeyrik denen bizden bir âile halkı vardı. Ferdlerinin isimleri Bişr, Büşeyr ve Mübeşşir idi.

Büşeyr münâfık bir kimseydi. Şiir düzer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbını (radıyallahu anh) hicveder, sonra da bu şiiri bir Arab'a nisbet edip: Falanca şöyle dedi, fişmakanca böyle dedi (diye onlardan naklederek kendi yazdığı hicviyeleri okurdu). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabı bu şiirleri duyunca tanırlar ve:

"Allah'a kasem olsun bu şiiri şu habis heriften başkası söylemez -ravi şüphe ediyor: "şu habis herifi" mi derlerdi, yoksa "şu herif" mi derlerdi

diye- *"onu mutlaka İbnu'l-Übeyrik söyledi"* derlerdi.
Bu aile, cahiliye devrinde de İslâm döneminde de hep fakir ve ihtiyaç içinde kaldı. O zaman Medine'de halkın gıdasını hurma ve arpa teşkil ediyordu. Kişi zenginse, beyaz un tüccarı geldiği vakit, o undan satın alır, böylece zenginliğini izhâr ederdi. Fakirlerin yiyecekleri ise hurma ve arpa idi.
Bir seferinde Şam'dan bir tüccâr geldi. Amcam Rifâ'a İbnu Zeyd bir yük beyaz un aldı. Onu meşrübe denen tenezzüh odasına koydu. Meşrübesinde silah, zırh ve kılınç vardı. Bir gece evine giren hırsızlar meşrübeyi yarıp yiyecek, silah orada ne varsa alıp götürdüler. Sabah olunca amcam Rifâ'a bana uğradı ve:
"Ey yeğenim, geceleyin evime hırsız girmiş, meşrübemizi yardılar, silah, yiyecek ne varsa götürdüler" dedi. Biz de mahallede bir araştırma yaptık, soruşturduk. Bize:
"Bu gece Benu Ubeyrik'leri gördük, ateş yakıyorlardı. Gördüklerimizin bir kısmı mutlaka sizin yiyecekleriniz idi" dediler. Biz mahallede soruşturma yaparken, Benu Übeyrik de:
"Allah'a kasem olsun, biz (bu işin faili olarak) dostunuz Lebid İbnu Sehl'i görüyoruz" dediler.
Lebid İbnu Sehl bizden birisiydi, sâlih ve Müslüman bir kimseydi. Lebid onların sözünü işitince kılıncını çekti:
"Yani ben mi çaldım? Allah'a yemin olsun ya bu hırsızlığı açıklayacaksınız ya da bu kılınçla sizi deşeliyeceğim" dedi. Onlar:
"Be adam senden bize ne, sen kim, hırsızlık kim" diye lafı çevirdiler.
Mahallede iyice soruşturuyorduk. Sonunda hırsızlığı bunların yaptığı hususunda şüphemiz kalmadı. Amcam bana:
"Ey yeğenim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar gidip, durumu anlatmaz mısın?" dedi. Ben de O'na gelip:
"Bizden bir aile zalimlik yaptı, amcam Rifâa'yı hedef kılıp meşrübesini yardılar. İçinde silah, yiyecek ne varsa aşırdılar. Hiç olmazsa silahımızı iâde etsinler, yiyeceğe ihtiyacımız yok, onu istemiyoruz" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ben bunu emredeceğim" dedi.

Benû Übeyrik bunu duyunca, Esîr İbnu Urve adındaki adamlarına gelip bu hususta kendisiyle konuştular.
Mahalle halkından bir grup bu meselede ittifak edip:
"Ey Allah'ın Resûlü, Katâde ve amcası bizden salih ve Müslüman bir aile halkını hedef alıp hiçbir delil ve hüccete dayanmadan iftira atıp hırsız diyor" dediler. Katâde:
"Ben de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip kendisiyle konuştum. Bana:
"Müslüman ve sâlih oldukları söylenen bir aileyi hedef yapıp delil ve hüccet olmadan hırsızlıkla mı itham ediyorsun?" dedi. Ben de oradan ayrılıp eve döndüm.
"Keşke bir çok malım gitseydi de bu hususta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söylememiş olsaydım" diye içten temenni ettim. Derken amcam geldi ve
"Yeğenim ne yaptın?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana söylediklerini anlattım. Amcam bana:
"Allah yardımcımızdır" dedi. Aradan çok geçmeden şu âyet indi:
"(Ey Muhammed!) Doğrusu insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin diye Kitab'ı sana hak olarak indirdik; hakkı gözet, hainlerden taraf (yani Benû Ubeyrik tarafında) olma. (Katâde'ye söylediğin söz için) Allah'tan mağfiret dile. Allah bağışlar ve mağfiret eder. Kendilerine hainlik edenlerden yana uğraşmaya kalkma. Allah hainlikte direnen suçluyu sevmez. Allah'ın razı olmadığı sözü gece kurarlarken onu insanlardan gizliyorlar da kendileriyle beraber olan Allah'tan gizlemiyorlar. Allah işlediklerinin hepsini bilmektedir. İşte siz, dünya hayatında onları müdâfaa ediyorsunuz, ama kıyamet günü onları Allah'a karşı kim müdâfaa edecek? Veya onların vekâletini kim üzerine alacak? Kim kötülük işler, kendine yazık eder de sonra da Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ı mağfiret ve merhâmet sâhibi olarak bulur" (yani "Eğer onlar tevbe ederse Allah onları bağışlayacaktır"). "Kim günah işlerse bunu ancak kendi aleyhine yapmış olur. Allah bilendir, Hakimdir. Kim yanılır veya suç işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur" (Lebid'e söyledikleri söz). "Ey Muhammed! (Eğer sana Allah'ın bol nimeti ve

rahmeti olmasaydı onlardan birtakımı seni sapıtmaya çalışırdı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar. Sana da bir zarar veremezler. Allah sana Kitap ve hikmet indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür. Ancak sadaka vermeyi yâhut iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi gözeten kimseler müstesnâ, onların gizli toplantılarının çoğunda hayır yoktur. Bunları Allah'ın rızasını kazanmak için yapana büyük ecir vereceğiz" (Nisa: 4/104-114).

Bu âyetler nazil olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a silahlar getirildi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları Rifâa'ya geri verdi.

Katâde devamla dedi ki: "Ben silahı amcama getirip verdim. Amcam câhiliye devrinde yaşlanmış veya (râvilerden Ebû İsâ'nın tereddüdüne göre) gözleri çok zayıf gören bir ihtiyardı. Bu sebeple ben onun Müslümanlığını biraz karışık görüyordum. Ne var ki silâhı kendisine teslim ettiğim zaman bana:

"Ey yeğenim, bunu Allah için bağışladım" dedi. O zaman anladım ki, imanı sağlammış.

Yukarıdaki âyetler inince Büşeyr, müşriklere iltihak etti. Gidip Sülâfe Bintu Sa'd İbni Sümeyye'ye misâfir oldu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Doğru yol kendisine apaçık belli olduktan sonra, Peygamberden ayrılıp, inananların yolundan başkasına uyan kimseyi, döndüğü yöne döndürür ve onu cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir. Allah kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan derin bir sapıklığa sapmış olur." (Nisa: 4/115-116).

Büşeyr, Sülâfe'nin yanına misafir olarak inince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şâiri Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) kadını taşlayıcı şiirler yazdı. Bunlar kulağına gelince, Sülâfe, Büşeyr'in havıdını başının üzerine koyup götürdü ve sel yatağına fırlattı. Sonra kendisine şunu söyledi:

"Defol! Bana Hassân'ın şiirini hediyeden başka bir hayır getirmedin" [712]

AÇIKLAMA:

Burada Hassân İbnu Sâbit'in şiirindeki can yakıcı tesire güzel bir örnek göstermekteyiz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hassân'a pek çok iltifatlarda bulunmuş, kendisini Ruhu'l-Kudüs'ün takviye ettiğini, şiirlerinin düşman üzerinde kılınçtan daha yaralayıcı olduğunu belirtmiş, düşmanlarını hicvetmesini emretmiştir. Rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hassân'a mahsus olmak üzere mescide bir minber te'sis ettiğini, dostları öven, düşmanları yeren şiirlerini orada inşad ettiğini belirtir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hassân ve benzerlerine karşı iltifat ve tutumları, günümüzde gazetecilik mesleğine karşı Müslümanların teşkil edecekleri nokta-i nazarın tesbitinde ehemmiyet taşır. Zira, o günün şartlarında hatib ve şairler günümüzdeki gazetecilerin rolünü oynamakta, efkâr-ı umumiyeyi yönlendirmekte idiler.

Yukarıdaki vak'anın devâmına gelince, hadisin el-Müstedrek'teki vechi, merakımızı tatmin edecek ziyâde ihtiva etmektedir. Orada belirtildiğine göre, misafirinin bineğinin semerini fırlatıp attıktan sonra paramparça eden ev sâhibesi,

"Sen bana karanlık bir gece yaşattın, Hassân İbnu Sâbit'in (zehir dolu) beyitlerini hediye getirdin asla hayır getirmedin" der ve adamı evinden kovar. Oradan kovulan Übeyrik, Taif'e gider. Orada boş bir eve girer. Ancak bir müddet sonra ev yıkılır ve adamın ölümüne sebep olur. Kureyşliler şöyle derler:

"Allah'a yemin olsun, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'i ashabından hangisi terketmişse mutlaka onda hayır yoktur. Hayırlı olan hiçkimse onu terketmemiştir."[713]

ـ45ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:] لَمَّا نَزَلتْ مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ بَلَغَتْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مَبْلغاً شَدِيداً. فقَالَ رسولُ اللّهِ #: قَارِبُوا وَسَدِّدُوا فَفى كُلِّ مَا يُصَابُ بِهِ الْمُسْلِمُ كَفَّارَةٌ حَتَّى النَّكْبَة يُنْكَبُهَا

وَالشّوْكَة يُشَاكَهَا]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، والترمذى ولفظه: شَقَّ ذلِكَ علَ الْمُسْلِمِينَ فَشَكُوا إلى رسولِ اللّهِ # فقالَ: وَذَكَرَ الحَدَيثَ.»النكبة« ما يصيب ا“نسان من الحوادث .

45. (579)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımcı bulur"* (Nisa: 4/123) meâlindeki âyet nâzil olduğu zaman, Müslümanları çok ciddi bir kedere sevketti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle tavsiye etti:

"Amellerinizde orta yolu ve doğruyu bulmaya çalışın. Mü'mine musibet nevinden her ne ulaşır ise günahlarına bir kefâret olur. Musibet, beklenmedik bir hâdise olmuş, ayağına batan bir diken olmuş farketmez."

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade var: "Ayet(in hükmü) Müslümanları çok üzdü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şikayet ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söyledi..."[714]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minleri teselli buyurmakta, günahlara karşı orta yolda gitmenin bir nevi siper olduğunu belirtmektedir. Mü'min beşeriyeti icabı bir kısım günahlar işlese de Rabb-ı Rahîm, onları temizleyici esbabı da yaratmaktadır: Mü'mini üzen, rahatsız eden her çeşit ahval, musibetler, kazalar gibi. Bunlar ne şekilde gelirse gelsin keffâretu'z-zünub olmaktadır. Yeter ki mü'min "doğruyu bulma gayreti içinde olsun" bile bile fenâlıklara meyletmesin.

İyi niyyetin ehemmiyeti burada da kendini ortaya koymaktadır. Zira amellerde doğruyu bulmaya çalışmasının manası budur.

Hadiste, ayrıca, Ashâb'ın günah karşısında ne kadar hassas, ahireti ilgilendiren durumlarda ne kadar tetikte ve titiz olduğunu göstermektedir.

Müteâkip hadislerde bu hususların daha da tavzih edildiğini göreceğiz. [715]

ـ46ـ وعن أبى بكر الصديق رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنتُ عِنْدَ رسولِ اللّهِ# فَقَالَ: أَ أقْرِئُكَ آيةً أنْزِلَتْ عَلَىَّ؟ قُلْتُ: بَلَى. فَأقرَأنِيهَا فَ أعْلَمُ إِّ أنِّى وَجَدْتُ في ظَهْرِى انْقِصَاماً فَتَمَطَّأْتُ لَهَا. فَقَالَ #: مَا شَأنُكَ يَا أبَا بَكْرٍ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ بَأبِى أنْتَ وَأُمِّى: وَأينَا لَمْ يَعْمَلْ سُوءاً وَإنَّا لَمَجْزِيُّونَ بِمَا عَمِلْنَا؟ فَقَالَ أمَّا أنْتَ يَا أبَا بَكْرٍ وَالْمُؤْمِنُونَ فَتُجْزَوْنَ بِذلِكَ في الدُّنْيَا حَتَّى تَلْقَوْا اللّهَ تعالى وَلَيْسَ لَكُمْ ذُنُوبٌ. وَأمَّا اŒخَرُونَ فَيُجْمَعُ لَهُمْ ذلِكَ حَتَّى يُجْزَوْا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ[. أخرجه الترمذى.»وانقصام« بالقاف: انكسار »والتمطى« هنا: التمدد الذى هو من مقدمات المرض .

46. (580)- Ebu Bekir es-Sıddîk (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında oturuyor idim. O'na şu âyet indirildi:

"Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımca bulur" (Nisa: 4/123).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bana inen bir âyeti sana okutayım mı?" dedi. Ben:

"Pek tabii" dedim. Bana onu okuttu. Sanki belimin ayrıldığnı hissettim ve o yüzden gerindim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Neyin var, ne oldu Ey Ebu Bekr?" diye sordu.

"Annem babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü, dedim, hangimiz kötü amelde bulunmaz ki, demek hepimiz işlediklerimiz yüzünden cezalandırılacağız ha?" diye üzüntümü ifade ettim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı:

"Ey Ebu Bekr, sen ve mü'minler, bunlar sebebiyle dünyada cezalandırılıyorsunuz. Öyle ki Allah'a kavuştuğunuz zaman sizde günah

kalmaz. Diğerlerine gelince onlarınkiler biriktirilir, kıyamet günü cezaları toptan verilir."[716]

ـ47ـ وعن علي بن زيد عن أمه.]أنَّهَا سَألتْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها عَنْ قولهِ تعالى: وَإن تُبْدُوا مَا في أنْفُسِكُمْ أوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّهُ اŒية. وَعَنْ قولهِ تعالى: مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ. فَقَالتْ: مَا سَألَنِى عَنْ هَذا أحَدٌ مُنْذُ سَألْتُ رسولَ اللّهِ # فقالَ: هَذِهِ مُعَاتَبَةُ اللّهِ تعالى الْعَبْدَ بِمَا يُصِيبُهُ مِنَ الحُمَّى وَالنَّكْبَةِ حَتَّى الْبِضَاعَةِ يَضَعُهَا في يَدِ قَمِيصِهِ فَيَفْقِدُها فَيَفْزَعُ لهَا حَتَّى إنَّ الْعَبْدَ لَيَخْرُجُ مِنْ ذُنُوبِهِ كَمَا يَخْرُجُ التِّبْرُ ا‘حْمَرُ مِنَ الْكِيرِ[.

47. (581)- Ali İbnu Zeyd annesinden anlatıyor: Annesi Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Cenâb-ı Hakk'ın şu âyetinden: *"...İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker ve dilediğini bağışlar"* (Bakara: 2/284) ve keza: *"Kim fenalık yaparsa cezasını görür"* (Nisa: 4/123) âyetinden sordu. Hz. Aişe şu cevabı verdi:

"Benim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu hususta sorduğum günden bu yana kimse meseleyi bana sormadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle cevap vermişti:

"Bu, Allah'ın hastalık ve kazadan tut, cebine koyduğu basit bir eşyanın kaybıyla duyduğu üzüntüye varıncaya kadar mâruz kaldığı musibetlerle kulunu (dünyada) cezalandırmasıdır. Böylece kul, peyderpey günahlarından arınmış olarak çıkar, tıpkı ham altının körükten saf kızıl çıktığı gibi."[717]

AÇIKLAMA:

"... İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker..." mealindeki âyeti 510 numaralı hadis vesilesiyle genişçe

açıkladı.[718]

ـ48ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:] خَشِيَتْ سَوْدَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْها أنْ يُطلِّقهَا رسولُ اللّهِ # فقالتْ: تُطَلِّقْنِى وَأمْسِكْنِى وَأجْعَلْ نَوْبَتِى لِعَائِشَةَ، فَفَعَلَ فنزلتْ: فَ جُنَاحَ
عَلَيْهِمَا أنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرُ. فَمَا اصْطَلَحَا عَلَيْهِ مِنْ شئٍ فَهُوَ جَائِزٌ[. أخرجهما الترمذى .

48. (582)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Sevde vâlidemiz (radıyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisini boşayacağından korkarak:

"Beni boşama, nikâhım altında tut, benim sıramı Aişe alsın" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da öyle yaptı. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır..." (Nisa: 4/128). "Her ne üzerine anlaşılırsa o câizdir."[719]

AÇIKLAMA:

1- Sevde Bintu Zeme'a İbni Kays el-Kureyşiyye vâlidemiz (radıyallahu anhâ), Resulü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) validemizin vefatından sonra Mekke'de iken tezevvüc buyurdukları ikinci zevce-i pakleridir. Onunla gerdekleri Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ile olan gerdeklerinden öncedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte hicret etti. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in hilafetlerinin sonlarında vefat etti.

Tirmizî'den alınmış bulunan yukarıdaki hadisi mânen teyid eden başka rivayetler mevcuttur. Mesela Sahiheyn'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den gelen bir rivayette: "Sevde Bintu Zeme'a kendi gününü Aişe'ye

bağışladı. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Aişe'ye iki gün ayırıyordu: Biri kendi günü, diğeri Sevde'nin günü."
Müslim'de Ukbe İbnu Hâlid (radıyallahu anh)'den yapılan bir rivayette şu tamamlayıcı bilgi yer alır: "Sevde yaşlanınca [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraberlik] sırasını Aişe'ye bağışladı."
Ebu Dâvud'da gelen rivayette, bağışlama sebebi de beyan edilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taksimde birimizi diğerine üstün tutup kayırma yapmaz, adaletli davranırdı. Aynı günde hepimize uğradığı günler nadirdi... Sevde Bintu Zeme'a yaşlanınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisini bırakacağı korkusuyla: "Ey Allah'ın Resulü benim sıramdaki gün Aişe'nin olsun" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun bu bağışını kabul buyurdu." Rivâyeti yapan Hz. Aişe şunu ilâve eder: "Biz derdik ki: "Cenab-ı Hakk, *"Eğer kadın kocasının nüşûzundan (serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır..."* (Nisa: 4/128) âyetini bu ve benzeri durumlar için inzal buyurmuştu." derdik."
İbnu Sa'd'ın rivayetinde Hz. Sevde: "Seni hakla gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, benim artık erkek ihtiyacım yok. Ancak kıyamet günü senin zevcelerinden biri olarak haşredilmek istiyorum. Sana Kitap gönderen Zat-ı Zülcelal'in adına soruyorum, bana kızdığın bir şey sebebiyle beni boşadın mı?" diye sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) boşamadığını belirtince, ziyadesiyle sevinir ve:
"Ben de gündüz ve gecemi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sevgilisi olan Aişe'ye bağışlıyorum" der.
Sevde Bintu Zeme'a (radıyallahu anhâ) meselesi üzerinde bu kadar duruşumuz, yukarıda mealini verdiğimiz ayetin bu hadise üzerine indiğine dair rivayettir. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden biriyle arasında cereyan eden bir mesele, kıyamete kadar karı-koca arasında geçecek bir hadisenin hükme bağlanmasına Cenab-ı Hakk tarafından vesile kılınmış olmaktadır.
Şimdi âyet-i kerimeye dönüyoruz: Ayette kocasının nüşûzundan korkması halinde anlaşmaları tavsiye edilmekte ve anlaşmanın daha hayırlı olduğuna bilhassa dikkat çekilmektedir.

Nüşûz nedir? Nüşûz, lügat olarak sivrermek, tümsek teşkil etmek, tebârüz etmek gibi mânalara gelir. Ancak âyet-i kerimede bu kelime, erkeğin, kadına karşı beraber yatmayı terketmek, öfke sebebiyle nafakasını kısmak, hanımlarından daha güzel olana meyille kendisinden yüz çevirmek gibi davranışlarla kabalaşmasını, geçimsizleşmesini ve kadının evlilikten doğan haklarını kısmasını ifade eder.
Bu durumda Rabb Teâla, sulh yapmalarını tavsiye etmektedir. Şârihler, bu sulhün -erkeğin birden fazla zevce almış olması halinde- gecelerin taksimi ve nafaka hususunda cereyan eder diye belirtirler: Erkek sohbetin devamı için yüz çevirdiği kadına da bir pay ayırır, kadın erkeğin payına razı olursa sulh olur, aksi halde erkek ya hakkını tam olarak edâ eder, yahut ayrılırlar, her hâl u kârda kadın o geçimsiz halde tutulup, eziyet edilmez.
Ayette Yusliha kelimesinin Yusaliha kırâati de var. Bu kırâate göre müsâlaha olmaları mânası söz konusudur. Yani karşılıklı pazarlıkla bir kısım tâvizler vermek suretiyle anlaşmaları. Buna misal olarak yukarıda zikri geçen vak'a zikredilir. Sevde vâlidemiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la zevciyet berâberliğini devam ettirebilmek için kendi nöbetini Hz. Aişe'ye vermiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da buna razı olmuştur. Şu halde kadının, kocayı razı ve cezbedebileceği, hakkı olan mehrinden veya nevbetinden tenzilat ve başkaca fedâkârlık yaparak, veya birşey bağışlayarak aralarını düzeltmeye çalışmasında ve erkeğin de bunu kabul etmesinde bir günah yoktur. Yani karı-koca arasında sulhu sağlayacak karşılıklı fedakârlıklar, almalar, vermeler, ödemeler rüşvet sayılmaz, vebâl olmaz.
Ayette sulh yapıp anlaşmak daha hayırlıdır buyrulur, yâni "sulh, ayrılmaktan, geçimsizlikten ve yüz çevirmekten daha hayırlıdır."
Sadedinde olduğumuz ayetin devamı şöyledir:
"... Nefisler menfaatperestliğe meyyaldir. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır" (Nisa: 4/128).
Bu kısımda Hâlık-ı Hakim insan fıtratını haber veriyor: Şuhha hazır diyor. Şuhh, cimri demektir, menfaatperest diye anlamayı daha muvafık bulduk. Yani menfaati hususunda cimrilik, tâviz vermeyiş onun ayrılmaz

vasfıdır, her an yanında hazır olan meylidir. Yani ayetin siyâkına göre: Kadın, kocası üzerindeki hissesinden vazgeçmez; erkek de bir başkasına meyletti ise buna karşı ilgi gösteremez. Bu durumda âyetin gerisi şu mânayı ifade eder: *"Eğer iyi davranır (yani kadınlarınıza adaletle muâmele ederek güzel geçim yolunu tutar ve onlara haksızlık etmekten) sakınırsanız, bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır, (sizi bu davranışınız sebebiyle mükâfaatlandıracaktır.)"*[720]

MAİDE SURESİ

ـ1ـ عن طارق بن شهاب قال:]قَالَتِ الْيَهُودُ لعُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: إنَّكُمْ لَتَقْرَءونَ آيةً لَوْ أنْزِلَتْ فِينَا َتَّخَذْنَاهَا عِيداً. فقَالَ عُمَرُ: إنِّى ‘عْلَمُ حِينَ أنْزِلَتْ وَأينَ أنزِلَتْ، وَأينَ رَسولُ اللّهِ # حِينَ أنزِلتْ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَأنَا وَاللّهِ بِعَرَفَةَ في يَوْمِ جُمُعَةٍ. يعنى الْيَوْمَ أكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.

1. (583)- Târık İbnu Şihab anlatıyor: "Yahudiler, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e şöyle dediler:
"Siz bir âyet okuyorsunuz ki o, şâyet bize inseydi o günü bayram ittihaz eder (her yıl kutlardık)."
Hz. Ömer (radıyallahu anh) diyor ki: Ben onun indiği ânı ve yeri, indiği sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bulunduğu noktayı biliyorum: Arafe günü inmişti. O zaman ben de Arafat'ta idim ve bir cuma günüydü. Kasteddikleri ayet de: *"Size bugün dininizi tamamladık"* (Maide: 5/3) âyeti idi."[721]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde, "Yahudiler..." şeklinde değil, "Yahudilerden bir kimse..." şeklinde gelmiştir. Ayrıca, Kütüb-i Sitte dışında gelen bazı rivayetlerde bu kimse meşhur Yahudi mühtedisi Ka'bu'l-Ahbar'dır. Bu

durum, Ka'bu'l-Ahbar'ın sorusu sırasında onların bir grup olduklarına hamledilmiştir.
Yahudilerin: *"Size bugün dininizi tamamladık"* mealindeki âyet bize inseydi biz o günü bayram ilân ederdik" demelerinin sebebi, bu ayetin ifâde ettiği ehemmiyet ve hakikatın büyüklüğü sebebiyledir. Zira dinin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında tamamlanmış olması, fevkalâde bir hâdise, Müslümanlara Cenâb-ı Hakk'ın büyük nimetidir. Arkadan onu tamamlayacak bir başka peygamberin gelmiyeceğinin ifadesidir. Hatta, dine beşerî el karışmayacak, ihtiyaç kalmayacak, her meselesiyle semâvî ve ilâhî olacak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebliğ ettikleri bütün ihtiyaçlara kâfi gelecek, din hususunda, dinin şâmil olduğu, ibâdat, muâmelat, ukubat, siyasat, iktisâdiyat, hukukiyyat vs. her hususta bir başka dine, yabancı bir sisteme ihtiyaç kalmayacak, kendi kendine yetecek demektir. Böyle bir durumun taraf-ı İlâhîden i'lamı, bildirilmesi, Müslümanlara Rablerinin öylesine muazzam bir nimeti, bir iltifatı, bir teşrifidir ki, kıymetini anlayanlara, hakikaten her yıl bayramlar, merasimler ve şehrayinler yaparak kutlamaya değer.
Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yukarıdaki cevabı, Yahudilerin değerlendirmesini zımnî şekilde te'yid mâhiyetindedir. Çünkü, Ömer efendimizin yaptığı tarife göre âyet-i kerime, Arafat'ta, cuma gününe mürâdif kurban bayramı sırasında nâzil olmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü için de "mü'minlerin bayramıdır" buyurduğuna göre, âyet-i kerime üst üste iki bayramın yaşandığı bir günde inmiş olmaktadır: O gün yıllık olarak her sene, başta Arafat olmak üzere İslâm dünyasının her meskun mahallinde kutlanmakta, namazlar kılınıp kurbanlar kesilmekte, en yeni elbiseler giyilip, ziyaretler, tebrikleşmeler yapılmakta, bir bayramda izhâr edilen sürûr ve şenlikler âzamî derecede yaşanmaktadır. Ayrıca cuma günü de haftalık bayram olarak, diğer günlerden farklı bir muhtevada yaşanmaktadır.
Yukarıdaki cevapta, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in: "Ben âyetin indiği günü ve yeri biliyorum, Arafat'ta, cuma günüydü" şeklinde işâret ederek yetinmesine mukabil, bazı rivayetlerde maksadı sarih olarak ifade etmiştir. Nitekim İshak'ın rivayetinde şöyle der:

"Mezkur âyet-i kerime arafeye mürâdif bir cuma günü nâzil oldu, elhamdülillah her ikisi de bizim için bayramdır." Tirmizî'nin kaydettiği bir rivayette Yahudinin muhatabı İbnu Abbas'tır. İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın verdiği cevap da şöyledir:

"O âyet-i kerime iki bayramın yaşandığı bir günde inmiştir: Cum'a günü ve Arafe günü."

Arafe'yi bayramdan sayıyoruz çünkü akşamı bayram akşamıdır ve ertesi günü kurban günüdür.[722]

ـ2ـ وعن ابنِ عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]إنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّهَ وَرسُولهُ اŒية. قالَ: أنزِلتْ في المُشْرِكينَ: فَمَنْ تَابَ مِنْهُمْ قَبْلَ أنْ يُقْدَرَ عَلَيْهِ لَمْ يَمْنَعْهُ ذلِكَ أنْ يُقَامَ فيهِ الحَدُّ الّذِي أصَابَهُ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

2. (584)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) dedi ki: *"Allah ve Peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Onlara âhirette büyük azab vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden evvel) tevbe eden (muhâriblerle yol kesen)ler müstesnâdırlar. Bilin ki Allah, çok affedici ve çok merhamet sâhibidir"* (Maide 5/33-34) âyeti müşrikler hakkında indi. Kendileri mağlub edilmezden önce, kim gelip teslim olursa bu, ona işlediği suç sebebiyle had cezası uygulamaya mani değildir."[723]

AÇIKLAMA:

Dinimizde işlenen cinayetlerin cezası, suçun mahiyetine göre değişir. Bazan işlenen suç fiil olarak aynı bile kalsa mâhiyetce farklıdır. Binaenaleyh ceza da farklı olabilir. Bu açıdan yukarıdaki âyette dikkat çekilen "Allah ve Resûlüne savaş açanlar"dan maksad nedir? denince

farklı izahlara ulaşılabilmektedir. İslâm âlimleri bunu başlıca üç kısımda mütâlaa etmiştir. Fazla teferruata girmeden kısaca belirtelim:[724]

1- Mürtedler:

İster Müslüman ana-babadan büyümüş, isterse önceden kâfir iken sonradan Müslüman olmuş bulunan bir kimse, İslâm dinini terkedecek olsa buna mürted denir. İslâm fıkhında mürtede uygulanacak hükümler vardır.[725]

2- Bağiler:

Daha çok siyasî maksadlı suç işleyenlere bağî denir. Fakihlerce şöyle tarif edilmiştir: Bağî, câiz olan bir te'vil ile haksız yere imama (devlet reisine, devlete) karşı gelen destek ve kudret (menea ve savlet) sahibi kimselerdir." Bununla ilgili ahkam da ayrıdır.[726]

3- Kuttâut-Tarik (Yol Kesenler):

Bunlar mü'minlerin daha ziyade mallarını ele geçirmek için eylem yapan kimselerdir. Yukarıda kaydedilen âyette bunların kastedilmediği, âlimlerimizin çoğunluğunca kabul edilmiştir. Bu sebeple burada onlar üzerinde biraz durmak istiyoruz[727]

Muhârib (Eşkiya)

Evvelemirde, dilimize eşkiyâ olarak çevirdiğimiz, âyette geçen "harb açan" tâbiri üzerinde durulmuş ve bundan maksadın, Müslümanların malına, canına kasteden eşkiyalar yani yolkesiciler olduğu belirtilmiştir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, muhârebeyi şöyle tarif eder: "Muhârebe, selb

(soyma) kastıyla silâh çekmedir, harb kökünden gelir, bu da "silah çekerek Müslüman üzerinde bulunan şeyi soymak istemektir."
Bedâyi'de silah yerine sopa, taş, odun gibi şeyler kullanılmış olsa da fiilin eşkiyâlık sayılacağı belirtilir. Başta İmam Şâfiî olmak üzere birçok âlimler, öldürme olmasa bile, silâh çekerek mala kast eden kimseler, bu şenî fiillerini dağda veya şehirde işleseler bile, âyette zikredilen "muhârib (eşkiyâ)" sayılacağını kabûl etmiştir. Ancak İmam-ı A'zam ve İmam Muhammed, şehir dâhilindeki vak'alarda imdat isteme imkânı olduğu için, bunların "eşkiyalık" değil hırsızlık sınıfına dâhil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.
İmam Mâlik, âyette kastedilen muhâribi (eşkiyâyı) şöyle tarif eder: "Muhârib, yol kesen, nerede olursa olsun insanları korkutup tedhişte bulunan ve yeryüzünde fesâd çıkaran kimsedir. Bu fiillerde bulunan birisi, kimseyi öldürmemiş olsa bile muhâribtir, yakalandığı takdirde öldürülür, öldürülmemiş ise imam (devlet reisi) öldürmek, asmak, çaprazlama el ve ayak kesmek, nefyetmek (sürmek) cezâsından birini vermekte serbesttir." Yine İmam Mâlik'e göre "Tedhiş işini alenî veya gizli yapması arasında fark yoktur. Mal talebiyle korkutmada bulunur, yol keser, veya öldürürse, bu insanlarca duyuldu mu, âyette zikredilen muhârebe vâki olmuştur."
İbnu'l-Arâbî'nin beyânına göre, muhâribin tecziyesi için illâ da Müslüman malına göz dikmesi aranmaz. (Vatandaş durumunda zımnî) kâfirin malına vâki sataşma da aynı şekilde cezâlandırılır.[728]

Muharib (Eşkiya) Hırsızdan Farklıdır:

Yukarıda belirtilen fiil, şehir dışında vâki oldu ise, bunun hırsızlık sayılamayacağı hususunda ittifak vardır. Şehir dahilinde olduğu takdirde İmâm-ı A'zam ve Muhammed'e göre, -imdat taleb edilebileceği için- hırsızlık addedilmesi gerektiği söylenmiştir. Eşkiyânın hırsız sayılıp, sayılmaması meselesi tecziye açısından mühimdir. Zira hırsızın cezâsı, eşkiyânın cezasına nazaran hafiftir. Nisab miktarı (bir dinarın dörtte biri) mal çalan kimsenin cezası elinin kesilmesinden ibaret olduğu halde,

eşkiyanın cezası ayette açıklandığı üzere farklıdır ve çok daha ağırdır. [729]

Muharibin Cezası:

Eşkiya (muharib) hırsızlar grubunda mütâlaa edilmeyince eşkiyâlığın cezasının değişik olacağı açıktır. Nitekim açıklamasına çalıştığımız âyette, eşkiyalar için ölüm, asılma, çaprazlama el ve ayak kesilmesi, sürgün zikredilmektedir.

Âlimler bunlardan birinin verilmesi hususunda bâzı farklı yorumlar ileri sürmüştür. Umumiyyetle kabul edilen esasa göre, âyet-i kerimede sayılan cezâlardan biri, eşkiyâya suçunun nev'ine göre takdir edilir. İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayete müsteniden başta İmam Şafiî olmak üzere ekser ulemanın görüşüne göre cezalar suçlara göre şöyle takdir edilir:

1- Mal almaksızın sadece öldüren öldürülür.

2- Hem mal alıp hem öldüren öldürülür ve asılır.

3- Öldürmeksizin sadece mal alan çaprazlama el ve ayağı kesilir.

4- Sâdece korkutma ve tedhişte bulunan nefyedilir (sürgün cezası verilir).

İmam-ı Âzam, öldürme ve çalmayı beraber işleyen kimselere verilecek cezalarda devlet reisini şu üç cezadan birini vermekte muhayyer bırakır:

1- Sadece öldürmek,

2- Önce çaprazlama el-ayak kesmek ve sonra öldürmek.

3- Önce öldürmek, sonra asmak.

İmam Şâfiî ve Ebu Yusuf'a göre böyle bir eşkiyanın (yani hem çalan hem öldüren) mutlaka asılması gerekir.

Eşkiyânın asılı olarak herkesin göreceği şekilde teşhir edilmesi, bu cezanın verildiğinin herkesce bilinmesi içindir. Böylece, insanlar benzeri suçu işlemekten zecredilmiş olurlar. Bu cezanın had kabul edilerek, maktûlün velisi tarafından affedilebilme ihtimâli olan kısas cezasının dışında bırakılması da cezânın, halka mâtuf zecr yönünden ehemmiyetini ifade eder.

Yol kesen eşkiyâya verilen ölüm cezası hakkında Abdulkadir Udeh şu açıklamayı yapar: "Bu cezâ, insan tabiatıyla alâkalı bir bilgi üzerine mebnidir. Zira kâtili öldürmeye sevkeden şey, başkasını öldürerek, kendisi hayatta kalmayı tercih ettiren bir duygudur. Öyleyse, eğer başkasını öldüreceği sırada kendisinin de aynı şekilde öldürüleceğini bilirse ekseriyetle öldürme işinden vazgeçer. İşte şeriat öldürmeye karşı cezâ olarak, öldürülmeyi takdir etmekle, öldürmeye sevkeden subjektif âmilleri, yine subjektif (ruhî) olan âmillerle bertarâf etmiş oluyor.[730]

Nefiyden Maksad:

Dilimizde sürmek, sürgüne göndermek olarak ifade edilen nefyetmekten Kur'an-ı Kerîm'in muradı hususunda da değişik yorumlar olmuştur. İmam Şâfiî'ye göre nefy, yakalanmayan eşkiyânın ebediyyen takibata tabi tutulmasıdır. Yani kanun kaçağı olarak, yakalanma korkusu ile diyar diyar dolaşmak durumunda olan eşkiyanın sürgün edilmesi demektir. Yakalanınca âyette zikredilen cezalardan uygun olanı verilir.

Ebu Hanife'ye göre, bundan maksad hapsetmektir. Bir mekâna tıkılan kimse, her çeşit dünyevî lezâizden mahrum kalacağından bir nevi "arzdan sürülmüş" durumdadır.

İbnu'l-Arabî'de nefiyden hapsetmeyi anlar ve bir yerden bir başka yere sürmenin cezâ sayılmaması gerektiğini iddia eder. Bazı alimler mal ve cana kasdetmeyen tedhiş hareketlerinin şöhret için yapılmış olabileceğini belirterek, sürgün edilmek suretiyle tedhişçinin humule yani adı ve sanının bilinmezliğe mahkum edilmiş olacağını, kimsenin kendisinden bahsetmemesine vesile olacağını, böylece arzusunun zıddıyla cezâlandırılmış olacağını söylerler.[731]

Maglubiyetten Önce Tevbe:

Kur'ân-ı Kerim'de yol kesen eşkiyalara (muhâriblere) verilecek cezalarla alâkalı pasajın sonunda yapılan istisna, yâni *"... Siz kendilerine kaadir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhâriblerle,*

yol kesen)ler müstesnâdırlar, bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sâhibidir" âyeti, tevbekâr olan ve mukâvemeti terk ederek teslim olan âsilerin cezâ dışı tutulmalarını gerektirmiştir. Hattâ "evvelce yapmış oldukları cerhten, katilden, ahz-ı maldan dolayı hukuk-ı umumiyye nâmına mes'ul olmazlar." Bâz fakihler, tevbelerinin şâyan görülebilmesi için yolculardan almış oldukları malları da -mevcut ise aynen, değilse bedelen- sâhiblerine iâde etmeleri gerektiğini, aksi takdirde haklarındaki hadd cezâsının sâkıt olmayacağını ileri sürmüşlerse de, racih görüş sâkıt olacağına kâil olan görüştür.[732]

ـ3ـ وعن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]مُرَّ علَى النَّبِىّ # بِيَهُودِىّ مُحَمَّمٍ مَجْلُودٍ فَدَعَاهُمْ فَقَالَ: هَكَذا تَجِدُونَ حَدَّ الزَّانِى في كِتَابِكُمْ؟ قَالُوا نَعَمْ. فَدَعَا رَجُ مِنْ عُلَمَائِهِمْ فقَالَ: أنْشِدُكَ بِاللّهِ الَّذِى أنزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسى أهكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الزَّانِى في كِتَابِكُمْ؟ قَالَ َ؛ وَلَوْ أنَّكَ نَشَدْتَنِى بِهذَا لَمْ أخْبِرْكَ، نَجِدُهُ الرَّجْمَ. وَلكِنَّهُ كَثُرَ في أشْرَافِنَا فَكُنَّا إذَا أخَذْنَا الشَّرِيفَ تَرَكْنَاهُ، وَإذَا أخَذْنَا الضَّعِيفَ أقَمْنَا عَلَيْهِ الحَدَّ، فَقُلْنَا تَعَالَوْا فَلْنَجْتَمِعْ عَلَى شَئٍ نُقِيمُهُ عَلَى الشَّرِيفِ وَالْوَضِيعِ. فَجَعَلْنَا التَّحْمِيمَ وَالْجَلْدَ مَكَانَ الرَّجْمِ.

فَقَالَ النبىّ #: اللَّهُمَّ إنِّى أوَّلُ مَنْ أحْيَا أمْرَكَ إذْ أمَاتُوهُ؛ فأمِرَ بِهِ فَرُجِمَ. فأنَزلَ اللّهُ تعالى: يَا أيُّهَا الرَّسُولُ َ يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ في الْكُفْرِ. إلى قوله: إنْ أوُتِيتُمْ هذَا فَخُذُوهُ وَإنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا. وَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أنَزَلَ اللّهُ فأولئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أنَزَلَ اللّهُ فأولئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أنَزَلَ اللّهُ فأولئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ في الْكفّارِ كُلِّهَا[. أخرجه مسلم، وهذا لفظه وأبو داود .

3. (585)- Hz. Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına yüzü kömürle karartılmış ve dayak atılmış bir Yahudi getirdiler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Yahudileri çağırarak:

"Kitabınızda zina haddini (cezasını) böyle mi buluyorsunuz? diye sordu.

"- Evet" dediler.

Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onların âlimlerinden birini çağırdı ve

"Musa'ya, Tevrat'ı indiren Allah aşkına soruyorum, zina edenin haddini kitabınızda böyle mi buluyorsunuz?" dedi. Âlim:

- Hayır! Eğer bana böyle yemin vererek sormasa idin sana haber vermezdim. Kitapta recm buluyoruz. Fakat, zina vak'aları eşrafımız arasında çoğaldı. Artık şerefli birini bu suçla yakalarsak onu bırakır olduk. Ancak bîçare birisini yakalarsak ona haddi tatbik ediyoruz. Kendi aramızda şöyle dedik:

"Gelin aramızda öyle bir ceza şeklinde anlaşalım ki o, eşraftan olsun, halktan olsun herkese tatbik edilsin. Sonunda recm yerine suratın kömürle boyanıp dayak atılmasında ittifak ettik." Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Allahım, onların öldürdüğü emr-i şerifini ilk ihya edip dirilten ben olayım" dedi ve had cezasının tatbikini emretti, zâni hemen recmedildi. Bunun üzerine şu âyet indi: *"Ey Peygamber! Kalbleri inanmışken ağızlarıyla "inandık" diyenler, Yahudilerden yalana kulak verenler ve başka bir topluluk hesabına casusluk edenlerden inkara koşanlar seni üzmesin. Sözleri asıl yerlerinden değiştirirler de "Böyle bir (fetva) size verilirse alın, verilmezse kaçının" derler..."* (Maide: 5/41). Az sonra Allah Teâla şu ayeti indirdi: *"Allah'ın idirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar kâfirlerdir..." "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler işte onlar zâlimlerdir..." "...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar fâsıklardır!"* (Maide: 5/44, 45, 47).

Bu âyetlerin hepsi kâfirler hakkında nazil olmuştur."[733]

ـ4ـ وفي أخرى ‘بى داود عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قالَ:]هذِهِ اŒياتُ الثّثُ خَاصّة نزَلتْ في قُرَيظَةَ وَالنَّضِيرِ.[»والتحميم« تَسْوِيدُ الوجه بالحمم، وهو الفحم .

4. (586)- Ebu Davud'un İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir başka rivayette şöyle demiştir:

"Bu üç âyet hassaten Kureyza ve en-Nadir Yahudileri hakkında nâzil oldu."[734]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet, Yahudilerin kitaplarını tahrif etmeleriyle ilgili müşahhas bir örnek sunmaktadır. Ayrıca adaletsizliğin, şerî ahkâmın tatbikat dışı kalmaya yüz tutmasının nasıl başladığı hususunda da bir fikir vermektedir. Cemiyetin nüfuzlu ve şerefli tabakalarının tefessühü ve adaletin onlara eksik uygulanması.

Bu vak'a hemen hemen bütün hadis kitaplarında çok farklı tariklerle rivayet edilmiştir. Rivayetler değiştikçe vak'ayı aydınlatıcı farklı ziyadelere rastlanmaktadır. Nitekim Müslim'de Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yapılan bir rivayette, Yahudilerin "zina edenlerin yüzünü boyarız" şeklindeki cevapları üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Doğru söylüyorsanız, o halde Tevrat'ı getirin!" emreder. Yahudiler Tevrat'ı getirip ilgili bahsi okumaya başlarlar. Recm âyetine gelince, okuyan genç -ki bazı rivayetler adının Abdullah İbnu Surya olduğunu tasrîh eder- elini recm ayetinin üzerine koyup, sonraki âyetleri okumaya devam eder. Cemaatte bulunan Yahudilikten mühtedi, büyük âlim Abdullah İbnu Selam (radıyallahu anh), elini kaldırıp atladığı âyeti okumasını söyler.

Böylece, Tevrat'ta recm âyetinin varlığı anlaşılınca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zânilerin recmedilmesini emreder.

Bazı şârihler, bunların Hayber Yahudilerinden olduğunu, hadisenin dördüncü hicrî senede Zilkade ayında cereyan ettiğini belirtir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Tevrat'ta zinanın hükmü nedir? diye sorması, mevzuyu bilmediğinden değil, onları kendi kitaplarıyla ilzam etmek gayesine bağlıdır. Nitekim, verdikleri cevapla yetinmeyip, *"Getirin Tevrat'ı"* emreder. O husustaki bilgisi, vahy-i ilâhi ile de olabilir, Abdullah İbnu Selâm gibi mevzuyu bilen birisinin önceden söylemiş olmasıyla da olabilir.
Abdullah İbnu Selam (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'ye hicret ettiği zaman, vech-i mübâreklerini görür görmez: "Bu simada yalan olamaz" diyerek derhal Müslüman olmuş genç bir Yahudi âlimidir. Benû Kaynuka kabilesindendir. İslâm'dan önceki adı el-Husayn idi, Müslüman olunca Abdullah ismini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz vermiştir. Kendisinden iki oğlu Yusuf ve Muhammed ile Enes İbnu Mâlik, Zürâre İbnu Evfa hadis rivayet etmişlerdir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onun hakkında: *"O, cennette on kişinin onuncusudur"* buyurarak cennetle müjdelemiştir. Muâz İbnu Cebel de: "İlmi dört kişi nezdinde arayın: Uveymir Ebu'd-Derda, Selman, İbnu Mes'ud ve İbnu Selam (radıyallahu anhüm ecmain)" buyurmuştur. Hicrî 43 yılında vefat etmiştir.[735]
Hadisten Çıkarılan Hükümler
Ulema yukarıdaki hadisten çeşitli hükümler çıkarmış, bunların bazılarında ittifak ederken bazılarında ihtilaf etmişlerdir. Mühimlerini kaydediyoruz:
1- Ahmed İbnu Hanbel ve İmam Şâfiî ve İmam Ebu Yusuf hazerâtı bu hadisten hareketle muhsan (recm cezasının tatbikini gerekli kılan vasıfları taşıyan kimse) olmak için kişinin Müslüman olması şartı aranmaz" demişlerdir. Mâlikîlere ve çoğunlukla Hanefîlere göre ise muhsan olabilmek için gerekli şartlardan biri de İslâm'dır. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şu hadis rivayet edilmiştir: *"Allah'a şirk koşan kimse muhsan değildir."* Ayrıca: "Buradaki tatbikat da delil olamaz. Çünkü bu, İslâm'a göre değil, Tevrat'a göredir. Tevrat da recm muhsan olana tatbik edilir diye bir kayıt koymaz" demişlerdir.

Ancak bu düşüncede olanlara: Allah Teâla: *"Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet"* (Mâide: 5/48) demişken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nasıl olur da şeriatde olmayan bir şeyle hükmetmiş olur?" demişlerdir. Keza "Tevrat'a göre recm, muhsan olmayana da tatbik edilir" sözüne de itiraz edilmiştir. Çünkü, Tevrat'taki recm hükmünü beyan sadedine, Taberânî'de, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den şu rivayet gelmiştir. "Muhsan olan kadın ve erkek zina ederler ve yeterli delil de ikâme edilirse derhal recmedilirler, kadın hâmile ise ona çocuğu doğuruncaya kadar mühlet verilir."

2- İslâm memleketinde zina cürmünü işleyenlere recm cezasının verilmesi vâcibtir.

3- Kâfirlere şeriatın fürûu da tatbik edilir. Ancak bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. Bazıları "Gayr-ı müslimler, şeriatın sâdece asl'ına muhataptır, furû'dan sorumlu değildir" demiştir. Diğer bir kısmı da: "Kâfirler şeriatın emirlerine değil, nehiylerine (yasaklarına) muhataptır" demiştir.

4- Bazı âlimler: "Küffâr, müracat ettiği takdirde, Müslüman mahkemeler, dâvaya, İslâm şeriatına göre bakar" demiştir. Bu meselede de bazı ihtilaflar olmuştur. Hicaz ve Irak ulemasından bir kısmına göre hâkim davaya bakmak zorunda değildir. İmam Mâlik, Atâ, Şa'bî, Nehaî bu görüştedir. Bir kavline göre Şâfiî hazretleri de böyle hükmetmiştir. Zuhrî (rahimehumullah) şöyle der: "Sünnet olan zımmîleri, hukuk, muâmelât ve mirâs işlerinde kendi dinlerine bırakmaktır. Ancak kendileri mürâcaat ederek bizim hükmetmemizi taleb ederlerse, o zaman şeriatımıza göre aralarında hüküm veririz."

Bazı âlimler, gayr-ı müslimlerin müracaatı halinde Müslüman hâkimin muhayyer olmadığını, İslâm'a göre hükmetmek mecburiyetinde olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre muhayyerlik neshedilmiştir. Hanefîler bu görüştedir. Şafiî hazretlerinin bir kavli de böyle, Ömer İbnu Abdilaziz, ve Zührî de bu paralelde görüş beyan etmişlerdir. İmam-ı Âzam şu teferruata da yer vermiştir: "Müslüman mahkemesine karı-koca berâber gelirse aralarında adâletle hüküm vermek icab eder; yalnız kadın gelir de kocası râzı olmazsa hâkim hükmü vermez" demiş, İmâmeyn ise hüküm verebileceğine kâil olmuştur.[736]

ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كَان قُرَيظَةُ والنَّضِيرُ، وَكانَ النَّضِيرُ أشْرَفَ مِنْ قُرَيْظَةَ فَكَانَ إذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْظَةَ رجُ مِنَ النَّضِيرِ قُتلَ بِهِ، وَإذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنَ النَّضِيرِ رَجُ مِنْ قُرَيْظَةَ فُدِى بِمَائَةِ وَسقٍ
مِنْ تَمر. فلمّا بُعِثَ النَّبىّ # قَتَلَ رَجلٌ مِنَ النّضِيرِ رَجُ مِنْ قُرَيظَةَ فَقَالُوا: ادْفَعُوهُ إلَيْنَا نَقْتُلُهُ. فَقَالُوا: بَيننَا وَبَيْنَكُمْ مُحَمّدٌ رَسُولُ اللّهِ # فأتَوْهُ. فَأنزلتْ: وَإنْ حَكَمْتَ فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ؛ وَالْقِسْطُ: النَّفسُ بِالنَّفْسِ ثُمَّ نَزَلتْ: أفَحُكْمَ الْجَاهِلِيّةِ يَبْغُونَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

5.(587)- İbnu Abbas (radyallahu anhümâ) anlatıyor: Kureyza ve en-Nadir, Medine'de yaşayan Yahudilerden iki kabile idi. Bunlardan en-Nadir kabilesi Kureyza kabilesinden daha şerefli kabul ediliyordu. Sözgelimi, Kureyza kabilesine mensup birisi, en-Nadir'den birini öldürecek olsa kısas olarak katil öldürülürdü, ama en-Nadir'den bir kimse Kureyza'dan birisini öldürecek olsa, yüz vask hurma ile fidye ödenirdi (katil öldürülmezdi). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın peygamberliğinden sonra en-Nâdir'den birisi Kureyza'dan bir adam öldürdü. Kureyzalılar:

"Katili bize teslim edin, onu öldüreceğiz" dediler. Öbür taraf

"Sizinle bizim aramızda Muhammed hakem olsun" dediler ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Bunun üzerine şu âyet indi: *"... Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hüküm ver. Allah âdil olanları sever"* (Maide: 5/43). Adaletle hükümden maksat "cana mukabil can"dı. Daha sonra şu âyet indi: *"Câhiliye devri hükmünü mü istiyorlar? Yakinen bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?"* (Maide: 5/50).[737]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de Yahudilerin, bir kısım hukukî ihtilaflarını çözdürmek üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zaman zaman müracaat ettiklerini ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu durumlarda nasıl davranması gerektiğini belirten vahiyler geldiğini göstermektedir.

Burada, gayr-i müslimlerin mürâcaatı hâlinde, Müslüman hâkimin meseleye bakıp bakmamakta muhayyer olduğunu söyleyenlerin delili görülmektedir. Zira âyet: "Eğer hükmedersen..." diyerek kayıt koymaktadır, "hükmet" emrini vermemektedir.

Ancak, hükmedilirse, "adaletle" hükmedilecektir. Ayet, bir cinayet vak'ası sebebiyle indiği için, İbnu Abbas "adaletle hükmetme"yi "cana mukabil can" olarak açıklamıştır.

Ancak, daha sonra inmiş olan *"... yakinen bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?"* (Maide: 5/50), âyetinin de tasrih ettiği üzere, adaletle hükmetmekten murad, arzedilen mesele ne olursa olsun İslâm şeriatı ile hükmetmektir.

Bu ayetle, Kureyza kabilesi ile Benu Nadr kabilesi arasındaki hukukî farklılık kaldırılmış olmaktadır. Rivayette açıklandığı üzere İslâm'dan önce, Kureyza ile Benû Nadr, aynı şeref ve değerde değildirler: Benû Nadr'ın maktûlleri için Benu Kureyza tam diyet öderken, Benu Kureyza'nın maktulleri için Benu Nadr diyetin yarısını ödemektedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nazil olan âyet üzerine:

"Ben, Kureyza'nın kanı Nadr'in kanına, Nadr'in kanı Kureyza'nın kanına eşittir diye hükmediyorum. Birinin diğeri üzerine ne kanda, ne diyette, ne de yaralamada üstünlüğü yoktur." deyince, Benu Nadr öfkelenir ve:

"Biz buna râzı olamayız!" diye itiraz eder. Bunun üzerine: "*Cahiliye devri hükmünü mü üstiyorlar?.."* (Maide: 5/50) meâlindeki vahy-i İlahî onları kınar.[738]

ـ6ـ وفي أخرى ‘بى داود:]فإنْ جَاءُوكَ فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أوْ أعْرِضْ عَنْهُمْ فَنُسِخَتْ قَالَ فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أنْزَلَ اللّهُ[.وَلهُمَا في أخرى: قَالَ كانَ بَنُو النَّضِير إذَا قَتَلُوا

مِنْ قُرَيْظَةَ أدَّوْا نِصْفَ الدِّيةَ، وَإذَا قَتَلَ بَنُو قُرَيظَةَ مِنْ بَنِى النَّضِيرِ أدَّوْا إلَيْهم الدِّيةَ كَامِلةً فَسَوَّى بَيْنَهُمْ رسولُ اللّه # .

6. (588)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Ebu Davud'un kaydettiği bir diğer rivayette şu açıklamayı yapar: *"Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, yahut onlardan yüz çevir, yüz çevirirsen sana bir zarar vermezler"* (Maide: 5/42) ayeti neshedildi ve şu emir geldi: *"...Allah'ın indirdiği ile aralarına hükmet!..."* (Maide: 5/48).[739]

Yine Ebu Dâvud ve Nesâî'de gelmiş olan bir diğer rivayette şöyle denir: "Benu'n-Nadirliler Kureyza'dan birini öldürecek olsalar diyet olarak normal bedelin yarısını öderlerdi. Buna mukabil Benu Kureyzalılar Benu'n-Nadir'den birisini öldürecek olsalar kan bedeli olarak tam diyet öderlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu farklılığı kaldırdı ve aralarını eşitledi."[740]

ـ7ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللّه # يُحْرَسُ ليْ حَتَّى نَزَلَ: وَاللّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ. فأخْرَجَ رسولُ اللّهِ # رَأسَهُ مِنَ الْقُبَّةِ فقَالَ: يَا أيُّهَا النَّاسُ انْصَرِفُوا فَقَدْ عَصَمَنِى اللّهُ تعالى[.

7. (589)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin beklenerek korunuyordu. Ancak: "...Allah seni insanlardan korur" (Maide 67), âyeti inince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) başını çadırdan çıkarıp: "Ey insanlar dağılın, artık beni Allah koruyor" diye seslendi. Tirmizî, Tefsir, Mâide: (3049).[741]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mazhar olduğu ilâhî himaye pek çok açıklamalara ve bazan farklı yorumlara sebep olmuş bir meseledir.

Görüldüğü üzere, ilâhî muhâfaza âyetle teyid edilen bir vak'adır. Hemen hatıra gelen bir husus şudur. Geceleyin nöbetçilerin kaldırılması hadisesi hangi tarihte başlamıştır? Alimlerimizin de dikkatini çeken bu noktayı tam olarak aydınlatmak mümkün olmamaktadır. Hadiseyi Mekke dönemine, Ebu Tâlib'in himâye dönemine kadar indiren rivâyetler varsa da hem rivâyetlerin zayıflığı hem de "Allah, seni insanlardan korur" meâlindeki âyetin Medine'de nazil olma keyfiyeti bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Üstelik, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Aişe ile beraberliği Medine'ye hicretin ikinci yılındadır.

Ancak şurası da bir gerçek: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, Cenab-ı Hakk, çeşitli vasıtalar kullanarak bidâyetlerden itibaren himâye etmiştir. Sözgelimi: Mekke'de iken, Kureyş'in şeflerine, hasedcilerine, inadçılarına ve şımarık zenginlerine karşı korumuş ve bu işte müşrik amcası Ebu Tâlib'i vâsıta yapmıştır. Allah Ebu Tâlib'in kalbine, cibillî akrabalık sevgisi vermiş, böylece Kureyş arasında kendisine karşı gösterilen saygı ve itaat duygusu, tecavüzleri önlemiştir. Bu devrede Ebu Talib Müslüman olsaydı, ona karşı saygıları kalmayacağından Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tecavüzlerinde daha cüretkâr, daha saldırgan daha şirret olabileceklerdi. Ebu Tâlib'le aralarındaki küfür müşterekliği Ebu Talib'e olan ihtiramlarını korumaya ve dolayısıyla onun hatırına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tecâvüzde ölçülü olmaya sevketmiştir.

Cenâb-ı Hakk, Ebu Talib'in vefatından sonra başka esbâb araya soktu. Bunlardan en mühimmi Ensâr'ın himayesidir. Bu sâyede Medine'de emin bir melce buldu. Hicretle oraya gelince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı her çeşit dış tehlikelere karşı korudular.

Müşrikler, Yahudiler, münafıklar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı plan kurdukça Allah hilelerini bozdu: Meselâ Yahudiler sihir yaptılar, Cenab-ı Hakk Muavvizeteyn suresini inzal buyurarak korudu. Hayber Yahudileri zehirli koyun eti yedirmeye kalktıkları vakit, Cenab-ı Hakk, haber vermek ve yememesini emretmek suretiyle himaye etti. Keza Yahudilerin damdan üzerine değirmen taşı atma planları da ilâhî ihbarla akim bırakılmıştı. Bir gazve sırasında koyu gölgeli bir ağacın altında uyurken kendisini takip eden düşman, ağaçta asılı olan kılıcını

almış, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vurmaya hazırlanırken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilâhî bir ikazla uyandırılmış ve mütecâviz kâfire inen gaybî bir darbe ile kılıç elinden düşürülmüş ve böylece kesin bir felâket önlenerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korunmuştur.

Bu ilahî himaye örnekleri o kadar çoktur ki, burada hepsini anlatmak bir hayli uzun çeker.

Bazı şarihlerimizce dikkat çekilen bir hususa daha temas edelim: "Bu ilahî koruma vardı da niye yüzünden yara aldı, niye dişi kırıldı, niye zırh, miğfer giydi?" gibi sorular yersizdir. Zira korunma garantisi "öldürülme"ye karşıdır. Elbette ki her hususta "en güzel örnek" vermekle vazifeli olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetine, yorulma, didinme, zahmet ve meşakkat çekme, aç kalma, yaralanma gibi, bir insanın karşılaşacağı, menfi vaziyetlerde de örnek verecek, o hallerde, o durumlarda alınması gereken tedbirleri, takınılması gereken tavırları ve izhâr edilmesi gereken sabır ve metâneti gösterecek, ümmetine ders verecektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mâruz kaldığı menfi durumlar bu açıdan değerlendirilince "himayeyi garanti eden ayet bu hadiselerden sonra nazil olmuştur" şeklindeki bir açıklamaya gerek kalmayacağı anlaşılır.[742]

ـ8ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رَجُ أتَى النَّبىّ # فقالَ: إنِّى إذَا أصَبْتُ اللّحْمَ انْتَشَرْتُ لِلنّسَاءِ وَأخَذْتنِى شَهْوَتِى فَحَرّمْتُ عَلَىّ اللّحْمَ. فأنزَلَ اللّهُ تعالى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أحَلَّ اللّهُ لَكُمْ اŒية[. أخرجهما الترمذى .

8. (590)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ben et yediğim zaman kadınlara karşı zaafım artıyor ve bende şehvet galebe çalıyor. Bu sebeple et yemeyi nefsime haram ettim" dedi. Bunun üzerine şu âyet indi:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın. Doğrusu Allah, aşırı gidenleri sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan temiz ve helal olarak yiyin. İnandığınız Allah'tan sakının" (Maide: 5/87-88).[743]

AÇIKLAMA:

Rivâyet bize, sathî bir nazarla bakınca, gâyet mâsum ve mâkul görünen bir niyetle, kişinin aldığı bir kararı görmekteyiz. Ancak âyet-i kerime, bu çeşit kararların ne kadar masum görünürlerse görünsünler, İslâmî olmayacağına dikkat çekmektedir. Fahreddin-i Râzî hazretleri "Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın" emrinde altı çeşit muhtemel yasak gösterir:
1- Allah'ın size helal kıldığı bir şeyin haram olacağına sakın itikad etmeyin.
2- Allah'ın size helal kıldığı bir şeyin haram olduğunu dilinizle telaffuz etmeyin.
3- Allah'ın size helal kaldığı şeylerden, haramdan kaçtığınız gibi kaçmayın. Bu üç çeşit yasak, itikâd, söz ve amel'e hamledilir.
4- Fetva vererek, helalleri başkasına haram kılmayın.
5- Nezir ve yeminde bulunarak helalleri tahrim etme yoluna gitmeyin.
6- Gasbedilen şeyi mülkünüze ayrılması kâbil olmayacak şekilde karıştırmayın, bu durumda tamamı haram olur. Böylesi bir karıştırma, kendisine helal olan şeyi de haram kılar. Temiz bir şeye pis bir şeyin karışması hususunda da aynı hüküm câridir. Pislik, ayrılmayacak şekilde karışmışsa temiz şeyin tamamı pis sayılır.
Ayet-i kerime bu altı ihtimâlin hepsine şamildir, hepsine hamli akla uzak değildir
Râzî hazretleri, Tahrim suresinin baş tarafında yer alan: *"Ey Peygamber, eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?"* meâlinde başlayan âyetlerin de sadedinde olduğumuz ayetle aynı maksadı güttüğüne dikkat çeker.
Ayette geçen: *"Hududu aşmayın"* ibaresiyle, Cenab-ı Hakk (celle şânuhu)'ın "helali haram kılma" fiilini kulluk haddinin aşılması ve zulüm

olarak değerlendirdiği belirtilmiştir. Keza bu tabirle tayyibâtı, yâni temiz olanları mubah kılmakla birlikte, onları istihlakte israftan nehyettiği belirtilir. Tıpkı: *"Yiyin, için fakat israf etmeyin"* (A'raf: 7/31) meâlindeki ayette olduğu gibi. Ayrıca: "Madem Allah size temiz olanları helal kılmış, bunlarla yetinip harama gitmeyin!" manası da ayetten anlaşılmıştır.

Râzî, bu ayetle, Ashâb'tan bir grubun, -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh)'un evinde, kıyâmet gününün dehşetini tasvir ederek o gün için iyi hazırlık yapılmasını tavsiye buyurmasından sonra- dünyayı terketme, güzel yemek ve içeceklerden vazgeçip gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılmak, yatak üzerinde uyumamak, kendilerini iğdiş etmek... gibi kararlara varmalarıyla ilgi kurar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu yanlış karara varanları çağırıp: *"Ben böyle emretmedim, nefsinizin üzerinizde hakkı var, oruç tutun, yiyin de; gece namazı kılın, uyuyun da. Ben gece kalkarım ama uyurum da, oruç tutarım ama yerimde de. Etli de, yağlı da yerim, kadınlara da mukârenet ederim, kim benim sünnetimi beğenmezse benden değildir"* der.

Bu mevzuyu 80, 81. hadislerde açıkladık.

Rivayetten şu da anlaşılmaktadır

Nefse hâkim olmanın meşrû ve yegane yolu yiyeceklerden kısmak, bir başka ifadeyle helal olanı haram etmek değildir. İbadet, gözün haramdan sakınması, nefsin arzularını meşru hudud içerisinde tatmin etmek... gibi. Nefisle mücadelede sünnete uygun yol budur. Bunu yaptığımız takdirde gâye kendiliğinden hâsıl olur, helalleri haram kılma aşırılığına hacet kalmaz.[744]

ـ9ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا نَزلتْ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اŒية، قال لِى رسولُ اللّهِ # أنْتَ مِنْهُمْ[. أخرجه مسلم وهذا لفظه، والترمذى.

9. (591)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: *"İnananlara ve faydalı iş işleyenlere, -sakınırlar, inanırlar, faydalı işler işlerler, sonra haramdan sakınıp inanırlar ve sonra isyandan sakınıp iyilik yaparlarsa- daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur..."* (Maide: 5/93) ayeti indiği zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bana dedi ki:

"Bana senin onlardan olduğun söylendi." [745]

AÇIKLAMA:

Hadisin sonunda "onlardan" olduğu belirtilen kimse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) imiş gibi bir mâna çıkmaktadır. Ancak "onlardan" olan İbnu Mes'ud'dur. Şarabı haram eden âyetin nüzulü üzerine Ashab:

"Uhud savaşı sırasında kardeşlerimiz şarabı içmişlerdi arkasından öldüler, onların durumu ne olacak?" diye endişelenince bu ayet iner. Ayet şu mânayı ders vermektedir:

"Onlar henüz haram edilmezden önce içtikleri için, günahkâr değillerdir." Kıble Kudüs'ten Mekke'ye çevrildiği zaman da Ashâb:

"Eski kıble üzerine namaz kıldığı halde ölen kardeşlerimizin durumu ne olacak?" diye üzülmüşler ve onları teselli sadedinde: *"... Allah ibâdetlerinizi boşa çıkaracak değildir...."* (Bakara: 2/143) mealindeki âyeti nazil olmuş, Ashab teselli bulmuş idi.

Sadedinde olduğumuz ayette "tatmak"la tercüme edilen kelimenin aslı taame'dir. Bu kelime Arapça'da çoğunlukla "yemek" mânâsında kullanılır. Sadedinde olduğumuz âyet bu mânâda tevil edilerek "daha önce içtikleri şarap sebebiyle mesul değiller" mânası çıkarılmıştır. [746]

ـ10ـ وله في أخرى عن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:

[مَاتَ رِجَالٌ مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّهِ # قَبْلَ أنْ تُحَرَّمُ الْخَمرُ فَلَمَّا حُرِّمَتْ قَالَ رِجَالٌ كَيْفَ بِأصْحَابِنَا وَقَدْ

مَاتُوا يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ؟ فَنَزلَتِ اŒيةُ]. صححه الترمذى
.

10. (592)- Yine Müslim'in bir başka rivayetinde Bera (radıyallahu anh) şunu anlatıyor: "Şarap haram edilmezden önce, Ashab (radıyallahu anhüm)'tan bazıları vefat etmişti. Şarap haram edilince birçok kimse:

"Arkadaşlarımız şarap içerek öldüler, onların hâli ne olacak?" dediler. Bunun üzerine ayet indi: *"İnananlara, ve faydalı iş yapanlara... daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur"* (Maide: 5/93) ayeti indi."[747]

ـ11ـ وعن عمر بن الخطاب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنه قال:]اللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا في الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ فَنَزَلَتِ الَّتِى في البَقَرَةِ: يَسْألُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسَرِ قُلْ فِيهِمَا إثْمٌ كَبيرٌ وَمَنافِعُ لِلنَّاسِ وَإثْمُهُمَا أكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا. فَدُعِىَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اَللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا في الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ. فَنَزَلَتِ الَّتِى في النِّسَاءِ: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ٓ تَقْرَبُوا الصَّةَ وَأنْتُمْ سُكَارَى اŒيةَ؛ فدُعِىَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا في الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ. فَنَزَلَتِ الَّتِى في المائِدَةَ: إنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ في الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّهِ وَعَنِ الصَّةِ فَهَلْ أنْتُمْ مُنْتَهُونَ فَدُعِىَ عُمَرَ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ إنْتَهَيْنَا انْتَهَيْنَا] أخرجه أصحاب السنن .

11. (593)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlatıyor: Ömer: "Allah'ım, şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun" diye dua etmişti ki Bakara suresinde bulunan şu âyet indi: *"Sana içki ve kumarı sorarlar de ki: "İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür."* (Bakara: 2/219).

Bunun üzerine Ömer (radıyallahu anh) çağırıldı ve âyet kendisine okundu. Ömer yine: "Allah'ım şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun" dedi. Bir müddet sonra Nisa suresindeki: *"Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın..."* (Nisa: 4/43) ayeti nazil oldu. Ömer (radıyallahu anh) çağırıldı ve âyet kendine okundu. Ömer yine: "Allah'ım şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun" dedi.

Bir müddet sonra, Maide suresindeki âyet indi: *"Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki saadete eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?"* (Maide: 5/90-91). Ömer yine çağırılıp âyet kendisine okundu. Bu sefer "Evet Rabbimiz vazgeçtik, vazgeçtik" dedi.[748]

AÇIKLAMA:

Şarap istihlâki, İslâm öncesi Arap cemiyetinde çok yaygındı. Arpa, buğday, hurma, mısır, üzüm, pirinç, bal gibi çok değişik maddelerden şarap yapılırdı.

İslâm gelince, daha Mekke'de iken, şarap meselesine dikkat çekmiş, vahiyde yer vermiş idi. Ancak, böylesi köklü alışkanlıkların yasaklanması birden bire yapıldığı takdirde netice alınmazdı. Bu sebeple yukarıda kaydedilen rivayetten de anlaşılacağı üzere, hafiften şiddete doğru tedrici yasaklamalarla hareket edilmiş, son sözün söylenmesi epeyce te'hir edilmiştir. Ancak yasaklama kesinlikle ortaya konunca, herhangi bir mukavemetle karşılaşılmadan, şarap yüzünden kimseye ceza verilmeden, kesin netice alınmıştır. Mü'minler kendiliklerinden bırakmışlardır.

Biz bu bahsi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mücadele metodu dahil, farklı yönleriyle, ilgili bahiste tahlil edeceğiz, oraya bakılsın (2276. hadis).[749]

ـ12ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سألُوا النبيّ #
حتَّى أَحْفَوْهُ في المَسْئَلَةِ فَصَعِدَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى الْمِنْبَرِ
فقَالَ: َ تَسْألُونِى عَنْ شيْءٍ إ ّ بَيَّنْتُهُ لَكُمْ. فَلَمَّا سَمِعُوا
ذلِكَ أرَمُّوا وَرَهِبُوا أنْ يَكُونَ بَيْنَ يَدَيْ أمْرٍ قَدْ حَضَرَ.
قَالَ أنَسٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَجَعَلْتُ أنْظُرُ يَمِيناً وَشِمَا ً
فإذَا كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فٌّ رَأسَهُ في ثَوْبِهِ يَبْكِى؛ فأنْشَأَ
رَجُلٌ كانَ إذاَ حَى يُدْعَى إلى غَيْر أبِيهِ.فقَالَ يَا رسُولَ
اللّهِ مَنْ أبِى؟ قَالَ: أبُوكَ حُذَافَةُ. فَقَالَ عُمَرُ: رَضِينَا
بِاللّهِ رَبّاً، وَبِا“سْمِ دِيناً، وَبِمُحَمّدٍ نَبِيّاً، نَعُوذُ بِاللّهِ مِنَ
الْفِتَنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ # مَا رَأيْتُ في الْخَيْرِ وَالشَّرِّ
كَالْيَوْمِ قَطُّ إنَّهُ صُوِّرَتْ لِى الْجَنَّةُ وَالنَّارُ حَتَّى رَأيْتُهُما
دُونَ الْحَائِطِ[. أخرجه الشيخان والترمذى .
وزاد فنزلت:]يَا أيُّهَا الَّذِين آمَنُوا َ تَسْألُوا عَنْ أشْيَاءَ إنْ
تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ: أخْبَرَنِى عُبَيْدُاللّهِ
ابْنُ عَبْدِاللّهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ: قَالَتْ أمُّ عَبْدِاللّهِ ابْنِ حُذَافَةَ
لِعَبْدِاللّهِ: مَا رَأيْتُ قَطُّ أعَقَّ مِنْكَ أأمِنْتَ أنْ تَكُونَ أمُّكَ
قَدْ قَارَفَتْ بَعْضَ مَا يُقَارِفُ أهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَفْضَحَهَا
عَلَى أعْيُنِ النَّاسِ؟ فَقَالَ عَبْدُاللّهِ: لَوْ ألْحَقَنِى بَعَبْدٍ
أسْوَدَ لَلَحِقْتُهُ[.»وَا“حْفَاءُ« في السؤال استقصاء
وا“كثار. »وَأرَمَّ« بفتح الهمزة والراء إذا أطرق ساكتاً
من خوف. »والرهبة« الخوف والفزع .

12. (594)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sorular sordular. Soruda öylesine aşırı gittiler ki, birgün minbere çıkıp (öfkeyle):

"Sorun, her sorunuza cevap vereceğim" dedi. Cemaat bu sözü işitince, korkuyla başlarını öne eğdiler. Başlarına mühim bir hadise gelmekte olmasından korktular.

Enes (radıyallahu anh) devamla dedi ki: "Ben sağıma soluma bakmaya başladım. Bir de ne göreyim, herkes elbisesini başına sarmış ağlıyordu. (Kimseden ses çıkmıyordu). Derken, münakaşa falan ettiği zaman, babasından başka birisine nisbet edilen bir kimse ilk konuşan oldu:
"Ey Allah'ın Resûlü! Babam kimdir?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Baban Hüzâfe'dir" buyurdu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de:
"Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak da Muhammed'den razıyız. Fitnelerden Allah'a sığınırız" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de:
"Hayır ve şer her ikisinin de bugünkü kadar bol indiğini hiç mi hiç görmedim. Bana cennet ve cehennem gözle görülecek hale getirildi ve onları şu duvarın önünde gördüm." dedi.
Bir rivayette şu ziyade var: "... Bunun üzerine şu âyet indi: *"Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır, (ama üzülürsünüz). Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Allah bağışlayandır, halimdir. Sizden önce bir millet onları sormuştu. Sonra da onları inkâr etmişlerdi"* (Maide: 5/101-102).[750]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Cehâlet hastalığının ilacı sormaktır","Bir şeyde şüpheye düşerseniz benden sorun"* buyurmuştur. Hz. Aişe:
"Ensar kadınları ne iyi kadınlardır, haya, onların dinlerini öğrenmeleri, bilgilerini artırmaları hususunda soru sormalarına mâni olmamıştır" diye övmüştür. İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ):
"İlmin artması taleble, anlaşılması sualledir" diye açıklamıştır. İbnu Şihâb:
"İlim hazinedir, anahtarı sualdir" diye açıklar. Hasan Basrî de:
"Kim utanç belâsıyla ilim talebinden geri kalırsa cehâlet için şalvar giyer, öyle ise ilim talebinde utanmayı kovarak kendinizden cehalet şalvarını atın. Zira kimin yüzü yufkaysa ilmi de yufkadır" diye nasihat etmiştir.

Evet başta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) olmak üzere bütün büyüklerimiz sormayı övmüş, ilim için soru sormanın gereğinde ittifak etmiştir.
Ancak bunun bir âdâbı olsa gerektir. Aslında bir değil, birçok âdâbı vardır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le ilgili pekçok rivayette bu âdab üzerine durulduğu görülür.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la ilgili haberlerde, sual sormanın tahdid edilmiş olduğunu görmek oldukça dikkat çekici bir husustur. Tahdid ifâde eden bir rivayet yukarıda kaydedildi. Hatta sual tahdidiyle ilgili olarak, yukarıda gördüğümüz gibi âyet-i kerimenin nâzil olmuş bulunması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâlet hayatında, kendisine soru sorma âdabının ne kadar ehemmiyetli bir durum olduğunu ifade eder.
Bazı rivayetler, mezkur âyetin nüzûlüne, haccın adediyle ilgili bir sualin sebep olduğunu belirtir. Şöyle ki: *"Oraya (Kâbe'ye) yol bulabilen insana, Allah için Kâbe'yi haccetmesi gereklidir."* (Âl-i İmrân: 3/97) ayetiyle hac farzedildiği zaman, cemaat:
"Her sene mi?" diye sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cevap vermez. Cemaat tekrar betekrar "her sene mi?" diye ısrarla sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonunda:
"Hayır, eğer evet deseydim her yıl yapmanız vâcib olurdu. Şayet vacib kılınsaydı güç getiremezdiniz" buyurur ve bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil olur.
Bazı rivayetlere göre bu soruyu soran bir "bedevi"dir, bazılarına göre "Benû Esed'den biri"dir ve soru Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı son derece kızdırmıştır. Bunun üzerine âyet nazil olmuştur.
Dikkat edilirse, âyet-i kerimenin zâhirinden "öğrenildiği takdirde hoşa gitmeyecek olan şeyden soru sormanın" yasaklandığı anlaşılır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın soruyu tahdid eden uyarıları fazladır. Bir iki misal verelim:
1- *"Ben sizi terkettikçe siz de rahat bırakın (soru sormayın). Zira sizden öncekileri suallerinin çokluğu ve bir de peygamberleri hakkında ihtilafları helâk etmiştir."*

2- *"Allah farzlar emretmiştir, sakın onları ihmal etmeyin, bir kısım da yasak sınırlar koymuştur, sakın bunları aşmaya kalkmayın. Bazı şeyleri de haram kılmıştır, sakın bunları ihlal etmeyin. Bazı şeylere de -unuttuğu için değil- acıdığı için, yani rahmet olsun diye sükut buyurmuştur, sakın bunlardan sual sormayın."*

3- *"Müslümanların cürüm yönüyle en büyüğü o kimsedir ki, haram edilmemiş bulunan bir şeyden sual sorar da onun suali üzerine o şey haram kılınır."*

4- *"Allah sizde görülen üç şeyden nefret eder: Dedikodu, malı ziyan etmek, çok sual sormak."*

5- *"Kişi kardeşiyle oturunca öğrenmek için sorsun, inadlaşmak için değil"* vs.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir defasında, sualde ısrar eden bir kimsenin davranışı karşısındaki hoşnutsuzluğunu ifade eden bir adamı "kâhinlerin kardeşi"ne teşbih buyurmuştur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu husustaki uyarıları Ashâb-ı Kiram'ı soru sorma hususunda öylesine ihtiyatlı hâle getirmişti ki, bu ihtiyat bir çoğunda korkuya dönüşmüştü. "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soru sormayız, olur ki hakkımızda Allah bir vahiy indiriverir veya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir söz sarfeder, ilânihaye hakkımızda ar olarak kalır" diyenler vardı.

Bu edeb Ashab arasında istikrar bulduktan sonra, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ) gibi cesaretiyle tanınanlar dışında kimse soru sormaya cesaret edemiyordu. Tabii ki, bu âdâbı bilmeyen bedeviler hâriç. Enes hazretleri (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soru sormada bedeviler insanın en cüretkârlarıydı" der. Bu yüzden, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda iken beraberlerinde bir de bedevinin bulunması Ashabı sevindirirdi. Çölden, sual soracak "akıllı" bir bedevînin gelmesi temenniler arasındaydı. Hatta bir kısım meselelerin sorulması için "câhil" bedevîlerin teşvik ve tahrik edildiğini rivayetlerde görmekteyiz. Şâtıbî, Cebrâil (aleyhisselam)'in zaman zaman bedevî kıyâfetiyle gelip sual sorması ile bu temenni arasında bir irtibat bulunmaktadır.

İbnu'l-Arabî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında sual yasağının konmasını "insanlara zorluk getirecek bir vahyin gelmesini önleme düşüncesi"ne bağlar ve ilâveten der ki: "O (aleyhissalâtu vesselâm)'nun vefâtından sonra bu endişe kalktı. Ancak, seleften gelen pekçok rivâyet, vukua gelmeyen meselelerin sorulmasını yasaklamakta, mekruh addetmektedir."

Diğer bir kısım rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ilgilendiren meselelerde halkın birbirine sorduğunu, helal şeyler hakkında da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çokca sual sormaları üzerine bâzan "haram" hükmünün geldiğini belirtirler. Bu cümleden olarak, Hz. Câbir, telâun (lânetleşme) ayetinin çok sual sebebiyle geldiğini öyler.

Bu konuda şu söylenebilir: İslâm'ın bazı meselelerde değişik zaman, mekan ve şartlara göre az-çok farklı yorumlara müsamahası vardır. Teferruat meselelerinde farklı anlayışlara ve farklı tatbikata müsamaha esprisini korumak dinimizin mühim stratejilerinden biridir. Hatta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm'ı "Hanefiyye semhâ" diye över, "Hıristiyanlık ve Yahudilikte olmayan müsamaha bizde vardır" diye iftihar eder. Şu halde teferruat meselelerin âyet veya hadislerle nihai bir şekle bağlanması, Şâri tarafından istenmektedir. Bir konuda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyanda bulunması, bir başka ifade ile, herhangi bir meselenin sünnetle şekillenmesi Müslümanlar için bağlayıcı bir durumdur. Bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifâdesiyle Şâri, "unuttuğu için değil, insanlara merhameti sebebiyle" bazı meselelerin muğlak kalmasını istemiştir. Bu bir kolaylık ve rahmet vesilesidir. Soru yasağı bunun için konmuştur.

Sual meselesine giren mühim adabtan biri de iyice bilinmeyen hususta cevap vermemektir. İslâm âlimleri bu meselede ittifak ederler. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in koyduğu şu kâide herkesce benimsenmiştir. "Allahu â'lem demek kişinin ilmindendir." Şöyle buyururlar: "Kişi sorulan şeyi iyi bilirse cevap vermeli, iyice bilemezse "Allah daha iyi bilir (Allahu âlem)" demelidir. Çünkü kişinin bilmediği hususlarda "Allahu a'lem" demesi onun ilmindendir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu konuda daha sarih bir ifade kullanmayı tavsiye eder.

"Bilmiyorum." Aynen şöyle derler: *"İlim üçtür: "Kur'ân-ı Kerim, yaşayan sünnet ve bilmiyorum (Lâ edri) demek."*

Rivayetler, keza sorulara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da "bilmiyorum" diye cevap vererek, bu babta başta ulemâ, bütün ümmetine örnek olduğunu göstermektedir: İbnu Ömer anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

Ey Allah'ın Resulü! Hangi yer daha hayırlıdır? diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bilmiyorum (Lâ edrî)" dedi. Adam:

"Pekâlâ, hangi yer kötüdür?" diye sorunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine

"Lâ edrî (bilmiyorum)" cevabını verdi. Bir müddet sonra Cebrail geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona sordu:

"Ey Cibril hangi yer daha hayırlıdır?" O da:

"Bilmiyorum" diye cevap verdi..." Neticede cevap Cenab-ı Hakk'tan geliyor:

"Hayırlı yerler mecsidlerdir, şerli yerler de çarşı-pazardır."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu konuda da örnek alan İslâm âlimleri kendilerine sorulan soruların çoğunluğuna "Lâ edrî (bilmiyorum!)" diye cevap vermekten ar duymamışlardır.[751]

ـ13ـ وعن ابن المسيب قال:]الْبَحِيرَةُ الَّتِى يُمْنَعُ دَرُّهَا لِلطَّوَاغيتِ فَ يَحْلُبُهَا أحَدٌ. والسَّائِبَةُ كَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لِهَتِهِمْ َ يُحْمَلُ عَلَيْهَا شَئٌ. وَالْوَصِيلَةُ الَّتِى تُبَكِّرُ في أوَّلِ نَتَاجِ ا“بْلِ بِأنْثى ثُمَّ تُثَنِّى بِأنثى، وَكَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لِطَوَاغِيتِهِمْ إنْ وَصَلَتْ إحْدَاهُمَا بِا‘خْرَى لَيْسَ بَيْنَهُمَا ذَكَرٌ. وَالحامُ فَحْلُ ا“بْلِ يَضْرِبُ الضِّرَابَ الْمَعْدُودَ فَإذَا قَضَى ضِرَابَهُ وَدَعُوهُ لِلطَّواغِيتِ وَأعْفَوْهُ مِنَ الْحَمْلِ وَسَمَّوْهُ الحامَ. قالَ، وَقَالَ أبُو هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: قال رسولُ اللّه #: رَأيْتُ عَمْرو ابْنَ عَامِرٍ الخُزَاعِىّ يَجُرُّ قُصُبَهُ في النَّارِ كَانَ أوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ[.

أخرجه الشيخان.»والْقُصُبُ« واحد ا‘قصاب، وهى ا‘معاء.

13. (595)- Tabiîn'den İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "**el-Bahîra**, cahiliye Araplarınca, sütü putlara bağışlanan, bu sebeple hiç kimse tarafından sağılmayan deveye denirdi. **Es-Sâibe**; ilahları için salıverilen, üzerine hiçbir yük vurulmayan deveye denir. **El-Vasile**; İlk doğumunu dişi yapıp sonra ikinci doğumunu da dişi yapan ve araya erkek doğum girmeyen devedir, bu da putlar için salıverilir, hiçbir şekilde istifade edilmezdi. **El-Hâm**; dölünden muayyen batın yavruya ulaşılan erkek devedir, bu da putlara adanır, yükte kullanılmazdı."
İbnu'l-Müseyyib, Ebu Hüreyre'den şu sözü nakleder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: *"Amr İbnu Âmir el-Huzâ'î'yi, cehennemde barsaklarını sürürken gördüm. Bu adam, hayvanları putlara adak olsun diye ilk salıveren (sâibe bırakan) kimse idi."*[752]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Kur'ân-ı Kerim'de geçen birkaç tabiri açıklamaktadır. Tabirlerin geçtiği ayet şöyle:
"Allah, kulağı çentilen (bahîra), salıverilen (saibe); erkek, dişi ikizler doğuran (vasile), on defa yavrulamasından ötürü yük vurulmayan (hâm) hayvanların adanmasını emretmemiştir, fakat inkâr edenler Allah'a karşı yalan uydururlar ve çoğu da akletmezler" (Maide: 5/103).
Burada dikkat çekeceğimiz bir husus şudur: Said İbnu Müseyyib tarafından mezkur tabirler hakkında hadis metninde yapılan açıklama ile, tefsirlerde ve başkaca kaynaklarda (mesela en-Nihâye'de) kaydedilen açıklama tamâmen aynı değildir. Tefsirlerde kaydedilen ve Türkçe meallere aksettirilen mânaya göre bu tâbirler, daha vâzıh olarak şöyle açıklanmaktadır:
"Cahiliye devrinde Araplar, bir dişi deve beş batın doğurur, beşinci erkek olursa onun kulağını yararlar, salıverirlerdi. Onu ne sağarlar, ne binerler,

ne de kullanırlardı. Bahire nezri budur. Bahr=yarmak demektir, bahire yarık, yani kulağı yarılmış adak deve mânasınadır.
Bir adamın başına herhangi bir dert gelirse ondan kurtulmak için, putlar namına deve adar, gayesi hasıl olunca o deveyi salıverir, ondan faydalanmayı kendisine haram ederdi. Sâibe budur.
Hayvan dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa putlarının olurdu. Şâyet ikisini birden doğurursa: "Dişi erkeğe kavuştu" derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi. Vasile de budur.
Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayarlar, onu hiçbir sudan ve mer'adan menetmezler ve "sırtı himaye edilmiştir" derler ki hâm budur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cehennemde barsağını sürüklediğini haber verdiği Amr İbnu Âmir el-Huzâî'ye gelince: Bu kimse develerden saibe ve bahire gibi adakları Araplar arasına ilk sokan kimsedir. Rivayetler, Mekke'deki belli başlı putların da ilk defa bu hanif tarafından ihdas edilerek, Hz.İbrahim'in tevhid dininin bozulduğunu açıklamaktadır.
Rivayete göre Amr bir ara Mekke'den Şam'a gitmişti. Belka mıntıkasındaki eski Meâb şehrine -ki, o zamanlarda burası Amâlika'nın dinlenme yeri idi- vardığında Amâlika'nın putlara taptıklarını gördü. Bu putlardan kurak zamanlarda yağmur, harp ve felâket zamanlarında yardım istediklerini öğrendi. Onlardan isteyip aldığı Hübel adlı bir putu götürüp Ka'be'ye dikti. Halkı buna tâzim ve ibâdete dâvet etti.
Keza, cahiliye Araplarının diğer bir meşhur putu olan Lât da Amr'ın eseridir. Şöyle ki: Benî Sakîf'ten hayır sâhibi bir kişi hac mevsiminde, tarihen Sahratu'l-Lât (Lât Kayası) diye anılan bir taş üstünde Arapların sevîk dedikleri kavutu, su ile karıştırıp helva yaparak hacılara dağıtırdı. Bu hayır sâhibi öldüğünde Amr bunu da bir fırsat sayarak halka: "Bu adam ölmemiştir, bu helva taşının içine girmiştir" diyerek bu taşı da bir put yapmış ve halkı tapmaya davet etmiştir.
Amr'ın, cahiliye Arapları arasında soktuğu bid'atlardan biri de yukarıda temas edilen adak hayvanlarının yavrularından istifâde etme şekliyle ilgilidir: Yavrular, canlı doğarsa erkekler istifâde eder, kadınlar edemezdi. Ölü doğarsa kadın erkek her ikisinin de bunda ortak olduğunu

söylerlerdi. En'am suresindeki 139. âyet bu hurâfeye temas ederek, böyle inananların cezalandırılacağını bildirir:

"Bu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır. Ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar" dediler. Allah bu türlü sözlerin cezasını verecektir. Çünkü O hâkimdir, âlimdir" (En'am: 6/139).[753]

ـ14ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:]خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَهْمٍ مَعَ تَمِيمٍ الدَّارِىِّ بنِ بَدَّا فمَاتَ السَّهْمِىُّ بِأرْضٍ لَيْسَ بِهَا مُسْلِمٌ فَلَمَّا قَدِمُوا بِتَرِكَتِهِ فَقَدُوا جَاماً مِنْ فِضةٍ مَخُوَّصاً بِذَهَبٍ فَأحْلفَهما رسولُ اللّه # ثُمَّ وُجِدَ الجامُ بِمكَّةَ فَقَالُوا ابْتَعْنَاهُ مِنْ تَمِيمٍ الدَّارِىِّ وَعَدِىٍّ، فقَامَ رَجُنِ مِنْ أوْلِيائِهِ فَحَلَفَا: لَشَهَادَتُنَا أحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا، وَإنَّ الجَامَ لِصَاحِبِهِمْ. قَالَ وَفِيهِمْ نَزَلتْ: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اŒية[. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.»وَالجامُ« ا“ناء »وتَخْوِيصُهُ« أن تجعل عليه صفائح من ذهب كخوص النخل .

14. (596)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Benu Sehm'den bir kişi, Tecîmüd'-Dârî ve Adiy İbnu Bedda ile birlikte yola çıktı. Es-Sehmî, hiç Müslüman bulunmayan bir yerde vefat etti. Terikesini Temin ve Adiyy getirdiler. Ancak (Sehmî'nin yakınları vasiyette adı geçen) gümüş işlemeli bir kabı (teslim edilen mallar arasında) bulamadılar. (Şikayet üzerine) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta ikisine (Temim ve Adiyy'e) yemin ettirdi. Sonra kap Mekke'de bulundu. Kabın yanlarında bulunduğu kişiler:

"Biz bunu Temin ve Adiyy'den aldık" diye yemin ettiler. Sehmî'nin yakınlarından iki kişi de kalkıp Allah'a yemin ederek:

"Bizim şâhitliğimiz o ikisinin şehâdetinden daha doğrudur, kap da arkadaşımıza aittir" dediler.

İbnu Abbâs der ki şu âyet bunlar hakkında nâzil oldu:
"Ey iman edenler! Ölüm birinize geldiği zaman vasiyet ederken içinizden iki adil kimseyi, şâyet yoklukta olup başınıza da ölüm musibeti gelmişse, namazdan sonra alıkoyacağınız, -şüpheleniyorsanız, "Akraba bile olsa yeminle hiçbir değeri değiştirmeyeceğiz, Allah'ın şahidliğini gizlemiyeceğiz, yoksa şüphesiz günahkârlardan oluruz" diye yemin eden-sizden olmayan iki kişiyi şâhid tutun. Eğer bu şâhidlerin günah işlemiş oldukları ortaya çıkarsa ölene kadar yakın hak sahibi diğer kişi bunların yerine geçer ve "bizim şâhidliğimiz ikisininkinden de daha doğrudur, biz aşırı gitmedik, yoksa şüphesiz zulmedenlerden oluruz" diye Allah'a yemin ederler. Bu, şahitliği gerektiği gibi yapmalarını veya yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmesinden korkmalarını daha iyi sağlar. Allah'tan sakının, dinleyin, Allah fâsık kimselere yol göstermez" (Mâide: 5/106-108). [754]

AÇIKLAMA:

Hadiste adı geçen Temîmü'd-Dâri sahabidir. Şerhlerde açıklandığı üzere Adiyy de Temîm'in yakınlarındandır, ancak sahabi değildir. Hâdise, Temîm (radıyallah anh)'in İslâm'a girmesinden önce cereyan etmiştir. Binaenaleyh, Müslüman Sehmî'nin vasiyetini teslim ettiği iki kişiden ikisi de Hıristiyandır.
Başka kaynaklarda gelen ziyâde bilgilere göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Temim'e yemin ettirince o ihânetini itiraf etmiş, bunun üzerine ona:
"Ey Temim Müslüman ol, Allah senin müşrik iken yaptığın günahları affetsin" teklifinde bulunmuş, o da kabul etmiştir. İslâm'ında samimi olmuştur.
Hadisten çıkan hükme gelince: "Başta Hanbelîler olmak üzere bir kısım âlimler, bir Müslüman, kâfirlerin arasında yalnız kalır, ölüm halinde vasiyette bulunur ve onun vasiyetine yalnızca bu kâfirler şâhidlik ederse bu şehâdet makbuldür. Çünkü âyet-i kerime buna hükmetmektedir. Yukarıda kaydedilen İbnu Abbâs hadisinin gösterdiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bununla amel etmiştir.

Ancak Ebu Hanîfe, Şafiî ve Mâlik hazretlerine göre bu şehâdet makbul değildir. Çünkü vasiyet dışındaki meselelerde şâhidliği makbul olmayanların -fasık gibi- vasiyetle ilgili meselelerde de kabul edilmez. [755]

ـ15ـ وعن عمار بن يَاسرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللّه #: أنزِلَتْ المائدَةُ مِنَ السَّمَاءِ خُبْزاً ولَحْماً، فأمِرُوا أنْ َ يخُونُوا وَ يَدَّخِرُوا لِغَدٍ، فَخَانُوا وَادَّخَرُوا وَرَفَعُوا لِغَدٍ، فَمُسِخُوا قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ[. أخرجه الترمذى .

15. (597)- Ammâr İbnu Yâsir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"(Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen) sofra gökten ekmek ve et olarak indirildi. Bu mucizeye mazhar olanlara, ihanet etmemeleri ve ertesi gün için, o yiyeceklerden ayırmamaları emredildi. Ancak onlar bunu dinlemediler, hem ihânet ettiler hem de yemeklerinden ayırıp ertesi gün için sakladılar. Bunun üzerine ceza olarak maymun ve hınzır suretine çevrildiler."[756]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Maide suresinde geçen bir hadise hakkında -ki sure, ismini bu hadiseden alır- kısa bir açıklama sunmaktadır: Hz. İsâ'nın havarileri, imanlarının artması için, kendilerine gökten bir sofra inmesini taleb ederler (112-114. ayetler). Cenâb-ı Hakk bu talebe şu cevabı verir: *"Ben onu size indireceğim, bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, dünyalarda kimseye azâb etmeyeceğim şekilde ona azâb edeceğim"* (Maide: 5/115).

Bu ayetin açıklamasından İslâm alimleri bazı farklı fikirler ileri sürmüşlerdir.

1- Ayette bahsedilen sofra Hz. İsa zamanında Yahudilere indirilmiştir. Sofra inme hadisesine hem âyet, hem de bir kısım rivayetler delalet eder.

2- Bazı âlimler bu sofranın inmediğine kâil olmuşlardır. Bunlar ayeti darb-ı mesel olarak alırlar, Hıristiyanlarca sofra mucizesi diye bir mucizeye inanılmaması, bilinmemesi keyfiyetini de fikirlerini te'yid edici bir unsur olarak zikrederler.

Ancak, Cumhur'un görüşü, âyetin zâhirinde de çıkan mânaya uygun olarak havârîlere sofranın Hz. İsa'nın zamanında inmiş olmasında ittifak eder.[757]

EN'AM SURESİ

ـ1ـ عن عليّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّ أبَا جَهْلٍ قالَ للنَّبىّ #: إنَّاَ نُكَذِّبُكَ ولكِنْ نُكَذّبُ مَا جِئْتَ بِهِ. فأنزلَ اللّهُ تعالى: فإنَّهُمْ َ يُكَذِّبُونَكَ وَلكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللّهِ يَجْحَدُونَ[. أخرجه الترمذى .

1. (598)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: Ebu Cehil mel'un, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:

"Biz seni yalanlamıyoruz, biz senin getirdiğin şeriatı tekzib ediyoruz" dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu:

"(Ey Muhammed!) Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz, doğrusu onlar, seni yalancı saymıyorlar, fakaz zalimler Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlar. Senden önce nice peygamberler yalanlandı ve kendilerine yardımcımız gelene kadar yalanlamalarına ve sıkıştırılmalarına katlandılar..." (En'âm: 6/32-34).[758]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ahlâken üstünlüğünü te'yid eden rivayetlerdendir. Çocukluğundan itibaren muhitinde öylesine bir yüce ahlâk örneği vermiştir ki, herkes onu "Muhammedü'l-Emin" diye bilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâmil seviyedeki üstün ahlâkında o kadar sâbit kadem olmuş, öylesine tavizsiz, inhirafsız devam etmiş ki, İslâm davasına girmezden önce zihinlerde hâsıl olan kanaat bilâhare hiç sarsılmamıştır. Yukarıda Ebu Cehil'den kaydedilen söz bunun en güzel, en mukni vesikasıdır. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bilinen en azılı düşmanı Ebu Cehil olmuştur. Bir Arap atasözü "Gerçek fazilet düşmanın da itiraf ettiği fazilettir" der.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâlet hayatında, en ziyade müessir olan âmillerden birinin bu beşerî ve ahlâkî kemâli olduğunu belirtmek isteriz.

Getirdiği risalet ve vahdaniyet davasının ilk mukni delili de bu olmuştur. Rivayetlerin te'yid ettiği üzere, ilk vahye mazhar olduğu gün büyük bir heyecan ve hatta "kâhin mi oluyorum, şair mi oluyorum?" diye korkuya düşen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) teskin ve teselli ederken ahlâkî vasıflarını hatırlatmıştır. "Korkma, Allah'a kasem olsun, Allah seni asla rüsvay etmez, çünkü sen sıla-ı rahmi ihmâl etmezsin, acizin işini görür, fakirin yerine kazanıverir, misafire ikram eder, hak yolunda musibete uğrayanlara yardım edersin" der. Böylece anlıyoruz ki, Risâlet-i Muhammediye'nin hakkaniyeti hususunda ilk ikna olan Hz. Hatice'nin yegâne delili, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kemal mertebesindeki ahlâkıdır, beşeriyetidir. Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı teskin ve iknada aynı delilleri kullanmıştır.

Risaleti alenî olarak tebliğ emrini aldığı zaman (Şuara: 26/214) Safa tepesine topladığı yakınlarına hitab ederken söze:

- "Size düşmandan haber versem bana inanır mısın?" diye başlamış, cemaatten:

- "Evet inanırız, çünkü sen Muhammedü'l-Emin'sin, yalan söylemezsin.." meâlinde te'yid aldıktan sonra risaletiyle ilgili beyanatta bulunmuştur.
Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kur'an tarafından te'yid edilecek olan (Kalem: 68/4) Kemal derecesindeki beşerî ahlâkı, davasında hak ve sâdık olduğu hususunda ilk yıllara ait bir delil olmayıp, günümüze kadar müessiriyetini muhafaza eden mühim delillerden biridir.[759]

ـ2ـ وعن سعد بن أبى وقاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا مَعَ رسولِ اللّه # سِتَّةَ نَفَرٍ؛ فقالَ لهُ الْمُشْرِكُونَ: اطْرُدْ هؤُŒءِ َ يَجْتَرِئُونَ عَلَيْنَا. قَالَ: وَكُنْتُ أنَا وابنُ مَسْعُودٍ، وَرَجلٌ منْ هُذَيْلِ، وَبَلٌ، وَرَجُنِ لَسْتُ أسَمِّيهِمَا؛ فَوَقَعَ في نَفْسِ رسولِ اللّهِ # مَا شَاءَ اللّهُ أنْ يَقَعَ؛ فَحَدَّثَ نَفْسَهُ. فأنزل اللّهُ تعالى: وَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِىِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ اŒية[. أخرجه مسلم .

2. (599)- Sa'd İbnu Ebî Vakkas anlatıyor: "Biz altı kişi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte oturuyorduk. Müşrikler ona:
"Şunları huzurundan kov, bizimle sohbete cür'et etmesinler" dediler.
Sa'd devamla diyor ki, orada ben vardım, İbnu Mes'ud, Hüzeyl kabilesinden bir kişi, Bilal ve ismini hatırlayamadığım iki kişi daha varlardı.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içine Allah'ın dilediği birşeyler düşmüştü. Kendi kendine içinden mırıldandı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu:
"Sabah akşam Rabblerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki onları kovarak zulmedenlerden olasın" (En'âm: 6/52)[760]

AÇIKLAMA:

Mekkeli müşriklerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a itirazlarının sebepleri araştırılacak olsa, başta gelen hususlardan biri olarak, onlardaki tekebbür duygusu karşımıza çıkacaktır. Yani, son derece hiyerarşize olmuş Mekke sosyetesinde içtimâî tabakalaşmanın tepesinde asiller, zenginler vardı. Bunlar fakirleri, köleleri, âzadlıları, yabancıları hakir görürlerdi. Onlarla beraberliğe, sohbete tahammülleri yoktu.

İslâm ise herkesi kardeş yapmıştı: *"İnananlar kardeştir"* (Hucurât: 49/10) diyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın etrafını ilk saranlar büyük çoğunluğu ile bu cebâbire ve bu zengin takımı tarafından horlanan, ezilen köleler, fakirler, kimsesizler idi. Para ve makamlarına mağrur kimseler bunlarla eşitliğe, kardeşliğe yanaşmıyorlar, sohbet meclisinde beraberliği bile ar telakki ediyorlar, zül addediyorlardı. Abese suresinde daha belirgin olarak görüldüğü üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bile, Kureyş ulularının bu mütemâdi ve ağır baskıları karşısında onları İslâm'a kazanma ümid ve gayretiyle, zaman zaman tereddüde düşebiliyordu. İşte bu âyet dahi söylediğimiz hususa şehâdet olan Kur'ânî delillerden biri olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in, dini öğrenmek üzere gelen, Allah ve Resulü'nün sevgisiyle kaynaşıp birleşen insanlar arasında ayırım yapmayı "zulüm" olarak vasıflandırması, düşünülmesi gereken bir başka husustur.[761]

ـ3ـ وعن سعد أيضاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]قالَ في هذِهِ ŒIية؛ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِكُمْ أوْ مِنْ تَحْتِ أرْجُلِكُمْ. قالَ: فقالَ رسولُ اللّهِ #: إنَّهَا كَائِنَةٌ وَلَمْ يَأتِ تَأوِيلُهَا بَعْدَ[. أخرجه الترمذى.والمراد بالتأويل هنا: الوجود والوقوع، التفسير ونحوه .

3. (600)- Yine Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) *"(Ey Muhammed! De ki: "Üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye, sizi fırka fırka yapıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olan O'dur. Anlasınlar*

diye âyetleri nasıl yerli yerince açıkladığımıza bak" (En'âm: 6/65) âyeti hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Haber verilen bu durum ilerde olacaktır, henüz olmuş değildir."[762]

AÇIKLAMA:

Ayette geçen "üstünüzden..." tabiriyle "gökten taş yağdırma", "altınızdan.." tâbiriyle hasf denilen "yerin yarılması" kastedilmektedir. Bunlar azan milletlere geçmişte verilen cezalardandır. Ayet-i kerime, bu ümmete de azdığı takdirde aynı belâların gelebileceğini haber vermektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da âyette temas edilen durumların istikbalde geleceğini ihbar etmektedir.

Bu rivâyet, taş yağması ve yer yarılması (hasf) cezalarının Muhammed ümmetinden kaldırıldığını haber veren başka rivayetlerle teâruza düşmektedir. Şöyle ki:

İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivayetine göre şöyle buyurmuşlardır:

"Ümmetimden dört şeyi kaldırması için Allah'a dua ettim. Rabb Teâla bunlardan ikisini kaldırdı, diğer ikisini kaldırmadı. Ben ümmetimden gökten taş yağması, yerin yarılması, aralarında ayrılıklara düşüp parçalanmaları, birbirlerinden sıkıntı azabı çekmeleri şeklinde gelebilecek cezaların kaldırılmasını dilemiştim. Allah taş yağma ve yer yarılma cezalarını kaldırdı, diğer ikisini kaldırmaktan imtina etti."

Ayette ifade edilen ilk iki cezanın da gelebileceği ihtimali ile bu hadiste kaldırılmış olduğunun beyanı nasıl uzlaştırılabilir?

Şârihlere göre şöyle bir te'vil mümkündür: İbnu Abbas (radıyallahu anh)'dan nakledilen hadiste belirtilen dua muayyen bir zamanla sınırlandırılabilir. Yani Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilk muhatapları olan Ashâb devriyle veya onları tâkip edecek olan faziletli insanların (selef) asırlarıyla kayıtlamak mümkündür. Nitekim o devirlerde mezkûr iki ceza gelmemiştir. Ancak sonraki asırlarda vuku'u caizdir, hadise muhalefet etmez.

Şu tarz bir te'lif de câizdir: Bu cezalar bütün ümmete şâmil olmayacaktır. Zamanla kayıtlı olmaksızın, bazı ferdlerin başına bu cezaların geleceği haber verilmiştir, tıpkı kâfir düşmanın ve umumi kıtlık yıllarının musallat edileceğinin bildirilmesi gibi: Müslim'de Sevbân (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Allah bana arzın doğusunu batısına dürerek gösterdi. Ümmetimin hakimiyeti bana dürülmüş olan yerlere kadar ulaşacak. Bana kızıl (altın) veya beyaz (gümüş) iki hazine verildi. Ben Rabbimden ümmetimi kıtlıkla helak etmemesini ve kendilerinden başka düşmanın tasallutuna uğrayarak ortadan kaldırmamalarını taleb ettim. Rabbim dedi ki: "Ey Muhammed, ben bir şeye hükmettim mi artık o geri çevrilmez. Ben ümmetinden umumi bir kıtlıkla helak olmayı kaldırdım, kendilerinden başka bir düşmanın tasallutuyla yok edilmelerini de kaldırdım..."

Şu halde bu hadis mevziî şekilde kıtlıkların, mahallî olarak düşman istilalarının olacağını ifade eder, ama toptan helak olmak söz konusu değil.

Öyle ise ayetle hadis arasında teâruz yoktur, âyet kısmı belaları kastedmiş olabilir, hadis de zaten kısmî belaların değil, umumi belaların gelmeyeceğini haber veriyor.[763]

ـ4ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ # لمّا نَزَلتْ: قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِكُمْ. قالَ: أعُوذُ بِوَجْهِكَ. أوْ مِنْ تَحْتِ أرْجُلِكُمْ. قَالَ: أعُوذُ بِوَجْهِكَ؛ فَلَمَّا نَزَلتْ: أوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأسَ بَعْضٍ. قالَ هَاتَانِ أهْوَنُ أوْ أيْسَرُ[. أخرجه البخارى والترمذى .

4. (601)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: *"(Ey Muhammed!) De ki: üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye kâdir olan O'dur..."* âyeti indiği esnâda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"...üstünüzden"* ibaresinden sonra: *"Ya Rabbi sana sığınırım"* dedi. Ne zaman ayetin

devamı olan: *"... Sizi fırka fırka yapıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olan O'dur"* kısmı nâzil olunca: *"Bu iki azab daha hafif, (telafisi) daha kolay"* buyurdu."[764]

ـ5ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]لَمَّا نَزَلت؛ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إيمَانَهُمْ بِظلْمٍ شَقَّ ذلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَقَالُوا: أيُّنَا َ يَظْلِمُ نَفْسَهُ فقَالَ رسول اللّه #: لَيْسَ ذَلِكَ إنَّمَا هُوَ الشِّرْكَ. ألمْ تَسْمَعُوا قَوْلَ لُقْمَانَ ِبْنِهِ: يَا بُنَىَّ َ تُشْرِكْ بِاللّهِ إنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ[. أخرجه الشيخان والترمذى .

5. (602)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: *"İmân edenler, bununla berâber imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte (ancak) onlardır ki korkudan emin olmak hakkı kendilerinindir. Onlar doğru yolu bulmuş kimselerdir"* (En'âm: 6/82) âyeti indiği zaman, bu ayet Müslümanlara çok ağır geldi ve:
"Hangimiz nefsine zulmetmiyor? (mahvolduk)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır, burada kastedilen o değil, şirktir. Lokman'ın oğluna olan şu sözünü işitmediniz mi?: "Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, zira şirk büyük zulümdür" (Lokman: 31/13).[765]

ـ6ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أتَى نَاسٌ إلى رسول اللّه # فقَالُوا يَا رسُولَ اللّهِ: إنَّا نأكُلُ مَا نَقْتُلُ وَ نَأكُلُ مَا يَقْتُلُ اللّهُ تعالى. فأنزل اللّهُ تعالى: فَكُلوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ إنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ. إلى
قوله: وَإنْ أطَعْتُمُوهُمْ إنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ[. أخرجه أصحاب السنن .

6. (603)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir grup insan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü biz kendi öldürdüğümüzü yiyor, fakat Allah'ın öldürdüğünü yemiyoruz (bu nasıl iş?)" dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Allah'ın ayetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yiyin. Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında, haram olanları genişçe anlatmışken adının üzerine anıldığı şeyden yemiyorsunuz? Doğrusu çoğunluk, hevâ ve heveslerine uyarak, bilmeden sapıtıyorlar. Aşırı gidenleri en iyi bilen Rabbindir. Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Günah kazananlar, kazandıklarına karşılık şüphesiz ceza göreceklerdir. Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır. Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar. Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik olursunuz" (En'âm: 6/118-122).[766]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud'un rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip soru soranların bir kısım Yahudi olduğu tasrih edilir. Sorunun bir müşkili çözmek, bir bilgi elde etmekten ziyade, muğalata için sorulduğu hemen hissedilmektedir. Çünkü İslâm dininin meyteyi, yani kendiliğinden ölen hayvanı haram etmesi, hayvanın yenmesi için "besmele ile kesilmiş olma" şartını koyması ile (Mâide: 5/3) alakalı bir sorudur. "Allah'ın kestiği" tabiriyle kendiliğinden ölen "meyte" kastedilmektedir.

Hafız İbnu Kesir, tefsirinde hadisin Ebu Dâvud'da gelen vechini kaydettikten sonra rivayette yer alan "Yahudilerden bir grup" tâbirine itiraz eder ve üç sebep zikrederek, burada bir yanlışlık, bir iltibas olabileceğini belirtir:

1- Yahudiler meyteyi helal addetmezler ki, İslâm'ın bu emriyle mücadele etsinler.

2- Ayet En'am suresine aittir. Bu sure ise Mekke'de nazil olmuştur (Orada Yahudi yoktu).

3- Bu hadisin Tirmizî'de gelen vechinde "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir grup insan gelerek..." denmektedir. Ayrıca Tirmizî hadisin hasen ve garib olduğunu belirtir."

İbnu Kesir, Taberânî'nin İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği şu hadisi zikreder: *"Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanı yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır..."* (En'am 6/121) ayeti nazil olduğu zaman, İranlılar, Kureyş'e (bir heyet) göndererek: "Muhammed'e bu hususta karşı çıkın ve deyin ki: "Sen, kendi elindeki bıçakla kestiğine helal diyorsun da Allahu Zülcelâl Hazretleri'nin altun kılıçla kestiğine -yani meyteye- haram diyorsun, (olur mu böyle şey!)". Bu itiraz üzerine şu âyet indi: *"Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat ederseniz şüphesiz ki müşrik olursunuz"* (En'âm: 6/121).

Yâni: İranlı şeytanlar, Kureyşli dostlarına fısıldarlar" demektir.

İbnu Kesir şunu ilâve eder: "Taberî, muhtelif tarikten bu hadisi İbnu Abbas rivayeti olarak kaydeder, hiçbirinde Yahudiler zikredilmez. İşte bu rivayet mahfuzdur (sıhhatce daha üstün), çünkü âyet Mekkîdir, Yahudiler de meyteyi sevmezler."[767]

ـ7ـ وفي رواية ‘بى داود في قوله تعالى:]وَإنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إلَى أوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ. قالَ يَقُولُونَ مَا ذَبحَ اللّهُ: يَعْنُونَ الْمَيْتَةَ لِمَ َ تأكُلونَهُ؟ فأنْزَلَ اللّهُ تعالى: وَإنْ أطَعْتُمُوهُمْ إنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ. ثُمَّ نزلَ: وَ تَأكُلُوا مِما لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ[.

7. (604)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde: *"...Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar..."* (En'âm: 6/121) âyetiyle ilgili olarak, İbnu Abbas şu açıklamayı yapar: Yani "Allah'ın öldürdüğü" diyerek meyteyi (kesilmeksizin, kendiliğinden ölen hayvanı) kastederek: "Onu niye yemiyorsunuz? derler." İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: *"Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik olursunuz"* âyetini

indirdi. Bundan sonra da: *"Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin..."* ayeti indi."[768]

ـ8ـ وله في أخرى:]فَكُلُوا مِما ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ علَيْهِ؛ وَ تَأكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكرِ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ. فَنُسِخَ، وَاسْتَثْنَى مِنْ ذلكَ فقَالَ: وَطَعَامُ الّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ[.

8. (605)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bir diğer rivayetinde şöyle buyrulur: *"Üzerine Allah'ın ismi zikredilen (hayvan etinden) yiyin"* (En'âm: 6/118). *"Üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyenden yemeyin"* (En'âm: 6/121) emri neshedilip, ehl-i kitabın kestiği, yasaktan istisna edilerek şöyle dendi: *"...Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir..."* (Maide: 5/5)[769]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen ayette geçen "kitap verilenlerin yemeği" tabirinden maksad Beyhakî'nin Sünen'de İbnu Abbâs'tan kaydedilen açıklamaya göre, onların kestikleri hayvandır. Bu vesile ile şarihler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şu hadisi de kaydederler:
"Biz ehl-i kitabın kadınıyla evlenebiliriz, ancak onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler."
Bir rivayette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:
"Yahudi ve Hıristiyanların teâmı, Tevrat ve İncil'e inandıkları için bize helaldir." Yahudi ve Hıristiyanlar hayvanlarını Allah'tan başka bir şeye kestiklerine inanmadıkları, bir de keserken Allah'tan başka birinin ismini anmadıkları için, kestiklerinin yenebileceği hususunda İslâm uleması ittifak ederler. Onların Allah hakkında, Allah'ın münezzeh olduğu şeylere itikad etmeleri kestiklerinin yenmesine mâni değildir. Yahudi ve Hıristiyan dışındaki müşriklerin kestikleri, keserken Allah'ın ismini zikretmedikleri için, yenmeleri helal değildir.[770]

ـ9ـ وعند النسائى قال:]خَاصَمَهُمُ الْمُشْرِكُونَ فَقَالُوا مَاذَبحَ اللّهُ َ تَأكُلُونَهُ، وَمَا ذَبَحْتُمْ أنْتُمْ أكَلْتُمُوهُ[.

9. (606)- Nesâî'den gelen rivayette İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Cenâb-ı Hakk'ın *"Üzerine Allah'ın isminin zikredilmediği (kesilmiş hayvan eti)nden yemeyin"* âyeti ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: "Müşrikler, bu meselede müminlerle ihtilâf ederek (alayvârî) şöyle dediler: "Allah'ın kestiğini yemiyorsunuz, fakat kendi kestiğinizi yiyorsunuz."[771]

AÇIKLAMA:

İnsanlığın eskiden beri te'yid ettiği bir husus var: Kişinin aldığı gıda, ona maddî ve mânevî bir kısım te'sirlerde bulunmaktadır. Bütün insanlarda müştereken mevcut olan bu inancı günlük müşâhedelerimiz te'yid ettiği gibi, ilmî araştırmalara dayanan günümüz tıbbı da teyid eder.

Yukarıda kaydedilen ayetlerden anlaşılacağı üzere İslâm dini de mensuplarının gıdası üzerinde hassasiyetle durmuş, "temiz" olanların, helâl olanların yenmesini emretmiş, haram olan, yenmemesi gereken gıda maddelerini ayrı ayrı belirtmeye bilhassa ehemmiyet vermiştir. Böylece İslâm dini de, aldığı gıdaların insana, maddî-manevî her yönden te'sir ettiğini kabul etmiş olmaktadır.

Yeri geldikçe teferruatlı bilgi vereceğimiz gıda bahsinin konumuzla ilgili kısmı şudur: Mü'min gıdasını helâl kılınan şeylerden seçmekle kalmayacak, hazırlanmasında da muayyen âdaba riâyet edecektir. Bunlardan biri, hayvanların kesiminde tesmiyedir. Yâni, hayvan keserken Allah'ı zikretmek. Dinimiz vurularak, süsülerek, düşerek, boğularak veya kendiliğinden ölen hayvanların yenmesini haram etmekle kalmaz, kesimin Müslüman tarafından yapılmasını, bilerek tesmiyenin terkedilmemesini emreder.

Müşrik veya dinsiz kimsenin kestiği hayvanın haram olması umumi prensiptir. Yukarda kaydedilen âyet Ehl-i Kitab'ı istisna eder. Onlar da,

kesimde, Müslümanlarınkine yakın âdaba riayet ettikleri için onlar betahsis zikredilerek istisna edilmişlerdir.
Günümüzde Hıristiyan âlemi kesiminde değişik metodlara başvurduğu, hayvanı kesmezden önce elektrik şokuna tâbi tutarak bayılttıktan sonra kestiği için, onların etinin yenip yenmeyeceği bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Bilhassa Avrupa'da çalışan Müslüman işçiler ve tahsil yapan talebeler bu konuda sıkıntı çekmektedirler. Mesele karşısında müsbet veya menfi kanaat izhâr edenlere rastlamak mümkündür. Ciddi araştırmaya dayandırılmadan "yenebilir" fetvasının mahzurlu olacağı açıktır. Herşeyden önce şüpheli şeylerden kaçmak, ihtiyatlı davranmak temel prensiplerimizden biridir. Bu meselede ise -şu veya bu şekilde fetva veren çıksa bile- şüphenin izâlesi mümkün değildir. O halde mü'min vicdanları rahatlatacak en geçerli yol; problemi, İslâmî kesimi mümkün kılacak istikamette çözmektedir. Nitekim cemaatleşen ve teşkilatlanan Müslümanlar, Batı devletlerinde umumi manada olmasa bile mahallî ve mevziî olarak bu meseleyi yer yer çözmüşler, Müslüman kasaplara, mezbahalara kavuşmuşlardır.
Söylemek istediğimiz şudur: Mü'min, gıdasını te'min ederken gâfilâne hareket etmemelidir. Maddî temizliği yanında mânevî temizliğine de hassasiyet göstermelidir. Aksi takdirde "gıdamı alıyorum" diye eline her geçeni hayvan gibi yutarsa, ibadetinden zevk alamaz, hayır göremez, çünkü kabul edilmez. İbadetlerimizin kabule mazhar olmasının öncelikle aldığımız gıdalara bağlı olduğunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Sa'd (radıyallahu anh)'a yaptığı şu tavsiye vesilesiyle beyan etmiştir:
"Ey Sa'd, daima temiz ye, duası müstecab kimse olursun. Muhammed'in nefsini elinde tutan (Allah)a yemin ederim ki, kişi karnına haram lokma atınca ondan kırk gün (hiçbir ibadet ve dua) kabul edilmez. Hangi kulun eti zulüm ve fâiz(den gelen gıdalar) ile teşekkül ederse onun için ateş elzem olur."
Şeriatımızın, gerek cins, gerek kazanç, gerek hazırlanma yönleriyle yasakladığı her gıdanın kirli ve haram olduğunu unutmayalım.[772]

ـ10ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]إذَا سَرَّكَ أنْ تَعْلَمَ جَهْلَ الْعَرَبِ فاقْرَأْ مَافَوْقَ الثَّلثِينَ وَالْمِائَةِ مِنْ سُورَةِ ا‘نْعَامِ: قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أوْدَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ إلى قولِهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ[. أخرجه البخارى .

10. (607- İbnu Abbas (radiyallahu anhuma) anlatıyor: "Arab'ın (cahiliye devrindeki) cehâletini öğrenmek seni memnun ederse En'âm suresinin 130'lu âyetten sonra gelen şu âyetini oku: *"Beyinsizlikleri yüzünden, körü körüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır; onlar sapıtmışlardır, zâten doğru yolda da değillerdi"* (En'âm: 6/140)[773]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) hazretleri burada câhiliye devri Araplarının belli başlı vasıflarından iki tanesini nazar-ı dikkatlere arzediyor: **1-** Çocuk öldürme vak'ası, **2-** Allah'ın nimetlerini haram addetme hâdisesi.

Cahiliye devrinde çocuk öldürme âdeti çok yaygındı. Bunun vüs'atini anlamak için iki rakam vereceğiz: Kays İbnu Asım (radıyallahu anh) Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek kendi kızlarından 12 tanesini elleriye diri diri gömdüğünü itirafla tevbe olup olmadığını sormuştur. İkinci rakam Sa'sa'a İbnu Nâciye (radıyallahu anh) ile ilgili. Bu zat da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek müşrik iken diri diri toprağa gömülecek çocuklardan 360 tânesini parayla satın alarak ölümden kurtardığını, bu amelinin âhirette mükâfaatı olup olmayacağını sorar.

Kur'ân-ı Kerîm, pek çok âyetinde çocuk öldürme geleneği üzerinde durmuştur: En'am: 6/137, 151; İsra: 17/31; Saff: 61/12; Tekvir: 81/8-9.

Ayetler tetkik edildiği zaman kız çocuklarının ar duygusuyla gömüldüğünü, hem kız ve hem de erkek çocuklarının açlık korkusuyla

öldürüldükleri görülür. *"Açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, onları da, sizi de rızıklandıran biziz"* (İsra: 17/31) mealindeki âyet daha müreffeh hayat sürmek için çocuk aldıranlara da bir ihtar, bir irşad olmalıdır.

Dinimiz haram olanları helal addetmeyi yasakladığı gibi, birçok âyetinde de helal olanları haram addetmeyi yasaklamıştır. Bu cümleden olarak Tahrim suresi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir vesile ile çok sevdiği "bal"ı yememek üzere yemin edince *"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?"* diye, te'dib edici bir üslubla nazil olmuştur. (Tahrim: 66/1). Şu ayetler de Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram edenlerle ilgilidir. En'âm: 6/140, 150; A'raf: 7/32; Maide: 5/37.[774]

ـ11ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]قالَ مَنْ سَرَّهُ أنْ يَنْظُرَ إلى الصَّحِيفَةِ الَّتِى عَلَيْهَا خَاتَمُ مُحَمّدٍ #: فَلْيَقْرأ هَؤُءِ اŒيَاتِ قُلْ تَعَالَوْا أتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ إلَى قولهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ[. أخرجه الترمذى .

11. (608)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) buyurmuşlardır: "Kim üzerinde Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mührü bulunan sahifeyi görmek isterse şu âyetleri okusun:

"De ki: "Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik yapın. Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" -sizin ve onların rızkını veren biziz- "Gizli ve açık kötülüklere yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır. Yetim malına, erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kimseye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuz vakit -akraba bile olsa- sözünüzde âdil olun. Allah'ın ahdini yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır" (En'âm: 6/151-153)[775]

AÇIKLAMA:

"Mühürlü sahife" tabiriyle râvi işâret ettiği âyetlerin muhkem olup mensuh olmadığına dikkat çekmek istemiştir. Hatta İbnu Abbas bu âyetlerin önceki dinlerde de neshedilmediğini söyler: "Bu âyetler bütün kitaplarda muhkemdirler. Onları hiçbir şey neshetmemiştir. Bunlar, insanların hepsine haramdır. Ve bunlar Ümmül-Kitaptır (Kitabın anası, muhkemât), kim bu âyetlerle amel ederse cennete girer" der.

Kaydedilen ayette, ergenlik çağı tabiri geçmektedir. Bunun Kur'ânî aslı eşüd kelimesidir. Eşüd lügat açısından kuvvet mânasına gelen şiddet kelimesinin cem'idir. 18-31 yaş arasını ifade eder. Müfessirler eşüd'le 20 yaşın, 30 yaşın, 33 yaşın kastedilmiş olduğu hususunda ihtilaf ederler. Hâzin: "Bu rakamlar eşüd'ün nihâî hududunu ifâde eder, başlangıç hududunu değil. Ayette ise kastedilen başlangıç hudududur, o da rüşd'ün görülmesine tesadüf eden bülûğun başlangıcıdır" der ve ayette muhtar görüşün bu olduğunu belirtir.[776]

ـ12ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: ثَثٌ إذَا خَرَجْنَ: لَمْ يَنْفَعْ نَفْساً إيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ؛ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَالدَّجَّالُ، وَدَابَّةُ ا‘رْضِ[. أخرجه مسلم والترمذى.. أخرجه الترمذى .

12. (609)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kıyametin üç alâmeti vardır, onlar zuhur edince, "Daha önce inanmamış olanların artık inanmaları da onlara fayda vermez" (En'âm: 6/158) Güneşin battığı yerden doğması, Deccâl, Dâbbetu'l-arz."[777]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) En'âm suresinin 158'inci ayetinde geçen *"...Rabbinin bir takım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imânıyla bir iyilik kazanmamışsa, imanı ona fayda vermez..."* ibâresinde zikredilen "mucizeler"le, kıyamet alâmetleri olarak zûhur edeceği bildirilen güneşin batıdan doğması, Deccâl ve Dabbetu'l-arz'ın çıkması hâdiselerinin kastedildiğini belirtmektedir.
Kıyametin büyük alâmetleri arasında zikredilen bu üç şey hakkında gerekli malumatı kıyametle ilgili bölümde (5004 hadisten sonra) açıklayacağız.[778]

ـ13ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عن النَّبِيِّ # في قوله تعالى:]أوْ يَأتِىَ بَعْضُ آياتِ رَبِّكَ. قَالَ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا[. أخرجه الترمذى .

13. (610)- Ebu Sa'id (radıyallahu anh) *"Onlar kendilerine... Rablerinden birtakım delillerin gelmesini mi bekliyorlar. Rabbinin birtakım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imanıyla bir iyilik kazanmamışsa imanı ona fayda vermez.."* (En'âm: 6/158) âyetinde geçen "Rabblerinden birtakım deliller" ile "güneşin battığı yerden doğması" kastedilmiştir demiştir.[779]

A'RAF SURESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كانَتِ الْمَرْأةُ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانَةً فَتَقُولُ مَنْ يُعِيرُنِى تَطْوَافاً فَتَجْعَلُهُ عَلَى فَرْجِهَا وَتَقُولُ: أَلْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ فَمَا بَدَا مِنْهُ فَ أُحِلُّهُفنزَلتْ هذِهِ اŒيةُ: خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ[. أخرجه مسلم والنسائى .

1. (611)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Cahiliye devrinde) kadın, Kâbe-i Muazzama'yı çıplak olarak tavaf eder ve şöyle

derdi:
"Bana kim ödünç bir tavaf elbisesi verecek?" Elbiseyi fercinin üzerine kor:
"Bugün bir kısmı veya tamamı görülür ama, ondan açılanı helâl etmem" derdi. Bu tatbikatla ilgili olarak şu âyet indi:
"Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gidin, yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez" (A'raf: 7/31). [780]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs'ın açıkladığı üzere câhiliye Arapları Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlermiş, erkekler gündüz, kadınlar da geceleyin. Mina mescidine ulaşınca, elbiselerini orada atarlar, çıplak olarak Ka'be'ye gelirlermiş ve: "Biz içinde günah işlediğimiz elbiselerle tavaf yapamayız" derlermiş. Bazıları da: "Bunu hayır umarak yapıyoruz, elbiseden soyunduğumuz gibi, günahlardan da soyunmayı umarız" derlermiş.
İslâm gelince bu çirkin câhiliye geleneğini yasaklamıştır. Yukarıda kaydettiğimiz âyet, her mescide girildiğinde "zinet"i yani elbiseyi almayı emrettiği gibi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: "Beytullah çıplak olarak tavaf edilemez" buyurmuştur.
Şunu da kaydedelim ki, çıplak olarak tavaf âdeti, hâriçten gelenlerin uyduğu bir âdetti. Kureyşlilerin böyle bir âdeti yoktu. Çıplak tavafta bulunan kadınların yine de, hums dedikleri Kureyşlilere karşı örtünmek maksadıyla bazı şeyler kullandıkları belirtilir.
Bunlar çıplaklığa ilâveten, kuvvetli gıdalar, yağlılar da yemezlerdi. Hatta Müslümanlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracat ederek "Bunu yapmaya biz daha ziyade hak sahibiyiz" derler. İşte bu taleb üzerine rivayette metni kaydedilen âyet nazil olur.[781]

ـ2ـ وعن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]قَرَأ رسولُ اللّهِ # هذِهِ اŒيَة: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكّا. قالَ حَمَّادٌ

رَحِمهُ اللّهُ هكَذَا: وَأمْسَكَ سُلَيْمَانُ بِطَرَفِ إبْهَامِهِ عَلَى أنْمُلَةِ أصْبُعِهِ الْيُمْنَى. قال: فَسَاخَ الْجَبلُ وَخَرَّ مُوسَى صَعِقاً]. أخرجه الترمذى وصححه .

2. (612)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu âyeti okudu: *"Rabbi dağa tecellî edince onu yerle bir etti"* (A'raf: 7/143) -hadisi rivayet eden Hammâd şöyle der: Hammad'dan rivayeti yapan Süleyman b. Harb merhum- (tecellinin hafifliğini göstermek için) baş parmağının yanıyla sağ parmağının ucuna değdirerek gösterir. (Ve âyetin kıraatı bitince Resûlullah) ilâve eder: *"Dağ, çığlık attı ve Musa baygın düştü"* Tirmiz- Tefsir, A'raf (3076).[782]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Musâ'nın Sina Dağı'nda Cenâb-ı Hakk'ı görme talebi üzerine cereyan eden vak'ayı açlıklıyor: Ayette belirtildiği üzere Cenâb-ı Hakk': *"Sen beni göremeyeceksin ama dağa bak"* buyurur. Dağa ilâhî nurun hafif bir tecellisi, dağın çığlık atarak tuz-buz olmasına sebep oluyor. Bu manzara da Hz. Musa'yı baygın düşürüyor.[783]

ـ3ـ وعن مسلم بن يسار الجهني:]أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ سِئِلَ عَنْ قولِهِ تعالى: وَإذْ أخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِى آدَمَ من ظُهُورِهِمْ ذُرّياتِهمْ اŒية. قالَ سُئلَ عَنْهَا رسول اللّه # فقالَ: إنَّ اللّهَ تعالى خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فقالَ: خَلَقْتُ هؤءِ لِلْجَنَّةِ وَبِعَمَلِ أهْلِ الجنَّةِ يَعْمَلُونَ؛ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَةً فقال: خَلَقْتُ هؤُءِ للنَّارِ وَبِعَمَلِ أهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ؛ فقالَ رَجُلٌ يَارسُولَ اللّهِ: فَفِيمَ الْعَمَلُ؟ فقال #: إنَّ اللّه إذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَل أهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أعْمَال أهْلِ الْجَنَّةِ

فَيُدْخِلَهُ بِهِ الْجَنَّةَ، وَإذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَل أهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوت علَى عَمَلٍ مِنْ أعْمَال أهلِ النّارِ فَيُدخِلَهُ بِهِ النَّارَ]. أخرجه ا‘ربعة إ النسائى .

3. (613)- Müslim İbnu Yesâr el-Cühenî anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den: *"Rabbim Benî Adem'den, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şâhid tutarak: "Rabbiniz değil miyim?" diye işhâd ettiği vâkit belâ (evet) dediler: Şâhidiz. "Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz. Yahud: "Ancak önceden atalarımız şirk koştular, biz ise onlardan sonra bir zürriyet idik, şimdi o bâtılı te'sis edenlerin yaptıklarıyla bizi helak mı edeceksin?" demeyesiniz"* (A'raf: 7/172-173) âyetinden soruldu.
Hz. Ömer (radıyallahu anh) şu cevabı verdi: "Bu ayetten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da sorulmuştu. O şöyle açıkladı:
"Allah Teâla hazretleri, Hz. Âdem'i yarattı sonra sağ eliyle meshedip ondan bir zürriyet çıkardı ve: "Bunlar cennet içindir, bunlar cennet ehlinin ameliyle amel ederler" dedi. Rabb Teâla, ikinci defa sırtını okşadı, ondan bir nesil daha çıkardı ve: "Bunları da cehennem için yarattım, bunlar da cehennem ehlinin amelini işleyecekler" dedi. Cemaatten bir adam:
"Ey Alla'ın Resûlü! (kaderimiz ezelden yazılmış ise) niye amel ediyoruz? diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı:
"Allah bir kişiyi cennet ehli olarak yaratmışsa onu cennet ehlinin amelinde çalıştırırr. Öyle ki cennetliklerin bir ameli üzere ölür ve Allah da onu cennetine kor. Aksine bir kulu da cehennem ehli olarak yaratmışsa, onu da cehennemliklerin amelinde istimal eder. Öyle ki bu da cehennemliklerin bir ameli üzere ölür, Allah da onu cehenneme koyar."[784]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis insanın yaratılışı, kaderi gibi tamamen gaybe müteallik meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin mahiyetini ilmî bir muhtevada

anlamak ve anlatmak mümkün değildir. Bu meseleler hususunda âyette ve sahih hadislerde ne gelmişse, selef ulemâsının yaptığı gibi, aynen inanmak gerekir. Esasen, mü'mini gayr-ı mü'minden ayıran husus gaybe imandır. Kur'ân-ı Kerim'in ikinci suresi olan Bakara suresi, mü'mini tarif ederek başlar:

"Elif-Lam-Mim, bu kendisinde hiç şüphe bulunmayan kitaptır, takva sahipleri için doğru yolun tâ kendisidir. (O takva sahipleri) gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar..."

Şu halde, Kur'an öncelikle gayba inanan, namazı dosdoğru kılan kimselere hidayettir, doğru yoldur. Cenâb-ı Hakk buna dikkat çekerek Kitab'ına başlıyor. İnanılacak olan gayb ise Kur'ân-ı Kerim'de ve sahih sünnette beyan edilen mebde, mesad, kader, kabir ve âhiret ahvali ile Cenâb-ı Hakk'a ait şuunât (esma, sıfat, ef'al) gibi gözle görülmesi, çoğu kere akılla da anlaşılması mümkün olmayan hususlar, meselelerdir. İnanmayan insanlar, bu meselelerde, en vâzıh açıklamalara bile itiraz edebilirler, tatmin olmadıklarını söyleyebilirler. Nefsin itirazlarını tamamen susturacak seviyede bir anlama meselesinde bütün mü'minlerin istikrar bulduğu da söylenemez ve bu normaldir de.

Şu halde bu meselelerde en selametli yol selefin yoludur. "Mahiyeti Allah tarafından bilinen şekilde cereyan eden yaratılışa, "keyfiyeti Allah tarafından bilinen şekilde teşekkül eden elestu birabbikum meclisine ve orada akdedilen misâk-ı evvel'e inandım" demek gerekir.

Bunu belirttikten sonra, yine de, âyetle ilgili bazı açıklamaları kaydedeceğiz.

Yukarıdaki ve bundan sonra gelecek bazı rivayetler, Cenâb-ı Hakk'ın insanlardan aldığı misak'ı açıklamaya yöneliktir. Ayet-i kerime, Cenâb-ı Hakk'ın insanları birbirinin sırtından çıkardıktan sonra: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* diye soruyor. Bütün insanlar bu soruya *"Evet sen bizim Rabbimizsin!"* diye cevap veriyor.

Ayet-i Kerime, kıyamet günü cereyan edecek büyük hesapta, yaratılışın başlangıcında ifâde edilen bu şehâdetin, bu ikrarın hatırlatılacağı ve dolayısıyla, bilhassa inkârcı takıma: "Niye sözünde durmadın?" denileceği ifâde edilmektedir.

Gayıbla ilgili olarak âyet-i kerimenin sunduğu bu açıklama anlaşılmaya muhtaç bir beyandır. Gaybî bir hakikatın açıklanmasıdır, ama oldukça kapalı, izaha muhtaç bir açıklamadır.
Bu sebeple, yukarıdaki rivayette âyetin açıklanması için Hz. Ömer'e soruluyor. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bunun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sorulduğunu belirtilerek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in verdiği cevabı, yaptığı açıklamayı sunuyor.
Bu mevzu üzerine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan kaydedilen yegâne açıklama bu değil. Bazısı sahih, bazısı zayıf olmak üzere birçok açıklayıcı rivayet tefsir kitaplarımızda yer alır. Bunu takiben gelecek (614 ve 615 numaralı hadisler) iki rivayet daha bu kitapta yer alır. Mesela İbnu Kesir tefsirinde bu bâba giren rivayetlerden on kadarının kaydedildiği görülür. ed-Dürrü'l-Mensûr'da Suyutî hazretleri elli kadar rivayet kaydetmiştir.
Rivayetler tetkik edilince görülür ki, bu hadisler, umumiyetle soru üzerine varid olmuştur. Yani gerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ve gerekse Ashab'a mezkûr ayetle ilgili olarak sıkca soru sorulmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da verdiği cevaplarda bazı kereler farklı bilgiler sunmuştur. Bu bilgiler bazan uzunca bir hadiste çoklukla toptan zikredilirken, bazan her bir rivayette bir veya birkaç tanesine yer verilir. Rivayetler arasında bilgi miktarının az veya çok oluşu, araya giren raviler sebebiyle de olabilir. Bu konuda ed-Dürrü'l-Mensur 50 kadar rivayet kaydetmiştir, dediğimiz vakit, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu mesele üzerine elli ayrı açıklama yaptığı ifâde edilmiş olmuyor. Daha fazla da yapmış olabilir, daha az da.
Ayette geçen misak'la ilgili gelen rivayetlerin muhtevasını göstermek maksadıyla, bu rivayetlerin en câmi olanlarından birini aynen kaydediyoruz:
"İbnu Asâkir'in, Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'tan kaydettiğine göre (hükmen merfû) şu açıklamayı yapmıştır: (Allah celle şanuhu) insanların hepsini ruhlar halinde kendi hususî suretleriyle topladı. Sonra onların konuşmalarını taleb etti, hepsi de konuştular. Sonra onlardan ahd u mîsak (kesin söz) aldı. Kendilerini nefislerine karşı şâhid kılarak sordu:
- Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

- Evet Rabbimizsin! dediler.
- Öyle ise, dedi Rabb Teâla, ben size yedi kat semâvatı şâhid kılıyorum, babanız Âdem'i şâhid kılıyorum, tâ ki, kıyâmet günü "Biz bunu bilmiyorduk demeyesiniz. Bilesiniz! Benden başka ilah yoktur, benden başka Rabb da yoktur. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ben size peygamberlerimi göndereceğim, size benim bu ahd ve misak'ımı hatırlatacaklar. Size kitaplarımı indireceğim! Rabb Teâla'nın bu hitabı üzerine ruhlar şu karşılığı verdiler:
- Şehâdet ediyoruz ki: Sen bizim Rabbimizsin, ilâhımızsın. Bizim senden başka Rabbimiz, senden başka ilâhımız yoktur."
Böylece Rabb Teâla'nın söylediklerini ikrar ettiler.
Bu ahidleşme üzerine Hz. Adem kalkıp, insanlara baktı. Gördü ki, bir kısmı zengin, bir kısmı fakirdir; bir kısmı güzel, bir kısmı çirkindir. Cenâb-ı Hakk'a yönelerek:
- Ey Rabbim, dedi, keşke bunların arasını eşitleseydin!
Cenab-ı Hakk Adem'e:
- Ben, bana şükredilmesini istiyorum! diye cevap verdi.
Adem (aleyhisselam) peygamberleri gördü. Bunlar tıpkı lambaları andırıyorlardı, üstlerinde nur vardı. Onlardan: "Kendilerine verilecek nübüvvet ve risalet vazifelerini ifa edecekleri hususunda" bir başka misak daha alındı. Bu misaka şu âyet delalet eder: *"Peygamberlerden söz almıştık..."* (Ahzab: 33/7).
Diğer bazı rivayetlerde insanların bu misakları üzerine Cenâb-ı Hakk'ın onların rızıklarını tekeffül ettiği, ecellerine varıncaya kadar kaderlerinin tesbit edilip yazıldığı vs. belirtilir.
Yukarıda kaydettiğimiz iki âyeti, âyetle ilgili olarak selefin rivâyet ettiği hadisler ve yaptığı yorumlardan birçoğunu sayfalarca kaydettikten sonra şu şekilde özetleyerek sonuçlar:"
Gerek selef'ten ve gerekse halef'ten bazıları şöyle dediler: Ayette haber verilen şehâdetten murad onların tevhid fıtratı ile (yani Allah'ın varlığını ve birliğini anlayıp kabul edecek bir mahiyette) yaratılmış olmalarıdır. Nitekim Ebû Hüreyre'nin ve Iyâz İbnu Hımâr (radıyallahu anhümâ)'ın rivâyetlerinde ve Hasan Basri'nin Esved'den yaptığı rivayette bu âyeti söylediğimiz şekilde tefsir etmiştir. Hepsi de şöyle

der: "Nitekim Cenâb-ı Hakk, âyeti kerimede *"Rabbin âdem-oğullarından... aldı..."* demiştir de: "Rabbin Adem'den...! aldı" dememiştir. Keza *"bellerinden.."* diyor da "belinden..." demiyor.
Yani onların zürriyetlerini (nesillerini, soylarını) diyor. Yani nesil benesil, asır beasır gelen soylarını... diyor.
Nitekim Allah Teâla bir diğer ayet-i kerimede: *"Sizi yeryüzünde halifeler kılmış olan O'dur..."* (En'am: 6/165) buyurmaktadır. Yine bir diğer âyet-i kerimede: *"Başka bir kavmin zürriyetinden sizleri meydana getirdiği gibi..."* (En'âm: 6/133) buyuruyor. Ve ayrıca diyor ki: *"Onları kendilerine karşı şâhid tutarak Rabbiniz değil miyim diye şâhid tuttuğu vakit evet! dediler..."* buyurarak, insanları şâhid tuttuğunu ve onlardan "evet!" diye tasdik aldığını bildiriyor. Yani Allah, böylece insanları bu meseleye şahidler kılıyor. Ancak insanların "evet" demeleri halleriyle ve dilleriyle yaptıkları bir konuşmadır. Aslında şehâdet de iki çeşittir:
1- Bazan kavlî (yani sözle) olur, şu âyette böyle kavlî bir şehâdet mevzubahistir: *"...Ey Rabbimiz, diyecekler, nefislerimize karşı şâhidlik ederiz..."* (En'âm: 6/130).
2- Şehâdet bazan "hal"le olur. Buna lisan-ı hal de denir. Şu âyet bunun örneğidir: *"Küfürlerine kendileri şahid olup dururken, müşriklerin Allah'ın mescidlerini imâr etmelerine (imkân) yoktur..."* (Tevbe: 9/17). Burada onların hâli küfürlerine şehâdet etmektedir, yoksa kafir olduklarını dilleriyle söylüyor değiller. Keza şu âyet de bu mânadadır: *"Doğrusu kendisi de bunların hepsine şâhiddir"* (Adiyat: 100/7).
Keza, sual de bazan sözle, bazan halle olur. Şu ayet bunu gösterir: *"Kendisinden isteyebileceğiniz herşeyi size vermiştir"* (İbrahim: 14/34).
Alimler demişlerdir ki: Misak âyetinde kastedilen mânanın söylediğimiz husus olduğuna dâir gösterilebilecek delillerden biri de, Cenâb-ı Hakk'ın bu şehâdeti, onların şirke düştükleri hususunda aleyhlerine bir hüccet olarak kullanmasıdır. Bu şehâdet, şâyet bazılarının dediği gibi, (kavlî olarak) vuku bulsaydı, aleyhine hüccet olması için herkesin bunu hatırlaması gerekirdi.
Şayet şöyle denecek olursa: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ona haber vermiş olması, onun varlığı için yeterli bir delildir." Biz bu söze şöyle cevap veririz: "Müşriklerden tekzib edenler, peygamberlerin

getirdiği bu ve başka her şeyi tekzib etmektedirler. Halbuki bunu tekzibleri, aleyhlerine müstakil bir hüccet kılınmıştır. Şu halde, bu hal delâlet eder ki, "insanların üzerine yaratılmış oldukları fıtrat'tan maksad "tevhidi ikrâr"dır (yani insanların tevhidi anlayıp, tasdik edebilecek bir fıtratta yaratılmış olmalarıdır). Bu sebepten dolayıdır ki, âyette: "Kıyâmet günü: "Bizim tevhidden haberimiz yoktu" veya "Bizden önce atalarımız şirke düşmüş biz onlardan sonra geldik, onların yaptığı sebebiyle bizi helak mı edeceksin? demiyesiniz" buyurulmuştur.[785]

Elmalılı'nın Açıklaması:

Büyük müfessirimiz merhum Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyeti tam 13 sayfa içerisinde, oldukça tatminkâr uzun bir tahlile tâbi tutar. Tamamından sarf-ı nazar ederek, sadedinde olduğumuz âyet-i kerimede zikredilen "misak"tan maksad daha ziyade insan fıtratında dercedilmiş olan tevhid'i anlama ve kabul etme kapasitesi olduğuna dair kanaatini gösterecek kadar, kısa bir pasaj kaydedeceğiz. Der ki:
"Ey Resuli Kibriya! O vakti de ihtar et ki, Rabbin, Benî Ademden -şimdikilerden tut da nesilden nesile Adem'e varıncaya kadar âdem-oğullarının sâhib-i zürriyet olanlarından müteselsilen herbirinin bedenlerinden- zürriyetlerini aldı. Yani yed-i kudretle ıstıfa edip (seçip) ayırdı, vücuda çıkardı ve onları kendilerine karşı işhad eyledi -şâhid yaptı- kendilerini duymayan o şuursuz zürriyetlere "ben" ve "benden ötesi" şuurunun bilfiil mebdeini verdi: Her birine şuhud ve şehâdet (görme ve gördüğünü söyleme) fıtratını, kendi nefsinde te'sir-i hakkı duymak ve duyurmak, itiraf ve şehâdet etmek hilkatini, insanlık ruhunu verip hepsini vahdaniyyet ve rububiyetine şâhid kıldı da, kılarken "Rabbiniz değil miyim?" dedi. Üzerinizde dilediğim gibi tasarruf eden ve etmek hakkı olan yegane mâlikiniz ve alelıtlak mürebbiniz, hâkiminiz olduğuma şâhidsiniz, şehâdet edeceksiniz değil mi? diye hitâb-ı nefsîsi ile emâneti tahmil, rububiyetini takrir etti. Hepsi de "Evet!" dediler, "Evet Rabbimizsin, şâhidiz" diye terbiye ve emâneti kabûl ve şehâdeti taahhüd eylediler.

Birçok müfessirîn demişlerdir ki burada, bu ahz-i işhâd (şâhidlik alınması) ve mukâvele, temsilî bir mânadır. Allah Teâla'nın bütün insanları mebde-i fıtratlarında tevhid ve İslâm'a delâlet için nasb edilmiş afâkî, enfüsî delâil-i Rububiyyet ile istidlâl ve İslâm'a müstaid (kabiliyetli) olarak halketmiş olduğunu bir istiâre-i temsiliyye tarikiyle tasvirdir...

Yani bu akaid, emrî, kavlî, kelâmî mahiyette bir misak değil, bir kuvve-i marifetin (öğrenme gücünün) tekvin ü tekevvünü (teşkil edilmesi ve teşekkül etmesi) mânasına bir akd-i fi'lî demektir. Kelamullah'da bu gibi temsillerin bulunduğu müsellem (kesinlikle kabul edilmiş) olduğu gibi bu mâna ekseriyetin fehm ü mizacına da muvafıktır. Ve ekser mütekellimîn de bunun üzerine yürümüşlerdir...

Cenâb-ı Hakk'ın fıtrata koyduğu kânunları kavlî bir emir olarak ifade buyurduğuna dâir gösterilen Kur'ânî örneklerden biri şu ayettir: *"Sonra duman hâlinde olan semâya yöneldi, ona ve yeryüzüne: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler"* (Fussilet: 41/11). [786]

ـ4ـ وعنِ أبى هريرةِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: لَمَّا خَلَقَ اللّه تعال آدَمَ عليهِ السَمُ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَسَقَطَ مِنْ ظَهْرِهِ كُلُّ نَسمَةٍ هُوَ خَالِقُهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إلِيٍ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنَى كُلِّ إنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبِيصاً مِنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ: أىْ رَبِّ مَنْ هَؤُءِ؟ قَالَ ذُرِّيَتُكَ: فَرَأى رَجُ مِنْهُمْ فَأعْجَبَهُ وَبِيصُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ. فقَالَ: أىْ رَبِّ مَنْ هَذَا؟ قَالَ: داودُ. قالَ: رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمرَهُ؟ قالَ: سِتِّينَ سَنَةً. قال: رَبِّ زِدْهُ مِنْ عُمرِى أربَعِينَ سَنَةً. قالَ رسولُ اللّهِ #: فلمَّا انْقَضَى عُمرُ آدَمَ عليهِ السّمُ إّ أرْبَعِينَ سنَةً جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ. فقالَ آدَمُ: أوَلَمْ يَبْقَ مِنْ عُمرِى أرْبَعُونَ سنةً؟ فَقَالَ: أوَلَمْ تُعْطِهَا ابنَكَ داوُدَ؟ فَجَحَدَ آدمُ فَجَحَدتْ ذُرِّيَّتُهُ،

وَنَسِىَ آدَمُ فأكَلَ مِنَ الشّجَرَةِ فَنَسِيَت ذُرِّيتُهُ، وَخَطِئَ آدمُ فَخَطِئَتْ ذُريتُهُ]. أخرجه الترمذى وصححه .

4. (614)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Allahu Zü'l-Celâl hazretleri Adem (aleyhissalâtu vesselâm)'i yarattığı zaman sırtını meshetti. Bunun üzerine kıyâmete kadar onun neslinden yaratacağı insanlardan herbirinin iki gözü arasına nurdan bir parlaklık koydu. Sonra hepsini Adem (aleyhisselam)'e arzetti. Adem (aleyhisselam):

"- Ey Rabbim bunlar da kim?" diye sordu.

"- Bunlar senin zürriyetindir" dedi. Onlardan bir tanesi dikkatini çekti, gözlerinin arasındaki parlaklık çok hoşuna gitmişti.

"- Ey Rabbim şu da kim?" diye sordu.

"- Davud!" deyince.

"- Pekala ne kadar ömür verdin?" diye sordu.

"- Altmış yıl!" dedi. Adem:

"- Ey Rabbim, ona benim ömründen kırk yıl ilâve et!" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Hz. Adem'in yaşı kırk yıl eksik olarak kesinleşince hemen ölüm meleği geldi. Adem (aleyhisselam) ona:

"- Yâni benim ömrümden kırk yıl daha geride kalmadı mı?" dedi. Melek:

"- İyi ama, dedi, sen onu oğlun Dâvud'a vermedin mi?"

Âdem inkâr etti, zürriyeti de inkâr etti, Adem unuttu ve meyveden yedi. Zürriyeti de unuttu. Adem hatâ işledi, zürriyeti de hata işledi."[787]

ـ5ـ وعن سمرة بن جندب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: لمّا حَمَلتْ حَوَّاءُ عليها السَمُ طَافَ بهَا إبليسُ، وكانَ يَعِيشُ لهَا ولدٌ. فقالَ: سَمِّيه عبدَ الحارثِ فإنَّهُ يَعِيشُ فَسَمَّتْهُ فَعَاشَ، وَكَانَ ذلِكَ مِنْ وَحْى الشّيْطانِ وأمْرِهِ]. أخرجه الترمذى .

5. (615)- Semüre İbnu Cündeb (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Havva (aleyhisselam) hâmile kaldığı zaman iblîs Havvâ'nın yanına geldi. (Bu sırada) Havvâ'nın çocuğu yaşamıyor hep ölüyordu. İblis: "Çocuğa Abdü'l-Hâris adını ver, çünkü o yaşıyor" dedi. Havva bu ismi verdi, çocuk da yaşadı. Ancak bu durum şeytanın bir telkini ve emri idi." [788]

AÇIKLAMA:

El-Hâris şeytanın ismidir. Abdül-Haris, Hâris'in kulu demektir. Çocuğa bu ismin konması şirk addedilmiştir. Ancak "ibadet"te değil, tesmiyede şirk.
Tirmizî, bu Semüre hadisini, şu âyetin tefsiri zımnında kaydetmiştir:
"Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır. Eşine yaklaşınca eşi hafif bir yük yüklendi ve bu halde bir müddet taşıdı. Hâmileliği ağırlaşınca, karı koca Rabbleri olan Allah'a: "Bize kusursuz bir çocuk verirsen, and olsun ki, şükredenlerden oluruz" diye yalvardılar. Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortak koştular. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir." (A'raf: 7/189-190).
Hadisle âyet arasında irtibat kurunca yukarıdaki âyetin Hz. Adem'e müteaillik olması gerekmektedir. O takdirde ortaya bir kısım müşkiller çıkmaktadır: Sözgelimi ismet sâhibi bir peygamber olan Hz. Adem'in Allah'a ortaklar koşmuş olduğunu kabul etmek gerekiyor.
Mevzû üzerinde âlimler arasında cereyan eden farklı yorumları bir tarafa bırakarak Hasan Basrî hazretlerinin -ki umumiyetle benimsenmiştir- açıklamasını kısaca aksettireceğiz: Bu âyet Hz. Adem'le ilgili değildir. Başka din mensupları ve hatta cahiliye Araplarıyla ilgilidir. Nitekim müteakip âyette zamir tesniye (iki şahsa delalet eden) değil cem' idir: Yüşrikûn: Ortak koştu(k)lar(ı) şeyden...
Bu mânayı teyid eden teviller yapılmıştır: *"Sizi bir nefisten yaratan"* ibâresi "tek bir hey'etten, tek bir şekilden" demektir... Hz. Adem'den

demek değildir. *"Eşini de ondan var eden"* "eşini aynı cinsten var eden" demekir. *"Eşine yaklaşınca",* "erkek cinsi, kadın cinsine yaklaşınca..." demektir.

Ayet bu şekilde anlaşılınca Hz. Adem ve Havva'nın zikredilmemiş olduğu anlaşılır. Tesniye zamirleriyle bu ikisinin değil, erkek-kadın cinslerinin kastedildiği kabûl edilir.

Buna yakın bir başka tevile göre, âyette yaratılışla ilgili hakikat, bir darb-ı meselle açıklanmış olmaktadır. Şirk koşanlar, sıhhatli evlatlara kavuşunca bunu tabiatla, yıldızın tesiriyle, putların yardımıyla izah edenlerdir vs. Öte yandan, bu hadisin sıhhatini esas almaya dayanan yukarıdaki te'vîlatı reddeden görüşler de mevcuttur. Onlara göre, hadis ihticaca elverişli olmayacak derecede zayıftır. Hadisin Ehl-i Kitab arasında mütedâvil bir rivâyet olma ihtimali kavidir. Bazı hadislerde gelen cevâze binaen, Ehl-i Kitaptan yapılmış bir rivayettir, kaynağı da israiliyata fazlaca yer veren Ehl-i Kitap'tan İslâm'a girmiş Vehb İbnu Münebbih, Ka'bu'l-Ahbar gibileridir.[789]

ـ6ـ وعن ابن الزبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]مَا نَزلَتْ خُذِ الْعَفْوَ وَأمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ إلاَّ في أخْقِ النَّاسِ[. أخرجه البخارى وأبو داود .

6. (616)- İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ) diyor ki: *"Sen af yolunu tut, bağışla, uygun olanı emret, bilgisizlere aldırış etme"* (A'raf: 7/199) âyeti, ancak ve ancak halkın ahlâkı hususunda nâzil oldu."[790]

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime, Câfer-i Sâdık'ın ifâdesiyle Kur'ân-ı Kerim'in güzel ahlâkla ilgili en câmi âyetidir. Ahlâkın üç temel prensibini Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ve dolayısiyle mü'minlere emretmektedir. Af, ma'rufu emr, cahillerden yüz çevirme. Bunlar ahlâkta temeldir, çünkü, her biri ruhun üç kuvvesine tekabül etmektedir: Kuvve-i akliyenin vasat

mertebesi hikmettir, emr-i bi'lmâ'ruf buraya girer. Ruhun ikinci kuvvesi, kuvve-i şeheviyedir, bunun vasat mertebesi iffettir. Affetmek buraya girer. Üçüncü kuvve, kuvve-i gadabiye'dir, vasat mertebesi şecâattir, cahillerden yüz çevirmek buraya girer.

Emredilmesi gereken ma'rufa gelince, bu, yapılması lâzım ve vücudu ademinden hayırlı olduğu herkesce kabul edilen şey diye tarif edilmiştir. Ma'ruf, kitap ve sünnette mevcuttur veya sağduyu sahibi akıllı kimseler nezdinde iyi bilinen şeydir. Bu vasıfları taşımayan şeyler ma'ruf olamaz. Zorla, görenekle şüyû bulmuş, herkesce bilinen şeyler emredilmesi gereken ma'ruf sayılamaz.

Ma'ruf: "Sıla-i rahm, af ve câhillerden yüz çevirmek" şeklinde de târif edilmiştir. Nitekim bu âyet vahyedildiği zaman Cebrail (aleyhissalâtu vesselâm) gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şöyle demiştir: *"Rabbin, seninle irtibatı kesenlere gitmeni, sana vermeyip mahrum bırakanlara vermeni, sana zulmedeni affetmeni emretmektedir."* [791]

ـ7ـ وفي أخرى لَهُمَا:]أمَرَ اللّهُ نَبِيَّهُ # أنْ يَأخُذَ الْعَفْوَ مِنْ أخْلَقِ النَّاسِ[.

7. (617)- Buhârî ve Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde şöyle denir: "Allah, Peygamberine (aleyhissalâtu vesselâm) halkın ahlâkından, affetmeyi, benimseyip almasını emretti."[792]

(Açıklaması için önceki hadise bakılabilir.)

ENFAL SURESİ

ـ1ـ عن ابن جبير قال:]قلتُ ِ‘بنِ عبّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: سُورَةُ ا‘نفالِ. قالَ: نزَلتْ في بَدْرٍ[. أخرجه الشيخان .

1. (618)- İbnu Cübeyr anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a:

"Enfâl sûresi (ne hususta indi?) diye sordum, bana:

"Bedir Savaşı üzerine indi" cevabını verdi."[793]

AÇIKLAMA:

Hadisin aslı uzuncadır. Said İbnu Cübeyr, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan Tevbe, Enfal ve Haşr surelerinin nüzul sebebini sorar. Yukarıdaki açıklamaya göre Enfâl suresi Bedir Savaşı üzerine inmiştir. [794]

ـ2ـ وعن مُصْعب بن سعد عن أبيه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَما كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ جِئْتُ بِسَيْفٍ فقلت: يَارَسُولَ اللّهِ؟ إنَّ اللّه قدْ شَفَا صَدْرِى مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَهَبْ لِى هَذَا السَّيْفَ: فقَالَ: هذَا لَيْسَ لِى وَ لَكَ. فقُلْتُ: عَسَى أنْ يُعْطى هذَا مَنْ َ يُبْلَى بَئى. فجَاءَنِى الرَّسُولُ)آد(إنَّكَ سَألتَنِى وَلَيْسَ لِى، وَإنَّهُ قَدْ صَارَ لِى وَهُوَ لَكَ. قَالَ: فَنَزلت يَسْألُونَكَ عَنِ ا'نْفَالِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى .

2. (619)- Mus'ab İbnu Sa'd babasından (radıyallahu anh) naklettiğine göre, babası şöyle demiştir:
"Bedir Savaşı sırasında bir kılıçla geldim ve:
"Ey Allah'ın Resulü, Allah kalbimi müşriklerden kurtardı, bu kılıcı bana bağışla" dedim. Bana:
"Bu mal ne senin, ne de benim" diye cevap verdi. Ben (içimden):
"Bu kılıç, savaş sırasında benim kadar ciddî hizmette bulunmayan birine verilebilir" diyerek ayrıldım. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) benim yanıma geldi ve:
"Sen, kılıç benim değilken onu benden istemiştin. Şimdi ise artık benim oldu, al, bu senin olsun!" dedi." Şu âyet inmişti:

"Ey Muhammed! Sana ganimetlere dair soru sorarlar, de ki: "Ganimetler Allah'ın ve Peygamberindir. İnanıyorsanız Allah'tan sakının..." (Enfâl: 8/1).[795]

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşılacağı üzere, hâdise Bedir savaşının zaferle sona erip, büyük bir ganimetin elde edildiği esnada cereyan etmiştir. O zamana kadar ganimetin taksimi mevzubahis olmamıştı, bu sebeple de meseleyle ilgili hüküm bilinmiyordu.

Bedir'de ganimet alınmıştı ama nasıl pay edilecekti? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle durumlarda vahiy beklerdi. Burada da aynı durumu görmekteyiz. Savaş sırasında dikkat çekecek kadar cansiperane dövüştüğü Müslim'deki rivayetten anlaşılan Sa'd (radıyallahu anh) ganimet mallarından aldığı bir kılınçla huzura gelerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bunun kendisine verilmesini ister. Resulullah reddeder. Ebu Dâvud'un rivayetinde gelen sarâhete göre Sa'd aynı taleble en az iki kere huzura çıkmıştır. İkincisinde sert bir ses tonu ile taleb reddedilir. Mesele üzerine vahiy gelip, taksimat yapılınca kılınç, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hissesine düşünce Sa'd'a bağışlar.

Ganimet malı taksim edilinceye kadar, tek bir ayakkabı bağı veya iğneye varıncaya kadar herkese haramdır. Bu prensip düşmanla savaşan mücâhidlerin mal ve yağma derdine düşmesini önleyen bir prensiptir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in pek çok hadislerinde bu yasağa dikkat çekilmiş, tek bir iğnenin çalınması bile şehitlik rütbesinin kaybına ve cehenneme gitmeye sebep olacağı belirtilmiştir.

Elde edilen ganimetin beşte biri devlete kalır, gerisi savaşa iştirak edenler arasında atlı veya piyade oluşlarına göre farklı olmakla birlikte, aynı durumda olanlara müsavî olarak pay edilir. Ganimetten erâta pay ayrılması keyfiyetinin başarıya müessir olan teşvik edici bir unsur olduğu alimlerimizce belirtilmiştir.[796]

ـ3ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]نزلتْ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ فِي يَوْمِ بَدْرٍ[. أخرجه أبو داود .

3. (620)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, savaş günü arkasını düşmana dönen kimse Allah'tan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüştür!"* (Enfâl: 8/16) âyeti Bedir günü indi."[797]

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime Müslümanlara, savaşmanın mühim bir kaç âdâbını bildirmektedir.

1- Düşmana gizlice, ağır ağır yaklaşmak. Bu, âyetin aslında geçen zahfân tabirinde mevcuttur. Zahf bebekler için emeklemek mânasında kullanılır. Düşmana ağır ağır yaklaşıldığı savaş mânasında yevm-i zahf (emekleme günü) tabiri kullanılması, Arapça'da âdet olmuştur. Ayet-i kerime kelime kelime tercüme edilecek olsa "..kâfirlere emekliyerek kavuştuğunuz zaman..." demek icâb ederdi.

2- Savaş sırasında kaçmamak, sonuna kadar, yani zafer veya şehâdet elde edinceye kadar geri dönmemek, yâni kaçmamak. Âyet-i kerime, savaştan kaçmayı çok şiddetli bir tehdidle yasaklamaktadır: "Allah'ın gazabına uğramak. Bu, nerdeyse şehide vaad edilen mükâfaatın büyüklüğüne denk bir ceza olmaktadır.

Nitekim birçok hadiste savaştan kaçmak "büyük günahlar" arasında zikredilmiştir. Nitekim bir Sahiheyn rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) savaştan kaçmayı: *"Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, haksız olarak cana kıymak, riba yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, masum kadınlara zina iftirasında bulunmak"* gibi en büyük günahlar arasında saymıştır. Bir başka hadiste de şöyle denmiştir: *"Üç günah var, kim bunlardan birini işlerse, hiçbir amelinin faydasını göremez: Allah'a eş koşmak, ebeveyne isyan, savaştan firar."*

3- Ayet'i kerime, iki maksadla kişinin, savaşta yerini terkedebileceğini ta'lim buyuruyor:

a) Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek: Bu, düşmanı, sağlamca veya tehlikeli şekilde yerleşmiş bulunduğu yerden çıkarıp, kendimiz için daha elverişli olacak bir mevziye çekmek için düşmana, kaçıyormuş intibâını vermek için bir tarafa çekilmek. Buna harp taktiği, harp hilesi de denilebilir. Şu halde âyet-i kerime, bu mühim taktiğe parmak basmaktadır.

b) Bir başka topluluğa katılmak maksadıyla cepheyi terk. Bu da güçlenmek veya güçlendirmek maksadına racidir, harp hilesidir.

Müfessirler bu hükmün öncelikle münferid yani tek başına kalan kimse için olduğunu söylerler. Böyle birisi sebat ettiği takdirde boş yere öldürüleceği kanaatine varırsa, kurtuluş ve düşmana daha güçlü olarak saldırmak arzusuyla cemaatin bulunduğu yere gitmesi sâdece câiz olmaz, vâcib olur demişlerdir.

Şu halde, bu iki maksad dışında savaştan firar kesinlikle haramdır.

Âlimler bu hususta münâkaşa etmişlerdir: "Bu âyet sırf Bedir savaşına mı mahsus, bütün savaşlara da şamil mi?" diye. Tefsir kitaplarımız her iki görüşün delillerini zikrettikten sonra "cemâhir"in görüşü olarak, her ne kadar Bedir savaşıyla ilgli olarak nâzil olmuş ise de kıyamete kadar yapılacak olan bütün savaşlar maksuddur. Küffarla yapılan herhangi bir savaşta kaçmak haramdır hükmünde ittifak edildiği belirtilir. [798]

ـ4ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]إنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ اŒية. قالَ: هُمْ نَفَرٌ مِنْ بَنِى عَبدِ الدَّارِ[. أخرجه البخارى .

4. (621)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) *"Allah katında yeryüzündeki canlıların en kötüsü gerçeği akletmeyen sağırlar ve dilsizledir"* (Enfâl: 8/22) ayetinde kastedilmiş olanlar Abdü'd-Dâroğullarından bir gruptur" denmiştir."[799]

ـ5ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال أبُو جَهْلٍ اللَّهُمَّ إنْ كانَ هذا هُوَ الحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فأمْطِرْ عَلَيْنَا[

5. (622)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Cehl (bir gün) şöyle dedi: *"Allahımız, eğer bu Kitap, gerçekten senin katından ise, bize gökten taş yağdır veya can yakıcı bir azab ver"* (Enfal: 8/32) diye dua etmişti. Şu âyet indi: *"Sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azâb edecek değildir"* (Enfâl: 8/33). Müşrikler mü'minleri Mekke'den çıkardıkları zaman da şu âyet indi: *"Yoksa Mescid-i Haram'a girmekten men ederlerken Allah onlara niçin azâb etmesin?.."* (Enfâl: 8/34).[800]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in, hadisi açıklamak maksadıyla kaydettiği rivayetler, sadedinde olduğumuz rivayette kaydedilen ayetlerin farklı durumlara işaret ettiğini göstermektedir. Öyle ki, Hz. Enes'in kaydettiği durum ayetle ilgili rivayetlerden sadece biridir.

Taberî'nin Yezid İbnu Ruman'dan yaptığı rivayete göre, Mekke'nin Ebu Cehil gibi inkârcı takımı, âyette ifade edildiği şekilde başlarına taş yağmasını dilerler. Ancak, akşama pişman olarak: "Allah'ım affına sığınırız" diye istiğfarda bulunurlar. Bunun üzerine: *"Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azâb edecek değildir"* (Enfâl: 8/33) âyeti nâzil olur.

İbnu Ebza'nın rivâyeti ise şöyle: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'de iken: *"Sen içlerinde iken onlara azab etmez"* âyeti nazil oldu. Sonra Medine'ye hicret edince: *"Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azab edecek değildir"* diye âyetin devamı nazil oldu. Çünkü Mekke'de bazı Müslümanlar kalmış, istiğfar ediyorlardı. Onlar da Mekke'den çıkınca: *"Mescid-i Haram'a girmekten menederlerken Allah onlara niçin azab etmesin?"* (Enfal: 8/34) âyeti nazil oldu ve böylece Cenâb-ı Hak Mekke'yi fethetme izni verdi. Ayette Allah'ın onlara vaad ettiği azabdan maksad budur: Feth-i Mekke..."[801]

ـ6ـ وعن عقبة بن عامر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سمعتُ رسولَ اللّه # وَهُوَ عَلَى المِنْبَرِ يَقُولُ: وَأعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ. أَ إنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْىُ ثَلاثاً[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى .

6. (623)- Ukbe İbni Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı minberde iken dinledim, şu ayeti okudu: *"Ey iman edenler! Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi yıldırmak üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın..."* (Enfal: 8/60). Ayette geçen *"kuvvet"*i *"Bilesiniz, kuvvet "atmak"tır"* diye açıkladı ve bunu üç kere tekrar etti."[802]

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerimede düşmana karşı hazırlanması emredilen "kuvvet"i Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "atmak" olarak açıklamaktadır. [803]

ـ7ـ وزاد مسلم والترمذى:]أَ إنَّ اللّهَ تعالى سَيَفْتَحُ لَكُمْ ا۬رْضَ وَسَتُكْفَوْنَ المَؤُونَةَ فَ يَعْجِزَنَّ أحَدُكُمْ أنْ يَلْهُوَ بِأسْهُمِهِ[.

7. (624)- Müslim ve Tirmizî'de şu ziyade vardır:
"... Haberiniz olsun! Allah, arzı fethetmenizi müyesser kılacak. İhtiyaçlarınız (Allah tarafından) karşılanacaktır. Sizden kimse oklarıyla oynamaktan sakın geri kalmasın."[804]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada *"Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın"* (Enfal: 8/60) âyetini tefsir etmekte ve hazırlanması gereken "güç"ün ne olduğu hususunda ümmetini irşâd etmektedir. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mucize diyebileceğimiz bir sözüne rastlamaktayız. Bütün tarih boyunca tekzib edilmeyen bir yorum: Kuvvet atmaktır, atıcılıktır, atmaktadır vs. Kuvvet'in bu tarifi kıyamete kadar mûteber olmaya devam edeceğe benziyor. Zira her devirde atma üstünlüğünü elde tutanlar üstün olmuştur. Dün kuvvet "ok atmak", "mermi atmak", "obüs atmak"ta idi. Bugün füze atmak, füzesavar, mermisavar atmak, sun'i peykler atmak, atom, hidrojen, nötron vs. bombalar, lazer ışını atmak vs. Hemen ilâve edelim ki devletin ekonomik gücü de buna bağlıdır. Atma üstünlüğünü elde etmek, bu hedefe ulaşmak belki de ekonomik üstünlükten geçecektir. Ancak ekonomik güçlülüğün miyârı olan ferd başına düşen millî gelir rakamı ne kadar yüksek olursa olsun bu bizi "atma" işinde de üstünlüğe götürmedikçe, bir başka ifâdeyle ekonomik zenginliğimiz "atma üstünlüğü" şeklinde kristalize olmadıkça hakiki manada güçlü değiliz demektir. Bu zenginliğimizin yağmalanma tehdidiyle başbaşayız demektir.
Şu halde bu hadis Müslümanları her çeşit atma vasıtalarında üstün olmayı teşvik etmektedir. Hattâ ilâve edebiliriz: Günümüzde "atma"da üstünlük öncelikle ilme dayanmakta, teknolojiye dayanmaktadır. Öyle ise, bu hadiste, "atma üstünlüğü"ne zemin hazırlayan, sebep ve vasıta olan her şeye teşvik var demektir. Dahası, en ileri atma vâsıtasına ulaşabilmek için, Müslümanlar arası birlik ve dayanışma gerekiyorsa buna da emir vardır.
Hadis'in Müslim ve Tirmizî'de gelen ziyâdeli rivâyetlerini gözönüne alırsak, atış antremanlarına ehemmiyet verildiğini görürüz. Hadiste geçen "oklarıyla oynamak" tâbirinden maksad, atış temrinidir. Müslüman kişi, dinlenmeye, eğlenmeye ayıracağı boş vaktini atıcılık temrini yaparak geçirmelidir. Böylece faydalı bir meşguliyetle eğlenmiş olmaktadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) atıcılıkla meşgul olmaya çokca teşvikte bulunmuştur. Öyle ki, atıcılık meşguliyetini "eğlence" değil ibâdet kabul etmekte, *"En hayırlı eğlenceniz atıcılıktır"*

demektedir. Rivâyete göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'tan birini sorar,

"Eğlenceye gitti" denilince:

"Eğlence için yaratılmadık" diyerek memnuniyetsizlik izhâr eder. Ancak: "Atış"a gittiği tasrih edilince

"Atış eğlence değil (ibadet)tir, atış eğlendiğiniz şeylerin en hayırlısıdır" buyurur.

Atıcılıkla ilgili bir kaç hadis de şöyle:

"Atıcılık düşmanın hezimetidir."

"Atıcılık binicilikten daha mühimdir."

"Hiçbir silah hayırda (atma vasıtası olan) yayı geçemez."

"Atıcılık öğrenin, zira iki hedef arası cennet bahçelerinden bir bahçedir."

"Melâike hiçbir eğlencenizde hazır bulunmaz, atış ve at koşusu hâriç."

"Sizden birini gam ve sıkıntı bastığı zaman, yayını kuşanıp, kederini onunla dağıtmaktan başka yapacak bir şeyi yoktur."[805]

ـ8ـ وعن ابنِ عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا نَزَلتْ: إنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ؛ كُتِبَ عَلَيْهِمْ أنْ َ يَفِرَّ وَاحِدٌ مِنْ عَشَرَةٍ، وَ عِشْرُونَ مِنْ مِائَتَيْنِ. ثُمَّ نَزَلتْ: اŒنَ خَفّفَ اللّهُ عَنْكُمْ اŒية. فكُتِبَ أنْ َ تَفِرَّ مَائَةٌ مِنْ مِائَتَيْنِ[. أخرجه البخارى وأبو داود .

8. (625)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Sizin sabırlı yirmi kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin yüz kişiniz, inkâr edenlerden bin kişiyi yener; çünkü onlar anlayışsız bir güruhtur"* (Enfâl: 8/65) âyeti inince bir kişinin on kişinin önünden kaçmaması, yirmi kişinin de iki yüz kişinin önünden kaçmaması farz kılındı. Sonra da şu âyet indi:

"Şimdi Allah yükünüzü hafifletti, zira içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz, onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle, iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle

beraberdir." (Enfâl. 8/66). Böylece yüz kişinin, iki yüz kişinin önünden kaçmaması farz kılındı."[806]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyet, şu mealdeki bir ayetten sonra gelmektedir.
"Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter!" (Enfâl: 8/64).
Bedir Savaşı'ndan önce, yolda nâzil olduğu belirtilen bu âyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Bedir Savaşı'na hazırlamak, teşcî etmek gayesini gütmekte ve sayıya itibar etmeden savaşıp, savaşta sebât etmeyi emretmektedir. Şunu da belirtelim ki, önceki ayeti iki surette anlamak mümkündür:
1- Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter.
2- Ey Peygamber, sana, Allah ve sana uyan mü'minlerin yardımı yeter. Her iki mâna da makbul addedilmiş ve hatta bu ikinci manayı el-Ferrâ daha güzel bulmuştur.
Fahreddin-i Râzi, Cenâb-ı Hakk'ın yardım vadettiği bir âyetten sonra "mü'minleri kıtâle teşvik etmesi"ni Resûlullah'a emretmesinden şu hükmü çıkarır: Allah, her ne kadar kendi yardımı ve mü'minlerin yardımıyla sana yeterse de, buna güvenip kalman bir şartla câizdir, o şart da mü'minleri savaşa teşviktir. Zîra Cenâb-ı Hakk, mü'minlerden mücâhedede mal ve canlarını bezledip ortaya koymaları şartıyla sana tam olarak kâfidir.
Râzi, kezâ yirmi ve yüz rakamlarının zikrinde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çıkardığı seriyyelerin miktarına mutabakat bulur: "Çoğunlukla der, Resûlullah'ın seriyyelerine katılan mücahidlerin sayısı 20'den az, 100'den çok olmazdı."
Az, çoğa nasıl galebe çalar?
1- Sayıca çok olmalarına rağmen kâfirlerin yenilme sebebi âyette: "Çünkü onlar anlayışsız bir güruh" diye izah edilmiştir. Bundan maksad şudur: Onlar âhirete inanmadıkları için, hayat deyince sâdece dünyevî hayatı bilirler. İnancı bu olan kimse ölmek istemez. Halbuki asıl saâdetin öbür dünyada olduğunu bilen, bu hayata kıymet vermez, ölüm

tehlikesini hiçe sayarak bütün ruh ve canıyla, tam bir azimle savaşa girişir. Bu hâletle çarpışan kimse, dünyayı sevenlerden pek çoğuna galebe çalar.

2- Ayrıca küffâr sadece maddî gücüne güvenir, mü'minler ise Rab'lerinin yardımına da güvenir, dua ve tazarruda bulunur. Bu da inanana üstünlük sağlar.

3- Râzi, üçüncü hususu sadece riyâzet ve mükâşefe sahiplerinin anlayabileceğini belirttikten sonra der ki: "İlim ve marifet kesbiyle hususiyet kazanmış bir kalb sahibinden, halk heybet duyar. Bu sebeple, âlim bir kimse, kuvvetli, câhil, şedid insanların bulunduğu bir cemaate uğrasa, bu kuvvetli, câhil, şedid insanlar o âlimden heybet duyarlar, ona karşı hürmetle dolup hizmetine koşarlar. Hatta, hepimiz biliriz: Kuvvetli yırtıcı hayvanlar, insan görünce, ondan heybet duyarak yanından uzaklaşırlar. Bunun tek sebebi kendisindeki akıl nuruyla insanın mehub oluşudur. Keza hakim kişinin kalbini Allah'ın nur-u mârifeti istilâ ederse, o da mehib olur. Çünkü bu sayede onun da âzâları güç, kol ve bacakları şiddet kazanır. Bazan olur ki, kalbinde tecelli-i mârifetin zuhuru anında öyle işlere güç yetirir ki, o anlar dışında mümkün değil onu yapsın."

Râzî'nin bu tahlili, Çanakkale Savaşı'nda, bir top ekibinin ancak kaldırabildiği 215 okkalık (takriben 270 kilo) bir top mermisini, yanındaki arkadaşlarının şehid düşmesiyle Mehmed oğlu Seyyid'in tek başına kaldırıp namluya sürebilme hadisesine uygun düşer. Mâlum o gülle, Amiral gemisinin bacasından düşüp gemiyi batıracak ve İngilizlerin Çanakkale'den geri dönme kararlarına müessir olacaktır.

Fahreddin-i Râzî âyetle ilgili açıklamalarını şöyle sonuçlar:

"Bu söylediğimiz hususu anladı isen görürsün ki, mü'min cihada geçince Allah'ın rızasını tahsil için malını canını ortaya koyar. Böylece, bu hâlette iken Allah'ın büyüklüğünden tecelli eden nuru görür gibi olur, kalbi kuvvet, ruhu kemal kazanır ve başkasının muktedir olamıyacağı şeylere gücü yeter. Mükâşefeler nevine giren bu haller, mü'minin kafirden daha güçlü olması gereğine delâlet eder. Şayet bu hâsıl olmuyor ise, bunun nâdiren husul bulmasından ve herkese değil bazı ferdlere nasib olmasındandır. Doğruyu Allah bilir."[807]

ـ9ـ وفي أخرى:]لَمَّا نزَلت إنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ. شَقَّ ذلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَنَزَلت: اŒنَ خَفَّفَ اللّهُ عَنْكُمْ اŒية. فَلَما خَفَّفَ اللّهُ تعالى عَنْهُمْ مِنَ الْعِدَّةِ نَقَصَ عَنْهُمْ مِنَ الصَّبْرِ بَقَدْرِ مَا خَفَّفَ عَنْهُمْ[.

9. (626)- Bir rivayette de şöyle denir: *"...Sizin sabırlı yirmi kişiniz, onlardan iki bin kişiyi yener"* âyeti nâzil olunca bu, Müslümanlara ağır geldi ve şu âyet indi: *"Şimdi Allah yükünüzü hafifletti. Zira içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle onlardan iki bin kişiyi yener.."* (Enfal: 8/66). Allah onlardan miktarı hafiflettikçe, Müslümanların sabrı da -azaltılan miktar nisbetinde- eksildi."[808]

AÇIKLAMA:

Bakara suresinde "Nice az bir kalabalık daha çok bir kalabalığa Allah'ın izniyle galebe çalar" (249. ayet) buyurularak askerî zaferlerde sayı üstünlüğünün gerekli bir şart olmadığı belirtilmiştir. Burada ise, zafer ihtimâlini koruyan âzamî ve normal farkların rakamları verilmektedir. Önceki âyette, mü'minler, bire on üstünlükteki düşman kuvvetinin önünden kaçmamakla mükellef tutulmuşlardır.
Demek ki, askerin iyi bir tâlimden geçirilmesi, imandan gelen bir sabırla ve şehâdet aşkıyla direnmesi, on mislini bulan düşmana karşı zafer şansı vermektedir.
Bu nisbette üstün düşman karşısında sebat, mü'minleri düşündürüyor. Aradaki farkı ezici ve tahammülü aşıcı bularak üzülüyorlar, bunu yapamamaktan korkuyorlar. Derken müteâkip âyet geliyor: İki misli düşman kuvveti karşısında kaçmak haram kılınıyor.
Bu iki âyetin umumî irşadlarından şu mânâları anlamak da mümkündür: Sulh dönemindeki maddî hazırlığı önceki âyete göre yapmak câiz değildir. Savaş esnasında da iki misli düşman gücüne karşı tereddüde

düşmek câiz değildir. Bazı durumlarda düşman on misli bile olsa yeise düşmek, teslim olmak câiz değildir.[809]

ـ10ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّ النَبِىّ # قالَ: لَمْ تَحِلَّ الْغَنَائِمُ ‘حَدٍ سُودِ الرُّؤُوسِ مِنْ قَبْلِكُمْ، إنَّمَا كانَتْ تنزلُ نَارٌ مِنَ السَّماءِ فتأكُلُهَا؛ فلمّا كانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَقَعُوا في الْغَنَائمِ قَبْلَ أنْ تَحِلَّ. فأنزَلَ اللّهُ تعالى: لَوْ كِتَابٌ مِنَ اللّهِ سَبَقَ لَمسَّكُمْ فِيمَا أخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ[. أخرجه الترمذى وصححه .

10. (627)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ganimetler sizden önce hiçbir başı siyaha (yani âdemoğluna) helal kılınmadı. Ganimet alındığı zaman gökten inen bir ateş onu yakardı." - Râvi Süleymân el-A'meş der ki: "(Başı siyah tabirini) şimdilerde Ebû Hüreyre'den başka kullanan birini göremiyorum- Bedir savaşı sırasında henüz helâl edilmezden önce, Müslümanlar ganimetleri aldılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu âyeti indirdi:

"Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azâb erişirdi..." (Enfâl: 8/68).[810]

AÇIKLAMA için müteakip hadise bakınız.

ـ11ـ وعن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا كانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَأخَذَ: يعنِي النبىّ # الْفِدَاءَ. فأنزَلَ اللّهُ تعالى: ما كانَ لِنبىّ أنْ يَكُونَ لَهُ أسرَى حتَّى يُثْخِنَ في ا‘رْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا. إلى قوله: لَمَسَّكُمْ فِيمَا أخَذْتُمْ؛ مِنَ الْفِدَاءِ: عَذَابٌ عَظِيمٌ. ثُمَّ أحَلَّ لَهُمُ الْغَنَائِمَ[. أخرجه أبو داود .

11. (628)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Bedir savaşında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) (esirlerin serbest bırakılmaları mukabilinde) fiyde-i necat alınca Cenâb-ı Hakk şu ayeti indirdi:
"Yeryüzünde savaşırken, düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir peygambere yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah âhireti kazanmanızı ister. Allah güçlüdür, hakimdir. Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azâb erişirdi. Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yiyin..." (Enfal: 8/67-69). Ganimetler sonradan helâl kılındı."[811]
.

AÇIKLAMA:

Daha önce de temas edildiği üzere, muhtelif hadislerde, geçmiş ümmetlere ganimetlerin haram kılınmış olduğu belirtilir. Bedir savaşından sonra bu ümmet-i merhûme'nin mümeyyiz bir hususiyeti olarak savaşta alınan ganimet helâl kılınmıştır. Yukarıda mealen kaydedilen Enfâl suresinin 69. ayeti bu hususu te'yid eder.
Burada hatıra gelecek bir noktayı açıklamada fayda var. Bu vak'adan önce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece Muhacirlerin katıldığı bazı seriyyeler çıkarmıştır. Ancak, Abdullah İbnu Cahş komutasında çıkarılan seriyye hariç hiçbirisinde ciddi bir mukâtele ve hele ganimet ele geçirmek vâki olmamıştır.
Abdullah İbnu Cahş seriyyesi, hicretin on yedinci ayında ve Recep ayında, yani Bedir gazvesinden iki ay kadar önce cereyan etmiştir. On iki kişilik bir grubun yaptığı bu gazvede kuru üzüm taşıyan bir kervanın önü kesilmiş ve malları yağmalanmıştır. Ancak elde edilen ganimeti Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) taksim etmez, bekletir. İbnu Sa'd'ın kaydına göre bu ganimeti, Bedir savaşından dönüldükten sonra Bedir ganimetleriyle birlikte taksim eder. Demek oluyor ki Hz. Peygamber, bu konuda vahiy olmadığı için, ihtiyaten ganimete dokunmayıp hüküm beklemiştir.
Geçmiş milletler, savaşlarda ganimet alırlar, fakat istifade etmezlermiş. Hepsi biraraya yığılır, beklenirmiş. Gazvelerinin Allah indinde makbuliyetine alâmet olarak gökten inen bir ateş hepsini yakarmış. Bu

keyfiyeti anlatan bir Sahiheyn hadisi şöyle tamamlanır: *"Ganimetin bize helâl kılınışının sebebi, Cenâb-ı Hakk'ın aczimizi, za'fımızı dikkate almış olmasıdır, bunun için bize helâl kıldı."* Âlimler bu cevazı Peygamberimizin Allah indindeki şerefi sebebiyle bize rahmetle muamelede bulunmasıyla izâh ederler. Önceki ümmetlerde, ganimet malında gulül (çalma) olduğu takdirde ganimet kabul edilmez, hırsızlık bulununcaya kadar, ateş düşmezmiş. Ümmet-i Muhammed'e ganimet helâl kılınmakla kalmamış, gulûl de setr edilmiştir. Çalanın günahı şahsında kalır. Ganimetin ateşle yakılması prensibine esas itibâriyle esirlerin de dahil olması gerektiğini belirten âlimler, bunun istisna kılınmış olması gerektiğini söylerler. "Çünkü bu durumda insanlık neslinin imhası gibi akla uzak bir durum sözkonusu olur. Ayrıca, tarihen mevcut olan kölelik müessesesi de fiiliyatta böyle bir tatbikatın olmadığını göstermektedir. Esir almak helâl olmasaydı, eskilerin köleleri olmazdı..." derler.

Ayetlerin açıklanmasına gelince:

Bedir Savaşı zaferle kapanıp, aralarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki amcası Abbâs ve Akîl'in de bulunduğu 70 kadar esirle Medine'ye dönülünce bu esirlere nasıl bir muamele yapılacağı gündeme geldi. Harp esirleri üzerine henüz vahiy gelmemiş olduğu için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meseleyi istişare yoluyla çözmeye karar verdi. Ashâb (radıyallahu anhüm ecmain)'ın ileri gelenlerinin fikirlerini aldı:

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Bunlar senin kavmine mensup kimselerdir, bazısı da ailendendir.. fidye mukabili serbest bırak, fidye ile maddî yönden güç de kazanırız..." manasında tavsiyede bulundu.

Hz. Ömer: "Bunlar seni tekzib ettiler, yurdundan çıkardılar, getir hepsinin boyunlarını vur, bunlar küfrün önderleridir. (Onlardan gelecek paraya muhtaç değiliz) Allah bizi zengin kılar. Amcan Akil'i Ali'ye, Abbâs'ı Hamza'ya, falancayı da bana teslim et, boyunlarını uçuralım..." meâlinde konuştu. Sa'd İbnu Muâz da aynı kanaati izhâr etti.

Hz. Peygamber:

"Allah bazı insanların kalbine yumuşaklık vermiştir. Bunlar sütten de yumuşak olurlar. Allah bazılarının kalbine de sertlik vermiştir, bunlar

taştan da sert olurlar. Senin mislin ey Ebu Bekir! Hz. İbrahim'dir. O şöyle demişti: "Rabbim.. bana uyan bendendir, bana karşı gelen kimseyi sana bırakırım, sen bağışlarsın, merhamet edersin!" (İbrahim: 14/26). Ey Ebû Bekir, kezâ şöyle diyen Hz. İsâ gibisin: "Onlara azâb edersen doğrusu onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, hâkim olan şüphesiz ancak sensin" (Maide: 5/118).

Senin mislin Ey Ömer, Hz. Nuh'tur. O şöyle demişti: "Rabbim yer yüzünde hiç bir inkârcı bırakma! Doğrusu sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar..." (Nuh: 71/26). Ey Ömer sen keza Hz. Musa gibisin, o da şöyle demişti: "Rabbimiz doğrusu sen, Firavun'a ve erkanına ziynetler ve dünya hayatında mallar verdin. Rabbimiz! Senin yolunda şaşırtmaları için mi? Rabbimiz mallarını yok et, kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azâbı görmedikçe inanmazlar!" (Yunus: 10/88).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böylece farklı görüş sahiplerini gönül alıcı sözlerle hoşnud ettikten sonra Hz. Ebu Bekir'in görüşüne meyleder.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e dönerek:

"Ey Ebu Hafs, bana Abbâs'ı öldürmemi söylüyorsun!" dedi. Hz. Ömer:

"Yazık Ömer'e, anasız kalasıca Ömer'e!" diye yakınmaya başladı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i böyle bir teklifle üzmüş olmaktan pişmanlık duydu.

Bu meselede, Abdullah İbnu Revâha'nın da "çokca odun toplayıp, esirlerin ateşe atılıp yakılmasını teklif ettiği" rivâyet edilir. Hz. Abbas (radıyallahu anh): Abdullah'a: "Sıla-ı rahmi koparıp attın" demiştir.

Bu tezekkürden sonra Hz. Peygamber : *"Herkesin ya fidye ile serbest bırakılması veya boyunlarının vurulmasına karar verin"* der. Neticede, birkaç kişinin bağışlanması dışında fidye mukabili serbest bırakılmasına karar verirler. Tesbit edilen miktar üzere fidye alınınca: *"Daha önceden, Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi"* meâlindeki ayet nâzil olur (Enfal: 8/68).

Bu sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına giren Hz. Ömer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve Hz. Ebu Bekir'in ağlamakta olduklarını görür.

- Ey Allah'ın Resûlü niye ağlıyorsun? sebebini söyle, gerekiyorsa ben de ağlıyayım! der. Hz. Peygamber:

- Arkadaşlarınızın fidye alması sebebiyle ağlıyorum. Onların azabı bana şu ağaçtan daha yakın kılındı. (Orada yakın bir ağaç vardı). Şâyet, semâdan azâb inmiş olsaydı Ömer'le Sa'd İbnu Mu'âz'dan başka kimse kurtulamazdı" der.

Ancak, gelen şu müteakip vahy mü'minlere ganimeti helâl kılar. (Meâlen):

"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir" (Enfal: 8/69)[812].

ـ12ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]في قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا، وَقوله: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا. قالَ: كانَ ا‘عْرَابِىُّ َ يَرِثُ الْمُهَاجِرَ وَ يَرِثهُ الْمُهَاجِرُ فنُسِخَتْ فقالَ: وَأولُوا ا‘رْحَامِ بَعْضُهُمْ أوْلَى بِبَعْضِ[. أخرجه أبو داود .

12. (629)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu iki âyet hakkında aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: *"Doğrusu inanıp hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd edenler ve Muhâcirleri barındırıp onlara yardım edenler, işte bunlar birbirlerinin dostudurlar"* ve *"İnanıp hicret etmeyenlerle, -hicret edene kadar- sizin dostluğunuz yoktur. Fakat din uğrunda yardım isterlerse, aranızda anlaşma olmayan topluluktan başkasına karşı onlara yardım etmeniz gerekir. Allah işlediklerinizi görür. İnkâr edenler birbirlerinin dostlarıdır. Eğer siz aranızda dost olmazsanız yeryüzünde kargaşalık, fitne ve büyük bozgun çıkar. İnanıp hicret eden, Allah yolunda savaşanlar ve Muhâcirler'i barındırıp, onlara yardım edenler, işte onlar gerçekten inanmış olanlardır. Onlara mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır. Sonra inanıp hicret eden ve sizinle birlikte savaşanlar, işte onlar sizdendir."* Bedeviler muhâcire vâris olmazdı, muhacir de ona varis olmazdı. Bu durum nesh edildi. Ayet

şöyle buyurdu: *"Birbirinin mirascısı olan akraba Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır. Doğrusu Allah her şeyi bilir"* (Enfâl: 8/22-25). [813]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas yukarıda kaydedip tırnakla ayırdığımız birinci kısımdaki *"Doğrusu inanıp hicret edenler... ve onlara yardım edenler işte bunlar birbirlerinin dostudurlar"* ifâdesini şöyle anlamıştır: "Muhacirler ve Ensarîler birbirlerine -sırf hicretin kazandırdığı bir hakla- vâris olurlardı, fakat bunların müşrik olan akrabalarıyla aralarında verâset cereyân etmezdi. İnanıp hicret etmeyen de muhacir olan akrabasına vâris olamazdı. Bu durum Mekke'nin fethine kadar devam etti. Mekke'nin fethiyle muhâceret sona erdi ve gerektiği şekilde akrabalar birbirine vâris oldular ve bu yasak neshedildi. Nesheden âyet de şudur: *"Birbirlerinin mirasçısı olan akraba Allah'ın kitabına göre birbirlerine daha yakındırlar."* (Enfâl: 8/75).
"İnanıp hicret etmeyenlerle, hicret edene kadar sizin dostluğunuz yoktur" âyeti de İbnu Abbas'ın getirdiği bu yoruma göre şu mânaya gelmektedir: "İmân ettiği halde hicret etmeyip Mekke'de kalanlarla aranızda miras bağı yoktur."
Anlaşılacağı üzere böylece hicret etmeyen mü'min, hicret eden mümine vâris olamıyordu. Mekke fethiyle bu durum kaldırılıyor.
Bu mevzu daha önce geniş olarak açıklandı (550, 551. hadisler).[814]

BERÂET SURESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قُلتُ لِعُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى أنْ عَمَدْتُمْ إلى ا‘نْفَالِ وَهِىَ مِنَ المَثَانِى، وَإلى بَرَاءَةَ وَهِىَ مِنَ الْمِئينَ فَقَرَنْتُمْ بَيْنَهُمَا، وَلَمْ تَكْتُبُوا بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُمُوهَا في السَّبْعِ الطّوالِ؟ مَا حَمَلَكُمْ عَلَى

ذَلِكَ؟ قَالَ عُثْمَانَ: كَانَ رسولُ اللّهِ # مِمّا ياْتِى عَلَيْهِ الزَّمَانُ وَهُوَ ينزِلُ عَلَيْهِ السُّوَرُ ذَوَاتُ الْعَدَدِ، وَكَانَ إذَا نَزَلَ عَلَيْهِ شَئٌ دَعَا
بَعْضَ مَنْ كَانَ يَكْتُبُ فَيَقُولُ ضَعُوا هَؤُءِ اŒياتِ في السُّورَةِ الَّتِى يُذْكَرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، فإذَا نَزلَ عَلَيْهِ اŒيةُ فَيَقُولُ ضَعُوا هَذِهِ اŒية في السُّورَةِ الَّتِى يُذْكَرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، وَكانَتِ ا‘نْفَالُ مِنْ أوَائِلِ مَا نَزَلَ بِالْمَدينةِ، وَكَانَتْ بَرَاءَةُ مِنْ آخِرِ الْقُرآنِ نُزُوًَ، وَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهة بِقِصَّتَهَا فَظَنَنْتُ أنَّهَا مِنْهَا فَقُبِضَ رسولُ اللّهِ # وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أنهَا مِنْهَا فَمنْ أجْلِ ذلِكَ قَرَنْتُ بَينهما وَلَمْ أكْتُبْ سَطْرَ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُهَا في السَّبْعِ الطِّوالِ]. أخرجه أبو داود والترمذى ولم يذكُر أبو داود: فَظَنَنْتُ أنها مِنْهَا .

1. (630)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a dedim ki:

"Siz niçin, mesâni grubuna giren Enfâl suresini miûn grubuna giren Berâet suresine yaklaştırdınız ve aralarına da besmeleyi yazmadınız?" Hz. Osman (radıyallahu anh) şu cevabı verdi:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vahiy sırasında, bir çok sûre birlikte gelirdi. Bu durumda herhangi bir vahiy geldi mi, vahiy kâtiblerini çağırır, onlara: "Şu âyetleri, şu şu meselelerin zikedildiği sureye koyun" diye irşâd ederdi. Bir âyet geldiği zaman da "Bu âyeti içinde şu şu şeylerin zikredildiği sureye koyun" derdi. Enfâl suresi, Medine'de ilk nâzil olanlardandı. Berâet suresi ise, iniş itibariyle Kur'an'ın sonuncusu idi. Bunun kıssası da Enfâl'in kıssasına benzemekte idi. Bu sebeple Berâet'i öbüründen zannettim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu surenin öncekinden olduğunu belirtmeden vefat etti. Bu sebeple ben bunların arasını yakın tuttum ve ikisinin arasına bismillahirrahmanirrahim satırını koymadım. Böylece onu yedi uzunlar'ın (Seb'u't-Tıvâl) arasına koydum."

Ebû Dâvud'un rivayetinde "Berâet'i öbüründen zannettim" cümlesi yoktur.[815]

AÇIKLAMA:

Kur'an-ı Kerim'in bütün sureleri besmele ile başlar. Bunlardan bir sure müstesnâdır: Berâet (veya Tevbe) suresi, Berâet sûresinin başına niye besmele konmamıştır? Bu soru tâ bidâyetten beri sorulmuştur.
Yukarıda görüldüğü üzere bunu soranlardan biri de İbnu Abbas'tır. Hem de bu meselenin yetkilisine sormaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'e bugünkü tertibi Hz.Osman'ın verdiği kabul edilmektedir.
İslâm âlimleri sûrelerin içerisindeki âyetlerin tertibinin tevkifî yani ilâhî irşad ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in emriyle olduğunda icma ederler. Sûrelerin tertibi ise ihtilaflıdır. Bazı âlimler tevkîfî derken bazı alimler ictihâdî (veya istılahî) yani Ashab tarafından tanzim edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Yukarıda kaydedilen rivayet de ictihadî olduğunu ifade eder.
Hadisten çıkan ikinci bir soru besmelenin durumu. Aslında besmele Neml suresinin bir âyeti olarak Kur'an metni içerisinde bir defa geçer. Sûre başlarındaki besmele vahiy midir, yani her sûrenin ilk ayeti midir? diye de soru çıkmıştır. Umumiyet itibâriyle sure başlarındaki besmelenin vahiy olmadığı kabul edilmiştir. Nitekim âyetler numaralanırken besmeleler numara dışı tutulur. Yukarıdaki rivâyet dahi, besmelenin Kur'an-ı Kerîm'e son tertib şeklini veren Ashab (Allah cümlesinden razı olsun) tarafından konduğunu ifâde etmektedir.
Hadiste geçen bâzı ıstılahlara gelince:
es-Seb'u'ttıval (Yedi Uzunlar): Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun surenin ismidir.
el-Miûn: Ayetleri yüzden fazla veya buna yakın olan surelere denmektedir.
el-Mesânî: Ayetleri yüzden az olan sûrelere denir.
el-Mufassal: Bu tâbir metinde geçmiyor ise de bu bahsi tamamlayıcı olduğu için belirtmek istiyoruz. Bunlar kısa sûrelerdir. Sık sık besmele

ile ayrıldıkları için bu ismi alırlar. (Kaf sûresinden sonrakiler.) Mensuh olmadıkları için de bu ismi aldıklarını söylemiştir.[816]

ـ2ـ وعن ابن جبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قلتُ بن عبّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما سورةُ التَّوبَةِ؟ قال: بَلْ هِىَ الْفَاضِحَةُ مَا زَالَتْ يقولُ: وَمِنْهُمْ حَتَّى ظَنُّوا أنْ َيَبْقَى أحَدَ إِّ ذُكر فِيهَا. قال: قلتُ سورةُ ا٘نفَالِ؟ قال: نزلتْ في بَدْرِ. قال: قلتُ سورة الحشر؟ قال نزلت في النَّضِيرِ[. أخرجه الشيخان .

2. (631)- İbnu Cübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a sordum:- Tevbe sûresi nedir? Şu cevabı verdi:
- Tevbe mi? bilakis o fâzihadır (İslâm düşmanlarını rezil etmektedir). “Onlardan bir kısmı şöyledir...” , “Onlardan bir kısmı şöyledir:...” diyerek o kadar çok saymıştır ki, halk "Bizden kimseyi bırakmıyacak, herkesi zikredecek" zannına kapıldılar." Ben tekrar sordum:
"-Ya Enfâl sûresi?"
"-Bu, dedi, Bedir Savaşı hakkında nazil oldu." Ben tekrar sordum:
"-Pekâla Haşr sûresi?"
"-O da, dedi, Benu'n-Nadîr yahudileri hakkında nâzil oldu."[817]

AÇIKLAMA:

Said İbni Cübeyr hazretleri bâzı surelerin iniş sebepleri hakkında İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan sormaktadır. İbnu Abbas, cevabında Tevbe suresini faziha olarak tavsif etmektedir. Fâziha, rezil eden, kepâze eden demektir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın sureye bu vasfı yakıştırması gayet yerindedir. Çünkü İslâm düşmanlarını grup grup sayıp dökmektedir:
"Onlardan bazıları Peygambere eziyet verirler.."
"Onlardan bazıları sadakalar hakkında sana göz kırparlar..."
"Onlardan bazıları bana müsaade et! derler.." vs.

Sûrenin iki ismi vardır: Berâe ve Tevbe, Berâe: İhtar, ultimatom demektir. Bu ismi, sûrenin bidayetinde putperestlere şiddetli bir ihtarla başlamasından alır. Tevbe ismini de, sûrede Tebük savaşına katılmayanların tevbelerinin kabûl edildiğini haber veren âyetlerin bulunması sebebiyle alır.[818]

ـ3ـ وفي أخرى قالَ:]قُلْتُ سورةُ الحَشْرِ؟ قالَ: بَلْ سُورةُ النَّضِيرِ[.

3. (632-633)- Bir diğer rivayette Said İbnu Cübeyr'in:
"Ya Sûretu'l-Haşr (niçin inmiştir?)" sorusuna İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın:
"(Haşr sûresi mi? hayır! O), Benûn-Nadir sûresidir" cevabını verdiği kaydedilmiştir.[819]

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşıldığı üzere, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) sûrenin Haşr diye isimlenmesinden hoşlanmamaktadır. Çünkü, sûre, esas itibariyle kıyamet günündeki haşirden bahsetmiyor. Asıl konusu, Benu'n-Nadîr adındaki Yahudi kabilesinin Medine'den sürgün edilmesidir. Bunlar, yapılan bir anlaşma gereği Müslümanların ödemeleri gereken bir diyete katılmak zorunda idiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu hatırlatmak üzere gidince suikast hazırlayıp üzerine damdan bir değirmen taşı yuvarlıyarak öldürmeye teşebbüs ettiler. Vahy-i ilahî ile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın oradan âniden uzaklaşması, planı akîm bıraktı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haber göndererek on gün içinde Medine'yi terketmelerini emretti; Yahudilerin müttefiki olan münâfık lider Abdullah İbnu Übey, adam göndererek:
"Kalelerinize girerek savaşın, benim iki bin adamım var, diğer Araplar da yardım eder, sizin için son ferdlerine kadar ölürler..." diye onları savaşmaya teşvik etti. Bunun üzerine Benû'n-Nadîr, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber göndererek:

"- Yurdumuzu terketmiyoruz, istediğini yap!" dediler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) derhal kuşatma emri verdi. Benu'n-Nadîr, vâdedilen yardımlardan hiçbirini göremeyince on beş günlük direnmeden sonra "götürebilecekleri kadar malla Medine'yi terketmek" şartıyla sulha razı oldular. Evlerini -Müslümanlar faydalanmasın diye- elleriyle yıktılar. Haşr sûresinde onların bu hâli âdeta istihzâ ile yâdedilir:

"...Evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey akıl sahipleri! Ders alın!" (Haşr: 59/2).

İbnu Abbâs hazreterinin (radıyallahu anhümâ) Haşr sûresinin gerçek muhtevâsına böylece dikkat çekmesi fazlasıyla muvafıktır. Zira tamamı 24 âyetten ibâret olan sûrenin dörtte üçüne yakın ilk 17 âyetlik kısmı hemen hemen tamamen Benu'n-Nadîr'in Medine'den sürülmeleri ile ilgilidir.

Kur'ân âyetleri, geçmiş ve geleceği berâber kuşattığı için, geçmişin tasvirinde çoğu kere geleceğin, Tarih'in ihbârını yapar. Bu sebeple, bu sûre bugün silah, terör, dalavere ve beynelmilel siyasî himâye kal'alarına sığınmış olan Yahudilerin gelecekte, -1967 harbinden sonra yerleştiği Sina'yı Mısır'la yaptığı anlaşma gereğince boşaltırken, oralarda kurduğu inşaatları dinamit ve buldozerlerle kendi elleriyle tahrib etmeleri örneğinde olduğu üzere- nice inşaatlarını dinamitleyerek terketmek zorunda kalacaklarının mucizevî, ilahî bir müjdesi de sayılabilir. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şöyle demektedir:

"Müslümanlarla Yahudiler harb etmedikçe kıyâmet kopmayacaktır. O harpte Müslümanlar (gâlip gelerek) Yahudileri öldürecekler. Öyle ki, Yahudi, taşın ve ağacın arkasına saklanacak da, taş veya ağaç; Ey Müslüman, Ey Allah'ın kulu, şu arkamdaki Yahudidir, hemen gel de öldür onu!" diye haber verecektir. Sadece Garkad ağacı müstesna, çünkü o, Yahudilerin ağaçlarındandır."

Muhbir-i Sâdık böyle haber vermiştir. Önünde sonunda, gerçekleşecektir. Şimdilerde, nihâî sonlarına kavuşacakları mahall-i Mev'ûd'da toplanmaya devam ededursunlar, insanlık vicdan-ı âmmesinde, yiyecekleri nihâî tokadın fetvasını verdirecek zulümlerine devam ededursunlar. Taş ve ağacın konuşmasıyla teşbih edilen insanlık vicdan-ı

âmmesinin aleyhlerine dönme vetiresi tamamlanıncaya kadar, mazlumun âhı hedefine varacak, mazlum vicdanlarda çoktan verilmiş olan hükmün infazı için, gerekli maddî imkanlar da sağlanmış olacaktır.[820]

ـ4ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ أبَا بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: بَعَثَهُ في الحَجَّةِ الَّتِى أمَّرَهُ عَلَيْهَا رسول اللّهِ # قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ في رَهْطٍ يُؤَذِّنُونَ في النَّاسِ يَوْمَ النّحْرِ: أنْ َ يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَ يَطُوفَ بِالْبِيْتِ عُرْيَانٌ. ثُمَّ أرْدَفَ النَّبِيُّ # بِعَلِىِّ بْنِ أبى طَالِبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَأمَرَهُ أنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةَ فَأذَّنَ مَعَنَا في أهْلِ مِنىً بِبَرَاءَةَ: أنْ َ يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ[.

4. (634)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından Veda haccından önceki hacc mevsiminde hacc emiri olarak tayin edildiği hacda, *"Bu yıldan sonra müşriklere haccetmek yasaktır"*, *"Çıplak olarak Beytullah tavaf edilemez"* diye ilân etmek üzere vazifelendirdiği bir grubla beni de gönderdi. Ancak, bilâhâre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in arkasından Hz. Ali'yi gönderdi ve Berâet sûresini halka ilân etmeyi ona emretti. Hz. Ali (radıyallahu anh) bizimle birlikte Mina'da halka, Berâet'i ilân etti:

"Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc yapamıyacak ve çıplak olarak Beytullah tavaf edilmeyecek."[821]

ـ5ـ وفي رواية:]وَيَوْمَ الحَجِّ ا‘كْبَرِ يَوْمُ النَّحْرِ، وَالحَجُّ ا‘كْبَرُ الحَجُّ. وَإنمَا قِيلَ الحَجُّ ا‘كْبَرُ مِنْ أجْلِ قَوْلِ النَّاسِ: العُمْرَةُ الحَجُّ ا‘صْغَرُ. قالَ: فَنَبذَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ إلى النَّاسِ في ذلِكَ الْعَامِ فلمْ يَحُجَّ في الْعَامِ الْقَابِلِ الَّذِى حَجَّ فِيهِ رسول اللّه # حَجَّةَ الْوَدَاعِ

مُشْرِكٌ. فأَنْزَلَ اللّهُ تَعَالَى في الَعَامِ الّذِى نَبَذَ فِيهِ أبُو بَكْرٍ إلَى الْمُشْرِكِينَ: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجسٌ فَ يقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا. وَإنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّهُ مِنْ فَضْلِهِ إنْ شَاءَ اŒية؛ وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يُوافُونَ بِالتِّجَارَةِ فَيَنْتَفِعُ بِهَا الْمُسْلِمُونَ. فَلَمَّا حَرَّمَ اللّهُ تَعَالَى عَلَى الْمُشْرِكينَ أنْ يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَجَدَ الْمُسْلِمُونَ في أنْفُسِهِمْ مِمَّا قُطِعَ عَلَيْهِمْ مِنْ التِّجَارَةِ التي كانَ الْمُشْرِكُونَ يُوافُونَ بِهَا. فقَالَ اللّهُ تعالَى: وَإنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّهُ مِنْ فَضْلِهِ إنْ شَاءَ. ثُمَّ أحَلَّ في اŒيةِ الَّتِى تَتْبَعُهَا الْجِزْيَةَ وَلَمْ تُؤخَذْ قَبْلَ ذلِكَ فَجَعَلَهَا عِوَضاً مِمَّا مَنَعَهُمْ مِنْ مُوَافَاةِ الْمُشْرِكِينَ بِالتِّجَارَةِ. فقَالَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: قَاتِلُوا الَّذِينَ يُؤمِنُونَ بِاللّهِ وَ بِالْيَوْمِ اŒخِرِ اŒية. فَلَمّا أحَلَّ اللّهُ ذلِكَ لِلْمُسْلِمِينَ عَلِمُوا أنْ قَدْ عَاضَهُمْ أكْثَرَ مِمَّا خَافُوا، وَوَجَدُوا عَلَيْهِ مِمَّا كَانَ الْمُشْرِكُونَ يُوَافُونَ بِهِ مِنَ التِّجَارَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى .

5. (635)- Bir başka rivayette, aynı hâdise şöyle gelmiştir:"Haccu'l-ekber günü, kurban bayramı günüdür. el-Haccu'l-ekber de haccdır. Hacca "el-Haccu'l-Ekber" denilmesi, halkın umreye "el-Haccu'l-Asgar" demesinden ileri gelmiştir.

Ebû Hüreyre devamla diyor ki: "O yıl, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) bu tebliği halka duyurdu. Bunun üzerine ertesi yıl yâni Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bizzat katılarak Veda haccını yaptığı zaman, tek müşrik hacca katılmadı.

Hz. Ebû Bekir'in müşriklere ilanda bulunduğu sene Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler! Doğrusu puta tapanlar pistirler, bu sebeple, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız,

bilin ki, Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirecektir. Allah şüphesiz bilendir, hakimdir." (Tevbe: 9/28).
Müşrikler ticaret yapıyorlar, Müslümanlar da bundan faydalanıyorlardı. Allahu Teâla müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını yasaklayınca, Müslümanlar müşriklerin yaptıkları ticaretin kesilmesiyle ondan elde ettikleri menfaatin kesileceği endişesine düştüler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu vahyi indirdi:
"Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki, Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirecektir."
Sonra bunu takip eden âyette Cenab-ı Hakk cizyeyi helâl kıldı. Bu daha önce alınmıyordu. Bunu, müşriklerin ticaretiyle elde edilen menfaate bir karşılık (ivaz) yaptı. Cenab-ı hakk şöyle buyurdu:
"Kitap verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan, hak dinini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın" (Tevbe: 9/29).
Allah Müslümanlara bunu helâl kılınca, anladılar ki, Allah kendilerine, müşriklerle olan ticaretin kesilmesi sebebiyle kaybından korkup üzüldükleri menfaatten daha fazlasını vermektedir"[822]

AÇIKLAMA:

Müslümanlara Mekke'de iken kesinlikle yasak olan silahlı mukabele, elde edilen siyasî güç ve imkanlar nisbetinde:
1- Saldırıya uğramış müminlere (Muhacirlere) "mukabele etme" izni verilir (Hacc: 22/39-40).
2- Müslümanlara harp açanlarla savaşmak (Muhacir ve Ensar) emredilir. (Bakara: 2/190-191).
3- Kim olursa olsun, kafir ve münafıklarla savaşmak emredilir. (Tahrim: 66/9).
4- Yeryüzünde fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar savaş emredilir. (Enfal: 8/39).[823]
Not:

1- Savaş emrinin tedricen nasıl verildiğini, Hicret'le ilgili bölümde geniş olarak tahlil edeceğiz (10277-10281) hadisler).

2- Hadisle ilgili bazı açıklamalar müteakip hadiste gelecektir.[824]

ـ6ـ وفي أخرى للنسائى رحمه اللّه:]قَالَ أبُو هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: جِئْتُ مَعَ عليِّ ابْنِ أبي طالِبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ حِينَ بَعَثَهُ رسولُ اللّه # إلى أهْلِ مَكَّةَ بِبَرَاءَةَ قِيلَ مَا كُنْتُمْ تُنَادُونَ؟ قَالَ كُنَّا نُنَادِى: إنَّهُ َ يَدْخُلُ الْكَعْبَةَ إَّ نَفْسٌ مُؤمِنَةٌ، وَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَمَنْ كانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رسول اللّهِ # عَهْدٌ فَأجَلُهُ أوْ أمَدُهُ إلى أرْبَعَةِ أشْهُرٍ فإذَا مَضَتِ اٌرْبَعَةُ اٌشْهُرُ فإنَّ اللّهَ بَرِئٌ مِنَ الْمشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ وَ يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مشْرِكٌ. فَكُنْتُ أنَادِى حَتَّى صَحِلَ صَوْتِى: أىْ بُحَّ[.

6. (636)- Nesâî'den gelen bir diğer rivayet şöyledir:

Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh)'i Berâet suresiye birlikte Mekke ahalisine gönderdiği zaman onunla berâber ben de geldim. Kendisine "Ne ilân ediyordunuz?" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Biz şunları ilân ediyorduk:

1- Kâbe'ye ancak mü'minler girer.

2- Beytullah çıplak tavaf edilemez.

3- Kimin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir anlaşması varsa bunun müddeti dört ayın hitamıdır. Dört ay geçtikten sonra Allah ve Resulü müşriklerden beridir.

4- Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek.

Ben bunları böyle (yüksek sesle ve tekrarla) bağırarak söylüyorum ki o gün sesim kısıldı."[825]

AÇIKLAMA:

Hicretin dokuzuncu yılında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi hacca gitmeyip, hacca emir olarak Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i tayin etmişti.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o yıl haccetmeyişi şöyle açıklanmaktadır: Henüz müşrikler de haccetmektedirler. Resûlullah onların şirkalûd hacclarına karışarak beraber telbiyede bulunmak, çırılçıplak yaptıkları tavafa iştirak etmek istememiştir. Bu sebeple o yıl Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i yolladı ve Berâet suresini halka duyurma vazifesini verdi. Berâet suresi, müşriklere bir ültimatom, ciddi bir uyarı idi. Çok sert tebliğlerde bulunuyordu. Hatta bazı alimler surenin başında besmele olmayışını bu sertlikle de izah etmek istemişlerdir.
Hz. Ebu Bekir vazifeyi alıp yola çıktıktan sonra, -daha önce de temas edildiği üzere- Cebrail'in: "Beraet suresini senden biri ilan etmeli" diye ihtarı üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) arkadan Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi gönderir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Abda adındaki devesi ile yola çıkan Hz. Ali (radıyallahu anh) hızla giderek Arc denilen mevkide Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e yetişmiştir. Ebu Bekir, Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'ye:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) seni hacca emir mi tayin etti?" diye sorar. Hz. Ali (radıyallahu anh):
"Hayır, beni yalnız Berâet suresini ilânla vazifelendirdi" der.
Sual: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu surenin ilân işini niye Hz. Ali'ye verdi?
Âlimler buna cevap aramışlar ve şu açıklamayı getirmişlerdir:
Yukarıda belirttiğimiz üzere bir ültimatom, müşriklerle yapılan anlaşmaların ilga edilmesidir. Arapların cari adetlerine göre, bir antlaşmayı kim yapmış ise o bozabilirdi, başkası bozamazdı. Bunu bozmak için en azından, onu yapanın ehl-i beytinden biri bulunmak lazımdı. Bu sebeple Hz. Ali'yi gönderdi denmiştir. Ayrıca, bazı alimler, Berâe suresinde Hz. Ebû Bekir'in faziletinden bahsedildiği için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu bir başkasına okutmayı uygun bulduğunu söylemişlerdir.[826]

Müşrikler Mescid-i Haram'a Girebilir Mi?

Yukarıdaki hadisde bu meseleye değer verilmektedir. Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin, ilân ettiklerini belirttiği ana maddelerden biri: "Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccedemez" maddesidir. Bu hüküm Berâe suresinin şu ayetine uygundur: *"Ey iman edenler! Doğrusu puta tapanlar pistirler, bu sebeple, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."* Mescid-i Haram'dan murad, hududları bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından tayin edilen Harem-i Şerif'tir. Binaenaleyh hiçbir gayr-i müslimin hiçbir halde Harem-i Şerif'e girmemesi gerekir. Bu âyetin ilânından sonra orada zımmilerin de oturmaması gerekir.
Hanefiler meseleyi farklı değerlendirmişlerdir. Bunlara göre zımmîlerin Mescid-i Haram'a veya bir başka mescide girmelerinde bir beis yoktur. Çünkü Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Sakif heyetini henüz kâfirken mescidde misafir etmiş,
"Bunlar necistir, nasıl olur?" diyenlere de:
"Allah'ın arzını hiçbir şey kirletmez!" cevabını vererek, onları susturmuştur. Hanefiler yasak ayetini: "Müşrikler Mescid-i Haram'a istila maksadıyla, yahut âdetleri vechile çıplak olarak tavaf etmek için giremezler" şeklinde te'vil etmişlerdir.[827]

ـ7ـ وعن علي بن أبى طالب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سألْتُ رسولَ اللّه # عَنْ يَوْمِ الحجِّ ا٭كْبَرِ، فَقَالَ يَوْمُ النَّحْرِ[. وروى موقوفاً عليه وهو أصح. أخرجه الترمذى .

7. (637)- Hz. Ali İbni Ebi Talib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah'a (aleyhissalâtu vesselâm) Hacc-ı Ekber günü hangi gündür? diye sordum, bana: "Kurban günü" diye cevap verdi."[828].

ـ8ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما:]أنَّ رسُول اللّهِ # وَقَفَ يَوْمَ النَّحْرِ بَيْنَ الجَمَرَاتِ في الحَجَّةِ الَّتِى حَجَّ

فِيهَا. فقَالَ: أيُّ يَوْمٍ هَذا؟ فَقَالَوا يَوْمُ النَّحْرِ. فَقَالَ: هَذَا يَوْمُ الحَجِّ ا'كْبَرِ[. أخرجه أبو داود .

8. (638)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccettiği hacc sırasında, cemreler arasında, kurban günü durarak sordu: "Bu gün hangi gündür?" Halk:

- Kurban günüdür, dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Bugün Hacc-ı Ekber günüdür" buyurdu.[829]

ـ9ـ وعن ابن أوفى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ كانَ يَقُولُ: يَوْمُ النَّحْرِ يَوْمُ الحَجِّ ا'كْبَرِ، يَوْمُ تُهْرَاقُ فِيهِ الدِّمَاءُ، وَيُوضَعُ فِيهِ الشَّعْرُ، وَيُقْضَى فيهِ التَّفَثُ، وَيحِلُّ فيهِ الحَرَامُ[. أخرجه رزين رحمه اللّه.»وَقَضَاءُ التَّفَثِ« هو إذهاب الشعر والدرن والوسخ .

9. (639)- İbnu Ebî Evfâ (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle diyordu:

"Kurban günü büyük hacc (elhaccu'l-ekber) günüdür. O gün kanlar akıtılır, başlar traş edilir, kirler, paslar giderilir, haramlar helal olur." [830]

AÇIKLAMA:

Hacc-ı ekber hususunda bazı farklı görüşler vardır. Kelime olarak büyük hacc manasına gelir. Bazı açıklamalarda, Arapların umreye Hacc-ı Asgar yâni küçük hacc dedikleri için normal hacca da Hacc-ı Ekber dendiği belirtilir. Arafe günü cumaya tesadüf eden hacca da Hacc-ı Ekber denmiştir.

Hacc-ı ekber günü hususunda da ihtilaf olmuştur. Bunu arafe günü kabul edenler olduğu gibi kurban günü kabul edenler de vardır. İmam Mâlik,

Şafii ve Cumhur-u ulema bu görüştedir.[831]

ـ10ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّ رسُول اللّهِ #: لَمَّا رَجَعَ مِنْ عمرَةِ الْجِعْرانَةِ بَعَثَ أبا بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَلَى الحَجِّ فأقْبَلْنَا مَعَهُ حَتَّى إذَا كُنَّا بِالْعَرْجِ ثَوَّبَ بِالصُّبْحِ ثُمَّ اسْتَوَى لِيُكَبِّرَ فَسَمِعَ الرَّغْوَةَ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَوَقَفَ عَنِ التَّكْبِير فَقَالَ هذِهِ رَغْوَةُ نَاقَةِ رسُول اللّه # الجَدْعَاءِ؛ لَقَدْ بَدا لِرَسُول اللّهِ # في الحَجِّ فَلعَلَّهُ يَكُونُ رسولَ اللّه # فَنُصَلِّىَ مَعَهُ، فإذَا عليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَلَيْهَا. فَقَالَ لَهُ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أمِيرٌ أمْ رَسُولٌ؟ فَقَالَ: بَلْ رَسُولٌ أرْسَلَنِى رسولُ اللّهِ # بِبَرَاءَةَ أقْرَؤُهَا عَلَى النَّاسِ في مَواقِفِ الحَجِّ؛ فَقَدِمْنَا مَكَّةَ فَلمَّا كانَ قبْلَ التَّرْوِيةِ بِيَوْمٍ قَامَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ كَيْفَ يَنْفِرُونَ وَكَيْفَ يَرْمُونَ فَعَلَّمَهُمْ مَنَاسِكَهُمْ حَتى إذَا فَرَغَ قَامَ عليٌّ كَرَّمَ اللّهُ وَجْهَهُ فَقَرَأ عَلَى النَّاسِ بَرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا. ثُمَّ كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ فَأفَضْنَا فلمَّا رَجَعَ أبُو بكْرٍ خَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ عَنْ إفَاضَتِهِمْ وَعَنْ نَحْرِهِمْ وَعَنْ مَنَاسِكِهِمْ. فَلَمَّا فَرَغَ قَامَ عَليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقَرأ علَى النَّاسِ بَرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا. فَلَمَّا كانَ يَوْمُ النَّفْرِ ا'وَّلِ: قَامَ أبُو بَكْرٍ فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ كَيْفَ يَنْفِرُونَ وَكَيْفَ يَرْمُونَ فَعَلَّمَهُمْ مَنَاسِكَهُمْ. فَلمَّا فَرَغَ قَامَ عليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فقَرأ علَى النَّاسِ بَرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا[. أخرجه النسائى .

10. (640)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ci'râne umresinden dönünce Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i haccın başında emir olarak yolladı. Onunla birlikte biz de vardık, el-Arc mevkiinde iken (essalatu hayrun minen nevm) diye

çağrıda bulundu. Bir müddet sonra da tekbir getirmek üzere doğrulduğu sırada arka tarafından kulağına bir deve sesi geldi. Bunun üzerine tekbiri bıraktı ve: "Bu ses, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesi Ced'â'nın sesi, muhakkak ki hacc konusunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni bir karara varmıştır, belki de bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisidir, bu durumda namazı birlikte kılarız." dedi.

Devenin sırtındaki Ali (radıyallahu anh) idi. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) ona:

"Hacc emiri olarak mı geldin, elçi olarak mı?" diye sordu. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"Elçi olarak geldim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni Berâe suresiyle gönderdi. Onu hacc mahallerinde halka okuyup tebliğ edeceğim" dedi.

Sonra Mekke'ye geldik. Tevriye gününden (Zilhicce'nin 8. günü) bir gün önce Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) kalktı. Halka hitabetti. (Mina' dan Mekke'ye) nasıl sökün edeceklerini, taşlamayı nasıl yapacaklarını, birer birer tarif ederek halka haccın menâsikini (usul ve âdâbını) öğretti. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in konuşması bitince sözü Hz. Ali (kerremallahu vechehu) aldı. Berâe suresini halka, son âyetine kadar okudu.

Sonra kurban günü geldi. Arafat'ı terketti. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) dönünce, tekrar halka hitabetti. Onlara Arafat'ı terketme (âdâbın)dan kesimlerinden (vesâir) menâsiklerinden sözetti. Sözü bitince, yine Hz. Ali (kerremallah vechehu) ayağa kalktı, halka, Berâe suresini sonuna kadar okudu.

Nefru'l-evvel günü (Mina'dan Mekke'ye hareket günü) Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) kalktı ve halka bir hitabede daha bulundu. Mina'yı nasıl terkedeceklerini, nasıl taşlama yapacaklarını tarif etti, haccın menâsikini öğretti. Konuşmasını bitirince fecirden Hz. Ali (radıyallahu anh) kalktı. Halka Berâe suresini sonuna kadar (bir kere daha) okudu."[832]

ـ11ـ وعن زيد بن وهب قال:]كُنَّا عِنْدَ حُذَيْفَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ مَا بَقِىَ مِنْ أصْحَابِ هذِهِ اŒية. يَعْنِى:

فَقَاتِلَوا أئمَّةَ الْكَفْرِ إنَّهُمْ أيْمَانَ لَهُمْ لعَلّهُمْ يَنْتَهُونَ. [ٌ
ثَثَةٌ وَمَا بَقِىَ مِنَ الْمُنَافقِينَ إ ّ أرْبَعَةٌ. فَقَالَ أعْرَابِىٌّ:
إنَّكُمْ أصْحَابُ مُحَمَّدٍ تُخْبِرُونَا أخْبَاراً نَدْرِى مَا هِىَ،
تَزْعُمُونَ أنْ مُنَافِقَ إ ّ أرْبَعَةٌ، فَمَا بَالُ هؤَءِ الَّذِينَ
يَبْقُرُونَ بُيُوتنَا وَيَسْرِقُونَ أعْقَنَا؟ قَالَ أولئِكَ الْفُسَّاقُ.
أجَلْ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أحَدٌ إ ّ أرْبَعَةٌ: أحَدُهُمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَوْ
شَرِبَ الْمَاءَ الْبَارِدَ لَمَا وَجَدَ بَرْدَهُ[. أخرجه
البخارى.»ا‘عْقُ« جمع عِلْقَ، وهو الشئ النفيس .

11. (641)- Tabiin'den Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "Biz Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin yanında idik. Bize dedi ki: Şu ayetin kasteddiklerinden hayatta sadece üç kişi kaldı: *"Eğer andlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar, dinimize dil uzatırlarsa, inkârda önde gidenlerle savaşın -çünkü onların yeminleri sayılmaz- belki vazgeçerler"* (Tevbe: 9/12), münafıklardan da sadece dört kişi kaldı." Bu söz üzerine bir bedevi kalkarak:

"Siz Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in arkadaşlarısınız, bize bir kısım haberlerde bulunuyorsunuz, ama bunların mâhiyeti nedir, ne değildir biz anlamıyoruz. Söz gelimi sadece dört tane münafık kaldığını söylediniz. Pekâla şu evlerimizi yarıp işe yarayan şeylerimizi çalanlara ne demeli?" dedi. Huzeyfe (radıyallahu anh):

"Onlar fasıklardır. Ben tekrar ediyorum münafıklardan sadece dört tanesi kalmıştır: Bunlardan biri yaşlı bir ihtiyardır, öyle ki soğuk suyu içse soğukluğunu hissedecek halde değildir."[833]

AÇIKLAMA:

Resûlullah sahibu'ssırr'ı olan Hz.Huzeyfe'nin bu açıklamasında iki nokta daha ziyade dikkatimizi çeker:

1- Istılahların karıştırılmaması gerekir. Bazı cürümleri sebebiyle mü'mine, münâfık denemez. İstılâhî manada münafık kalben inanmadığı halde mü'min görünen mü'min bilinen kimsedir. Bu nifak, kalbî bir

durum olduğu için kimin münafık olduğu bilinemez. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunların kimler olduğunu sâhib-i sırr'ı olan Hz. Huzeyfe'ye söylemiş, o da kimseye açıklamamıştır.

2- İkinci nokta, Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) zamanında, sâdece dört münafığın hayatta kalmış olması. Halbuki bunlar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye hicret ettiği zaman binlerce idiler. Uhud savaşı sırasında, reisleri Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül ile birlikte, yarı yolda ayrılıp dönen münâfıkların sayısı üç yüzden fazla idi.

Burada bilhassa tebârüz ettirmek isteriz: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu "Müslümanım" diyen dahilî kâfirlere karşı hususi bir siyaset takip etmiş ve bunların müstakil bir güç olarak teşkilatlanıp, ciddi eylemlere geçmesini önlemiştir. O siyaset sayesinde, yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere, daha Ashab'ın sağlığında sayıları 4'e inecek kadar eriyip gitmişlerdir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) münafıklara karşı nasıl bir siyaset gütmüştür?

Kanaatimizce, Müslümanların iyi bilmesi gereken hususlardan biridir. Biz, bu vesile ile, Resulullah'ın bunlara karşı takip ettiği siyasetin belli başlı prensiplerini kaydedip sonra da, bu meseleyi vak'alara dayalı olarak tahlil eden bir makalemizi aynen kaydedeceğiz

Hz. Peygamber'in münafıklara karşı takip ettiği siyasetin esasları:

1- Serbestiyet: Müslüman statüsüne tabidirler, bütün haklardan istifade ederler.

2- Özürlerini kabul: Sık sık işledikleri baş ağrıtıcı, huzursuzluk çıkarıcı cinâyetleri sebebiyle affedildiler, özürleri hep kabul edildi.

3- İhtiyat: Onlar hür bırakılmakla birlikte takip edildiler, tedbirler alındı.

4- Psikolojik baskı: Suçları yüzlerine vuruldu, özür dilemeye çağırıldılar, cezalandırılmadılar, tedirgin edildiler.

5- Kendi aralarında bir araya gelmeleri önlendi. Teşkilatlanmalarına mani olundu.

Ehemmiyetine binâen bu hususları tahlil eden şu makale okunmalıdır. [834]

Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset

1- Münafıkların Tavsifi

Münâfık kelimesi, Arapça'dan dilimize geçmiştir. Bu geçiş sırasında diğer bazı kelimelerde olduğu gibi, aslî manasını değiştirmemiştir. Münâfık kelimesi, kalbi ile kâfir olduğu halde diliyle Müslüman gözüken kimseye ıtlâk olunur. Dilimizde bu manadan başka bir de beşerî münasebetlerinde iki yüzlülük edenlere de münafık denmektedir. Her hal ü kârda bizim için kelimenin semantik tahlili çok ehemmiyetli değildir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretle Medine'ye geldiği zaman orada başlıca üç grup insan vardı:

1- Müslüman Araplar.

2- Müşrik Araplar.

3- Ehl-i Kitap olan Yahudiler ve çok az miktarda Hıristiyanlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye yerleşip oradaki Müslümanları siyasi bir teşkilata kavuşturarak, devlet reisliği pozisyonunu fiilen kazanmasından itibaren, yeni bir grubun daha, yavaş yavaş teşekkül ettiğini görüyoruz. Bu sonuncu grup münâfıklardır ve esas konumuzu teşkil etmektedir.

Şu halde, burada dikkati çekeceğimiz ilk mühim nokta, münâfıkların ortaya çıkmasına sebep olan asıl âmildir ki, kaynaklarımızın ifadesinden bu âmilin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'de kazandığı siyasî nüfuz ve kurduğu siyâsî hakimiyet olduğunu anlıyoruz. Nitekim başta Buhârî ve Müslim olmak üzere, tarihî kaynaklarımızın ittifakla belirttiklerine göre, dahilî kavgalardan yorgun ve bitkin düşen Medineliler, aralarında anlaşarak Abdullah İbnu Übey İbni Selûl'ü Medine'ye kral yapmaya karar vermişler, başına koyacakları altından mâmül krâliyet tâcını kuyumculara sipariş bile etmişlerdi. Ancak, Abdullah'ın tahta geçme hayalleri, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hicreti ile ebedî olarak suya düştü. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geline, Muhâcir ve Ensâr'dan bütün Müslümanlar O'nun etrafında toplanmışlardı. İbnu Hişâm'ın tasrihine

göre, Abdullah İbnu Übey, Müslüman olan çevresinin kendini terkederek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında yer alması sonucu, yalnız kaldığını görünce istemiye istemiye o da Müslüman oldu. Buhârî' nin bir rivayetinde, Abdullah İbnu Übey ve adamlarının ihtidâsı Bedir harbinden sonra vukua gelmiştir.
Kaynaklarımızda bunların sayısı hakkında kesin bir rakama rastlanmaz ise de, Uhud Harbi sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in 1000 kişilik ordusunun üçte birî, Abdullah İbnu Übey'e tâbi olarak savaş meydanını terketmesi, Medine siyasî hayatında ağırlıkları hakkında bir fikir verebilir ki, bu küçümsenmeyecek bir durumdur.
Şüphesiz, münâfıkların hepsinin durumu aynı değildi. Bunlardan bir kısmı liderlik pozisyonları ve oynadıkları faal rolleriyle şöhret kazanmış olmasına rağmen, büyük ekseriyet akrabalık, müttefiklik, mevlalık gibi çeşitli sebeplerle, körü körüne bunlara uyan sıradan kimselerdi.
İçi ile dışı bir olmayan kimseler için, kullanılan umumi manasıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrindeki münâfıklar, sâdece Abdullah İbnu Übey tarafında toplanmış olan, Medine'nin yerli Araplarının teşkil ettiği mâlum grup anlaşılmamalıdır. Münâfıkların büyük kısmını bunlar teşkil etmekle berâber, Yahudiler ve bedeviler arasında da münâfıklar mevcuttur. İbnu Hişâm, Yahudi münâfıkların (İslâm'ı küçük düşürmek, Müslümanların moralini bozmak, müşriklerin ihtidâlarını önlemek gayesiyle) sabahleyin Müslüman olup, ("biz bunu beğenmedik, iş yokmuş" vs. diyerek) akşama tekrâr eski dinlerine rücu ettiklerini bildirir. Bedevi; yâni göçebe hayatı yaşayan çöl Arapları arasındaki münâfıklardan da, Kur'ân-ı Kerim söz etmektedir: "Çevrenizdeki bedevilerden birtakım münâfıklar vardır ki, onlar nifak üzerinde idman yapmışlardır. Sen bunları bilmezsin, onları biz biliriz..." (Tevbe, 101).
Her hâl ü kârda, hangi gruptan olursa olsun, bütün münafıklar, hemen hemen aynı vasıfları taşımaktdır. Kur'ân'ın ifadesiyle bunlar, "ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söyleyen" (Âl-i İmrân 167), Müslümanlarla birlikte olunca mü'min olduklarını beyân edip şeytanlarıyla başbaşa kalınca da, onlara: "Emin olun biz sizinle berâberiz, biz (Müslümanlarla) alay edicileriz" (Bakara 14) diyen kimselerdir. Mekkeli müşrikler, Hz.

Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e muhâlefetlerini, atalarından intikâl eden dinî ve kültürel değerleri sözkonusu ederek yürüttükleri halde, bunlar daha ziyade kaybedilmiş siyasî nüfuzun özlemi ile hareket ediyorlardı. Az sonra kaydedeceğimiz misallerden bu husus anlaşılacaktır.[835]

2. Faaliyetlerin Muhtevası

Faaliyetleri, umumiyetle Müslümanlar arasına nifak ve ayrılık sokucu fikirler atmaya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i mü'minler nazarında küçük düşürmeye mâtufdu. Bu yıkıcı ve muzır faaliyetleri, bir çok defalar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e intikal etmiştir. Kendisine ulaşan her bir şikâyete Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kulak veriyor, şikâyet edilenleri sorguya çekiyordu. Fakat bunlar suçlarını inkâr ediyor, kelime-i şehâdet getirerek Müslüman ve mü'min olduklarını tekrarlıyorlar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e, bunlar da risâletini te'yid eden vasfıyla; yâni Yâ Resûlallah, Yâ Nebiyyallâh diye hitâb ediyorlardı.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sık sık onlar hakkında gelen vahiyler, durumlarını beyân ediyor, haklarındaki şikâyetleri inkârlarına rağmen te'yid ediyordu. Hz. Peygamber onlara karşı, sabır, müsâmaha ve afla mukâbele ediyordu. Onlara karşı tâkip edilmiş olan nebevî siyaseti anlamak için, onların bâzı faaliyetlerini ve buna mukabil gösterilen reaksiyonu bâzı misaller dahilinde görmemiz gerekmektedir:[836]

A. Hz. Peygamber'i Küçük Düşürücü Faaliyetler

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı mü'minler ve diğer kimseler nazarında küçük düşürmek için karşılarına çıkan her fırsatı değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Uhud Harbi'ne giderken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mirbâ İbnu Kaziyy'in bahçe duvarından atlamıştı ki Mirbâ: "Ey Muhammed, eğer sen gerçek bir peygamber olsaydın, benim duvarımı atlaman sana helâl olmazdı" der.

Yerden bir avuç toprak alarak ilâve eder: "Allah'a yemin ederim, eğer şu toprakla başkalarını rahatsız etmeyeceğimi bilsem sana atardım." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanındakilerden bir grup, herifi öldürmek için üzerine atılırsa da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Bırakın o körü, o kalbi de, basireti de görmeyen adamı" der ve tecâvüze mani olur. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in müdahalesinden önce Saad İbnu Zeyd'in, vâki bir darbesini yemiş bulunur.

Meşhur İfk hadisesini hepimiz biliriz. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le askerî bir sefere katılan Hz. Aişe, bir konak sırasında ihtiyacı için bulunduğu yerden uzaklaşır. Dönüşünde kolyesinin kaybolduğunun farkına vararak terkrar aramaya çıkar. Bu sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe'nin yokluğunu farketmeksizin hareket emri verir. Dönüşünde ordugâhı boş bulan Hz.Aişe, olduğu yerde beklemeye başlar -ki vakit gecedir.- Sabahleyin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in geri gözcülerinden bir asker (Safvân İbnu Muattal) Hz. Aişe'yi orada görür ve devesine bindirerek orduya ulaştırır.

Ancak bu durum münâfıkların reisi durumunda olan Abdulla İbnu Übey'e güzel bir fırsat vermiştir. Safvân'ı, Hz. Aişe'yi getirir görünce: "Aişe, bu yaptığı işte mâzurdur, zira Safvân, Muhammed'e nazaran daha genç ve daha yakışıklıdır" diye bağırır. Hadise son derece büyür, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe hakkında tahkikat açar. Huzursuzluk, Muhacir ve Ensâr'ı bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda mescidin içerisinde birbirine düşürüp, silâha sarılma derecesine ulaşacak bir vüs'at ve karakter alır. Meselenin bir iftiradan ibaret olduğunu te'yid eden âyet (Nur, 11) gelinceye kadar büyük ızdıraplar yaşanır.

Hendek Harbi de münâfıklara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i küçük düşürecek, risâletinden şüphe ettirecek faaliyetler için bir başka fırsat olmuştu. Muhâsara uzayıp Medine dahilinde bazı sıkıntılar zuhur etmeye başlamıştı ki, şu sözleri yaymaya başladılar: "Muhammed bize Bizans'ın ve İran'ın hazinelerini yemeyi vaad ediyordu, halbuki şimdi hiçbirimiz helâya bile gitmek için kendisini emniyette hissetmiyor." Bu

faaliyetleri üzerine de bir âyet gelerek onları kınamış ve teşhir etmiştir (Ahzâb 12).

Tebük Seferi esnasında bir konaklama ânında, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in develerinden biri kaybolmuş bütün aramalara rağmen bulunamamıştı. Münâfıklar hemen harekete geçip: "Eğer Muhammed bir peygamber olsaydı, devesinin nerede olduğunu bilirdi" demeye başladılar. Bu sözleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaşınca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)': "Ben ancak Allah'ın bana bildirdiğini bilebilirim, şimdi haber veriyorum, devem falanca vâdide, yuları bir ağaca takılı vaziyettedir, gidip arayın"der. Deve dediği yerde ve tavsif ettiği vaziyette bulunur. Bu çeşitten başka misaller mevcuttur. [837]

B. Kritik Anlarda Terketme

Münâfıkların bir diğer faaliyeti, kritik anlarda Müslümanları terkederek zayıf düşürmeye mâtuftu. Birinci defâ Uhud Savaşı için Müslüman ordusu Medine'den çıkar çıkmaz, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tecrübeli olan kendilerini değil, tecrübesiz olan gençleri dinliyor, onların sözlerine göre hareket ediyor" bahanesiyle orduyu terkettiler. Böylece, 1000 kişilik ordu 700'e düşmüştü. İslâm ordusunun uğradığı başarısızlığa bu durum her hâl ü kârda etki etmiş olmalıdır.

Kezâ Hendek Savaşı için hazırlık çalışmalarından olmak üzere, hendekler kazılırken Müslümanları çeşitli yollara bavşurarak oyalayıp, çalışmaları geciktirme gayretlerinden başka, bizzat kendileri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin almaksızın işi bırakıp habersizce evlerine dönüyorlardı. Kezâ, Hendek Savaşı sırasında Müslümanlar şehirde muhâsara edilmiş durumda iken, savaşı terk etmek için mantıksız bahâneler uydurarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e başvuruyorlardı. Meselâ: "Evlerimize gitmek için bize izin ver, zira evlerimiz müdâfaasızdır" diyorlardı. Kur'ân-ı Kerim bu mürâcaatlardaki hakiki gayenin "kaçmak" olduğunu bildirmektedir (Ahzâb 12).

Bizanslılara karşı bir nevi kuvvet gösterisi yaparak, bütün Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nda Müslümanların moralini takviye etmek, muhâlif ve mütereddidler üzerinde sindirme tesiri sağlamak gayesini güden Tebük seferine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bütün Müslümanların katılmasını istiyor, daha önceki seferlerin hiçbirinde olmayan bir ısrârla, sayıca mümkün mertebe çokluğa ehemmiyet veriyordu. Abdullâh İbnu Übey, Yahudi ve Araplardan müteşekkil müttefikleriyle birlikte, sefere katılmak üzere hazırlığa başladı ve Seniyyetü'l-Vedâ tepesine kamp kurdu. Fakat, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yola çıkar çıkmaz oldukları yerde kalıp, sefere katılmadılar.[838]

C. Moral Bozucu Nifak Hareketleri

Pek o kadar mühim olmamakla berâber, huzursuz edici ve moral bozucu diğer bazı hadiseler daha zikredeceğiz. Bu misaller de bize, onların Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e olan muhâlefetlerinin şiddetini göstereceği gibi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunlar karşısında takip ettiği, temel ve esâsı müsamaha olan politikasını daha iyi takdir etmeye imkân verecektir.

Tebük Seferi'ne çıkarken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ali'yi Medine'de bırakmıştı ki münâfıklar, hemen kendisini ziyâret ederek: "O, seni istihkâr ve tezlil için burada bıraktı, başka bir şey için değil" dediler. Bu sözlerden müteessir olan Hz. Ali, derhâl yola çıkarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i yarı yolda yakalar. Geliş sebebini öğrenen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), geri dönmesi hususunda Hz. Ali'yi şu sözleriyle iknâ eder: "Ben seni, arkamda bıraktıklarım için Medine'de koydum. Hemen dön, benim âilem ve kendi âilen hususunda benim yerimi al!"

Tebük yolu katedilirken, belli bir konak yerinde içme suyu sıkıntısı çekilir. Duyulan bu darlık üzerine münâfıklar: "İşte şimdi o da, adamları da susuzluktan helâk olacaklar" demeye başlarlar.

Yine bu sefer esnâsında bir kısım münâfıklar, "Müslüman askerleri korkutmak için" zanneder misiniz ki sarışınlarla (grekler) yapılacak

harp, Arapların kendi aralarında yaptıkları harp gibi olacak. Fakat onlarla Araplar arasında hiçbir benzerlik yok. Allah'a kasem olsun şimdiden sizi dağlara kaçmış görüyoruz" demeye başlarlar. Hâdise kendisine ulaşınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunları hesâba çeker. Söylediklerini inkâra mecâl bulamayan berikiler, sözlerinin basit bir şakadan ibaret olduğunu iddia ederlerse de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelen bir vahiyle kınanırlar (Tevbe: 9/66).

Müslim'in bir rivayetinden, ismi açıklanmayan bir sefer sırasında, Müslümanların mâruz kaldığı bir yiyecek sıkıntısı esnasında, Abdullah İbnu Übey'in yakınlarına: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın etrafındakilere keremkâr olmayın ki onu terkedip dağılsınlar" der ki, hadiseye Kur'ân-ı Kerim'de yer verilir (Münâfikûn 7).

Yine aynı Abdullah İbnu Übey, Benû Müstalik seferi sırasında, Mekke'li bir muhacirle, Medineli bir ensârî arasında çıkan bir münakaşadan istifade ederek araya girip iki grup arasında şümullü bir nifak çıkarma teşebbüsünde bulunur. Gerçekten ciddi bir hadisenin çıkmasına ramak kalmıştır ki, hadise güçlükle önlenir. İşte bu fırsatta Ensâr'ı tahrik için şöyle söylüyordu: "Biz Muhâcirleri besleyip himâye etmiş olmanın mükâfaatını işte böyle çekiyoruz. Tıpkı, besleyip büyütüldükten sonra, sâhibini yiyen köpek gibiler. Mâmafih Medine'ye varınca, en şerefli ve kuvvetli olanlar en hakir ve zayıf olanları muhakkak çıkaracaktır." Bu sözler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştırılır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Abdullah'ı sorguya çeker. Fakat berikisi böyle bir şey söylemediğini yeminle te'min ederse de, bir müddet sonra gelen bir vahiy, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştırılmış olan şikayeti doğrular. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ömer'in, Abdulah İbnu Übey'in şiddetle tecziye edilmesi hususundaki talebini: "Kâfirlere, "Muhammed, kendi arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem" diyerek reddeder.

Kezâ aynı Abdullâh İbnu Übey ve diğer münâfıklar, Yahudileri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e karşı mukâvemet etmeye teşvik ediyorlar, onlara yardım vaadlerinde bulunuyorlardı.[839]

3. Hz. Peygamber (Aleyhissalatu Vesselam)'in, Münafıklara Karşı Tutumu

Buraya kadar belli bâzı hadiselerin ışığında, münafıkların arkası kesilmeden devam eden hasmâne faaliyetlerini görmüş olduk. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunlar karşısındaki davranışı, diğer gruplara karşı olan davranışlarından bir hayli farklıdır. Meselâ: Mekke hayatında müşriklere karşı son derece sabretmiş, Müslümanların her çeşit mukâbele taleblerine şiddetle karşı koyarak sabrı, sabredemiyenlere hicret etmeyi tavsiye etmiş iken, Medine hayatından sonra, gelişen yeni şartlara uygun olarak taktik ve tabye değiştirerek, gerek müşrikler ve gerekse Yahudiler karşısında enerjik ve aktif bir siyaset takip etmiştir. Bazen sabretti ise de, çoğu kere tavır takındı. Hasmâne olan her bir ciddi harekete karşılık verdi. Yıkıcı faaliyetleri ileri götüren fertleri tenkil etti. Hülâsa burada mukâbele-i bilmisil siyasetini esâs ittihaz etti.

Fakat bütün bunlara rağmen, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Müslümanlar safında yer almış olan münâfıklar karşısındaki tutumu, bunların faaliyeti, Yahudi ve müşriklerin faaliyetinden daha az yıkıcı ve zararlı olmamasına, hatta münafıklar müşriklerden daha da fenâ telakki edilmiş olmasına rağmen, aşırı bir müsâmaha ile ifade edilebilir.

Biz bu müsâmaha politikasını birkaç noktada hülâsa edeceğiz:

1- Serbestiyet, **2-** Özürlerini kabul, **3-** İhtiyât, **4-** Psikolojik baskı, **5-** Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek. Şimdi bunları izah edelim.

1- Serbestiyet: Münâfıklar, mü'min olduklarını ilân etmeleri sebebiyle, zâhirde Müslüman kabul ediliyorlardı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara karşı, herhangi bir Müslümana nasıl davranmak gerekiyorsa öyle davranıyordu. Onlar cemiyet içerisinde serbestti ve Müslümanların sahip oldukları bütün ictimâî haklardan istisnâ ve tahdid olmaksızın istifâde ediyorlardı. Cemâatle kılınan bütün namazlara, askerî seferlere iştirak ediyorlar, ganimetten eşit şekilde paylarını alıyorlardı vs..

Hatta öyle geliyor ki Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), onlara karşı fiilî bir baskı ve takip sistemi de kurmamıştı. Yıkıcı faaliyetleriyle ilgili bir şikâyet vâki olmadıkça onların hissedecekleri kontrol, teftiş, tâkip, muâheze diye bir şey vâki değildi. Şikâyet vâki olunca veyâ fiillerine bizzat şâhid olunca, o vakit bunu küçümseyip geçiştirmiyor, gereken tahkikatı yapıyor, sorguya çekiyordu. Suçlarını bazan te'vilî olarak itiraf ediyorlar, çoğu kere de inkâr ediyorlardı. Gerek inkârlarını reddetmek, gerekse fiillerini ve içinde bulundukları hâllerini kınamak için, sık sık haklarında vahiy geliyordu.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), gerek şahsî tahkikatı, gerekse vahiy yoluyla haklarında vaki olan ihbâr sonunda sübut bulan cürümlerinden dolayı onları tecziye cihetine gitmekten ziyâde tevbe etmeye, af dilemeye dâvet ediyordu. Meselâ; Abdullâh İbnu Übey'in "Medine'ye varınca en şerefli ve en kuvvetli olanımız, en hakir ve zayıf olanı muhakkak çıkaracaktır" dediğini, inkârdan sonra gelen vahiy böyle söylemiş olduğunu te'yid edince, özür dilemesi için teşvik edilirse de, berikisi buna yanaşmaz.

2- Özürlerini kabul: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, tövbeye gelme davetine icabet ederler veya herhangi bir faaliyete katılmama hususunda bir bahane ileri sürecek olurlarsa, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) özürlerini derhâl kabul ederek affediyor, haklarında Allah'tan da af talebediyordu.

Şikâyet hâlinde, ithâm edildikleri fiili yapmadıklarına, söyledikleri ileri sürülen sözü söylemediklerine dair yemin ederek, reddederler ve o sırda bir vahiyle tekzib de edilmezlerse, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir hikmete mebnî, mâsumiyetlerini kabûl ediyor, şikâyetçileri de azarlıyordu.

Bu cümleden olarak, Tebük seferine çıkarken, sefere katılmayıp Medine'de kalma hususunda özür beyan eden 80 kadar münâfığın özrünü kabul etti. Halbuki aynı şekilde özür beyan eden Benû Gifâr'dan bir grubun özrünü reddetti. Kezâ Tebük seferinden döndükten sonra, sefere katılmayan münâfıklardan, huzuruna çıkarak özür beyanıyla af dileyenleri affettiği halde, aynı suçtan dolayı af dileyen üç samimî Müslümanı affetmedi. Bu üç Müslümana verilen cezâ o kadar şiddetli

idi ki, Âyet-i Kerime'nin ifadesiyle: "Arz bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları onları sıktıkça sıkmıştı" (Tevbe, 118).

Haklarında uygulanan bu müsâmaha siyaseti, o kadar umumi ve gündelik idi ki münâfıklar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i saflıkla tavsif ederek alaya almaya başladılar. Şöyle diyorlardı: "Gerçekten Muhammed, sâdece bir kulaktan ibarettir. Kendisine kim ne söylerse hemen tasdik eder." Onlar hakkında Allah (c.c.): "İki yüzlülerin içinde "O, her şeye kulak kesiliyor"derler. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a inanır, mü'minlere inanır, içinizden imân edenler için bir rahmettir O. Allah'ın resûlünü incitenlere can yakıcı azab vardır" (Tevbe, 61) buyurur. İbnu Kesir, onların bu sözle kasteddikleri şeyi şöyle açıklar: "Kim bizden kendisine söz ederse ona inanır, sonra biz kendisine varır, yemin ederek bu söyleneni inkâr ederiz. Bu sefer de bizim söylediklerimize inanır."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, onların şefi durumunda olan Abdullah İbnu Übey'e karşı davranışı, münâfıklar hususunda takip edilen siyaseti kavramada en iyi ve iknâ edici bir örnektir ve mânidardır:

Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bazı meselelerde kendisiyle istişâre edip, fikrini aldığını, en ciddi işlerde bile, şefaatci olarak araya girdiği vakit reddetmediğini göstermektedir. Müslümanlara karşı işlediği çok açık komplo ve desiselere rağmen, hemen hemen her seferinde affa maruz kalmıştır. Daha önce de zikrettiğimiz Benû Müstalik seferinde hadise üzerine, öldürülmesi için sâdece bir kısım Müslümanlardan öte, bizzât oğlu Abdullah Hz. Peygamber'e başvurarak kendi elleriyle babasını öldürme izni taleb eder. Hz. Peygamber'in cevâbı şöyledir ve son derece mânidardır: "Hayır, biz onlara karşı dâima hayırhâh olacağız. O bizimle olduğu müddetçe, bizden sâdece hüsn-i kabul ve iyi muamele görecektir."

İfk hadisesinin ilk âmil ve birinci derecede muharriki olmasına rağmen, kendisine hadd-i kazf uygulandığına dâir rivayetlerde bir sarâhata rastlayamıyoruz. Halbuki hadisede suçlu görülen diğerleri, cezâlandırılmışlardır.

3- İhtiyat: Yukarıda anlatılan bütün müsâmaha, af ve hoşgörüsüne rağmen Hz. Peygamber, münâfıklara karşı ihtiyâtı elden bırakmamıştır.

Onların daha ciddi, telâfisi kabil olmayacak herhangi bir eyleme geçmemeleri için, son derece dikkatli olmuştur. Şefleri bulunan Abdullah İbnu Übey'i ehemmiyeti büyük olan her bir askerî seferde, adamlarına komutan olarak yanında beraber bulundururdu. Bu davranışına Tebük Seferini bir istisna sayabiliriz. Abdullah katılmak istemeyince, Hz. Peygamer illâ da katılması için ısrâr etmedi. Bunun da sebebi şüphesiz, Medine'nin civarında yer alan bütün kabilelerin o zamana kadar İslâmlaşmış olmasıdır: Bu durumda Abdullâh İbnu Übey, hiç bir şey yapamazdı. Mamâfih Hz. Ali'yi yine de Medine'de bırakmayı ihmâl etmedi.
4- Psikolojik baskı: Hz. Peygamber, münâfıkları cemiyet içerisinde serbest bırakmakla berâber, bir kısım davranışlarıyla onlar üzerinde mütemâdi bir korku ve bunun neticesi olarak da psikolojik bir baskı husule getiriyordu. Bu cümleden olarak, gerek Hz. Peygamber şahsen ve gerekse hemen hemen herbir ciddi eylemlerinden sonra gelen vahiyler, onların menfi davranışlarını yüzlerine vuruyor, inkâr etmelerine mecâl bırakmıyordu. Meselâ; bir seferinde onlardan bir grubun bir araya gelip, aralarında fiskos yaptılarını gören Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yanlarına gelerek: "Siz şu maksatla biraraya geldiniz, şunları şunları söylediniz, kalkın Allah'tan af dileyin. Sizin için ben de af diliyorum" der. Onların hiç kımıldamadıklarını görünce, talebini üç kere tekrarlar. En sonunda herbirini teker teker ismen çağırmak suretiyle yerlerinden kaldırmak zorunda kalır. Bir başka seferinde onların bir araya gelip konuştuklarını gören Hz. Peygamber, bir Müslümanı yollayarak: "Git, onlara de ki: "Siz şunları şunları konuştunuz..." der ve emir yerine getirilir.
Hülâsa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu siyasetinin neticesi olarak, hilelerini Allah Hz. Peygamber'e haber verecek diye, mütemâdi bir korku içerisinde idiler. Âyet-i Kerime bu mühim hususa şöyle yer verir: "Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkca haber verecek bir surenin tepelerine indirilmesinden daima endişe ederler. De ki: Siz maskaralık yapadurun. Allah kaçınageldiğiniz şeyi (zaten) meydana çıkarandır" (Tevbe, 64). Yine Kur'ân-ı Kerim: Askerler arasında, herhangi bir sebeple çıkan bir gürültüyü bile, endi aleyhlerine

zannedecek kadar devamlı bir korku içerisinde olduklarını haber verir (Münâfıkûn, 4). Ki bütün bunlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, onlara karşı takib ettiği psikolojik baskı siyâsetinin başarısını ifade eder.

5- Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek: Hz. Peygamber'in, münâfıklara karşı tâkip ettiği siyasetin bütün gayesi, hedefi, maksadı -kanaatimizce- bunların ayrı bir cemaat halinde İslâm cemiyetinden kopmasını önlemeye yöneliktir. Onlara gösterilen müsamaha, af, ihsân, iltifat vs.. gizlemeye çalıştıkları daleverelerini, inkâr ettikleri bölücü faaliyetlerini yüzlerine vurmak suretiyle, korku ve psikolojik baskı altında tutulmaları, hep bu hedefin gerçekleşmesi içindi.

Bu maksadla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gösderdiği diğer bir gayret, onların gerek câmide, gerekse hususi evlerde Müslümanlardan ayrı olarak bir araya gelmelerini önlemekti. Hususi ictimâlar, onların müşterek bazı fikirler geliştirerek, bir nevi efkâr-ı umumiye tekvin etmelerine ve bu oluşturulan efkâr etrafında cemaatleşip teşkilâtlanarak, bir kısım düzenli, plânlı, hesaplı eylemlere girişmelerine sebep olabilirdi. Ayrıca onların bu kopuşu, İslâm'ın daha yeni girdiği davranışlarda henüz cahiliye devri teâmül ve değerlerinin hâkim olduğu Arap cemiyetinde kan, menfaat, ittifak vs. bağlarla bağlı bulunan pek çok Müslümanı da, onlar safına çekebilir, böylece İslâm'ı zayıf düşürebilirdi.

İşte bu ve benzeri mülahazalarla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), onların biraraya gelmelerine meydan vermedi. Bir seferinde mescidde bir grup münafığın, birbirine kapanmış olarak bir araya toplanıp, aralarında alçak sesle fiskos yaptıklarını görünce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onların mescidden derhâl çıkarılmaları için yanındakilere emreder. Bunun üzerine tekme, tokat, yerlerde sürüyerek Müslümanlar, onları dışarı atarlar. Bir başka sefer Süveylim isminde bir Yahudinin evinde toplanarak Tebük Seferi'ne katılmak isteyenlere mâni olmaya çalışan bir grup münâfığın üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Talha'nın başkanlığında bir ekip yollayarak evi yakmalarını emreder. Emir derhal infaz edilir.

Kezâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük seferinde iken, münâfıklar tarafından inşâ edilmiş olan meşhur Mescid-i Dırâr'ın yıktırılması aynı gayeye mâtuf idi: "Onların burada toplanarak müşterek bir efkâr-ı umumiye tekvin etmelerine mâni olmak." Nitekim Taberî, buranın inşâ gayesini: "İbâdet etme bahanesiyle orada toplanabilmek, hakikat-ı hâlde ise, orada müzâkerede bulunmak, şikâyetlerini birbirine ulaştırmaktı" diye tavsif eder.
Kur'ân-ı Kerim de bu inşaattan gâyenin, netice itibâriyle "nifak" ve "Müslümanlara zarar vermek" olduğunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e haber vermiştir (Tevbe, 108-110). Bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ciddiyetini ve müsâmaha tanımaz tutumunu, Mescid-i Dırâr'ın yıkılması için verdiği emrin sertliğinde görmek mümkündür: "Gidin bu mescidi yıkın. İnşaatta kullanılan taş, toprak ne varsa parça parça edin, odun, kereste ne varsa yakın." Bu emirde inşaat malzemesine gösterilen reaksiyon aslında maddeye değil, bu maddeyi şekillendiren menfi, yıkıcı gâyeye mâtuftu. Zira kendi aralarında başka sûrette toplanıp cemaatleşemeyen münafıklar ibâdet ve dindarlık gibi masum ve matlub bir bahâne ile toplanarak nifaklarını teşkilatlandırmak gayesiyle bu mescidi, yâni Mescid-i Dırâr'ı inşâ etmişlerdi. İşte Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu menfur gayeye karşı idi.
Hüseyin Heykel, Mecsid-i Dırar'ın yıktırılması ile noktalanan, münâfıklara karşı takib edilen siyasetteki sertleşmeyi şöyle izah eder: "Tebük seferinden sonra İslâm Medine'den dışarı çıkmıştı. Yâni, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kontrolünün dışına çıkmıştı. Bu andan itibâren Müslümanlar arasında cereyan edecek şeyleri bizzât tâkip ve murâkebe etmek artık Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için mümkün değildi. Eğer tenkil etmeyecek olursa, münâfıklar eskiye nazaran, çok daha tehlikeli olabilirlerdi. Bu sebeple Tebük seferinden sonra onlara karşı daha şiddetli davrandı."
İslâm'ın kazandığı güce paralel olarak -diğer guruplara karşı olduğu gibi- onlara karşı takip edilen siyasette de sertleşme inkâr edilemez. Nitekim, Abdullâh İbnu Übey'in cenâze namazını kıldırması hadisesinden sonra, gelen vahy bundan böyle münâfıkların cenâze namazlarına katılmayı, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e

yasaklamıştır (Kur' ân, Tevbe, 84) ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de artık hiç bir münâfığın cenazesine katılmamıştır. Bizzat vahy-i İlâhî ile değişen bu davranış, kanaatimizce münâfıkların hâsıl edeceği zararın mâhiyetinden çok, Müslümanların ulaştıkları siyâsî güce göre tesbit edilmiştir.

Netice: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) neticede münâfıklara karşı takip ettiği bu müsâmaha ve ihtiyât esasına dayanan siyasetin meyvelerini topladı. Müsâmaha ve yumuşak davranışı sâyesinde münâfıkların Müslümanları terkederek Mekkeli müşrikler safına geçmek gibi ciddî bir eylemde bulunmalarını önleyerek, İslâm cemaatinin vahdetini korudu. İhtiyâtıyla da onların bir efkâr-ı umumiye tekvin ederek onun etrafında teşkilatlanmalarını önledi.

Şu hâlde, böylece, zamanla geliştirilme imkânı bulamayan ham ve ibtidâî düşüncelere dayanan bidayetteki muhalefetleri içerisinde mahsur bırakılan münâfık cephesinin, şefleri olan Abdullah İbnu Übey'in ölümünden sonra kendiliğinden son bulup dağılması ve tamamen İslâmlaşarak eriyip gitmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Ve gerçekten de öyle olmuştur. Reislerinin vefâtından sonra bir münâfık problemi kalmamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in şu âyeti ile mevzumuza son veriyorum:

"Allah'ın Resûlünde sizin için en iyi örnek vardır" (Ahzâb; 21).[840]

ـ12ـ وعن النعمان بن بشير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كُنْتُ عِنْدَ مِنْبَرِ النَّبِىِّ # فَقَالَ رَجُلٌ: ما أبَالِى أنْ َ أعْمَلَ عَمً بَعْدَ ا“سْمِ إَّ أنْ أسْقَى الحَاجَّ وَقَالَ أخَرُ: مَا أبَالِى أنْ َ أعْمَلَ عَمً بَعْدَ ا“سْمِ إَّ أنْ أعَمِّرُ الْمَسْجِدَ الحَرامَ. وَقَالَ آخَرُ: الجِهَادُ في سَبِيلِ اللّهِ أفْضَلُ مِمَّا قُلْتُمْ. فَزَجَرَهُمْ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ وَقَالَ: َ تَرْفَعُوا أصْوَاتَكُمْ عِنْدَ مِنْبَرِ رسولِ اللّهِ # وَهُوَ يَوْمُ الجُمُعَةِ، وَلكِنْ إذَا صَلّيْتُ الجُمْعَةَ دَخَلْتُ فاسْتَفْتَيْتُهُ فِيمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ، فأنْزَلَ اللّهُ تعالَى: أجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الحاجِّ وَعِمَارَةَ

الْمَسْجِدِ الحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّهِ اŒية]. أخرجه مسلم .

12. (642)- en-Nu'mân İbnu Beşir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberinin yanında idim. Bir adam:

- "Ben Müslüman olduktan sonra başka bir amelde bulunmamış olmama kıymet vermem, ancak hacılara su dağıtmam hariç" dedi. Bir diğeri:

- "Ben de Müslüman olduktan sonra başka bir iş yapmamış olmama ehemmiyet vermem, ancak Mescid-i Haram'ı imâr edip bakımını yapmam hâriç" dedi. Bir üçüncüsü de:

- "Allah yolunda cihad, söylediklerinizden daha üstün bir ameldir" dedi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara müdahale ederek konuşmalarını menetti ve: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin, bugün cumadır. Namazı kılınca ben huzura girer, ihtilâf ettiğiniz hususu sorarım" dedi. Arkadan Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Haram'ı onarmayı Allah'a ve ahiret gününe inananla, Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar, Allah zulmeden milleti doğru yola eriştirmez. İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır" (Tevbe: 9/19-20).[841]

AÇIKLAMA:

Rivayette, Ashabtan bir kısmının en hayırlı amel hususunda ihtilafa düştükleri gözükmektedir. İleri sürülen fikirlere göre en hayırlı amel:

* Hacılara su vermektir.
* Kâbe'yi tamir etmektir.
* Allah yolunda cihad etmektir.

Bu ihtilâf üzerine nâzil olan âyet-i kerime, Allah yolunda cihâdın diğer iki amelden hayırlı olduğunu te'yid etmiştir.

Ayet-i kerime imânı için hicret etmenin de münakaşada ileri sürülen diğer iki amelden üstün olduğunu belirtmektedir.
Hadiste yer alan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in: "Bugün cumadır..." diye yapmış olduğu müdâhale, cuma, bayram gibi cemaatin bulunduğu zamanlarda mescidde rahatsız edici gürültü yapmanın mekruh oluduğunu ifade eder.[842]

ـ13ـ وعن عدى بن حاتم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أتَيْتُ النبِىَّ # وَفي عُنُقِى صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ. فقَالَ يَاعَدِىُّ: اطْرَحْ عَنْكَ هذَا الْوثنَ، وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأ: اتخذُوا أحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أرْبَاباً مِنْ دُونِ اللّهِ قالَ إنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلكِنَّهُمْ كانُوا إذَا أحَلُّوا لَهُمْ شَيْئاً اسْتَحَلُّوهُ، وَإذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئاً حَرَّمُوهُ[. أخرجه الترمذى .

13. (643)- Adiy İbnu Hâtim (radıyallahu anh) anlatıyor: "Boynumda altundan yapılmış bir haç olduğu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim. Bana: "Ey Adiy boynundan şu putu çıkar, at!" dedi ve arkadan şu âyeti okuduğunu hissettim:
"Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih'i rableri olarak kabul ettiler. Oysa tek ilâhtan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. Ondan başka ilâh yoktur. Allah, koştukları eşlerden münezzehtir." (Tevbe, 31).
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla: "Aslında onlar, bunlara (ruhbanlarına) tapınmadılar, ancak bunlar (Allah'ın haram ettiği bir şeyi) kendileri için helâl kılınca hemen helâl addediverdiler, (Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi de) kendilerine haram edince hemen haram addediverdiler."[843]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, ehl-i kitab'a son derece ciddi bir tavsifde bulunan bir âyet-i kerimeyi açıklamaktadır: Din adamlarını Rab yerine koymak.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada Rab yerine konma hadisesi'nin, onlara tapınma, yani -putperest müşriklerin yaptığı gibi- Allah'a ait sıfatlar izafe edip onları ilâh addedip, onlar için ibadetler yapma şeklinde olmadığını belirtiyor. Nitekim günümüzde de ehl-i kitaba böyle bir ithamda bulunmak biraz zorcadır, böyle bir ithamı reddetmede fazla zorluk çekmezler.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka davranışı da şirk olarak ifade etmektedir: Allah adına, Allah'a rağmen hüküm koymak. Daha açık ifadeyle Allah'ın helâl dediği şeye haram demek, haram dediği şeye helâl demek. Yani Allah'ın ahkâmını değiştirmek.

İşte bu çeşit küfür, ehl-i kitab'ın din adamlarında mevcuttur. Kitapları zaman içinde tahrif edilmiştir. Gelişen hayat şartlarına Kitap'taki hükümler cevap veremez hâle gelmiştir. Tıpkı serpilip gelişen bir insanın çocukluk elbisesinin ona yetersiz kalması, daralması gibi. Gerekli genişliğin sağlanabilmesi için kilise geniş yetkilerle mücehhez kılınmıştır. Bu yetkiler kullanılırken, çok suistimaller olmuş, haramlar helâl, helaller haram kılınmıştır. En bâriz misaller faiz, içki ve domuz etiyle ilgili olanlardır. Aslında Tevrat'ta bunlar haramdır. Ancak Yahudiler bunları Yahudi olmayanlar hakkında helâl addetmişlerdir, Hıristiyanlar kendilerine de helâl addetmişlerdir.

Kitâb-ı Mukaddes'in bir âyeti şöyle: "(Ezelî ve ebedî olan) Rab, Hârun ile konuştu ve ona: "...sen ve seninle beraber oğulların ne şarap ve ne de sarhoş edici bir içki içmeyeceksiniz..." (Levililer X, 8-9). Aynı Tevrat, içkinin bir sömürü silahı olarak Yahudi olmayanlara karşı kullanılmasını emreder: "İçkiyi helâl olmak üzere olana ve şarabı canında acılık bulunanlara verin. İçsin ve fakirliğini unutsun (Süleyman'ın Meselesi XXXI, 6-7). "Onlar kızınca içki ziyafetlerini ben yapacağım. Ve meserretle coşsunlar ve ebedî uykuya dalsınlar da uyanmasınlar diye onları sarhoş edeceğim. Onları kuzular gibi, ergeçlerle koçlar gibi boğazlanmağa indireceğim" (Yeremza LI, 39-40). "Ve reislerini ve hikmetli adamlarını, valilerini ve kaymakamlarını ve yiğitlerini sarhoş edeceğim. Ve ebedî uykuya dalacaklar da uyanmıyacaklar" (Yeremya LI, 57).[844]

Hadis'te Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mühim bir ders daha vermektedir: Halk, din adamlarını murâkebe etmelidir. Yani onların lâubaliliğe düşerek dinin ruhuna uymayan fetva vermeleri hâlinde halk hemen kabul edivermemelidir. Esâsen İslâm dininin haram ve helâlleri açıktır. Kur'an, sahih sünnet ve ümmetin icmâı ile sabit ve herkesce bilinen (müsellem) şeyler haline gelmiştir. "Müslümanım" diyen bir kimsenin, asgari bu kadar şeyi bilmesi gerekir. Öyle ise bu "haram" ve "helal" olan şeylerin aksini iddia eden fikirler kimden gelirse gelsin her mü'minin tereddüt etmeden reddetmesi gerekir.

Makam veya otorite veya şaşaalı ünvan sahibi kimselerden geldi diye yanlış fetvaları olduğu gibi benimseyivermek son derece tehlikeli bir davranıştır ve yukarıda kaydedilen âyet ve hadisin ifadesiyle "şirk"tir, ruhbanları putlaştırmaktır. Daha canlı bir misâl vermek gerekirse, âyet, hadis ve icma ile haramlığı kesin olan içki, domuz eti ve açıksaçıklık mevzuunda günümüz Müslümanları çok ciddi bir imtihan vermektedir. "Başörtüsü İslâm'da yoktur" şeklinde günün birinde üst makamlardan gelebilecek bir fetvayı "falanca makam söyledi, öyle ise doğrudur" diye benimsemek âyet ve hadisin beyan ettiği şirke düşmek olacaktır. Böyle bir kapı açıldı mı arkası gelir: Yeni bir moda fikrin estiği her defasında bir haram helâl addedilir, veya bir helâl haram addedilir ve İslâm dini de tıpkı, Hıristiyanlık ve Yahudilikte olduğu gibi beşerîleştirilir ve tahrif edilir.

İslâm'ın koyduğu umumî prensipler bu tahrife mânidir, gerçek imân sahibi hiç kimseyi herhangi bir mugâlata aldatamaz.

Kur'an'da sarih olarak muhkem âyetlerle tesbit edilmiş olan tesettür, namaz, oruç, zekât, iman kardeşliği gibi farzlar, veya domuz eti, içki, faiz, kumar, put gibi haramlar hususunda hiç bir mü'min fetva verecek makam aramamalı, bu meselelerde Kur'an'dan gelenin aksine verilen fetvaları, fetva veren makamı ve şahısları dinlememelidir.

Fetva, ayette sahih hadisle olmayan meseleler için sorulabilir.[845]

ـ14ـ وعن زيد بن وهب قال:]مَرَرْتُ بِالرَّبَذَةِ فَإذَا بِأبِى ذَرٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقُلْتُ: مَا أنْزَلَكَ مَنْزِلَكَ هذَا؟ قَالَ:

كَنْتُ بِالشّامِ فَاخْتَلَفْتُ أنَا وَمُعَاوِيَةُ في هذِهِ اŒIية وَالّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ والْفِضَّةَ وَ يُنْفِقُونَهَا في سَبِيلِ اللّهِ. فقَالَ مُعَاوِيَةُ نَزَلتْ في أهْلِ الْكِتَابِ؛ فقُلتُ: نَزَلتْ فِينا وَفِيهِمْ. فَكَانَ بَيْنِى وَبَيْنَهُ كَمٌ في ذلِكَ. فَكَتَبَ إلى عُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَشْكُونِى؛ فَكَتَبَ إلىَّ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنْ أقْدَمَ الْمَدِينَةَ فَقَدِمْتُهَا فَكَثُرَ النَّاسُ عَلَىَّ حَتَّى كَأنَّهُمْ لَمْ يَرَوْنِى قَبْلَ ذلِكَ. فَذَكَرْتُ ذلِكَ لِعُثْمَانَ فَقَالَ: إنْ شِئْتَ تَنَحَّيْتَ فَكُنْتَ قَرِيباً فَذَاكَ الّذِى أنْزَلَنِى هذَا المَنْزِلَ، وَلَوْ أمَّرُوا عَلَىَّ عَبْداً حَبَشِيّاً لَسَمِعْتُ وَأطَعْتُ[. أخرجه البخارى .

14. (644)- Tabiinden Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "Rebeze'ye uğramıştım. Orada Ebu Zerr (radıyallahu anh)'i gördüm. Kendisine: "Seni buraya getiren sebep nedir?" diye sordum. Şöyle açıkladı: "Şam'daydım. Bir âyet hakkında Muâviye (radıyallahu anh) ile ihtilâfa düştük. Ayet şu: "Ey iman edenler! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele. Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın" denecek" (Tevbe, 34-35). Muâviye (radıyallahu anh): "Bu âyet ehli kitap hakkına inmiştir" dedi. Ben ise: "Hem bizim, hem de onlar hakkında indi" dedim. Bu mesele üzerinde aramızda ihtilâf çıktı. Halife Hz. Osman (radıyallahu anh)'a yazarak beni şikayet etti. Hz. Osman bana yazarak Medine'ye gelmemi emretti. Bunun üzerine Medine'ye geldim. Halk, sanki daha önce beni hiç görmemiş gibi, çoklukla etrafımı sardı. Durumu Osman (radıyallahu anh)'a açtım. Bana: "İstersen buraya yakın bir yere git" dedi. İşte beni buraya getiren gerçek sebep budur. Benim üzerime Habeşli siyahî bir köleyi âmir tayin etseler mutlaka dinler, itaat ederim."[846]

AÇIKLAMA:

Ebu Zerr Gıfârî (radıyallahu anh) Ashab içerisinde müstesna bir durum arzeder. Gerçek mânâda zahid, dünyaya hiç kıymet vermeyen bir zâttır. Onun hayatı ibretli sahnelerle doludur. Yukarıdaki hadis, onun hayatından mühim sahneleri aksettirmektedir.

Şam'daki ikameti sırasında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayat tarzının esas alınması yolunda konuşmalar yapıyor, "Allah yolunda bir fayda temin etmeyen veya bir borçluya verilmek üzere vaadedilmiş bulunmayan tek dinarın, tek dirhemin evde gecelememesi" gerektiğinde ısrar ediyor, buna uymayanların yukarıda kaydedilen ayetin tehdidi altına düştüklerini söylüyordu. Bu fikirlerinde başta Şam Valisi bulunan Hz. Muâviye olmak üzere bir kısım emirlerle ihtilâfa düşmüştü. Fikirlerinde samimi ve musırdı. Rivayetlerin ifadesiyle "Allah yolunda," kınayanların kınamasından korkmuyordu. Onun bu ihtilalci fikirleri halk arasında taraftar bulmuş, her yerde konuşulur olmuştu. Askerlerden bile ona meyledenler vardı.

Yukarıdaki rivayette de görüldüğü üzere en büyük ihtilâfı Hz. Muâviye ile idi. Onu müsriflikle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinden ayrılmakla itham ediyordu. Hz. Muâviye durumu Halife'ye, Hz. Osman (radıyallahu anh)'a bildirdi. Hz. Osman bir fitneye sebep olacak korkusu ile Ebû Zerr hazretlerini Medine'ye çağırdı.

Ancak ne var ki, Ebu Zerr'in Medine'ye gelmesi meseleyi halletmemiştir. Yukarıdaki rivayette de ifâde edildiği üzere halk kendisine merakla karışık müstesna bir ilgi göstermeye başlar. Taberi'nin ifadesiyle: "Etrafını çoklukla sarıp Şam'dan dönüş sebebini sormaya başlarlar. Hz. Osman (radıyallahu anh), Medine'de, halk arasında fitneye sebep olacak diye edişeye düşer, tıpkı Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin aynı korkuyu Şam halkı hakkında duydugu gibi." İbnu Battal'ın kaydına göre, Medine'de halkın aşırı bir ilgi göstererek Medine'ye geliş sebebi, Hz. Muâviye ile aralarında cereyan eden ihtilafların mahiyeti üzerine durmadan soru yöneltmeleri, bizzat Ebu Zerr hazretlerini de (radıyallahu anh) Hz. Osman (radıyallahu anh)'dan itâb görme endişesine sevkeder. Bu düşünce ile Hz. Osman'a çıkıp halkın fazla

alakasından, sanki kendisini ilk defa görüyorlarmışcasına taaccüble, merakla karşılamalarından duyduğu rahatsızlığı ifade eder. Bunun üzerine Hz. Osman (radıyallahu anh) kedisine: "Şâyet bir fitne çıkmasından korkuyorsan Medine'ye yakın bir başka yere yerleş, orada kal" der.

Bu tavsiye üzerine Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh) Rebeze'ye gider. Burası Medine'ye üç merhale uzaklıkta bir köydür. Hz. Ömer burayı hazine develerinin otlağı olarak kullanmıştır.

Bazı kitaplarımızda Ebu Zerr hazretlerinin Hz. Osman tarafından "sürgün" edildiği ifade edilir. Ancak meseleyle ilgili rivayetlerin hepsini birden değerlendirince bunu, gerçek manada bir "sürgün" kabul etmek zordur. Kendi rızası ile bir gidiş olma ihtimali daha kuvvetli gözüküyor.

Alimler bu rivayetten birçok hüküm çıkarmıştır. Bazılarını, ehemmiyetine binaen kaydedeceğiz:

1- Ebu Zerr ve Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin ittifak ettikleri üzere, âyet-i kerimenin Ehl-i Kitap hakkında inmesi, küffarın da şeriatın fürûuna muhatap olduklarını, ona göre hesâba çekileceklerini ifade eder.

2- Devlet başkanları âlimlere mülâyim davranmalıdır. Çünkü Hz. Muâviye, Ebu Zerr hazretlerini reddederken kaba davranmamış, Hz. Osman'a yazmış, o da, Ebu Zerr gibi düşünmediği halde sert davranmamıştır.

3- Devlete karşı gelmek ve tefrika çıkarmaktan kaçınmalıdır. Ulu'l-emr'e itaat etmelidir.

4- İçtihadî meselelerde ihtilaf caizdir.

5- Emr-i bi'lma'ruf'da şiddete başvurulabilir, vatandan ayırmayı gerektirse bile.

6- Mefsedeti defetmek maslahatı celbetmeye takdim edilir. (Yani, zararı önlemek kâr elde etmekten daha mühimdir). Zira Ebû Zerr'in, ilmini neşretmesi için Medine'de kalması büyük bir maslahattır. Buna rağmen Hz. Osman (radıyallahu anh) korktuğu fitneyi önlemek için, Rebeze'ye gitmesini tercih etti. Çünkü kalsaydı görüşlerindeki şiddet sebebiyle fitne çıkabilecekti.

7- Umdetu'l-Kâri'de Aynî şu hükme de yer verir: "Bu hadiste, fikrî konularda ihtilâfın câiz olduğuna dair delil var. Zira görüldüğü üzere Hz.

Osman ve sahabeden mevcut olanlar Ebu Zerr'i şahsi görüşünde reddetmediler. Hiç kimse Ebu Zerr'e: "Senin böyle inanman caiz değildir" dememiştir. Çünkü Ebu Zerr görüşlerinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerine dayanıyor, sünnetten şâhid getiriyordu. Sözgelimi bu hadislerden biri şu idi: "Benim Uhud dağı kadar altınım olsa üç dinar dışında kalan hepsini infak ederdim.." Ebû Hüreyre ile ihtilafında delil getirdiği bir hadis de şu idi: "Kim altın ve gümüş biriktirirse onunla dağlanacaktır." Bu anlaşmazlık, ilimde ihtilâfın kıyamete kadar devam edeceğine bir delildir. İhtilaf ancak icma ile ortadan kalkar..."

Zamanımızda solcu fikirlere bulaşanlar, sermaye düşmanlığına Ebu Zerr'i örnek vererek İslâm'ın da zenginlere, ferdî zenginliğe karşı olduğunu söylemektedirler. Burada hataya düşülmektedir. Evet Ebu Zerr, Ashab'tandır, hem de büyüklerinden. Ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'ın hepsinin doğru yolda olduğunu söylemiştir, bu da doğrudur. Ancak gözden kaçan bir husus var: Hz. Muâviye de Ashab'tan, Hz. Osman da, Ebu Hüreyre (radıyallahu anhüm ecmaîn) de. Hz. Osman devrinde hayatta olan ve Ebu Zerr'e katılmayan büyük çoğunluk niye görmemezlikten geliniyor. İslâm'ın bir başka düsturu da ihtilâflı hususlarda çoğunluğun iltizam edilmesini emreder. Öyle ise ümmet-i Muhammed'e sırat-ı müstakim olacak geniş cadde Hz.Osman ve hizbinin yoludur. Ebu Zerr hazretlerinin görüşü ferdî kalmaktadır, cadde-i kübra olamamaktadır. Her isteyen o ferdî, o dar yolda gidebilir , kimse İslâm adına o yolda gideni itham edemez, mâni olamaz. Ama o yolu beğenip tercih edenler de öbür yolu, çoğunluğun yolunu itham edemez, buna hakkı yoktur. Ve ümmet ferdî patikalara değil, büyük çoğunluğun cadde-i kübrasına sevkedilir. Dinimiz zekat, sadaka gibi emirler yerine getirildiği takdirde servete karşı değildir.[847]

ـ15ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. [وَقَالَ لَهُ أعْرَابِىٌّ: أخْبِرْنِى عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَ يُنْفِقُونَهَا فِي سَبيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ ألِيمِ. قَالَ ابنُ عُمَرَ: مَنْ كَنَزَهَا وَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهَا

وَيلٌ لَهُ، هَذَاً كَانَ قَبْلَ أنْ تَنزِلَ الزَّكاةُ، فَلَمَّا نَزلتْ جَعَلَهَا اللّهُ طُهراً لِ'مْوَالِ]. أخرجه البخارى ومالك .

15. (645)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedevi kendisine: "Bana şu âyet hakkında açıklamada bulun, dedi ve âyeti okudu: "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele" (Tevbe: 9/35). İbnu Ömer şu cevabı verdi:"
- Kim onu biriktirir ve zekatını vermezse vay haline! Bu âyet zekât emri gelmezden önceye aittir. Zekât emri gelince, Allah zekâtı mallar için bir temizlik kıldı."[848]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yüce sahabi Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) servet biriktirme mevzuunda, Hz. Ebu Zerr gibi düşünmüyor, zekâtı verildi mi, servet helâldir, caizdir. Müteakip rivayet de bunu tasrih edecektir.[849]

ـ16ـ وعنده:]سُئِلَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما عَنِ الْكَنْزِ مَا هُوَ؟ فقَالَ: هُوَ الْمَالُ الَّذِى َ تُؤَدّىَ زَكاتُهُ[.

16. (646)- Muvatta'da şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e "(Azaba sebep olacak) hazine nedir?" diye sorulunca: "Zekatı verilmeyen maldır" diye cevap verdi."[850]

ـ17ـ وعن ثوبانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا نَزلَتْ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَ يُنْفِقُونَهَا في سَبيلِ اللّهِ. كُنَّا مَعَ رسولِ اللّهِ # في بَعْضِ أسْفَارِهِ. فقَالَ بَعْضُ أصْحَابِهِ: نَزَلتْ في الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَلَوْ عَلِمْنَا أىُّ الْمَالِ خَيْرٌ اتَّخَذْنَاهُ؟ فقَالَ رسولُ اللّه #: أفْضَلُهُ

لِسَانٌ ذَاكِرٌ، وَقَلْبٌ شَاكِرٌ، وَزَوْجَةٌ صَالِحَةٌ تُعينُ الْمُؤمِنَ عَلَى إيمَانِهِ[. أخرجه الترمذى .

17. (647)- Sevbân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele" âyeti nazil olduğu zaman biz, Hz. Peygamber'le bir seferde bulunuyorduk. Ashabından bâzısı: "Ayet altın ve gümüş hakkında indi, hangi malın daha hayırlı olduğunu keşke bilseydik?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi: "(Sahip olunan şeylerin en efdali: Zikreden bir dil, şükreden bir kalb, kocasının imanına yardımcı olan sâliha bir zevcedir."[851]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, zekatı verilmiş de olsa -kişi için- servetten daha kıymetli şeylere dikkat çekiyor. Zikre alışan dil, şükür vazifesini yerine getiren kalb, kocasının dinî hayatının inkişâfına yardımcı olan kadın. Burada servet tezlil edilmiyor, fakat sayılan üç şey tebcil ediliyor.[852]

ـ18ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا نزلت هذِهِ اŒيةُ كَبُرَ ذلِكَ عَلَى المُسْلِمِينَ. فقَالَ عُمرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أنَا أفَرِّجُ عَنْكُمْ. فَقَالَ يَا رسُولَ اللّهِ: إنَّهُ كَبُرَ عَلَى أصْحَابِكَ هذِهِ اŒية. فقَالَ: إنَّ اللّه تعالى لَمْ يفرض الزَّكَاةَ إِّ لِيَطيبَ بِهَا مَا بَقِىَ مِنْ أمْوَالِكُمْ، وَإنَّمَا فَرَضَ المَواريثَ، وَذَكَرَ كَلِمَةً لِتَكُونَ لِمَنْ بَعْدَكُمْ. فَكَبَّرَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَ أخْبرُكَ بِخَبَرِ مَا يَكْنُزُ المَرءُ؟ المَرْأةُ الصَّالِحَةُ، إذَا نَظَرَ إلَيْهَا سَرَّتْهُ، وَإذَا أمَرَهَا أطَاعَتْهُ، وَإذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ[. أخرجه أبو داود .

18. (648)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele" âyeti nâzil olduğu zaman, Müslümanlar bundan fazlaca kaygulandılar. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ben sizin üzüntünüzü gidereceğim, haydi gelin" dedi ve gidip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek: "Ey Allah'ın Resûlü, dedi bu ayet ashabını çok kaygılandırdı." Hz. Peygamber : "Allah zekâtı, malınızda bâki kalan kirliliği temizlemek için farz kıldı. Nitekim, sizden sonrakilere kalması için de mirası farz kıldı" buyurdu.
İbnu Abbas devam etti: (Resulullah'ın bu açıklaması üzerine) Hz. Ömer (radıyallahu anh) sevincinden (Allahu ekber) dedi. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) açıklamasına devamla, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e: "Kişinin kendi lehine biriktirdiği şeyin ne olduğunu sana haber vereyim mi? Bu, saliha bir kadındır. Yani nazar ettiği zaman kendini hoşnud kılacak, emrettiği zaman itaat edecek, evinden uzaklaştığı zaman (malını ve namusunu) koruyacak olan kadın."[853]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydettiğimiz son beş hadis hep "Altun ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele" meâlindeki âyetle ilgili. Son İbnu Abbâs rivayetinde olduğu üzere, bu rivayetler, çoğunluk itibariyle, âyet indiği zaman Ashab arasında ciddi bir korku, bir endişe ve kaygı meydana geldiğini göstermektedirler. Korku, âyetin zahirinden çıkan mutlak bir mal biriktirme yasağıdır. Gerçekten âyet bunu kastediyorsa herkeste fıtrî olan ve fiilen yaşanmakta olan "mal biriktirme vak'ası" nasıl bertaraf edilebilecek, bu ilahî emir nasıl yerine getirilebilecekti? Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhüm ecmain)'ı kaygıya, üzüntüye sevkeden bu idi.
Hz. Ömer'in müracaatı üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kaygının yersiz olduğunu açıklamıştır. İkna etmek için bir başka âyete atıf yapıyor: *"Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al.."* (Tevbe: 9/103) ve diyor ki: "Allah zekatı, zekatı verildikten sonra geri kalan malınızı temiz ve helâl kılmak için farz

kılmıştır." Şu halde yukarıdaki ayette yasaklanan husus malın biriktirilmesi değil, zekâtının verilmemesidir. Yani zekatı verilmeden biriktirilen mal, yasaklanan "kenz" (hazine) olmaktadır.

Zekatı verilmekle, mala karışmış olan fukaranın hakkı, veya işlenen günahla bulaşan Allah'ın hakkı bertaraf edilmiş, mal temizlenmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhatabları ikna hususunda mirası misal verir: "Mal biriktirmek yasak olsa miras farz kılınır mıydı?" der. Miras emri olduğuna göre yani birikmiş malın mal sahibinin ölümünden sonra nasıl taksim edileceği beyan edildiğine göre, mal biriktirmek yasaklanmış olamaz. Keza, hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Zekat vermek emredildiğine göre mal biriktirmek yasak olamaz, çünkü zekat, birikmiş maldan verilmesi gereken bir borçtur" manasında delil getirmektedir.

Hadis'in son kısmı daha ilgi çekicidir, herkes "mal biriktirmek" deyince altın, gümüş gibi servetleri anlarken -ki bu durum bir önceki hadiste daha bariz olarak gözükmektedir- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) daha başka zenginliklere dikkat çekiyor: "Çok hayırlı "kenz" hayırlı bir kadındır, zikreden dildir, şükreden kalptir, ahlâktır, ameldir, ihlastır vs."

Kenz "hazine" demek olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dikkat çektiği altın, gümüş dışındaki, külfetsiz, zahmetsiz, eksilmeksizin hazinelerin işletilmeleri de düşünülecek, yönelinecek bir husus olmalıdır. [854]

ـ19ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]يَسْتَأذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ باللّهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ. نَسخَتْهَا الَّتِى في النُّورِ: إنَّمَا الْمُؤمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللّهِ وَرَسُولِهِ. إلى قولِه: غَفُورٌ رَحِيمٌ[. أخرجه أبو داود .

19. (649)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Allah'a ve âhiret gününe inananlar mallarıyla, canlarıyla savaşmak istediklerinden ötürü geri kalmak için senden izin istemezler.."* (Tevbe: 9/44) âyeti, Nur suresindeki şu âyetle neshedilmiştir*: "Doğrusu Allah'a ve Peygamberine inanan mü'minler, Peygamberle beraber bir işe karar vermek için*

toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmezler. Ey Muhammed! Senden izin isteyenler, işte onlar, Allah'a ve Peygamerine inananlardır. Bâzı işleri için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver, Allah'tan, onların bağışlanmalarını dile. Allah şüphesiz bağışlar, merhamet eder" (Nur: 24/62).[855]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen âyetlerin nasihmensuh olma durumları müfessirler arasında münakaşa edilmiştir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)' tan kaydedilen yukarıdaki rivayete göre Nur suresinin 62. ayeti, Tevbe suresinin 44. âyetini neshetmiştir. Hattâ bu nesih keyfiyetini anlamak için, Tevbe suresinin 43. ayetini de bilmemiz gerekmektedir, çünkü şârihlerin açıklamasına göre nesh o âyetten itibâren başlamaktadır: "Allah seni affetsin, doğrular sana belli olup, yalancıları bilmeden önce, niçin onlara izin verdin?"
Bu âyetin, Tebük Savaşı'na katılmamak için mâzeret uydurarak izin isteyenlere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ilâhî bir işaret olmadığı halde şahsî ictihadına dayanarak izin vermesi üzerine nazil olduğu belirtilir. Âyette bir itâb vardır, ancak, itâbın "Allah seni affetsin" diye affla başlamış olması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gönlünün hoş edilmesine yöneliktir. Ancak bazı müfessirler, geri kalmak isteyenlere izin vermekten yasaklayan bu âyetlerin, Nur suresinin yukarıda meâlini kaydettiğimiz 62. ayetiyle neshedilerek dilediğine izin verebileceğinin taraf-ı İlâhîden bildirildiğini belirtirler.
Abdurrezzak, Amr İbnu Meymûn'un şu açıklamasını kaydetmiştir: Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın herhangi bir emir gelmeden icra ettiği iki fiili vardır:
1- Münâfıklara (savaşa katılmama hususunda verdiği) izni, **2-** Bedir esirlerinden fidye alması. Bunlar üzerine şu âyet indi:
"Allah seni affetsin... niçin onlara izin verdin" (Tevbe: 9/43).
İbnu Cerir de tefsirinde "Allah ve âhiret gününe inananlar mallarıyla, canlarıyla savaşmak istemeleri sebebiyle geri kalmak için senden izin istemezler" (Tevbe, 44) mealindeki ayet hakkında İbnu Abbâs

(radıyallahu anhümâ)'ın şu alçıklamasını kaydeder: "Bu ayet, münafıkların, özürsüz olarak savaştan geri kalmak için izin taleb etmeleriyle ilgilidir, bu taleblerini açıklamaktadır, (mü'minlerle ilgili değildir). Cenab-ı Hakk şöyle buyurarak mü'minleri mâzur addetmiştir: "... Bazı işleri için (mü'minler) senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver.." (Nur, 62).

Beyhakî, Sünen'inde İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın: "Allah ve âhiret gününe inananlar... geri kalmak için senden izin istemezler" (Tevbe, 44) âyeti, Nur suresinde yer alan şu meâldeki ayetle neshedilmiştir: "Doğrusu Allah'a ve Peygamberine inanan mü'minler, Peygamberle beraber bir işe karar vermek için toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmezler... Allah şüphesiz bağışlar, merhamet eder" (Nur, 62).

Görüldüğü üzere bizzat İbnu Abbas'tan mezkur âyetlerle ilgili olarak iki farklı rivayet kaydedilmiştir. Taberi'nin kaydına göre âyetlerin müte-alliki farklıdır, Beyhakî'nin kaydına göre, biri nasih, diğeri mensuhtur.

Her iki âyetin de muhkem olduğunu söyleyenler âyetlerin arasını şöyle cemederler: "Mü'minler Allah'a tâat ve düşmanlarıyla cihad hususunda ellerinden gelen gayreti göstermiyorlar, bundan geri kalmak için izin istemiyorlardı. Kazara birine bir mâzeret ârız olsa o vakit geri kalmak için izin istiyordu. İşte bu durumda, "... İçlerinden dilediğine izin ver..." (Nur, 62) âyeti mucibince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) izin verip vermemekte muhayyerdi."[856]

ـ20ـ وعن أبى مسعود البدرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنه قال:]لَمَّا نزلتْ آيةُ الصَّدَقَةِ كُنَّا نحَامِلُ عَلَى ظُهُرِنَا؛ فَجَاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بشَئٍ كَثِيرٍ، فقَالُوا مُراءٍ، فَجَاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بِصَاعٍ، فَقَالُوا إنَّ اللّهَ لَغَنِىٌّ عَنْ صَاع هذَا. فَنزلتْ: الَّذِينَ يَلْمِزُونَ المُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤمِنينَ في الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ يَجِدُونَ إلَّا جُهْدَهُمْ اŒية[. أخرجه الشيخان والنسائى .

20. (650)- Ebu Mes'ud el-Bedrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sadaka vermeyi emreden âyet (Tevbe, 103) nâzil olduğu zaman biz (ücret mukabilinde) sırtlarımızda yük taşıyor (bu yolla bir şeyler kazanıp ondan sadaka veriyor)duk. Bir adam (Abdurrahman İbnu Avf) gelerek çok miktarda bağışta bulundu. (Münâfıklar dedikodu yaparak onun hakkında, gösteriş yapıyor), mürâi dediler. Hemen şu âyet nazil oldu:
"Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir. Onlara can yakıcı azab vardır" (Tevbe, 79).[857]

AÇIKLAMA:

Müminler, Tevbe suresinde gelen: "Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al..." (103. âyet) mealindeki ayetten başka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Kim bir sadakada bulunursa kıyamet günü o sâyede lehinde şehâdette bulunacağım.", "Askerî bir sefer hazırlığındayım, bağışta bulunun" gibi, Ashab'ı sadaka vermeye teşvik eden talebleri üzerine, herkes imânına göre tasaddukta bulunur.
Rivayetlere göre, bu meyanda ibretli hadiseler de cereyan eder:
Son derece siyah, bodur, çirkin biz zat gelerek gösterşli bir deve hediye eder. Münafıklar birbirine kaşgöz işareti yaparak: "Devesi kendisinden daha hayırlı" diyerek alay ederler. Bu söz kulağına gelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Yalan söylüyorsun. O senden de, devesinden de daha hayırlı" diye cevap verir.
Bir rivâyette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sadaka talebi üzerine herkesin birşeyler getirdiği, en sonunda da (Ebu Heyseme el-Ensarî adında) fakir bir zatın bir sâ' miktarında hurma getirerek: "Ey Allah'ın Resulü ben de bir sâ' hurma getiriyorum. Bunu bir gece sabaha kadar su çekerek kazandım. Kazancım aslında iki sâ' idi. Bir sâ'ını aileme bıraktım, birini de buraya getirdim" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kabul buyurarak, bunun toplanan hurma yığınının içerisine serpilmesini emreder. Bâzı münafıklar adamla alay ederek: "Allah ve

Resulü senin bir sâ' hurmana muhtaç değil, senin bir sâ'ın ne işe yarar!" derler.
En sonunda Abdurrahman İbnu Avf sekiz bin dirhemlik malının yarısını bağışlar, yarısını kendine ayırır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona da: "bağışladığını da, kendine ayırdığını da Allah mübârek etsin" duasında bulunur. Münâfıklar onun için kaşgöz işaretleri yaparak "Vallahi Abdurrahman riyâkarlık yapıyor" derler.
İşte bunun üzerine gelen vahiy hem tek sâ'lık hurma tasadduk eden miskin adamı, hem de dört bin dirhemlik büyük meblağ tasadduk eden Abdurrahman İbnu Avf'ı (Allah her ikisinden de râzı olsun) samimiyetleri hususunda tebrie ederek şu vahyi indirir: "Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir."
Ayetteki "ellerinden geldiği kadar verebilenler" ifadesiyle fakirliği sebebiyle bir sâ' hurma verebilen kimsenin kastedildiğini âlimler belirtmektedir.
Bir başka rivayette, riyâkarlıkla itham edilen cömertler arasında yüz vask hurma bağışlayan Âsım İbnu Adiy (radıyallahu anh)'in de bulunduğu belirtilir.
İmkânsızlığı sebebiyle çok az verebilen kimselerden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ne derece memnun kalıp mütehassis olduğunu belirtmek için, Nesâî'de kaydedilen bir rivayeti aynen aktarıyoruz: "Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Tek bir dirhem hayırla yüz bin dirhemin önüne geçti!" Yanındakiler, Ey Allah'ın Resûlü bu nasıl olur? dediler.
- "Şöyle ki", diyerek açıkladı: "Bir adam vardır, sâdece iki dirheme sahiptir, ondan birini alır tasadduk eder. Bir adam vardır pek çok malı mülkü vardır tasadduk eder. Bir adam vardır pek çok malı mülkü vardır, servetinin yanına varır, yüz bin dirhemini alır ve bağışlar. (İşte öbürü hayırda bunu geçer.)"
Demek ki, Allah yanında kazanılan kıymet bağışlanan miktara bakmıyor, himmete, niyete, fedâkarlığa bakıyor. Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm)'ın bir sâ'lık hurmayı diğer hurma yığınına "serptirmesi" de bize mânidar geldi. Sanki onunla teberrük kastetmiştir.[858]

ـ21ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا تُوفِّىَ عبدُاللّهِ بنُ أبىٍّ ابن سَلُولَ جَاءَ ابْنُهُ إلى النبىِّ # فَسَألَهُ أنْ يُعْطِيَهُ قَمِيصَهُ يُكَفِّنُ فِيهِ أبَاهُ فَأعْطَاهُ؛ ثُمَّ سَألَهُ أنْ يُصَلِّىَ عَلَنْهِ فَقَامَ # لِيُصَلِّى عَلَيْهِ. فقَامَ عُمرُ فأخَذَ بِثَوْبِ النبىِّ #. فقَالَ يَا رسُولَ اللّهِ: تُصَلِّىَ عَلَيْهِ وَقَدْ نَهَاكَ رَبُّكَ أنْ تُصَلِّى عَلَيْهِ؟ فَقَالَ رسولُ اللّه # إنَّمَا خَيَّرَنِى اللّه تعالى فقَالَ: اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أوْ َ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً؛ وَسَأزِيدُ عَلَى السَّبْعِينَ. قالَ إنَّهُ مُنَافِقٌ؛ فَصَلَّى عَلَيْهِ رسولُ اللّهِ # فأنزَلَ اللّهِ تعالى: وَ تُصَلِّ عَلَى أحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أبَداً وَ تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ. إلى قوله: فَاسِقُونَ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.وزاد الترمذى: فتَركَ الصَّةَ عَلَيْهِمْ .

21. (651)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Abdullah İbnu Übey İbni Selül öldüğü zaman oğlu (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzur-i âlîlerine çıkıp, mübârek gömleklerini babasına kefen olarak vermesini taleb etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) talebi kabul edip verdi. Bunun üzerine, babasının cenâzı namazını kıldırıvermesini taleb etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu talebi de kabul etti ve namaz kıldırmak üzere kalktı. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh) kalkarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elbisesinden tuttu ve: "Ey Allah'ın Resulü, Rabbin seni, ona namaz kılmaktan men etmişken, sen nasıl ona namaz kılarsın?" diye müdahale etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah beni muhayyer bırakmıştır, zira: "Onların ister bağışlanmasını dile, ister dileme, birdir. Onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır" (Tevbe, 80) buyurmaktadır. Ben yetmişden de fazla

bağışlama talebinde bulunacağım" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ama, o münafıktır!" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna rağmen onun ardından namaz kıldı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu: "Onlardan ölen hiç kimse için ebediyyen namaz kılmayacaksın, mezarı başında da durmayacaksın. Çünkü onlar Allah ve Resûlüne inanmadılar, fâsık olarak öldüler" (Tevbe, 84).

Hz. Ömer (radıyallahu anh) der ki: "Sonra o gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı izhar ettiğim cür'ete hayret ettim. Allah ve Resulü daha iyi bilirler." (Bu son cümlenin İbnu Abbas'ın sözü olma ihtimali de mevcuttur)[859]

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyâde var: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ayetten sonra münâfıkların cenâze namazını kılmadı."[860]

Not: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın münâfıkların liderine karşı bu davranışındaki siyasî gayeyi anlayabilmek için 641 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz makalenin görülmesi gerekir.[861]

ـ22ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]نَزَلتْ هذِهِ اŒية في أهْلِ قُبَاءَ: فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أنْ يَتَطَهَّرُوا واللّهُ يُحبُّ الْمطَّهِّرِينَ. قالَ كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ فَنَزَلتْ هذِهِ اŒية فيهمْ[. أخرجه أبو داود والترمذى .

22. (652)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyr: "Şu âyet Kuba halkı hakkında nâzil omuştur: (Meâlen): "Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah arınmak isteyenleri sever" (Tevbe, 108).[862]

AÇIKLAMA:

Kuba; Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde Medine'ye yakın bir köy idi. Günümüzde şehre birleşmiş ve bir mahallesi olmuştur.

Katâde'den yapılan rivayete göre bu âyet inince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Allah sizi temizlik hususunda medhetmektedir, bu ilâhî iltifata mazhariyetin sebebi nedir?" diye sorar. Şu cevabı verirler:

"- Biz, büyük ve küçük abdesti bozduktan sonra su ile yıkarız."

Alimlerimiz: "Bu âyet temizliği ve nezâfeti sevenlere ilahî bir övgüdür, temizlik hem beşerî bir mürüvvet hem de şer'î bir vazifedir" demiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) büyük abdest için çıkınca berâberinde su taşırdı. Ancak önce taşla istinca yapar, sonra da su ile yıkardı. Dinimiz mak'adın yıkanmasını vâcib kılmamıştır, ancak bulaşan pisliğin azaltılmasını vâcib kılmıştır. Vacib olan elbise ve bedenin necâsetten temizlenmesidir. Mak'adın yıkanmasını vacib kılmayışı bir rahmet, bir kolaylıktır. Zira her zaman her yerde su bulmak müşkil ve hattâ imkânsız olabilir. Taş, pamuk, paçavra gibi şeylerle kaba pisliğin alınması vecibenin yerine gelmesi için yeterli ise de yıkamayı ısrarla teşvik etmiş ve bizzat âyet-i kerime ile Rabbimiz övmüştür. Efdâl olanı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi önce kaba pisliği almak, sonra da yıkamaktır. Doğrudan yıkamak da dinin emrini yerine getirmek için yeterlidir. Eski âlimlerimiz yazı malzemesi olarak hazırlanan kâğıtların istinca için kullanılmasına fetva vermemişlerdir. Ancak, günümüzde bu maksatla hazırlanmış olan ve esâsen yazı malzemesi olarak kullanılması da mümkün olmayan hijyenik kâğıtların istincâda istimâli tecviz edilmiştir.[863]

ـ23ـ وعن علي بن أبى طالب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَجُ يَسْتَغْفِرُ ‘بَوَيْهِ وَهُمَا مُشْرِكَانِ. فقُلْتُ: أَتَسْتَغْفِرُ ‘بَوَيْكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ؟ فقَالَ: اِسْتَغْفَر أبْرَاهِيمُ ‘بِيهِ وَهُوَ مُشْرِكٌ. فَذَكَرتُ ذلِكَ لِرَسُولِ اللّه # فَنَزَلتْ: مَا كَانَ لِلنَّبِىِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ اŒية]. أخرجه الترمذى والنسائى .

23. (653)- Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, müşrik olan anne babası için, Allah'tan af ve mağfiret dileyen birini gördüm. Kendisine: "Sen müşrik olan anne baban için istiğfarda mı bulunuyorsun, (olur mu bu?)" dedim. Adam bana: "(Niye olmasın, Kur'an-ı Kerim'de) Hz. İbrahim (aleyhisselam) müşrik olan babası için istiğfar etmektedir" diye cevap verdi.

Ben durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattım. Bunun üzerine şu mealdeki âyet indi: "Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygambere ve müminlere yaraşmaz. İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştı..." (Tevbe: 9/113-114).[864]

AÇIKLAMA:

Dinimiz insanları iman ve küfür açısından taksim eder: İnanmayanlar ayrı bir millettir, inananlar da ayrı bir millettir. Mü'minler iman bağıyla kardeştirler. Renk, dil, meslek, memleket ayrılığı din kardeşliğine hiçbir zarar vermez. İman yönünden farklı olan baba-evlat veya kardeşler arasında gerçek yakınlık yoktur. Kur'an-ı Kerim bu meseleye sâdece Hz.İbrahim'le onun babası Âzer'in misalini vermez. Hz. Nuh ile sapıklardan olan oğlunun örneği de çarpıcı bir misaldir. Hz. Nuh, oğlunun da kurtulmasını taleb ettiği zaman Cenâb-ı Hakk: "Ey Nuh, o, katiyyen senin âilenden değildir..." (Hud, 46) buyurmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm'a dâvet mektupları yazdığı zaman mektuplara esselâmu aleyküm diye başlamazdı. Çünkü, selam bir duadır, muhâtab için Allah'tan bir nevi rahmet taleb edilmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu durumlardaki selamı şöyle idi: Esselâmu alâ meni't tebea'lhüdâ.. yani " selam hidâyete tabi olanlara olsun."

Sadece mektuplarda değil, günlük karşılaşma anlarında, gayr-ı müslimlerle selamlaşma adabı da farklıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanların selâm vermede acele etmemelerini, onlar selam verince de: "Ve aleyküm" diyerek selamı almalarını emreder. Bu "Sizin üzerinize de olsun" demektir.

Aynı düşünce ile, fıkıh kitaplarımız, gayr-i müslimlerle karışık yaşanan yerlerde, dilenciler dilenirken, yanlışlıkla rahmet duası yapmasın diye, evlerin dışarıdan bakınca anlaşılacak şekilde farklı kılınması gereğinden bahsederler.

Hayatta olan gayr-ı müslimlerle beşerî münâsebetler esnasında, gereğinde, yapılacak en iyi dua Allah'tan hidayet talebidir.

Bu meselenin İslâmî âdabtaki ehemmiyetini tebârüz ettirmek için şunu da kaydedelim: Hadis ve tefsir kitaplarımız, yukarıda kaydettiğimiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ve mü'minleri müşrikler lehine istiğfardan meneden âyetin nüzul sebebi olarak bir başka vak'adan daha bahseder: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın amcası Ebû Tâlib, vefat ederken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bütün ısrarına rağmen kelime-i şehâdeti telâffuz etmez.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ziyâdesiyle üzülür. Çünkü amcasının çok yardımını görmüş, en zor günlerde himayesinden faydalanmıştır. Hatta bir bakıma, "İslâm onun himayesi ile filizlenmiş, kök atmıştır" denebilir. Bunları düşünen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah beni yasaklayıncaya kadar affın için yalvaracağım" diyerek istiğfarda ısrar etmek ister. İşte bunun üzerine "Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygambere ve mü'minlere yaraşmaz..." âyeti ile "(Ey Muhammed!) Sen sevdiğini doğru yola eriştiremezsin. Ama Allah dilediğini doğru yola eriştirir..." meâlindeki âyet nâzil olur (Kasas, 56). [865]

ـ24ـ وعن ابنِ شهاب قال:]أخْبَرَنِى عبدُالرَّحْمنِ بنُ عَبدِاللّهِ بن كَعْبِ ابنِ مَالكٍ أنَّ عبْدَاللّهِ بنَ كَعْبٍ وَكانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ حِينَ عَمِىَ. قَالَ: وَكَانَ أعْلَمَ قَوْمِهِ وَأوْعَاهُمْ ٍ‘حَادِيثِ أصْحَابِ رسولِ اللّهِ # قالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حَدِيثَهُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ رسولِ اللّه # في غَزْوَةِ تَبُوكَ. قَالَ كَعْبٌ: إنِّى لَمْ أتَخَلَّفْ عَنْ رسولِ اللّه # في غزْوةٍ غَزَاهَا قَطُّ إَّ في غَزْوَةِ تَبُوكَ

غَيْرَ أنَّى قَدْ تَخَلَّفْتُ في غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتبْ أحَداَ تَخَلَّفَ عَنْهَا، إنَّمَا خَرَجَ رسولُ اللّهِ # وَالْمُسْلِمُونَ يُرِيدُونَ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللّهُ تعالَى بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ، وَلَقَدْ شَهدْتُ مَعَ رسولِ اللّه # لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ حِينَ تَوَاثَقْنَا عَلَى ا“سْمِ، وَمَا أحِبُّ أنَّ لِى بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ، وَإنْ كَانَتْ بَدْرٌ أذْكَرَ في النَّاسِ مِنْهَا، وَكانَ مِنْ خَبَرِى حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْ تَبُوكَ أنّى لَمْ أكُنْ قَطُّ أقْوَى وَأيْسَرَ مِنِّى حِينَئذٍ، واللّهِ ما جَمَعتُ قبْلَهَا رَاحِلَتَيْنِ قَطُّ حَتَّى جَمَعْتُهُمَا في تِلْكَ الْغَزْوَةِ، وَلَمْ يَكُنْ رسولُ اللّهِ # يُرِيدُ غَزْوَةً إ ّ وَرَّى بِغَيْرِهَا، حَتَّى كَانَتْ تِلْكَ الْغَزْوَةُ فَغَزَاهَا رسولُ اللّهِ # في حَرٍّ شَدِيدٍ، وَاسْتَقْبَلَ سَفَراً بَعِيداً وَمَفَاوِزَ، وَاسْتَقْبَلَ عَدُوّاً كَثِيراً فَجَ لِلْمُسْلِمِينَ أمْرَهُمْ لِيَتَأهَّبُوا أهْبَةَغَزْوِهِمْ وَأخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهمُ الَّذِي يُرِيدُ، وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللّهِ # كَثِيرٌ يَجْمَعُهُمْ كِتَابٌ حَافِظٌ: يريدُونَ بذلِكَ الديوانَ. قالَ كعبٌ: فَقَلَّ رَجُلٌ يُرِيدُ أنْ يَتَغَيَّبَ إ ّ ظَنَّ أنَّ ذلِكَ سَيَخْفى مَا لَمْ يَنْزِلْ فِيهِ وَحْىٌ؛ وَكَانَ ذلِكَ حِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالظِّلُّ فَأنَا إلَيْهَا أصْعَرُ، فَتَجَهَّزَ رسولُ اللّه # وَالْمُسْلِموُنَ مَعَهُ، وَطَفِقْتُ أغْدُوا لِكَىْ أتَجَهَّزَ مَعَهُمْ فأرْجِعُ ولَمْ أقْضِ شَيْئاً، وَأقُولُ في نفسى أنَا قَادِرٌ علَى ذلِكَ إنْ أرَدْتُ؛ فَلَمْ يَزَلْ ذلِكَ يَتَمَادَى بِى حَتَّى اسْتَمَرَّ بِالنَّاسِ الجدُّ. فأصْبَحَ رسولُ اللّهِ # غَادِياً وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ وَلَمْ أقْضِ مِنْ جِهازِى شَيْئاً، ثُمَّ غَدَوْتُ فَرَجَعْتُ وَلَمْ أقْضِ شَيْئاً؛ فَلَمْ يَزَلْ ذلِكَ يَتَمادى حَتَّى أسْرَعُوا وَتَفَارَطَ الْغَزْوَ فَهَمَمْتُ أنْ أرْتَحِلَ فأدْرِكَهُمْ؟ فَيَالَيْتَنِى كُنْتُ فَعَلْتُ؛ ثُمَّ لَمْ يُقَدَّرْ لِى ذلِكَ. وَطَفِقْتُ إذَا خَرَجْتُ في النَّاسِ بَعْدَ خُروجِ رَسُولِ اللّهِ # يُحْزِنُنِى أنْ َ أرَى لِى أسْوَةً إ ّ رَجُ مَغْمُوصاً عَلَيْهِ في

النِّفَاقِ أوْ رَجُ مِمَّنْ عَذَرَ اللّهُ تعالى مِنْ الضَّعَفَاءِ، وَلَمْ يَذْكُرْنِى رسُولُ اللّه # حَتَّى بَلَغَ تَبُوكَ فَقَالَ وَهُوَ جَالِسٌ في الْقَوْمِ: مَا فَعَلَ كَعْبُ بنُ مَالِكٍ؟ فقَالَ رَجُلٌ مِنْ بنِي سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللّهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَالنَّظَرُ في عِطْفَيْهِ؛ فقَالَ لَهُ مُعَاذُ بنُ جَبَل بِئْسَمَا قُلْتَ. واللّهِ يَا رَسُولَ اللّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ إ َّ خَيْراً. فَسَكَتَ رَسُولُ اللّه #، فَبَيْنَا هُوَ عَلَى ذلِكَ رَأى رَجُ مُبْيَضّاً يَزُولُ بِهِ السَّرَابُ. فقَالَ رَسولُ اللّهِ #: كُنْ أبَا خَيْثَمَةَ. فَإذَا هُوَ أبُو خَيْثَمَةَ ا‘نْصَارِىُّ، وَهُوَ الَّذِى تَصَدَّقَ بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ حِينَ لَمَزَهُ المُنَافِقُونَ. قَالَ كَعْبٌ: فَلَمَّا بَلَغَنِى أنَّ رسولَ اللّهِ # قَدْ تَوَجَّهَ قَافِ ً مِنْ تَبُوكَ حَضَرَنِى بَثِّى فَطَفِقْتُ أتَذَكَّرُ الْكَذِبَ. وَأقُولُ: بِمَ أخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ غَداً؟ وَأسْتَعِينُ عَلَى ذلِكَ بِكُلِّ ذِى رَأىٍ مِنْ أهْلِي.فَلَمَّا قِيلَ إنَّ رسولَ اللّه # قَدْ أظَلَّ قَادِماً زَاحَ عَنِّى الْبَاطِلَ حَتَّى عَرَفْتُ أنِّى لَنْ أنْجُوَ مِنْهُ بِشَىءٍ أبداً. فأجْمَعْتُ صِدْقَهُ، وَأصْبَحَ رسولُ اللّه # قَادِماً، وَكَانَ إذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأ بِالْمَسْجِدِ فَرَكَعَ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ جَلَسَ للنَّاسِ، فَلَمَّا فَعَلَ ذلِكَ جَاءَهُ الْمُخَلَّفُونَ فَطَفِقُوا يَعْتَذِرُونَ إلَيْهِ وَيَحْلِفُونَ لَهُ، وَكانُوا بِضْعَةً وَثَمانِينَ رَجُ. فَقَبلَ مِنْهُمْ عَنِيَّهُمْ فَبَايَعَهُمْ وَاستَغْفَرَ لَهُمْ، وَوَكَلَ أمْرَهُمْ إلى اللّهِ تعالى حتَّى جِئْتُ. فَلَمَّا سَلَّمْتُ تَبَسَّمَ تَبَسُّمَ الْمُغْضَبِ. ثُمَّ قَالَ: تَعالَ؟ فَجِئْتُ حَتَّى جَلَستُ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: مَا خَلَّفَكَ؟ ألَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعتَ ظَهْرَكَ؛ قُلتُ يَا رسُولَ اللّهِ وَاللّهِ إنِّى لَوْ جَلَسْتُ عِنْدَ غَيْرِكَ مِنْ أهْلِ الدُّنْيَا لَرَأيتُ أنِّى سَأخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ بِعُذْرٍ. لَقَدْ أعْطِيتُ جَدَ ً، وَلَكِنِّى وَاللّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ لَئنْ حَدَّثْتُكَ الْيَوْمَ حَدِيثَ كَذِبٍ تَرْضَى بهِ عَنِّى لَيُوشِكَنَّ اللّهُ تعالى أنْ يُسْخِطَكَ عَلَىَّ، وَلَئنْ حَدَّثْتُكَ حديث صِدْقٍ تَجِدُ عَلَىَّ فِيهِ إنى ‘رْجُوا

عَفْوَ اللّهِ تعالى فِيهِ. واللّهِ مَا كَانَ لِى مِنْ عُذْرٍ. واللّهِ مَا كُنْتُ قَطُّ أقْوَى وَ أيْسَرَ مِنِّى حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْكَ.
فَقَالَ رسولُ اللّه #: أمَّا هذَا فَقَدْ صَدَقَ فقُمْ حَتَّى يَقْضِىَ اللّهُ تعالى فِيكَ؛ فقُمْتُ: وَثَارَ رِجَالٌ مِنْ بَنِى سَلَمةَ فاتَّبِعُونِى. وقالُوا: واللّهِ ما علمْنَاكَ أذْنبْتَ ذَنْباً قَبْلَ هذَا، لَقَدْ عَجَزْتَ أنْ تَكُونَ اعْتَذَرْتَ إلى رسول اللّه # بِمَا اعْتَذَرَ إلَيْهِ الْمُخَلَّفُونَ، فقَدْ كانَ كَافِيكَ ذنْبَكَ اسْتِغْفَارُ رسولِ اللّهِ # لَكَ؛ قَالَ فواللّهِ مَا زَالُوا يُؤنبونِنِى حَتَّى أرَدْتُ أنْ أرْجِعُ إلى رسولِ اللّهِ # فأكَذِّبَ نَفْسِى. قالَ: ثُمَّ قُلْتُ هَلْ لَقِىَ مَعِى هذَا أحدٌ؟ قالُوا: نَعَمْ. رَجُنِ قَاَ مِثْلَ ما قُلْتَ، وَقِيلَ لَهُمَا مِثْلُ مَا قِيلَ لَكَ؟ قُلتُ مَنْ هُمَا؟ قالُوا: مَرَارَةُ بنُ الرَّبِيعِ الْعَامِرِىُّ، وَهَلُ بنُ أمَيَّةَ الْوَاقِفِى. فذكَرُوا لِي رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهدا بَدْراً فيهِمَا أسْوَةٌ. قالَ: فَمَضَيْتُ حِينَ ذكَرُوهُما لِى، ونَهى رسولُ اللّهِ # الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَمِنَا أيُّهَا الثَّثَةَ مِنْ بَيْن مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُ، فَاجْتَنَبَنَا النَّاسُ، وَتَغَيَّرُوا لَنَا حَتَّى تَنَكَّرَتْ لِى في نَفْسِى ا۠رّضُ فَمَا هِىَ بِا۠رْضِ الَّتِى أعْرِفُ. فَلَبِثْنَا عَلَى ذلِكَ خَمْسِينَ لَيْلَةً.
فَأمَّا صَاحِبَاىَ فاستَكَانَا وَقَعَدَا في بُيُوتِهِمَا يَبْكِيَانِ. وأمَّا أنَا فَكُنتُ أشَبَّ الْقَوْمِ وَأجلَدَهُمْ: فَكُنْتُ أخرُجُ وَأشْهَدُ الصَّةَ وَأطُوفُ في ا۠سْوَاقِ فَ يُكَلِّمُنِى أحدٌ، وآتى رسولِ اللّهِ # فأسلّمُ عَلَيْهِ وَهُوَ في مَجْلِسِهِ بَعْدَ الصَّةِ. فَأقولُ في نفسى هَلْ حَرَّكَ شَفتيه بردِّى السم أم ؟ ثُمَّ أصَلِّى قرَيباً مِنْهُ وَأسارِقُهُ النَّظَر فإذَا أقْبلتُ عَلَى صَتِى نَظَرَ إليَّ، وَإذَا الْتَفَتُّ نحْوَهُ أعْرَضَ عَنِّى حَتَّى إذَا طَالَ عَلَيَّ ذلِكَ مِنْ جَفْوةِ الْمُسْلِمِينَ مَشَيتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ جِدَارَ حَائِطِ أبى قَتَادَة، وَهُوَ ابنُ عَمِّى، وَأحبُّ النَّاسِ إلىَّ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ؟ فَواللّهِ مَا ردَّ عَلى السَّمَ،

فقُلتُ لهُ: يَا أبَا قتَادَةَ أنْشُدُكَ بِاللّهِ! هَلْ تَعْلَمُ أنِى أحِبَّ اللّه ورسُولَهُ؟ قال فَسَكَت فعُدْتُ فَنَاشَدْتُهُ فسَكَتَ، فعدتُ فَنَاشَدتُهُ. فَقَآلَ: اللّهُ وَرَسُولُهُ أعْلمُ. فَفَاضَتْ عَيْنَاى وَولَّيتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ الْجِدَارَ. فَبَيْنَا أنَا أمْشِى في سُوقِ الْمَدِينَةِ إذَا نَبْطِئُ مِنْ نَبْط الشَّامِ مِمَّنْ قَدِمَ بِطعامٍ يَبيعُهُ في الْمَدِينَةِ يَقُولُ: مَنْ يدُلُّ عَلَى كَعْبِ بن مالِكٍ؟ قالَ: فطِفق النَّاسُ يُشِيرُونَ لَهُ إليَّ حتَّى جَاءَنِى فدفع إلَىَّ كِتَاباً مِنْ ملكِ غَسَّان، وَكُنْتُ كاتِباً فقرأتُهُ؟ فإذا فيهِ: أمَّا بَعْدُ فإنَّهُ قَدْ بَلَغَنَا أنَّ صَاحِبَكَ قَدْ جَفَاكَ وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللّهُ
بِدَارِ هَوَانٍ وَ مَضْيَعَةٍ، فَالْحَقْ بِنَا نُوَاسِكَ. فقُلتُ حِينَ قَرَأتُهُ: وَهذَا أيصاً مِنَ الْبَءِ؛ فَتَيَمَّمْتُ بِهِ التَّنُّورَ فَسَجَرْتُهُ حَتَّى إذَا مَضَتْ أرْبَعُونَ مِنَ الْخَمْسِينَ وَاسْتَلْبَثَ الْوَحْىُ فإذَا رسولُ اللّهِ # يَأتِينِى فَقَالَ: إنَّ رسول اللّه # يَأمُرُكَ أنْ تَعْتَزلَ امْرَأتَكَ. قالَ فقُلْتُ: أطَلِّقُهَا أمْ مَاذَا أفْعَلُ؟ قالَ: . بَلْ اعْتَزِلهَا فَ تَقَرَّبَنَّهَا. وَأرْسَلَ إلى صَاحَبىَّ بِمِثْلِ ذلِكَ، قالَ فقُلتُ ''مْرَأتِى: الحَقِى بِأهْلِكِ فَكُونِى عِنْدَهُمْ حتَّى يَقْضِىَ اللّهُ تَعَالى في هذَا ا'مْر. وَجَاءَتِ امْرَأةُ هَلِ بْنِ أمَيَّةَ رسولَ اللّهِ # فَقَالَتْ: يَا رَسُولِ اللّهِ إنَّ هِلَ بْنَ أمَيَّةَ شَيْخٌ ضَائِعٌ لَيْسَ لَهُ خَادِمٌ. فَهَلْ تَكْرَهُ أنْ أخْدُمَهُ؟ قَالَ . وَلكِنْ يَقْرَبَنَّكِ. قَالَتْ: إنَّهُ وَاللّهِ مَا بِهِ حَرَكَةٌ إلى شئِ، وَوَاللّهِ مَا زَالَ يَبْكِى مُنْذُ كَانَ مِنْ أمْرِهِ مَا كَانَ إلى يَوْمِهِ هَذَا. فَقَالَ لى أهْلِى: لَوِ اسْتَأذَنْتَ رسولَ اللّهِ # في امْرَأتِكَ؟ فَقَدْ أذِنَ 'مْرأةِ هَلٍ أنْ تَخْدُمهُ. فَقُلتُ: أسْتَأذِنُهُ فِيهَا. وَمَا يُدْرِينِى مَا يَقُولُ؟ وَأنَا رَجُلٌ شَابٌّ. فَلَبِثتُ بِذَلِكَ عَشْرَ ليَالٍ فَكَمُلَ لَنَا خَمْسُونَ لَيْلَةً مِنْ حِينِ نَهى عَنْ كَمِنَا. فَصَلَّيتُ صَةَ الْفَجْرِ صَبَاحَ خَمْسِينَ لَيْلَةً عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ

مِنْ بُيُوتِنَا، فَبَيْنَا أنَا جَالِسٌ عَلَى الحَالِ الّتِى ذَكَرَ اللّهُ تَعَالى مِنَّا، قَدْ ضَاقَتْ عَلَىَّ نَفْسِى وَضَاقَتْ عَلَىَّ ا‘رْضُ بِمَا رَحُبَتْ، سَمِعْتُ صَوْتَ صَارِخ أوْفَى عَلَى جَبلٍ سَلْعٍ يَقُولُ بِأعْلَى صَوْتِهِ: يَا كَعْبُ بْنَ مَالِكٍ أبْشِرْ. قَالَ: فَخَرَرْتُ سَاجِداً وَعَلِمْتُ أنْ قَدْ جَاءَ فَرَجٌ، وَآذَنَ رسول اللّه # النَّاسَ بِتَوْبَةِ اللّهِ

عَلَيْنَا حِينَ صَلَّى صَة الْفَجْرِ. فَذَهَبَ النَّاسُ يُبَشِّرُونَنَا فَذَهَبَ قِبَلَ صَاحَبِىَّ مُبَشِّرُونَ، وَرَكَضَ إلىَّ رَجُلٌ فَرَساً وَسَعى سَاعٍ مِنْ أسْلَمَ قِبَلِى فَأوْفَى عَلَى الْجَبَلِ فَكَانَ الصَّوْتُ أسْرَعَ مِنَ الْفَرَسِ. فَلَمَّا جَاءَنِى الَّذِى سمِعْتُ صَوْتَهُ يُبَشِّرُنِى نَزَعْتُ لَهُ ثَوْبَىَّ فَكَسَوْتُهُما إيَّاهُ بِبشَارَتِهِ، وَاللّهِ مَا أمْلِكُ غيْرَهُمَا يَوْمَئذٍ. فاسْتَعَرْتُ ثَوْبيْنِ فَلَبِسْتُهُمَا وَانْطَلَقْتُ أتَأمَّمُ رسول اللّه #.

فَتَلَقَّانِى النَّاسُ فَوَجَا فَوْجا يُهنَئونَنِى بِالتَّوْبَةِ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَسْجِدَ فَإذَا رسول اللّهِ # حَوْلهُ النَّاسُ، فَقَامَ طَلْحَةُ ابْنُ عُبَيْدِ اللّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُهَرْوِلُ حَتَّى صَافَحْنِى وَهَنَّأنِى. وَاللّهُ مَا قَامَ إلىَّ رجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرينَ غَيْرُهُ فَكَانَ كَعْبٌ َ يَنْسَاهَا لِطَلْحَةَ قَالَ فَلمَّا سَلَّمْتُ عَلَى رسول اللّه # قَالَ وَهُوَ يَبْرُقُ وَجْهُهُ مِنَ السُّرُورِ: أبْشرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أمُّكَ. قالَ: فَقُلْتُ أمِنْ عِنْدِكَ يَا رَسولَ اللّه أمْ مِنْ عِنْدِ اللّهِ؟ قَالَ: بَلْ مِنْ عِنْدِاللّهِ تعالى: قَالَ: وكَانَ رسول اللّه # إذَا سُرَّ اسْتَنَارَ وَجْهُه فَكأنَّهُ قِطْعَةُ قَمَرٍ. قَالَ: وَكُنَّا نَعْرفُ ذَلِكَ. فَلَمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ: يَارَسُولَ اللّهِ؟ إنَّ مِنْ تَوْبَتِى أنْ أنْخَلِعَ مِنْ مَالِى صَدَقَةً إلى اللّه وإلى رسول اللّه قالَ أمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ. فَقُلتُ: فَإنِّى أمْسِكُ سَهْمِى الَّذِى بِخَيْبَرَ. وَقُلتُ يَارَسُولَ اللّهِ إِنَّ اللّهَ تَعَالى إِنَّمَا نَجَّانِى بِالصِّدْقِ، وَإنّ مِنْ تَوْبَتِى أنْ

أَحَدِّثَ إ ّ صِدْقاَ مَا بَقِيتُ. فَوَاللّهِ مَا أَعْلَمُ أَحَداَ مِنْ الْمُسْلِمِينَ أَبْهُ اللّهُ تَعالى في صِدْقِ الْحَدِيثِ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذلِكَ لرسول اللّه # أَحْسَنَ مِمَّا أَبْنِى، واللّهِ مَا تَعَمَّدْتُ كِذْبَةً مُنْذُ قُلْتُ مَا قُلْتُ لرسولِ اللّهِ #، وَإِنِّى ُ رْجُو أَنْ يَحْفَظَنِي اللّهُ تَعَالى فِيمَا بَقِىَ، فأَنْزَلَ اللّهُ تعالى: لَقَدْ تَابَ اللّهُ عَلَى النَّبِىِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَا ُنْصَارِ حَتَّى بَلَغَ إنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ. وَعَلَى الثَّلَثَةِ الّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّي إذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ ا ُرْضُ بِمَا رَحُبَتْ. حَتَّى بَلَغَ اتَّقُوا اللّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ. قَالَ كَعْبُ: وَاللّهِ مَا أَنْعَمَ اللّهُ تَعَالى عَلَىَّ مِنْ نِعْمَةٍ قط بَعْدَ إذْ هَدَانِى لِ ُ سْمِ أَعْظَمَ في نَفْسِى مِنْ صَدْقِى رسول اللّه # أنْ َ أكُونَ كَذَبْتُهُ فَأهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الّذِينَ كَذَبُوا. إنَّ اللّهَ تَعالَى قَالَ لِلّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أنْزِلَ الْوَحْىُ شَرَّ مَا قَالَ ُ حَدٍ، قَالَ اللّهُ تعالَى: سَيَحْلِفُونَ بِاللّه لَكُمْ إذَا انْقَلَبْتُمْ إلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأعْرِضُوا عَنْهُمْ إنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأوَاهُمُ جَهَنَّمُ جَزَآءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ. يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فإنَّ اللّهَ يَرْضَى عَنْ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ. قالَ كَعْبٌ: كُنَّا خُلِّفْنَا أَيُّهَا الثَّلَثَةَ عَنْ أمْرِ أولئِكَ الّذِينَ قَبِلَ مِنْهُمْ رسولُ اللّه # حِينَ حَلَفُوا لَهُ فَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ، وَأرْجَأَ رَسُولُ اللّهِ # أمْرَنَا حَتَّى قَضَى اللّهُ تعالى فيهِ بِذلِكَ. قَالَ اللّهُ عزَّ وَجلّ: وَعَلَى الثَّلَثَةِ الّذِينَ خُلِّفُوا، وَلَيْسَ الّذِى ذَكَرَ مِمَّا خُلِّفْنَا تَخَلّفَنَا عَنْ الْغَزْوِ وَإنَّمَا هُوَ تَخْلِيفُهُ إيَّانَا وَإرْجَاؤُهُ أمْرَنَا عَمَّنْ حَلَفَ لَهُ واعْتَذَرَ إلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُ[. أخرجه الخمسة.»الرَّاحِلةُ« الجمل والناقة القويان على ا ُ حمال وا ُ سفار. »والتَّوْرِيةُ« إخفاء الشئ وإظهار غيره. »وَالمَفَاوِزُ« جمع مفازة، وهى البريّة القفر. »وَجَ لِلنَّاسِ أمْرَهُمْ« أظهره »وَوَجَّهَهُمْ« جهتهم

التى يستقبلونها ومقصدهم. »والصَّعَرُ« بمهملتين مفتوحتين الميل. »والتَهْجِيزُ« المبادرة إلى الشئ في أول وقته. »وَاسْتَمَرَّ بِالنَّاسِ الْجِدُّ« أى تتابع اجتهاد في السير.
وَالتَّمَادِى« التغافل والتأخر. »وَتَفَارَطَ الْغَزْوَ« تباعد،» وأشار به إلى ما بينه وبينهم من المسافة. »وَطَفِقتُ« مثل جعلت. »وَا٬سْوَةُ« بضم الهمزة وكسرها: الندوة. »وَالْمَغْمُوصُ« المشار إليه بالعيب. »ونَظَرَ فُنٌ في عطْفَيْهِ« إذَا أعجب بنفسه.»وَيَزُولُ بِهِ السَّرَابُ« أى يظهر شخصه خيا فيه. »واللَّمْزُ« العيب »وَالقَافِلُ« الراجع من سفره إلى وطنه. »والْبَثُّ« أشدُّ الحزن. »وَأظَلَّ قَادِما« إذَا دنا. »وَزَاحَ عَنِّي« زال. »وَأجْمَعْتُ صِدْقَهُ« أى عزمت عليه. »وَالْمُخَلَّفُونَ« المتأخرون عن الغزو. »والبضْعُ« ما بين الثث إلى التسع من العدد. »وَكَلَ سَرَائِرَهُمْ« ردّها إلى علم اللّه.
»وَالظَّهْرُ« هنا عبارة عما يركبه. »وَجِدَ« من الموجدة وهى: الغضب »وَالتَّأنِيبُ« الممة والتوبيخ.
»وَا"سْتِكَانَةُ« الخضوع. »وتَسَوَّرْتُ الجِدَارَ« علوته. »المُضَيْعَةُ« مفعلة من الضياع وهو اطراح، ومثله الهوان. »وَالْمُوَاسَاةُ« المشاركة والمساهمة في المعاش والرزق ونحوهما. »وَالَيَّمُّمُ« القصد.
»وَاسْتَلْبَثَ« أبطأ. »والرَّحْبُ« السعة. »وأوْفَى« أشرف. »وَسَلْعٌ« جبل في المدينة. »وَالرَّكْضُ« ضرب الراكب الفرس برجله ليسرع العدو. »وَآذَنَ« أعلم. »وَأتَأمَّمُ« أقصد. »وَالْفَوْجُ« الجماعة من الناس.
»وَيَبْرُقُ وَجْهُهُ« إذا لمع وظهرت عليه أمارات السرور. »وَأنْخَلِعَ مِنْ مَالِى« أى أخرج من جميعه. وسمى جيش تبوك جيش العسرة ٬ن الناس ندبوا إليه في

شدة الحر فعسر عليهم وكان وقت إدراك الثمار.
. »وَالرِّجْسُ« النجس. »وَا"رْجَاءُ« التأخير

24. (654)- Muhammed İbnu Şihab ez-Zührî anlatıyor: "Bana Abdurrahman İbnu Abdillah İbni Ka'b İbni Mâlik nakletti: Abdullah İbnu Ka'b -ki babası Ka'b gözlerini kaybettiği zaman kardeşleri değil, kendisi babasına rehberlik etmişti- kavmi içinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabının hadislerini en iyi bilen ve en iyi öğrenmiş olanıydı. Abdullah dedi ki: "Babam Ka'b İbnu Malik'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük seferine çıktığı zaman, sefere katılmayışı ile ilgili hikâyeyi kendisinden dinledim. Şöyle anlatmıştı: "Ben Tebük gazvesi hariç Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çıkardığı gazvelerden hiçbirine katılmamazlık etmemiştim. Gerçi Bedir gazvesine iştirak etmedim. Ancak buna katılmayanlardan kimseyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kınamadı. O seferde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Müslümanlar savaşı değil, Kureyş'in kervanını ele geçirmeyi düşünüyorlardı. Ne var ki Cenab-ı Hakk bunlarla düşmanı beklenmedik anda karşı karşıya getirdi.

Ben Akabe gecesinde İslâm'la müşerref olup ilk andlaşmayı yaptığımız esnada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraberdim. Ben Akabe'de hazır bulunmayı Bedir'de hazır bulunmaya değişmem, halk Bedir gazasını Akabe biatından daha çok ansa da.

Benim Tebük seferinden geri kalışımla ilgili habere gelince, gerçekten ben hiçbir zaman, o sıradaki kadar güçlü ve zengin olmamıştım. Allah'a kasemle söylüyorum, daha önce hiçbir zaman iki devem olmamıştı. Ama o gazve sırasında iki tane binmeye mahsus devem vardı. Bir de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazaya niyet etti mi mübhem ifadeler kullanarak asıl hedefi belli etmezdi. Fakat bu gazvede öyle yapmadı. Çünkü Tebük seferi çok sıcak bir mevsimde oluyordu. Uzak bir seferi ve tehlikeleri göze almış, büyük bir düşmanı hedef edinmişti. Müslümanlar gazve hazırlıklarını tam yapsınlar diye durumu bütün ciddiyetle açıklamış, gidecekleri istikameti gizlemeksizin bildirmişti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sefere katılacak Müslümanlar pek çoktu. Askerlerin künyelerini kayıt defreti almıyordu. Kayıt defterinden

maksat künyelerin yazıldığı divandı." Ka'b (rivayetine devamla) der ki: "Pek az kimse gözden kaybolmayı (katılmamayı) arzu ediyordu. Bunlar da vahiy gelmedikçe, gizlendikleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından bilinilemiyeceğini zanneden kimselerdi.

Bu gazve, tam meyvelerin erdiği, gölgelerin iyice tatlılaştığı bir zamana rastlamıştı. Ben de meyve ve gölgeye düşkün bir kimseydim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Müslümanlar yol hazırlığı yaptılar. Ben de onlarla yol hazırlığı yapmak üzere sabahleyin evden çıkar (kararsızlık içinde) hiçbir şey yapmadan geri dönerdim. Kendi kendime: "Bu da bir şey mi, dilersem hazırlığı çabucak yapabilirim" diye teselli olur, avunurdum. Bu hâl böylece devam etti. Öyle ki, başkaları ciddi ciddi hazırlığını tamamlamıştı.

Derken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Müslümanlar yola çıktılar. Ben hâlâ hiçbir hazırlık yapmamıştım. Yine hazırlık için gittim geldim ama bir şey yapmaya bir türlü elim varmıyordu. Bu hal de sürgü gitti. Askerler sür'atle yol aldılar. Gazve elimden kaçtı. Yine de yola çıkıp onlara kavuşmayı düşündüm. Keşke bunu yapsaydım. Bana bu da nasib olmadı.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'den ayrıldıktan sonra halkın arasına çıkınca gördüğüm bir husus beni üzmeye başladı: Çarşıpazarda benim gibi kalanlar meyanında gördüklerim ya münafıklık damgasını yemiş olanlardı veya zayıflıkları sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın mazur addettiği kimselerdi.

Öte yandan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da beni Tebük'e varıncaya kadar hiç anmamış. Orada kalabalığın arasında otururken: "Kâ'b İbnu Mâlik ne yaptı, (ondan ne haber var?)" diye sormuş. Benû Seleme'den birisi: "Ey Allah'ın Resulü, onu, yakışıklı iki elbisesi ve çalımla iki tarafına bakması (Medine'de) hapsetti" demiş. Muaz da ona şu cevabı vermiş: "Ne kötü konuşuyorsun. Ey Allah'ın Resulü Allah'a kasem olsun Mâlik hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz" demiş.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükût buyurmuşlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumda iken, uzaktan beyazlara bürünmüş bir adamın silüetini görür ve: "Bu gelen Ebu Heyseme olmasın!" der. Gerçektende o Ebu Heyseme el-Sari'dir. Yani, sefer hazırlığı sırasında bir

sâ'lık hurma verdi diye münafıkların birbirlerine kaşgöz ederek istihzâ ettikleri zât[866]."

Kâ'b (sözlerine devamla) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Tebük'ten ayrılıp yola çıktığı haberi bana ulaşınca keder ve üzüntüm tekrar arttı. Bir yalan hazırlamaya başladım. "Yarın, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öfkesinden, ne söyleyerek kurtulabilirim?" diyordum. Bu hususta âilemde aklı başında herkesin fikrine müracat ediyordum.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gelmesi yaklaştı dendiği zaman benden yanlış düşünceler zâil oldu. İyice anladım ki, hiçbir yalan asla beni kurtaramaz. Doğruyu söylemeye karar verdim. Derken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir sabah Medine'ye geldiler. O, bir seferden dönünce ilk iş olarak mescide uğrar, iki rek'at namaz kılar, ondan sonra halka görünürdü. Bu gelişinde de namazını kılıp halkı kabul etmeye başlayınca sefere katılmayıp geride kalanlar gelip özür dilemeye, özürleri hususunda inandırıcı olmak için yeminler etmeye başladılar. Bunlar seksen kadar erkekti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların özürlerini kabul ediyor, onlardan beyat alıyor, olara istiğfarda bulunuyor, işlerini Allah'a havale ediyordu.

Ben de geldim. Selam verdim. Selâmımı işitince öfkeli öfkeli tebessüm etti ve "Gel" dedi. Yaklaştım ve önüne oturdum.

"- Niye geride kaldın, sen (Akabe'de) biat edip itaatı sırtına almış değil miydin?" dedi. Ben şu cevabı verdim:

"- Evet ey Allah'ın Resulü! Ben senin değil de dünya ehlinden bir başkasının yanında oturmuş olsaydım, inandırıcı bir özür söyleyip, mutlaka öfkesini gidererek yanından ayrılırdım. Çünkü, Allah bana yeterli bir ifade gücü vermiş bulunmaktadır. Ancak, Allah'a kasem olsun kesinlikle inanıyorum ki, bugün sizi, benden razı kılacak bir yalan söylesem çok geçmeden Allah sizi bana öfkelendirecektir. Size doğruyu söylesem bana kızacaksınız. Ama ben de o hususta Allah'tan af dilerim. Gerçeği söylüyorum, kasem olsun hiç bir özrüm yoktu. Vallahi başka hiç bir vakit, sizden geri kaldığım zamanki kadar güçlü ve zengin değildim."

Benim bu itirafım üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İşte bu doğru konuştu" dedi ve bana da: "Kalk, Allah senin hakkında hükmedinceye kadar bekle!" buyurdu. Ben de kalktım. Benû Seleme'den bir kısım insanlar da koşarak beni tâkip ettiler ve bana:
"- Allah'a kasem olsun bundan önce herhangi bir günah işlediğini bilmiyoruz. Savaştan geri kalan diğerlerinin yaptığı gibi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın senin için yapacağı istiğfar bu günâhını affettirmeye yeterdi" dediler."
Mâlik (devamla) şunları anlattı: "Sonra: Benim vaziyetime düşen başka biri var mı? diye sordum. "Evet iki kişi daha tıpkı senin gibi itirafta bulundular. Onlara da sana söylenen söylendi" dediler.
"- Mürâre İbnu'r-Rebî el-Âmirî ile Hilâl İbnu Ümeyye el-Vâkıfî (radıyallahu anhümâ)" dediler. Bana çok sâlih iki kişi zikretmiş oldular. Bunlar Bedir gazvesinde bulunmuş, nümune-i imtisâl kişilerdi. Bunların ismini duyunca, geri gidip özür beyan etme fikrinden vazgeçtim.
Derken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanlara gazveye katılmayanlardan sadece üçümüzle konuşmayı yasakladı. Bunun üzerine halk bizden çekindi ve yüz çevirdi. Öyle ki yeryüzü bana yabancılaştı. Dünya, önceden bilip tanıdığım dünya olmaktan çıktı.
Bu minval üzere elli gece geçirdik. Diğer iki arkadaşım, halktan uzaklaşıp evlerinde oturup ağlayarak vakit geçirdiler. Onlardan daha genç, daha güçlü olan ben dışarı çıkıyor, namazlara katılıyor, çarşı pazar dolaşıyordum. Ama kimse benimle konuşmuyordu. Bazan namazdan sonra, ashabıyla oturmakta olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğrayıp selam veriyordum. İçimden, "Acaba, benim selamımı alarak dudaklarını kıpırdatır mı?" diye kendi kendime sorardım. Sonra yakınına durup namaz kılar, göz ucuyla da ona bakardım. Namaza durunca bana baktığını da görürdüm. Ama ben ona yönelecek olsam derhal benden yüzünü çevirirdi.
Müslümanların cefasından çektiğim bu ızdıraplı hal uzayınca bir gün dayanamayıp gittim. Ebû Katâde'nin bahçe duvarını aştım.O amcamın oğlu idi ve herkesten çok severdim. Yanına varınca selâm verdim. Hayret! Vallahi selâmımı almadı. Kendisine: Ey Ebû Katâde Allah aşkına söyle. Allah ve Resulü'nü sevdiğimi bilmiyor musun? dedim.

Sustu, cevap vermedi. Tekrar Allah aşkına diye yemin verdim, yine konuşmadı. Üçüncü sefer Allah adına yemin verdim. Bu defa:
"- Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedi. Bunun üzerine gözlerimden yaş boşandı. Geri döndüm, duvarı aştım."
Ka'b hikâyesine devamla der ki: "(Bir gün) Medine çarşısında yürürken Medine'ye buğday satmaya gelmiş, Şam ahalisinden Nabâtî bir fellâh: "Ka'b İbnu Mâlik'i bana kim gösterecek?" diyordu. Halk beni ona gösterdi. Adam bana yaklaştı. Gassân Kralı'ndan bir mektup getirdi. Ben okumayazma bilirdim, hemen okudum. Mektupta şöyle diyordu: "Bana gelen habere göre arkadaşın sana sıkıntı veriyormuş. Allah seni hakâret görmek, sıkıntı çekmek için yaratmadı. Bize gel, sana iyi davranalım." mektubu okur okumaz: "Bu da bir başka belâ" dedim. Tandıra götürüp attım ve yaktım.
Nihayet bu (boğucu) elli günden kırkı geçmiş, (hakkımızda) vahiy de gecikmişti. Âniden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elçisi geldi. Bana: "Resulullah, hanımını terketmeni emrediyor" dedi. Ben: "Boşayacak mıyım, yoksa başka şekilde bir terk mi?" diye sordum. "Hayır, boşamıyacaksın, ondan ayrıl, sakın yaklaşma!" dedi.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aynı haberi diğer iki arkadaşıma da göndermişti. Hanımıma: "Ailene dön, onların yanında kal, Allah bu meselede bir hüküm bildirinceye kadar da orada bekle" dedim.
Hilâl İbnu Ümeyye'nin hanımı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a müracaat ederek: "Ey Allah'ın Resulü, Ümeyye İbnu Hilâl kendini kaybetmiş bir ihtiyardır, hizmetçisi de yoktur. Ona hizmetini yapıversem bir mahzuru var mı?" diye izin istemiş. Ve: "Hayır, hizmet edebilirsin, ancak sakın yakınlaşmada bulunma" cevabını almış. Kadın da: "Hayır ya Resulallah! Vallahi, zâten onda kımıldayacak mecal kalmadı. Vallahi cezalandığı günden şu âna kadar hiç ara vermeden habire ağlıyor" dedi.
Ailemden bazısı bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip hanımın, hizmetlerini yapıvermesi için izin istesen iyi olur. Nitekim o, Hilâl'in hanımına hizmet etmesi için müsaade etti" diye tavsiyede bulundu. "Hayır, dedim, böyle bir talepte bulunmayacağım. Bana ne diyeceğini nasıl bilebilirim, ben genç bir kimseyim."

Böylece sıkıntısı daha da artan on gece daha geçirdim. Konuşmaktan yasaklandığımızın üzerinden tam elli gece geçti. Ellinci gecenin sabah namazını evlerimizden birinin damında kılmıştım. Ben Allahu Teâlâ'nın hakkımızda belirttiği o dehşetli hâl içinde oturmuş duruyordum. Ruhum sıkılmış, bütün genişliğine rağmen dünya daralmıştı. Sanki bir cendere içerisindeydim. Bir ses işittim. Bu, Sel dağı üzerine çıkmış yüksek sesle bağıran birinin sesiydi. (Dikkat kesildim: bana sesleniyor ve):
- "Ey Kâ'b İbnu Mâlik müjde!" diyordu. Hemen secdeye kapandım. Hakkımızda bir kurtuluşun geldiğini anlamıştım.
Meğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenab-ı Hakk'ın bizi affettiğine dair müjdeli haberi o gün sabah namazında halka duyurmuş, halk da bize müjdelemek üzere koşuşmuş, bâzıları da diğer iki arkadaşıma gitmişmiş. Bir zat bana at koşmuştu, Eslemli biri de yaya olarak seğirtip dağa çıkmış... Tabii ki ses, attan daha hızlı yol aldı.
Müjdeci sesini duyduğum kimse bir müddet sonra bizzat yanıma gelince, derhal iki parça elbisemi çıkarıp müjde bedeli olarak kendisine giydirdim. Yemin olsun o gün için başka bir şeyim yoktu. Emanet iki giyecek te'min ettim, onları giyip, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmek arzusuyla dışarı fırladım. Yolda halk grup grup beni karşılıyor. Cenâb-ı Hakk'ın affı sebebiyle tebrik ediyordu.
Bu minval üzere Mescid'e geldim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) etrafını saran ashabının ortasında oturuyordu.
Beni görünce Talha İbnu Ubeydillah (radıyallahu anh) kalktı, bana doğru koşup musafaha yaptı ve beni tebrik etti. Yemin olsun, onun dışında muhacirlerden başka kalkan olmadı."
Ka'b onun bu samimî davranışını ömrü boyu unutmayacaktır.
Kâ'b, (sözlerine devam ederek) şunları söyledi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam verince memnuniyetten ışıl ışıl, mütebessim bir yüzle: "Müjdeler olsun! Annenden doğalıdan beri yaşadığın en hayırlı gününü tebrik ederim" dedi. Ben hemen sordum:
- "Ey Allah'ın Resulü, bu sizin bağışladığınız bir lütuf mu, Cenâb-ı Hak'tan gelen bir lütuf mu?"
"- Hayır, Allah'tan gelen bir lütuf!" dedi.

Kâ'b, ilâveten dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vech-i mübarekleri, sürurlu anlarında, bir ay parçası gibi nurlanır ve parlardı. Biz, bunu derhal anlardık.
Ben önüne oturunca: "Ey Allah'ın Resulü! Mazhar olduğum bu af sebebiyle ne var ne yok bütün malımı Allah ve Resulü'ne bağışlıyorum" dedim.
"- Hayır, dedi. Hepsi olmaz, bir kısmını kendine ayır, bu senin için daha hayırlı."
" – Öyleyse, Hayber'deki hissemi kendime ayırıyor, gerisini bağışlıyorum" dedim ve ilâve ettim:
"Ey Allah'ın Resulü, biliyorum ki, Allah beni sıdkımdan, doğru sözlülüğümden dolayı kurtardı. Benim tevbemden biri de artık, yaşadığım müddetçe hep doğru söylemek olacaktır."
Allah'a yemin olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bunu söylediğim günden beri, doğru söz hususunda, Allah'ın bana lutfettiği ihsandan daha güzeline mazhar olan birisini bilmiyorum. Yine Allah'a kasem ederek söylüyorum, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söz verdiğim günden beri bir kerecik olsun yalan söylemeyi düşünmedim. Geri kalan ömrümde de Allah'ın beni yalandan korumasını diliyorum."
Kâ'b şunu da söyledi: "Bizimle ilgili olarak Allahu Teâlâ şu âyeti indirmişti:
"And olsun ki, Allah, sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Peygambere uyan Muhâcirler'le Ensâr'ın ve Peygamber'in tevbelerini kabul etti. Tevbelerini, onlara karşı şefkatli ve merhametli olduğu için kabul etmiştir. Bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelerek nefisleri kendilerini sıkıştırıp Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anlayan, (savaştan) geri kalmış üç kişinin tevbesini de kabul etti. Allah, tevbe ettikleri için onların tevbesini kabul etmiştir. Çünkü O, tevbeleri kabul eden, merhametli olandır. Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun!" (Tevbe, 117-119).
Kâ'b şunu da dermiş: "Allah'a yeminle söylüyorum, Allah beni İslâm' la şereflendirdikten sonra, bana göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söylediğim doğru sözden daha büyük bir nimet vermemiştir. (Allah'ın bana lutfettiği birinci büyük nimeti İslâm'la müşerref olmam, ikinci

büyük nimeti de Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a doğru söz söylememi nasib etmiş olmasıdır). Aksi takdirde, diğer yalan söyleyenler gibi ben de helâk olacaktım. Nitekim Cenâb-ı Hak, vahiy indirdiği zaman, yalan söyleyenler hakında, bir kimse için söylenebilecek en kötü şeyi söylemiştir. Allahu Teâla şöyle buyurmuştur: "Döndüğünüzde, kendilerine çıkışmamanız için, Allah'a yemin edeceklerdir. Siz onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar pistirler. Yaptıklarının karşılığı olarak varacakları yer cehennemdir. Kendilerinden hoşnud olasınız diye, size yemin verirler. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah yoldan çıkmış fasık kimselerden razı olmaz" (Tevbe, 95-96).
Kâ'b şunu söyledi: "(Resûlullah Tebük seferinden döndüğü zaman, sefere katılmayanlar gidip özür diledikleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da, yemin etmeleri üzerine özürlerini kabul buyurup kendileriyle bey'atlaşıp, haklarında istiğfarda bulunduğu kimselerden, biz üç kişi ayrı tutulmuş, (onların mazhar olduğu aftan istifade edememiştik.) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizim işimizi, Allah hakkımızda hükmedinceye kadar tehir etmişti. Hakkımızda gelen âyette, Cenâb-ı Hakk'ın: "...geri kalmış üç kişi..." sözünden kasıd, savaştan geri kalmamız değildir, bu geri kalış Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hakkımızdaki hükmü geri bırakması, yemin ederek özür dileyenlerin özrünü kabul ettiği kimselerden ayrı tutmasıdır." [Buhârî, Vesâya 16, Cihâd 103, Menâkıb 23, Menâkıbu'l-Ensâr 43, Meğâzi 3, 78, Tefsir, Berâe, 17, 18, 19, İsti'zân 21, Eymân 24, Ahkâm 53; Müslim, Tevbe 53, (2769); Tirmizi, Tefsir, Berâe, (3101); Ebu Davud, Talâk 11, (2202), Cihâd 173, (2773), Nüzur 29, (3317); Nesâî, Talâk 18, (6, 152), Nüzur 37, (7, 22).][867]

AÇIKLAMA:

Kâ'b İbnu Mâlik'le ilgili bu meşhur vak'anın yukarıdaki kıssasından âlimlerimiz pek çok ahkâm çıkarmışlardır. Mühimlerini kaydediyoruz:
1- Ganimet ümmet-i Muhammed'e mübahtır. Bedir gazvesinin gayesi belirtilirken: "Kureyş'in kervanını ele geçirmek..." olarak ifade edilmiştir.

2- Bedir ve Akabe'ye iştirak edenlerin fazileti teyid edilmiştir.
3- İmamla bey'at muamelesi yapmak.
4- Yemin talebi olmadan yemin etmenin cevazı.
5- Gerektiği zaman, maksadın gizli tutulması.
6- Kaybedilen hayrın arkasından üzülmek.
7- Üzgün kimsenin temennide bulunması.
8- Yanında birisi gıybet edince reddetmek, sükutla geçiştirmemek.
9- Bid'aya düşenleri terketmek.
10- İmâmın, gereğinde küsmek, konuşmayı kesmek suretiyle adamlarından bazılarını terbiye etmesi.
11- Seyahatten dönenin önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kılmasının müstehab oluşu.
12- Yabandan gelene halkın ilgi göstermesi, hoş geldin etmesi.
13, Zâhire göre hükmetmek, özürleri kabul etmek.
14- Haline ağlamanın müstehab oluşu.
15- Namazda gözü sağa sola kaydırmak namazı bozmaz.
16- Doğru söylemenin fazilet ve ehemmiyeti.
17- Dostun bahçesine izin istemeden girmenin cevâzı.
18- Niyet olmadıkça yazı sebebiyle talâk hasıl olmaz.
19- Allah ve Resûlüne itaat etmeyi dostların sevgisinden üstün tutmak.
20- Kadının kocasına hizmet etmesi.
21- Yasaklanan şeye düşmemek için akla gelen muhtemel mahzurdan kaçınmak suretiyle ihtiyatlı, dikkatli olmak. Nitekim Kâ'b İbnu Mâlik bu mülâhaza ile, hanımının hizmetini kabul etmedi.
22- İçinde Allah'ın zikredildiği kâğıdı, maslahat hâlinde yakmanın cevazı.
23- Nimetin yenilenmesi, kederin kalkması halinde müjdelenmenin müstehab oluşu.
24- Mühim işler sırasında halkın imamın yanında toplanması.
25- İmam'ın arkadaşlarında hâsıl olan sevinç vesilesiyle sürûr izhâr etmesi.
26- Kederin kalkması esnasında bir şeyler tasadduk etmek.
27- Sabredememe korkusu varsa malın tamamını tasadduk etmeyi yasaklamak.

28- Müjde getirene elbise bağışlayarak onu mükâfaatlandırmanın cevazı.
29- Niyet hususunda yemin etmek.
30- Emânet eşya almanın cevazı.
31- Gelenle musafahalaşmak.
32- Gelene ayağa kalkmak.
33- Şükür secdesinin müstehablığı
34- Faydalandığı hayra devam etmeyi terketmemek vs.[868]

ـ25ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]في قولهِ تعالى: إّ تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذاباً ألِيماً. وَمَا كَانَ ‘هْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ ا‘عْرَابِ أنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رسولِ اللّهِ. نَسَخَتْهَا: وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً[. أخرجه أبو داود .

25. (655)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "(Allah yolunda savaşa) çıkmazsanız Allah size can yakıcı azabla azâb eder..." (Tevbe, 39) ayeti ile, "Medinelilere ve çevrelerinde bulunan bedevilere, savaşta Allah'ın Peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz" (Tevbe, 120) âyetini şu âyet neshetmiştir: "Mü'minler toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir tâifenin, dini iyi öğrenmek ve milletlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı?..." (Tevbe, 122). [Ebu Dâvud, Cihâd 19. (2503).][869]

AÇIKLAMA:

Neshedildiği belirtilen ilk iki âyet, bütün mü'minlerin savaşa çıkmasını emretmektedir. Nâsih olduğu belirtilen Tevbe suresinin 122. âyeti ise, herkesin savaşa katılmasını emretmiyor, bilakis bâzı mü'minlerin geride kalarak ilimle meşgul olmasını emretmektedir.
Bu âyetlerin neshi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Meselâ: "Medinelilere ve çevrelerinde bulunan bedevilere, savaşta Allah'ın Peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz"

meâlindeki âyet (Tevbe, 120) hakkında, Katâde: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hastır, o savaşa çıkınca özrü olanlar dışında herkesin katılması vacibti" der. Onun dışındaki imamlar ise, savaşa katılmasında Müslümanlar için zaruret olmayan kimselerin ondan geride kalmasını tecviz etmişlerdir.
Öte yandan, Evzaî, İbnu'l-Mübârek, İbnu Câbir, Said İbnu Abdilaziz gibi bazıları: "Bu ayet, bu ümmetin evvel ve âhir, her nesline bakmaktadır" demişlerdir.
İbnu Zeyd'in de: "Bu âyet Müslümanların az olduğu devreye aittir, çoğaldıkları zaman Cenâb-ı Hak neshetmiştir ve dileyenin geride kalmasını mübah kılmıştır" demiştir.
Nasih olduğu belirtilen ve mü'minlerin toptan savaşa katılmamalarını emreden âyetin (Tevbe, 122) nüzul sebebiyle ilgli olarak İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) şunu anlatır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) savaşa çıkınca Medine'de özür sahipleriyle münafıklardan başka kimse kalmazdı. Tebük dönüşü nazil olan âyetler, savaşa katılmayanları çok şiddetli bir dille kınamıştı. Bundan sonra mü'minler toptan seferlere katılmaya başladılar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Medine'de yalnız bıraktılar. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk: "Mü'minler toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir tâifenin dini iyi öğrenmek ve kavimlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı?" (Tevbe, 122) buyurarak duruma müdâhale etti. Yani hepsinin sefere katılması câiz değildi. Bir kısmı sefere çıkarken, bir kısmı Medine'de Resûlallah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hizmetinde kalmalıydı. Çünkü, ulaşılan bu yeni safhada gazve ve cihada ihtiyaç olduğu gibi, gelmekte olan vahiyleri, ahkâmları, sünneti zabtedip öğrenecek, sonra da savaştan döneceklere öğretecek kimselere de ihtiyaç vardı.
Ve öyle yapıldı.
Kur'an-ı Kerim, böylece asker sınıfının yanıbaşında, ilmiye sınıfının da düşünülmesine dikkat çekmiş olmaktadır.[870]
ـ26ـ وعن نجدة بن نقيع. قال:]سألتُ ابن عبّاسٍ
ية: إَّّ تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذاباًŒرَضِىَ اللّهُ عَنْهُما عَنْ هذِهِ ا

أَلِيماَ. قالَ: فَأَمْسَكَ عَنْهُمُ المَطَرَ فَكَانَ عَذَابَهُمْ].
أخرجه أبو داود.

26. (656)- Necdet İbnu Nâki' diyor ki: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a şu âyet hakkında sordum: "(Allah yolunda cihada) çıkmazsanız, Allah size can yakıcı azâbla azâb eder..." (Tevbe, 39). Şu açıklamayı yaptı: "Allah onlardan yağmuru kesti.Böylece (kuraklık Allah'ın onlara takdir ettiği) azabları oldu." [Ebû Dâvud, Cihâd 19, (1506) H.][871]

---

[1] Tirmizî, Büyû: 4, (1209); İbnu Mâce, Ticârât: 1, (2139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/8.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/8.

[3] Tirmizî, Büyû: 4 (1210); İbnu Mâce, Ticârât: 3, (2146); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/9.

[4] Ebu Dâvud, Büyû: I, (3326, 3327); Tirmizî, Buyû: 4, (1208); Nesâî, Eymân: 7, (7, 15); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/9.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/9.

[6] Buhârî, Büyû: 26; Müslim, Müsâkât: 13 (1607); Ebu Dâvud, Büyû: 6, (3335); Nesaî, Büyû: 5, (7, 246).

Hadis'in metni Buhârî ve Müslim'deki metindir. Ebu Dâvud'da *"Bereketi giderir"* şeklindedir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/10.

[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/10.

[8] Buhârî, Büyû: 19, 22, 44, 46; Müslim, Büyû: 47, (532); Ebu Dâvud, Büyû: 53, (3459); Tirmizî, Büyû: 26, (1246); Nesâî, Büyû: 3, (7, 244-245); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/11.

[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/11.

[10] Buhârî, Büyû: 16; Tirmizî Büyû: 75, (1320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

[12] Tirmizî, Büyû: 75. (1320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

[14] Tirmizî, Büyû: 75 (1319); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/13.

[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/13.

[16] Buhârî, Büyû: 17-18, Enbiyâ: 50, İstikrâz: 5; Müslim, Müsâkât: 26-31, (1560); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/13-14.

[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/14.

[18] Ebu Dâvûd, Büyû: 54, (3460); İbnu Mâce, Ticârât: 26, (2199); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/14-15..

[19] Ebu Dâvud, Büyû: 8, (3340); Nesâî, Büyû: 54, (7, 284); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/15.

[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/16.

[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/16-17.

[22] Buhârî, Büyû: 52; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/17.

[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/17.

[24] Tirmizî, Büyû': 9, (1217); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/18.

[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/18.

[26] Ebû Dâvud, Eymân: 18, (3279); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/18-19.

[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/19.

[28] Buhârî, İ'tisam: 16, Kefârât: 5; Nesâî, Zekât: 44, (5, 54); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/19.

[29] Buhârî, Büyû': 51; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/19.

[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/19-20.

[31] Müslim, Mesâcid: 288, (671); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/21.

[32] Bak. 194 numaralı hadis. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/21.

[33] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 100, (2451); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/22.

[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/22.

[35] Tirmizî, Vitr: 21, (487); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/22.

[36] Daha fazla bilgi için Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik adlı kitaba bakılmalıdır (s. 45-55), ayrıca Ülgener'in kitabı da görülmelidir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/22-23.

[37] Bu rivayet Rezîn'in ilâvesidir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/23.

[38] Buhârî, Büyû': 112, Meğâzî: 50; Müslim, Müsâkât: 71 (1581); Ebu Dâvud, Büyû': 66 (3486); Tirmizî, Büyû': 61 (1297); Nesâî, Büyû': 93, (7, 309-310); İbnu Mâce, Ticarât: 11, (2167); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/26.

[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/26-27.

[40] Müslim, Musâkat: 68, (1579); Muvatta, Eşribe: 12, (2, 846), Nesâî, Büyû': 90, (7, 307-308); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/27-28.

[41] Ebu Dâvud, Büyû': 66 (3488); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/28.

[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/28.

[43] Ebu Dâvud, Büyû': 66, (3489); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/28.

[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/28-29.

[45] Ebu Dâvud, Eşribe: 3 (3675); Tirmizî, Büyû': 58, (1293); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/29.

[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/29.

[47] Buhârî, Büyû: 49, 51, 54, 55, Hudud: 42; Müslim, Büyû': 29, 35, 40, 41, (1525-1526-1528-1529); Nesâî, Büyû: 55, (7, 286-287); Ebu Dâvud, Büyû: 67 (3492); Tirmizî, Büyû': 56 (1291); Muvatta, Büyû: 40, (2, 640-641); İbnu Mâce, Ticarât: 37, (2226); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/30.

[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/30-31.

[49] Müslim, (1527); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/31.

[50] Nesâî, Büyû: 60, (7, 289), Ebu Dâvud, Büyû': 70 (3503); Tirmizî, Büyû: 19, (1232); İbnu Mâce, Ticarât: 20, (2187); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/31.

[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/32.

[52] Beş kitap'ta da tahriç edilmiştir. 220 numaralı hadisle aynı bablarda zikredilmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/32.

[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/32-33.

[54] Müslim, Büyû: 40 (1528); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/33.

[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/33.

[56] Buhârî, Büyû: 47, Hibe: 25; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/34.

[57] Buhârî, Büyû: 82-87, Müsâkat: 17, Selem: 4; Müslim, Büyû: 51, 59, 79, (1534-1535-1539); Ebu Dâvud, Büyû': 20, (3361); Nesâî, Büyû: 28 (7, 262-263), 40 (7, 270-271), Eymân: 45 (7, 33); İbnu Mâce, Ticârât: 32, (2214-2215); Muvatta, Büyû': 10, (2, 618); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/35.

[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/36.

[59] Müslim, Büyû': 50, (1535); Ebu Dâvud, Büyû': 23, (3368); Tirmizî, Büyû': 15, (1226-1227); Nesâî, Büyû': 40, (7, 270, 271); İbnu Mâce, Ticarât: 32, (2214-2215); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/36.

[60] Buhârî, Büyû': 83, Selem 4; Müslim, Müsâkat: 15-17 (1555), Büyû: 49, 50 (1534-1554); Muvatta, Büyû: 11 (2, 618); Ebu Dâvud, Büyû: 23, (3367); İbnu Mâce, Ticaret: 61, (2284); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/37.

[61] Buhârî, Büyû: 83, Zekât: 58; Müslim, Büyû: 53 (1536); Ebu Dâvud Büyû': 23, (3370-3373); Nesâî, Büyû: 28, (7, 264); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/37.

[62] Ebu Dâvud, Büyû: 23, (3371); Tirmizî, Büyû': 15 (1228); İbnu Mâce, Ticarat: 32, (2217); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/37.

[63] Muvatta, Büyû': 13, (2, 619); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/37.

[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/38.

[65] Buhârî, Büyû: 83, Şürb: 17; Müslim, Büyû': 64, (1540); Ebu Dâvud, Büyû: 20, (3363); Tirmizî, Büyû': 64, (1303); Nesâî, Büyû': 35, (7, 268); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/38.

[66] Buhârî, Büyû: 83 (Şürb: 17); Müslim, Büyû: 71, (1541); Ebu Dâvud, Büyû: 21, (3364); Nesâî, Büyu: 35, (7, 268); Tirmizî, Büyû: 63, (1301); Muvatta, Büyû: 14, (2, 620); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/39.

[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/39.

[68] Buhârî, Büyû: 82; Müslim, Büyû: 105, (1546); Muvatta, Büyû: 23-25 (2, 625); Nesâî, Müzâra'a: 45, (7, 39); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/39.

[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/39-40.

[70] Buhârî, Büyû: 75, 82; Müslim, Büyû': 74 (1542); Ebu Dâvud, Büyû: 18, (3361); Nesâî, Büyû: 33, (7, 266); Tirmizî, Büyû: 63, (1300); Muvatta, Büyû: 23, (2, 624); İbrahim Canan,

Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/40.

[71] Ebu Dâvud, Büyû: 19, (3361); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/40.

[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/41.

[73] Buhârî, Şürb: 17; Müslim, Büyû: 53, (1536); Tirmîzî, Büyû': 55, (1290), 72, (1313); Ebu Dâvud, Büyû: 24, (3374-3375); Nesâî, Büyû: 39, (7, 270); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/41.

[74] Müslim, Büyû': 85, (1536); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/41.

[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/41-42.

[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/42.

[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/42.

[78] Muvatta, Itk: 6, (2, 776); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/43.

[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/43.

[80] Ebu Dâvûd, Itk: 8, (3953); İbnu Mâce, Itk: 2, (2517); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/43-44.

[81] Buhârî, Itk: 10, Feraiz: 21; Müslim, Itk: 16, (1506); Ebu Dâvud, Feraiz: 14, (2919); Tirmizî, Büyû': 20 (1236); Muvatta, Itk: 10 (2, 782); İbnu Mâce, Feraiz: 15, (2747); Nesâî, Büyû: 87, (7, 306); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/44.

[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/44.

[83] Ebu Dâvud, Büyû: 63, (3478); Tirmizî, Büyû': 44, (1271); Nesâî, Büyû': 88, (7, 307); İbnu Mâce, Rühûn: 18, (2477); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/44.

[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/45.

[85] Müslim, Musâkat: 34 (1565); Nesâî, Büyû: 89, (307); İbnu Mâce, Rühûn: 18, (2477); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/45.

[86] Buhârî, Şürb: 2, Hiyel: 5; Müslim, Musâkât: 38, (1566); İbnu Mâce, Rühûn: 19, (2478); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/45.

[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/45-46.

[88] Buhârî, Müsâkât: 2, Hiyel: 5; Müslim, Musâkât: 37, (1566); Muvatta, Akdiye: 29, (2, 744); Ebu Dâvud, Büyû: 62, 3473); Tirmizî, Büyû: 24 (1272); İbnu Mâce, Rühûn: 19, (2478); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/46.

[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47-48.

[90] Muvatta, Akdiye: 30, (2, 745); İbnu Mâce, Rühûn: 19, (2479); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47.

[91] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47.

[92] Ebu Dâvud, Büyû: 62, (3477); İbnu Mâce, Rühûn: 16, (2473); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47.

[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47.

[94] Ebu Dâvud, Büyû: 62, (3476); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/48.

[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/48.

[96] Tirmizî, Büyû: 51, (1282), Tefsîru'l-Kur'ân, Lokman: (3193); İbnu Mâce, Ticârât: 11, (2168); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/48-49.

[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/49.

[98] Tirmizî, Siyer: 14, (1563); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/49.

[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/49.

[100] Buhârî; Büyû: 61, Menâkıbu'l-Ensâr: 26, Selem: 8; Müslim, Büyû': 5-6, (1514); Tirmizî, Büyû: 16, (1229); Ebû Dâvud, Büyû': 24, (3370); Nesâî, Büyû': 67, 68 (7, 293-294); İbnu Mâce, Ticarât: 24, (2197); Muvatta, Büyû: 62, (2, 653-654); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/50.

[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/50.

[102] Nesaî, Büyû: 67, (7, 293); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/50.

[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/50-51.

[104] Müslim, Müsâkat: 35, (1565); Nesâî, Büyû: 94, (7, 310); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/51.

[105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/51.

[106] Buhârî, Vesâya: 17; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/51.

[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/51-52.

[108] Muvatta, Büyû: 64, 66; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/52.

[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/52.

[110] Buhârî, Büyû: 48, İstikraz: 19, Husûmât: 3, Hiyel: 7; Müslim, Büyû: 48, (1533); Ebu Dâvud, Büyû: 68, (3500); Tirmizî, Büyû: 28 (1250); Nesâî, Büyû: 51; Muvatta, Büyû 98; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/54.

[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/54.

[112] Tirmizî, Büyû: 8, (1216); Buhârî, senetsiz olarak kaydetmiştir. (Büyû: 19); İbnu Mâce, Ticarât: 47, (2251); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/55.

[113] Buhârî, Büyû: 27, Tefsir: 3, 3; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/55.

[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/55-56.

[115] Buhârî, Büyû: 36; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/56.

[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/56.

[117] Müslim, İman: 164, (102); Tirmizî, Büyû: 74, (1315); Ebu Dâvud, Büyû: 52, (3452); İbnu Mâce, Ticarât: 36, (2224). Metin, Müslim'inkidir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57.

[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57.

[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57.

[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57-58.

[121] Buhârî, Büyû: 64; Müslim, Büyû: 11, (1524); Ebu Dâvud, Büyû: 48, (3443), (3444), (3446); Nesâî, Büyû: 14, (7, 253-254); Muvatta, Büyû: 96, (2, 683); Tirmizî, 29, (1251-1252); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/59.

[122] Buhârî, Büyu: 69; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/59.

[123] Müslim, Büyû: 25; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/60.

[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/60.

[125] Ebu Dâvud: 48, (3446); İbnu Mâce, 42, (2240); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/60.

[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/60-61.

[127] Buharî, Büyû: 58; Müslim, Büyû: 11, (1515), Nikâh: 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyû: 46, (3438); Tirmizî, Büyû: 65, (1304); Nesâî, Büyû: 21 (7, 1259); İbnu Mâce, Ticârât: 14, (2174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/62.

[128] Buhârî, Büyû: 60; Müslim, Büyû: 13, (1216); Muvatta, Büyû: 97, (2, 684); İbnu Mâce, Ticârât: 14 (2173); Nesâî, Büyû: 16, 17, 21. (7, 258); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/62.

[129] Buhârî bunu senetsiz olarak ve sahâbe sözü şeklinde rivayet etmiştir. Büyû: 60; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/63.

[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/63.

[131] Muvatta, Büyû: 5, (2, 616); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/64.

[132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/64.

[133] Ebu Dâvud, Büyû: 69, (3502); Muvatta, Büyû: 1, (2, 609); İbnu Mâce, Ticârât: 22, (2192); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/65.

[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/65.

[135] Muvatta, Büyû: 18, (2, 622); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/65.

[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/65-66.

[137] Muvatta, Büyû: 69, (2, 657); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/66.

[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/66.

[139] İ Buhârî, Cihad: 49, 113, Vekâlet: 8, Mesacid: 59, Büyû: 34, istikrâz: 1, 7, Mezâlim: 26, Hîbe: 23, Şürût: 4, Nikâh: 10, 121, Nafakât: 12, Daavât: 53; Müslim, Müsâkat: 109, (710), Salâtu'l-Müsafirîn: 69, (710), Rida: 54, (710); Tirmizî, Nikah: 13, (1100), Büyû: 30, (1253); Nesâî, Büyû: 77, (7, 297-300); Ebu Dâvud, Ticârât: 71, (3505); İbnu Mâce, Ticârât: 29, (2205); brahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/67-68.

[140] Bu cümle"Medine'ye varınca (hanımınla temasta bulunarak) çocuk talepet" şeklinde de anlaşılmıştır. (İbrahim Canan)

[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/69-70.

[142] Kîrât : İbnu'l-Esîr, umumiyetle bir dinarın, onda birinin yarısına denk düşen bir cüz'üne dendiğini belirtir. Bazı yerlerde, yine dînarın bir cüz'üne dense de, miktarının değişebileceğine de işâret eder. (İbrahim Canan)

[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/70-71.

[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/71.

[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/71.

[146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/72.

[147] Buhârî, Mesâcid: 70, Zekât: 61, Büyû: 67, 73, Itk: 10, Mekâtib: 2, 3, 4, 5, Hîbe: 7, Şurût: 3, 10, 13, 17, Talâk: 16, Kefârâtü'l-İman: 8, Ferâiz: 19, 20, 22, 23; Müslim, Itk: 5, (1504); Muvatta, Itk: 17, (2, 780); Ebu Dâvud, Itk: 2, (3929-3930); Nesâî, 85, 86 (7, 300); Tirmizî, Büyû: 33, (1256), Vesâya: 7, (2125); İbnu Mâce, Itk: 3, (2521); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/73.

[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/74-75.

[149] Buhârî, Şurut: 10; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/75.

[150] Buhârî, Libas: 20, 21, Salât: 10, Savm: 66, Büyû: 62, 63, İsti'zân: 42; Müslim, Büyû: 3, (1512); Ebu Dâvud, Büyû: 25, (3377-3378); Nesâî, Büyû: 25, (7, 260-261); İbnu Mâce, Ticârât: 12, (2170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/76-77.

[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/77

[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/77-78.

[153] Müslim, Büyû: 4, (513); Ebu Dâvud, Büyû: 25, (3376); Tirmizî, Büyû: 17, (1230); Nesâî, Büyû: 27 (7, 262); İbnu Mâce, Ticârât: 23, (2194); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/79.

[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/79.

[155] Ebu Dâvud, Büyû: 26 (3382); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/80.

[156] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/80.

[157] Buhârî, Büyû: 58, 64, 67, 69, 70, 71, İcâre: 14, Şurût: 8; Müslim, Büyû: 11, 12, 18-21, (1515, 1520-1523), Nikâh: 51, 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyû: 47, (3442); Tirmizî, Büyû: 13, (1223); Nesâî, Büyû: 17, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât: 15, (2176); Muvatta, Büyû: 96, (2, 683); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/80.

[158] Buhârî, Büyû: 68, Müslim, Büyû: 19, (1521); Nesâî, Büyû: 18, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât: 15, (2177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/81.

[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/81.

[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/81.

[161] Tirmizî ve Muvatta dışındakilerde tahric edilmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/82.

[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/82.

[163] Buhârî, Büyû: 71; Müslim, Büyû: 15, (1518); Ebu Dâvud, İcâre: 45 (3436); Nesâî, Büyû: 18, (7, 257); İbnu Mâce, Ticârât: 16, (2179); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/83.

[164] Ebu Dâvud, İcâre: 47, (3439); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/83.

[165] Buhârî, Büyû: 71; Müslim, Büyû: 17, (1519); Tirmizî, Büyû: 12, (1221); Nesâî, Büyû: 18, (7, 257); Ebu Dâvud, Büyû: 45, (3437). Yukarıda kaydedilen metin Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud'daki metinlerin aynısıdır. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/83.

[166] 290 numaralı hadisin açıklamasına bakın. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/84.

[167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/84.

[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/84-85

[169] Ebu Dâvud, İcâre: 55, (3461), Muvatta, Büyû: 72, (2, 663); Nesâî, Büyû: 73 (7, 395-396); Tirmizî, Büyû: 18, (1231); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/85.

[170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/85.

[171] Muvatta, Büyû: 73, (2, 663); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/85.

[172] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86-87.

[173] Buhârî, Büyû: 58, 64, 70, 71, Şurût: 8, Nikâh: 45; Müslim, Nikah: 49, (1412), Büyû: 7, 8, 11, (1412), Birr: 29, (2563), 32 (2564); Ebu Dâvud, Nikah: 17, (2080), Büyû: 45, (3436), 48 (3443); Tirmizî, Nikah: 38 (1134), Büyû: 57, (1292); Nesâî, Nikâh: 20, 21 (6, 72-73-74), Büyû: 17, 20, 21, (7, 258); İbnu Mâce, Ticârât: 13, (2171); Muvatta, Büyû: 95, 96, (2, 683); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86.

[174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86.

[175] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86.

[176] Buhârî, Büyû: 58, 70, 71, Şurut: 8, 11; Müslim, Nikâh: 38, 39, 51, 52, (1408-1413)- Büyû: 12, (1515); Tirmizî, Talâk: 14, (1190); Nesâî, Nikâh: 20, (6,71), Büyû: 19, 21, (7, 258-259); Ebu Dâvud, Nikâh: 2, (2176), 18, (2080); Muvatta, Büyû: 45, (2, 683).

[177] Müslim, Büyu: 9; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/87.

[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/87.

[179] Ebu Dâvud, Büyû: 48 (3493). Bu mevzu 264-268. hadislerde açıklandı. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/87-88.

[180] Tirmizî, Büyû: 41 (1268). Tirmizi hadisin sahîh olduğunu belirtti. Bu hadisin izahı 264, 269 ve 290 numaralı hadislerde geçti. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/88.

[181] Ebu Dâvud, Büyû: 70, (3503); Tirmizî, Büyû: 19, (1234); Nesâî, Büyû: 60, 71, 72 (7, 288, 295); İbnu Mâce, Ticârât: 20, (2188). Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söyledi. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/88.

[182] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/88-89.

[183] Müslim, Büyû: 42, (1530); Nesâî, Büyû: 37, 38, (2, 269, 270); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/89.

[184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/89.

[185] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

[186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

[187] Tirmizî, Büyû: 52, (1283), Siyer: 17, (1566); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

[188] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

[189] Ebu Dâvud, Büyû, Cihad: 133, (2696); İbnu Mâce, Ticârât: 46, (2249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

[190] Tirmizî, Büyû: 52, (1284); İbnu Mâce: 46, (2249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/91.

[191] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/91.

[192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/91-96.

[193] Müslim, Müsâkât: 25, (1579); Ebu Dâvud, Büyû: 4, (3333); Tirmizî, Büyû: 2, (1206); İbnu Mâce, Ticârât: 58, (2277); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/98.

[194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/98.

[195] Ebu Dâvud, Büyû: 3, (3331); Nesâî, Büyû: 2, (7, 243); İbnu Mâce, Ticârât: 58, (2278); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/99.

[196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/100.

[197] Ebu Dâvud, Büyû: 5, (3334); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/101.

[198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/101.

[199] Buhârî, Büyû: 54, 74, 76; Müslim, Musâkât: 79, (1586); Ebu Dâvud, Büyû: 12, (3348); İbnu Mâce, Ticârât: 50, (2160), (2259); Muvatta, Büyû: 38, (2, 636-637); Tirmizî, Büyû: 24 (1243); Nesâî, Büyû: 41, (7, 273); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/102.

[200] Buhârî, Büyû: 21; Müslim, Müsâkat: 98, (1594, 1595,1596); Tirmizî, Büyû: 23, (1241); Nesâî, Büyû': 41, 50, (17, 271-272-273); Muvatta, 32, (2, 632); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/103.

[201] Buhârî, Vekâlet: 11; Müslim, Müsâkat: 96, (1594); Nesâî, Büyû: 41, (7, 271-272); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/103.

[202] Müslim, Müsâkât: 101, (1596); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/104.

[203] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/104

[204] Müslim, Müsâkât: 82, (1584); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/104.

[205] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/104-105.

[206] Bu hadisi, Buhârî hâriç, Beş Kitap rivayet etmiştir. Müslim, Müsâkat: 81, (1587); Ebu Dâvud, Büyû: 12, (3349-3350); Tirmizî, Büyû: 23, (1240); Nesâî, Büyû: 43, 44, (7, 274, 275, 276, 277, 278); İbnu Mâce, Ticârât: 48, (2254); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/106.

[207] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/106.

[208] Buhârî, Büyû: 80, 8, Şirket: 10, Menakıbu'l-Ensâr: 50; Müslim, Müsakât: 87, (1589); Nesâî, Büyû: 49, (7, 280); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/106.

[209] Buhârî hâriç Beş Kitap tahric etti. Müslim, Müsâkat: 89, (1591); Tirmizî, Büyû: 32, (1255); Ebu Dâvud, Büyû: 13, (3351-3353); Nesâî, Büyû: 48, (7-279); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/106-107.

[210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/107.

[211] Müslim, Büyû: 91, (1591); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/107.

[212] Sahîheyn ve Nesâî rivayet etmiştir. Buhârî, Büyû: 81, 77; Müslim, Müsâkat: 88, (1590); Nesâî, Büyû: 50 (7, 280-281); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/108.

[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/108.

[214] Muvatta, Büyû: 28 (2, 632); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/108.

[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/109.

[216] Bu rivayet Muvatta'da tam olarak gelmiştir. Nesâî ise sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözünü kaydeder. Muvatta, Büyû: 31, (2, 633); Nesâî, Büyû: 46, (7, 278); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/109-110.

[217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/110.

[218] Muvatta, Büyû: 33 (2, 634); Nesâî, Büyû: 47, (7, 279); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/110-111.

[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/111-112.

[220] Buhârî, Büyû: 40; Müslim, Büyû: 102, (1596); Nesaî, Büyû: 50, (7, 281); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/112.

[221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/112.

[222] Tirmizî, Büyû: 24, (1242); Ebu Dâvud, Büyû: 14 (3354-3355); Nesâî, Büyû: 50, (7, 281-282); İbnu Mâce, Ticârât: 51, (2262); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/112.

[223] Ebu Dâvud, Büyû: 14, (3354, 3355); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/113.

[224] Müslim, Müsâkât: 93, (1592); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/113.

[225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/113.

[226] Muvatta, Büyû: 50, 52, (2, 645); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/114.

[227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/114.

[228] Tirmizî, Büyû: 14, (1225); Ebu Dâvud, Büyû: 18, (3359); Muvatta, Büyû: 22, (2, 624); Nesâî, Büyû: 36, (7, 269); İbnu Mâce, Ticârât: 53, (2264); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/114.

[229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/114-115.

[230] Ebu Dâvud, Büyû: 18, (3360); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/115.

[231] Müslim, Musâkât: 123, (1602); Tirmizî, Siyer: 36, (1596); Ebu Dâvud, Büyû: 17, (3358); Nesâî Bey'a: 66, (7, 292-293); İbnu Mâce, Cihad: 41; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/116.

[232] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/116-117.

[233] Ebu Dâvud, Büyû: 16, (3357); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/117.

[234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/117.

[235] Muvatta, Büyû: 59, (2, 652); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/117.

[236] Buhârî, bu hadisi bab başlığında (senetsiz olarak) kaydetmiştir. (Büyû: 108); Muvatta, Büyû: 60, (2, 652); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/118.

[237] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/118.

[238] Tirmizî, Büyû: 21, (1238); İbnu Mâce, Ticârât: 56; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/118.

[239] Tirmizî, Büyû: 21, (1237); Ebu Dâvud, Büyû: 15; Nesâî, Büyû: 65, (7, 292); İbnu Mâce, Ticârât: 56, (2271).

Tirmizî, hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/118.

[240] Muvatta, Büyû: 63, (2, 654); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/119.

[241] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/119.

[242] Muvatta, Büyû: 92, (2, 681-682); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/120.

[243] Muvatta, Büyû: 90, (2, 681); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/120.

[244] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/120-121.

[245] Muvatta, Büyû: 82, (2, 672); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/121.

[246] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/121.

[247] Muvatta, Büyû: 81, (2, 671); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/121.

[248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/122.

[249] Bu rivayeti Rezîn tahric etti. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/123.

[250] Buhârî, Büyû: 42, 43, 44, 46; Müslim, Büyû: 45, 47, (1531); Tirmizî, Büyû: 26, (1246); Ebu Dâvud, Büyû: 53. (3454); Nesâî, Büyû: 9, (7, 248); Muvatta, Büyû: 79, (2, 671); İbnu Mâce, Ticârât: 17, (2181); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/124.

[251] Bu cümle müteakip 345 numaralı rivâyette yer alacaktır.

[252] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/124-126.

[253] Buhârî, Büyû: 45; Müslim, Büyû: 44, (1531); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

[254] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

[255] Müslim, Büyû: 46, (1531); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

[256] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

[257] Müslim, Büyû: 45, (1531); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

[258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

[259] Tirmizî, Büyû: 26, (1245); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/128.

[260] Buhârî, Büyû: 19, 22, 42, 44, 46; Müslim, Büyû: 47, (1532); Ebû Dâvud, Büyû: 53, (3459); Tirmizî, Büyû: 26, (1246); Nesâî, Büyû: 8, 57, 244); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/128.

[261] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/128.

[262] Tirmizî, Büyû: 26, (1247); Ebu Dâvud, Büyû: 53, (3954); Nesâî, Büyû: 11, (7, 251-252); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/129.

[263] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/129.

[264] Ebu Dâvud, Büyû: 53, (3458); Tirmizî, Büyû: 27, (1248); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/129.

[265] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/129-130.

[266] Tirmizî, Büyû: 27, (1249). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/130.

[267] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/130.

[268] Muvatta, Büyû: 80, (2, 671); Tirmizî, Büyû: 43, (1270); Metin Tirmizî'ye aittir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/130-131.

[269] Bu kâide: Tirmizî'de kaydedilir. (İbrahim Canan)

[270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/131-132.

[271] Ebu Dâvud, Büyû: 53, (3457); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/132-133.

[272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/133.

[273] Bu hadisi Beş Kitap da tahric etmiştir. Buhârî, Şuf'a: 1, Büyû: 96, 97, Hiyel: 14, Şirket: 8-9; Müslim, Müsâkat: 134 (1608); Nesâî, Büyû: 108, 109 (7, 301); Ebû Dâvud, Büyû: 73, (3513, 3514); Tirmizî, Ahkâm: 33, (1370); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/134.

[274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/134-135.

[275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/135-136.

[276] Ebu Dâvud, Büyû: 75, (3518); Tirmizî, Ahkâm: 33, (1369); İbnu Mâce, Şüf'a: 2, (2494); Nesâî, Büyû: 80, (7, 301); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/136.

[277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/136.

[278] Tirmizî, Ahkâm: 31, (1368), 33, (1370); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/136.

[279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/136-137.

[280] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/137-138.

[281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/138-139.

[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/139.

[283] Tirmizî, Ahkâm: 31, (1368); Ebû Dâvud, Büyû: 75, (3518); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/139.

[284] Buhârî, Şüf'a: 2, Hiyel: 14, 15; Ebu Dâvud, Büyû: 75, (3516); Nesâî, Büyû: 109, (7, 320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/139.

[285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/139.

[286] Nesâî, Büyû: 109, (7, 320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/140.

[287] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/140.

[288] Muvatta, Şüf'a: 4, (7, 320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/140.

[289] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/140.

[290] Buhârî, Selem: 1, 2, 7; Müslim, Müsâkat: 127, 128, (1604); Ebu Dâvud, Büyû: 57, (3463); Tirmizî, Büyû: 68, (1311); Nesâî, Büyû: 6, 3 (7, 290); İbnu Mâce, Ticârât: 59, (2280); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/141.

[291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/141-142.

[292] Buhârî, Selem: 2, 3, 7; Ebu Dâvud, Büyû: 57, (3464); Nesâî, Büyû: 62, (7, 290); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/142.

[293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/142.

[294] Buhârî, Selem: 3; Ebu Dâvud, Büyû: 57, (3464); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/143.

[295] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/143-144.

[296] Ebu Dâvud, Büyû: 59, (3468); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/144.

[297] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/144-145.

[298] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/145.

[299] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/145.

[300] Buhârî, Selem: 3, 4; Müslim, Büyû: 55, (1537); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/145.

[301] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/145.

[302] Ebû Dâvud, Büyû: 58, (3467); İbnu Mâce, Ticârat: 61, (2284); Muvatta, Büyû: 21, (2, 644); Buhârî, Selem: 2; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/146.

[303] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/146-148.

[304] Muvatta, Büyû: 94, (2, 682); Buhari, Selem: 7; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/148.

[305] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/148.

[306] Elimizdeki Muvatta nüshasında "devenin kirası" tabiri yerine "taşınması" tabiri yer almıştır (Terceme eden). Muvatta, Büyû: 91, (2, 681); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/148.

[307] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/149.

[308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/149.

[309] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/149.

[310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/149-150.

[311] Müslim, Müsâkat: 129, (1605); Ebû Dâvud, Büyû: 49, (3447); Tirmizî, Büyû: 40 (1267); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/151.

[312] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/151-152.

[313] Muvatta, Büyû: 56, (2, 651); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/152.

[314] Muvatta, Büyû: 58, (2, 651); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/152.

[315] Muvatta, Büyû: 57, (2, 651); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/153.

[316] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/153.

[317] Ebû Dâvud, Büyû: 51, (3450); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/153.

[318] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/153-154.

[319] Ebu Dâvud, Büyû: 51, (3451); Tirmizî, Büyû: 73, (1314). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/154.

[320] Bu hadisi Ahmed İbnu Hanbel Müsned'inde (2, 33) zikretmiştir. Mecmâu'z-Zevâid'de bunun ayrıca Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin ve Bezzâr'ın Müsned'lerinde, Taberânî'nin el-Mu'cemu'l-Evsât'ında tahric edildikleri belirtilir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/154-155.

[321] Bu rivayet Mişkâtu'l-Mesâbih'de 2897 numarada Rezin'den olarak kaydedilmiş, Beyhakî'nin Şu'abu'l-İman'ından alındığı belirtilmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/155.

[322] Rezîn'in ilâvesidir. Münzirî'nin et-Tergîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir. (3, 27); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/155.

[323] Rezin'in ilavesidir. Münzirî'nin et-Terğîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir. (3, 27); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/156.

[324] İbnu Mâce, Ticârât: 6, (2153). Bu son beş rivayeti Rezîn merhum tahric etmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/156.

[325] Ebu Dâvud, Büyû: 71, (3508, 3509, 3510); Tirmizî, Büyû: 53 (1285); Nesâî, Büyû: 15, (8, 254-255); İbnu Mâce, Ticârât: 43, (2242-2243); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/157.

[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/157-158.

[327] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/158.

[328] Ebû Dâvud, Büyû: 72, 3506; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/157-158.

[329] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/159.

[330] Muvatta, Büyû: 8 (2, 617); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/160.

[331] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/159-160.

[332] Muvatta, Büyû: 4, (2, 613); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/160.

[333] Buhârî, Büyû: 90, 92, Şürb: 17, Şürût: 2; Müslim, Büyû: 77, (1543); Muvatta, Büyû: 9 (2, 617); Tirmizî, Büyû: 25, (1244); Ebû Dâvud, İcâre: 44, (3433, 4434); Nesâî, Büyû: 75, (7, 296); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/161

[334] Müslim, Müsâkat: 14, (1554); Ebû Dâvud, İcâre: 24, (3574), 60, (3470).

[335] Müslim, Musâkat: 17; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/162.

[336] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/162.

[337] Buhârî, Zekât: 4; Müslim, Zekât: 34. (992); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/163-164.

[338] Buhârî, Zekât: 4; İstikrâz: 3, Bed'u'l-Halk: 6; İsti'zân: 30, Rikâk: 13, 14; Müslim, Zekât: 34 (992); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/165.

[339] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/165-166.

[340] Müslim, Zekât: 301, (590); Buhârî, Eymân: 3, Zekât: 43; Tirmizî, Zekât: 1, (617); Nesâî, Zekât: 2, (5, 10-11); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/166-167.

[341] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/167.

[342] Ebû Dâvud, Zekât: 46, (1698). H; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/167.

[343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/167-168.

[344] Tirmizî, Bir: 41, (1963). H; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/168.

[345] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/168.

[346] Tirmizî, Zühd: 26, (2337); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/168-169.

[347] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/169-170.

[348] Tirmizî, Zühd: 20, (2329); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/171.

[349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/171.

[350] Müslim, Zühd: 3, 4, (2958); Nesâî, Vesâya: 1 (6, 238); Tirmizî, Tefsîr, Tekâsür: (3351); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/171.

[351] Tirmizî, Zühd: 42, (2376); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/171.

[352] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/172.

[353] Buhârî, Rikak: 12; Nesâî, Vesâyâ: 1, (6, 237-238); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/172-173.

[354] Tirmizî, Zühd: 19, (2328); Nesâî, Zînet: 119, (8, 218-219); İbnu Mâce, Zühd: 1, (4103).

[355] Bu ziyadenin kaynağı bulunamamıştır. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/173.

[356] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/174.

[357] Buhârî, İstizan: 53; İbnu Mâce, Zühd: 13, (4162); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/174.

[358] Buhârî, Mardâ: 19, Da'avât: 30, Rikâk: 7, Temennî: 6; Müslim, Zikr: 12, (2681); Nesâî, Cenâîz: 2, (4, 3-4); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/175.

[359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/175-176.

[360] Tirmizî, Kıyamet: 41, (2484); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/176.

[361] Ebû Dâvud, Edeb: 169, (5237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/177.

[362] Ebu Davud, Edeb: 169, (5235), (5236); Tirmizî, Zühd: 25, (2336); İbnu Mâce, Zühd: 13 (4160); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/177.

[363] Ebû Dâvud, Edeb: 170, (5238); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/178.

[364] Buhârî, Mezâlim: 29; Müslim, Müsâkât: 243, (1613); Tirmizî, Ahkâm: 20, (1355); Ebu Dâvud, Akdiye: 31, (3633), İbnu Mâce, Ahkâm: 16, (2338); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/178.

[365] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/178.

[366] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/179.

[367] Bu bahse burada yer vermeyeceğiz. (İbrahim Canan)

[368] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/179-182.

[369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/182.

[370] Hz. Peygamber bâzı sahîh hadîslerde, uğursuzluk addetmeyi, (teşâum) reddettiği halde (bak. Müslim, Selâm: 110-114 (4, 1745-46, 2223-2224 HI.) burada uğursuzluktan bahsetmesi âlimler arasında münâkaşa vesilesi olmuştur. Hattâ Hattâbî ve diğer birçokları, bu üç şeyde uğursuzluk çıkarmanın nehyedildiğini (Meâlim: 4, 236) anlamışlardır. Onlara göre bu üç nesneden sâhiplerinin memnûniyetsizlikleri söz konusu olabilir. Bu durumda talak ve satış yoluyla halâs olması gerekir. Bâzılarına göre de kadının uğursuzluğu kısır oluşu; kötü dilli oluşu; bineğin uğursuzluğu huysuz oluşu, üzerinde cihât edilmemesi vs. dir. (İbrahim Canan)

[371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/184.

[372] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/184-187.

[373] Evin genişliği, bugünkü sosyologlara göre, sâdece içerisinde yaşayanların sayısına değil, yaşayanın iktisâdî durumuna da bağlıdır. Meselâ Fransa'da bekâr yaşayan bir kimse için 14 m² normal genişlik kabûl edilirken, bu Amerika'da 36 m² dir. Kezâ Amerika'da iki kişi için 67 m², üç kişi için 90 m², dört kişi için 103 m² tesbît edilmiştir (Famille et Habitation 1, 108). Oda sayısının tesbîti için de : "Ebeveyn için bir yatak odası, -ailenin durumuna göre- evde kalan diğer nüfustan her ikisi (veyâ her biri) için birer oda. Diğer kısımların (oturma odası, gusulhane, mutfak, helâ...) sayı ve genişliği evde kalanların sayısına göre değişir" denmektedir. (a.e. 1, 109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/187-188.

[374] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/188-189.

[375] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/189-190.

[376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/190-191.

[377] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/191-192.

[378] Dar mesken husûsunda iki ölçü verilir:

1- Mesâha yönünden: Adam başına 8-10 m² düşen lojman behemahal marazîdir, 12-14 m² tehlikelidir ve marazî ârazlara sebep olabilir.

2- Kesâfet yönünden : Oda başına 2,5 kişi düşerse behemahal marazîdir, 2 kişi düşerse tehlikelidir (Famille et Habitation 1, 121). Meselenin ehemmiyetine binâen bir başka kaynakta, Fransa'da âile nüfus sayısına göre tesbît edilen lojman standart tablosunu burada sunmayı uygun bulduk (J. -E. Havel, Habitat et Logement, Puf, Paris, 1974, s.34). (İbrahim Canan)

[379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/192-194.

[380] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/194-195.

[381] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/196.

[382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/196-197.

[383] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/197-198.

[384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/197-198.

[385] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/198.

[386] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/198.

[387] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/198-199.

[388] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/199-200.

[389] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/200-201.

[390] Aynî bu konuda şiddet ve suhûlet ifade eden hadîslerin te'lifi zımnında: "Şâri bidâyette nakış bile olsa, bütün sûretleri yasakladı. Zira halk sûretperestlikten yeni çıkmıştı. Fakat nehiy yerleştikten sonra câhilin, hürmete tevessül etmeyeceğinden emin olunan vazîyetlerdeki (yüksekte asılı olmayan) tasvîrler mubâh kılındı" der. (Aynî 22, 74). (İbrahim Canan)

[391] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/202-204.

[392] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/204.

[393] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/204-206.

[394] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/206.

[395] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/207-208.

[396] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/208-209.

[397] İbnu Hacer'in Kurtubî'den *"Nebat (ehlinin) kibarlaşması ve şehirlerde kasırlar edinmeleri dînin inkilâbına duçâr olmasıdır"* hadîsi üzerine naklettiği şu îzahı, enteresan olduğu için aynen naklediyoruz: "Hadîsden maksûd ehl-i bâdıyenin (köylülerin) amme işlerini (el-emr) (devlet)

istilâ etmeleridir. Memlekete zorla hâkim olurlar. Bunların (böylece) malları çoğalır, himmetleri (yüksek apartmanlar inşasıyla) binâ yarışına ve bununla tefâhura yönelir. Bu duruma içinde bulunduğumuz şu devir şehâdet etmektedir:" (F.B. 1,131). Merhûm Prof. Hamdi Râgıb Atademir bir vesile ile Cibril hadisinde geçen "tetavülü'l-Bünyân" tâbiriyle günümüzün demokrasi sistemine ve bunun marazî tarafına delâlet ettiğini söylemişti. Aynı hadîsi Mübârekfûrî' de: "Bu hadis köylü ve benzeri ihtiyâç sâhiplerinin dünyâlık yönüyle zenginleşerek binâlar yaptırmak sûretiyle birbirlerine karşı böbürleneceklerine delâlet eder" der. (İbrahim Canan)

[398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/209-211.

[399] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/211-214.

[400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/214-215.

[401] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/215-216.

[402] Ebu Dâvud, İlm:, 5 (3652); Tirmizî, Tefsir: 1, (2953).

[403] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/218.

[404] Burada kastedilen 15 adet ilim şunlardır. Lügat, nahv, tasrîf, iştikak, me'ânî, beyân, bedî, kıraât, asleyn, esbabu'n-nüzûl, kasas, nâsih-mensûh, fıkıh, ehâdîsu'l-mübeyyine, ilmu'l-mevhibe.

[405] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/218-220.

[406] Tirmizî, Tefsir: 1, (2951); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/220.

[407] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/220-221.

[408] Tirmizi, Tefsir: 1, (2952); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/221.

[409] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/221-223.

[410] Tirmizi, Sevâbu'l-Kur'ân: 14, 2908; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/224-225.

[411] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/225-226.

[412] Ebû Dâvud, Salât: 349, 1455. H.; Tirmizî, Kırâ'at: 3, 2946 H.; Müslim, Zikir: 38, 2699 H; İbnu Mâce, Mukaddime: 17, 225. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/227.

[413] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/227-228.

[414] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin: 250 (802); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/228.

[415] Müslim, Salatû'l-Müsâfirin: 251; Ebû Dâvud, Salât: 349, 1456 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/229.

[416] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 16, 2912. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/229-230.

[417] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/230.

[418] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/230-231.

[419] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/231.

[420] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/231.

[421] Buhârî, Tevhid: 32, 44; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/232.

[422] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/232-234.

[423] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 17. (2913); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/234.

[424] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 20, 2920; Ebu Davud, Salât: 315, 1333; Nesâî, Zekât: 68; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/234-235.

[425] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/235.

[426] Tirmizî, Kırâat: 4, 2949. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/235.

[427] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/235.

[428] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 25, 2927 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/236.

[429] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/236.

[430] Ebu Dâvud, Salât: 349, 1453 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/236.

[431] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 13, 2907 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/237.

[432] Ebû Dâvud, Vitr: 20, 1464; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 18, 2915, H; İbnu Mâce, Edeb: 52, 3780 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/237.

[433] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/237.

[434] Buhârî, Tevhid: 52; Müslim, Müsafirîn: 244; Ebu Dâvud, Vitr: 14, (1454); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 13 (2906); İbnu Mâce, Edeb: 52, (3779); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/237.

[435] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/238.

[436] Buhârî, Fedailu'l-Kur'ân: 15; Müslim, Müsâfirîn: 242, (796); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/239.

[437] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/239.

[438] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân: 11; Müslim, Müsafirin: 240, 241, (795); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 6, 2887. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/240.

[439] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/240.

[440] Buhârî, Et'ime: 30, Fedâilu'l-Kur'ân: 17, 36, Tevhid: 57; Müslim, Müsâfirin: 243; Ebu Dâvud, Edeb: 19, 4329; Tirmizi, Edeb: 79; Nesâî, İman: 32; İbun Mâce, Mukaddime: 16, 214 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/241.

[441] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân: 21; Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân: 15, 2909; Ebu Dâvud, Salât: 349, 1452 H.; İbnu Mâce, Mukaddime: 16,211. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/241.

[442] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 18, 2914. H. Tirmizî hadisin sâhih olduğunu söylemiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/241.

[443] Ebu Dâvud, Vitr: 21, 1474. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/241.

[444] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/242.

[445] Ebû Dâvud, Salât: 16, 461. H; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 19, 2917. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/242.

[446] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/242-243.

[447] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 20, 2918; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/243.

[448] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/243.

[449] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 20, 2919. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/244.

[450] Buhârî, Cihâd: 129; Müslim, İmâmet: 92, 93, 94, (1869); Ebu Dâvud, Cihâd: 88, (2610); İbnu Mâce, Cihâd: 45, (2879); Muvatta, Cihad: 7, (2, 446); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/244.

[451] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/244.

[452] Buhârî, Tefsir: 1; Nesâî, İftitâh: 26; Ebû Dâvud, Vitr: 15; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/245-246.

[453] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/246.

[454] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 1, (2878); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/246-247.

[455] Müslim, Müsâfirin: 254; Nesâî, İftihah: 25; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/247.

[456] Tirmizî, Tefsir: 2, (2957); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/247-248.

[457] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/248.

[458] Müslim, Müsâfirin: 252, (804); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/249.

[459] Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân: 2, 2879. H İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/250.

[460] Müslim, Müsafirin: 253, (305); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 5, (2886); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/250

[461] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/251.

[462] Müslim, Müsâfirin: 212, (780); Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân: 2, (2780); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/251.

[463] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/251.

[464] Müslim, Misâfirin: 210, (778); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/252.

[465] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/252.

[466] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/252.

[467] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/252-253.

[468] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 4, 2885; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/254.

[469] Müslim, Tefsir: 1, (3015); Buhârî, Enbiya: 28, Tefsir, Sure: 2,5, 4, 7; Tirmizî, Tefsir Bakara: (2959); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/254.

[470] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/254.

[471] Tirmizî, Tefsir, Bakara (2960), Salat: 354, (345); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/255.

[472] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/255.

[473] Buhârî, Tefsir, Bakara: 9. Ahzâb: 8; Müslim, Fezâilu's-Sahabe: 2, (2399); Tirmizî,Tefsir, Bakara: (2963); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/256.

[474] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/256.

[475] Buhârî, İman: 30, Tefsir, Bakara:.12, 18, Salât: 31; Müslim, Mesâcid: 11, (525); Tirmizî, Bakara (2966), Salat: 252, 339; Nesâî, Kıble: 1 (2, 60) Salât: 22, (1, 242); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/257.

[476] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/257-259.

[477] Müslim, Mesâcid: 15, (527); Ebû Dâvud, Salât: 206, (1045); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/260.

[478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/260.

[479] Ebu Dâvud, Salât: 16 (4680); Tirmizî, Tefsir, Bakara: (2968); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/260.

[480] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/260-261.

[481] Buhârî, Tefsir, Bakara: 13, Enbiya: 3, İ'tisâm: 19; Tirmizî, Tefsir Bakara: (2965). İbnu Mâce, Zühd: 34, (4284); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/261-262.

[482] Tirmizi, Tefsir 2965; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/262.

[483] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/262-263.

[484] Buhârî, Hacc: 79, Umre: 10, Tefsir, Bakara: 21; Müslim, Hac: 260-263 (1277); Ebu Dâvud, Menâsik: 56, (3901); Tirmizî, Tefsir, Bakara: (2969); Nesâî, Menâsik: 168, (5, 238-239); Muvatta, Hacc: 129, (1, 373); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/264-265.

[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/266.

[486] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/266-268.

[487] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 23; Diyât: 8; Nesâî, Kasâme: 27, (8, 36,37); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/268.

[488] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/269-270.

[489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/270-271.

[490] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/271.

[491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/271-272.

[492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/272-275.

[493] Buhârî, Tefsir, Bakara: 25; Nesâî, Siyâm: 63 (4, 190-191); Ebû Dâvud, Savm: 3, (2318), Sıyam: 2, (2316); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/275.

[494] Ebu Dâvud, Savm: 2 (2316); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/276.

[495] Nesâî, Sıyam: 63, (4, 190-191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/276.

[496] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 26; Müslim, Sıyam: 149 (1145); Ebu Dâvud, Savm: 2 (2315);Tirmizî, Savm 75, (798); Nesâî, Sıyâm: 63, (4, 190); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/277.

[497] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 26; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/277.

[498] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/277-278.

[499] Ebu Dâvud, Salât: 358, (1479); Tirmizî, Tefsir: 2, (2973, 3244), Daavât: 2, (3369); İbnu Mâce, Duâ: 1, (3828); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/278.

[500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/278-279.

[501] Cami'u'l-Usûl'de bu rivâyet öncekinin devamıdır. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/279.

[502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/279-280.

[503] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 27; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/280.

[504] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/280.

[505] Buhârî, Savm: 15; Tirmizî,Tefsir: 2, (2972); Ebû Dâvud, Savm: 1, (2314); Nesâî, Sıyâm: 29, (4, 147-148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/281-282.

[506] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/282.

[507] Buhârî, Savm: 16 ,Tefsîr, Bakara: 2, 28; Müslim, Sıyâm: 35, (1091); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/283.

[508] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 28, Savm: 16; Müslim, Sıyâm: 33, (1090); Ebu Dâvud, Savm: 17, (2349); Tirmizî, Tefsir: 2 (2974-2975); Nesâî, Sıyâm: 29, (4, 148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/283.

[509] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/283.

[510] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 28; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/284.

[511] Buharî, Tefsir, Bakara: 2, 29, Umre: 18; Müslim, Tefsir, Nisâ: (3026); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/284.

[512] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/284-285.

[513] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 31; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/285.

[514] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/285.

[515] Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2976); Ebu Davud, Cihâd: 23, (2512); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/286.

[516] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 32, Meğâzî: 35, Tıbb: 16; Müslim, Hacc: 80, 85 (1201); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2977); Ebu Dâvud, Menâsik: 43, (1856); İbnu Mâce, Menâsik: 8, 6, (3079); Muvatta, Hacc: 239 (1-117); Nesâî, Menâsik: 96, (5, 194-195); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/287.

[517] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/287.

[518] Ebu Dâvud, Menâsik: 7, (1733); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/288.

[519] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 34, Hacc: 150, Büyû: 1; Ebu Davud, Menasik: 5, (1732), 7, (1734); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/288.

[520] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/288-289.

[521] Buhârî, Hacc: 6; Ebu Dâvud, Menâsik: 4, (1730); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/290.

[522] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/290.

[523] Tercümede asla sadakat için üslubun değişmiş olduğuna dikkat çekici cümle tarafımızdan kondu. (İbrahim Canan)

[524] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/291.

[525] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/291-292.

[526] Rezin'in ilâvesi'dir. Bagâvî ve İbnu Kesîr tefsirlerinde senedsiz olarak kaydederler. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:

3/292.

[527] Ebu Dâvud, Vesâya: 7, (2871); Nesâî, Vesâya: 11, (6, 256-257); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/293.

[528] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/293.

[529] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 39; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/293.

[530] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/294.

[531] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 39; Müslim, Nikâh: 117 (1435); Ebu Dâvud, Nikah: 46, (2163); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2982); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/294.

[532] Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2984); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/295.

[533] Ebu Dâvud, Nikâh: 46, (2164); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/296.

[534] Tirmizî, Tefsîr, Bakara: (2983); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/296.

[535] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/297.

[536] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/297-301.

[537] Nevevî bu âyete ulemânın "Allah hakkı beyândan çekinmez", "Hakkı (öğrenmede, sormada) Allah size haya etmenizi emretmez" mânâlarını verdiğini kaydeder (Ş.M. 3, 224). (İbrahim Canan)

[538] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/301-307.

[539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/307.

[540] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/307-308.

[541] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/307-310.

[542] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/310-311.

[543] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/311-314.

[544] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/314-315.

[545] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/315.

[546] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/315.

[547] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/315-316.

[548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/316.

[549] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/316-317.

[550] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/317-318.

[551] Buhârî, Eyman: 14, Tefsir, Maide: 8; Ebu Dâvud, Eyman: 7, (3254); Muvatta, Eyman: 9, (2, 477); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/319.

[552] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/319.

[553] Ebu Dâvud, Talâk: 10, (2195); Nesâî, Talâk: 74, (6, 212); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/320.

[554] Tirmizî, Talâk: 16, (1192); Muvatta, Talak: 80, (2, 588). (Parantez içindeki açıklayıcı kısımlar Tirmizi'deki ziyâdeden alınmıştır.) İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/320.

[555] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/321.

[556] **Talak-ı ricî:** Üç adedine delalet etmeyen söz veya işaretle yapılan boşama. Erkek, tekrar hanımını geri alabilir. Üçüncü sefer boşarsa, hanım bir başkasıyla evlenip ondan boşanmadıkça eski kocasına gelemez.

[557] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 40, Talâk: 44; Ebu Dâvud, Nikâh: 21, (2087); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (298).

[558] Buhârî, Talak: 44; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/322.

[559] Buhârî, Nikâh: 34; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/322.

[560] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/323.

[561] Buharî, Tefsir, Bakara: 2, 42, Cihâd: 98, Meğâzi: 29, Daavat: 58; Müslim, Mesâcid: 202-206, (627); Ebu Dâvud: 5, (409); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2987); Nesâi, Salât: 14 (1, 236); İbnu Mâce, Salat: 6, (684); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/323.

[562] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/323-324.

[563] Müslim, Mesâcid: 207. (629); Ebu Dâvud, Salât: 5, (410); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2986); Nesâî, Salat: 6, (1, 236); Muvatta, Salat: 25, (1,138-139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/324.

[564] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/324.

[565] Muvatta, Cemâ'a: 25, (1, 139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/325.
[566] Müslim, Mesâcid: 208, (630); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/325.
[567] Muvatta, Cemâ'a: 28, (1, 137). Tirmizî, bu hadisi İbnu Abbas ve İbnu Ömer'den muallak (senetsiz) olarak zikretmiştir. Tirmizî, Salât: 133, (182); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/325.
[568] Muvatta, Cemâ'a: 27, (1, 139); Tirmizî, Salât: 133, (182); Ebu Dâvud, Salât: 5, (411); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/326.
[569] Ebu Dâvud, Salât: 5, (411); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/326.
[570] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/326-327.
[571] Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 45; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/328.
[572] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/328.
[573] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 2, (2881); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/328.
[574] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/328-329.
[575] Müslim, Müsâfirîn: 258, (810); Ebû Dâvud, Vitr: 17, (Salât: 325, (1460); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/330.
[576] Buhârî, Vekâle: 10; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/331-332.
[577] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/332-333.
[578] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 3, (2883); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/333-334.
[579] Ebû Dâvud, Cihâd: 126, (2682); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/333-334.
[580] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/334-336.
[581] Buhârî, Enbiyâ: 11, 15, 19, Tefsir, Yusuf: 5, Ta'bir: 9; Müslim, İman: 238, (151), Fedâil: 152, (151); Tirmizî, Tefsir, Yusuf: 12, (3115); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/336-337.

[582] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/337.

[583] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/337-339.

[584] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/339-340.

[585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/340-341.

[586] Tirmizî, Tefsir, Yusuf: (3115); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/342.

[587] Buhârî, Tefsir, Bakara: 47; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/342.

[588] Hadisi, Tirmizî rivayet eder ve sahih olduğunu belirtir (Tefsir: (2990). Hadisi İbnu Mâce, Zekat'ın: 19, (1822) babında kaydeder. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/343.

[589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/343-344.

[590] Tirmizî, Tefsîr: (2991); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/344.

[591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/344-345.

[592] Buhârî, Tefsir, Bakara: 54, 55: İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/345.

[593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/345.

[594] Müslim, İman: 199, (125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/346-347.

[595] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/347-350.

[596] Buhârî, Eyman Ve'n-Nüzûr: 15, Itk: 6, Talak: 11; Müslim, İmân: 201, (127); Ebû Dâvud, Talak: 15, (2209); Nesâî, Talâk: 22 (6, 156); Tirmizî, Talak: 8, (1183); İbnu Mâce, Talâk: 14, (2540); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/351.

[597] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/351.

[598] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/351-352.

[599] Buhârî, Tefsir, Ha-Mîm, Secde (Fussilet) 1; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/355.

[600] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/356.

[601] Ebu Dâvud, Harâc: 22 (3001); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/357.

[602] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/356-358.

[603] Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmran: (2998); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/358-359.

[604] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/359-361.

[605] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/361.

[606] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/361.

[607] Buhârî, bu rivayeti bab başlığı olarak tahric etmiştir. Buhârî, Salat: 74; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/361-362.

[608] Birinci ciltte, Buhârî'nin bâb başlıklarının husûsiyeti görülmelidir. (İbrahim Canan)

[609] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/3632-363.

[610] Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân: 2; Müslim, Fedail: 146, 2366. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/364.

[611] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/354.

[612] Hadisi Buhârî, bab başlığında tahric etti. Buhârî, Şehâdet: 30). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/364.

[613] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/354-365.

[614] Bu rivayeti Buhârî, bab başlığında kaydetmiştir. Buhârî, Tefsir, Suretu'l-Mâide: 13). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/365.

[615] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/365-366.

[616] Nesâî, Tahrimû'd-Dem: 15, (7, 107); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/366.

[617] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/366-367.

[618] Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân: (3004); İbnu Mâce, Zühd: 34, (4288).

[619] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/367-368.

[620] Buhari, bu hadisi bab başlığında kaydetmiştir. Buhari, İlm: 10; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/368.

[621] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/368-369.

[622] Buharî, Megâzî: 18, Tefsir, Âl-i İmrân: 8; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 171, (2505); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/369.

[623] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/369-370.

[624] Buhârî, Megâzî: 21, Tefsir, Âl-i İmrân: 9; Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân: (3007, 3008); Nesâî, Salât: 121, (2, 203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/370.

[625] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/370-371.

[626] Tirmizi, Tefsir, Âl-i İmrân: (3007); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/371.

[627] Nesâî, Salât: 121 (2, 203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/372.

[628] Ebu Dâvud, el-Huruf ve'l-Kırâat: 1, (3971); Tirmizi, Tefsir, Âl-i İmrân: (3012); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/372.

[629] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/372-373.

[630] Ebu Dâvud, Cihâd: 27, (2520); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/373.

[631] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/374-375.

[632] Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân: 13; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/375.

[633] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/375-376.

[634] Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân: 16, (6, 51); Müslim, Sıfatu'l-Münafikîn: 7, (2777); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/376.

[635] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/376-377.

[636] Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân: 16 (6, 51); Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkîn: 8, (2778); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân: (3018); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/377.

[637] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/378.

[638] Rezîn kaydetmiş fakat, kaynak vermemiştir. Ancak bunu Hâkim, el-Müstedrek'te (2, 298) tahric eder. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/378.

[639] Tirmizi, Nisa: (3026); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/379.

[640] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/379.

[641] Buhârî, Vesâya: 21, Tefsir, Nisa: 1, 23, Nikâh: 1, 16, 19, 37; Hiyel: 8; Müslim, Tefsir: 6, 3018; Ebu Dâvud, Nikâh: 13, 2068; Nesâî, Nikâh:

66 (6, 115, 116); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/379-380.

[642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/380.

[643] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/380-381.

[644] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/382.

[645] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/382-383.

[646] Buhârî, Büyû: 95, Vesâya: 23, Tefsir, Nisa: 2; Müslim, Tefsir: 10, 3019; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/383.

[647] Buhârî, Vesâya: 18, Tefsir, Nisa: 3; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/383-384.

[648] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/384.

[649] Buhârî, Vudû: 44, Tefsir Nisa: 4, Mardâ: 5, 15, 21, Ferâiz, giriş kısmı: 13, İ'tisam: 8; Müslim, Ferâiz: 5, 1616; Tirmizi, Ferâiz: 7, 2098; Tefsir, Nisa: 3019 H.; Ebu Dâvud, Feraiz: 2, 2886; 3, 2887; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/384-385.

[650] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/385-386.

[651] Ebû Dâvud, Ferâiz: 4, 2891. Metin Ebu Dâvud'a aittir. Tirmizî, Ferâiz: 3, (2093); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/386-387.

[652] Buhârî, Şirket: 1; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 167.

[653] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/387-389.

[654] Müslim, Hudud: 13, 1690. H; Ebu Dâvud, Hudud: 23, 4415; Tirmizî, Hudud: 8,1434; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/389.

[655] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/389-390.

[656] Buhârî, Tefsir, Nisa: 6, İkrâh: 5; Ebu Dâvud, Nikah: 23, 2089 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/391.

[657] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/391.

[658] Ebu Davud, Nikah: 23 (2090); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/392.

[659] Ebu Dâvud, Et'ime: 6, (3753); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/392-393.

[660] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/393-394.

[661] Rezin tahric etmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/395.

[662] Tirmizî, Tefsîr, Nisa: (3025); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/395-396.

[663] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/396-397.

[664] Buhârî, Tefsir, Nisa: 7, Kefalet: 2, Ferâiz: 16; Ebu Dâvud, Ferâiz: 16, (2921, 2922); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/397.

[665] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/397-399.

[666] Ebu Dâvud, Feraiz: 16 (2921); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/399.

[667] Ebu Dâvud, Ferâiz: 16, (2923); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/399-400.

[668] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/400.

[669] Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkîn: 56, (2808); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/400-401.

[670] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/401.

[671] Muvatta, Talâk: 72 (2, 584); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/402.

[672] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/402-403.

[673] Ebu Dâvud, Nikah: 43 (2145); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/403.

[674] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/403-404.

[675] Ebu Dâvud, Eşribe: 1, (3671); Tirmizi, Tefsir, Nisa (3029). Tirmizî hadisin sahih olduğunu belirtir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/404.

[676] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/405.

[677] Ebu Dâvud, Eşribe: 1, (3671); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/405.

[678] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/405.

[679] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/405-406.

[680] Buhârî, Tefsîr, Nisa: 11; Müslim, İmâret: 31, (1834); Ebu Dâvud, Cihâd: 96, (2624); Tirmizî,Cihâd: 3,(1672); Nesâî, Bey'at: 28 (7, 154, 155); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/406.

[681] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/406-408.

[682] Buhârî, Tefsir, Nisa: 14, 20; Cenâiz: 80; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/408.

[683] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/408.

[684] (Buhârî,Tefsir Nisa: 14, 20); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/408-409.

[685] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/409.

[686] Nesâî, Cihâd: 1, (6, 3); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/409-410.

[687] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/410-411.

[688] Ebu Dâvud, Fiten: 6, (4272); Nesâî, Tahrimu'd-Dem: 2, (7, 87, 88); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/411-412.

[689] Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar: 29, Tefsir, Nisa: 16, Tefsir, Furkan: 2, 3, 4; Müslim, Tefsir: 16, (3023); Ebu Dâvud, Fiten: 6, (4273, 4274, 4275); Nesâî, Tahrîmü'd-Dem: 2, (7, 85, 86); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/412.

[690] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/413.

[691] Ebu Davud, Fiten: 6, 4275; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/413.

[692] Nesâî, Tahrîmu'd-Dem: 2, (85-87); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/413-414.

[693] Ebu Dâvud, Fiten: 6, (4276); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/414.

[694] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/414-415.

[695] Buhârî, Tefsir Nisa: 17; Müslim, Tefsir: 22, (3025); Ebu Dâvud, Huruf ve'l-Kırâat: 1 (3974). Yukarıdaki metin Sahiheyn'e aittir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/416.

[696] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/416.

[697] Buhârî, Diyât: 1; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/417.

[698] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/417-418.

[699] Bu rivayet Buhârî'ye aittir.

[700] Buhârî, Meğâzi: 4; Tefsir, Nisa: 18; Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3035); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/418-419.

[701] Buhârî, Cihâd: 31, Tefsir, Nisa: 18, Fezâilu'l-Kur'ân: 4; Tirmizî, Cihâd: 1 (1670), Tefsir, Nisa: (3034); Nesâî, Cihâd: 4, (6, 10); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/419.

[702] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/419-420.

[703] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/420-421.

[704] Buhârî, Tefsir, Nisâ: 19; Fiten: 12; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/421.

[705] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/422.

[706] Buhârî,Tefsir, Nisa: 22; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/423.

[707] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/423.

[708] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 4, (686); Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3037); Ebu Dâvud, Salat: 270, (199); Nesaî, Taksiru's-Salat: 1 (3,116); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/424.

[709] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/424-425.

[710] Nesaî'de yer alan rivayet [Taksîru's-Salât Fi's-Sefer 1 (3, 117)] bu mânadadır. Hadisin lafzen bu şekli Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübra'da yer almış olabilir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/425-426.

[711] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/426.

[712] Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3039); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/428-431.

[713] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/431-432.

[714] Müslim, Birr: (2574). Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3041); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/432.

[715] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/432-433.

[716] Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3042); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/433-432.

[717] Tirmizi, Tefsir, Bakara: (2993); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/434.

[718] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/434.

[719] Tirmizi,Tefsir, Nisa: (3043); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/435.

[720] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/435-437.

[721] Buhârî, İman: 33; Meğâzî: 77; Tefsir, Maide: 2; İ'tisam giriş; Müslim, Tefsir: 3, (3017); Tirmizî, Tefsir Maide: (3046); Nesâî, İman: 18, (8, 114); Hac: 194, (5, 251); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/438.

[722] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/438-439.

[723] Ebu Dâvud, Hudud: 3, (4372); Nesâî, Tahrimü'd-Dem: 9, (7, 101); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/439-440.

[724] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440.

[725] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440.

[726] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440.

[727] Bu kısım "İslâm Işığında Anarşi" adlı kitaptan aynen alınmıştır (s:329-333). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440.

[728] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440-441.

[729] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/441.

[730] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/441-442.

[731] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/442-443.

[732] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/443.

[733] Müslim, Hudud: 28, (1700); Ebû Dâvud, Hudud: 26 (4448); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/444-445.

[734] Ebu Dâvud, Diyât: 2, (356); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/445.

[735] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/445-446.

[736] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/446-447.

[737] Ebu Dâvud, Diyât: 1, (4494), Akdiye: 10, (3591); Nesâî, Kasâme: 7, (8, 18); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/448.

[738] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/448-449.

[739] Ebu Dâvud, Akdiye: 10, (3590).

[740] Ebu Dâvud, Diyât: 1, (4494), Akdiye: 10, (3591); Nesâî, Kasâme: 7, (8, 18); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/449-450.

[741] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/450.

[742] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/450-451.

[743] Tirmizî, Tefsir, Maide: (3052); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/452.

[744] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/452-453.

[745] Müslim, Fedâilü's-Sahâbe: 109, (2459). Tirmizî, Tefsir, Mâide: (3056); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/454.

[746] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/454.

[747] Tirmizî, Tefsir Maide: (3054). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/454-455.

[748] Tirmizî, Tefsir, Maide: (3053); Ebu Dâvud, Eşribe: 1, (3670); Nesâî, Eşribe: 1, (8, 286, 287). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/455-456.

[749] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/456.

[750] Buhârî, Tefsir, Maide: 12; Rikâk: 27; İ'tisam: 3; Müslim, Fedâil: 134-138, (2359); Tirmizî, Tefsir, Maide: (3058); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/457.

[751] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/457-461.

[752] Buhârî, Menâkib: 9, Tefsir, Maide: 13; Müslim, Cennet: 51, (2856); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/462.

[753] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/462-463.

[754] Buhârî, Vesâya: 35; Tirmizî, Tefsir, Maide: (3062); Ebu Dâvud, Akdiye: 19, (3606); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/464.

[755] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/465.

[756] Tirmizî, Tefsir, Maide: (3063); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/465.

[757] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/465-466.

[758] Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3066); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/466.

[759] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/466-467.

[760] Müslim, Fedailu's-Sahâbe: 45 (2413); İbnu Mâce, Zühd: 7, (4128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/468.

[761] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/468-469.

[762] Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3068); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/469.

[763] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/469-470.

[764] Buhârî, Tefsir, En'am: 2; İ'tisam: 11, Tevhid: 16; Tirmizî, Tefsir, En'am: (3067); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/471.

[765] Buhârî, İman: 23; Enbiya: 8, 41; Tefsir, En'âm: 3; Tefsir, Lokman: 1; İstitâbe: 1, 9; Müslim, İmân: 197, (124); Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3029); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/471.

[766] Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3071); Ebu Dâvud, Edâhi: 13, (2817, 2818, 2819); Nesâî, Edâhî: 40, (7, 237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/472.

[767] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/472-473.

[768] Ebu Dâvud, Edâhi: 13, (2818); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/473.

[769] Ebu Dâvud, Edâhî: 13, (2817); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/474.

[770] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/474.

[771] Nesâî, Zebâih: 40, (7, 237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/474-475.

[772] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/475-476.

[773] Buharî, Menâkıb: 11; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/476.

[774] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/476-477.

[775] Tirmizî, Tefsir, En'am: (3072); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/477-478.

[776] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/478.

[777] Müslim, İman: 249, (158); Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3074); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/478.

[778] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/479.

[779] Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3073); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/479.

[780] Müslim, Tefsir: 25, (3028); Nesâî, Hacc: 131, (5,233, 234); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/479-480.

[781] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/480.

[782] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/480-481.

[783] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/481.

[784] Muvatta, Kader: 2, (2, 898, 899); Tirmizî, Tefsir, A'raf: (3077); Ebu Dâvud, Sünnet: 17, (4703); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/481-482.

[785] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/482-486.

[786] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/486-487.

[787] Tirmizî, Tefsr, A'raf: (3078). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/488-489.

[788] Tirmizî, Tefsir, A'raf: (3079); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/489.

[789] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/489-490.

[790] Buhârî, Tefsir, A'râf : 5; Ebû Dâvud, Edeb: 5, (4787); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/490.

[791] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/490-491.

[792] Buhârî, Tefsir, A'raf: 7/5; Ebu Dâvud, Edep: 5, (4787); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/491.

[793] Buharî, Tefsîr, Enfal 1; Müslim, Tefsir, 31, (3031); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/491.

[794] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/492.

[795] Müslim, Cihad: 33, (1748); Tirmizî, Tefsîr, Enfâl: (3080); Ebu Dâvud, Cihâd: 156, (2740); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/492.

[796] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/492-493.

[797] Ebu Dâvud, Cihâd: 106, (2648); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/493.

[798] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/493-494.

[799] Buhârî, Tefsir, Enfâl: 1; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/495.

[800] Buhârî, Tefsir, Enfâl: 3, 4; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn: 37, (2796); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/495.

[801] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/495-496.

[802] Müslim, İmâre: 167, (1917); Tirmizî, Tefsir, Enfâl: (3083); Ebu Davud, Cihâd: 24, (2514); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/496.

[803] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/496.

[804] Müslim, İmâret: 168, (1918); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/496.

[805] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/497-498.

[806] Buhârî, Tefsir, Enfal: 6, 7; Ebû Dâvud, Cihâd: 106, (2646); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/498.

[807] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/498-500.

[808] Ebu Dâvud, Cihâd: 106, (2646); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/500.

[809] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/501.

[810] Tirmizî, Tefsir, Enfâl: (3084); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/501.

[811] Ebu Dâvud, Cihâd: (2690); Müslim, Cihad: 58, (1763); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/502.

[812] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/502-505.

[813] Ebu Dâvud, Feraiz: 16, (2924); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/505-506.

[814] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/506.

[815] Ebu Dâvud, Salât: 125, (786); Tirmizî, Tefsir, Tevbe: (3086); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/507.

[816] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/507-508.

[817] Buhârî, Tefsir, Haşr: 1, Enfâl: 1, Megâzî: 14. Müslim, Tefsir: 31, (3031); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/508-509.

[818] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/509.

[819] Buhârî, Tefsir, Haşr: 1, Enfâl: 1, Meğâzi: 14; Müslim, Tefsir: 31, (3031); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/509.

[820] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/509-511.

[821] Buhârî, Salât: 10, Hacc: 67, Cizye: 16, Meğâzî: 66, Tefsîr, Tevbe: 2, 3, 4; Müslim, Hacc: 435, (1347); Ebû Dâvud, Hacc: 67, (1946); Nesâî, Hacc: 161, (5, 234); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/511-512.

[822] Buhârî, Salat: 10, Hacc: 67, Cizye: 16, Meğâzi: 66, Tefsir, Tevbe: 2, 3, 4; Müslim, Hacc: 435, (1347); Ebu Davud, Hacc: 67, (1946); Nesâî, Hacc: 161, (5, 234); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/512-513.

[823] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/513-514.

[824] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/514.

[825] Nesâî, Hacc: 161, (5, 234); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/515.

[826] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/514-515.

[827] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/515-516.

[828] Tirmizî, Tefsir, Berâet: (3088), Hacc: 110 (958); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/516.

[829] Ebu Davud, Hacc: 67, (1945); İbnu Mâce, Menasik: 76, (2058); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/516-517.

[830] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/517.

[831] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/517.

[832] Nesâî Hacc: 186, 187, (5, 247-248); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/518-519.

[833] Buhârî, Tefsir, Berâe: 5; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/519-520.

[834] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/520-521.

[835] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/521-523.

[836] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/523.

[837] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/523-525.

[838] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/525

[839] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/525-527.

[840] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/527-533.

[841] Müslim, İmâre: 111, (1879); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/533-534.

[842] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/534.

[843] Tirmizî, Tefsir, Berâe: (3094); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/534-535.

[844] Daha teferruatlı bilgi için Tevrat'ın Hâkimler bölümü görülebilir (XII, 4-4). (İbrahim Canan)

[845] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/535-537.

[846] Buhârî, Zekât: 4, Tefsir, Berâe: 6; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/537-538.

[847] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/538-540.

[848] Buhârî, Zekât: 4, Tefsir, Berâe: 6; Muvatta, Zekât: 1, (1, 256); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/540-541.

[849] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/541.

[850] Muvatta, Zekât: 1, (1, 256); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/541.

[851] Tirmizî, Tefsir, Berâe: (3093); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/541.

[852] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/542.

[853] Ebu Dâvud, Zekat: 32, (1664); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/542.

[854] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/543.

[855] Ebu Davud, Cihad: 171, (2771); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/544.

[856] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/544-545.

[857] Buhârî, Zekât: 10, İcâre: 13, Tefsir, Berâe: 11; Müslim, Zekat: 72, (1018); Nesâî, Zekât: 48. (5, 59); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/546.

[858] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/546-547.

[859] Buhâri, Cenaiz: 85, Tefsir, Berâe: 12; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 25, (2400), Sıfâtu'l-Münâfıkîn: 3, (2744); Tirmizî, Tefsir: 3096 H.; Nesâî, Cenâiz: 69, (4, 68).

[860] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/548-549.

[861] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/549.

[862] Tirmizî, Tefsir, Berâe (3099); Ebu Dâvud, Tahâret: 23 (44); İbnu Mâce, Tahâret: (357); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/549.

[863] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/549-550.

[864] Tirmizî, Tefsir, Berâe: (3100); Nesâî, Cenâiz: 102, (4, 91); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/550.

[865] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/550-552.

[866] Bunun hikâyesi 650.hadisin açıklamasında geçti.

[867] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/14-21.

[868] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/21-23.

[869] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/23.

[870] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/23-24.

[871] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/25.